תנ״ך · אחרונים · אור החיים · תורה

אור החיים על בראשית

רבי חיים בן עטר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אור החיים על בראשית

רבי חיים בן עטר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אור-החיים-על-בראשית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 8
פרק ב 35
פרק ג 46
פרק ד 60
פרק ה 64
פרק ו 66
פרק ז 77
פרק ח 79
פרק ט 84
פרק יא 88
פרק יב 91
פרק יג 99
פרק יד 101
פרק טו 105
פרק טז 113
פרק יז 116
פרק יח 119
פרק יט 128
פרק כ 130
פרק כא 134
פרק כב 137
פרק כג 138
פרק כד 144
פרק כה 149
פרק כו 156
פרק כז 164
פרק כח 170
פרק כט 178
פרק ל 188
פרק לא 192
פרק לב 199
פרק לג 204
פרק לד 206
פרק לה 211
פרק לו 214
פרק לז 215
פרק לח 228
פרק לט 230
פרק מ 232
פרק מא 236
פרק מב 244
פרק מג 251
פרק מד 256
פרק מה 263
פרק מו 267
פרק מז 274
פרק מח 289
פרק מט 295
פרק נ 314

הקדמה

בשפה ברורה מדבר וחיילים יגבר
המכתב מכתב אלהים הוא ואמרות ה' בהם ה' חמדות גנוזות והאותיות יגידו למו וקוציהן למעלה מהם את זו דרש רבי עקיבא עם נקודת הכסף אל סודם יכספו ואל רוח החיה כמהלכת אות נפשם שאפה רוח דעת יראת ה' לחיים.
במכתב על השביל בשבילי החכמה וסעיפי השבילים כי רבו למעלה למעלה וה' נתן חכמה לשלמה להבין שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ההוא אמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני את דרך עץ החיים.
מכתב לחז"ק יה"ו עץ חיים היא למחזיקים בה הן עם בני ישראל רב ועצום דור דורות זה בא בטענת מאורשה וזה בא בטענת אשה בבתוליה אקח לי למנה נתנה אשר ארשתי לי חלקי ה' אמרה נפשי כל אשר נשמת רוח חיים.
כתובים משני עבריהם אל עבר פני איש הבא ליטול הנה שכרו אתו זו תורה אשר נתיחדה לו לשחר פניו וההוא יקרא בעל תורה אשר עשאה כלי מכאן ואילך העם נזונים ממנה הבשר אשר בו רוח חיים.
ויכתוב משה את התורה הזאת מפי אלהים מלה במלה ספורות תיבותיה מנויות אותיותיה מי זה ימלל ספורות דעות באו יחד בדבור אחד אשר הכין בחכמה נעלמה מעיני כל חי שם באר מים חיים.
ככתבן נאמרו הדברים מפי קדוש הן חסר הן יתיר בסדר להשכיל השמע עם קול אלהים מדבר ואליו ידרושו להטיבו באחריתו נכון יהיה בהר ה' ונהרו אליו במושבו מושב אלהים חיים.
כתב להורותם נטה קו מאור תורה לנפש אדם הבאה להופיע נקבה תסובב גבר הן הן גבורותיו להשכיל להיטיב נר מוכן להעלותו בב' מאורות הגדולים אשר חצב מן מהאשל רם ולצלע נכון טפיים עולים כי שלה גדול משלו תורת חכם מקור חיים.
כתוב אחד אומר דורשני וחיה וכתוב אחד אומר ישבני ואתישב ומי בעל דברים יגש אליו ולבבו יבין בהעירו ואותו ידרוש והעמיד הדברים על בוריין אל אשר יהיה שמה הרוח רוח דעת כי ממנו תוצאות חיים.
כתוב בנביאים מי האמין לשמועתינו באזנינו שמענו ישמע חכם לב והיה למבזה נפש היפה בינה שים עיניך ולבך תשית לנקוב בכונס משקה מים חיים וכמוציא משקה בטהרת ידים מוכיחות תורת אלהים חיים.

וכתוב יושר דברי אמת אמת מארץ תצמח העירותי מצפונה של תורה באות נפשי ותער נפש חיי"ם א"ל השוק"ת והעירה מכבוד אלהים זו תורה טעמתי בקצה המטה ותהי בפי מתוקה מיערת הדבש ותקו נפש חיים לאור באור תורה ובתבלין ב' וג' שמות ממין אחד מצטרפין להעלות על ספר את אשר הבינותי. הא' רוח נכון לכוין דעתי להרחיק דברי חול ותענוגי עולם הזה כי הם הדברים הפוגמים מעיקרם ופוגמים פנימת בשר את המתוק ולא יאירו שבילי פירושי התורה ממקור האמת ואם יאירו יהיו כסף סיגים. ואת הב' אקח רוח דעת לשקול במשקולת הדעת בהתבוננות הדעת שהוא דבר המתאים בין החכמה והבינה ואל זה אביט בדבר ואופנו ואת אשר עדיו יגיעו הדברים להבין בהם לבל ישימו בפיהם מר למתוק מדבש ויורק טעמו מחסרון המקבל. והג' הנו נכבד יראת ה' היא אוצרו ודעתי גליתי לפני גולה עמוקות הנני עבד לך ה' נוטע גן עדן להקריב ביכוריו לפני אדוני אולי תתעשת אלי ויהיה כל פריי קודש הלולים לרצותך אל חי חפצתי וקוה קויתי ליחד אשת דודים חפצתי וחשקתי והריני משעבד דעתי וידיעתי בכללות ד' וד' מוצקות בבניני בנין עולם קטן בהכנת נפשי מול שמך שפע ומשפיע ונשפע דבקתי נשמתי התחלתי וביארתי בתורה ופני מול פני שמי מודעת לבל יכשילני הכושל והמכשיל וביארתי ב' ג' גרגרים בכל פרשה תורה לשמה והן הקיפני שאור שבעיסתי וחמ"ץ את ארץ מצרים בשכשך מצרים במצרי"ם נרדף דלקוני בפיסה במסירה ועלילה ונגידה ביד שר צר אכזרי וכשזה נופל זה קם באין מבטח לרגע מחיי להרגיע ואני בתוך עמקי ים הצרות תפיסות על עסקי ממון ועל עסקי נפשות את נפשי הצלתי וכיושב בעולם חדש ישבתי ולמות מתוך תורה חשבתי ואל אור החיים נתתי לבי ועיני שכלי ולרגל מלאכתי הלכתי ולא יכולתי לתת חלק מהימים למלאכה זו בקביעות אלא ד' או ה' שעות בכל שבוע ויהי בבקר יום ה' יום יצירתי כי עת לחננה דבי דידן נצח להבראות לעשות רצון מלך החיים כי חפץ הוא לבריאתי כי מלאכת שמים על שכמי שמתי מימי חורפי ללמוד תורה לחפץ ללמוד גם לחזר אחרי היכול להבין נוסף על צרכי צבור ומשא הנצרכים לא לחלק בלבד אלא לגבות לספות ולחלק ולהצר במצומצמות צריכים ראיה שכלית לזון נפש אביונים צדיקים וטובים נוסף על מעמסת פיזור תורה בכל יום ב' דרשות ערב ובקר לכל בני העיר וכי יאריכו הימים דרשות ג' בכל יום את כל זה חפצתי עשות לי ויחדתי זמן מועט למצוה זו לפרש ב' ג' גרגרים מאמרי אלהים חיים אחד המרבה ואחד הממעיט וקדמתי בתפלה מול מקור החכמה ואליו פי קראתי שלא אכשל בדבר שאינו רצוי לפניו גם יחונני לבל אכשל במכשול גניבת דעת קטן וגדול וסייג עשיתי שמשכתי ידי מפתיחת ספרים לא לקולתם כוונתי חלילה חלילה כי כולם אענדם לראשי ואתעטר בהם אלא לבל אכשל

להתכסות בשמלתם ובפתחי בספר תורת ה' לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם ואכניס טפח ואפרש פירוש ממוצע מביניהם ולזה יקרא אחיו של נחש הקדמוני כי ערום יערים להתגדר אלא תורת ה' כתובה לפני והיא העירה אותי והיא השיחתני והיא האירה נפשי לאור באור הערבי והרגשתי בנפשי שראתה נסתרות ותאכל ותשבע ותותר ממטעמי התורה באור פני מלך חיים.

כתבתי וקבצתי על יד על יד זעיר שם זעיר שם את אשר הבינותי מהם ישוב הכתובים דרך עיון בשיעור הדיבור עצמו דרך פשט ומהם דרך דרש ומהם דרך רמז ומהם דרך סוד בדרך נסתר ונגלה לעינים לו ולפעמים אמשוך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה מדרשת חז"ל וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק ח"ו על הראשונים אפילו כמלא נימא אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעובדה ולזורעה אור זרוע לצדיק וארץ החיים מעלת פירות לכל זרע זרוע אשר יזרע בה בעלה בן תורה רק לדבר הלכה אל אשר יהיה שמה הרוח אשר תכנו ראשונים אחריהם לא ישנו גם לא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים אשר לא שערום נוחלי תורה מפה אל פה אלא ע"פ הקדמותיהם אשר קבלו דלי מדלי אשר דלה לנו איש האלהים מהם יקחו הקדמותיהם בני תורה לעמול לעשות מסילת הכתובים ואורח דרך ושביל ונתיב להכנס בכתובים דברים שנאמרו בעל פה ובמעט זמן הרגעים בחנתי בב' ג' גרגרים בכל פרשה וקבצתים ושמתי באמתחתי והמו עלי סערות ימי המונעים ולא שבו הרודפים קויתי לשלום והנה מלחמה רץ אחר רץ לצר ולצורר וצרה נוגעת בחברתה עד צואר הגיע ונדדתי מעיר לעיר ונתקיים בי הנמלט מן הפחד יפול אל הפחת ולא שבת נוגש ומדהבה ובאת שדרכו למדוד בגסה דנוני וקול הב הב לא פסיק אף כי תם הכסף והמקנה והעמידו גברא אחזקתיה ואין חונן וסוגרו דלתי תורה כי האיש הבליעל הולך וחזק ויוסף לחטוא איש ישראל ח"ו והאיר ה' עיני שכלי אין זה אלא לקום ולעלות אל מקום חשבתי בו הוא מקום השכינה עיר הרמה עיר החביבה על אלהי עולם וממשלות עולם עליון ותחתון ואזרתי כגבר חלצי סיכנתי עצמי סכנות גדולות דרך מדבר באתי בו עד כי הביאני ה' פה עיר ליוארני יע"א לעלות דרך כאן לארץ חפצתי והצצתי ביושבי ארץ וקיימתי גירסת הגמרא או בטולך או בטולא דבר עשו ומצאתי אנשים בה יחידי סגולה אותם ידרוש ה' לטובה אשר מנפשם חמדו להטיב ברוח נדיבה ברוח סמוכה ובחרו בחיים זה לאהוב וזה לכבד וזה לעזור להועיל בני ציו"ן היקרים הדבר היקר נדבה רוחם אותם לעכבני אתם ימים, ימים על ימיהם תוסיף שנותם שנות חיים ושלום עד העולם. וד' המה מטיבי לכת בדרך טובים המה ראשי המתנדבים ושועים בקהילות ליוארני זכו ליטול חלקם בחיי"ם בתוספת מרובה טובה הלא המה

הראשון אדם הוא בנן של קדושים ממשפחת רם הן גביר הן נדיב נשא ורם ונעלה כהר"ר רפאל נר"ו בן לאותו צדיק תורה וגדולה במקום אחד כמוהר"ר עמנואל אירגס זללה"ה ואתו קמו עמדו ב' שרשרות הזהב האחים המעולים רכבו מעלות הנדיבות ה"ה הגבירים הרמים אברהם וכהור"ר משה נר"ו בניו של נדיב גדול הנאמר בו ומעשיו יסתר לו לכוף אף שפל ברך ה"ה הגביר מופלא בנכסים כהור"ר יעקב ברוך קארוואלוי מנוחתו בעדן ועמהם ישר באדם חפץ חסד הוא אשר נדבה רוחו אותו לאחוז בסנסני התורה ה"ה הגביר המרומם כהור"ר מרדכי באסאן נר"ו והבא על החתום אשר חנן בזרועותיו וברך על המוגמר בנדיבות לבו הוא הגביר הנכבד נשא ורם כהור"ר רפאל נר"ו בן הגביר טוב לשמים ולבריות ה"ה כהור"ר משה חיים אירגאס נ"ע ד' מלכי חסד עם החיים נשאו קולם לעזרני בחסדם ובחרו באשר חפצתי עשות עד גדר אמור שאל מה אתן לך וגו' ויעצוני כליותי באומר לעת כזאת הגעת עלות על מזבח הדפוס מה שחדשתי מפשטי הכתובים הן אלה האנשים הנשיאים ידפיסו כל הכתוב לחיים ואף גם זאת כסתני הבושה מהם כעל כל הטובות קדומות ויקרו מלין מפי לומר להם באלה חפצתי.

והנה איש לנגדי אזור אור במתניו אוהב ה' וחונן אוהביו בחיבה רבה תהיה משכורתו מעם ה' שלמ"ה אלופ"י ומיודעי ולקח המשרה על שכמו ההוא אמר ועשה והיה לי לפה ולמשיב נפש כי באלה חפצתי להדפיס כל הכתוב לחיים בתורת אלהים ומד' רוחות בא הרוח נדיבה במרפא לשון מעיניהם האירו ואמרו עלינו לעשות להוציא הוצאות להעלות על מזבח הדפוס כל הכתוב לחיים ונשא לבם אותם לעשות הדבר בזהירות וזריזות מה' תהיה משכורתם שלמה וזכות הרבים תלוי בהם צדקתם עומדת לעד לאור באו"ר החיי"ם ויעצוני כליותי להדפיס החידושים סמוכים למקרא ותרגום ופירוש אדון המפרשים ואורם רבינו שלמה ע"ה לתועלת הבא לקרות שלא יחסר לו כל לחם אבירים ובירורתי לי מאתי תחתי פשטי הכתובים שהם דרך קצרה ודקדוקים השייכים לישוב הכתובים ויחדתי דרך ארוכה משא ומתן בענייני הפוסקים וישובי מאמרי רז"ל וכתבתי העולה מתוך משא ומתן דרך קצרה וקראתי שם החיבור ספר אור החיים כי התורה נקראת אור דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ולפי שיש כמה דברים שיתיחס להם אור הנר ואור השמש והירח וכוכבים לזה ציינתיהו אור החיים שם זה מיוחס לבורא עולם הנקרא חיים דכתיב ומלך חיים ולתורה שנקראת חיים דכתיב תורת חכם מקור חיים ולצדיקים הנקראים חיים דכתיב ואתם הדבקים וגו' חיים כלכם. ברוך ה' השם חלקנו בחיים וכפי פרושות השמים מול בורא עולם שיעלה לפניו לרצון חיבור זה להאיר ענפי הקדושה

ואם שגיתי באיזה דבר יעלה לרצון העסק אשר עסקתי שהכל היא לשמוח אלהי בוראי שמחת לבי ואור עיני הוא אדוני אלהים חיים.
ותשלם מלאכת שמים זו בחודש א"ב הרחמן ביום טוב שקבעו ישראל יום גמר מלאכת עצי המערכה שנת אש"ר או"ר לו בציון אשר אנכי עולה שמה עבד ה' עבד תורה עבד ישראל נאום חיים בן לא"א החכם השלם כמוה"ר משה ן' עטר זלה"ה.

פרק א

פסוק א

בְּעֻזֶּר יוֹצֵר אוֹרָה. אֲבָאֵר פֵּירוּשׁ הַתּוֹרָה. לְיַחֵד שְׁמוֹ הַנּוֹרָא. אֲשֶׁר עִשַּׁנִי מֵרֵאשִׁית. וְיִעָצַנִי וְקָרָאנִי רֵאשִׁית. לַעֲסוֹק בְּנוֹעַם רֵאשִׁית. אַתְחִיל לְבָאֵר סֵפֶר בְּרֵאשִׁית:
נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים, בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, וְאֶתְבּוֹנָן בְּמַה שֶּׁהוּרְשֵׁיתִי לְהִתְבּוֹנֵן בְּפֶתַח דִּבְרֵי קֹדֶשׁ, וְהָעִירוֹתִי מִמִּזְרָחָהּ שֶׁל תּוֹרָה. **אָמְרוּ בְּרֵאשִׁית** שֶׁשִּׁעוּר הַתֵּיבָה הִיא סְמוּכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר "רֵאשִׁית דְּבָר", וְכָאן חָסֵר הַנִּסְמָךְ לָהּ, וּמִי כֵּאלֹהֵינוּ יוֹדֵעַ דָּבָר, הֲלֹא מִמֶּנּוּ מוֹצָא דָּבָר.
אָמְרוּ בְּתְחִלַּת סֵדֶר הַבְּרִיאָה **הַשָּׁמַיִם**, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ הַתֵּבָה שֶׁהִיא מֻרְכֶּבֶת מִב' דְּבָרִים: אֵשׁ וּמַיִם. וּמַעֲתָּה הֲרֵי זֶה חָסֵר וְשָׁלוֹם נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים לוֹמַר כִּי זוֹ הִיא הַתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה, אֲבָל הַמַּיִם וְהָאֵשׁ לֹא בָּרָאָם חָסֵר וְשָׁלוֹם הַבּוֹרֵא, אַחַר שֶׁהִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב עַצְמוֹ שֶׁתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה הִיא שָׁמַיִם, וְאִם הַמַּיִם נִבְרְאוּ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים בְּרִיאָתָם. וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) נִשְׁמְרוּ מִב' הֶעָרוֹת וּפֵרְשׁוּ שֶׁשִּׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וְאֶרֶץ הָיְתָה הָאָרֶץ תֹּהוּ וְגוֹ', לֹא שֶׁתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה הָיְתָה שָׁמַיִם וְאָרֶץ. אֲבָל דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא הִסְפִּיקוּ לְהָסִיר הַטָּעוּת, כִּי לְדִבְרֵיהֶם לָמָּה לֹא הוֹדִיעַ הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ בְּרִיאַת מַיִם וְאֵשׁ וְעָפָר וְרוּחַ, וְהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א:ט) "יִקָּווּ הַמַּיִם וְגוֹ' וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה", אֵינוֹ בְּנִשְׁמָע שֶׁנִּבְרֵאת, וְיוֹתֵר צוֹדֵק הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁמְּצוּיָה הָיְתָה אֶלָּא שֶׁגָּזַר עָלֶיהָ לְהִתְגַּלּוֹת כְּשֶׁיִּקָּווּ הַמַּיִם.
יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּכָּתוּב אָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, מַה בָּא לְרַבּוֹת בְּבִ' אֶתִּין אֵלּוּ?
אֲכָן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְקוֹדֶם אָעִירָה שַׁחַר הַמַּצָּג אֶצְלֵינוּ מִגְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא מַה גָּדְלוּ מַעֲשָׂיו, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יוּכַל דַּבֵּר דִּבּוּר בִּלְתִּי מֻשָּׂג בַּנִּבְרָאִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא יתרו) בְּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב (שמות כ:א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים" וְגוֹ', וְזֶה לְשׁוֹנָם: "דְּבָרִים שֶׁאֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר", וְהוּא שֶׁאָמַר כָּל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד וְלֹא קֹדֶם דִּבּוּר לַחֲבֵרוֹ.

וּבָזֶה נָבוֹא אֶל הַבֵּיאוּר, וְהוּא כִּי הָאָדוֹן יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ כָּל מַה שֶּׁבָּרָא בָּעוֹלָם, שֶׁהֵם הַמְקוֹרוֹת וְכָל אֲשֶׁר יֵשְׁנוֹ בַּמְּצִיאוּת וְשָׁמַיִם וָאָרֶץ, הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל בָּרָאוֹ ה' בְּדִבּוּר אֶחָד. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**. דְּקְדֵּק לוֹמַר שְׁנֵי אֵתִין לְרַבּוֹת כָּל הַנִּמְצָא בָּעוֹלָם. וְלִהְיוֹת שֶׁהַנִּבְרָאִים הֵם רַבִּים, כִּי מִלְּבַד הָעֲשָׂרָה דְּבָרִים הַנִּכָּרִים וְנִרְאִים לְעַיִן כֹּל כְּמוֹ שֶׁמְּנָאוּם חֲזַ"ל (חגיגה יב.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרְאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן: שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אוֹר, חֹשֶׁךְ, תֹּהוּ וָבֹהוּ וְגוֹ', מַיִם, רוּחַ" עַד כָּאן, מִלְּבַד אִלּוּ יֵשׁ עוֹד בְּרִיאוֹת אֲחֵרִים נֶעֱלָמִים וְנִבְלָעִים בְּכֹחוֹת הַיְסוֹדוֹת, יֵשׁ מֵהֶם נִכָּרִים בְּאֶמְצָעוּת הַהַתְכָּה, יֵשׁ מֵהֶם בְּאֶמְצָעוּת הַהַרְכָּבָה, יֵשׁ מֵהֶם בְּהִשְׁתַּנּוּת הַזְּמַנִּים, יֵשׁ מֵהֶם בְּכֹחַ הַהִיוּלִי וְרַבּוּ מִלְּסַפּוֹר, אֲשֶׁר לָזֶה כְּלָלָם הַבּוֹרֵא בִּבְ' פְּרָטִים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְהֵם הֵם הַבְ' רִבּוּיִים שֶׁרָבָּה בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, וּבְמַאֲמָר אֶחָד בָּרָא הַכֹּל יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (ראש השנה לב.) "בְּרֵאשִׁית" מַאֲמָר הוּא, כִּי בּוֹ הִשְׁלִימוּ עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, הָרְאשׁוֹן שֶׁבְּכֻלָּן בּוֹ נִבְרָא הַכֹּל, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה מְסֻדָּר, וְהָיָה כָּל הַבְּרִיאוֹת בַּנִּמְצָא אֲבָל חָסְרוּ הַסֵּדֶר, וְסִדְּרָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. בְּיוֹם רִאשׁוֹן הֵכִין וְהִבְדִּיל הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ וְקָנָה הַחֹשֶׁךְ מְקוֹמוֹ וְהָאוֹר מְקוֹמוֹ, וּבְיוֹם ב' וְכוּ'.

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְפֵירוּשֵׁינוּ זֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ב:ג) "כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת", שֶׁאֵין מַשְׁמָעוּת לַכָּתוּב. וּבְמַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ יָבֹא כְּמִין חוֹמֶר, כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא בְּיוֹם הַבְּרִיאָה לַעֲשׂוֹת, פֵּרוּשׁ: לְתַקֵּן בְּשִׁשֶּׁת יָמִים, כְּאָמְרוֹ (שמות לא:יז): "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: תִּקֵּן, כִּי הַבְּרִיאָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּמַאֲמָר אֶחָד נִבְרֵאת, אֶלָּא שֶׁהָיָה הַכֹּל חָסֵר תִּקּוּן. לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמִי שֶׁרָצָה לִבְנוֹת פַּלְטֵרִין, וְקוֹדֶם מֵכִין אֲבָנִים וְעֵצִים וְעָפָר וְצָרְכֵי הַבִּנְיָן בְּמוּשְׁלָם, וְאַחַר כָּךְ יִבְנֶה בַּיִת. כֵּן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בָּרָא כָּל צָרְכֵי הָעוֹלָם בְּדִבּוּר אֶחָד וְהֵכִינוֹ, וְהָיָה הַכֹּל מוּנָח גָּדוּשׁ בְּעֵרְבּוּבְיָא, וְאַחַר כָּךְ הִתְחִיל לְסַדֵּר דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו וְעָשָׂה פָּעֳלוֹ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ.

וְתִמְצָא שֶׁכְּשֶׁרָצָה לִבְרֹא הַשָּׁמַיִם אָמַר (בראשית א:ו): "יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם", פֵּרוּשׁ: קְבַע לוֹ מָקוֹם, אֲבָל הוּא כְּבָר נִבְרָא בְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן, וְכֵן הָאָרֶץ (בראשית א:ט) "וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה".

וְהָאֵשׁ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה' תִּקּוּנוֹ כָּל עִקָּר, הֲוֵי יוֹדֵעַ כִּי הָאֵשׁ לֹא גִלָּה ה' מְקוֹרָהּ כְּגִלּוּי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְהַמַּיִם, לִהְיוֹתָהּ מָקוֹר חָזָק וְיֵשׁ מִמֶּנּוּ כְּלָיוֹן לָעוֹלָם אִם הָיָה בַּנִּמְצָא כְּמַיִם וָאָרֶץ וְאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם. לָזֶה הִנִּיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמְקוֹמוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן מֻבְלָע בָּרָקִעִים, עַד שֶׁהֲצָרַךְ אָדָם לוֹ וְהִקִּישׁ בָּרָקִעִים וְהוֹצִיא מֵהֶם אֵשׁ שֶׁעוּר הַמַּסְפִּיק לוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י"א) שֶׁעַל כֵּן אָנוּ מְבָרְכִים בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת

"בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ" (פסחים נד.). גַּם בָּזֶה גִּלָּה ה' אֹפֶן הֶעְרֵבוּב שֶׁהָיוּ מְעֹרָבָבִין הַמְּקוֹרוֹת וְהַיְסוֹדוֹת בִּשְׁעַת בְּרִיאָתָם קֹדֶם שֶׁהֻכִּינָם ה' כָּל אֶחָד עַל מִשְׁמַרְתּוֹ, כִּי אִם לֹא הָיָה דָּבָר זֶה בְּמַצִּיאוּת לֹא הָיְתָה דַּעַת אֱנוֹשׁ סוֹבֶלֶת יְדִיעָה אֵיךְ יִהְיוּ מְעֹרָבִים יַחַד מְקוֹרוֹת, וּמַה גַּם עָפָר וָאֵשׁ.

וְהֵן אֱמֶת שֶׁהָיָה יָכוֹל הַבּוֹרֵא לִכְלֹל בַּמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן גַּם אֶת הַסֵּדֶר, אֶלָּא לְסִבּוֹת הִרְבָּה עָשָׂה כֵּן, וְאֶחָד מֵהֶם גִּלּוּ אוֹתָהּ רַז"ל בְּאָמְרָם (אבות ה:א): "וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת, אֶלָּא לִיפָּרַע וְכוּ', וְלִיתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים" וְכוּ'.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ אִמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:א): "בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם" לְשׁוֹן בְּרִיאָה, כִּי סוֹף כָּל סוֹף כָּל זְמַן שֶׁהָיָה חָסֵר הַתִּקּוּן כְּאִלּוּ אֵין כָּאן בְּרִיאָה. הַמָּשָׁל – אִם הָאָרֶץ לֹא הָיְתָה נִגְלֵית אֵין מָקוֹם לַנְּבָרְאִים, וּכְמוֹ כֵן שְׁאָר הַבְּרִיאוֹת שֶׁהָיוּ מְעֹרָבָבִים כְּמוֹ הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ, אִם כֵּן כָּל שֶׁלֹּא נִתְקַן כְּאִלּוּ לֹא נִבְרָא, לָזֶה יִתְיַחֵס גַּם כֵּן לָהֶם הַבְּרִיאָה. **וְאַל** יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לָמָּה כָּתְבָה הַתּוֹרָה עִיקַּר הַבְּרִיאָה בְּדָרְךָ זֶה, וְלֹא כָּתְבָה בְּפֵירוּשׁ: "בָּרָא ה' הַמַּיִם וְהֶעָפָר וְהָאֵשׁ וְהָרוּחַ", שֶׁבָּזֶה לֹא יִהְיֶה אִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב.

דַּע, כִּי הַתּוֹרָה תּוֹדִיעַ וְתַשְׁמִיעַ כָּל נִסְתָּר, וְחָפֵץ ה' לְהוֹדִיעַ כֹּחַ מַעֲשָׂיו לְעַמּוֹ, וְהוֹדִיעָנוּ סֵדֶר הַבְּרִיאָה וְאוֹפַנָּהּ, וְכִי הוּא הָאֵל הַגִּבּוֹר הַנֶּאְזָר בִּגְבוּרָה בָּרָא בְּדִבּוּר אֶחָד כָּל יֵשׁ וְכָל הַוֶּה, וְחָפֵץ ה' לְהוֹדִיעַ לִידִידָיו כֹּחַ מַעֲשָׂיו, וְלֹא יִמְנַע טוֹב זֶה בִּשְׁבִיל הַשּׁוֹטִים הַטּוֹעִים. **וְעוֹד** יֵשׁ טַעַם אַחֵר שֶׁיִּחַיֵּב לְדַבֵּר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר, וְהוּא שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב כַּסֵּדֶר הַחֲפֵצִים בּוֹ הַסְּכָלִים, וְהוּא שֶׁיֹּאמַר כִּי בָּרָא אֶרֶץ וּבָרָא מַיִם וְכוּ', הָיָה בְּנִשְׁמָע כִּי בָּרָאם כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאַחַר הֶאֱמֶת לֹא כֵן הוּא. וַהֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי לֹא יַחְפֹּץ ה' בְּדוֹבֵר שְׁקָרִים וְלֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָיו, וְאֵיךְ יַתְחִיל רֹאשׁ דְּבָרָיו חָס וְשָׁלוֹם בִּדְבָרִים שֶׁלֹּא כֵן הוּא? לָזֶה דִּבֵּר אֱמֶת אוֹפֶן הַבְּרִיאָה, כִּי יְשָׁרִים דַּרְכֵי ה' וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם (הושע יד:י), לְהוֹדוֹת וּלְגַדֵּל לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וְיֹאמְרוּ לֵאלֹהִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בְּרֵאשִׁית** וְלֹא אָמַר בָּרֹאשׁוֹנָה, "כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ" (תהלים קיא:ו), וְהוּא כִּי לְפִי מַה שֶּׁהִקְדַּמְנוּ כִּי הַכֹּל בָּרָא בְּדִבּוּר אֶחָד. דֶּרֶךְ שָׁם נָשׂכִּיל כִּי מִי שֶׁיְּדַבֵּר כַּמָּה דְּבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד, גַּם בְּדִבּוּר לֹא יְצָטָרֵךְ לְהַקְדִּים אוֹת לַחֲבֶרְתָּהּ. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאָמַר ה' תֵּבֵל שָׁמַיִם, לֹא קָדְמָה שי"ן לְמֵ"ם וְלֹא מֵ"ם רִאשׁוֹנָה לְמֵ"ם אַחֲרוֹנָה, וְגַם אוֹתִיּוֹת כָּל דָּבָר וְדָבָר לֹא קָדְמָה הַתַּחְלַת הַתֵּיבָה לְסוֹפָהּ, וְגַם בְּכָל אוֹת וְאוֹת אֵין לָהּ קֶדֶם תְּחִלָּתָהּ לְסוֹפָהּ.

וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעָנוּ ה' בְּתֵיבַת **בְּרֵאשִׁית**, פֵּרוּשׁ: הַכֹּל הוּא רֵאשִׁית, כִּי לֹא הָיְתָה בַּבְּרִיאָה חֵלֶק מְאוּחָר, אֶלָּא הַכֹּל הוּא רֵאשִׁית, וְהָבֵן:

וְטַעַם הָאָדוֹן אֲשֶׁר בָּחַר לִבְרֹא בְּדֶרֶךְ זֶה, מִלְּבַד הַטַּעַם שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁרָצָה לְהוֹדִיעַ חֵלֶק מִגְּבוּרוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, עוֹד תִּמְצָא כִּי כְּשֶׁיְּדַבֵּר יִתְבָּרַךְ בִּגְבוּרוֹת שֶׁהִיא בְּחִינָה הַמִּתְיַחֶסֶת לְשֵׁם אֱלֹהִים מִן הַשֵּׁם, הוּא לְהָיוֹת הַדְּבָרִים נִדְבָּרִים כְּסֵדֶר זֶה. וְתִמְצָא שֶׁרָמְזוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כד.) בְּנוֹעַם דִּבְרֵיהֶם, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם" עַד כָּאן. נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר בְּמֶתֶק לְשׁוֹנָם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִבְּחִינָה זוֹ שֶׁהוּא אֱלֹהִים הַמִּתְיַחֶסֶת לִגְבוּרָה תְּדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַרְבֵּה דְּבָרִים יַחַד, וְלֹא דַּוְקָא אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה אָמַר בְּדִבּוּר אֶחָד, אֶלָּא כָּל הָעֲשָׂרָה הַדִּבְּרוֹת כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר (מכילתא יתרו), אֶלָּא הַמּוּשָׂג אֶצְלֵנוּ הוּא ב' מֵהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (שמות כ:א). וְהִנֵּה בְּרִיאַת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית נִבְרָא בְּשֵׁם אֱלֹהִים, דִּכְתִיב "בָּרָא אֱלֹהִים" לְסִבּוֹת הָרִבֹּה, לָזֶה דִּבֵּר כְּדַרְכּוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבָרִים עֲצוּמִים וְנוֹרָאִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וּבְדֶרֶךְ דְּרָשׁ יִתְבָּאֵר תֵּיבַת **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהילים ל"ג:ו'): "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם". וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי יִתְעַלֶּה שֵׁם אֱלֹהֵינוּ לֹא בָּרָא הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם ב' כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ הַטּוֹעִים כִּי הָיוּ מְסַיְּעִים אוֹתוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א') יֵשׁ לָנוּ לְהַעִיר אֵיךְ יִתְּכֵן לוֹמַר שֶׁהַמַּלְאָכִים נִבְרָאִים מְאוּחָרִים, הֲלֹא לְפִי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם", כִּי צְבָא הַשָּׁמַיִם נִבְרְאוּ מֵרוּחַ שְׂיָצָא מִפִּי עֶלְיוֹן כִּבְיָכוֹל, אִם כֵּן בְּהֶכְרֵחַ לְפִי הַמּוּרְגָּשׁ הַמַּלְאָכִים יִבָּרְאוּ קוֹדֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כִּי הָרוּחַ יְקֻדִּים לָצֵאת קוֹדֶם שֶׁיֵּצֵא הַדִּבּוּר, וְכֵיוָן שֶׁהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ נִבְרְאוּ מֵהַדִּבּוּר הֲרֵי כְּבָר קָדַם הָרוּחַ שֶׁמִּמֶּנּוּ יָצְאוּ הַמַּלְאָכִים. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **בְּרֵאשִׁית בָּרָא** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי ה' הַקְּדִים הַמְאוּחָר שֶׁהוּא הַדִּבּוּר לָרוּחַ, הֶפֶךְ הַיָּדוּעַ אֶצְלֵנוּ בְּטֶבַע הַדִּבּוּר, וּבָרָא שָׁמַיִם תְּחִלָּה וְהָפַךְ הַסֵּדֶר וְעָשָׂה רֵאשִׁית דִּבּוּר לָרוּחַ, לַטַּעַם הָאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁהָיוּ הַמַּלְאָכִים עוֹזְרִים וּמוֹתְחִים עִמּוֹ שָׁמַיִם וְכוּ'. וּמוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לֹא יָקַח אֲלֵיהֶם שִׁעוּר מֵהַנִּבְרָאִים, שֶׁהַנִּבְרָאִים אֵינָם יְכוֹלִין לְהַפֵּךְ הַסֵּדֶר הַמָּטְבָּע בָּהֶם בְּעֵת הַבְּרִיאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא יָכוֹל הוּא לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדַּיֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ" שֶׁהַקְּדִים בְּרִיאַת שָׁמַיִם שֶׁנִּבְרְאוּ מֵהַדִּבּוּר, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם".

וּמַעֲתָּה שִׁעוּר פֵּרוּשׁ תֵּבַת **בְּרֵאשִׁית** הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ בַּדִּבּוּר ב' דְּבָרִים: הָרוּחַ וְהַדִּבּוּר עַצְמוֹ, וְכָל אֶחָד בָּרָא מִמֶּנּוּ ה' בְּרִיאָה חֲדָשָׁה, וְאֵין אֲנִי יוֹדֵעַ מִי קָדַם מִשְּׁנֵיהֶם – אִם הָרוּחַ אִם הַדִּבּוּר, לָזֶה אָמַר כִּי רֵאשִׁית הָיָה מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הַדִּבּוּר הָיָה רֵאשִׁית לָרוּחַ שֶׁיָּצָא מִפִּי עֶלְיוֹן.

עוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהָבִין שִׁינּוּי שֶׁבֵּין ב' הַכְּתוּבִים: בְּפָסוּק זֶה לֹא אָמַר אֶלָּא שֵׁם **אֱלֹהִים**, וְכָתוּב אֶחָד הוּא אוֹמֵר (בראשית ב:ד) "בְּיוֹם עֲשׂוֹת **ה' אֱלֹהִים** אֶרֶץ וְשָׁמַיִם" שֶׁהִזְכִּיר ב' שֵׁמוֹת. וְעוֹד, כִּי כָּאן הִקְדִּים שָׁמַיִם לָאָרֶץ, וְשָׁם הִקְדִּים אֶרֶץ לַשָּׁמַיִם.

וְנִרְאֶה כִּי ב' קֻשְׁיוֹת אֵלּוּ כָּל אַחַת מְתֻרֶצֶת חֲבֶרְתָּהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לא.) בִּב' מִקְרָאוֹת הַכְּתוּבִים בְּתַשְׁלוּם שְׂכַר הַצַּדִּיקִים: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שמות כ:ו): "וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים ז:ט): "לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "לַאֲלָפִים" – לְאוֹהֲבָיו בִּלְבַד, וְאֵינוֹ חוֹזֵר גַּם לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו שֶׁהֵם הָעוֹשִׂים מִיִּרְאָה, כִּי אוֹתָם בְּפָסוּק אַחֵר הוּזְכַּר שֶׁהֵם אֶלֶף דּוֹר. גַּם פָּסוּק שֶׁאָמַר "לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר" אֵינוֹ חוֹזֵר אָמְרוֹ "לְאֶלֶף דּוֹר", אֶלָּא לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו הַנִּסְמֶכֶת לָהּ וְלֹא לְתֵבֵת "אוֹהֲבָיו" הַקּוֹדֶמֶת, כִּי אוֹתָם הִנֵּה שְׂכָרָם אִתָּם בְּפָסוּק אַחֵר שֶׁהוּא "לַאֲלָפִים".

גַּם אֲנַחְנוּ נְפָרֵשׁ ב' מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם** – שֵׁם זֶה שֶׁל אֱלֹקִים פֵּרוּשׁ מִדָּה זוֹ שֶׁל הַדִּין בִּלֹּא שִׁתּוּף שֵׁם הָרַחֲמִים, זֶה הוּא דַּוְקָא לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְהַשָּׁמַיִם וְאֵינוֹ חוֹזֵר לְאָמְרוֹ "וְאֵת הָאָרֶץ", כִּי הָאָרֶץ בְּרָאָהּ בְּשִׁתּוּף שֵׁם הָרַחֲמִים, וְעַל כָּתוּב אַחֵר סוֹמֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ (בראשית ב:ד): "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ", כִּי אֵין עוֹלָם בְּנֵי אָדָם יְכוֹל לְהִתְקַיֵּם בְּדִין גָּמוּר בִּלֹּא שִׁתּוּף רַחֲמִים, לְצַד שֶׁהֵם מֻחְמָר כַּיָּדוּעַ. וְאָמְרוֹ "וְשָׁמַיִם" אֵינָהּ נִמְשֶׁכֶת עִם הָאָרֶץ בִּבְחִינָה זוֹ שֶׁל הַשִּׁתּוּף, וְאִפֵּן מַעֲשֶׂיהָ הֲלֹא הֵם כְּתוּבִים בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ ב' הַדִּקְדּוּקִים כְּמִין חֻמָּר, וְעִנְיָן יְדִיעַת מִי קָדַם, הִנֵּה כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁכָּל הַבְּרִיאָה יַחַד נִבְרְאָה בִּגְבוּרָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְלֹא יִקְשֶׁה לְךָ מַה מִּשְׁפָּט יַעֲרֹךְ ה' לִבְנֵי אֱלִים יוֹשְׁבֵי שָׁמַיִם, שֶׁיְּצַדֵּק לוֹמַר עֲלֵיהֶם שֵׁם אֱלֹהִים. הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טו.) בְּמַעֲשֵׂה מטטרו"ן שֶׁדָּנוּהוּ לִפְנֵי אֱלִישָׁע וּמַחְיוּהוּ שִׁתִּין פּוּלְסֵי דְּנוּרָא, וְגַם אֱלִיָּהוּ וְכוּ' (בבא מציעא פה:), וְכַמָּה מִשְׁפָּטִים לְשָׁרֵי מַעְלָה. וְהֲגַם שֶׁאֵין לָהֶם יֵצֶר, עִם כָּל זֶה יִמָּצֵא בָּהֶם הַטָּעוּת, כִּי לִפְעָמִים לֹא יָכִינוּ אֶל הָאֱמֶת וְיִשְׁגּוּ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֵׂה הַמַּלְאָךְ מטטרו"ן וְאֵלִיָּהוּ כִּי שָׁגְגוּ, וְכֵן יִקָּר מִקֶּרֶה וַיַּעֲנִישֵׁם ה' אֲפִלּוּ עַל הַשּׁוֹגֵג, מַה שֶּׁאֵין שׁוֹפֵט בְּמִשְׁפָּט זֶה לְיוֹשְׁבֵי אֶרֶץ. וּבָזֶה יִתְאַמֵּת מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, וְנָכוֹן.

וַהֲגַם כִּי מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א׳) שֶׁהִרְגִּישׁוּ בִּב' הַדִּקְדּוּקִים שֶׁבַּכְּתוּבִים, וְתֵרְצוּ כִּי טַעַם שֶׁבְּפָסוּק א' הִקְדִּים שָׁמַיִם וּבְאֶחָד הִקְדִּים אֶרֶץ, כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁשְּׁנֵיהֶם יָצְאוּ כְּאֶחָד, וְטַעַם שֶׁבְּמָקוֹם אֶחָד אָמַר אֱלֹהִים וּבְמָקוֹם אֶחָד שִׁתֵּף שֵׁם

הָרַחֲמִים, אָמְרוּ (בראשית רבה י"ב) כִּי מִתְּחִלָּה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ לִבְרֹא בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְרָאָה שֶׁאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם שִׁתַּף וְכוּ':

דַּע כִּי רְשׁוּת לָנוּ נְתוּנָה לְפָרֵשׁ מַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים בִּנְתִיבוֹת הָעִיּוּן וְיִשּׁוּב הַדַּעַת, הֲגַם שֶׁקָּדְמוּנוּ רִאשׁוֹנִים וְיִשְׁבוּ בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי שִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה, וְאֵין אָנוּ מֻזְהָרִים שֶׁלֹּא לִנְטוֹת מִדִּבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים אֶלָּא בְּפֵרוּשִׁים שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדִּין לְפִיהֶן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהָאֲמוֹרָאִים אֵין כֹּחַ בָּהֶם לַחְלוֹק עַל הַתַּנָּאִים בְּמִשְׁפְּטֵי ה', אֲבָל בְּיִשּׁוּב הַכְּתוּבִים וּבְמַשְׁמָעוּתָן מָצִינוּ לָהֶם בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁיְּפָרְשׁוּ בְּאֹפֶן אַחֵר.

שׁוּב הִצַּצְתִּי בְּשִׂכְלִיּוּת הָעִיּוּן הַכְּתוּבִים כִּי יִסְבְּלוּ דִּבְרֵינוּ גַּם דִּבְרֵי קַדְמוֹנֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. וְקוֹדֶם נַשְׂכִּיל לָדַעַת אֵיךְ יֵצְדַּק בְּהָאדוֹן בָּרוּךְ הוּא רֹאשׁ וְסוֹף בְּמַחְשַׁבְתּוֹ, שֶׁבְּתְחִלָּה חָשַׁב בְּדִין, וְחָזַר לְשַׁתֵּף, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לֹא יִבְצַר מִמֶּנּוּ מְזִמָּה בְּמֵעַט זְמַן וּבְפָחוֹת מֵהֶרֶף עַיִן יֵדַע הַכֹּל וְיִכָּוֵן אֶל הָאֱמֶת בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה, כִּבְיָכוֹל, בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ.

אָכֵן דַּע כִּי כַּוָּנַת שִׁתּוּף הָרַחֲמִים תִּסְבּוֹל ב' עִנְיָנִים: הָא' כִּי ה' יְרַחֵם לְפָעָמִים לְמִי שֶׁיַּחְפּוֹץ לְרַחֵם מִבְּלִי הֶבְיאוֹ בַּמִּשְׁפָּט, כִּי זוֹ הִיא מִדַּת הָרַחֲמִים לְמְחוֹל וְלִסְלוֹחַ. וְשֵׁם אֱלֹקִים גַּם כֵּן לְמִי שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְמְחוֹל יְבִיאֵהוּ בַּמִּשְׁפָּט, וּכְפִי זֶה יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁלֹּא יָבֹא בַּמִּשְׁפָּט. וְדֶרֶךְ ב' הוּא כִּי לְעוֹלָם אֵין ה' מְוַתֵּר לְשׁוּם אָדָם בָּעוֹלָם, וְכָל הָעוֹלָם יַעֲמְדוּ לַמִּשְׁפָּט אֵין נִמְלָט. וְיֵשׁ לְךָ לַדַּעַת אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא נ.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתְרָן, יְוַתְּרוּ בְּנֵי מֵעָיו, אֶלָּא בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאֵין אָדָם נִמְלָט מִן הַדִּין". וּכְפִי זֶה הִנֵּה בֵּרַרְנוּ לָנוּ דֶּרֶךְ הַב'.

וּמֵעַתָּה אֹפֶן הַבְּרִיאָה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּתְחִלָּה בָּרָא בְּמִדַּת אֱלֹהִים שֶׁהוּא יְחוּס הַמִּשְׁפָּט, וְכָךְ הוּא הַתַּכְלִית שֶׁעָמַד הַכֹּל בְּדִין. אֶלָּא שֶׁרָאָה שֶׁאוֹתוֹ הַדִּין לֹא יוּכַל הָעוֹלָם עָמוֹד בּוֹ, שִׁתֵּף עִמּוֹ מִדַּת הָרַחֲמִים. פֵּרוּשׁ: לֹא שֶׁחָזַר בּוֹ מִמַּחְשַׁבָתּוֹ רִאשׁוֹנָה חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּשְׁפָּט בְּדֶרֶךְ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁלֹּא לִיפָּרַע מֵהָאָדָם עָנְשׁוֹ כְּאַחַת, גַּם שֶׁלֹּא לִיפָּרַע מִמֶּנּוּ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא הַאֲרָכַת זְמַן, וּלְעוֹלָם אֵין לָאָדָם אֶלָּא מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אֵלָיו בְּמִשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי שקלים פרק ה) "מַאֲרִיךְ אַפַּיהּ וְגָבֵי דִּילֵיהּ".

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שֶׁלֹּא חָזַר בּוֹ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁקִּדֵּם בְּמַחְשֶׁבֶת ה' שֶׁלֹּא לְהִתְנַהֵג בְּמִשְׁפָּט בְּסֵדֶר זֶה שֶׁיִּהְיֶה נִפְרָע בְּרַחֲמִים. וּלְפִי זֶה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב כְּסֵדֶר הָאָמוּר, שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא ה' אֱלֹהִים" הָיְתָה הַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת כִּי יֵשׁ מִשְׁפָּט וְאֵין מִשְׁפָּט גַּם כֵּן לְצַד הָרַחֲמִים, כִּי לֹא הֶחְלִיט ה' מִשְׁפָּט לְבַדּוֹ. וּמֵאָמְרוֹ "בָּרָא אֱלֹקִים" לְבַד

הֲרֵי הֶחְלִיט כִּי אֵין דָּבָר בְּלֹא מִשְׁפָּט, וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ "ה' אֱלֹהִים" תִּתְפָּרֵשׁ עַל אֲמִתָּתָהּ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ, שֶׁהַמִּשְׁפָּט עַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הַפֵּרָעוֹן בְּדֶרֶךְ רַחֲמָנוּת. וְסָמַךְ עָלֶיהָ הַכָּתוּב שֶׁנִּכְרִיחַ לְפָרֵשׁ עַל זֶה הָאוֹפָן, לִהְיוֹת דָּבָר יָדוּעַ מוּחָזָק בְּיָדֵינוּ כִּי יְדִיעַת ה' לֹא תִּתְהַפֵּךְ כְּבָיָכוֹל.

וְאַחַר שֶׁפֵּרֵשׁ כַּוָּנַת רַז"ל גַּם אַחַר דִּבְרֵיהֶם יֵשׁ מוֹשֵׁב לִדְבָרֵינוּ, כִּי מִדָּה זוֹ שֶׁל הַשְׁתּוּף שֶׁהַכִּין ה' לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְלִגְבוֹת מְעַט מְעַט בְּנִכּוּי, לֹא יִתְנַהֵג ה' כֵּן אֶלָּא עִמָּנוּ וְלֹא עִם הָעֶלְיוֹנִים יוֹשְׁבֵי שָׁמַיִם, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד יְשַׁלֵּם לַמִּתְחַיֵּב חִיּוּבוֹ כְּאַחַת, גַּם לֹא יוֹעִיל לָהֶם הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי וְהִתְּשׁוּבָה וְלֹא טַעֲנַת הַשְׁגָּגָה. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה הוּבָא בַּשַּׁ"ס (חגיגה טו.) בְּדֵי שֶׁנִּכָּנְסוּ לַפַּרְדֵּס שֶׁהֶעֱנִישׁוּ הַמַּלְאָךְ הַיּוֹשֵׁב בִּרְשׁוּת הַמֶּלֶךְ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ בָּרוּךְ הוּא עַל אֲשֶׁר לֹא עָמַד מִפְּנֵי אֶלִישָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ, וְזֹאת לַמַּלְאָךְ שְׁגָגָה, גַּם לֹא הוּזְהַר עָלֶיהָ, וְכֵן לֹא יִשְׁפֹּט הַשּׁוֹפֵט לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כַּיָּדוּעַ מִמִּשְׁפְּטֵי תּוֹרָתוֹ שֶׁתִּתְעַלֶּה:

עוֹד רָמַז בְּהַקְדָּמַת שָׁמַיִם לָאָרֶץ לְהַרְאוֹת כִּי לֹא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם: מִדַּת בָּשָׂר וָדָם בּוֹנֶה הַבַּיִת וְאַחַר כָּךְ הָעֲלִיָּה עַל גַּבָּיו, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִקְדִּים הָעֲלִיָּה וְאַחַר כָּךְ הַבַּיִת, לְהַרְאוֹת כִּי הַשָּׁמַיִם תְּלוּיִים וְעוֹמְדִים הֵם בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ:

וְדֶרֶךְ רֶמֶז רַז"ל דָּרְשׁוּ (בראשית רבה א') תֵּיבַת בְּרֵאשִׁית שֶׁיְּכוֹן בָּרוּךְ הוּא לוֹמַר בִּשְׁבִיל תּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית, וּפֵרוּשׁ בֵּי"ת שֶׁל בְּרֵאשִׁית הִיא בֵּי"ת הַסִּבָּה. וּמֵעַתָּה מִי שֶׁזָּכָה בַּתּוֹרָה זָכָה בְּכָל הָעוֹלָם, וּמִי שֶׁלֹּא זָכָה בַּתּוֹרָה אֵין לוֹ לֵיהָנוֹת מִן הָעוֹלָם עַד מְדַרַךְ כַּף רֶגֶל, זוֹלַת אִם יְשַׁמֵּשׁ הֶכְשֵׁר עֲמֵלֶיהָ. וְגַם אָמְרוּ (ויקרא רבה ל"ו) בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית, דִּכְתִיב "רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה" (ירמיהו ב:ג), וְאֵין מַאֲמָרָם זֶה מַכְחִישׁ הָרִאשׁוֹן, כִּי טַעַם עַצְמוֹ שֶׁנִּקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית הוּא לְצַד קַבָּלָתָם הַתּוֹרָה, וּבָזֶה נִבְדְּלוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה מֵהָעַמִּים. וְגַם אָמְרוּ (בראשית רבה י"ב) בִּשְׁבִיל אַבְרָהָם וּבִשְׁבִיל יַעֲקֹב (ויקרא רבה ל"ו), וְהַכֹּל הוֹלֵךְ לְטַעַם הָרִאשׁוֹן "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם" וְגוֹ'. גַּם אָמְרוּ (שבת לו:) בִּשְׁבִיל יִרְאָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית, דִּכְתִיב (תהילים קי"א:י') "רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה'", כִּי הוּא זֶה גַּם כֵּן יְסוֹד הַתּוֹרָה, כִּי אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה, וְאִם אֵין יִרְאַת ה' אֵין תּוֹרָה, כִּי הוּא אוֹצָר נֶחְמָד לַתּוֹרָה.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ח:ל) "וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן", וְדָרְשׁוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה א): "אַל תִּקְרֵי אָמוֹן אֶלָּא אוֹמֵן", וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז הַכָּתוּב תְּחִלַּת דִּבֵּר ה' וְהוֹדִיעַ בְּרִיאַת עוֹלָם, הוֹדִיעַ בַּמֶּה בְּרָאָה, וְאָמַר בַּתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית כִּי הִיא הָאוֹמֵן (אֵין זֶה סוֹתֵר לְפֵרוּשׁ רִאשׁוֹן כִּי הַתּוֹרָה הֵכִינָה עוֹלָם לְהִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים), וּלְפִי זֶה גָּדְלָה מַעֲלַת בְּעָלֶיהָ שֶׁזּוֹכִים בַּכֹּל, וְלָזֶה יִהְיֶה הַדִּין לָהֶם שֶׁיִּקָּרְאוּ בּוֹנִים, וְהוּא אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה

(שבת קיד:): "תַּלְמִידֵי חֲכָמִים נִקְרָאִים בּוֹנִים", כִּי מַה שֶּׁבְּפִיהֶם וּבִלְבָבָם הוּא הַבּוֹנֶה, וְהוּא אָמְרוֹ (ירמיהו לג:כה): "אִם לֹא בְּרִיתִי וְגוֹ' חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי".

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ בְּי"ת שֶׁל בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת תיקוני זהר ה:), כִּי ב' אוֹפַנֵּי יִרְאַת ה' הֵם: הָאַחַת הִיא יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ, וְהַב' הִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזוֹ יִרְאָה פְּנִימִית וּמְעֻלָּה מֵהָא', וְהוּא שֶׁרָמַז בָּאוֹת בֵּי"ת רֵאשִׁית כִּי ב' יִרְאוֹת הֵכִין ה' לְקִיּוּם הָעוֹלָם, וְרָמַז אוֹפֶן שְׁנֵיהֶם: הָא' רְמָזָהּ בְּתֵיבַת **אֱלֹהִים** כִּי הִיא יִרְאַת הַדִּין בְּקוּמוֹ לְמִשְׁפָּט, וְהַב' רְמָזָהּ בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ**, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ח:ד) "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א א:) כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת תִּכְּנֵס בְּלֵב מַשְׂכִּיל בְּהַבִּיטוֹ בְּהִתְבּוֹנְנוּת בְּמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ ה', תִּתְלַהֵב הַנֶּפֶשׁ וְיִירָא מִגְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.

אוֹ יִרְמֹז ב' אָפְנֵי הַיִּרְאָה: אַחַת בְּאָמְרוֹ **הַשָּׁמַיִם**, כָּאן רָמַז יִרְאַת הָרוֹמְמוּת עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ" וְגוֹ', וְיִרְאָה ב' **וְאֵת הָאָרֶץ** שֶׁהִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, וְיֵחָסָהּ לָאָרֶץ לִשְׁלֹל כִּי אֵינָהּ לְצַד הָרוֹמְמוּת אֶלָּא לְצַד אֵימָתוֹ מִיַּלְדֵי הָעוֹלָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב כ:כז) "וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ".

עוֹד יִרְמוֹז **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ל"ג:ו') "יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ", הַכַּוָּנָה הִיא כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָר לְתִקְוֹת הַלְּבָבוֹת שֶׁהוּא דְּבֵקוּת אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם, כְּאָמְרוֹ (דברים ד':ד') "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים" וְגוֹ', וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם הוּא מִשְׂכַּן הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרוֹ (תהילים ע"ח:ס') "אֹהֶל שָׁכַן בָּאָדָם". וְהוּא שֶׁרָמַז בְּתֵבַת "בְּרֵאשִׁית" עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּי"ת פֵּרוּשׁ בֵּית מוֹשַׁב אֱלֹהִים, הִיא הַיִּרְאָה הָרְמוּזָה בְּתֵבַת רֵאשִׁית, בָּרָא ה' וְהֵכִין פָּעֳלוֹ.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ל"ה:ה): הַסֵּפֶר וְהַסַּיִף יְרֵדוּ כְרוּכִים וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים** – פֵּרוּשׁ: עִם רֵאשִׁית שֶׁהִיא הַתּוֹרָה בָּרָא אֱלֹהִים, פֵּרוּשׁ הַדִּין שֶׁהוּא רֶמֶז הַסַּיִף.

עוֹד תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א' י"ח:לט) "ה' הוּא הָאֱלֹהִים", וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהֲגַם שֶׁשֵּׁם אֱלֹהִים יִתְיַחֵס אֶל הַדִּין, אַף עַל פִּי כֵן רַחֲמִים הוּא, וְכָל שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְטוֹבָה יְכַוְּנוּ יַחַד לְהֵיטִיב וּלְהִתְחַסֵּד. אֶלָּא דִּלְצַד מַעֲשֵׂה הָאַחֲרוֹנִים יָצָא הַדִּין לְיַסֵּר לְמִי שֶׁרָאוּי לְיַסֵּר, וְזוּלַת זֶה גַּם שָׁם אֱלֹקִים מִדָּתוֹ לְהֵיטִיב. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים**, כִּי שֵׁם אֱלֹהִים הֵטִיב וּבָרָא עוֹלָם לָחוֹן וּלְרַחֵם וּלְהֵיטִיב לְשׁוֹכְנֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְאֵין לְךָ רַחֲמִים גְּדוֹלִים מִזֶּה. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית כז:כח) "וְיִתֶּן לְךָ

הָאֱלֹהִים", הֲרֵי שָׁנָּם שָׁם אֱלֹהִים יֵיטִיב לַטּוֹבִים בְּתוֹרַת מַתְּנַת חִנָּם, אֶלָּא שֶׁעוֹשֵׂי רִשְׁעָה יְסוֹבְבוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֱלֹהִים מוּסָר, וְלֶעָתִיד לָבֹא הַמְקֻוֶּה כֵּן יִהְיֶה ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

עוֹד יִתְפָּרֵשׁ תֵּיבַת **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת זוהר ב') כִּי בִּשְׁעַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם נִכְנְסוּ הָאוֹתִיּוֹת לִפְנֵי הַבּוֹרֵא. נִכְנְסָה ת' וְאָמְרָה לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רְצוֹנְךָ לִבְרֹא בִּי הָעוֹלָם וְכוּ', וְכֻלָּם הֱשִׁיבָם ה' כִּי אֵינוֹ חָפֵץ, לַטַּעַם הָאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם לְכָל אַחַת וְאַחַת. עַד שֶׁנִּכְנְסָה בֵּי"ת וְקִבְּלָהּ וּבָרָא בָּהּ הָעוֹלָם, דִּכְתִיב "בְּרֵאשִׁית". אָלֶ"ף שְׁתָקָה, אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אָלֶ"ף, לָמָּה אַתְּ שׁוֹתֶקֶת וְכוּ', אָמַר לוֹ: אַתְּ תִּהְיִי רֹאשׁ לְכָל הָאוֹתִיּוֹת וְכוּ', עַד כָּאן. הִנֵּה מִדִּבְרֵי ה' יֵרָאֶה כִּי אָלֶ"ף יֵשׁ לוֹ מַעֲלָה מֵאוֹת בֵּי"ת, וּמַעֲתָּה אִם הָיוּ הָאוֹתִיּוֹת עוֹלוֹת לְפָנָיו בְּיֹשֶׁר הָיְתָה הָאָלֶ"ף זוֹכָה לִבְרֹאת בָּהּ הָעוֹלָם. וְלֶהֱיוֹת כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר: וְלָמָּה לֹא עָלְתָה הָאָלֶ"ף רֹאשׁוֹנָה וְהִנִּיחָהּ עַד לְבַסּוֹף? דַּע כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת תיקוני זהר) כִּי הָאוֹתִיּוֹת כְּשֶׁהֵם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָלֶ"ף בֵּי"ת גִּימֶ"ל וְכוּ' הֵם רוֹמְזִים לְמִדַּת רַחֲמִים, וּכְשֶׁהֵם לְמַפְרֵעַ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ תָּי"ו שִׁי"ן רֵי"שׁ וְכוּ' הֵם מוֹרִים עַל מִדַּת הַדִּין. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי שֶׁהָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרֵעַ תָּי"ו שִׁי"ן רֵי"שׁ הוּא זְמַן הַדִּין הַגָּדוֹל, אֶלָּא שֶׁהַשֵּׁם לְצַד רַחֲמָיו שִׁתֵּף אוֹת אַחַת מִשֵּׁם הָרַחֲמִים וְהִיא יוֹ"ד לְרַחֵם הַדִּין (הקדמת תיקוני זהר טי"ז). וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ אֶת זֶה, נִפְרַשׁ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בֵּי"ת רֵאשִׁית – תֵּדַע טַעַם לִקְדִימַת בֵּי"ת לְאָלֶ"ף, לֶהֱיוֹת שֶׁהַבְּרִיאָה הָיְתָה בְּמִדַּת אֱלֹהִים, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן עָלוּ הָאוֹתִיּוֹת לְמַפְרֵעַ כַּמִּשְׁפָּט וּבָזֶה קָדְמָה בֵּי"ת לְאָלֶ"ף וְקָנְתָה מְקוֹמָהּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת זוהר) כִּי אֱלֹף עוֹלְמוֹת נֶעֱלָמִים בָּרָא ה', וְקוֹרִין אוֹתָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חדש בראשית ב') עֶלְמִין דְּכִסּוּפִין, וְהֵם הָרְמוּזִים בַּפָּסוּק (שיר השירים ח:יב) "הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה", וּמַעֲתָּה הִתְחִיל הַכָּתוּב בְּבֵי"ת כִּי הָאָלֶ"ף כְּבָר קָנְתָה מְקוֹמָהּ שֶׁבָּהּ בָּרָא אֱלֹף עוֹלְמוֹת כִּשְׁמָהּ שֶׁל אָלֶ"ף, וְהִתְחִיל בְּבֵי"ת לִבְרֹאת הָעוֹלָם הַזֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁיֶּשְׁנוֹ גַּם כֵּן בְּחֶשְׁבּוֹן הַבְּרִיאָה שֶׁהֵם ב' שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְלָזֶה גַּם כֵּן לֹא אָמַר "בָּרֹאשׁוֹנָה" שֶׁתָּבִין שֶׁזֶּה הוּא תְּחִלָּה וְלֹא כֵּן הוּא, שֶׁכְּבָר בָּרָא עוֹלְמוֹת הַחֻמְדָּה, אֶלָּא בִּפְרָט זֶה שֶׁל שָׁמַיִם וָאָרֶץ הוּא שֶׁאוֹמֵר רֵאשִׁיתוֹ.

עוֹד יִרְמֹז בְּתֵיבַת **בְּרֵאשִׁית** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש שמואל אבות פי"ו) כִּי ה' בָּרָא ד' עוֹלְמוֹת, וְיִחֲסוּ לָהֶם שֵׁמוֹת: אֲצִילוּת, בְּרִיאָה, יְצִירָה, עֲשִׂיָּה. וּרְמָזוּם בַּפָּסוּק (ישעיהו מ"ג:ז'): "כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו". וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** – הוּא עוֹלָם הַכָּבוֹד שֶׁהוּא הָאֲצִילוּת וְהוּא יִקָּרֵא רֵאשִׁית לְכֹל, "בָּרָא" – הוּא עוֹלַם הַבְּרִיאָה, "אֱלֹהִים" – רָמַז לְעוֹלַם הַיְצִירָה כִּי יֵשׁ שָׁם דִּינִים, "אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ" – הוּא עוֹלַם הָעֲשִׂיָּה כִּי הוּא זֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם הַנְּעִימִים.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אֶמֶת זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נ"ד.) כִּי גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם נִבְרְאוּ קוֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁהֵם שָׂכָר וְעוֹנֶשׁ עַל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **ב' רֵאשִׁית**, כִּי ב' דְּבָרִים בָּרָא ה' מְיֻחָדִים בִּשְׁבִיל הַיִּרְאָה, שֶׁהֵם שָׂכָר וְעוֹנֶשׁ, גֵּיהִנֹּם וְגַן עֵדֶן (חגיגה ט"ו). זָכָה וְיֵרֵא מֵהּ' – נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בְּגַן עֵדֶן, לֹא זָכָה – נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בְּגֵיהִנֹּם. וְאוּלַי כִּי רָמַז כִּי שְׁנֵיהֶם נוֹצְרוּ יַחַד, וְלִשְׁנֵיהֶם יִקְרָא רֵאשִׁית, כִּי אִם קָדְמָה אַחַת לַחֲבֶרְתָּהּ לֹא יִתְיַחֵס רֵאשִׁית אֶלָּא לְאֶחָד, הָא לְמַדְתָּ כִּי בְּדִבּוּר אֶחָד נִבְרְאוּ יַחַד.

עוֹד יִרְמֹז כִּי לֶהֱיוֹת שֵׁשׁ ב' עוֹלָמוֹת – עוֹלָם הַזֶּה וְעוֹלָם הַבָּא, וְהָאָדָם עַל יְדֵי הִתְעַסְּקוֹ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים יַשִּׂיג הַטּוֹב וְהַחַיִּים, כָּאן הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי לֹא יִשָּׁלֵם לַצַּדִּיקִים שְׂכַר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד אֲשֶׁר יְכִין לָהֶם אוֹצַר הַטּוֹב שֶׁהִיא הָעִקָּר לְחֵלֶק הַנִּשְׁמָה, וְאַחַר כָּךְ אִם יוֹתִיר מְטִיבִין לוֹ גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי יִבְחַר ה' תְּחִלָּה לְהָכִין לָאָדָם גְּמוּל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁהוּא הַנִּצְחִי, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם** שֶׁהֵם עוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת, וְאַחַר כָּךְ **וְאֵת הָאָרֶץ** שֶׁהוּא עוֹלָם הַשָּׁפָל אִם הֶעֱדִיף בְּטוּבוֹ. הָא לְמַדְתָּ שֶׁאֵין מְטִיבִין לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה עַד אַחַר שֶׁיִּזְכּוּ בְּנַחֲלָתָם לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים.

עוֹד יִרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ רַז"ל (ראש השנה י:) – אֶחָד אָמַר בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם וְאֶחָד אָמַר בְּנִיסָן נִבְרָא הָעוֹלָם. וְנִרְאֶה לִי כִּי אֵלּוּ וָאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (בראשית רבה פי"א) שֶׁבַּתְּחִלָּה חָשַׁב ה' לִבְרֹא הָעוֹלָם וְאַחַר כָּךְ הוֹצִיא ה' מַחֲשַׁבְתּוֹ לַפּוֹעַל. וּכְפִי זֶה נוֹכַל לוֹמַר כִּי בְּנִיסָן חָשַׁב וּבְתִשְׁרֵי יָצָא לַפּוֹעַל אוֹ לְהֵפֶךְ, וְלִשְׁנֵיהֶם יִתְיַחֵס לְשׁוֹן בְּרִיאָה – בֵּין מַה שֶּׁעָלָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּרִיאָה תִּקָּרֵא בֵּין כְּשֶׁיָּצְתָה לַפּוֹעַל, וּבָזֶה יִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ יַחַד. וְהוּא שֶׁרָמַז בַּבַּיי"ת שֶׁל תֵּיבַת **בְּרֵאשִׁית** כִּי ב' רֵאשִׁית הָיוּ – אַחַת לַמַּחֲשָׁבָה וְאַחַת לַמַּעֲשֶׂה, אֶלָּא שֶׁאֵין אָנוּ יוֹדְעִים אִם בְּנִיסָן חָשַׁב וּבְתִשְׁרֵי פָּעַל אוֹ לְהֵפֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אֶמֶת זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו':): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, וְהַטַּעַם כִּי הַיִּרְא דְּבַר ה' יְדַבֵּר מִתּוֹךְ קִימַת נַפְשׁוֹ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן תַּכִּיר נֶפֶשׁ הַשּׁוֹמַעַת וּתְקַבֵּל תּוֹכַחַת מוּסָר. וְאִם הַדְּבָרִים יָצְאוּ מֵהַגּוּף אֵין שַׂיְכוּת לַנֶּפֶשׁ לִשְׁמֹעַ, כְּמוֹ שֶׁרָמְזוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ו':ז'): "וְהָיוּ הַדְּבָרִים וְגוֹ' עַל לְבָבֶךָ" אֲז "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" – הֵם הַתַּלְמִידִים. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** שֶׁהִיא הַיִּרְאָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, **בָּרָא ה' אֵת הַשָּׁמַיִם** – פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה יֵרֵא שָׁמַיִם, אָז יִשְׁמַע קוֹלוֹ וִילַמֵּד אָדָם דַּעַת, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵת הָאָרֶץ**:

עוֹד יִרְצֶה לֶהֱיוֹת שֶׁצִּוָּה ה' הַרְבֵּה יִרְאוֹת בָּעוֹלָם: יִרְאָה מֵאָבִיו וְאִמּוֹ, דִּכְתִיב (ויקרא י"ט:ג') "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", גַּם מֵהַמֶּלֶךְ וּמֵהַחָכָמִים, גַּם לִירָא מֵהַבְּרִיוֹת לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ.

וְיֹאמַר הָאוֹמֵר שֶׁתִּהְיֶה שָׁוָה מִצְוֹת הַיִּרְאָה בְּכָל מְקוֹמוֹת שֶׁיִּשָּׁנָה, וְיֵצֵא מִזֶּה שֶׁלִּפְעָמִים יְזַלְזֵל חָס וְשָׁלוֹם בְּמִצְוֹת ה' לִכְבוֹד הַמֶּלֶךְ אוֹ לִכְבוֹד אָבִיו וְכַדּוֹמֶה. לָזֶה רָמַז כָּאן בִּתְחִלַּת דִּבְרֵי ה' כִּי קֹדֶם כָּל דָּבָר יַקְדִּים לִירֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאַחַר כָּךְ וְאֶת הָאָרֶץ שֶׁהֵם פְּרָטִים הַמְחֻיָּב לָחוּשׁ לָהֶם, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר ל"ב:כ"ב) "וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵה"' תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ "וּמִיִּשְׂרָאֵל". וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְקַיֵּם שׁוּם מִצְוַת מוֹרָא שֶׁל הַזּוּלַת אֶלָּא אִם לֹא יַעֲבֹר עַל שׁוּם מִצְוָה מִמִּצְוֹת ה'.

עוֹד יִרְמֹז כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה בָּרָא ה' ב' הַדְרָגוֹת בָּאָדָם, אוֹ יִשְׁוֶה בְּמַדְרֵגָה לַשָּׁמַיִם, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פב:ו) "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", אוֹ אִם לֹא יְקַיְּמֶהּ תֵּרֶד מַדְרֵגָתוֹ לְמַטָּה לָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית** פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת רֵאשִׁית בָּרָא ה' ב' הֲכָנוֹת אֵלּוּ אֵת וְכוּ':

עוֹד תִּרְמֹז הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ עַל בְּרִיאַת הָאָדָם, כִּי הוּא עִקַּר תַּכְלִית הַבְּרִיאָה, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּרֵאשִׁית** כְּשֶׁבָּרָא ה' אֶת הָאָדָם, בָּרָאוֹ מִמְּקוֹר הָרוּחָנִיּוּת הָרָמוּז בְּתֵבַת "הַשָּׁמַיִם" וּמִמְּקוֹר הַגַּשְׁמִיּוּת הָרָמוּז בְּתֵבַת "הָאָרֶץ". וְתִמְצָא שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים נ:ד) "יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל" שֶׁהוּא הָרוּחַ, "וְאֶל הָאָרֶץ" הוּא הַגּוּף הַבָּנוּי מֵהָאָרֶץ. וּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ בָּזֶה הוּא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָאָדָם יִתְעַצֵּם לְהַפִּךְ הַחֹמֶר שֶׁהוּא הַגּוּף עַד שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב צוּרָה.

וְהִנֵּה תִּמְצָא (שבת קנב:) שֶׁהַצַּדִּיקִים אֵינָם חוֹזְרִים עָפָר, לֶהֱיוֹת כִּי זָכוּ הַחֹמֶר שֶׁלָּהֶם עַד שֶׁנַּעֲשֶׂה רוּחָנִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַב רַבִּי יִצְחָק עֲרָאמָה זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהִתְעַצְּמוּת הַשְּׁלֵמִים לְהַפִּךְ הַחֹמֶר לְצוּרָה, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ, וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח.) שֶׁהַצַּדִּיקִים בְּמִיתָתָן נִקְרָאִים חַיִּים, כִּי חֵלֶק הַגָּשֶׁם נַעֲשָׂה רוּחָנִי הַמִּתְיַחֵס אֶל הַחַיִּים, וְהָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים לְצַד שֶׁגַּם הָרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּהֶם נִתְגַּשֵּׁם וְנַעֲשָׂה אֶרֶץ הַמִּתְיַחֵס אֶל הַדּוֹמֵם שֶׁהוּא מֵת:

וב' מִדּוֹת אֵלּוּ רָמָזָם בְּאָמְרוֹ **אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אִם זָכוּ, הֲרֵי הֵם מַסְמִיכִים חֵלֶק הַגָּשֶׁם שֶׁבָּהֶם הָרָמוּז אֶל הָאָרֶץ, מְחַבְּרִים אוֹתוֹ וְנַעֲשֶׂה (חומוניא) [הוֹמוֹנְיָא] אַחַת עִם הַשָּׁמַיִם, וְאִם לֹא זָכוּ, הֲרֵי הֵם מְהַפְּכִים חֵלֶק הָרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּהֶם לִבְחִינַת הָאָרֶץ וְנַעֲשֶׂה הַצּוּרָה חֹמֶר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵת הָאָרֶץ**.

וְאָמְרוֹ **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ**, כְּאִן רָמַז מַה שֶׁהָיָה בָּעֲוֹנוֹת, שֶׁנִּתְגַּבֵּר צַד הַחוֹמֶר שֶׁהִיא הָאָרֶץ וְנִתְרוֹקֵן מֵהָרוּחָנִיּוּת, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם צַדְיָא וְרַקְנָיָא, **וְחֹשֶׁךְ** שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע הַנִּקְרָא בְּדִבְרֵי קְדֻשָּׁם (זוהר חלק א' ס"ג:) דְּמַחְשִׁיךְ אַנְפֵּי דְּבְרִיָּתָא, **עַל פְּנֵי תְהוֹם**, וְקָרָא לְהַגּוּף תְּהוֹם לִהְיוֹתוֹ כַּתְּהוֹם בּוֹלֵעַ תָּמִיד, וּמִצַּד הַיֵּצֶר שֶׁהוּא הַחֹשֶׁךְ, **וְרוּחַ אֱלֹהִים** הַנִּתֶּנֶת בּוֹ

מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם, כִּי לֹא מָצְאָה הָרוּחַ מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ, כִּי הַיֵּצֶר גַּרְשָׁהּ וְהוּרְמָה מִמְּקוֹם הַנָּחָתָהּ, וַיִּשְׁכֹּן שָׁם הַחֹשֶׁךְ שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע, וְנִשְׁאֶרֶת הַנֶּפֶשׁ מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם, הֵם מַיִם הַזֵּדוֹנִים שֶׁהֵם כֹּחוֹת שֶׁל הַטֻּמְאָה.

וּבְרִאוֹתוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כֵּן, **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** – שׁוֹלֵחַ אֶל הָאָדָם עֵזֶר נֶגֶד יִצְרוֹ, וְזֶה יִהְיֶה בְּהַגִּיעוֹ לְי"ד שָׁנָה, יוֹפִיעַ עָלָיו מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ רוּחַ אֱלֹהִין קַדִּישִׁין, נְשָׁמָה קְדוֹשָׁה וּטְהוֹרָה. אוֹ יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה כִּי הִיא הָאוֹר הַנֶּעֱרָב, וְלָהּ יִקָּרֵא אוֹר, דִּכְתִיב (משלי ו:כג) "וְתוֹרָה אוֹר". וְהַמְכֻוָּן אֶחָד, כִּי בְּחִינַת הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת הֵם בְּחִינַת אוֹר הַתּוֹרָה, וּבַעַל נֶפֶשׁ הוּא בַּעַל תּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** – שֶׁהִיא הַנְּשָׁמָה שֶׁאוֹרָהּ רַב, לִהְיוֹתָהּ חֲצוּבָה מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, שׁוֹלְחָהּ ה' לְהָאִיר אֶל הָאָדָם לְבַל יִטְבַּע בְּטִיט הַיֵּצֶר הָרַע. אוֹ גַּם כֵּן לְמַה שֶׁאָמְרְנוּ שֶׁהִיא הַתּוֹרָה הַמְאִירָה לְנֶפֶשׁ אָדָם, וְאָז **וַיְהִי אוֹר**, **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר** אֲשֶׁר נָתַן בָּאָדָם **כִּי טוֹב**, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יֵלֵךְ הָאָדָם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר.

וְלֹא תַּחְשֹׁב כִּי בִּהְיוֹת הַנְּשָׁמָה בָּאָדָם אוֹ עַל יְדֵי עֵסֶק הַתּוֹרָה בָּזֶה הוּא שָׁקֵט מִתַּחְבּוּלוֹת הַיֵּצֶר הַמַּחְטִיאוֹ וּפָנָה וְהָלַךְ לוֹ, שֶׁאִם כֵּן אֵין כָּאן לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ. לָזֶה אָמַר כִּי עֲדַיִן הַחֹשֶׁךְ בָּעוֹלָם, אֶלָּא שֶׁעַל יְדֵי זֶה מִסְתַּיֵּעַ הָאָדָם לְהַעֲרִיךְ מִלְחָמָה עִמּוֹ וּלְהַבְדִּילוֹ מֵעָלָיו לְבַל הַפִּילוֹ בְּמוֹעֲצוֹתָיו, וַיַּכִּיר בְּחִינַת עֲשׂוֹת רַע כִּי רַע הוּא, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר** שֶׁהִיא הַנְּשָׁמָה **וּבֵין הַחֹשֶׁךְ** שֶׁהוּא הַיֵּצֶר הָרַע, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת י:ב) "לֵב חָכָם לִימִינוֹ" שֶׁהוּא מְקוֹם הָאוֹר, מְקוֹם הַנְּשָׁמָה, "וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ" שֶׁהוּא מְקוֹם הַיֵּצֶר הָרַע. וְקָרָא לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה, וְלָזֶה הִתְפַּלֵּל דָּוִד (תהלים צא) שֶׁיַּצִּילֵהוּ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת.

וְאָמְרוֹ "וַיְהִי וגו' יוֹם אֶחָד" – כִּי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּכִּיר אוֹרָהּ שֶׁל הַנְּשָׁמָה אֶלָּא מֵחָשְׁכּוֹ שֶׁל הַיֵּצֶר הָרַע, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא יִשְׁתַּנּוּ מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׂרֵת וְאֵין כָּאן לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ, וְלָזֶה אָמַר "יוֹם אֶחָד".

וַיְכַוֵּן עוֹד לוֹמַר **יוֹם אֶחָד** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ל"ה:) בְּפָסוּק (שיר השירים א:ג) "עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךְ" – "עַל מוֹת", פֵּרוּשׁ: אֲפִלּוּ מַלְאַךְ רַע עוֹנֶה בְּעַל כָּרְחוֹ אָמֵן. וְלָזֶה אָמַר **וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד**, פֵּרוּשׁ: מִדַּת עֶרֶב וּמִדַּת בֹּקֶר כֻּלָּם בְּהַסְכָּמָה אַחַת לְטוֹבַת הַצַּדִּיק.

אוֹ יִרְמֹז שֶׁעַל יְדֵי סִיּוּעַ הַנְּשָׁמָה יִהְיֶה הָעֶרֶב, עֵת שֶׁיַּעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ לְלֶכֶת לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כְּעֵת בֹּקֶר, עֵת בּוֹאוֹ לָעוֹלָם, שֶׁתַּחְזֹר הַנְּשָׁמָה מְאִירָה כְּיוֹם בּוֹאָהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה (שבת קנב:) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ" (קהלת יב:ז), וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנְּתָנָהּ לָךְ. וּבָזֶה יִשְׁוֶה יוֹם בּוֹאוֹ כְּיוֹם לֶכְתּוֹ כְּאֶחָד.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי בִּתְחִלַּת הַבְּרִיאָה הֵכִין ה' וְעָשָׂה פְּעָלָתוֹ שָׁוָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁהֲגַם שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם הָעֶלְיוֹנִים, אַף עַל פִּי כֵן גַּם הָאָרֶץ הָיְתָה בְּגֶדֶר הַטָּהֳרָה. וְצֵא וּלְמַד מַעֲלָתָהּ וּזְכוּתָהּ כִּי מִמֶּנָּה נִבְרָא אָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וְתָאֳרוֹ כְּמַלְאַךְ ה' (בראשית רבה ח:ט). וְתִמְצָא כִּי ה' בָּחַר לִשְׁכּוֹן בָּאָרֶץ עִם הַנִּבְרָאִים וְהֵכִין בַּיִת לִמְנוּחָתוֹ כִּבְיָכוֹל, וְדָבָר פָּשׁוּט הוּא כִּי מוֹשַׁב אֱלֹהִים שָׁלֵם הוּא וְקָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ. וְתִמְצָא כִּי קוֹדֶם שָׁחָטָא אָדָם הָיָה ה' מְצוּי בַּתַּחְתּוֹנִים כְּבָעֶלְיוֹנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ** בְּגֶדֶר אֶחָד בִּנְקִיּוּת וְטָהֳרָה. וְהוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיהו סו:א) "כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יד.) שֶׁהוּא שְׁרַפְרַף, הָא לָמַדְתָּ שֶׁהִיא בְּגֶדֶר רְאוּיַת מוֹשַׁב אֱלֹהִים. אֶלָּא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הַתַּחְתּוֹנִים **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ** וְנִתְגַּשְּׁמָה וְהוּחְשַׁךְ אוֹרָהּ לְצַד מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים, **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר** שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, אָז חָזְרָה הָאָרֶץ לְקַדְמוּתָהּ לְהָאִיר אוֹרָהּ וְשָׁכַן ה' בָּאָרֶץ עִם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי אוֹר**. עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי דָּבָר יָדוּעַ כִּי מָצִינוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּחַר לִשְׁכּוֹן בָּעַרְפֶּל (מלכים א ח:יב), וְחִבֵּב לִשְׁכּוֹן בְּתוֹכֵנוּ. וְעוֹד לוֹ שֶׁמָּצִינוּ (תענית ה.) כִּבְיָכוֹל שֶׁנִּשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לִירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס לִירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה, הֲרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁחֲבִיבָה לוֹ שֶׁל מַטָּה יוֹתֵר מִשֶּׁל מַעְלָה. גַּם כְּשֶׁנִּשְׁכִּיל בְּטַעַם בְּרִיאַת כָּל הָעוֹלָם נֵדַע כִּי הָעִקָּר הֵם הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁהֵם עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ.

וּלְפִי זֶה יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר סֵדֶר הַבְּרִיאָה לֹא זוֹ אַף זוֹ, בְּדֶרֶךְ חִבָּה. **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם**, וְעוֹד בָּרָא בְּרִיאָה יוֹתֵר חֲבִיבָה אֶצְלוֹ וּמַעֲלָה יוֹתֵר וְהִיא **אֵת הָאָרֶץ**, שֶׁהַשָּׁמַיִם אַדְרַבָּה תְּלוּיִים בָּהּ. וְכָל זֶה בְּאֶמְצָעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְדוֹשׁוֹ (דברים לב:ט), כִּי בָּהֶם תָּלוּי קִיּוּם הָעוֹלָמוֹת גַּם הָעֶלְיוֹנִים, כַּיָּדוּעַ לַבְּקִיאִים בְּחַדְרֵי הַחָכְמָה הָאֲמִתִּית.

וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ**, כָּאן רָמַז בַּעֲוֹנוֹת לְגָלֻיּוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא סִבַּת מְנִיעַת דִּירָתוֹ יִתְבָּרַךְ בָּאָרֶץ. גָּלוּת הָאֶחָד הוּא גָּלוּת מִצְרַיִם אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ בּוֹ ת' וּשְׁלֹשִׁים כְּמִנְיַן תֹּה"וּ תִ' וְאַחַד עָשָׂר וּבֹה"וּ חֶשְׁבּוֹנוֹ י"ט הֲרֵי ת"ל (שמות יב:מ), וּמַשְׁמָעוּת **וָבֹהוּ** גַּם כֵּן יִרְמֹז לְגָלוּת שֶׁלְּאַחֲרָיו שֶׁהוּא גָּלוּת בָּבֶל, נִקְרָא גָּלוּת בָּבֶל בֹּהוּ כִּי תַּרְגּוּם "בֹּהוּ" – "רֵיקָנְיָא", וּכְתִיב בִּירְמְיָה (ירמיהו נא:לד) עַל גָּלוּת בָּבֶל "אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי נִבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הִצִּיגַנִי כְּלִי רִיק". וְאָמְרוֹ **וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם** יִרְמֹז עַל הַגָּלוּת הַמַּר אֲשֶׁר אָנוּ בוֹ שְׁקוּעִים בְּתְהוֹם אֲשֶׁר אֵין לוֹ סוֹף, זֶה לָנוּ אֶלֶף וּתְרַע"א שָׁנָה. וְלֹא דַי אֹרֶךְ הַגָּלוּת אֶלָּא חֹשֶׁךְ שֶׁיִּרְמֹז לְבֵי דְּבָרִים: הָאֵי לְשִׁעְבּוּד הָעַמִּים וְכֹבֶד עֹל הַמִּסִּים עַד כִּי חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאָרָם, זֶה

רוֹדֶה וְזֶה מְרַדֶּה – אַשְׁרֵי מִי שֶׁלֹּא רָאָה, וּבְפָרָט בַּמַּעֲרָב שֶׁלָּנוּ. וְהַב' הוּא עַל הַיֵּצֶר הָרָע אֲשֶׁר הֶחְשִׁיךְ הָעוֹלָם, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ רַבּוּ פָּרִיצֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְהֵתַר לָהֶם נִבְלוּת הַפֶּה וּשְׁבוּעַת שָׁוְא וְלָשׁוֹן הָרָע וְגָזֵל, וּמוֹנָעִם מִלַּעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לָשׁוּב שְׁבוּתָם. וְלֹא יֹאמַר אָדָם בִּרְאוֹתוֹ כָּל כָּךְ יְרִידַת יִשְׂרָאֵל כָּל אֹרֶךְ הַזְּמַן כִּי חָס וְשָׁלוֹם אָבְדָה תִּקְוָה מִבָּנִים, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא **וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אוֹר** – הוּא אוֹר הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה הַמֻּפְלָא.

וְאָמְרוֹ **וַיְהִי אוֹר** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּתִקּוּנֵי הַזֹּהַר (תיקון כ"א) "וַיְהִי רָז" שֶׁאוֹר בְּגִימַטְרִיָּא רָז, הַכַּוָּנָה שֶׁגָּזַר ה' יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ שֶׁאוֹר זֶה שֶׁל מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ לֹא יִתְגַּלֶּה בָּעוֹלָם וְיִהְיֶה סוֹד טָמוּן אֶצְלוֹ, כְּאָמְרָם (תיקוני זוהר תיקון כ"א): לְלִבִּי גָּלִיתִי, מִלְּבָא לְפוּמָּא לָא גָּלֵי. וְאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב** חוֹזֵר עַל הָאוֹר מִצַּד עַצְמוֹ כִּי טוֹב הוּא, אַשְׁרֵי עַיִן רָאָתָה, וְחוֹזֵר גַּם עַל מַה שֶּׁרָמַז שֶׁיֵּעָשֶׂהוּ בְּסוֹד נִסְתָּר כִּי טוֹב, שֶׁכֵּן צָרִיךְ לִהְיוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ט.) מִכַּמָּה טְעָמִים. וְאָמְרוֹ **רוּחַ אֱלֹהִים** וְגוֹ', אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה פ"ב) זֶה רוּחוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, **מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם** – אֵין מַיִם אֶלָּא תּוֹרָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזֹּהַר (בהשמטות לחלק א' י"ג) שֶׁלֹּא יִגָּאֲלוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם. **וְהִנֵּה** יָדוּעַ הוּא כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים הַרְבֵּה נִיצוֹצוֹת שֶׁל קְדֻשָּׁה הָטְבְּעוּ בְּתוֹךְ הַקְּלִיפּוֹת, וְגַם הַרְבֵּה עֵרֶב רַב נִשְׁתַּקְּעוּ בְּתוֹךְ הַקְּדֻשָּׁה, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר תִּקּוּנֵי הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (תיקון ס"ו), וּמְעֹרָבִים רַע בְּטוֹב וְטוֹב בְּרַע. לָזֶה צָרִיךְ כִּבְיָכוֹל לְהַבְדִּיל הַטּוֹב מֵהָרַע וְהָאוֹר מֵהַחֹשֶׁךְ אֲשֶׁר נִתְעָרְבוּ. וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי הַקְּלִפָּה חִיּוּתָהּ הִיא יְנִיקָתָהּ מֵהַקְּדֻשָּׁה דַּוְקָא, וְזוּלַת זֶה אֵין לָהּ חִיּוּת. וְלָכֵן אָז בְּהַבְדִּילוֹ ה' אֶת הָאוֹר שֶׁהִיא הַקְּדֻשָּׁה וְנִשְׁאָר הָרַע מֻבְדָּל וְאֵין לוֹ מָקוֹם חִיּוּת לִינֹק מִמֶּנּוּ, מִמֵּילָא יִבָּטֵל. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ (זכריה י"ג:ב'-ג'): "וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ", כִּי יִדָּמֶה לְקִצִּיצַת הָאִילָן מִמָּקוֹם יְנִיקָתוֹ וְשָׁרְשׁוֹ אֲשֶׁר יוֹנֵק מִמֶּנּוּ שֶׁיִּיבַשׁ וְלֹא יִצְלַח עוֹד, וְלֹא יִשָּׁאֵר כִּי אִם הָאוֹר הַטּוֹב. וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם**, פֵּרוּשׁ "וַיִּקְרָא" לְשׁוֹן יְקָר וּגְדֻלָּה, כִּי אֵין מַעֲלַת הַקְּדֻשָּׁה נִכֶּרֶת אֶלָּא בְּהַפִּיל הַקְּלִיפָּה הַנִּקְרֵאת חֹשֶׁךְ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי בַּיּוֹם הַהוּא הַיָּדוּעַ לְפָנָיו בַּמָּרוֹם יִקָּרֵא ה' לְאוֹר בְּיִקָּר וּגְדֻלָּה, וְזֶה יִהְיֶה בְּיוֹם יְוֻדַּע לַה' שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ ה' אֶחָד (זכריה י"ד:ט').

וְאָמְרוֹ **וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה** לְשׁוֹן מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר, וְלָזֶה לֹא סָמַךְ הַכָּתוּב עַל תֵּיבַת "וַיִּקְרָא" שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה, כִּי אֵין יְקָר וְכָבוֹד עוֹד לַחֹשֶׁךְ אֶלָּא מִקְרֶהוּ יִהְיֶה דַּוְקָא בַּלַּיְלָה, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (דברים כ"ג:י"א) "מִקְרֶה לָיְלָה", אֲבָל כְּשֶׁיַּעֲבֹר הַלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן הַגָּלוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו כ"א:י"א) "מַשָּׂא דּוּמָה וְגוֹ' שׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה" כִּי הַגָּלוּת דּוּמָה לַלַּיְלָה, וְאָז בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר אֵין עוֹד חֹשֶׁךְ וְלֹא לַיְלָה אֶלָּא "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד", כִּי בְּחִינַת הָרַע נִסְתַּלְּקָה וְאֵינָהּ, וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה,

וְהוּא אָמְרוֹ **יוֹם אֶחָד**, וְהוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (זכריה י״ד:ט׳) ״בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה׳ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד״:

פסוק ו

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ הָרָקִיעַ שֶׁבָּרָא ה׳ בְּיוֹם רִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק ״בְּרֵאשִׁית״ (בראשית א:א) שֶׁהַכֹּל נִבְרָא יַחַד בְּדִבּוּר אֶחָד, אֶלָּא שֶׁלֹּא נִתְקַנָּה מְלֶאכֶת כָּל דָּבָר וְדָבָר עַל אָפְנָהּ. עַתָּה אָמַר אֱלֹהִים שֶׁיִּקָּנֶה מְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הַמַּיִם, וְיִהְיֶה מְשַׁמֵּשׁ דָּבָר זֶה לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָּיִם. וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה (בראשית א:ז).

פסוק ז

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ. מִקְרָא זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר פָּסוּק שֶׁלִּפְנֵי זֶה ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳, בּוֹ הָיָה לוֹ לִגְמֹר אֹמֶר ״וַיְהִי כֵן״. וְעוֹד רוֹאֲנִי כִּי לֹא יִצְדַּק לוֹמַר ״וַיְהִי כֵן״ אַחַר אָמְרוֹ ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים״, אֶלָּא אַחַר אֲמִירַת ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״ יַשְׁמִיעֵנוּ כִּי הוּא אָמַר וַתֶּהִי.

וְנִרְאָה לוֹמַר כִּי שְׁלֹשָׁה מְלֶאכוֹת נַעֲשׂוּ בָּרָקִיעַ. הָאֶחָד הִיא בְּרִיאַת הֲוָיַת גָּלְמוֹ בַּמְּצִיאוּת, וְזֶה הוּא שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן בַּמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן:

וְהַב׳ שֶׁאָמַר אֵלָיו ה׳ שֶׁיַּעֲשֶׂה רָקִיעַ, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּמְתַּח וְיַעֲשֶׂה וִילוֹן, וְשִׁעֵר ה׳ לוֹ שִׁעוּר הַמְּתוּחַ הוּא כְּדֵי שֶׁיַּסְפִּיק לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָּיִם, וְהוּא הָאָמוּר בַּפָּסוּק שֶׁלִּפְנֵי זֶה (בראשית א:ו).

וְהַג׳ – לְהָיוֹת שֶׁהַשָּׁמַיִם כַּדּוּרִיִּים הֵם וּמְשֻׁפָּעִים, כִּי אֵין לָנוּ לוֹמַר שֶׁמְּשֻׁנֶּית רָקִיעַ זוֹ מִכָּל הַשָּׁמַיִם, וּבַדִּבּוּר שֶׁאָמַר ״יְהִי רָקִיעַ״ לֹא אָמַר אֶלָּא שֶׁיִּמָּתַח, אֲבָל סֵדֶר תִּקּוּנוֹ אִם יִהְיֶה נִמְתָּח כְּוִילוֹן בְּהַשְׁוָאָה אוֹ מְשֻׁפָּע לְקְצוֹתָיו אוֹ מֻטֶּה לְאֶחָד מִצִּדְדֵי ד׳ רוּחוֹת הָעוֹלָם אֵין זֶה נִשְׁמָע בְּמַאֲמַר ה׳ שֶׁאָמַר ״יְהִי רָקִיעַ״, לָזֶה חָזַר וְאָמַר **וַיַּעַשׂ** פֵּרוּשׁ תִּקֵּן סֵדֶר הַעֲרָכָתוֹ כְּסֵדֶר תִּקּוּנֵי שָׁמַיִם שֶׁהֵם כִּקְעָרָה הֲפוּכָה לְצַד מַטָּה וַאֲחוֹרֶיהָ לְמַעְלָה, לְטָעֲמִים יְדוּעִים לְבוֹרֵא עוֹלָם. וְחָזַר לוֹמַר **וַיַּבְדֵּל** וְגוֹ׳, לֶהֱיוֹת כִּי סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר הֻכִינוּ הַבּוֹרֵא הוּא הַפְכִּיוּת לְמַאֲמַר הַסָּמוּךְ שֶׁיַּבְדִּיל בֵּין וְכוּ׳ שֶׁאֵין כְּלִי בְּסֵדֶר זֶה מוֹנֵעַ בֵּין ב׳ מְימוֹת אֵלּוּ, לָזֶה אָמַר שֶׁהֻגַּם שֶׁעָשָׂאוֹ כְּסֵדֶר זֶה אַף עַל פִּי כֵן ״וַיַּבְדֵּל בֵּין״ וְגוֹ׳. **וְעַל** ב׳ פְּרָטִים אֵלּוּ אָמַר הַכָּתוּב **וַיַּעַשׂ** שֶׁקִּבְּעוֹ בַּסֵּדֶר שֶׁיִּשֵּׁר בְּעֵינָיו, וְשֶׁעָשָׂה בּוֹ הַמְצָאָה שֶׁיּוּכַל שְׁאֵת גַּם בְּסֵדֶר זֶה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר מֵעַל** וְגוֹ׳, לוֹמַר שֶׁהֻגַּם שֶׁהוּא עָשׂוּי כְּסֵדֶר זֶה, הִבְדִּיל בֵּין מַיִם שֶׁעָלָיו, מַה שֶּׁאֵין מְצִיאוּת זֶה יְכוֹלָה לִהְיוֹת בָּעוֹלָם. וְאַחַר כָּל זֶה אָמַר **וַיְהִי כֵן**, חוֹזֵר לְמַה שֶּׁכָּתוּב בְּפָסוּק א׳ וּב׳, כִּי כְּשֶׁאָמַר לוֹ לִהְיוֹת נִרְקָע כֵּן הָיָה, וּכְשֶׁאָמַר לוֹ לִהְיוֹת מַבְדִּיל, הֻגַּם שֶׁאֵין הַעֲרָכָתוֹ כְּפִי הַטֶּבַע לְהַבְדִּיל בְּסֵדֶר זֶה כַּנִּזְכָּר, וַיְהִי כֵן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁטַּעַם שֶׁעִכֵּב לוֹמַר **וַיְהִי כֵן** אַחַר פָּסוּק ״וַיַּעַשׂ״, שֶׁלֹּא רָצָה לוֹמַר וַיְהִי כֵן עַד שֶׁהִשְׁלִים הַמַּעֲשֶׂה בְּכָל תְּנָאֵי הַבְּרִיאָה.

וְאַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב מֵעִיד עַל פֵּרוּשֵׁנוּ, דִּכְתִיב (ישעיהו מ"ב:ה') "כֹּה אָמַר וְגוֹ' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם", הֲרֵי שֶׁזָּכַר ב' דְּבָרִים, הַבְּרִיאָה לְבַד וְהַנְּטִיָּה לְבַד, וְהוּא שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמַעֲשֶׂה א' וב', כִּי בְּיוֹם רִאשׁוֹן הָיְתָה הַבְּרִיאָה, וּבְיוֹם שֵׁנִי הָיְתָה הַנְּטִיָּה, וּבִכְלַל הַנְּטִיָּה וְאָפְנָהּ הֵם ב' דְּבָרִים שֶׁרָמַזְנוּ.

וְרָאִיתִי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרק ד'): "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ" – זֶה אֶחָד מֵהַמִּקְרָאוֹת שֶׁהִרְעִישׁ בֶּן זוֹמָא אֶת הָעוֹלָם, וַהֲלֹא בְּמַאֲמַר אֶחָד "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ" (תהלים לג:ו) עַד כָּאן. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ וְהָאָרֶץ שֶׁקְּטָה מֵרַעֲשָׁהּ, וְאוּלַי כִּי מַה שֶּׁהִרְעִישׁ הָעוֹלָם בֶּן זוֹמָא הָיָה קוֹדֶם שֶׁיִּשֵּׁב הַמִּקְרָאוֹת, אֲבָל אַחַר יִשּׁוּב הַמִּקְרָאוֹת נָחָה שָׁקְטָה הָאָרֶץ.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ" וְגוֹ', כִּי ב' מֵימוֹת הֵם – אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה. לְפִי זֶה, לְצַד שֶׁהָיוּ הַמֵּימוֹת כֻּלָּם מְעֹרָבִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיָה הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ מְעֹרָבִים, זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ"ג) וְהִבְדִּיל ה' בֵּין הָאוֹר וְגוֹ'. כְּמוֹ כֵן מַיִם הָעֶלְיוֹנִים, פֵּרוּשׁ הַמַּעֲלִים וְהֵם הַזַּכָרִים, הָיוּ מְעֹרָבִים עִם מַיִם הַתַּחְתּוֹנִים בַּמַּדְרֵגָה. וְהֵן עַתָּה אָמַר ה' שֶׁהָרָקִיעַ יַבְדִּיל ב' הַבְדָּלוֹת: הָא' שֶׁיִּבָּרֵר זֶה מִזֶּה כְּפִי מַה שֶּׁהִטְבִּיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹ שֶׁיְּבָרֵר זֶה מִזֶּה, וְהַב' שֶׁיִּהְיוּ מֻבְדָּלִים תָּמִיד בְּאֶמְצָעוּתוֹ שֶׁהוּא יַפְסִיק בֵּין שְׁנֵיהֶם. וּכְפִי זֶה אָמְרוּ **יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם** כָּאן נִתְכַּוֵּן אֶל הַבֵּרוּר הַמְבָרֵר בֵּין ב' הַמֵּימוֹת, וְהוּא שֶׁאָמַר **בְּתוֹךְ הַמָּיִם** לְפִי שֶׁהָיוּ כָּל הַמֵּימוֹת מְעֹרָבִים. וְאַחַר כְּךָ עָשָׂה ה' הֶכְנָה לָרָקִיעַ שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן לְהַפְסִיק בֵּין שְׁנֵיהֶם תָּמִיד, וְזוֹ הִיא הַבְדָּלָה ב', וְעַל שְׁנֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב "וַיְהִי כֵן".

פסוק ח

וַיִּקְרָא וגו'. כָּאן הוֹדִיעַ כִּי אֵלּוּ הֵם הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק "בְּרֵאשִׁית" וְגוֹ', וּמַה שֶּׁקָּרָאם בְּפָסוּק רִאשׁוֹן בְּשֵׁם שָׁמַיִם, פֵּרוּשׁ: בְּרִיאָה אַחַת שֶׁעָתִיד לְקָרוֹתָהּ שָׁמַיִם, וּלְעוֹלָם לֹא קָרָא ה' לוֹ שֵׁם זֶה עַד יוֹם ב'.

וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה פ"ד) פֵּרוּשׁ שָׁמַיִם הוּא שֶׁא מַיִם, יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּקְרָא ה' לָרָקִיעַ** וְאָמַר לוֹ "שָׂא מַיִם" כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה אָוִיר לְמָקוֹם הַנִּבְרָאִים כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַנִּבְרָאִים בֵּין שָׁמַיִם לָאָרֶץ, וְזוּלַת זֶה אֵין מָקוֹם לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל עַד שֶׁקָּרָא לָרָקִיעַ שֶׁיִּשָּׂא הַמַּיִם שֶׁהָיוּ מוּנָחִים עָלָיו. וְאָמַר לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיִּקָּווּ לְמָקוֹם אֶחָד בְּיוֹם ג' וְנִתְרָאֵית הַיַּבָּשָׁה בָּזֶה הִנֵּה מָקוֹם לְיוֹשְׁבֵי תֵּבֵל. וְאֵין סְתִירָה לָזֶה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ מַיִם הָעֶלְיוֹנִים בְּנֵס עוֹמְדִים, שֶׁהֲגַם שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם נוֹשְׂאִים אוֹתָם, עִם כָּל זֶה לְסֵדֶר תְּכוּנַת הַשָּׁמַיִם וְסִדּוּרָם הִרְגִּישׁוּ כִּי בְּנֵס עוֹמְדִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק "וַיַּעַשׂ".

פסוק ט

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ. צָרִיךְ לְדַעַת מַיִם אֵלּוּ אִם הֵם מֵי הַתְּהוֹמִיִּים, וּבְאָמְרוֹ "יִקָּווּ הַמַּיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד" הִנֵּה לֹא נִשְׁאֲרוּ מֵימוֹת אֲחֵרִים עוֹד, וְזֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות כ:ד) "וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ", וְאִם הֵם מַיִם אֲחֵרִים לְבַד הַתְּהוֹם, צָרִיךְ לְדַעַת בַּמֶּה הָיוּ מֻבְדָּלִים מִמֵּימֵי הַתְּהוֹם לְיַחֵד הַדִּבּוּר לָהֶם לְבַדָּם. גַּם לֹא רָאִינוּ שֶׁיְּיַחֵד הַדִּבּוּר לוֹמַר מַיִם פְּלוֹנִי יִקָּווּ אֶלָּא סְתָם "יִקָּווּ הַמַּיִם" – כָּל מֵימוֹת הַנִּמְצָאִים בָּעוֹלָם בְּמַשְׁמָע. עוֹד לָמָּה תָּלָה רְאִיַּת הַיַּבָּשָׁה בְּקִוּיאַת הַמַּיִם. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק תֵּבַת "וְתֵרָאֶה" שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְתִהְיֶה הַיַּבָּשָׁה":

וּבְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "בְּרֵאשִׁית" שֶׁבְּמַאֲמָר רִאשׁוֹן נִבְרָא הַכֹּל, אֶלָּא הָיָה מְעֹרָבָב עַד שֶׁהֵכִין ה' סֵדֶר כָּל אֶחָד דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וּכְפִי זֶה מִדִּבְרֵי ה' בְּמַאֲמָר זֶה אָנוּ יוֹדְעִים כִּי הַיַּבָּשָׁה הָיְתָה שְׁטוּחָה תּוֹךְ הַמַּיִם לְרֹחַב הָעוֹלָם, וּמַיִם לְמַעְלָה וּמַיִם לְמַטָּה לָהּ, וְאוֹתָם הַמַּיִם שֶׁלְּמַעְלָה לַיַּבָּשָׁה חֻלְקָם הָרָקִיעַ וְנַעֲשָׂא חֶצְיָם בִּכְנָפָיו, כְּאָמְרוֹ **יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ**, וּסְתָם "תּוֹךְ" אֶמְצַע בְּמַשְׁמָע, וַחֲצִי הַנִּשְׁאָר הָיָה מְכַסֶּה לַיַּבָּשָׁה, וּלְאוֹתָם מַיִם אָמַר ה' **יִקָּווּ אֶל מָקוֹם אֶחָד**, שֶׁהוּא מֵי אוֹקְיָנוֹס, **וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה** בַּמָּקוֹם שֶׁהָיְתָה בּוֹ בְּעֵת בְּרִיאָתָהּ, כִּי שָׁם קִנְתָה מְקוֹמָהּ אֶלָּא שֶׁהָיְתָה מְכֻסָּה וְגָזַר עָלֶיהָ שֶׁתֵּרָאֶה.

וְאוּלַי שֶׁיִּכָּנֵס בְּמַשְׁמָעוּת "תֵּרָאֶה" לְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה גְּלוּיָה בְּמַרְאֵה הַיַּבָּשׁוֹת, וְהָיָה גּוֹנָהּ כְּגוֹן הַמַּיִם וְאֵין הֶכֵּר בֵּין גְּבוּלָהּ לִגְבוּל הַמַּיִם, וְגַם יִכָּנֵס בְּמַשְׁמָעוּת "תֵּרָאֶה" לְפִי שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לְמַה שֶּׁרָאוּי לִהְיוֹת מֵהַיַּבָּשׁוֹת לְצָרְכֵי הָעוֹלָם.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְתֵרָאֶה** – לֶהֱיוֹת שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהַמַּיִם מַטָּה וּמַעְלָה לָאָרֶץ, אֵין הָאָרֶץ מִתְקַיֶּמֶת בְּטִבְעָהּ, כִּי הַמַּיִם יַהַפְכוּ טִבְעָהּ. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּרֵישׁ הִלְכוֹת דֵּעוֹת (הלכות יסודי התורה פרק ד הלכה ה) כִּי הַמַּיִם יַהַפְכוּ יְסוֹד הֶעָפָר לְמַיִם. לָזֶה אָמַר "יִקָּווּ הַמַּיִם" וְגוֹ' וּבָזֶה תֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה, וּפֵרוּשׁ תַּעֲמֹד בִּיסוֹדָהּ לְהַפְעִיל סִבַּת בְּרִיאָתָהּ. וּלְעוֹלָם כְּבָר קָדְמָה בְּרִיאָתָהּ בְּמַאֲמַר א' בְּיוֹם א', כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה. גַּם נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי לֹא כָּל מֵימוֹת הָעוֹלָם נִקְוּוּ לְיָם אוֹקְיָנוֹס, וְיֵשׁ תְּהוֹמוֹת לְמַטָּה לָאָרֶץ.

וְאֶפְשָׁר שֶׁהַמַּיִם שֶׁנִּקְוּוּ אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לַתְּהוֹם שֶׁמִּתַּחַת לָאָרֶץ, וְעַל אוֹתוֹ חֵלֶק שֶׁאֵין בּוֹ אֶרֶץ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁאָמַר הַשֵּׁם לָאָרֶץ "דַּי" שֶׁלֹּא תִּתְפַּשֵּׁט מִסּוֹף לְסוֹף, וְנִשְׁאֲרוּ הַמַּיִם מְחֻבָּרִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים:

אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי כָּל הַכָּתוּב, בָּא לְיָדִי מִדְרָשׁ מִפְּרִקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (פרק ה') וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיְתָה הָאָרֶץ מִישׁוֹר כַּבִּקְעָה, וְהַמַּיִם מְכַסִּים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. וּכְשֶׁיָּצָא הַדָּבָר מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "יִקָּווּ הַמַּיִם" וְגוֹ', הָרִים וּגְבָעוֹת נִתְפָּרְדוּ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, עָלָה

תוֹכָהּ שֶׁל אֶרֶץ וְנִתְגַּלְגְּלוּ וְנִקְווּ הַמַּיִם וְכוּ' עַד כָּאן. הֲרֵי דִּכְשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "יִקָּווּ הַמַּיִם" כְּבָר הָיְתָה הָאָרֶץ בַּמְּצִיאוּת, וְהֵם דְּבָרֵינוּ. הַגַּם שֶׁלְּפִי דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר נִרְאֶה שֶׁמְּפֹרָשׁ **וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה** פֵּרוּשׁ שֶׁתִּהְיֶה הַיַּבָּשָׁה חוֹל גְּבוּל לַיָּם, כְּשֶׁיֵּרָאוּ הַמַּיִם לְיַבָּשָׁה יִקָּנוּ מְקוֹמָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיהו ה:כב) "אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם", וְעָשָׂה מוֹרָאוֹ שֶׁל הַיַּבָּשָׁה עַל הַיָּם. וּפֵרוּשׁ **וְתֵרָאֶה** מִלְּשׁוֹן יִרְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ "הַאוֹתִי לֹא תִירָאוּ" וְגוֹ' "אֲשֶׁר שַׂמְתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם", וְזֶה מְשֻׁנֶּה מִפְּרוּשֵׁנוּ. זֶה דֶּרֶךְ דְּרֹשׁ, וְדַרְכֵּנוּ דֶּרֶךְ פְּשָׁט וְהַכְּתוּב יְכַוֵּן לַכֹּל.

וַרְמַב"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ אָמְרוֹ **וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה**, שֶׁהָיָה הֶעָפָר מְעֹרָב עִם הַמַּיִם, וְנִזַּר ה' שֶׁיִּבָּדְלוּ זֶה מִזֶּה וְתִסָּמֵךְ בְּחִינַת הֶעָפָר וְתִהְיֶה הַיַּבָּשָׁה, עַד כָּאן. וּפֵרוּשׁוֹ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה צָרִיךְ עֵרֶב. גַּם אֵין פְּשָׁט הַכָּתוּב מַגִּיד זֶה. גַּם לְפִי דְּבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַקָּוֹות הַמַּיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד, אֶלָּא שֶׁיֵּאָמַר לַיַּבָּשָׁה שֶׁתֵּרָאֶה בַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּדִבְרֵי הָרַב, שֶׁיִּתְבָּרֵר הֶעָפָר מִן הַמַּיִם וְיָצוּף לְמַעְלָה וְיִשָּׁאֲרוּ הַמַּיִם בִּמְקוֹמָם. וְעוֹד, מֵהַכָּתוּב מַשְׁמַע שֶׁכָּל הַמַּיִם הַנִּמְצָאִים מִתַּחַת לָרָקִיעַ שֶׁהָיוּ סְמוּכִים לָאָרֶץ נִקְווּ לְמָקוֹם אֶחָד, וְלֹא כֵן מַשְׁמַע לְפִי פֵּרוּשׁ הָרַב. וְעוֹד, אֵין לְשׁוֹן "וְתֵרָאֶה" מְדֻקְדָּק לְדִרְכּוֹ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה. וְהַנְּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, שֶׁהָאָרֶץ הָיְתָה תּוֹךְ הַמַּיִם שְׁטוּחָה וּמַיִם לְמַעְלָה וּמַיִם לְמַטָּה מִמֶּנָּה, וְעַל מַיִם שֶׁלְּמַעְלָה לָאָרֶץ גָּזַר הַגּוֹזֵר שֶׁהָרָקִיעַ יִתְמַצֵּע בְּתוֹכָם וְיִשָּׁא בִּכְנָפָיו מַיִם הָעֶלְיוֹנִים, וְהַחֵלֶק הַנִּשְׁאָר מִתַּחַת לָרָקִיעַ לֹא יִשָּׁאֵר תַּחַת כָּל הָרָקִיעַ בְּהַשְׁוָאָה אֶלָּא יִקָּווּ בְּמָקוֹם אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד**, וּבָזֶה **תֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה** כִּפְשָׁטָהּ.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי כָּל בְּחִינוֹת הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, בֵּין הָעֶלְיוֹנִים מִמַּעַל לָרָקִיעַ בֵּין שֶׁנִּקְווּ לְמָקוֹם אֶחָד, הֵם בִּבְחִינַת מַיִם זְכָרִים. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהוֹלֶדֶת הַזְּרָעִים תִּהְיֶה מִמֵּימֵי אוֹקְיָינוֹס שֶׁהֵם מַיִם הַנִּקְווִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט:) שֶׁמִּמֵּימֵי אוֹקְיָינוֹס הֵם הַגְּשָׁמִים, וְאַחַר שֶׁיַּמְטִיר ה' מֵהֶם עוֹלִים מֵהַתְּהוֹם כְּנֶגְדָּם. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כה:) "אֵין טִפָּה יוֹרֶדֶת מִלְמַעְלָה שֶׁאֵין טִפִּים עוֹלִים כְּנֶגְדָּהּ מִלְמַטָּה", וְאֵין הַזְּרָעִים צוֹמְחִים לֹא מִן הַנִּמְטָרִים וְלֹא מֵהַתְּהוֹמִיִּים כִּי זָכָר לְבַד אוֹ נְקֵבָה לְבַד לֹא יֵלֵדוּ. וְהֵא לָךְ דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (פרקי דרבי אליעזר פכ"ג) שֶׁבֵּי מֵימוֹת הֵם, אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד כְּשֶׁנִּתְחַבְּרוּ הַמַּיִם זְכָרִים עִם מַיִם נְקֵבוֹת גָּבְרוּ בְּיוֹתֵר:

פסוק י

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ. וְהִיא הַמְּזֻכֶּרֶת בְּפָסוּק רִאשׁוֹן "בְּרֵאשִׁית" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **וַיִּקְרָא** תִּתְפָּרֵשׁ בִּבֵי אוּפַּנִּים: אוֹ לְשׁוֹן קְרִיאַת שֵׁם, אוֹ לְשׁוֹן צְעָקָה – צָעַק עָלֶיהָ לְבַל תִּתְפַּשֵּׁט עוֹד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁאָמַר לְעוֹלְמוֹ "דַּי", וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעָה

וְלֹא נִתְפַּשְׁטָה עוֹד קְרָאהּ "אֶרֶץ", כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ה:ח) שֶׁעַל שֵׁם שֶׁנִּתְרַצִּית נִקְרֵאת "אֶרֶץ".

וְאָמְרוֹ **קָרָא יַמִּים** – לֹא זֶה הוּא הַתְּהוֹם הָאָמוּר בְּפָסוּק ב', כִּי הַתְּהוֹם יֵאָמֵר עַל כְּלָלוּת מֵימוֹת וַאֲשֶׁר מִתַּחַת לָאָרֶץ. גַּם מֵימוֹת הַנְּקָוִים הָיָה אָז בִּבְחִינַת תְּהוֹם קֹדֶם שֶׁנִּרְאֵית הָאָרֶץ, כִּי הָיוּ שָׁוִים בְּתַעֲרוֹבֶת עִם מֵימוֹת אֲשֶׁר הֵם הֵן הַיּוֹם תַּחַת לָאָרֶץ.

וְאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב** חוֹזֵר גַּם עַל מִקְוֵה הַמַּיִם, כִּי בָּזֶה יֵשׁ חִיּוּת וְקִיּוּם הָעוֹלָם, כִּי מִמֶּנּוּ גְּשָׁמִים בָּעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט:).

פסוק יא

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ס.) אָמְרוּ שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר הַבּוֹרֵא "לְמִינוֹ" אֶלָּא לָעֵץ, נָשְׂאוּ הַדְּשָׁאִים קַל וָחוֹמֶר וְכוּ'. וְקָשֶׁה, כִּי לְסֵדֶר הַכָּתוּב הִקְדִּים ה' דְּבָרָיו עַל הַדְּשָׁאִים, וְאִם כֵּן לָמָּה נִתְעַכְּבוּ מִלָּצֵאת תֵּכֶף סָמוּךְ מַמָּשׁ לְמַאֲמַר ה' עַד שֶׁגָּמַר ה' אֹמֶר לְהוֹצִיא עֵץ שֶׁמִּמֶּנּוּ נָשְׂאוּ קַל וָחוֹמֶר. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "בְּרֵאשִׁית" כִּי כָל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר דָּבָר גְּבוּרוֹת בְּשֵׁם אֱלֹהִים יְדַבֵּר בְּדִבּוּר אֶחָד כָּל הַמַּאֲמָר, אִם כֵּן לֹא הָיְתָה הַקְדָּמָה לַדְּשָׁאִים קוֹדֶם לָעֵץ.

פסוק יב

וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ וְגוֹ'. אַחַר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיְהִי כֵן" לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כָּל פָּסוּק זֶה, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ ב' דְּבָרִים מְחֻדָּשִׁים – אֶחָד בַּדְּשָׁאִים וְאֶחָד בָּעֵץ. אֶחָד בַּדְּשָׁאִים שֶׁעָשׂוּ קַל וָחוֹמֶר וְיָצְאוּ לְמִינֵיהֶם. וְצָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יָצְאוּ בְּעִרְבּוּבְיָא, וְאוּלַי כִּי לְהוֹדִיעֵנוּ בָּא שֶׁאֵין לְהַרְכִּיב דְּשָׁאִים זֶה בָּזֶה, וְכִדְבָעֵי רַבִּינָא בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין (דף ס'), וְזֶה לְשׁוֹנָם: הַרְכִּיב דְּשָׁאִים זֶה עַל גַּב זֶה לְרַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא מַהוּ, כֵּיוָן דִּלֹּא כְּתִיב בְּהוּ "לְמִינֵהוּ" וְכוּ', אוֹ דִלְמָא כֵּיוָן דְּהִסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַיְדֵיהוּ כְּמַאן דְּכְתִיב בְּהֶן לְמִינֵהוּ דְּמֵיָא – תֵּיקוּ, עַד כָּאן. וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "לְרַבִּי חֲנִינָא" וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דְּאָמַר מִדַּעְתָּן יָצְאוּ לְמִינֵיהֶם וְלֹא נִצְטַוּוּ עַל כָּךְ, עַד כָּאן. מִשְּׁמַע מִדְּבָרָיו דְּהַשֵּׁ"ס סוֹבֵר כִּי מִן הַסְּתָם נִצְטַוּוּ עַל כָּךְ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הֻזְכַּר בְּפֵרוּשׁ סָמוּךְ לַדְּשָׁאִים, מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "לְמִינוֹ" לְבַסּוֹף חוֹזֵר עַל הָעֵץ וְעַל הַדֶּשֶׁא. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא דִּלֹּא אָמַר ה' "לְמִינֵהוּ" אֶלָּא לָעֵץ וְהַדְּשָׁאִים נָשְׂאוּ קַל וָחוֹמֶר, הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב בְּמַה שֶׁחָזַר לוֹמַר "וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ" שֶׁהַדְּשָׁאִים נָשְׂאוּ הַקַּל וָחוֹמֶר. וּלְמַאי דְּסוֹבֵר הַשַּׁ"ס, אִם לֹא הָיָה דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בַּר פַּפָּא שֶׁאָמְרוּ "לְמִינוֹ" חוֹזֵר גַּם עַל הַדְּשָׁאִים, נִרְאֶה כִּי יַשְׁמִיעֵנוּ שֶׁהַדְּשָׁאִים הֵבִינוּ הַדְּבָרִים עַל בּוּרְיָן, שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר "לְמִינוֹ" גַּם עַל הַדְּשָׁאִים הוּא אוֹמֵר, וְזֶה לֹא הָיָה מוּבָן לָנוּ מִפָּסוּק רִאשׁוֹן. וַהֲגַם שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק רִאשׁוֹן "וַיְהִי כֵן", אַף עַל פִּי כֵן אֵין מוּבָן אָמְרוֹ

"לְמִינוֹ" אִם חוֹזֵר לְכָל הָאָמוּר בַּפָּסוּק, וּבָא הַכָּתוּב הַבי' וְהִכְרִיעַ שֶׁחוֹזֵר אָמְרוֹ "לְמִינֵהוּ" לְכָל הָאָמוּר בַּכָּתוּב. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר ה' כְּסֵדֶר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּעִנְיָן זֶה, שֶׁפֵּרוּשׁ דְּבָרָיו הֵם כְּמוֹ שֶׁפֵּעֲלוּ הַדְּשָׁאִים.

וְהוֹדִיעֲנוּ הַכָּתוּב בְּמִפְעַל הוֹצָאַת הָעֵץ, כִּי הָאָרֶץ לֹא קִיְּמָה מַאֲמַר הַבּוֹרֵא, שֶׁהוּא אָמַר לָהּ "עֵץ פְּרִי" – שֶׁעֵץ עַצְמוֹ יִהְיֶה טַעְמוֹ כְּטַעַם פְּרִי, וְהִיא הוֹצִיאָה "עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי", וְלֹא כֵן הָעֵץ עַצְמוֹ.

וְאֶל זֶה אַבִּיט אֵיךְ תִּמְרֹד הָאָרֶץ בְּרוֹקַע הָאָרֶץ, וּמַה גַּם כִּי אֵין לָהּ יֵצֶר הָרַע, שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּ חֲכָמִים (ברכות סא.) שֶׁיֵּשׁ לָהּ יֵצֶר הָרַע כִּי אִם לַבְּהֵמָה מִדְּבָעֲטָה וְכוּ', וּפֵרַשְׁנוּהוּ בְּמָקוֹמוֹ (בספר חפץ ה') כִּי לְצַד שֶׁהִיא צְרִיכָה לְחוּשׁ הַיֵּצֶר לְהַזְקִק עֲשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָהּ יֵצֶר הַמְחַמֵּם, אֲבָל הָאָרֶץ לֹא מָצִינוּ לָהּ שֶׁיֵּשׁ לָהּ יֵצֶר הָרַע שֶׁיְּסִיתָהּ לִמְרֹד מֶרֶד לַעֲבֹר פִּי ה'.

עוֹד יֵשׁ לַחְקֹר זֹאת, כִּי לֹא מָצִינוּ מֻזְכָּר בַּבְּרִיאָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם שֶׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ אִילָנֵי סְרָק לְתַשְׁמִישׁ עֵצִים, וְאָנוּ רוֹאִים שֶׁגִּדְּלָה בְּחִינַת הָעֵצִים שֶׁהֵם בָּעוֹלָם אֵין קֵץ, רַבּוּ מֵאִילָנֵי פֵּרוֹת. וְלָזֶה אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי קוֹדֶם קִלְלַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵרְרָהּ הַשֵּׁם, הָיוּ כָּל הָאִילָנוֹת עוֹשִׂים פֵּרוֹת, אֶלָּא אַחַר שֶׁקִּלֵּל הָאֲדָמָה נִתְמַעֵט כֹּחָהּ וְלֹא הָיוּ כָּל הָאִילָנוֹת עוֹשִׂים פֵּרוֹת, אֶלָּא קוֹצִים וְדַרְדָּרִים.

אָכֵן פֵּרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים הוּא כִּי הָאָרֶץ דִּקְדְּקָה בְּחָכְמַת ה' אֲשֶׁר יָסַד בָּהּ, דִּכְתִיב (משלי ג:יט) "בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ", דִּקְדְּקָה מַאֲמַר ה' לָהּ שֶׁתּוֹצִיא עֵץ פְּרִי עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁסּוֹבֵל ב' דְּרָכִים: הָאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ טַעְמוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ, שֶׁאָז תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ פְּרִי וְגַם עוֹשֶׂה פְּרִי. וּמַאֲמָרוֹ "עוֹשֶׂה פְּרִי" פֵּרְשָׁה דֶּרֶךְ אַחֵר, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: עֵץ פְּרִי לְבַד וְעוֹשֶׂה פְּרִי לְבַד, פֵּרוּשׁ עֵץ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּרִי לְבַד מֵהָרִאשׁוֹן וְהֵם ב' מִינִים. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר "וְעוֹשֶׂה פְּרִי" בָּוְא"ו שֶׁלֹּא לְהָבִין שֶׁיִּהְיֶה הָעֵץ עַצְמוֹ פְּרִי וְעוֹד לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה פְּרִי. גַּם בְּמַשְׁמָעוּת "עֵץ פְּרִי" יֵשׁ בָּהּ ב' דְּרָכִים: הָא' עֵץ שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי, וְהַב' שֶׁהוּא רָאוּי לַעֲשׂוֹת פְּרִי וְהוּא אֵינוֹ עוֹשֶׂה פְּרִי. וְנִתְחַכְּמָה הָאֲדָמָה וְהוֹצִיאָה ג' מִינִים הַנִּשְׁמָעִים בְּדִבְרֵי ה' לְרוֹב זְרִיזוּתָהּ: הָא' הֵם אִילָנוֹת שֶׁעוֹשִׂים פֵּרוֹת וְאֵין טַעַם עֵצָם כְּטַעַם פְּרָיָם, וְהַב' שֶׁעוֹשִׂים פֵּרוֹת וְטַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ וְהוּא עֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה טו) שֶׁהָיָה טַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ, וְהַג' הוּא עֵץ שֶׁהוּא דּוֹמֶה לְעֵץ פְּרִי וְהֵם אִילָנֵי סְרָק, וְהֵרֵי הִיא נִזְדָּרְזָה לַעֲשׂוֹת כָּל הַנִּשְׁמָע. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא** וְגוֹ' **וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי**, דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעֵץ** בְּתוֹסֶפֶת וְאֵ"ו לְלֹא צֹרֶךְ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסִמּוּךְ בְּדִבְרֵי ה' שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְעֵץ" בְּתוֹסֶפֶת ו'. נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר מִלְּבַד שְׁאָר עֵצִים שֶׁהוֹצִיאָה, הוֹצִיאָה עוֹד עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי. וְכָאן רַבָּה עֵץ פְּרִי שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁעֵץ

הַדַּעַת הָיָה טַעַם עֵצוֹ כְּטַעַם פִּרְיוֹ. וְאֶפְשָׁר דְּכָלַל גַּם כֵּן עֵצִים שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים פְּרִי שֶׁיִּשְׁנָם בָּעוֹלָם, לְכְשֶׁנֹּאמַר שֶׁהֵיוּ קוֹדֶם קְלָלַת הָאֲדָמָה. וְטַעַם שֶׁקִּלֵּל ה' הָאֲדָמָה לְמַאן דְּאָמַר עַל אֲשֶׁר שִׁנְּתָה אֶפְרֵשׁ בִּמְקוֹמוֹ בְּסִיעְתָּא דִשְׁמַיָּא.

פסוק יד

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאוֹרֹת. טַעַם אָמְרוֹ **יְהִי** לְשׁוֹן יָחִיד עַל ב', בָּזֶה רָמַז כִּי אֶחָד מֵהֶם הוּא הַמַּאִיר בַּיּוֹם, וְלָזֶה לֹא אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים. וּבְאֶמְצָעוּת שֶׁדִּבֵּר ה' בְּדֶרֶךְ זֶה הוּא שֶׁהָיָה מַה שֶּׁהָיָה בְּתַכְלִית הַדָּבָר שֶׁנִּתְמַעֲטָה הַיְרֵחַ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ס:) כִּי אִם הָיָה ה' אוֹמֵר פֶּתַח דְּבָרָיו "יִהְיוּ מְאוֹרוֹת" בְּהֶכְרֵחַ הָיָה הַדָּבָר עוֹמֵד כֵּן, כִּי דִּבַּר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם.

עוֹד נִרְאֶה בְּהָעִיר עוֹד, אָמְרוֹ **לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה**, אִם הַמְּאוֹרוֹת שָׁוִים הֵם וְאֶחָד יְשַׁמֵּשׁ בַּיּוֹם וְאֶחָד יְשַׁמֵּשׁ בַּלַּיְלָה, בַּמֶּה יֵכֶר לַיְלָה מִיּוֹם כֵּיוָן שֶׁלַּיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר? **אָכֵן** יִרְצֶה הַכָּתוּב, לֶהֱיוֹת שֶׁקֶדֶם בְּיוֹם רֹאשׁוֹן וּבָרָא הָאוֹר, וְתִמְצָא שֶׁאָמַר בְּפָרָשָׁה רִאשׁוֹנָה ה' פְּעָמִים "אוֹר", וְרָמְזוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים ה) כִּי ה' אוֹרוֹת נִבְרְאוּ וְהִבְדִּילָם ה' לְנַחֲלָתוֹ לֶעָתִיד לָבֹא לַצַּדִּיקִים, וְהֵן עַתָּה בְּיוֹם רְבִיעִי הֶאֱצִיל מֵהָאוֹרוֹת חֵלֶק הַמַּסְפִּיק לְעוֹלָם וּתְלָאוֹ בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **יְהִי מְאֹרֹת** פֵּרוּשׁ יְהִי חֵלֶק אֶחָד מֵאוֹרוֹת הַנִּבְרָאִים בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְהִתְנָה שֶׁלֹּא יִהְיוּ קְבוּעִים אֶלָּא שֶׁיְּסוֹבְבוּ, כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַסִּבּוּב יֵכֶר יוֹם וְלַיְלָה, וְזֶה עָשָׂה לְסִימָן הַכָּרַת הַיָּמִים הַמְקֻדָּשִׁים, כְּאָמְרוֹ **לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים** וְגוֹ', וּכְשֶׁנֶּאֱצַל הַמָּאוֹר נֶאֱצְלוּ ב' חֲלָקִים וּשְׁנֵיהֶם לְשַׁמֵּשׁ מִדַּת יוֹם נִבְרְאוּ. וְלָזֶה תִּמְצָא (חולין ס:) שֶׁטָּעָנָה הַיְרֵחַ, אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֶתֶר אֶחָד, פֵּרוּשׁ בִּזְמַן אֶחָד, וְכָךְ הוּבָא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ, שֶׁאִם גִּבּוּלוֹ שֶׁל יָרֵחַ הָיָה בַּלַּיְלָה וְשֶׁל שֶׁמֶשׁ בַּיּוֹם, אֵין כֶּתֶר אֶחָד לִשְׁנֵיהֶם אֶלָּא כָּל אֶחָד גִּבּוּלוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר "וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ" בְּלֹא קְבִיעוּת זְמַן.

פסוק טו

וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת וְגוֹ'. מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי צִוָּה ה' שֶׁיִּהְיֶה אוֹר הַמְּאוֹרוֹת בּוֹקֵעַ בַּשָּׁמַיִם, וְעוֹד לוֹ שֶׁיָּאִיר בָּאָרֶץ, פֵּרוּשׁ שֶׁיָּאִירוּ הַמְּאוֹרוֹת בְּכָל הֶקֵּף הַשָּׁמַיִם וְגַם יַגִּיעַ אוֹרָם עַד לְמַטָּה לָאָרֶץ. עוֹד יִרְצֶה כִּי הֻכְנָם ה' שֶׁיָּאִירוּ תֹּקֶף אוֹרָן בָּרָקִיעַ, וּמֵהָאוֹר הַמִּתְפַּשֵּׁט בָּרָקִיעַ תָּאִיר אֶרֶץ, כִּי אֵין כֹּחַ בָּאָרֶץ לִסְבֹּל תֹּקֶף אוֹר הַמְּאוֹרוֹת, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם**, פֵּרוּשׁ כִּי שָׁם יָאִירוּ, וְאָמְרוֹ **לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ כִּי מֵאוֹר הַבָּהִיר בַּשְּׁחָקִים תָּאִיר אֶרֶץ.

וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב:) כִּי הַמְּאוֹרוֹת בָּרָקִיעַ ב', אֵין מְאוֹר הַמְּאוֹרוֹת בּוֹקֵעַ אֶלָּא בַּשָּׁמַיִם, וְהַשָּׁמַיִם ב' הֵם מְאִירִים לָאָרֶץ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) "יוֹמָא דְּעֵיבָא כּוּלֵּיהּ שִׁמְשָׁא", אֵינוֹ מַכְחִישׁ דְּבָרֵינוּ, כִּי עַל כָּל פָּנִים מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, הֲגַם שֶׁמִּתְפַּשֵּׁט תּוֹקֶף הַשֶּׁמֶשׁ לַצְּדָדִין, יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין מְקוֹם קְבִיעוּת הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹקֶף יוֹתֵר מִצְּדָדָיו, וְיוֹמָא דְּעֵיבָא חוֹזֵר פַּעַם ב' וּמִתְפַּשֵּׁט תּוֹקֶף הַשֶּׁמֶשׁ הַנִּשְׁאָר מִכֹּחַ כְּנֶגֶד הָאָרֶץ שֶׁעוּר שֶׁתּוּכַל לִסְבוֹל, חוֹזֵר וּמִתְפַּשֵּׁט בְּגוֹבַהּ הַשָּׁמַיִם בְּאֶמְצָעוּת הָעֲנָנִים, וְהַיְינוּ "כּוּלֵּיהּ שִׁמְשָׁא":

פסוק טז

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר כְּבָר "וַיְהִי כֵן" עַל כָּל הָאָמוּר, כִּי מַעֲשֶׂה זֶה הוּא מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁנִּתְמַעֲטָה הַיְרֵחַ כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם, תִּקֵּן הַשֵּׁם וְקָבַע מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, שֶׁקָּבַע מֶמְשָׁלָה לַיֶּרַח בַּלַּיְלָה, כִּי בַּיּוֹם אֵין לָהּ מֶמְשָׁלָה לִפְנֵי אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְלָזֶה לָהּ הַכּוֹכָבִים. וְאֵין בָּזֶה הַפְכִּיּוּת לְמַה שֶּׁאָמַר הַשֵּׁם בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו, כִּי כְּבָר רָמַז אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְתִּי בְּאָמְרוֹ "יְהִי". וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ אוֹתָהּ בְּאֹפֶן אַחֵר, סוֹבֶלֶת הִיא ב' הַפֵּרוּשִׁים.

פסוק יז

וַיִּתֵּן אוֹתָם. לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיְהִי כֵן", כִּי רָצָה לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי ה' נָתַן בְּתוֹרַת מַתְּנַת חִנָּם דָּבָר זֶה לְהָאִיר לָעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה פ"ו), יְעָיֵן שָׁם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהוֹדִיעָם כִּי אֵינָם מְאִירִים לָעוֹלָם לְצַד שֶׁרְאוּיִים לָאוֹר, דְּאִם כֵּן כָּל זְמַן שֶׁיִּרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת כִּי יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל מַשְׁחִיתִים דַּרְכָּם יַאַסְפוּ נָגְהָם. גַּם בְּאֶמְצָעוּת אֵיזוֹ סִבָּה יַחְפְּצוּ לֶאֱסֹף נָגְהָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (פתיחתא לאיכה רבתי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַשֶּׁמֶשׁ בְּחָרְבַן הַבַּיִת: לָמָּה לֹא חָשַׁכְתְּ אוֹרֵךְ כְּשֶׁנִּכְנַס אוֹיֵב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ" וְכוּ', לָזֶה אָמַר ה' כִּי הֵם נְתוּנִים לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ, וּמֵעַתָּה אֵינָם בְּרִשׁוּת עַצְמָן וּמֻכְרָחִים הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְהָאִיר וְאֵין סִבָּה מוֹנַעַת. וּבָזֶה הֵאִירוּ עֵינֵינוּ לָמָּה חָזַר פַּעַם ב' הַכָּתוּב לוֹמַר **וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם**, הֲלֹא כְּבָר אָמַר "הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ"ו) דָּרְשׁוּ שֶׁהַכָּתוּב רוֹמֵז אֶל הַצַּדִּיקִים, יְעָיֵן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. אֲבָל לְפִי הַפְּשָׁט אֵין צָרִךְ לַחְזֹר וְלוֹמַר, וּלְדַרְכֵּנוּ הָצָרִךְ לַחְזֹר וְלוֹמַר מִטַּעַם אָמְרוֹ "וַיִּתֵּן", כִּי נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה מֵעַתָּה הִנֵּה אֵינָם בְּרִשׁוּת עַצְמָן וְחִיּוּב אֲחֵרִים עֲלֵיהֶם, לָזֶה חָזַר וְאָמַר כִּי מֶמְשַׁלְתָּם בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, אֶלָּא דַּוְקָא לִבְחִינָה זוֹ לְהָאִיר דַּוְקָא אֵין בְּיָדָם לְשַׁנּוֹת, אֲבָל בִּשְׁאָר הַמֶּמְשָׁלוֹת שֶׁיֶּשְׁנָם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה הַמְיֻחָדִים לָהֶם הֵן הֵנָּה הַמּוּשָׁלִים.

וְטַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר עוֹד **וּלְהַבְדִּיל**, כָּאן צִוָּה לָהֶם שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ זֶה לְגֶדֶר שֶׁל זֶה, וְכָל אֶחָד מְצֻוֶּה עַל גְּבוּלוֹ לְבַל יַעֲבֹר, שֶׁבְּזֶה יִהְיֶה נִכָּר יוֹם מִלַּיְלָה.

פסוק כ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְהַוּוּ מֵהַמַּיִם בְּרִיּוֹת, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בִּתְמִידוּת אֶלָּא בְּשִׁעַת מַאֲמַר הַבְּרִיאָה, וְאוֹתָם הַבְּרִיּוֹת שֶׁשָּׁרְצוּ הַמַּיִם עָמְדוּ לְעוֹלָם כְּמִין הַבְּהֵמִי אֲשֶׁר הוֹצִיאָה הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הוֹצִיאָה אֶלָּא בְּשִׁעַת הַמַּאֲמָר וְעָמְדוּ לְעוֹלָם כְּמִצְוַת ה' לָהֶם שֶׁיִּשְׁרְצוּ וְיִפְרוּ וְיִרְבּוּ. וְאָמְרוֹ **שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה** הֵם הַדָּגִים. וְאָמַר לְשׁוֹן שֶׁרֶץ לְהַפְרִישׁ בֵּינוֹ וּבֵין הַמְעוֹפֵף, כִּי זֶה אֵין לוֹ כֹּחַ אֶלָּא בְּסָמוּךְ מַמָּשׁ לָאָרֶץ, וְהַמְעוֹפֵף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְהִסָּמֵךְ, וְעוֹד לוֹ שֶׁיַּגְבִּיהַּ עַד לַשָּׁמַיִם, כְּאָמְרוֹ "עַל פְּנֵי רְקִיעַ", וְזוּלַת מַאֲמָר זֶה לֹא הָיוּ הָעוֹפוֹת מַגְבִּיהִים עַד לַשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוֹ רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם – פֵּרוּשׁ: רָקִיעַ הַנִּקְרָא שָׁמַיִם. וְאֵין לְהַקְשׁוֹת לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה פ"ו) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הֵיכָן חַמָּה וּלְבָנָה? בְּרָקִיעַ ב', שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמָיִם". מִקְרָא מָלֵא הוּא, וְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה פֵּרְשׁוּהָ (נחמיה ט:ו): "אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם", הֵיכָן הֵם צְבָאָם? בְּרָקִיעַ ב', עַד כָּאן. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַה יַּעֲנוּ בְּפָסוּק זֶה "וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם"?

וְנִרְאֶה כִּי עַל פִּי הַנִּקֻּדוֹת יִשְׁתַּנֶּה כְּתוּב זֶה מִקְרָא דְּ"וַיִּתֵּן אוֹתָם" וְגוֹ' (בראשית א:יז), כִּי כָאן כָּתַב קָמָץ תַּחַת ר"ש שֶׁל רָקִיעַ, וְשָׁם כָּתַב שְׁבָ"א תַּחַת הָרֵי"ש שֶׁל רָקִיעַ. וְהִנֵּה כְּשֶׁאָמַר רָקִיעַ בִּשְׁבָ"א יַגִּיד שֶׁהוּא סָמוּךְ, פֵּרוּשׁ רָקִיעַ שֶׁל שָׁמַיִם, וּכְשֶׁאָמַר רָקִיעַ בְּקָמָץ אֵינוֹ סָמוּךְ לְשָׁמַיִם, וּפֵרוּשׁ הוּא רָקִיעַ וְהוּא הַנִּקְרָא שָׁמַיִם, וּבָזֶה לֹא קַשְׁיָא, וְהָבֵן.

פסוק כא

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: הוֹסִיף ה' כֹּחַ בִּבי' פְּרָטֵי הַבְּרִיאָה שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הַמַּיִם, וּמַה שֶׁחָזַר לוֹמַר "וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה" וְגוֹ' וְלֹא הִסְפִּיקוּ הַמַּיִם לְהוֹצִיאָם, מַה שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁעָשְׂתָה הָאֲדָמָה בְּהוֹצָאַת הַדְּשָׁאִים וְהָעֲשָׂבִים שֶׁהִסְפִּיקָה אִמֶּרֶת ה' לָהּ, דַּע כִּי אֵין הַמַּצְמִיחַ וְלֹא הַבּוֹרֵא יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ בְּכֹחַ תּוֹלַדְתּוֹ, כִּי אֵיךְ יִתֵּן אָדָם מַה שֶּׁאֵין בּוֹ, וְהִנֵּה הַמַּיִם וְהָעָפָר הֵם מְחֻסְּרֵי רוּחַ הַחִיּוּנִית, וּמִנַּיִן לָהֶם רוּחַ לָתֵת בִּבְרוּאֵיהֶם. וַהֲגַם כִּי הָאָרֶץ וְהַמַּיִם יֵשׁ בָּהֶם חִיּוּנִיּוּת דַּק עַד מְאֹד, הֲגַם שֶׁיִּתְּנוּ מִמֶּנּוּ לֹא יִתְּנוּ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁבָּהֶם, וְזֶה לֹא יַסְפִּיק לַדָּגִים וְלָעוֹפוֹת, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הִסְפִּיק כֹּחָם וְהֻצְרַךְ ה' לִבְרֹא לָהֶם רוּחַ הַחִיּוּנִית, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּבְרָא** וְגוֹ' **אֵת כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁבְּצִוּוֹתוֹ לַמַּיִם אָמַר "יִשְׁרְצוּ שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה", פֵּרוּשׁ: שֶׁרֶץ שֶׁתִּהְיֶה בּוֹ הֲכָנָה לְקַבֵּל נֶפֶשׁ חַיָּה, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַחִיּוּנִי יִרְצֶה הֲכָנָה,

וְהוּא אֶמְצָעִי בֵּינוֹ לְבֵין הַחֹמֶר, וְזֶה יֶשְׁנוֹ בְּכֹחַ הַמַּיִם לַעֲשׂוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁיֵּשׁ בְּכֹחָם כֹּחַ רוּחָנִי דַּק.

וּבַתַּנְיִנִים הַגְּדוֹלִים עָשָׂה ה' שִׁנּוּי בִּבְרִיאָתָם כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְלֹא אָמַר בְּדָרְכּוֹ כְּלָל "וַיִּבְרָא נֶפֶשׁ הַתַּנְיִנִים וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ" וְגוֹ'. בָּזֶה גִּלָּה הַכָּתוּב כִּי מְשֻׁנִּים הֵם מִכָּל מַה שֶּׁבַּמַּיִם, שֶׁמִּלְּבַד שֶׁהוֹלִיד בָּהֶם נֶפֶשׁ, גַּם בְּכֹחַ בְּרִיאָתָם עַצְמָהּ בָּרָא ה' בָּהֶם כֹּחַ נוֹסָף אֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בַּיָּם לַעֲשׂוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וְזֶה הוּא הַדָּג הַמַּפְלִא לִוְיָתָן זֶה, וּכְבָר דִּבְּרוּ מְפֹרָשִׁים בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עד:). וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בִּבְרִיאָה זוֹ "וַיְהִי כֵן", אֵין לוֹ מָקוֹם, כִּי לֹא יִצְטָרֵךְ לוֹמַר "וַיְהִי כֵן" אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא יֶזְכַּר אֶלָּא אִמְרוֹת ה' לְבַד, תַּגִּיד הַתּוֹרָה "וַיְהִי כֵן" כִּי אָמַר וַתֶּהִי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאוֹמֵר "וַיִּבְרָא" – יֵשׁ בְּכְלָלוֹ אֲמִירָה, יֵשׁ בְּכְלָלוֹ הֲוָיָה.

פסוק כב

וַיְבָרֶךְ – טַעַם שֶׁהֵצְרַךְ ה' לְבָרֵךְ שֶׁרֶץ הַמַּיִם, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בַּנִּבְרָאִים הַיּוֹצְאִים מִן הָאָרֶץ, וְעוֹד לוֹ שֶׁגַּם בְּתוֹלְדוֹת הַמַּיִם עַצְמָם הִטִּיל קִנְאָה, שֶׁלֹּא בֵּרַךְ שֶׁרֶץ הָעוֹף, נִרְאֶה כִּי הַדָּבָר צָרִיךְ לִהְיוֹת כֵּן מִטַּעַם הֶכְרֵחִי לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי מַה שֶּׁצִּוָּה ה' לַמַּיִם שֶׁיִּשְׁרְצוּ אֵינוֹ אֶלָּא לְפִי שֶׁעָה וְלֹא לְאַחֲרֵי כֵן, וּלְקִיּוּם הַמִּין צִוָּה ה' שֶׁיִּפְרוּ וְיִרְבּוּ, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָרֵי מִינָם כָּלָה. וְלִהְיוֹת שֶׁכְּפִי טֶבַע הַנִּבְרָאִים אֲשֶׁר בָּרָא ה' כֹּחַ הַמּוֹלִיד הִיא יְסוֹד הָאֵשׁ, כִּי טֶבַע הַקֹּר אַדְרַבָּה יַפְסִיד כֹּחַ הַהוֹלָדָה, וְצֵא וּלְמַד מֵחָכְמַת הַטֶּבַע גַּם מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנו:) שֶׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם: מַאי דַּעְתָּךְ דְּקָאֵי צֶדֶק וְכוּ' דִּכְתִיב (ישעיהו מא:ב) "צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ", יֵעָיֵן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וּכְפִי זֶה הַדְּגִים אֵין לָהֶם מְצִיאוּת כְּפִי טֶבַע הַקֻּבוּעַ בַּנִּבְרָאִים לְהוֹלִיד. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָזַר ה' בְּמַאֲמָרוֹ הַנִּכְבָּד וּבֵרְכָם לֵאמֹר, פְּרוּשׁ כַּוָּנַת הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם הוּא לוֹמַר שֶׁיּוּכְלוּ לְהוֹלִיד, וְלֹא יִמְנָעֵם קְרִירוּת הַמַּיִם וְלֹא יִצְטָרְכוּ לָצֵאת חוּץ לַמַּיִם לְהִתְחַמֵּם בָּאָרֶץ כְּדֶרֶךְ הַתַּרְנְגוֹלִים (ביצה ז.) דְּסָפְנֵי מֵאַרְעָא, אֶלָּא תּוֹךְ הַמַּיִם יַעֲשׂוּ פֶּרִי.

וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים**, וְקָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "בַּיַּמִּים" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם"? אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבְּתוֹךְ הַיַּמִּים שָׁם יִשְׁרְצוּ, וְזוֹ הִיא בִּרְכַּת הַמְבָרֵךְ בָּרוּךְ הוּא. וְגַמַר אֹמֶר וְהָעוֹף **יָרֹב בָּאָרֶץ**, כִּי הוּא יָרֵב כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, וְנָכוֹן.

פסוק כד

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגוֹ'. גַּם זֶה לֹא הָיָה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּבְרִיאַת שֶׁרֶץ הַמַּיִם (בראשית א:כ). וְטַעַם שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ לוֹמַר לָהֶם שֶׁיִּפְרוּ, הֲלֹא הִטְבִּיעַ בָּהֶם הַהוֹלָדָה וְהֵם מֵעַצְמָם יָלְדוּ, אֶלָּא שֶׁצִּוָּה לָהֶם שֶׁלֹּא יִתְעָרְבוּ מִין בְּשֶׁאֵינוֹ מִינוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמִינָהּ** וְגוֹ':

פסוק כה

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים – פֵּירוּשׁ בְּרִיאַת נֶפֶשׁ הַחִיּוּנִית עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּירַשְׁנוּ בְּשֶׁרֶץ הַמַּיִם (בראשית א:כא). וְרַשִׁ"י פֵּירֵשׁ בְּאוֹפֶן אַחֵר, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

פסוק כו

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא בָרָא ה' אֶת הָאָדָם כִּבְרִיאַת שֶׁרֶץ הַמַּיִם וְשֶׁרֶץ הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אָמַר לַמַּיִם וְהִשְׁרִיצוּ וְאָמַר לָאָרֶץ וְהוֹצִיאָה, אֶלָּא הוּא הַבּוֹרֵא אָמַר שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה הָאָדָם.

וְאָמַר **נַעֲשֶׂה** כִּי הוּא מְקוֹר הָעֲנָוָה, לָזֶה דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי כֵן יְדַבֵּר יָחִיד הֶעָנָיו, וְלֹא חָשׁ לְתֵת מָקוֹם לְטָעוּת, כִּי הַקְּדִימִים לוֹמַר "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים" שָׁם יָחִיד. ה' הוּא הָאֱלֹהִים הוּא בְּכִבּוּדוֹ וּבְעַצְמוֹ כִּבְיָכוֹל גָּבַל עָפָרוֹ וְהֵפִיחַ בּוֹ רוּחַ חַיִּים. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **נַעֲשֶׂה** בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רַבִּים הֵם, "ג מִדּוֹת רַחֲמִים וְשֵׁם אֱלֹהִים שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין הִסְכִּימוּ יַחַד לִבְרֹא אָדָם.

וְאָמְרוֹ **בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ**, אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ צַד הָרַחֲמִים וְצַד הַדִּין, לְהַפְעִיל בָּהֶם דַּרְכֵי הַדִּין וְדַרְכֵי הָרַחֲמִים לַאֲשֶׁר יְכוֹנוּ, וְהָבֵן. וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ב:ז) "וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **וְיִרְדּוּ** יִסְכִּים לְפֵרוּשֵׁנוּ, לֶהֱיוֹת שֶׁהַבְּרִיאָה הִיא בְּהִדָּמוּת לַבּוֹרֵא בִּבְחִינוֹת הָרַחֲמִים וְהַדִּין, בְּדִין הוּא שֶׁיִּהְיֶה מוֹשֵׁל בַּנִּבְרָאִים, כִּי יֵשׁ בּוֹ בְּחִינַת הָרַחֲמִים לָרְאוּי וְלַצָּרִיךְ אֵלָיו, וּלְהָמִית לַמִּתְחַיֵּב בַּדִּין. וְהִשְׁלִיטוֹ בַּכֹּל, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שִׁלִּיטָה בַּמַּיִם, רָמוּז בְּאָמְרוֹ "בִּדְגַת הַיָּם", הֲרֵי הִזְכִּיר הַיָּם בַּנִּשְׁלָטִים.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז רָמַז בְּאָמְרוֹ לְשׁוֹן יְרִידָה, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁהוֹדִיעוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספר הגלגולים), כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂי הָאָדָם יֵרֵד בְּמַדְרֵגָתוֹ מִבְּחִינַת אָדָם לִבְחִינַת דָּגִים וְלִבְחִינַת עוֹפוֹת וְלִבְחִינַת בְּהֵמָה וְלִבְחִינַת שְׁרָצִים, כְּפִי עֵרֶךְ הַחֵטְא יִשְׁפַּל אָדָם מִבְּחִינַת מַעֲלָתוֹ עַד אֲשֶׁר יֵרֵד מַטָּה מַטָּה רַחֲמָנָא לִיצְלַן. וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בִּשְׁעַת הַבְּרִיאָה חֶלְקֵי יְרִידוֹת הַהַדְרָגוֹת שֶׁבָּהֶם יְקַבֵּל עָנְשׁוֹ, וְגַם שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יַחְזֹר לְשָׁרְשׁוֹ. וְהִקְדִּים לוֹמַר יְרִידַת נֶפֶשׁ אָדָם לְמַדְרֵגַת הַדָּגִים, כִּי יְרִידָה הַמְיֻעֶדֶת לְנַפְשׁוֹת הָרָמוֹת כִּי יֶחֱטְאוּ הִיא שֶׁתֵּרֵד נַפְשָׁם לְהִתְגַּלְגֵּל בַּדָּגִים, וְלָזֶה יִחֵס הַכָּתוּב לָהֶם בִּמְקוֹמָם אֲסִיפָה כִּי אֵין לָהֶם לְהִצְטַעֵר בְּצַעַר שְׁחִיטַת חֶרֶב אֶלָּא אֲסִיפָתָם מַתֶּרֶת אוֹתָם (חולין כז:). וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה הַפְּחוּתָה מִמֶּנָּה וְהוּא גִּלְגּוּל הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹף, וְזֶה יִצְטָרֵךְ צַעַר יֶתֶר עַל הַדָּגִים, וְצִוָּה ה' בָּרוּךְ הוּא בּוֹ חֲצִי שְׁחִיטָה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ רוֹב אֶחָד בָּעוֹף. וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה בַּבְּהֵמָה שֶׁהִיא בְּחִינָה גְּרוּעָה יוֹתֵר וְצַעֲרוֹ מְרֻבֶּה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (שם) רוֹב שְׁנַיִם בַּבְּהֵמָה. וְאַחַר כָּךְ אָמַר יְרִידָה שֶׁהִיא בְּדוֹמֶם וְצוֹמֵחַ וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְכָל הָאָרֶץ**, תֵּבֶת "הָאָרֶץ" תַּגִּיד עַל הַדּוֹמֶם וְתֵבַת "בְּכָל"

רַמַז בָּהּ הַצּוֹמֵחַ. וְכָל אֵלּוּ הֵם יְרִידוֹת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר יֶשְׁנָם בְּתִקְוַת הַתִּקְוּן לָשׁוּב לְקַדְמוּתָם, כִּי מֵהַדּוֹמֵם יַעֲלֶה לַצּוֹמֵחַ וּמֵהַצּוֹמֵחַ יִכָּנֵס בְּבַעַל חַי בִּלְתִּי מְדַבֵּר. וּמִבַּעַל חַי בִּלְתִּי מְדַבֵּר יַעֲלֶה לְבַעַל חַי מְדַבֵּר. וְיֶשְׁנוֹ עוֹד בִּירִידָה פְּחוּתָה וְהוּא כִּלְיוֹן שֶׁאֵין אַחֲרָיו תִּקְוָה, וְהִיא יְרִידָה לִבְחִינַת שְׂקָצִים וּרְמָשִׂים. זֶה אָבְדָה תִּקְוָתוֹ, וְהֵם בְּחִינוֹת הָרְשָׁעִים הַמְמִירִין דָּתָם, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִפְלִיאוּ עָשׂוֹת.

פסוק כז

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. פֵּרוּשׁ בְּצַלְמוֹ הַנִּכָּר בָּאָדָם, וְהַכַּוָּנָה שֶׁבָּרָא גְּלְמוֹ וְגַם צַלְמוֹ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים**, בָּזֶה הוֹדִיעָנוּ הַצֶּלֶם שֶׁבָּרָאוֹ בּוֹ כִּי הוּא צֶלֶם אֱלֹהִים. עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר כִּי בָּרָא הָאָדָם בִּבְ' צְלָמִים: הָרִאשׁוֹן צֶלֶם הַנִּכָּר בְּכָל אָדָם, וַאֲפִלּוּ בִּבְנֵי אָדָם הָרֵקִים מֵהַקְדֻשָּׁה אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, וַעֲלֵיהֶם אָמַר **בְּצַלְמוֹ** פֵּרוּשׁ שֶׁל הַנִּבְרָא. וְהַב' הֵם בְּחִינַת הַמְאֻשָּׁרִים עַם יִשְׂרָאֵל נַחֲלַת שַׁדַּי, כְּנֶגֶד אֵלּוּ אָמַר **בְּצֶלֶם אֱלֹהִים** בָּרָאוֹ. הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמְּדֵנוּ כִּי יֵשׁ בַּנִּבְרָאִים ב' צְלָמִים: צֶלֶם הַנִּכָּר וְצֶלֶם אֱלֹהִים רוּחָנִי נֶעְלָם, וְהָבֵן:

פסוק כח

וַיְבָרֶךְ אוֹתָם. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִכָּרֵת מִין הָאֱנוֹשִׁי, **וּיְ֫אמֶר** וְגוֹ' צִוָּה אֲלֵיהֶם לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, שֶׁהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ אוֹתָם שֶׁיִּהְיֶה מִין הָאֱנוֹשִׁי קַיָּם לֹא מִפְּנֵי זֶה יִתְרַשְּׁלוּ מִלִּפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וְרָאִיתִי דֵּעוֹת נִפְסָדוֹת בַּנִּבְרָאִים מִבְּנֵי עַמֵּנוּ דִּכְשֶׁיֵּשׁ ג' אוֹ ד' אַחִים א' אוֹ ב' מֵהֶן מִשְׁתַּדְּלִים בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה וְאוֹמְרִים כִּי הוּא זֶה קִיּוּם הַמִּין. גַּם בָּאָדָם אֶחָד כְּשֶׁיְּקַיֵּם מִינוֹ תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא שֶׁלֹּא יִשְׁתַּדֵּל עוֹד לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. לָזֶה אָמַר ה' תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' מִצְוַת ה' בָּרָה אָמַר **פְּרוּ וּרְבוּ** וְלֹא עָשָׂה גְּבוּל לְמִצְוָה, וַהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ אוֹתָם שֶׁלֹּא יִכָּרֵת מִין הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְגַמַר אֹמֶר **וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ**. וְאָמְרוּ **וְכִבְשֻׁהָ** סָמוּךְ לְ"וּמִלְאוּ" לוֹמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיְּמַלְאוּ הָאָרֶץ בָּזֶה תִּהְיֶה נִכְבָּשָׁה לִפְנֵיהֶם, כִּי מָקוֹם הֶחָרֵב אֵין אָדָם שׁוֹלֵט בּוֹ כִּי לְצַד שׁוֹמְמוּתוֹ הוּא מִתְמַלֵּא נֶגְדִּיִּים לָאָדָם. עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם** שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם כֹּחַ הַמּוֹלִיד, וְאַחַר כָּךְ צִוָּה אוֹתָם עַל הַדָּבָר.

פסוק כט

וַיֹּ֫אמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם וְגוֹ'. שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁכְּבָר אָמַר "וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ" וְגוֹ', בָּזֶה עָשָׂה אֶת הָאָדָם אָדוֹן וְשַׁלִּיט בְּכָל הַבְּרִיאָה, וְעַתָּה בָּא לוֹמַר תּוֹעֶלֶת הַנְּתִינָה שֶׁהוּא לְאָכְלָה, וּבָזֶה הִרְשָׁה אוֹתָם לֶאֱכוֹל מֵהַצְּמָחִים. וּמְמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי מַה שֶּׁנָּתַן לָהֶם דֶּגֶת הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְהַבְּהֵמָה אֵינוֹ אֶלָּא לְמָשׁוֹל בָּהֶם, לֹא לֶאֱכוֹל מֵהֶם, כִּי פֵּרַט עַל אֶחָד מֵהַנִּמְשָׁלִים שֶׁהוּא לַאֲכִילָה וְלֹא כֻלָּם.

וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ. כָּאן שָׁלַל עֵץ הַדַּעַת, כִּי אֵינוֹ בְּגֶדֶר זֶה עוֹשֶׂה פְּרִי לְבַד, אֶלָּא שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֶת כָּל הָעֵץ** – וְלֹא כָּל הָעֵץ בְּכָלָל, אֶלָּא אוֹתוֹ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ, וְלֹא אוֹתוֹ שֶׁהוּא עַצְמוֹ פְּרִי, שֶׁהוּא עֵץ הַדַּעַת שֶׁנִּצְטַוָּה עָלָיו אַחַר כָּךְ בְּפֵרוּשׁ. אוֹ יֹאמַר דַּאֶפְלוּ עֵץ הַדַּעַת בִּכְלָל, וְהֶגֶם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁנִּצְטַוָּה עָלָיו, כְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ"א) שֶׁאִם הָיָה מַמְתִּין עַד עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה מְקֻדָּשׁ עַל הַיַּיִן עַד כָּאן, וּמִתּוֹךְ דִּבְרֵיהֶם אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא נֶאֱסַר אִסּוּר עוֹלָם.

פסוק ל

וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְגוֹ'. סָמַךְ הַכָּתוּב חַיַּת הָאָרֶץ עִם הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ "לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁנִּוּתַן מַאֲכַל אָדָם לַבְּהֵמָה בְּהַשְׁוָאָה, וְנָמַר אָמַר **לְאָכְלָה** פַּעַם שְׁנִיָּה סָמוּךְ לְיֶרֶק עֵשֶׂב, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאֲכִילַת בְּהֵמָה וְעוֹף אֵינוֹ אֶלָּא מֵעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. הַכַּוָּנָה הִיא כִּי לֹא בָּרָא ה' לִבְהֵמָה חַיָּה וְעוֹף אֶלָּא דַּוְקָא יֶרֶק עֵשֶׂב, וְשֶׁמָּא תֹּאמַר אִם אֵין יֶרֶק עֵשֶׂב נִמְצֵאת הַחַיָּה מֻתָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר "לָכֶם לְאָכְלָה וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ" וְגוֹ'. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי הָאָדָם יִחְיֶה מִפֵּרוֹת הָאָרֶץ וּמִפְּרִי הָעֵץ, וְהַחַיָּה וְהָעוֹף מֵהָעֲשָׂבִים וְהַיְרָקוֹת, וְאִם אֵין מִחְיָה מַאֲלוּ הֲרֵי מִחְיָתָהּ מִמַּאֲכַל אָדָם. וְיֵשׁ לִרְמֹז זֶה בְּאָמְרוֹ (דברים יא:טו) "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ" וּבָזֶה "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ", אֲבָל זוּלַת זֶה תֶּחְסַר הַשְּׂבִיעָה כִּי תֹּאכְלֶנּוּ הַחַיָּה וְהָעוֹף כִּי מְזוֹנוֹתָם מְזוֹנוֹתֶיךָ.

פסוק לא

וַיַּרְא אֱלֹהִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת בְּרִיאַת הָאָדָם נִרְאָה מַעֲשֵׂהוּ בִּכְלָלוּתוֹ כִּי טוֹב הוּא, כִּי אִם אֵין אָדָם מַה תּוֹעֶלֶת בְּכָל הַתִּקּוּן וּבְכָל הַבְּרִיאָה וְצִמְחֵי הָאֲדָמָה, כִּי אֵין הַבְחָנַת טוֹבָה נִכֶּרֶת אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הָאָדָם, כִּי אֵלָיו יֵכֶר וְיִבְחַן הַטּוֹב וְיוֹדֶה לַמֵּטִיב. וְאָמְרוּ תֵּבַת **וְהִנֵּה** מַה שֶּׁלֹּא דִּקְדֵּק לוֹמַר בַּיָּמִים שֶׁאָמַר בָּהֶם "כִּי טוֹב", לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדָם מָצִינוּ לוֹ שֶׁקִּלְקֵל מַעֲשָׂיו וְעָשָׂה מַעֲשֵׂה הָרַע, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְהִנֵּה** כִּי מַה שֶּׁהָיָה אֵז לְצַד מַעֲשֵׂה ה' טוֹב הָיָה מְאֹד, וְאַחַר כָּךְ הוּא הָאָדָם בְּקֶשֶׁ חִשְׁבּוֹנוֹת רַבּוֹת לְצַד הֱיוֹת הַבְּחִירָה בְּיָדוֹ לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב, וְשָׁלַל הַטּוֹב וְהִוָּה בְּמַעֲשָׂיו בְּחִינַת הָרַע, אֲבָל לְצַד מַעֲשֵׂה ה' לֹא בָּרָא אֶלָּא לְצַד הַטּוֹב.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ', כָּאן רָמַז כִּי בִּשְׁעַת בְּרִיאַת הָאָדָם הִבִּיט ה' בַּצַּדִּיקִים (בראשית רבה ג), וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא** וְגוֹ' **וְהִנֵּה טוֹב** שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים. וְהֶגֶם שֶׁהִבִּיט בָּרְשָׁעִים, גַּם לָהֶם הֵכִין וְעָשָׂה תִּקּוּן לִבְרִיאָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מְאֹד**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ"ט) "מְאֹד" זֶה מַלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ נִתְקָנִים הַנִּבְרָאִים הַנּוֹטִים מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל.

וְלָזֶה כְּנֶגֶד בְּחִינַת הַצַּדִּיקִים אָמַר **וְהִנֵּה טוֹב**, פֵּרוּשׁ הִנֵּה הִנָּם בְּחִינַת טוֹב מִבְּלִי צֹרֶךְ מָוֶת. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת הַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יֶשְׁנָם גַּם הֵם בִּבְחִינַת טוֹב בְּאֶמְצָעוּת מְאֹד:

עוֹד יִרְמֹז כָּאן טַעַם הַבְּרִיאָה, לָמָּה שֶׁיֵּדָעְנוּ כִּי עִקַּר הַכֹּל הוּא הָאָדָם וּבִשְׁבִילוֹ וְאֵלָיו בָּרָא ה' כָּל בְּרוּאָיו, וּמֵעַתָּה תָּבֹא הַשְׁאֵלָה לָאָדָם לָמָּה, לָזֶה אָמַר **וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד** פֵּרוּשׁ שֶׁהֲגַם שֶׁבְּחִינַת נִשְׁמַת הָאָדָם הוּא מִבְּחִינַת הַטּוֹב, עִם כָּל זֶה בָּרָאוֹ ה' לַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַטּוֹב יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא, וְהוּא אָמְרוֹ **מְאֹד** עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הָאָדָם מִתְעַלֵּית נִשְׁמָתוֹ מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה, אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת.

פרק ב

פסוק א

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'. מִקְרָא זֶה לֹא יָדַעְנוּ מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ, וְנִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח,ט) הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם. גַּם מִצִּינוּ כִּי הוּא מָלֵא עוֹלָם, כָּאָמוּר (ישעיהו ו:ג): "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ", וּמֵעַתָּה אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ נִמְצָא בְּהֶקֵּף הָעוֹלָם וּבִפְנִימִיּוּתוֹ. וְצָרִיךְ לָתֵת לֵב לָדַעַת טַעַם הַדָּבָר לָמָּה עָשָׂה ה' כָּכָה. וּמְקֻבָּלְנִי מִפִּי זְקֵנַי תּוֹרָה כִּי טַעַם שֶׁעָשָׂה ה' הָעוֹלָם כַּדּוּרִי הוּא כְּדֵי שֶׁיֵּעָמֵד וְיִתְקַיֵּם בְּהַשְׁוָאַת כֹּחֵי חֶלְקָיו. וּפֵרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים הוּא, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁאֵין תְּשׁוּקָה בָּעוֹלָם עֲרֵבָה וַחֲבִיבָה וְנֶחְמֶדֶת וְנֶאֱהֶבֶת וְנִתְאֶבֶת וּמְקֻוֶּה לַנִּבְרָאִים, וּבִפְרָט לְחֶלְקֵי הָרוּחָנִי הַמַּכִּיר וְיוֹדֵעַ בְּחִינַת אוֹר הָאֱלֹהוּת, כְּהַדְּבֵקוּת בְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאֵלָיו יִכְסְפוּ כָּל נֶפֶשׁ חִיּוּנִית הַמַּגַּעַת לְהַכִּיר קְצָת מִנַּעַם אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, תֵּצֵא נַפְשָׁם לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה'. וּלְךָ לָדַעַת כִּי כָל אֲשֶׁר בָּרָא ה' בְּעוֹלָמוֹ, יָצַר בּוֹ ה' בְּחִינַת הַהַשְׂכָּלָה וְהַהַבְחָנָה כְּפִי בְּחִינָתוֹ – בַּעֲלֵי חַיִּים מְדַבְּרִים וּבִלְתִּי מְדַבְּרִים, וְצוֹמֵחַ וְדוֹמֵם, יֵשׁ לְכָל אֶחָד כֹּחַ מֵהַהַשְׂכָּלָה לְהַכִּיר יוֹצְרוֹ כְּפִי הַשָּׂגָתוֹ. וּבָזֶה תַּשְׂכִּיל לָדַעַת הָעֲמָדַת הָעוֹלָם בְּאֵיזֶה דָּבָר הוּא תָּלוּי וְעוֹמֵד מִבְּלִי הִתְנוֹעֲעוּת, כִּי ה' גָּלָה סוֹדוֹ אֶל יְרֵאָיו וּבֶאֱמְצָעוּת הַהֶעָרוֹת הַנֶּאֱמָרִים הֻשַּׂג הַמַּרְגָּשׁ. וְהוּא כִּי בֶּאֱמְצָעוּת אוֹרוֹ הַנֶּעֱרָב וְהַמְקֻוֶּה אֲשֶׁר יְסוֹבֵב כַּדּוּרִיּוּת הָעוֹלָם בְּהַשְׁוָאָה, וְכָל חֵלֶק וְחֵלֶק מֵהַסּוֹבֵב שֶׁל הָעוֹלָם יִתְעַצֵּם בְּכֹחַ אֵשׁ הַתְּשׁוּקָה הַבּוֹעֶרֶת בּוֹ לְהִתְקָרֵב לִבְחִינַת כְּלָלוּת נֶצַח הַמְקֻוֶּה. וְלִהְיוֹת כִּי כָל בְּחִינַת סְבִיבוּת הָעוֹלָם תְּשׁוָה בּוֹ שִׁעוּר הַתְּשׁוּקָה, בֵּין מִצַּד מָה שֶׁמִּמֶּנּוּ – כִּי אֵין תַּאֲוַת חֵלֶק אֶחָד רַבָּה עַל חֲבֵרוֹ שֶׁבֶּאֱמְצָעוּת זֶה יִתְרַבֶּה הִתְעַצְּמוּת הַחֵלֶק הַהוּא וְיֵחָלֵשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, בֵּין מִצַּד מָה שֶׁאֵלָיו הוּא הָאוֹר הַנֹּעִים, כִּי אֵינוֹ קָרוֹב לְחֵלֶק מֵהַסּוֹבֵב יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ שֶׁבָּזֶה יִגְדַּל חֵלֶק מֵהָעוֹלָם בְּכֹחַ הִתְעַצְּמוּתוֹ יוֹתֵר מֵחֵלֶק אַחֵר, אֶלָּא הַכֹּל בְּהַשְׁוָאָה. וְכָל חוּט הַשַּׁעֲרָה מִכָּל חֶלְקֵי הַסּוֹבֵב שֶׁל הָעוֹלָם יִתְעַצֵּם לְהִתְקָרֵב וּמוֹשֵׁךְ לְצַד הַפּוֹנֶה אֵלָיו, וּבֶאֱמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת

הַנִּמְשָׁךְ מִכָּל סְבִיבוֹת כַּדּוּרִיּוּת הָעוֹלָם נִמְצָא הָעוֹלָם עוֹמֵד וְקַיָּם, וְכָל חֵלֶק מַעֲמִיד אֶת חֲבֵרוֹ בְּאֶמְצָעוּת הָאָמוּר. וְנִמְצָא כָּל הָעוֹלָם תָּקוּעַ בִּיתֵדוֹת וּמַסְמְרֵי חֹשֶׁק הַבּוֹרֵא לְצַד כְּלוֹת וּנְטוֹת רוּחָנִיּוּת שֶׁבּוֹ לְהִתְקָרֵב לְהַנֶּעֱרָב יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וּבָזֶה אַתָּה מַשִּׂיג טַעַם שֶׁבָּרָא ה' הָעוֹלָם כַּדּוּרִי, וְהָבֵן. וּבָזֶה גַּם כֵּן מָצִינוּ טַעַם לָמָּה הָעוֹלָם נִרְקָע וְנִתְקָע בְּלִי הִתְנוֹעֲעוּת, כִּי הַהִתְנוֹעֲעוּת תִּתְהַוֶּה לְצַד הַגְּבָרַת וְהַחְלָשַׁת חֵלֶק מֵחֶלְקֵי הַמַּעֲמִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִצִּיאוּת זֶה אִי אֶפְשָׁר לְהִתְנוֹעֵעַ בְּשׁוּם אֹפֶן.

וְאֶפְשָׁר כִּי לָזֶה רָמְזוּ ז"ל בְּנוֹעַם אִמְרֵיהֶם (חגיגה יב:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: דְּקַיְימֵי וְלָא יָדְעֵי עַל מָה קַיְימֵי, עַד כָּאן. הַכַּוָּנָה כִּי אִם הָיוּ הַנִּבְרָאִים מַבְחִינִים הַבְחָנָה זוֹ, וְיָדְעוּ רוּם מַעֲלַת חִבַּת הַקֹּדֶשׁ וּתְשׁוּקַת הַנִּבְרָאִים לַנֶּעֱלָם הַנֶּעֱרָב, וְיִרְאוּ כַּמָּה הוּא עִצָּם הַתִּקָּוָה וְהַהִתְעַצְּמוּת דּוֹמֶם זֶה שֶׁהוּא הָעוֹלָם, אֲשֶׁר מִתְעַצֵּם לְהִתְקָרֵב לֵיהָנוֹת מֵאוֹר הַמְקֻוֶּה, וְלֹא נָהַג רִפְיוֹן בְּשׁוּם חֵלֶק מְסוֹבֵב הָעוֹלָם – יִשְׁאוּ קַל וָחֹמֶר מִזֶּה כַּמָּה צָרִיךְ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת, כִּי בּוֹ נִתְרַבֵּית הַהַבְחָנָה וְהַהַשְׂכָּלָה. גַּם יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים בִּמְלֹא עוֹלָם, כָּל אֲשֶׁר רוּחַ הַחִיּוּנִי בּוֹ, אָמְרוּ ז"ל (ילקוט תהלים קנ) כִּי אֵין כָּל נֶפֶשׁ מִתְיַשֶּׁבֶת בִּמְקוֹמָהּ כִּי אִם לְצַד שֶׁיִּשְׁנוֹ לַנֶּכְסָף וּמְקֻוֶּה מְלֹא עוֹלָם הַזֶּה, לֹא תִגְעַל הַנֶּפֶשׁ אֶת הַבָּשָׂר. וּלְטַעַם זֶה הֵאִיר ה' עוֹלָמוֹ מִכְּבוֹדוֹ, וּכְבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם, וְנִמְצָא הָעוֹלָם בְּתוֹךְ תּוֹךְ בּוֹרְאוֹ, וְאוֹר הַבּוֹרֵא בְּתוֹךְ כָּל הָעוֹלָם וְסוֹבֵב עוֹלָמוֹ. וּבָזֶה עָמַד וְנִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בְּאֶמְצָעוּת הִתְשׁוּקָה לַמָּצוּי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם**, פֵּרוּשׁ "וַיְכֻלּוּ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:ג) "נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה". וּבְאֶמְצָעוּת זֶה נִשְׁלְמָה וְנִתְקַיְּמָה הַבְּרִיאָה. וְטַעַם שֶׁהוֹצִיא הַכָּתוּב הָעִנְיָן בְּלָשׁוֹן זֶה "וַיְכֻלּוּ", לְרָמֵז כִּי הוּא תְּשׁוּקָה גְּדוֹלָה עַד כְּלוֹת הַחֵלֶק אֶל הַכֹּל, וְהוּא בְּחִינָה גְּדוֹלָה מִבְּחִינַת הַחֹשֶׁק וְהַתְּשׁוּקָה. וְהוּא שֶׁרָמַז דָּוִד בְּאָמְרוֹ "נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה", הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי בְּחִינָה זוֹ גְּדוֹלָה מִבְּחִינָה שֶׁלְּפָנֶיהָ, וּבְאֶמְצָעוּת בְּחִינָה זוֹ וְהִתְעַצְּמוּתָהּ הָעוֹלָם קַיָּם. וְזֶה הוּא סוֹד קְרִיאָתוֹ "חֵי הָעוֹלָמִים", וְהָבֵן. וְהוּא סוֹד "בְּאוֹר פָּנֶיךָ מֶלֶךְ חַיִּים".

פסוק ב

וַיְכַל אֱלֹהִים וגו'. פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְלַמְּדֵנוּ שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב שֶׁעֲשָׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת אַחַר כָּךְ וְלֹא הוּזְכְּרָה בַּתּוֹרָה, לָזֶה אָמַר **וַיְכַל אֱלֹהִים** פֵּרוּשׁ: כְּלָה מַה שֶּׁעָלָה בְּדַעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת. וְכָאן שָׁלַל גַּם כֵּן שֶׁלֹּא עָשָׂה מְלָאכָה אַחַר הַשַּׁבָּת בְּשִׁשָּׁה יָמִים אֲחֵרִים, וְהָבֵן.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָתֵת לֵב לְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיְכַל אֱלֹהִים וגו' מְלַאכְתּוֹ". עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**, מַשְׁמַע כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עָשָׂה מְלָאכָה וְכֻלָּהּ אוֹתָהּ, וְאֵינוֹ כֵּן כִּי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי הוּא שֶׁכָּלָה. וְהַגַּם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְגִּישׁוּ לְתַקֵּן זֶה וְאָמְרוּ, וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה י,ט): רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר בָּשָׂר וְדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ

וכו' עַד כָּאן, עִם כָּל זֶה תֵּבֵת "בַּיּוֹם" אֵינָהּ מְדֻיֶּקֶת, וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם פֵּרוּשׁ הוּא כְּאִלּוּ בַּיּוֹם. וּבֶאֱמֶת כִּי דִּבְרֵיהֶם דִּבְרֵי אֱמֶת, אֶלָּא עוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ.

וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י,ט) כִּי הָעוֹלָם הָיָה רוֹפֵף וְרוֹעֵד עַד שֶׁבָּאָה שַׁבָּת וְנִתְקַיֵּם הָעוֹלָם וְנִתְיַסֵּד. וְהַכַּוָּנָה הוּא כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת בָּרָא ה' נֶפֶשׁ הָעוֹלָם, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ "וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ". הֲגַם שֶׁחָזַ"ל (ביצה טז:) דְּרִשׁוּ כֵּיוָן שֶׁיָּצָא שַׁבָּת וַיִּנָּפַשׁ, אֵין זֶה אֶלָּא דֶּרֶךְ דְּרָשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ מֵאָמְרוֹ "וַיִּנָּפַשׁ" וְלֹא אָמַר "וְנָפַשׁ", דָּרְשׁוּ כִּי נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז כֵּיוָן שֶׁיָּצָא שַׁבָּת "וַי" שֶׁאָבְדָה הַנֶּפֶשׁ, אֲבָל מַשְׁמָעוּת פְּשַׁט הַכָּתוּב אֵינוֹ יוֹצֵא מִמֶּנָּה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁשָּׁבַת, פֵּרוּשׁ בָּא שַׁבָּת וַיִּנָּפַשׁ, פֵּרוּשׁ נִשְׁפַּע שֶׁפַע הַחִיּוּנִי בְּכָל הַנִּבְרָאִים, כִּי קֹדֶם הַשַּׁבָּת לֹא הָיָה נֶפֶשׁ לְכָל הַנִּבְרָאִים.

וְכֵן מָצָאנוּ לְרַז"ל בְּסֵפֶר הַקְּדוּשׁ זֹהַר הַתּוֹרָה (זהר, תזריע מד.) שֶׁנָּתְנוּ טַעַם לְמִצְוַת ה' לָמוּל בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְשֶׁלֹּא לְקָרֵב קָרְבָּן לַה' עַד יוֹם הַח', כִּי הַטַּעַם הוּא עַד עֲבוֹר עָלָיו יוֹם הַשַּׁבָּת וְיִהְיֶה בַּעַל נֶפֶשׁ. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיְכַל אֱלֹהִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁכְּלָה ה' בְּאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ, וְחָזַר וּפֵרַשׁ מַה הוּא מְלַאכְתּוֹ שֶׁכְּלָה, לֹא שֶׁהָיָה חָסֵר דָּבָר מֵעֲשׂוֹתוֹ וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר "וַיְכַל", אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא "אֲשֶׁר עָשָׂה", פֵּרוּשׁ הַמְלָאכָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה עֲדַיִן הָיְתָה חֲסֵרָה דָּבָר הַמַּעֲמִיד, וּבְאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי בּוֹ נִגְמַר הָעִנְיָן. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁדִּקְדְּקָנוּ. גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ לְמְצֹא בַּתּוֹרָה בְּרִיאַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי עַצְמוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁהוֹדִיעָה אוֹתָנוּ הַתּוֹרָה בְּרִיאַת יוֹם בְּיוֹמוֹ דְּכְתִיב "וַיְהִי עֶרֶב" וְגוֹ', הֲרֵי זֶה מַגִּיד הֲוַיַּת הָעֶרֶב וַהֲוַיַּת הַבֹּקֶר, וְכָאן לֹא מָצִינוּ שֶׁהוֹדִיעַ בְּרִיאַת יוֹם זֶה, וּלְדַרְכֵּנוּ הֲרֵי הוּא אָמוּר. וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיְכֻלּוּ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּשׁוּקָה וְחֵשֶׁק, יָכוֹל לְהִתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וַיְכַל אֱלֹהִים** וְגוֹ' עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב יד:טו): "לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף", וּכְתִיב (דברים י:טו): "רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק", כִּי הָאָדוֹן חָשַׁק וְחָפֵץ בְּעוֹלָמוֹ, וְזֶה הָיָה בְּאֶמְצָעוּת יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁנִּתְקַיֵּם הָעוֹלָם כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, חָשַׁק ה' וְנִתְרַצָּה בִּבְרִיּוֹתָיו, וְדָבָר זֶה הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם (שיר השירים ב') זַ"ל, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ.

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגוֹמֵר. מִקְרָא זֶה מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ, כִּי הֵם הַדְּבָרִים עַצְמָן הַנֶּאֱמָרִים בְּסָמוּךְ "וַיְכַל אֱלֹהִים"?

וְנִרְאֶה לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ"ז; פסחים נד) כִּי בְּרִיּוֹת נִבְרְאוּ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה, וְלֹא הִסְפִּיקוּ לִגְמֹר בְּרִיאַת גּוּפָם עַד שֶׁקִּדֵּשׁ הַיּוֹם, וְהֵן הֵם הַמַּזִּיקִים, עַד כָּאן. וְיֵשׁ לָנוּ לְהַשְׁכִּיל זֹאת אֵיךְ יֻצְדַּק לֵאמֹר בְּעֶרֶךְ הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה שְׁמוֹ שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לִגְמֹר וְכוּ', הֲלֹא דָּבָר יָדוּעַ לַכֹּל כִּי כְּהֶרֶף עַיִן יָכוֹל לִבְרֹא עוֹלָמוֹת כֻּלָּם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה וְתִרְאֶה קְצָת גְּבוּרוֹתָיו יִתְעָלֶה שְׁמוֹ.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא כִּי רָצָה ה' לְהוֹדִיעַ עִצֻּם מַעֲלַת יוֹם הַמְכֻבָּד, כִּי הֲלֹא תֵּדַע שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר בֵּין מְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ וְאֵין בָּהּ הֶפְסֵד לְמַלָּאכָה שֶׁכְּבָר הִתְחִיל בָּהּ וְתִפָּסֵד אִם לֹא יִגְמֹר אוֹתָהּ. וְכָאן הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִתְחִיל בִּמְלָאכָה אַחֶרֶת, אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּמְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ כְּשֶׁקִּדֵּשׁ הַיּוֹם גַּם כֵּן שָׁבַת מִלִּגְמוֹר אוֹתָהּ, הֲגַם שֶׁנִּפְסְדָה הַמְּלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ הֶפְסֵד שֶׁאֵין אַחֲרָיו תִּקּוּן, אַף עַל פִּי כֵן לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹת עוֹד. וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁבֹּת** אַחַר שֶׁאָמַר "וַיְכַל", כִּי מִלְּבַד שֶׁכְּלָה וְלֹא הוֹסִיף עוֹד עֲשׂוֹת בְּרִיאָה אַחֶרֶת, אֶלָּא אֲפִלּוּ מַה שֶּׁהָיָה בְּיָדוֹ לְהַשְׁלִימוֹ שָׁבַת, פֵּרוּשׁ בָּטֵל גְּמַר הַדָּבָר שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ. וְלָזֶה אָמַר **מִכָּל מְלַאכְתּוֹ**, לוֹמַר אֲפִלּוּ מְלָאכָה שֶׁכְּבָר הִתְחִיל בָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה** וְהִתְחִיל בָּהּ, כֵּיוָן שֶׁבָּא יוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת מִלְּהַשְׁלִימָהּ. וַה' עָשָׂה כֵּן לְהַרְאוֹת דָּבָר זֶה לֹא לְצַד מְנִיעַת הַיְכֹלֶת חַס וְשָׁלוֹם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁבְּהֶרֶף עַיִן בּוֹרֵא כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה רַבֵּי רְבָבוֹת. גַּם אוֹמֵר אֲנִי כִּי לְטַעַם זֶה סִדֵּר ה' הַמְּלָאכוֹת שֶׁעָשָׂה בְּסֵדֶר הַיָּמִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כְּדֵי שֶׁיֵּכַר מַעֲלַת הַשַּׁבָּת, כִּי זוּלַת זֶה יָכוֹל הָיָה ה' לַעֲשׂוֹת כָּל הַמַּעֲשֶׂה בְּיוֹם אֶחָד וּבִזְמַן מוּעָט.

פסוק ג

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא הַבְּרָכָה, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יא,ב) אָמְרוּ בֵּרְכוֹ בַּמָּן וְכוּ', וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵינָם אֶלָּא רֶמֶז בַּכָּתוּב, אֲבָל הַפְּשָׁט לֹא יְדַבֵּר עַל זְמַן מֵהַזְּמַנִּים הָעֲתִידִין.

וְהַנָּכוֹן בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב הוּא, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה צָרִיךְ הוּא לְשֶׁפַע הַמְקַיֵּם, וְהוּא בְּחִינַת הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִיָּה וְצָרְכֵי הָאָדָם, וְכֻלָּן מֻשְׁגִּים עַל יְדֵי טֹרַח וִיגִיעָה הַנִּשְׁמִית וְחֶלְיֵן הִיא, וְהַשֵּׁם כִּשְׁרָצָה לְקַדֵּשׁ יוֹם הַשְּׁבִיעִי קָדַם וּבֵרְכוֹ שֶׁלֹּא יֶחְסַר בּוֹ דָּבָר, הֲגַם שֶׁאֵין טוֹבַת הָעוֹלָם הַשָּׁפָל מֻשָּׁגֶת מֵהַפְרִישׁוּת וְהַקְּדֻשָּׁה אֶלָּא מֵעֵסֶק חוֹל, אַף עַל פִּי כֵן בֵּרְכוֹ שֶׁלֹּא יֶחְסַר טוֹב, וְעוֹד לוֹ שֶׁהוּא יָתֵר עַל שְׁאָר הַיָּמִים לֶחֶם מִשְׁנֶה שֵׁשׁ סְעֻדּוֹת וְתַעֲנוּגִים יְתֵרִים, וְזוֹ הִיא בִּרְכָתוֹ וְהוּא דָּבָר הֵפֶךְ הַסֵּדֶר. וּלְמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ בַּזֹּהַר (יתרו פח.) כִּי בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מִשְׁתַּלְשֵׁל הַשֶּׁפַע שֶׁל כָּל שִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, יְכֻוַּן עַל זֶה אָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ** כִּי בוֹ צִוָּה ה' אֶת הַבְּרָכָה לְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת.

כִּי בוֹ שָׁבַת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּמַאֲמַר זֶה. **וְנִרְאֶה** לְפָרֵשׁ לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי הָעוֹלָם הָיָה חָסֵר הַקַּיּוּם עַד שֶׁבָּאָתָה שַׁבָּת וְעָמַד הָעוֹלָם. וְיֵשׁ לְהָעִיר בָּזֶה שֶׁאוֹתָם יָמִים קוֹדֶם שֶׁבָּאָה שַׁבָּת בְּמַה הָיָה הָעוֹלָם עוֹמֵד, וּכְשֵׁם שֶׁהִסְפִּיק לְחַיּוֹת בְּאוֹתָן יָמִים בְּלֹא נֶפֶשׁ הַשַּׁבָּת הָיָה מַתְמִיד וְהוֹלֵךְ.

אָכֵן מָצִינוּ כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גִּלָּה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁאָמַר (שמות כ:יא) בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', הֲרֵי גִּלָּה כִּי בִּשְׁעַת הַבְּרִיאָה לֹא בָּרָא ה' כֹּחַ

בָּעוֹלָם זוּלַת לַעֲמֹד שֵׁשֶׁת יָמִים לְטַעַם הַנּוֹדָע לוֹ גַּם יְדוּעַ לִיוֹדְעֵי אֱמֶת. וְנִתְחַכֵּם ה' וּבָרָא יוֹם אֶחָד הוּא יָדוּעַ לַה', וּבוֹ בַּיּוֹם חוֹזֵר ה' וּמַשְׁפִּיעַ נֶפֶשׁ לָעוֹלָם שִׁעוּר הַמְקַיֵּם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. וְזוּלַת זֶה הַיּוֹם הָיָה הָעוֹלָם חָרֵב בִּגְמַר שֵׁשֶׁת יָמִים וְחוֹזֵר לְתוֹהוּ וָבֹהוּ, וְצָרִיךְ ה' לְהָכִינוֹ פַּעַם ב', וּבְאֶמְצָעוּת שַׁבָּת הָעוֹלָם עוֹמֵד. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בוֹ**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת יוֹם זֶה שַׁבַּת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ, וּפֵרֵשׁ מַה הוּא הַמְּלָאכָה – הִיא הַבְּרִיאָה עַצְמָהּ, כִּי לֹא מֵהַתְּקוּן שֶׁהוּא הַמַּעֲשֶׂה לְבַד שַׁבָּת, אֶלָּא גַּם מֵהַבְּרִיאָה. וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁהַבְּרִיאָה הִיא יֵשׁ מֵאַיִן, וְהוּא מַה שֶּׁנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּדִבּוּר אֶחָד, וְהַמַּעֲשֶׂה הוּא הַתְּקוּן אֲשֶׁר תִּקֵּן דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת יוֹם שַׁבָּת מַשְׁפִּיעַ בְּכָלְלוּת הָעוֹלָמוֹת רוּחַ הַמְקַיֶּמֶת עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים.

וּלְפִי פֵּרוּשֵׁינוּ זֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ בְּמַאֲמָר אֶחָד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט:) "כָּל הַמְקַדֵּשׁ וְכוּ' וְאוֹמֵר וַיְכֻלּוּ וְגוֹ' כְּאִלּוּ נַעֲשָׂה שׁוּתָף לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית" עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם רְחוֹקִים וּדְחוּקִים לְפִי הַנִּרְאֶה, מִי שָׁמַע כָּזֹאת שֶׁיָּבֹא אָדָם וְיִשְׁתַּתֵּף בְּדָבָר שֶׁכְּבָר נִגְמְרָה מְלַאכְתּוֹ? אֵין אַחַר מַעֲשֶׂה כְּלוּם וּבַמֶּה יֵעָשֶׂה שׁוּתָף? עוֹד, מַה הִיא הַפְּעֻלָּה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יַשִּׂיג הַשָּׂגָה זוֹ? **וְעוֹד**, לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה מַעֲשֶׂה זֶה גָּדוֹל עַד מְאֹד, מִנַּיִן לָהֶם לוֹמַר דָּבָר זֶה שֶׁהוּא נַעֲשָׂה שׁוּתָף? וְאִם לְצַד הַגְּדֻלַּת הַשָּׂכָר, הָיָה לָהֶם לְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ לְחֻלֵּק לוֹ בָּרַבִּים (ישעיהו נ"ג:י"ב) וְאֹרֶךְ יָמִים וּגְבוּרָה וְעֹשֶׁר וְכוּ', וּמִנַּיִן מָצְאוּ לְהַאֲרִיךְ לָשׁוֹן לְצַד עִילָּאָה לְהִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית?

וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכָּם וּדְבַר ה' בְּפִיהֶם אֱמֶת בְּטַעַם צוֹדֵק, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַשַּׁבָּת הוּא הַמְקַיֵּם הָעוֹלָם כָּל שֵׁשֶׁת יָמִים, וְאַחַר עֲבוֹר שֵׁשֶׁת יָמִים יָבֹא שַׁבָּת אַחֶרֶת וְיַחֲיֶהוּ וְיַקַּיְמֵהוּ עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים אֲחֵרִים. וּלְךָ לָדַעַת כִּי מְצִיאוּת הַשַּׁבָּת בָּעוֹלָם הוּא קִיּוּמוֹ שֶׁמְּקַיְמִים אוֹתוֹ, כִּי אִם אֵין מְקַיְמִים שַׁבָּת אֵין שַׁבָּת. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:): חַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, וְאִם אֵין שׁוֹמֵר שַׁבָּת מַה זֹּאת עוֹשֶׂה. וְלָזֶה כָּל הַמְקַדֵּשׁ אֶת הַשַּׁבָּת וְכוּ', פֵּרוּשׁ מְקַיֵּם וְשׁוֹמֵר קְדֻשָּׁתוֹ, בְּאֶמְצָעוּת זֶה יֶשְׁנוֹ לְשַׁבָּת וּמֵאֶמְצָעוּתוֹ מִתְקַיֵּם הָעוֹלָם. הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי הוּא הַמְקַיֵּם הָעוֹלָם וְאֵין לְךָ שׁוּתָף גָּדוֹל מִזֶּה כַּדִּין וְכַהֲלָכָה. וּלְךָ לָדַעַת כִּי מִיּוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם לֹא חָסַר הָעוֹלָם דָּבָר הַמַּעֲמִיד צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם שֶׁהוּא שׁוֹמֵר שַׁבָּת, כִּי אָדָם שׁוֹמֵר שַׁבָּת הָיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בראשית רבה כב), וְאַחֲרָיו קָם שֵׁת בְּנוֹ כִּי הוּא הָיָה צַדִּיק גָּמוּר, וְאַחֲרָיו כַּמָּה צַדִּיקִים, וּכְשֶׁזֶּה נוֹפֵל כְּבָר בָּא הַשֵּׁמֶשׁ שׁוֹמֵר שַׁבָּת מְתוּשֶׁלַח וְכוּ', נֹחַ, שֵׁם, אַבְרָהָם וְכוּ', וּמִשָּׁם לֹא פָּסְקָה שְׁמִירַת שַׁבָּת מִיִּשְׂרָאֵל, וַאֲפִלּוּ בְּמִצְרַיִם הָיוּ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּתוֹת כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:לב), וְנָכוֹן.

וַהֲגַם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "וַיְכֻלּוּ" (בראשית ב:א) כִּי הַעֲמָדַת הָעוֹלָם הוּא בְּחֵשֶׁק הַקְּבָלַת אוֹר הַמַּקִּיף וְהַיָּשָׁר בַּנֶּעֱלָמוֹת, אֵין זֶה מַכְחִישׁ לְדִבָרֵינוּ כָּאן, כִּי זוּלַת הַשַּׁבָּת אֵין הַשָּׂגָה בָּעוֹלָם לְהַכִּיר לִכְסוֹף וְלִכְלוֹת אֶל הַבּוֹרֵא, וְהָבֵן.

פסוק ד

אֵלֶּה תוֹלְדוֹת וְגוֹ'. כְּבָר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (בראשית רבה פי"א) הַכָּתוּב, אָבָל פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לֹא נוֹדַע.

וְנִרְאָה כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אָמַר ה' לִנְבְרָאִים שֶׁיַּעֲשׂוּ גַּם הֵם תּוֹלְדוֹת, לַשָּׁמַיִם לַחְלוֹק הַמַּיִם וְהָרְבֵּה פְּרָטִים כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם, וְלָאָרֶץ אָמַר גַּם כֵּן לְהוֹצִיא חַיּוֹת וּלְהוֹצִיא עֲצֵי פֵּרוֹת וַעֲשָׂבִים, וְלַמַּיִם אָמַר "יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם" וְגוֹ', כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה אָדָם וְיַחְשׁוֹב כִּי הָאָרֶץ וְהַשָּׁמַיִם מֵעַצְמָן עָשׂוּ הַפְּעֻלָּה וְתוֹלִיד הַמַּחְשָׁבָה הַלֵּזוּ תּוֹלְדוֹת מְשֻׁבָּשׁוֹת. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר **אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם**, פֵּרוּשׁ: תּוֹלְדוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּכָּתוּב בְּסֵדֶר הַיָּמִים. לֹא תַחְשׁוֹב כִּי הֵם עָשׂוּ הַדְּבָרִים יֵשׁ מֵאַיִן כְּדֶרֶךְ הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ שֶׁבָּרָא הַכֹּל יֵשׁ מֵאַיִן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא "בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת" שֶׁהוּא יוֹם אֶחָד שֶׁבָּרָא ה' אוֹתָם בְּכֹחַ הַבְּרִיאָה שֶׁבָּרָא ה' בָּהֶם, בָּרָא שֶׁיּוֹצִיאוּ מַה שֶּׁגָּזַר עֲלֵיהֶם אַחַר כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁבָּרָא בָּאָדָם כֹּחַ הַמּוֹלִיד בְּכֹחַ אֹפֶן הַבְּרִיאָה שֶׁהִטְבִּיעַ בּוֹ הוּא הַיּוֹצֵר בָּרוּךְ הוּא הַבּוֹרֵא, וְאֵין אָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר, כְּמוֹ כֵן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ.

וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְלֹא הִזְכִּיר הַמַּיִם, כִּי הוּא כָּלוּל בַּשָּׁמַיִם.

וְשִׁעוּר תֵּיבַת **בְּהִבָּרְאָם** כְּאֵלּוּ אָמַר "בָּהֶם בְּרָאָם" פֵּירוּשׁ: לַתּוֹלְדוֹת הַנִּזְכָּרִים. אוֹ תִּתְפָּרֵשׁ כְּשִׁיעוּר תֵּיבַת "הֵילִיכֵי" (שמות ב:ט), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק א) זֶה שֶׁלִּיכֵי, וּכְמוֹ כֵן יְכַוֵּין הַכָּתוּב אָמְרוֹ **בְּהִבָּרְאָם** פֵּירוּשׁ: בְּאוֹתָן הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ בְּרָאָם, וּלְעוֹלָם הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא.

פסוק ה

וְכָל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה וְגוֹ'. בָּא לְהוֹדִיעַ מַה שֶּׁרָמַז בְּפָסוּק רִאשׁוֹן כִּי הוּא הַבּוֹרֵא הַכֹּל עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְאָמַר כִּי הָאָרֶץ לֹא הוֹצִיאָה צִמְחָהּ עַד אֲשֶׁר הִשְׁקָהּ ה' וְהוּא אָמְרוֹ: **כִּי לֹא הִמְטִיר** וְגוֹ'. גַּם הוֹדִיעַ כִּי חַיַּת הַשָּׂדֶה הוּא יְצִירָה, כְּאָמְרוֹ: "וַיִּיצֶר ה' וְגוֹ' כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב:יט), אֶלָּא שֶׁהֵכִין גֹּלֶם מֵהָאֲדָמָה כְּמוֹ שֶׁהֵכִין צוּרַת אָדָם, וְהַשְׁרָצַת הַמַּיִם רָמְזָה גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ "וְעוֹף הַשָּׁמַיִם", וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין כז:) כִּי מֵהָרָקִיעַ נִבְרְאוּ. **עוֹד** יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר בְּדַקְדֵּק בַּכָּתוּב עוֹד אָמְרוֹ, **וְאָדָם אַיִן**, מַה הוּא הַכַּוָּנָה בְּהוֹדָעָה זוֹ. עוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר **וַיִּיצֶר** וְגוֹ' **עָפָר** וְגוֹ', וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ (בראשית א:כז) "בְּיוֹם בְּרֹא

אֱלֹהִים אָדָם", וְאִם בָּא לְהַשְׁמִיעֵנוּ כִּי מִן הֶעָפָר בָּרָאוֹ, לָמָּה הֻצְרַךְ לִכְפּוֹל הוֹדָעַת הַבְּרִיאָה? וְהָיָה לוֹ לְהוֹסִיף שָׁם בְּהוֹדָעַת הַבְּרִיאָה וְלוֹמַר "עָפָר מִן הָאֲדָמָה"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פי"ד) כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן חֲלָתוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַד כָּאן, מוּבָן מִדִּבְרֵיהֶם כִּי הָעוֹלָם דִּין חֲלָה יֵשׁ בּוֹ, וְשָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּפֶרֶק ב' מִמַּסֶּכֶת חַלָּה (חלה ב:ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הַמַּפְרִישׁ חַלָּתוֹ קֶמַח וְכוּ' אֵינָהּ חַלָּה, וּתְנַן בְּפֶרֶק ג' (חלה ג:א): "גִּלְגֵּל בַּחִטִּים וְכוּ' הָאוֹכֵל מִמֶּנָּה חַיָּב מִיתָה" עַד כָּאן. וְהִנֵּה אֵין מְצִיאוּת לָאָרֶץ לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה צְמָחִים זוּלַת עַל יְדֵי הַשְׁקָאַת הָאָרֶץ, וְזֶה הוּא גִּלְגּוּל בָּעִסָּה. וּמֵעַתָּה כָּל צְמָחֵי הָאֲדָמָה אֲסוּרִים קֹדֶם שֶׁהוּרְמָה מִמֶּנָּה חַלָּה שֶׁהוּא יְצִירַת הָאָדָם, כִּי הָאֲדָמָה נִתְחַיְּבָה בְּחַלָּה וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא הוּרְמָה חַלָּתָהּ טָבֶל הִיא. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה** וְגוֹ' **וְכָל עֵשֶׂב** וְגוֹ' **טֶרֶם יִצְמָח**, כִּי לֹא הִמְטִיר בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לָאָרֶץ לְהוֹצִיאָם, אֶלָּא הָאָרֶץ נִתְעַבְּרָה מֵהֶם בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ אֲבָל לֹא יָצְאוּ. וְהַטַּעַם הוּא לִהְיוֹת שֶׁאָדָם אַיִן שֶׁהוּא הַחַלָּה שֶׁל הָאָרֶץ. וְאָמַר הַתִּקּוּן שֶׁעָשָׂה ה' לְהוֹצִיא הַצְּמָחִים וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְגִלְגֵּל אֶת כָּל עֲפַר הָעוֹלָם, כְּאָמְרוֹ **וְהִשְׁקָה אֶת כָּל** וְגוֹ' **וַיִּיצֶר ה'** וְגוֹ' **אֶת הָאָדָם עָפָר** וְגוֹ', זוֹ הִיא הֲרָמַת הַחַלָּה. אַחַר שֶׁנִּתְחַיְּבָה כָּל הָאָרֶץ בְּחַלָּה וְהֵרִים ה' חַלָּה זוֹ, הוּתְּרָה כָּל הָאָרֶץ וּצְמָחֶיהָ, וְאִם הָיָה מְגַלְגֵּל בַּמַּיִם חֵלֶק אֶחָד מֵהָאָרֶץ לֹא הָיָה יוֹצֵא מִכְּלַל טֶבֶל אֶלָּא הַחֵלֶק שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי עָפָר שֶׁמִּמֶּנּוּ נוֹצַר הָאָדָם לֹא עָפָר שֶׁל גַּן עֵדֶן אֶלָּא שֶׁל הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁדִּיֵּק הַכָּתוּב (בראשית ג:כג): "לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם", אֲבָל גַּן עֵדֶן לֹא הֻצְרַךְ לְהָרִים מִמֶּנָּה חַלָּה וְאַחַר כָּךְ יוֹצִיא מִמֶּנָּה נְטָעִים כִּי כֻּלָּהּ קֹדֶשׁ, וְלָזֶה אָמַר: **וַיִּטַּע ה'** וְגוֹ' **גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם**, פֵּרוּשׁ קֹדֶם בְּרִיאַת הָאָדָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נד:) וְהֵכִינָהּ לְאָדָם שֶׁהָיָה עָצְמוֹ חַלָּה קֹדֶשׁ לֵהָנוֹת מִקֹּדֶשׁ וְכַכֹּהֵן הָאוֹכֵל בִּתְרוּמָה.

פסוק ח

וַיִּטַּע ה' וְגוֹ' וַיָּשֶׂם וְגוֹ' **וַיַּצְמַח** וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּשִׂימַת הָאָדָם בְּתוֹךְ הוֹדָעַת נִטְעֵי הַגָּן, לוֹמַר כִּי בִּשְׁבִילוֹ בָּרָא ה' הַגָּן וְלִכְבוֹדוֹ. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיִּטַּע** וְגוֹ' **וַיָּשֶׂם**, פֵּרוּשׁ לְסִבָּה זוֹ לְשׁוּם שָׁם הָאָדָם, וְאַחַר כְּךָ חָזַר לְפָרֵט עִנְיְנֵי הַגָּן וְנַהֲרוֹתָיו וְתוֹלָעֲיוֹתֵיהֶם. וְחָזַר לוֹמַר (בראשית ב:טו) **וַיִּקַּח ה'** וְגוֹ' **וַיַּנִּחֵהוּ** וְגוֹ', לְגַלּוֹת עַל מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וַיָּשֶׂם", שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר בָּהּ אֶלָּא שֶׁהָאָדָם הָיָה סִבָּה לִנְטֹעַ הַגָּן, שֶׁאִם עַל הוֹדָעַת הַנְּחַת אָדָם בַּגָּן הֲרֵי הוּא אוֹמֵר "וַיִּקַּח" וְגוֹ' "וַיַּנִּחֵהוּ". וּפְסוּק "וַיַּנִּחֵהוּ" לְבַד לֹא יַסְפִּיק לְהוֹדָעָה זוֹ שֶׁבִּשְׁבִיל הָאָדָם לוֹ לִשְׁמוֹ בָּרָא ה' הַגָּן, שֶׁאֶפְשָׁר כִּי ה' בָּרְאוֹ לְשׁוּם בּוֹ לַאֲשֶׁר יִישַׁר בְּעֵינָיו, לְמִשְׁרָתָיו, לְמַלְאָכָיו, לָרוּחוֹת הָעֶלְיוֹנִים, וּבְאוֹתוֹ זְמַן נִתְרַצָּה שֶׁיִּהְיֶה שָׁם גַּם הָאָדָם, וּבֶן

יוֹמוֹ נִקְרָא פָּרוּשׁ וְנָרוּשׁ וְשָׁלוּחַ, וְנִשְׁאַר הַגַּן לִשְׁאָר בְּרוּאָיו. לָזֶה הוֹדִיעַ ה' חַסְדּוֹ כִּי הַגַּן לָאָדָם בָּרָאוֹ, וְעוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לָאָדָם הַיָּדִיד לְקוֹנוֹ, וְאֵין לְשׁוּם נִבְרָא חֵלֶק בַּגַּן זוּלַת אָדָם אֲשֶׁר לֹא פָּגַם דְּיוֹקְנוֹ וְצַלְמוֹ.

פסוק טו

וַיִּקַּח וגו' לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ – מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי הַגַּן צָרִיךְ לָהּ עוֹבֵד וְשׁוֹמֵר, וְהֶאֱמֶת יַכְחִישׁ זֶה, כִּי לָמָּה יִהְיֶה צָרִיךְ לִשְׁמִרָהּ? אִם מֵהַגַּנָּבִים – זֶה הֲבַאי הִיא, וּמַה הִיא הָעֲבוֹדָה שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה הַגַּן? וְאִם צְרִיכָה עוֹבֵד, אִם כֵּן זֶה לָהּ חֲמִשָּׁה אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה מִי עָבָדָהּ?

אָכֵן יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל הוֹוֶה אֵינוֹ אֶלָּא דְּגְמָא לְרוּחָנִיּוּת, וּכְמוֹ שֶׁהָאֲדָמָה צְרִיכָה עֲבוֹדָה וְהַזְרָעָה וְהַגְשָׁמָה לְהוֹצִיא מְזוֹן הָאָדָם, גַּם שְׁמִירָה מִדְּבָרִים הַמַּפְסִידִים וְהַמְּרִיעִים לַצּוֹמֵחַ, כְּמוֹ כֵן גַּן עֵדֶן אֲשֶׁר הִיא הַיּוֹם אַדְמַת הַנְּפָשׁוֹת לְבַד, כִּי הַגּוּפוֹת נִגְשָׁמוּ, גַּם הִיא צְרִיכָה עֲבוֹדָה וּשְׁמִירָה כְּפִי רוּחָנִיּוּתָהּ. הַגְשָׁמָה הַמְיֻחֶדֶת לָהּ הִיא עֵסֶק הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ל"ב:ב'): "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי", וְהַזְרָעִים הֵם מִצְוֹת עֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם, כָּרְמוּז בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא (הושע י':י"ב): "זִרְעוּ לָכֶם" וְגוֹמֵר, וְהֶגֶם שֶׁלֹּא נִזְכַּר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא אֶלָּא הַצְּדָקָה, לֹא עַל פְּרָט הַצְּדָקָה לְבַד הוּא אוֹמֵר אֶלָּא עַל כָּל פְּרָטֵי הַצְּדָקוֹת הוּא אוֹמֵר, וְכֵן הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים קיד) שֶׁכָּל מִצְוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאָדָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זוֹרֶעָה וְכוּ', וְהָעֲבוֹדָה הִיא הִתְעַסְּקוּת גָּדוֹל וְהִסְתַּכְּלוּת נִמְרֶצֶת בַּתּוֹרָה שֶׁהוּא עִקַּר מְצוָתָהּ, וְהַשְׁמִירָה גַּם כֵּן לְבַל יִפָּרֵץ גְּדֵרֶיהָ וּלְבַל יַפְסִיד צְמָחֶיהָ, וְהִיא שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה אֲשֶׁר צָרִיךְ הָאָדָם לִשְׁמֹר לְבַל עֲבוֹר עֲלֵיהֶם כִּי הֵם הַמַּפְסִידִים כָּל דָּבָר טוֹב. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא.): "עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה", וְהֶגֶם שֶׁאָמְרוּ וְאֵין עֲבֵרָה מְכַבָּה תּוֹרָה, אֵין כַּוָּנָתָם לוֹמַר שֶׁמַּעֲשֵׂה הָרַע לֹא יַפְסִיד הַתּוֹרָה כָּל עִקָּר, אֶלָּא לוֹמַר שֶׁאֵין כֹּחַ בַּעֲבֵרָה אַחַת לְכַבּוֹת הַתּוֹרָה, וּלְעוֹלָם כִּי יִרְבֶּה לְהַשְׁחִית תִּשְׁחֵת תּוֹרָתוֹ וְיִדְעֲךָ נֵרָהּ וְתֶהֱפַךְ שְׁלִיָּתוֹ עַל פָּנָיו רַחֲמָנָא לִצְלָן:

וּמַעֲתָּה יָצְדַק לוֹמַר עַל גַּן עֵדֶן "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ". וְהִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁהִנִּיחַ ה' הָאָדָם בְּגַן עֵדֶן, הָיָה מַבִּיט וְצוֹפֶה בִּפְעֻלּוֹת צַדִּיק לְחַיִּים בְּמַעֲשָׂיו מַה שֶּׁהָיָה פּוֹעֵל בְּגַן עֵדֶן, אַךְ אַחַר אֲשֶׁר נִגְרַשׁ הָאָדָם הֻשְׁלַל מִמֶּנּוּ רְאוֹת הַדָּבָר, אֲבָל הַמַּעֲשֶׂה נָפֵשׁ עָמֵל עָמְלָה לוֹ, כִּי הָרוּחָנִיּוּת לֹא יִמָּעֲנָה הַהַרְחָקָה וְהַפְּעֻלָּה נַעֲשֵׂית. אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ בָּעוֹלָם הַזֶּה לֶאֱכֹל מִפְּרִי דַרְכּוֹ שֶׁהוּא מְזוֹן הַנְּשָׁמָה בְּגַן עֵדֶן. שׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמַר חֲזַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לְעָבְדָהּ" – אֵלּוּ מִצְוֹת עֲשֵׂה, "וּלְשָׁמְרָהּ" – אֵלּוּ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְכַוָּנָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל דֶּרֶךְ שֶׁבֵּאַרְנוּ.

פסוק טז

וַיְצַו ה' וגו'. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** וְכַפֵּל **אָכֹל תֹּאכֵל** וְכַפֵּל מוֹת וגו', יְכַוֵּן עַל חַוָּה, שֶׁצִּוָּהוּ לֵאמֹר הַמִּצְוָה לְחַוָּה: אָכוֹל – אַתָּה, תֹּאכֵל – בַּת זוּגְךָ, מוֹת – אַתָּה, תָּמוּת – גַּם הִיא אִם תַּעֲבֹר. יֶשְׁנָהּ בְּאַזְהָרָה וְיֶשְׁנָהּ בָּעֹנֶשׁ.

וּמָצָאתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק כח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי תַּחְלִיפָא, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם נַקְדִּים לָאֲנָשִׁים כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, וְאַחַר כָּךְ נִצְטַוֵּית חַוָּה וְעָמְדָה וְקִלְקְלָה" וכו' עַד כָּאן. דִּקְדֵּק לוֹמַר "נִצְטַוֵּית" וְלֹא אָמַר "צִוִּיתִי לְחַוָּה", לְרַמֵּז דְּבָרֵינוּ, כִּי לְאָדָם צִוָּה לֵאמֹר לָהּ.

עוֹד יְרַמֵּז בְּכָפֶל **אָכוֹל תֹּאכֵל מוֹת תָּמוּת**, לוֹמַר כִּי הַמַּתָּנָה נִתּוּנָה לוֹ וּלְכָל הַבָּאִים מִמֶּנּוּ שֶׁהֵם כָּל זַרְעוֹ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת לֶאֱכוֹל מֵהַגָּן, וְאִם וגו' מוֹת וגו', פֵּרוּשׁ: מוֹת הוּא וְיָמוּתוּ כָּל הַבָּאִים מִמֶּנּוּ עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל כָּל הַנִּבְרָאִים עַד אֲשֶׁר תֹּאבַד זוֹהֲמָא שֶׁנִּדְבְּקָה אָז וּבִלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח (ישעיהו כה:ח).

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְצַו ה' אֱלֹהִים**, וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "וַיְצַו ה'" אוֹ "וַיְצַו אֱלֹהִים", כָּאן רָמַז רַחֲמִים וְדִין: אִם יֵיטִיב יַקִּיפֵהוּ בְּרַחֲמִים, וְאִם לֹא – מִשְׁפָּט לְמוּלוֹ.

פסוק יח

וַיֹּאמֶר ה' וגו' לֹא טוֹב וגו'. קָשֶׁה, הֲלֹא כְּבָר בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אוֹתָם" (בראשית א:כז). עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ סָמוּךְ לוֹ **אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ** וְגוֹמֵר **וַיִּצֶר** וְגוֹמֵר **כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה**, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁרָצָה לְזַוֵּג לוֹ חַיַּת הַשָּׂדֶה, וְזֶה פֶּלֶא לְזַוֵּג אָדָם וּבְהֵמָה. וְעוֹד שֶׁיָּסִיר נְקֵבַת בְּהֵמָה אוֹ חַיָּה מִבֵּן זוּגָהּ וּלְזַוְּגָהּ עִם הָאָדָם, עֶלְיוֹנִים לְמַטָּה וְתַחְתּוֹנִים לְמַעְלָה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַיַּפֵּל ה' תַּרְדֵּמָה** וגו', וְכִי לֹא הָיָה ה' יָכוֹל לִבְרֹא לוֹ בַּת זוּגוֹ עָפָר מִן הָאֲדָמָה? מִלְּבַד מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁבָּרָא לוֹ בַּת זוּגוֹ בְּיוֹם הִבָּרְאוֹ, וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הַכָּתוּב אַחַר כֵּן "זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וגו' בְּיוֹם הִבָּרְאָם" (בראשית ה:ב), וְרַז"ל אָמְרוּ דְּרָשׁוֹת רַבּוֹת וּצְרִיכִין פּוֹתֵר, אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב לֹא מְצָאנוּהוּ.

וְנִרְאֶה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם מִדִּבְרֵי רַז"ל (ברכות סא.) כִּי אָדָם וְחַוָּה דּוּ פַּרְצוּפִין נִבְרְאוּ, לְמַאן דְּאָמַר פַּרְצוּף, וּלְמַאן דְּאָמַר זָנָב, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת, וּכְפִי זֶה זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בְּנֵינָהּ, כִּי מִתְּחִלָּה בְּרָאָהּ דְּבוּקָה עִמּוֹ מַמָּשׁ, לְמַאן דְּאָמַר כִּסְבָרָתוֹ וּלְמַאן דְּאָמַר כִּסְבָרָתוֹ. וּבְסֵדֶר זֶה יֶשְׁנָם גַּם כֵּן בַּהֲכָנַת הַמּוֹלִיד, דְּהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמַר ה' לָהֶם (בראשית א:כח) "פְּרוּ וּרְבוּ" וגו' קוֹדֶם הַנְּסִירָה, הָא לְמַדְתָּ שֶׁהֻכְשָׁרוּ ה' לְהוֹלִיד גַּם בְּהִיוֹתָם בְּסֵדֶר זֶה, וְזֹאת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נִסַּר ה' וּלְקָחָהּ מִמְּקוֹם דְּבִיקָתָהּ אֲשֶׁר בְּרָאָהּ בְּיוֹם הִבָּרְאָם.

גַּם דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי כָּל מַשְׂכִּיל וְחָכָם הַמַּתְחִיל לְהַבִּיט אִמְרֵי נֹעַם ה', תּוֹרַת ה', מֵעֵת יֵאוֹרוּ עֵינָיו יֵדַע גֹּדֶל הַפְּלָגַת מִדַּת טוּבוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר הִגְדִּיל לְהִתְחַכֵּם לְהָכִין הַפְּלָגַת הַטּוֹב וְהַכְנָתוֹ. וּמֵעַתָּה יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר זֹאת סִבַּת חֶטְא הָאָדָם וּמַה שֶּׁנִּתְגַּלְגֵּל לוֹ וְלִכְלְלוּת הַנִּבְרָאִים, וּמְצָאנוּהָ כִּי הִיא הָאִשָּׁה הָיְתָה סִבָּה לְכָל הֶפְסֵד וְכִלְיוֹן הָעוֹלָם, שֶׁשָּׁלַט בָּהּ הַנָּחָשׁ וְנִצַּח דַּעְתָּהּ וְלֹא הָיָה עִמָּהּ הָאָדָם, כַּנִּשְׁמָע מֵהַכָּתוּב. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יט,ג) כִּי הָיָה הָאָדָם יָשֵׁן אוֹ לְמַאן דְּאָמַר שֶׁהָיָה עוֹבֵר בָּעוֹלָם וְכוּ' וּמָצָא נָחָשׁ לְחַוָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְהֵסִיתָהּ. וּמֵעַתָּה יִהְיֶה פֶּה וְלָשׁוֹן לַנִּבְרָאִים לוֹמַר יַד ה' עָשְׂתָה זֹאת בְּמַה שֶּׁנִּפְרָה וְלֹא הִנִּיחַ תַּכְלִית הַבְּרִיאָה כַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן וְלֹא הָיָה מָקוֹם לַנָּחָשׁ לְהָסִית הָאִשָּׁה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה' וְכָתַב קֹדֶם לְקִיחַת הַצֵּלָע מֵהָאָדָם טַעַם הַדָּבָר שֶׁכַּוָּנַת ה' בַּדָּבָר הָיְתָה לְהֵיטִיב לְהָאָדָם, אֱלֹהִים חָשָׁבָהּ לְטוֹבָה כְּמִדַּת אֱלֹהֵינוּ. וְזֶה הוּא שִׁעוּר וּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּבִים: אַחַר אֲשֶׁר הוֹדִיעַ אוֹתָנוּ בִּבְרִיאַת יוֹם ו' כִּי בָּרָא הָאָדָם זָכָר וּנְקֵבָה דּוּ פַּרְצוּפִין אוֹ זָנָב, רָאָה ה' כִּי לֹא נָכוֹן שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם בַּד אֶחָד. וַהֲגַם שֶׁהָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, אַף עַל פִּי כֵן אֶחָד הָיָה וְאֵינוֹ אֶלָּא לְבַדּוֹ. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה – אִם יִרְצֶה הוּא לְלֶכֶת לַעֲשׂוֹת חֲפָצָיו תֵּלֵךְ עִמּוֹ, גַּם אִם תֵּלֵךְ הָאִשָּׁה לְשַׁמֵּשׁ בַּעְלָהּ יֵלֵךְ עִמָּהּ גַּם כֵּן, וְנִמְצָא שֶׁהוּא בַּד אֶחָד. וְנִמְלַךְ ה' כִּי הָעֵזֶר תִּהְיֶה עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, פֵּרוּשׁ בְּנִין נִפְרָד לְמוּלוֹ לְשַׁמְּשׁוֹ וְלַהֲכָנָתוֹ, כִּי לִבְחִינַת הַהוֹלָדָה וְהַזִּוּוּג כְּבָר הֻטְבַּע בַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן, כִּי מָצִינוּ לוֹ שֶׁצִּוָּה לָהֶם "פְּרוּ וּרְבוּ" קֹדֶם הַנְּסִירָה. וּמֵעַתָּה, אִם לָזֶה הָיְתָה סִבַּת קִירַת הַנְּקֵבָה מִצַּד הָאָדָם, יֶשְׁנוֹ מְצִיאוּת אַחֵר שֶׁיִּגְזֹר ה' עַל אֶחָד מֵהַנִּבְרָאִים וְיִהְיֶה לוֹ לְעֵזֶר לְהוֹעִיל, וְתִשָּׁאֵר הָאִשָּׁה בִּמְקוֹם יְצִירָתָהּ. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית ב:יט): **וַיִּיצֶר** וגו' **כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה** וגו' **וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ**, כִּי בִּבְחִינַת קְרִיאַת הַשֵּׁם תּוּכַר בְּחִינַת הַמֶּזֶג, וּבְאֶמְצָעוּת הַהַכָּרָה יוּכַל לְבָרֵר מְצִיאוּת הָעֵזֶר הֲיֶשְׁנָהּ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לֹא מָצָא עֵזֶר, וְהֶכְרַח לִקְלֹעַ הַנְּקֵבָה מִצִּדּוֹ וְלַעֲשׂוֹתָהּ כְּנֶגְדּוֹ. וְהַכַּוָּנָה הִיא לְטוֹבַת הָאָדָם, וְאִם אַחַר כָּךְ יָצָא מַה שֶּׁיָּצָא וְהָיָה זֶה סִבָּה לְהַמְצָאַת הָאִשָּׁה בִּיחוּד מִבַּלְעֲדֵי אִישָׁהּ וְהִכְישַׁהּ נָחָשׁ, אֵין מָקוֹם לוֹמַר לָמָּה עָשָׂה ה' כָּכָה, כִּי אֱלֹקִים חָשְׁבָהּ לְטוֹבָה וְיִשְׁרִים דַּרְכֵי ה' וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם וגו'. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכְּתוּבִים, לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ חֶטְא הָאָדָם כִּי הוּא זֶה סִבָּה לִגְזֵרַת הַמָּוֶת וְהוּא הַסּוֹבֵב, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (כה) "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם" וגו' קֹדֶם לְהוֹדִיעַ הֲכָנַת הַסִּבָּה שֶׁהִיא לְצַד הֱיוֹת הָאִשָּׁה מֻפְרֶדֶת מִגּוּף אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ: **וַיַּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו**, פֵּרוּשׁ נְסִירַת הָאִשָּׁה מֵהָאָדָם. וְלֶהֱיוֹת שֶׁתַּקְשֶׁה לוֹמַר וְלָמָּה הָיְתָה הֲכָנָה זוֹ לַחֶטְא, וְלֹא הָיָה לוֹ לַה' לִנְסֹר אוֹתָהּ וְקָנָתָה לָהּ מְקוֹמָהּ וְאָז לֹא הָיָה חֶטְא בָּעוֹלָם, לָזֶה קָדַם לוֹמַר כִּי הָיָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר** וגו' **לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ** וגו', וַהֲגַם שֶׁבִּקֵּשׁ הָעֵזֶר מֵהַנִּבְרָאִים דִּכְתִיב "וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם" וגו' לֹא מָצָא עֵזֶר לָאָדָם

מֵהֶם וְהֶכְרַח לִנְסֹר הַנְּקֵבָה וְנָחָה דַּעַת אָדָם בָּהּ כְּנֶגְדּוֹ וְלֹא טְמוּנָה מֵאֲחוֹרָיו, כִּי בָּזֶה תִּשָּׂא עֹל סֵבֶל לָנוּחַ הוּא בְּמְקוֹמוֹ וְאוֹתָהּ יִשְׁלַח לְהָכִין וְלַעֲשׂוֹת צָרְכָיו.

וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּחֲקִירָה אַחַת: לָמָּה ה' נִמְלַךְ מִמַּחְשַׁבְתּוֹ רִאשׁוֹנָה שֶׁבָּרָא הָאָדָם וּבַת זוּגוֹ עִמּוֹ וְחָזַר וּנְטָרָהּ? כִּי הַכַּוָּנָה הִיא לְהוֹדִיעַ כִּי מַעֲשֵׂה ה' טוֹב הוּא לַכֹּל, וֵאלֹהִים חָשָׁבָה לְטוֹבָה וּבָרָא יַחַד זָכָר וּנְקֵבָה. אֶלָּא דִּלְצַד הֶנָּאַת הָאָדָם לְסַדֵּר הֶכָּנָתוֹ, הִפְרִידָם מִכָּל הַנִּבְרָאִים. אֵין נִשְׁתַּוִּין אֵלָיו וְאֵין מְצִיאוּת לִבְרֹא לוֹ אָדָם אַחֵר לַהֲכָנָתוֹ, כִּי יֵשׁ טְעָמִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים לִבְלְתִּי עֲשׂוֹת ה' ב' אָדָם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְהֵבֵן. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל סֵדֶר הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּבַקָּשַׁת הָעֵזֶר וּשְׁלֵילָתוֹ וְהַמְצָאָתוֹ, אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד עֲשׂוֹת הַנְּקֵבָה נִפְרֶדֶת מֵהַזָּכָר כִּי טוֹב הַבּ' מֵהָא'. אֲבָל לְעִנְיַן הַזִּוּוּג הֶכָּנַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה כְּבָר בְּרָאוֹ ה' בְּיוֹם ו' וּבְרָאָם לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, וְאֵין מְנִיעָה לָזֶה לְצַד שֶׁאֵין פָּנִים בְּפָנִים, כִּי הֵכִינָם ה' לְהַרְכָּבָה גַּם בַּסֵּדֶר שֶׁהָיוּ בָּהּ אָחוֹר וְאָחוֹר, שֶׁיְּרִיק הַזָּכָר הַזֶּרַע דֶּרֶךְ מָקוֹם אֲשֶׁר בּוֹ הַנּוֹצָר. וְיֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר זֹאת: לְאֵיזֶה טַעַם בָּרָא ה' הָאִשָּׁה בְּגוּף הָאָדָם מַמָּשׁ וְלֹא בָּרָאהּ בְּרִיָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ מִן הֶעָפָר כְּמוֹ שֶׁבָּרָא הַזָּכָר? וְנִרְאֶה כִּי בָּזֶה גִּלָּה דַּעְתּוֹ יִתְבָּרַךְ כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין הֶכָּנַת זִוּוּג הָאֱנוֹשִׁי מִזִּוּוּג הַבְּהֵמִי, כִּי זִוּוּג הַבְּהֵמִי פּוֹעֵל פְּעֻלַּת הַהַזְרָעָה בְּכָל נְקֵבָה אֲשֶׁר תִּזְדַּמֵּן לְפָנָיו. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסוּג זֶה גַּם כֵּן "זָכָר וּנְקֵבָה", לֹא שֶׁיִּתְחַיֵּב כָּל זָכָר לְהַכִּיר נְקֵבָתוֹ, כָּל שֶׁמִּמִּינוֹ הִיא כָּל אֲשֶׁר יִזְדַּמֵּן לְפָנָיו מִמִּינוֹ הֲרֵי הוּא רַשַּׁאי. וְאֵין רְשׁוּם וְיִחוּד לִנְקֵבַת זָכָר בַּבְּהֵמִי לוֹמַר "זוֹ פָּרָתוֹ שֶׁל שׁוֹר זֶה וְזוֹ פָּרָתוֹ" וְכוּ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָדָם שֶׁלֹּא מִלִּבַּד שֶׁמְּבַדֵּל בִּבְחִינַת הַמִּין, אֶלָּא גַּם מֻבְדָּל בִּפְרָטֵי הַמִּין, כִּי כָּל אֶחָד יֵשׁ לוֹ בַּת זוּגוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם ה' לִבְנוֹת בַּת זוּגוֹ שֶׁל הָאָדָם מֵעֶצֶמְיוֹ, לוֹמַר כִּי זוֹ בָּשָׂר מִבְּשָׂרוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁהִזְהִיר עַל הָעֲרָיוֹת רָשַׁם כִּנּוּי הָעֲרָיוֹת אֶל הַזְּכָרִים, כְּאָמְרוֹ (ויקרא יח:יד): "עֶרְוַת אָבִיךָ, עֶרְוַת אֲחִי אָבִיךָ" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁהֲגַם שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה אֶלָּא עַל הַנְּקֵבוֹת, מְיֻחָד הַדָּבָר אֶל הַזְּכָרִים, וְהֵבֵן:

פסוק כה

וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים וְגוֹ'. טַעַם הַדָּבָר לִהְיוֹתָם מִקֹּדֶם מְשֻׁלָּלִים מִבְּחִינַת הָרַע וּכְלוּלוֹתָם קְדֻשׁ, הָיוּ דּוֹמוֹת בָּהֶם פָּנִים שֶׁלְּמַטָּה כְּפָנִים שֶׁל מַעְלָה, כִּי בְּחִינַת הָרַע שֶׁנִּדְבְּקָה בָּאָדָם הִיא אֲשֶׁר תַּבְדִּיל בַּחֵלֶק שֶׁלְּמַטָּה בָּאָדָם, כִּי שָׁם קָנָה הָרַע מְקוֹמוֹ. וְזֶה לְךָ הָאוֹת – אוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תְּסוֹבֵבהוּ הַקְּלִפָּה בָּעָרְלָה, וְצִוָּה ה' לִכְרוֹת אוֹתָהּ. הִנֵּךְ רוֹאֶה כִּי שָׁם הִרְגִּיעָה שֵׂדָה. וְתִמְצָא כִּי כָּל תַּאֲוֹוֹת הָרְשָׁעִים הַנּוֹאָפִים תִּבְעַר בַּמָּקוֹם הַהוּא, וְגָזַר ה' לְכַסּוֹת הַתִּיעוּב. וְתִמְצָא שֶׁאָסְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג.) לְהַנִּיחַ יָדוֹ וְכוּ', וְאָמְרוּ (שבת קח:) יָד לָאַמָּה תִּקָּצֵץ, כִּי יַבְעִיר אֵשׁ זָרָה וּתְאַכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא נֶפַח, וְזֶה לֹא הָיָה קֹדֶם לָכֵן. וְיֵשׁ לָנוּ לִבְחֹן הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר (בראשית

כד:ב) לְעֻבָּד: "שִׁים נָא יָדְךָ" וְגוֹ'. הַסַּעַם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר) כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא הָיָה כָּל כָּךְ בְּהַשְׁוָאָה עִם כָּל הַנִּבְרָאִים בִּבְחִינָה זוֹ, כִּי הִרְחִיק הַתִּיעוּב. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הוּרְחַק בְּהֶחְלֵט וְהַמִּיתָה מוֹכַחַת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים לֹא הָיָה הַתִּיעוּב כָּל כָּךְ, וּבְרִית קֹדֶשׁ שֶׁבִּבְשָׂרוֹ תַּמָּה הָיְתָה, נְקִיָּה הָיְתָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה יָדַיִן הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוּ **וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלֹא נִתְבַּיְשׁוּ", שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהָיוּ עֲרוּמִים לֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ, פֵּרוּשׁ, הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת עֲלֵיהֶם שֶׁאֵין לָהֶם דָּבָר שֶׁיִּתְבַּיְשׁוּ מִמֶּנּוּ, וְהַבֵן. וְהִגִּיד הַכָּתוּב מִי גָּרַם בְּחִינַת הָעֲרָוָה לְהַבְדִּיל בָּאָדָם חֶצְיוֹ שֶׁל מַטָּה, וְאָמַר "וְהַנָּחָשׁ" וְגוֹ' וּמָזֶה נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְכוּ':

פרק ג

פסוק א

וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה סִבָּה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי הַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם? **עוֹד** נָתַתִּי לִבִּי לָתוּר הָעָרְמָה אֲשֶׁר הֶעֱרִים בָּעִנְיָן, וְלֹא רָאִיתִי אֶלָּא דְּבַר רִשְׁעוּת וְחָכְמָה נִפְלֵאת מִמֶּנּוּ.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהָבִין כַּוָּנַת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וְגוֹ', שֶׁנִּרְאִים דְּבָרָיו כְּדִבְרֵי הוֹלֻלוֹת, אֲשֶׁר עַל כֵּן קָדַם הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי הַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם, כְּדֵי לְהִתְבּוֹנֵן בַּאֲמָרָיו שֶׁבָּהֶם הִשִּׂיג לְהָסִית וּלְהַדִּיחַ אִשָּׁה יְרֵאַת ה'.

וְהִנֵּה בְּסֵדֶר דְּבָרָיו נִתְכַּוֵּן לוֹמַר ג' עִנְיָנִים, וּבָהֶם הִשִּׂיג כַּוָּנָתוֹ.

א', בָּא לְהוֹדִיעַ אוֹתָהּ יְדִיעָה אַחַת כִּי כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָה לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת יִהְיֶה הַדָּבָר בְּעֵינֶיהָ כְּאִלּוּ אֵינָהּ אוֹכֶלֶת מִכָּל עֵץ הַגָּן. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי כֻּלָּן כְּאַיִן נֶגְדּוֹ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ לְגַדֵּל מַעֲלָתוֹ וַחֲשִׁיבוּתוֹ וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ יִהְיֶה בְּעֵינֶיךְ כְּאִלּוּ נִצְטַוִּית עַל הַכֹּל, נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְהַגְדִּיל חֶשְׁקָהּ בּוֹ וּלְהַבְזוֹת כָּל תַּאֲוֹתֶיהָ בְּכָל עֲצֵי הַגָּן. וְזוֹ הִיא הַמִּדָּה אֲשֶׁר מִתְנַהֵג בָּהּ הַיֵּצֶר הָרָע עִם הַנִּשְׁמָעִים לוֹ, שֶׁיָּסִיר מֵהֶם תַּאֲוַת הַהֶתֵּר וְיִמְאִיסֵנוּ בְּעֵינֵיהֶם וְיַגְדִּיל בְּעֵינֵיהֶם תַּאֲוַת הָאִסּוּר עַד אֵין כָּמוֹהוּ.

ב', נִתְכַּוֵּן סֵדֶר פִּתּוּי אַחֵר, וְהוּא כִּי מוֹרֶה הוֹרָאָה הוּא לָהּ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית יח) כִּי עֵץ הַדַּעַת הוּא שֶׁנָּטַע ה' תְּחִלָּה בַּגָּן וּמִמֶּנּוּ שָׁתַל כָּל הָאִילָנוֹת שֶׁבַּגָּן, וְלָזֶה בָּא הַמַּסִּית וְאָמַר שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא אָסַר ה' אֶלָּא עֵץ הַדַּעַת, תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁאַף כָּל שְׁאָר הָעֵצִים שֶׁבַּגָּן אָסַר, כִּי דַּן בָּהֶם דִּין הַבְרָכָה, וּתְנַן בְּפֶרֶק א' מִמַּסֶּכֶת עֲרָלָה הִבְרִיכָהּ שָׁנָה אַחַר שָׁנָה מוֹנֶה לָהּ מִשָּׁנָה שֶׁנִּפְסַק, עַד כָּאן. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי קוֹדֶם שֶׁנִּפְסַק הֲגַם שֶׁהֵם מוּשְׁרָשׁוֹת בָּאָרֶץ אַף עַל פִּי כֵן עִקַּר יְנִיקָתָם מֵהָאִילָן וְהָיוּ כְּעֻנְפֵי הָאִילָן הַזָּקֵן, וְכֵן פֵּרְשׁוּ

רַמְבַּ"ם וְר"ש. וְהוּא שֶׁטָּעַן הַמַּסִית בְּאָמְרוֹ **אַף כִּי אָמַר** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כִּי אִם תְּקַבֵּל עָלֶיהָ לְקַיֵּם דָּבָר זֶה צְרִיכָה הִיא לְהִבָּדֵל מֵהַכֹּל, לְצַד שֶׁכָּל עֲצֵי הַגָּן עוֹדָנָם יוֹנְקוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת, בְּטוֹעֲנוֹ, כִּי מוּבְרָכִים הֵם וַעֲדַיִן לֹא נִפְסְקוּ, כִּי זְמַן מוּעָט הָיָה מִזְּמַן שֶׁנָּטַע ה' הַגָּן לְעֵת צִוּוֹתוֹ עָלָיו. ג', נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **אַף** וְגוֹ', לֶהֱיוֹת, כִּי חַוָּה לֹא נִצְטַוְּיוֹת מִפִּי הַבּוֹרֵא אֶלָּא מִפִּי אָדָם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמָקוֹמוֹ, לָזֶה בָּא הַמַּסִית וְאָמַר לָהּ הוֹדָעָה אַחַת, כִּי מִצְוַת ה' עָלֶיהָ הִיא שֶׁלֹּא תֹאכַל מִכָּל עֵץ הַגָּן, כִּי הוּא עֵד בַּדָּבָר שֶׁכֵּן צִוָּה ה' עָלֶיהָ. וְכַוָּנַת הַמַּסִית ב' מַחְשָׁבוֹת לְעִנְיָן זֶה לְרָעָה: הָא', תַּאֲמִין דְּבָרָיו וְתֶאֱסֹר הַכֹּל, וְאָז יִכָּנֵס בְּטַעֲנַת מְנִיעַת הָאֶפְשָׁרִיּוּת וְיֵשׁ לוֹ מָבוֹא לְהִכָּנֵס בּוֹ לְהָסִית. וְהַב', נִתְכַּוֵּן כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה עֵדוּת אָדָם שֶׁצִּוָּה לָהּ עַל עֵץ הַדַּעַת לְבַד עֵדוּת מֻכְחֶשֶׁת, וְהִיא סְבָרַת בֵּית שַׁמַּאי בְּפֶרֶק ד' מִמַּסֶּכֶת עֵדֻיּוֹת: מִי שֶׁהָיוּ ב' כִּתֵּי עֵדִים מְעִידוֹת אוֹתוֹ, אֵלּוּ מְעִידוֹת שֶׁנָּדַר ב' וְאֵלּוּ מְעִידוֹת שֶׁנָּדַר ה', בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים נֶחְלְקָה הָעֵדוּת וְאֵין כָּאן נְזִירוּת, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים יֵשׁ בְּכְלַל ה' ב', עַד כָּאן. וּבְסַנְהֶדְרִין (לא.) הֶעֱמִידוּ מַחְלֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּכַת אַחַת, פֵּרוּשׁ, אֶחָד מֵהַב' אָמַר ה' וְאֶחָד אָמַר ב' וְכוּ'. וּמֵעַתָּה חָשַׁב הַמַּסִית כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא ב', אָדָם אָמַר לֹא אָסַר אֶלָּא עֵץ הַדַּעַת, וְהַמַּסִית אָמַר הַכֹּל אָסַר, נֶחְלְקָה הָעֵדוּת. וְאַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי מַאֲמָר אֶחָד בְּתִקּוּנֵי הַזֹּהַר תִּקּוּן נ"ט שֶׁמַּסְכִּים לְפֵרוּשֵׁנוּ, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְחִוְיָא בִּישָׁא אַעֲבַר הָכָא עַל לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר דְּסָהִיד שִׁקְרָא שָׁאְמַר "אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים" וְגוֹ' עַד כָּאן. וְזוֹ הִיא מִדָּתוֹ לְשַׁקֵּר וּלְהוֹלִיד בִּלְבַב אֱנוֹשׁ אֱמוּנוֹת וְדֵעוֹת כּוֹזְבוֹת רַחֲמָנָא לְצַלַּן, וְלִפְעָמִים יִתְכַּוֵּן לְהַפְלִיג וּלְהַגְדִּיל עֲבֵרוֹת בְּלֵב אָדָם, וְיָשׁוּב לוֹמַר לוֹ כִּי הוּא מֵהַנִּמְנָע בַּמּוּשָׂג, וְאֵין לְךָ עָרוּם בָּעוֹלָם כָּזֶה.

וְטַעַם שֶׁעָשָׂה ה' כָּכָה, לֶהֱיוֹת שֶׁכָּל מַחְשֶׁבֶת ה' הוּא לְצַד הַשּׂגַת טוֹב הַמֻּפְלָא, וְהוּא תָּלוּי בִּבְחִינַת עֲבוֹדָה זוֹ. לָזֶה הִגְדִּיל בְּחִינַת עֶרְמָתוֹ וְיִכָּלְתּוֹ, וּלְפִי הַצַּעַר שֶׁיִּסְבּוֹל אָדָם וְיִתְחַכֵּם לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ יַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת.

וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: בַּצַּפְצוּף אֲשֶׁר יְדַבְּרוּ בּוֹ הַבַּעֲלֵי חַיִּים בִּלְתִּי מְדַבְּרִים, וְאָז הָיוּ מַכִּירִים כָּל צַפְצוּפֵי וְכוּ', וַאֲפִלּוּ שִׂיחַת הַדּוֹמֵם. כִּי כָל מַה שֶּׁבָּרָא ה' יֵשׁ לוֹ כְּפִי בְּחִינָתוֹ דִּבּוּר לְטַעַם אֲשֶׁר יִשְׂבַּח אֶת קוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ (משלי טז:ד) "כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ", וְצֵא וּלְמַד מִפִּרְקֵי שִׁירָה. וּמָצָאנוּ לִגְדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מַכִּירִים בְּכָל צַפְצוּף וְשִׂיחָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה כח.) אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְכוּ', וּמִכָּל שֶׁכֵּן אָדָם הָרִאשׁוֹן יְצִיר כַּפָּיו יִתְבָּרַךְ.

פסוק ב

וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וגו'. נִתְחַכְּמָה לְהָשִׁיב לְכָל הַנִּשְׁמָע מִדְּבָרָיו כְּפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי ג' טְעָנוֹת נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר, וְהֵשִׁיבוּהוּ, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנִּשְׁמַע בִּדְבָרָיו: א' שֶׁהַכֹּל אָסוּר, אוֹ לְטַעֲנַת שֶׁכָּל עֲצֵי הַגָּן הֵם עַנְפֵי הָאִילָן הַהוּא מֻבְרָכִים וְעוֹדָנָם יוֹנְקוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת, אוֹ לְטַעֲנַת שֶׁהוּא הָעֵד שֶׁשָּׁמַע כִּי הַכֹּל אָסַר הַבּוֹרֵא, אָמְרָה לֹא כֵן הוּא, מִכָּל עֵץ הַגָּן נֹאכֵל, כִּי ה' שֶׁאָסַר עֵץ הַדַּעַת הוּא הִתִּיר שְׁאָר אִילָנוֹת, וּמַה בְּכָךְ אִם הֵם מֻבְרָכוֹת מִמֶּנּוּ. בִּשְׁלֻמָּא אִם לֹא הָיָה ה' מַתִּיר בְּפֵרוּשׁ כָּל עֲצֵי הַגָּן אָז יֵשׁ מָקוֹם לְצַדֵּד כְּדָבָרֶיךָ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁה' הִתִּיר בְּפֵרוּשׁ כָּל עֲצֵי הַגָּן מַה מָּקוֹם לָנוּ לֶאֱסֹר דָּבָר שֶׁהַתֵּר מִפִּי הַבּוֹרֵא. גַּם אֵין לִשְׁמֹעַ לְעֵדוּתוֹ כִּי עֵדוּתוֹ מֻכְחֶשֶׁת הִיא אֶצְלָהּ מִדִּבְרֵי בַּעְלָהּ, וְתוֹעִיל הַכְחָשַׁת הָעֵדִיוֹת לְבַל תֵּאָסֵר עֲצֵי הַגָּן כִּי עֵדוּת מֻחְלֶקֶת הִיא, אֲבָל לֹא תוֹעִיל לְהַכְחִישׁ כָּל הָעֵדוּת לְהַתִּיר הַכֹּל, כִּי בִּכְלַל כָּל שֶׁאוֹמַר הַנָּחָשׁ יֶשְׁנוֹ לְעֵץ הַדַּעַת וּכְדַעַת בֵּית הִלֵּל.

וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁנִּשְׁמַע מִדְּבָרָיו בְּהַפְלָגַת שֶׁבַח הָאִילָן, אָמְרָה אַדְרַבָּה, לְצַד פְּחִיתוּתוֹ אָסְרוֹ הַבּוֹרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן תְּמֻתוּן** כִּי יֵשׁ בּוֹ בְּחִינַת מָוֶת, וְהָאֱלֹהִים אָמַר לָנוּ לֹא תֹאכְלוּ וְגוֹ' פֶּן תְּמֻתוּן. וּלְהַשְׁכִּילְךָ בַּמְכֻוָּן יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָל אֲשֶׁר יְצַוֶּה ה' עַמּוֹ לֹא צִוָּה ה' דָּבָר לְצַד הַהוּרְמָנָא וְהַנְּקָמָה אֶלָּא הַכֹּל לְסִבַּת הַרְחָקַת הַנֶּזֶק וְהַקְרָבַת הַתּוֹעֶלֶת. וְהִנֵּה רוֹאֶה כַּמָּה נְטִיעוֹת נָטַע ה' וְכַמָּה עִנְיָנִים מֻפְלָאִים בָּרָא בָּעוֹלָם וְהַכֹּל נִתְּנוּ לִיצִיר כַּפָּיו, וְהֵם דִּבְרֵי חַוָּה שֶׁדָּנָה כִּי לֹא מְנָעָהּ ה' מֵעֵץ הַדַּעַת אִם לֹא שֶׁהוּא חֵלֶק הַמַּזִּיק, וְיָפֶה דָּנָה, וְהוּא אָמְרָהּ מִכָּל עֵץ הַגָּן נֹאכֵל, פֵּרוּשׁ, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי חָפֵץ ה' לְהֵיטִיב לְצַד הָרָצוֹן, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי מַה שֶּׁמְּנָעָנוּ מִזֶּה הוּא לְצַד הַרְחָקַת הַנֶּזֶק. וְהוֹסִיפָה לוֹמַר **וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ** הֲגַם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בִּדְבָרֵי ה', חֶשְׁבָּה כֵּיוָן שֶׁהַמְּנִיעָה הִיא לְצַד שֶׁלֹּא תִסְתַּכֵּן, מֵעַתָּה כָּל מַה שֶּׁתּוֹסִיף לְהַרְחִיק מִבְּחִינַת הַמַּזִּיק כֵּן רָאוּי לַעֲשׂוֹת. וְאֶפְשָׁר כִּי הָאָדָם כְּשֶׁצִּוָּה לָהּ עַל הָעֵץ בְּסֵדֶר זֶה אָמַר לָהּ, לְהַגְדִּיל הַהַרְחָקָה כְּשֶׁתֵּדַע כִּי עֵץ זֶה הוּא סַם הַמָּמִית תַּפְלִיג בַּהַרְחָקָה:

עוֹד נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר לוֹ: יְהִיֶה שֶׁכְּדָבָרֶיךָ כֵּן הוּא, כִּי הוּא הַמְשֻׁבָּח מִכָּל עֲצֵי הַגָּן, כִּי מַה בְּכָךְ אִם הָאִילָן מְשֻׁבָּח הוּא מִכֻּלָּן? הֲרֵי הָאֱלֹהִים אָמַר כִּי אִם נֹאכַל מִמֶּנּוּ נִתְחַיֵּב מָוֶת, וְיֵשׁ לָנוּ לְחוּשׁ לְעַצְמֵנוּ. וְאָמְרָהּ "וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ", אֶפְשָׁר שֶׁחָשְׁשָׁה לְשֶׁמֶן הַפֵּרוֹת וּבַנְּגִיעָה יֵהָנֶה הַגּוּף, כְּאָמְרָם (שבת פו.): מִנַּיִן לְסִיכָה שֶׁהִיא" וְכוּ', וַהֲרֵי הִיא נֶהֱנֵית מִמֶּנּוּ וְהִיא בִּכְלַל אֲכִילָה, כְּאָמְרָם בַּשַּׁ"ס (פסחים כא:): כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תֹאכְלוּ וְגוֹ' אֶחָד אִסּוּר אֲכִילָה וְכוּ'. וּמְכַוָּן הַדְּבָרִים כִּי הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲלָה רָמָה כִּדְבָרָיו וְאֵין דּוֹמֶה לוֹ, הֲלֹא רַגְלָיו יוֹרְדוֹת מָוֶת, בָּזֶה הוּא נִשְׁפָּל מִכָּל עֲצֵי הַגָּן.

וּמֵעַתָּה לֹא נִשְׁאַר מָקוֹם לִטְעוֹן עוֹד "קוּם אֱכוֹל", וּמִמָּה נַפְשָׁךְ מְנִיעָה זוֹ שֶׁמָּנַע ה' אוֹתָנוּ מֵעֵץ זֶה לֹא תִמָּנַע מֵחֲלֵקָה: אוֹ לְצַד הַרְחָקָה מֵהַנֶּזֶק, אוֹ לְצַד לְקַבֵּל עָלֵינוּ גְּזֵרַת מֶלֶךְ וְלִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלוֹ, כִּי זֶה מִנִּימוּסֵי הַמְּלוּכָה. וְלִשְׁנֵי הַטְּעָמִים יֵשׁ יִרְאַת מָוֶת בַּדָּבָר, וְעָלֵינוּ לְהִתְרַחֵק.

פסוק ד

וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ וגו'. כְּפִי לוֹמַר **לֹא מוֹת תְּמֻתוּן** נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹל ב' מִיתוֹת שֶׁרָמְזָה הִיא בְּדִבְרֵיהָ, בֵּין לְצַד שֶׁהֶעֵץ עַצְמוֹ הוּא הַמְּמִית וְיִרְאָה לֶאֱכֹל סַם הַמָּוֶת, בֵּין לְצַד הַיִּרְאָה פֶּן יִפְגָּעֶנּוּ ה' בַּדָּבָר. אָמַר "לֹא מוֹת תְּמֻתוּן" – לֹא מִיתָה טִבְעִית, לֹא מִיתָה שִׁפְטִית. וּמֵעַתָּה חָלָה הַקּוֹשְׁיָא: אִם כֵּן לָמָּה יְצַו ה' שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּדְבְרֵי חַוָּה. לָזֶה בָּא וְנָתַן טַעַם חָדָשׁ וְשָׁת בַּשָּׁמַיִם פִּיו, כִּי טַעַם שֶׁמְּנָעָם הוּא לְבַל יִשְׁוּוּ אֵלָיו, כִּי "בְּיוֹם אֲכָלְכֶם" וְגוֹ' יִהְיוּ כֵּאלֹהִים. וְהִנֵּה הָרָשָׁע מָצָא מָקוֹם לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁהוּא קָדַם לִבְרִיאַת אָדָם וְחַוָּה, מָצָא מָקוֹם לוֹמַר שֶׁיּוֹדֵעַ דָּבָר שֶׁלֹּא יָדְעוּ הַבָּאִים אַחֲרָיו. גַּם לֶהֱיוֹתוֹ מוּשְׂלָל מִכְּנִיסַת גַּן עֵדֶן, מָצָא מָקוֹם לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתַּן רְשׁוּת לִיכָּנֵס לַגַּן אֶלָּא לָהֶם שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים סוֹד הַדָּבָר, וְאָסַר לָהֶם הָעֵץ. לֹא כֵן הוּא לְצַד הֱיוֹתוֹ יוֹדֵעַ סוֹד הָעִנְיָן, לֹא נָתְנוֹ ה' לִיכָּנֵס שָׁם. וּמֵעַתָּה לְפִי הַדְּבָרִים הָהֵם, אַחַר שֶׁיֹּאכְלוּ אֵין פֹּחַד אֱלֹהִים כִּי יִהְיוּ כְּמוֹתוֹ וְלֹא יִשְׁלֹט בָּהֶם לַהֲמִיתָם, וּבָזֶה נָעֵץ צִפּוֹרֶן עֲבוֹדָה זָרָה. וַהֲלֹא לְךָ לָדַעַת כִּי עֲבוֹדָה זָרָה דָּנִים בָּהּ גַּם עַל הַמַּחְשָׁבָה (קידושין מ:).

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֹא מוֹת תְּמֻתוּן**, לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יט:ג) שֶׁדִּחֲפָה וְהוֹכִיחַ שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה, לָזֶה כָּפַל הָרָשָׁע לוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה שֶׁאָמְרָה, גַּם לֹא תָּמוּת בַּאֲכִילָה. וְהִנֵּה הוֹכָחָה זוֹ יֶשְׁנָהּ לְאֶחָד מֵהַשְּׁנֵי טְעָמִים שֶׁאָמְרָה הָאִשָּׁה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, שֶׁהַמִּיחוּשׁ הוּא שֶׁהֶעֵץ מִצַּד עַצְמוֹ מֵמִית יֶשְׁנָהּ לְהַבְחָנָה זוֹ, שֶׁאִם הָעֵץ מֵמִית בִּנְגִיעָה הֲרֵי נָגְעָה וְלֹא מֵתָה, אֲבָל לְמָה שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לוֹמַר גַּם כֵּן כִּי יְרֵאָה הִיא מֵאֱלֹהִים הַמְצַוֶּה אוֹתָהּ פֶּן יִפְגָּעֶנָּה אֵין הוֹכָחָה מִמָּה שֶׁלֹּא מֵתָה בִּנְגִיעָה, כִּי עֲדַיִן יֶשְׁנָהּ בְּעֹנֶשׁ אֲשֶׁר גָּזַר עָלֶיהָ, וְחוֹזְרִים אָנוּ לְטַעַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה.

וְאִם תֹּאמַר: "לָמָּה יִבְרָא ה' בְּרִיָּה רָעָה כָּזוֹ לְתַקְלָהּ?" דַּע כִּי בְּרִיָּה זוֹ, כָּל מַה שֶׁהִפְלִיא ה' בְּגֹדֶל בְּחִינָתָהּ, כֵּן גֹּדֶל בְּחִינַת הַשְׁגַּת הַנֶּפֶשׁ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כִּי לְפִי הִתְעַצְמוּת הַצָּרִיךְ לְאָדָם לְנִצָּחוֹן כֵּן יִטֹּל שְׂכָרוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה:כו): "לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא". וְאִם הָיָה מַגְבִּיל שִׁעוּר כֹּחַ הַמְּסִית בְּשִׁעוּר מוּעָט, אֵין מָקוֹם לָרוֹצֶה לְהַשִּׂיג הַשָּׂגָה גְּדוֹלָה לְהַשִּׂיגָהּ, כִּי אֵין הַשָּׂגָה זוֹלַת אֶמְצָעוּת נִצָּחוֹן הַמְּסִית. וְצֵא וּלְמַד מֵהָאָמוּר בְּסֵפֶר זֹהַר הַקָּדוֹשׁ (תרומה קסג:) בְּמָשָׁל בֶּן מֶלֶךְ אֲשֶׁר צִוָּהוּ אָבִיו לִבְל קְרוֹב לְהַזּוֹנָהּ, וְאֶת הַזּוֹנָה צִוָּה

לַהֲסִיתוֹ לִבְחֹן בֵּן יְכַבֵּד אָב, יְעַיֵּן שָׁם. וּמֵעַתָּה הִפְלִיא ה' לְהִתְחַסֵּד עִם אוֹהֲבָיו לְהָכִין לָהֶם דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יַשִּׂיגוּ עֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת חַיִּים הַנִּצְחִיִּים, אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לוֹ.

פסוק ו

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֻצְדַּק לְהַכִּיר הַרְגָּשַׁת הַמַּאֲכָל עַל יְדֵי רְאִיָּה? עוֹד קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הַרְגָּשַׁת הַפֶּה לְהַרְגָּשַׁת הָעַיִן, הֲלֹא הָעַיִן תַּרְגִּישׁ בָּרְאוּת קֹדֶם שֶׁתַּתְבְּחִין חוּשׁ הַטּוּעַם, וְאִם כֵּן קֹדֶם שֶׁאָכְלָה קֹדֶם יְדִיעַת תַּאֲוָה לָעֵינַיִם, וּמֵהָרְאוּי לְהַקְדִּים לוֹמַר "כִּי תַאֲוָה לָעֵינַיִם"? עוֹד מִנַּיִן יָדְעָה שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּהַשְׂכֵּל? וְאִם עַל הַצְדָּקַת דִּבְרֵי נָחָשׁ הוּא אוֹמֵר, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה" עַל דָּבָר שֶׁלֹּא רָאָתָה. עוֹד לָמָּה הֶאֱרִיךְ לוֹמַר ב' תֵּבוֹת נוֹתָרוֹת תֵּבַת **הוּא** וְתֵבַת **הָעֵץ** שְׁנֵיהֶ בַּכָּתוּב? עוֹד לָמָּה אָמַר תֵּבַת הָעֵץ בַּחֲלֻקָּה ג' וְלֹא בַּחֲלֻקָּה ב'? **אָכֵן** הַכָּתוּב יַגִּיד אֹפֶן מְצוּדָּתָהּ שֶׁל הָאִשָּׁה וְאֵיךְ נִתְרַצִּית לִשְׁמֹעַ לַמִּסִית. וְהִנֵּה תִּמְצָא בְּסֵדֶר דְּבָרֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים אֶל הַנָּחָשׁ דְּקְדָּקָה לוֹמַר "וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן", הֲרֵי זֶה מַגֶּדֶת דַּעְתָּהּ וִידִיעָתָהּ כִּי לֹא נֶאֱסַר לָהּ אֶלָּא הַפְּרִי עַצְמוֹ, אֲבָל הָעֵץ שֶׁל הָאֹכֶל וְעָנְפָיו וְעָלָיו לֹא נֶאֱסְרוּ. וּסְבָרָא זוֹ נוֹכַל לוֹמַר בָּהּ שֶׁנּוֹלְדָה לָהּ מֵאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ שֶׁהָאָדָם בְּצַוּוֹתוֹ צִוָּה לָהּ בְּנֹסַח זֶה, אוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁאָמַר סְתָם "עֵץ הַדַּעַת" וְגוֹ', חָשְׁבָה בְּדַעְתָּהּ כִּי לֹא יָצָו הָאֵל אֶלָּא עַל הַפְּרִי, כִּי הָעֵץ אֵין בּוֹ מַמָּשׁ וְלֹא תָּבוֹא עָלָיו הַמִּצְוָה. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ מַאֲמָרֵי קַדְמוֹנֵינוּ (בראשית רבה ט"ו) כִּי כָּל עֲצֵי הַגָּן לֹא הָיָה טַעַם בָּעֵץ זוּלַת עֵץ הַדַּעַת שֶׁהָיָה טַעַם עֵצוֹ וְטַעַם פִּרְיוֹ שָׁוֶה. וְכָאן מוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי בִּדְבַר הַמִּסִית לְחַוָּה בָּחֲנָה חַוָּה וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְאָכְלָה מֵהָעֵץ, לֹא מֵהַפְּרִי, כִּי חוֹשֶׁבֶת שֶׁאֵין אִסּוּר בַּדָּבָר לְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַטְּעָמִים שֶׁכָּתַבְנוּ, וְלֹא חָשְׁשָׁה לִנְגִיעָה כִּי לֹא נֶאֱסְרָה הַנְּגִיעָה אֶלָּא בַּפְּרִי עַצְמוֹ וְלֹא בְּאִילָן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁשָּׁלְלָה בְּדַעְתָּהּ אִסּוּר הַנְּגִיעָה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (בראשית רבה י"ט) שֶׁאָמְרוּ שֶׁדְּחָפָהּ וְנָגְעָה וְלֹא מֵתָה, הֶחְלִיטָה אִסּוּר הַנְּגִיעָה כֵּיוָן שֶׁלֹּא בָּא בְּפֵרוּשׁ בִּדְבָרֵי ה'.

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ. פֵּרוּשׁ: גּוּף הָאִילָן וַעֲנָפָיו רָאָתָה בָּהֶם מִדָּה מְשֻׁנָּה מִכָּל אִילָנֵי הַשָּׂדֶה, זוֹ הַבְּחִינָה רִאשׁוֹנָה. וְלֶהֱיוֹת שֶׁטַּעֲמָה שִׁנּוּי בָּעֵץ, נָתְנָה דַּעְתָּהּ לְהִסְתַּכֵּל בְּמַרְאִית הַפְּרִי מַה שֶּׁלֹּא הִסְתַּכְּלָה מִקּוֹדֶם. כְּשֶׁהֶחְלִיטָה בְּדַעְתָּהּ אֲכִילָתוֹ, כְּשֶׁרָאֲתָה הַשִּׁנּוּי נָתְנָה דַּעְתָּהּ וְרָאֲתָה הַפְּרִי כִּי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם, וְהוּא שֶׁדְּקְדְּקָה הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם**. דְּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת "הוּא" חוֹזֵר אֶל הַפְּרִי, שֶׁאִם חוֹזֵר אֶל הָעֵץ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "הוּא" אֶלָּא "וְכִי תַאֲוָה לָעֵינַיִם", וּמוּבָן שֶׁחוֹזֵר אֶל הָעֵץ כְּמוֹ שֶׁדְּקְדְּקוּנוּ לְמַעְלָה. וּכְשֶׁהוֹדִיעַ הַבְּחִנַת הַהַשְׂכָּלָה אָמַר "וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל", דְּקְדֵּק לוֹמַר "הָעֵץ" לִהְיוֹת כִּי לֹא הָיָה בּוֹ מַאֲמָר הַסָּמוּךְ, כִּי מַאֲמָר הַסָּמוּךְ מְדַבֵּר בַּפְּרִי וְלֹא נֶאֱמַר בּוֹ אֶלָּא הַבְּחָנָה הַנִּכֶּרֶת בְּלֹא טְעִימָה. וַחֲלֻקָּה זוֹ שֶׁל הַהַשְׂכָּלָה אֵינָהּ נִבְחֶנֶת בְּחוּשׁ הָרְאִיָּה אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הָאֲכִילָה,

לְזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **וְנָחְמָד הָעֵץ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאָכְלָה לְהַשְׂכִּיל שֶׁהִרְגִּישָׁה בּוֹ הַהַשְׂכָּלָה. וּבָזֶה נִתְאַמְּתוּ בְּעֵינֶיהָ דִּבְרֵי הַשָּׂטָן שֶׁאָמַר לָהּ טַעַם שֶׁהִבְדִּילָם ה' מֵאֲכִילָתוֹ הוּא לְבַל יִהְיוּ שָׁוִים אֵלָיו. **וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל** – דִּקְדֵּק לוֹמַר "מִפִּרְיוֹ" כִּי מֵעֵצוֹ כְּבָר אָכְלָה קוֹדֶם. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַכְּתוּבִים וְכָל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדַּקְנוּ עַל נָכוֹן. גַּם טַעַם לִפְעָמִים מַזְכִּיר עֵץ וְלִפְעָמִים פְּרִי. וְטַעַם שֶׁנָּתְנָה לְבַעְלָהּ הוּא לְצַד חִבָּתוֹ כְּדֵי שֶׁגַּם הוּא יִהְיֶה לֵאלֹהִים וְגוֹ'.

וְרָאִיתִי לְתֵת טַעַם טוֹב, כִּי אֵין כָּל כָּךְ אַשְׁמָה עַל חַוָּה, כִּי לֹא חָשְׁבָה שֶׁיֵּשׁ בְּרִיָּה בָּעוֹלָם שֶׁבָּרָא ה' לְהַבְחִין בָּהּ אֲהֲבַת בְּרוּאָיו, שֶׁהוּא הַנָּחָשׁ שֶׁנִּתְלַבֵּשׁ בּוֹ הַשָּׂטָן. וְאִם הָיְתָה יוֹדַעַת זֶה, הָיְתָה חוֹשֶׁשֶׁת לוֹ וְלֹא הָיְתָה נוֹתֶנֶת אָזֶן לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו, כַּאֲשֶׁר עוֹשִׂים הֵן הַיּוֹם אֲנָשִׁים צַדִּיקִים שֶׁאֵינָם מַטִּים אָזֶן לְפִתּוּיָיו, הֲגַם כִּי יַרְבֶּה חֵלֶק לְשׁוֹנוֹ וְהַפְלָגַת חֵשֶׁק מַעֲדַנֵּי מַטְעַמֵּי אִסּוּרוֹ. וְזֶה הוּא לְצַד שֶׁהִכִּירוּ כִּי הוּא אָוֶן וּמִרְמָה, יוֹרֵד וּמַסְטִין, עוֹלֶה וּמְקַטְרֵג. וְהִיא הָאִשָּׁה הָעֲנִיָּה לֹא עָלָה בְּדַעְתָּהּ כִּי יֶשְׁנָהּ לִבְרִיָּה זוֹ בָּעוֹלָם לְנַסּוֹתָהּ. וְנוֹסָף כִּי הִרְגִּישָׁה בְּטִעְמַת הָעֵץ לְצַד הֱיוֹתוֹ מֻתָּר לְפִי סְבָרָתָהּ, וְרָאֲתָה כִּי מְשֻׁבָּח הוּא לְשֵׂכֶל, וּבְהִצְטָרְפוּת דַּעְתָּהּ שֶׁקָּלָה מֵאָדָם. אֲבָל אִם הָיְתָה יוֹדַעַת כִּידִיעָתֵנוּ כִּי בָּרָא ה' שָׂטָן לְנַסּוֹת יְדִידָיו, אוֹ אִם הָיָה לָהּ טְעִימַת הָעֵץ בְּאִסּוּר וְלֹא הָיְתָה טוֹעֶמֶת, לֹא הָיְתָה שׁוֹלַחַת יָדֶיהָ לֶאֱכֹל.

עוֹד נִרְאֶה לְתֵת טַעַם לְחַוָּה שֶׁמֵּהֲרָה לַעֲבוֹר פִּי ה', שֶׁהוּא לְצַד שֶׁחָשְׁבָה שֶׁקִּבְּלַת מִצְוָה זוֹ הָיָה בְּטָעוּת, שֶׁלֹּא חָשְׁבָה שֶׁכָּל כָּךְ הָיָה הָעֵץ הַהוּא חָשׁוּב כְּשֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ הַמִּצְוָה. וְתִמְצָא כִּי בִּנְתִינַת הַתּוֹרָה כַּמָּה בְּרִיתוֹת כָּרַת ה' עַל הַתּוֹרָה עִם יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי הוּא דָּבָר צָרֵךְ וְלֹא תַסְפִּיק הַמִּצְוָה שֶׁיְּכוֹל לַחְזֹר בּוֹ. וְתִמְצָא עוֹד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) שֶׁקִּיְּמוּ בִּימֵי מָרְדְּכַי מַה שֶּׁכְּבָר קִבְּלוּ, לְצַד שֶׁהָיְתָה הַשְׁבוּעָה הָרִאשׁוֹנָה בְּאֹנֶס שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי צָרֵךְ בִּשְׁבוּעָה. וּמֵעַתָּה חַוָּה שֶׁלֹּא נִשְׁבְּעָה אֵין עָלֶיהָ חוֹבָה. וַהֲגַם שֶׁקִּבְּלָה, וַאֲמִירָתָהּ לַגָּבוֹהַּ בִּמְקוֹם נֶדֶר הוּא, עִם כָּל זֶה הִיא קַבָּלָה בְּטָעוּת. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים פֶּרֶק ט' (נדרים סו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: קוֹנָם יַיִן שֶׁאֵינִי טוֹעֵם שֶׁהַיַּיִן רַע לַמֵּעַיִם, אָמְרוּ לוֹ וַהֲלֹא הַמֵּישָׁן יָפֶה לַמֵּעַיִם, הֲתַר וְכוּ' בְּכָל הַיַּיִן וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא עַצְמוֹ מְצִיאוּת שֶׁקִּבְּלָה, שֶׁהֲגַם שֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ הַדָּבָר, כַּיָּוֹן שֶׁרָאֲתָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתָּהּ בְּעֵת הַקַּבָּלָה, כְּאָמְרוֹ "וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ" וְגוֹ'.

וּמֵעַתָּה נִגְלָה לָנוּ כִּי ב' סִבּוֹת סִבְּבוּ מִכְשׁוֹל הָאִשָּׁה: הָא' הוּא בְּחִשְׁבָּה שֶׁלֹּא נֶאֱסַר לָהֶם אֶלָּא הַפְּרִי וְלֹא הָעֵץ, אֲשֶׁר לְצַד זֶה שָׁלְחָה יָדָהּ וְטָעֲמָה הָעֵץ וְנִתְקַיְּמוּ לָהּ דִּבְרֵי הַנָּחָשׁ. וְהַב' שֶׁלֹּא יָדְעָה בְּשָׁעַת הַצַּוּוּי כִּי הָעֵץ הוּא מַחְכִּים אוֹכְלָיו, שֶׁאִם הָיְתָה יוֹדַעַת בְּתְחִלַּת הַמִּצְוָה שֶׁעַל מְנָת כֵּן הַבּוֹרֵא מְצַוֶּה לָהּ, לֹא הָיָה נִשְׁאָר מָקוֹם לַמֵּסִית אַחַר שֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אַחַר שֶׁיְּדָעָה מַעֲלָתוֹ.

וְהִנֵּה הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת יֵדַע מָה בַּחֻשׁוֹכָא, הוּא הַנָּחָשׁ שֶׁעָתִיד לָבוֹא בְּטַעֲנוֹת אֵלּוּ, וּבְכֶסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק שָׁלַל ב' דְּבָרִים אֵלּוּ בְּאָמְרוֹ (בראשית ב:יז): "וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ", הֲרֵי שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר "וּמֵעֵץ" לֶאֱסוֹר אֲפִלּוּ הָעֵץ, וְהוֹדִיעַ גַּם כֵּן כִּי הוּא מַחְכִּים וְיֵשׁ בּוֹ דַּעַת הַבְחָנַת טוֹב וְכוּ', וְעַל מְנָת כֵּן גָּזַר אוֹמֶר לְבַל יֹאכְלוּ אֲפִלּוּ מֵהָעֵץ. וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַמַּסִית לְהָסִית, אֶלָּא שֶׁהָאָדָם לֹא אָמַר הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן לְהָאִשָּׁה, כַּמּוּבָן מִתּוֹךְ דְּבָרֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁדִּקְדְּקוּ מִמַּה שֶּׁאָמְרָה לַנָּחָשׁ שֶׁהָאִסּוּר הוּא בַּפְּרִי וְלֹא דִּקְדְּקָה לוֹמַר עֵץ הַדַּעַת, גַּם מֵאָמְרוֹ "וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה וְגוֹ' וְנָחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל" הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא הָיְתָה לָהּ יְדִיעָה מְתֻחְלָה.

וְטַעַם הָאָדָם שֶׁלֹּא אָמַר לָהּ לְחַוּוֹת, לֹא רָצָה לְהוֹדִיעָהּ כִּי יֵשׁ בּוֹ מַעֲלָה זוֹ שֶׁמַּחְכִּים אוֹכְלָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַגְדִּיל בְּלִבָּהּ תַּאֲוָתוֹ, וְלֹא יָדַע כִּי הָאוֹיֵב בַּחֶדֶר. גַּם לֹא חָשׁ לוֹמַר לָהּ אִסּוּר הָעֵץ בְּחָשְׁבוֹ כִּי אֵין טַעַם בָּעֵץ לְצַוּתָהּ עָלָיו. וַהֲגַם שֶׁאָמַר לוֹ ה' "וּמֵעֵץ הַדַּעַת", חָשַׁב שֶׁאֵין דָּבָר זֶה בְּדִיּוּק, וְהַכַּוָּנָה הִיא עַל מַה שֶּׁבָּעֵץ שֶׁהוּא הַפְּרִי, כִּי הָעֵץ כְּבָר הִשִּׂיג מִשְׁאָר אִילָנוֹת כִּי אֵין בּוֹ טַעַם וְלֹא תִּבֹּא עָלָיו הַצַּוָּאָה. וּשְׁגָגָה זוֹ נוֹלְדָה מִשְּׁגָגַת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר שִׁנְּתָה עֵץ הַדַּעַת מִשְּׁאָר עֲצֵי הַגָּן, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (בראשית א:יב), וְלָזֶה לָקוּ חַוָּה וְהָאָדָם וְהָאֲדָמָה כִּי כֻלָּם שָׁגוּ, וְשֶׁל חַוָּה גָּדוֹל מִכֻּלָּן.

פסוק ז

וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (בראשית ב:כה) "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים", שֶׁהֶעָוֹן יוֹלִיד הָרְגָּשַׁת הָעֶרְוָה אֲשֶׁר מִצַּדָּהּ יוֹלִיד בּוֹשֶׁת הָעֵרוֹם, הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַתִּפָּקַחְנָה" וְגוֹ' וְכָל אֶחָד נִתְבַּיֵּשׁ מֵחֲבֵרוֹ. עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וַתִּפָּקַחְנָה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג.) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִסְתַּתְּמוּ עֵינֵי שִׂכְלוֹ, וְהוּא שֶׁמְּיַחֵס הַכָּתוּב הַסְּמָאוֹן לָרְשָׁעִים, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מב:יח) "וְהָעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת", וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּאן בְּאָמְרוֹ "וַתִּפָּקַחְנָה", פֵּרוּשׁ שֶׁאַחַר שֶׁעָבְרוּ הָעֲבֵרָה וְעָבַר הַמְּסִית הַמְכֻנֶּה בְּמִדַּת חֹשֶׁךְ, שֶׁמַּחְשִׁיךְ עֵינֵי הָאָדָם, תֵּכֶף וּמִיָּד נִפְקְחוּ עֵינֵיהֶם וְהִרְגִּישׁוּ כִּי עֲרוּמִּים הֵם, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּפְשְׁטוּ מִזֹּהַר דִּקְדֻשָּׁה. וְכֵן יִקְרֶה לְכָל רָשָׁע שֶׁבְּגַמַּר מַעֲשֵׂה הָרַע יַרְגִּישׁ כִּי הִתְעִיב, וְיִכָּלֵם בְּמַעֲשָׂיו וְיָאִירוּ עֵינֵי שִׂכְלוֹ. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר יד) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: לְבוּשׁוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן עוֹר צִפָּרֶן וַעֲנָן כָּבוֹד מְכַסֶּה עָלָיו, יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **כִּי עֲרֻמִּים הֵם** מִמַּלְבּוּשׁ שֶׁהָיָה עֲלֵיהֶם.

פסוק ח

וַיִּשְׁמְעוּ וגו' לְרוּחַ הַיּוֹם. טַעַם שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר מַהֲלָכוֹ הוּא לוֹמַר שֶׁבָּזֶה יָדְעוּ לְבָחוֹן מָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ נֶחְבָּאִים מִפָּנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **מִתְהַלֵּךְ לְרוּחַ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ לְצַד מַעֲרַב הַגָּן וְהֵם עָמְדוּ בְּאֶמְצַע הַגָּן.

פסוק ט

וַיִּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה. פֵּרוּשׁ: לָמָּה אַתָּה מִתְחַבֵּא וְאֵינְךָ מִתְרָאֶה לְפָנַי? וְהֵשִׁיב כִּי יָרֵא לַעֲמֹד לְפָנָיו לְצַד רְאוֹת עַצְמוֹ עֵרוֹם, וְאָסוּר לַעֲמֹד לִפְנֵי סֵפֶר תּוֹרָה עֵרוֹם, וְכָל שֶׁכֵּן לִפְנֵי הָאָדוֹן יִתְבָּרַךְ. וּלְפֵרוּשֵׁנוּ בְּפָסוּק "וַתִּפְקַחְנָה" וְגוֹ', שֶׁהִרְגִּישׁוּ בִּירִידָתָם וּבְפִשְׁעֵיהֶם, עָנָה כִּי נִכְלָם בְּרֹאוֹת עַצְמוֹ עֵרוֹם מִזֶּהֶרֶת דִּקְדּוּשָׁה. גַּם לְפִי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה) שֶׁנִּפְשַׁט מִמַּלְבּוּשׁ שֶׁלִּבְשׁוֹ הַמֶּלֶךְ, כִּי אִם עַל הֱיוֹתוֹ עֵרוֹם מַמָּשׁ הוּא אוֹמֵר, הֲלֹא תִּפֶּר עֲלֵה תְּאֵנָה.

פסוק יא

וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׁעָה זוֹ מִשֶּׁלְפָנֶיהָ, שֶׁהָיִיתָ עוֹמֵד לְפָנַי וְלֹא הִרְגַּשְׁתָּ בָּעֵרוֹם עַד עַתָּה? דָּבָר זֶה מֵעַצְמְךָ לֹא תִּתְחַדֵּשׁ לְךָ הַיְדִיעָה זוֹלַת עַל יְדֵי מַגִּיד, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי הִגִּיד לְךָ** בַּמֶּה נִתְחַדֵּשׁ בִּידִיעָתְךָ דָּבָר זֶה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי הָיְתָה הַכְלָמָתוֹ מֵהֶעָוֹן אוֹ מִגְּרִיעַת הַמּוּשָׂג לוֹ מֵהַקְדֻשָּׁה וּמִכְסוּת עָנָן כָּבוֹד, לֹא יֵצַדֵּק לוֹמַר "מִי הִגִּיד לְךָ", אֶלָּא טַעְמוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא הוּא לֹא רָצָה לְהַבְזוֹתוֹ כָּל כָּךְ וְדִבֵּר אֵלָיו בְּסֵדֶר זֶה "מִי הִגִּיד לְךָ", כְּשׁוֹאֵל דָּבָר, וְיֶשְׁנָה לִשְׁאֵלָה זוֹ לְמָה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּת אֲכִילָה זוֹ הִרְגִּישׁוּ כִּי עֵרוּמִים הֵם, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי כָּל הַפֵּרוּשִׁים שֶׁאָנוּ מְפָרְשִׁים כְּמַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים כֻּלָּם צוֹדְקִים. **הֲמִן הָעֵץ וְגוֹ'.** כָּאן רָמָזוֹ כִּי גַּם עַל בְּחִינַת הָעֵץ צִוָּהוּ ה':

פסוק יב

וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ בִּתְשׁוּבַת "הָאִשָּׁה" וְגוֹ', אֲפִלּוּ קַל שֶׁבַּקַּלִּים לֹא יְשִׁיב תְּשׁוּבָה כָּזֹה, וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְמֶלֶךְ גָּדוֹל. וְעוֹד אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "הִיא נָתְנָה לִי וְאֹכַל", וּמוּבָן הַדָּבָר שֶׁעַל הָעֵץ הַמְּזֻכָּר הוּא אוֹמֵר, וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמְרָה חַוָּה בִּתְשׁוּבָתָהּ "הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וְאֹכַל" וְלֹא הֻצְרְכָה לוֹמַר "מִן הָעֵץ".

וְנִרְאָה שֶׁכַּוָּנַת הָאָדָם הִיא שֶׁלֹּא יָדַע דָּבָר, כִּי אִם הָאִשָּׁה הֵבִיאָה לְפָנָיו הַמְּזֻמָּן וְאָכַל, וְאֵינוֹ חַיָּב לִשְׁאוֹל עַל הַמֻּגָּשׁ לְפָנָיו, דָּבָר זֶה מִנַּיִן, כִּי הֲלֹא כָּל הָאָרֶץ לְפָנָיו הִיא מְלֵאָה מַעֲדַנִּים אֲשֶׁר נָטַע ה'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי** שֶׁלֹּא לְחַיְּבוֹ לְחַפֵּשׂ וּלְדַקְדֵּק אַחֲרֶיהָ לָדַעַת הַמּוּבָא לְפָנָיו, כֵּיוָן שֶׁהָאִשָּׁה הַלָּז נָתְנָה ה' עִמּוֹ לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל, וְאֵין רַע יוֹרֵד מֵהַשָּׁמַיִם וְאֵין לוֹ לְבַדּוֹק אַחֲרֶיהָ כִּי מִן הַסְּתָם מַעֲשֶׂיהָ נָאִים. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין

עו:) אֵין בּוֹדְקִין מִן הַמְּזֻבֵּחַ וּלְמַעְלָה וְכוּ', עַד כָּאן. הֲרֵי דְּכָל שֶׁהֶחְזֵק בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ חֶזְקַת כַּשְׁרוּת שְׁלֵמָה עָלָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אִשָּׁה גְּדוֹלָה כָּזוֹ אֲשֶׁר בָּרָא לוֹ ה' לְעֵזֶר, אֵינוֹ צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ מַה נוֹתֶנֶת לְפָנָיו.

וְאָמְרוֹ **מִן הָעֵץ** פֵּרוּשׁ: מִן הָעֵץ הַנִּטּוּעַ בַּגָּן, כִּי כֻלָּהּ מְלֵאָה נִטְעֵי ה' (בראשית ב:ח-ט). וִידֵיק אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ**, כִּי לֹא עַל הָעֵץ הַמְּזֻכָּר בְּדִבְרֵי ה' הוּא אוֹמֵר, אֶלָּא עַל עֵץ מֵעֲצֵי הַגָּן. וְלִכְשֶׁנֹּאמַר דְּעַל עֵץ הַדַּעַת הוּא אוֹמֵר, אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁהוּא יָדַע שֶׁמִּמֶּנּוּ הֵבִיאָה לוֹ וְאָכַל, אֶלָּא אַחַר שֶׁאָכַל יָדַע כִּי מִמֶּנּוּ אָכַל מֵאֲמְצָעוּת הַכָּרְתוֹ בְּהַרְגָּשָׁתוֹ הַהִשְׁתַּנּוּת, וּלְעוֹלָם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לֹא יָדַע דָּבָר וְלֹא שָׁאַל, לְצַד בִּטְחוֹנוֹ בָּאִשָּׁה שֶׁנָּתַן ה' עִמּוֹ, וְהוּא שֶׁטָּעַן בְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי" וְגוֹ'. עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁגַּם הָאָדָם טָעָה כִּי לֹא אָסַר ה' אֶלָּא הַפְּרִי וְלֹא הָעֵץ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִן הָעֵץ**, וְאֵין זֶה פֵּרוּשׁ נָכוֹן מִכַּמָּה טָעֲמִים וְרִאשׁוֹן עִקָּר.

וּמֵעַתָּה אֵין בְּיַד אָדָם עָוֹן אֶלָּא שׁוֹגֵג, וְאֶפְשָׁר שֶׁדִּין אוֹנֶס יֵשׁ לוֹ, כִּי לֹא הָיָה לוֹ מָקוֹם לוֹמַר לוֹ הָיָה לְךָ לָתֵת לֵב לְבַל תֶּחֱטָא, וְלֹא חָשַׁד בָּאִשָּׁה שֶׁתַּאֲכִילֵהוּ דָּבָר אִסּוּר כֵּיוָן שֶׁנִּתְּנָה לוֹ מֵאֵל עֶלְיוֹן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא קִלֵּל ה' לָאָדָם אֶלָּא לָאֲדָמָה. הָאֱמֶת כִּי שִׁגְיוֹנוֹ הוּא שֶׁלֹּא נִשְׁמַר בְּדִבְּרוֹ לְחַוָּה וְלֹא הִזְכִּיר לָהּ אֶלָּא הַפְּרִי, כַּנִּשְׁמַע מִדְּבָרֶיהָ לַנָּחָשׁ, שֶׁמִּזֶּה נִמְשַׁךְ הַחֵטְא לְחַוָּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ (בראשית ג:ג).

פסוק יג

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לָאִשָּׁה וְגוֹ'. טַעַם שְׁאֵלָה זוֹ הִיא לְהִתְוַדּוֹת עַל עֲוֹנָהּ לִפְנֵי ה', כִּי בָּזֶה הָיְתָה אֲרוּכָה לְמַחֲלָתָהּ, כִּי אָמְרָה "הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי" וְזֶה הוּא וִדּוּיָהּ. גַּם טָעֲנָה כִּי שׁוֹגֶגֶת בַּדָּבָר לְצַד פִּתּוּי הַנָּחָשׁ. וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה כִּי לֹא יָדְעָה שֶׁיֶּשְׁנוֹ לְמִסְית זֶה, שֶׁאִם הָיְתָה יוֹדַעַת בּוֹ לֹא הָיְתָה נִשְׁמַעַת לוֹ. וְאָמְרָהּ **הִשִּׁיאַנִי** שֶׁרָמְזָה לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת רֹאשׁ, כִּי אָמַר לָהּ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת אֲכִילָה זוֹ תִּהְיֶה כֵּאלֹהִים וְתִתְנַשֵּׂא, וְהוֹדִית בְּשִׁגְגָתָהּ לִפְנֵי קוֹנָהּ.

פסוק יד

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ וְגוֹ'. שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים גָּרַם בְּדִבּוּרוֹ: א', שֶׁגָּרַם סִלּוּק אוֹר כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהָיָה חוֹפֵף עַל אָדָם וְאִשְׁתּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וְהוּא סוֹד כָּתְנוֹת אוֹר. ב', גָּרַם שֶׁנִּכְרְתוּ אָדָם וְחַוָּה מֵעוֹלָם הַזֶּה שֶׁלֹּא יִחְיוּ לְעוֹלָם, כָּעוֹנֶשׁ הָרִאשׁוֹם בַּכָּתוּב (בראשית ב:יז): "כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". ג', גָּרַם שֶׁאָפְלוּ בַּיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים בָּעוֹלָם לֹא יִתְעַדְּנוּ בְּעֶדֶן אֱלֹהִים, כָּאָמוּר (בראשית ג:כד): "וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם".

כְּנֶגֶד שְׁלֹשְׁתָּן לָקָה שְׁלֹשָׁה: כְּנֶגֶד הַפְּשָׁטַת עָנָן כָּבוֹד שֶׁהוּא בְּחִינַת בָּרוּךְ, אָמַר ה' אֱלֹיו "אָרוּר" וְגוֹ'. כְּנֶגֶד הַכְרָתַת אָדָם מֵהָעוֹלָם הַזֶּה נִכְרְתוּ רַגְלָיו (בראשית רבה פ:כ), שֶׁהֵם בְּעֶרֶךְ אָדָם, בְּחִינַת הֶעְדֵּר הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא רַגְלַיִם שֶׁל עוֹלָם הָעֲשִׂיָּה. כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי

אִם לֹא הָיָה אָדָם אוֹכֵל מֵעֵץ הַדַּעַת, הָיָה מָצוּי בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן כְּאָדָם הַדָּר בְּבַיִת וּבַעֲלִיָּה, וּכְשֶׁחָטָא נִגְשַׁם וְאֵינוֹ יָכוֹל לָדוּר בִּשְׁנֵיהֶם יַחַד אֶלָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּכְשֶׁיִּרְצֶה לַעֲלוֹת לַעֲלִיָּה צָרִיךְ הִשְׁתַּנּוּת הַגֶּשֶׁם, וְזוֹ הִיא מִיתַת אָדָם. לָזֶה נִכְרְתוּ רַגְלֵי נָחָשׁ. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁגָּרַם לִשְׁלֹל מֵאָדָם וְחַוָּה הִתְעַדְּנוּת גַּן עֵדֶן, אָמַר אֵלָיו "וְעָפָר תֹּאכַל" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה.) כִּי כָּל מַה שֶּׁיֹּאכַל לֹא יִטְעוֹם אֶלָּא טַעַם עָפָר. וּלְפִי זֶה יְדוּיַּק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנָּחָשׁ בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו "כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת", פֵּרוּשׁ כִּי הַקְּלָלוֹת שֶׁמְּקַלְּלוֹ ה' הֵם מַעֲשָׂיו שֶׁעָשָׂה, וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָן, וְהָבֵן:

פסוק טו

וְאֵיבָה וְגוֹ'. דָּן הַדַּיָּן דִּין גּוֹאֵל הַדָּם, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁלְּכָל זֶרַע הָאִשָּׁה גָּרַם לוֹ מִיתָה יְרִדּוֹף גּוֹאֵל הַדָּם וְהִכָּה אֶת הָרוֹצֵחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁעָשִׂיתָ לוֹ בַּתְּחִלָּה כִּי הוּא פָּתַח בָּרָעָה. אוֹ יֹאמַר "רֹאשׁ" עַל שֵׁם רֹאשׁ שֶׁשָּׁם תְּלוּיִים הַחַיִּים וְשָׁם הוּא שְׁחִיטַת מַלְאַךְ הַמָּוֶת. **וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב** עַל אֲשֶׁר נִמְשַׁךְ לְךָ לְבַסּוֹף מֵהֶם שֶׁבָּאוּ עָלָיו כָּל הַקְּלָלוֹת, אוֹ יֹאמַר **עָקֵב** שֶׁנִּפְסְקוּ עֲקֵבָיו וְהוֹלֵךְ עַל גְּחוֹנוֹ.

וְאִם תֹּאמַר: בְּשֶׁלָּמָא אָמְרוֹ "הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ" יֵשׁ טַעַם, כִּי יֵחַם לִבָּב אֱנוֹשׁ עַל אֲשֶׁר עָשָׂה הַנָּחָשׁ וְהָרוֹג יַהֲרֹגֶנּוּ, אֲבָל הַנָּחָשׁ מַה שֶּׁנָּטַל מֵהַקְּלָלוֹת הוּא עֹנֶשׁ עַל אֲשֶׁר כִּבֵּר עָשָׂהוּ, וּמַה מָקוֹם לְשׁוּף עָקֵב? הַטַּעַם הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי יֵשׁ מַעֲנֶה בְּפִי הַנָּחָשׁ שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לִשְׁמֹעַ לְדִבָּרָיו, כִּי דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִים (סנהדרין כט.), וְלֹא הָיָה נִמְשָׁךְ רַע לֹא לוֹ וְלֹא לָהּ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁהִיא הַסּוֹבֶבֶת, וּלְצַד בְּחִינַת טַעֲנָה זוֹ תִּהְיֶה לוֹ אֵיבָה עִמָּהּ. וְרָמַז זְמַן הַשָּׁגַת נִצָּחוֹן שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְאָמַר **הוּא יְשׁוּפְךָ** בִּזְמַן שֶׁיִּהְיֶה **רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ שֶׁיַּגְדִּיל מַעֲלָתוֹ וְיִתְנַשֵּׂא בִּבְחִינַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות, **וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ** כְּשֶׁיִּהְיֶה **עָקֵב** בִּירִידָה. וְכֵן הוּא כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם נָחָשׁ כּוֹפֵף רֹאשׁוֹ, וּלְהֶפֶךְ בַּר מִינָן. עוֹד יִרְמֹז מַעֲשֶׂה שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא (ברכות לג.) שֶׁנִּשְׁכוֹ נָחָשׁ בְּרִגְלוֹ וּמֵת הַנָּחָשׁ, וּכְפִי זֶה שָׁף אוֹתוֹ בְּרַגְלוֹ מֵרֹאשׁוֹ שֶׁל נָחָשׁ.

פסוק טז

אֶל הָאִשָּׁה אָמַר וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר ג' קְלָלוֹת כְּנֶגֶד ג' דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן "כִּי טוֹב הָעֵץ" וְגוֹ' וְ"כִי תַאֲוָה" וְגוֹ' "וְנֶחְמָד" וְגוֹ'. כְּנֶגֶד "כִּי טוֹב הָעֵץ" שֶׁרָצְתָה לְהִשְׁתַּעְשֵׁעַ וּלְהִתְעַנֵּג הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, הִרְבָּה עִצְּבוֹנָהּ וַאֲפִלּוּ בִּזְמַן שִׂמְחָה "בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים". וּכְנֶגֶד "וְכִי תַאֲוָה" וְגוֹ' אָמַר "וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ" שֶׁתִּתְאַוֶּה לוֹ תָּמִיד, וְיֵשׁ בָּזֶה ב' פְּרָטֵי קְלָלָה: הָא' הִיא שֶׁתִּתְאַוֶּה וְאֵין בְּיָדָהּ לְהַשְׂלִים מַאֲוָיָהּ אֶלָּא בְּיַד הַבַּעַל, וּפְרָט זֶה נִכְלָל בִּכְלַל אָמְרוֹ "וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ". וְהַב' הוּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהּ מְצִיאוּת לְהַשְׂלִים תְּשׁוּקָתָהּ, וְתִמְצָא שֶׁתִּשְׁתַּנֶּה

הָאִשָּׁה מֵאִישׁ בִּפְרָט וְזֶה כִּי הָאִישׁ יִשְׂבַּע בִּתְשׁוּקָתוֹ מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאִשָּׁה וְהֶבֶן, וְזוֹ קְלָלָה גְּדוֹלָה שֶׁתָּמִיד חֲסֵרָה תְּשׁוּקָתָהּ, וְזֶה כְּנֶגֶד מִדַּת תַּאֲוָה לָעֵינַיִם. וּכְנֶגֶד "נֶחְמָד" וְגוֹ' אָמַר "וְהוּא יִמְשָׁל" וְגוֹ', הִיא חֶשְׁבָּה לְהַסִּיר מֵעָלֶיהָ כֹּחַ הַמּוֹשֵׁל הַגָּדוֹל שֶׁתִּהְיֶה כֵּאלֹהִים וְגוֹ', הוֹסִיף לָהּ מוֹשֵׁל לְהַכְנִיעָהּ.

פסוק יז

וּלְאָדָם אָמַר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן מַקְפִּיד ה' עַל שְׁמִיעָתוֹ לְקוֹל אִשְׁתּוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי אָכַלְתָּ מִן הָעֵץ" וְגוֹ'? עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ**? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ תֵּבַת **לֵאמֹר**. אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי אָדָם לֹא יָדַע בְּעֵת אָכְלוֹ כִּי עֵץ הַדַּעַת הוּא, לֹא יֶצְדַּק לוֹמַר לוֹ "כִּי אָכַלְתָּ מִן הָעֵץ" וְגוֹ', כִּי הוּא לֹא אָכַל מִן הָעֵץ בִּידִיעָה אֶלָּא בְּשׁוֹגֵג. לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה' **כִּי שָׁמַעְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁקִּבֵּל דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ וְלֹא בָּדַק אַחֲרֶיהָ, וְנִמְשַׁךְ לוֹ מִזֶּה שֶׁאָכַל מִן הָעֵץ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְקוֹל** לְרָמֵז שֶׁלֹּא בָּחַן בִּדְבָרֶיהָ, אֶלָּא לַהֲבָרַת דְּבָרֶיהָ שֶׁאָמְרָה לוֹ "קַח וֶאֱכוֹל" אָכַל, וְהָיָה לוֹ לִשְׁאוֹל מֵאֵיזֶה עֵץ לְקָחָהּ. וְאָמְרוֹ **וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר**, כָּאן רָמַז הַחֵטְא שֶׁשָּׁגַג בּוֹ, כִּי הוּא צִוָּה לוֹ לֵאמֹר לָאִשָּׁה שֶׁלֹּא תֹאכַל מִן הָעֵץ, וְהוּא אָמְרוֹ "הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ לוֹמַר לְהָאִשָּׁה, וְהוּא לֹא אָמַר לְהָאִשָּׁה אֶלָּא מֻהַפְּרִי כְּמוֹ שֶׁדִּיְּקְנוּ דְּבָרֶיהָ.

וְאָמְרוֹ **אֲרוּרָה הָאֲדָמָה** וְלֹא קִלֵּל לָאָדָם כְּמוֹ שֶׁקִּלֵּל לְחַוָּה מִטַּעַם הָאָמוּר בִּדְבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, וְקִלֵּל לְהָאֲדָמָה כִּי הִיא סִבָּה, כִּי הֲגַם שֶׁהָאָדָם צִוָּה לְהָאִשָּׁה עַל הַפְּרִי לְבַד וְלֹא עַל הָעֵץ, עִם כָּל זֶה לֹא הָיָה בָּזֶה מִכְשׁוֹל, אִם לֹא הָיָה הַשִּׁנּוּי שֶׁשִּׁנְּתָה הָאֲדָמָה בְּעֵץ הַדַּעַת וְהָיָה עֵצוֹ כִּשְׁאָר עֲצֵי הַגָּן, לֹא הָיָה סִבָּה לְהַחֵטְא, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. גַּם אִם הָיְתָה עוֹשָׂה כָּל עֲצֵי הַגָּן טַעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפְּרִי, הָיָה הָאָדָם נִזְהָר לוֹמַר לְחַוָּה כִּי נִצְטַוִּית גַּם עַל הָעֵץ, וְהִיא גַּם הִיא לֹא הָיְתָה שׁוֹלַחַת יָד בָּעֵץ מִקּוֹדֶם. גַּם לֹא הָיְתָה מִתְפַּלֵּאת בּוֹ בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ שֶׁל עֵץ מִשְּׁאָר עֲצֵי הַגָּן. לָזֶה קִלֵּל ה' לְהָאֲדָמָה כִּי הִיא הָיְתָה סִבָּה לַכֹּל, שֶׁתּוֹצִיא מִין קְלָלָה. וּלְאָדָם לֹא קִלֵּל אֶלָּא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת קְלָלָה זוֹ שִׁלֵּם לוֹ ה' מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הוּא שָׁמַע לְאִשְׁתּוֹ וְעָשָׂה חֶפְצוֹ בְּתַאֲוַת אֲכִילַת דְּבַר אִסּוּר, גַּם הוּא תָּמִיד בְּעִצָּבוֹן וְגוֹ' וְתַצְמִיחַ לוֹ קוֹצִים וְגוֹ'. וּכְנֶגֶד עֲרֵיבוּת הָאֲכִילָה אָמַר לוֹ **וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה**. וּכְנֶגֶד שֶׁלֹּא טָרַח לְדַעַת מְנַיִן הוּבָא אֵלָיו הָאוֹכֶל אָמַר **בְּזֵעַת אַפֶּיךָ** וְגוֹ', שֶׁלֹּא יַשִּׂיג אֹכֶל בְּמִנּוּחָה בְּלֹא טוֹרַח.

פסוק יט

עַד שׁוּבְךָ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁנָּתַן ב' טְעָמִים **כִּי מִמֶּנָּה** וְגוֹ' **כִּי עָפָר** וְגוֹ', לְהֱיוֹת שֶׁטַּעַם "מִמֶּנָּה לֻקַּחְתָּ" אֵינוֹ טַעַם מַסְפִּיק לָשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה, כִּי הֲלֹא קוֹדֶם שֶׁחָטָא גַּם כֵּן הָיָה בִּבְחִינָה זוֹ, וְלֹא נִגְזַר עָלָיו לָשׁוּב לַמָּקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ לֻקַּח, לָזֶה נָתַן טַעַם ב' בְּאָמְרוֹ "כִּי עָפָר אַתָּה" וְגוֹ'.

הַכָּוָנָה בָּזֶה כִּי אִם הָיָה נִצּוֹל מֵהַחֵטְא בִּשְׁכַר קִיּוּם מִצְוַת ה', הָיָה ה' מַגְבִּיר בּוֹ צַד הָרוּחָנִיּוּת וְיִהְיֶה גּוּפוֹ מְזַדַּכֵּךְ וְיִתְהַפֵּךְ הַחֹמֶר וְיֵעָשֶׂה צוּרָה בְּהִתְגַּבְּרוּת חֵלֶק הָרוּחָנִי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁחָטָא גָּרַם ב' דְּבָרִים: הִפְלִיג חֵלֶק הַחֹמֶר שֶׁבּוֹ וְהִגְשִׁימוֹ וְהֶחְלַט מִמֶּנּוּ הִתְהַפְּכוּתוֹ לְצוּרָה, גַּם הֶחְשַׁךְ מָאוֹר הָרוּחָנִי שֶׁבּוֹ וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לְהָאִיר לִבְחִינַת הַחֹמֶר לַעֲשׂוֹתוֹ צוּרָה. וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי", פֵּרוּשׁ טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ עַתָּה שֶׁתָּשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה שֶׁלֻּקַחְתָּ מִמֶּנָּה וְלֹא מִקּוֹדֶם לָזֶה, **כִּי עָפָר אַתָּה**, פֵּרוּשׁ הֶעֱמַדְתִּי עַצְמְךָ בְּמִדַּת עָפָר שֶׁהַגְשַׁמְתִּי מִצַּד מַעֲשֶׂיךָ שֶׁלֹּא שָׁמַרְתָּ הַמִּצְוָה שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ הָיָה הַזִּכּוּךְ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כִּי כָּל מָקוֹר יִקְו לִמְקוֹרוֹ וְשׁוּב יָשׁוּב אֵלָיו, וְהוּא מִקּוֹר גָּלְמוֹ הוּא מִן הָאֲדָמָה לֻקַּח. וְטַעַם אָמְרוֹ **וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב** נִתְכַּוֵּן עוֹד לוֹמַר כִּי לֹא מִלְּבַד שֶׁיָּשׁוּב אֶל הָאֲדָמָה אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה נִרְקָב גּוּפוֹ וְיֵעָשֶׂה הוּא עַצְמוֹ עָפָר. וְכֵן הֶעֱמִידוּ פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קנב.) בְּמַעֲשֶׂה דְּהַנְהוּ קַפּוּלָאֵי דְּרַב נַחְמָן.

פסוק כ

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם וגו'. יֵשׁ לָתֵת לֵב לָמָּה לֹא קָרָא לְהּ׳ שֵׁם בְּשָׁעָה רִאשׁוֹנָה, קוֹדֶם כָּל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה.

דַּע כִּי זֹאת הָאִשָּׁה כְּבָר נִתְעַלֵּית לְשֶׁבַח, וְקָרָא לְהּ׳ ה' שֵׁם יַחַד עִם בַּעְלָהּ, כְּאָמְרוֹ "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם" – שֵׁם לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת, כִּי שֵׁם זֶה אָדָם הוּא שֵׁם מְעֻלֶּה, וּכְמַאֲמַר הַנָּבִיא (יחזקאל לד:לא): "אָדָם אַתֶּם", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סא.) אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְכוּ'. **וּמַעֲתָּה** אֵין מָקוֹם לִקְרוֹת שֵׁם לְחַוָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁשָּׁמְעָה לְדִבְרֵי מֵסִית וְהֶזִּידָה בְּעֵץ הַדַּעַת יָרְדָה מִבְּחִינָתָהּ וְחָסְרָה שֵׁם הַמְעֻלֶּה. וְכֵן מִדָּה זוֹ בָּעוֹלָם שֶׁכָּל שֶׁיָּזִיד אָדָם יֶחְסַר שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (משלי י:ז): "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב" רַחֲמָנָא לִצְלָן. לָזֶה בָּא הָאָדָם וְקָרָא לְהּ׳ שֵׁם עַל מַעֲשֶׂיהָ שֶׁהָיְתָה אֵם כָּל חָי. וְהַגַּם שֶׁגַּם שֶׁאָדָם חָטָא, כְּבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁשִּׁוּוּג הָיָה בַּדָּבָר.

וְעוֹד גַּם לוֹ הֻכְרָה יְרִידָה לְפִי שָׁעָה, שֶׁקְּרָא לוֹ הַכָּתוּב כָּאן "הָאָדָם" ג' אוֹ ד' פְּעָמִים. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי בְּחִינַת "הָאָדָם" הִיא פְּחוּתָה מִבְּחִינַת שֵׁם "אָדָם", כָּאָמוּר בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (עבודה זרה ג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה (הַגְּרָסָא בַּגְּמָרָא רַבִּי מֵאִיר, אוּלָם הַתּוֹסְפוֹת בְּסַנְהֶדְרִין נט. כָּתְבוּ וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים דְּגַרְסִינַן רַבִּי יִרְמְיָה, הַגָּהָה) "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם" וְגוֹ' – כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם לֹא נֶאֱמַר וְכוּ', אֲפִילּוּ גּוֹי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְכוּ'. וְהִקְשׁוּ רַשִׁ"י וְתוֹסְפוֹת מַאֲמָר זֶה עִם מַאֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי שֶׁאָמַר: אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְכוּ', וְתֵרְצוּ הַתּוֹסְפוֹת שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ וּמַעֲלָה בֵּין "אָדָם" לְ"הָאָדָם", כִּי "אָדָם" הוּא הַגָּדוֹל וְהַמְשֻׁבָּח וְכוּ'. וַהֲגַם שֶׁרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כָּתַב (סנהדרין נט.) שֶׁחוֹלְקִים הַתַּנָּאִים, עִם כָּל זֶה דִּבְרֵי הַתּוֹסְפוֹת עִקָּר, כִּי מָצִינוּ בְּפֵרוּשׁ בְּדִבְרֵי רַשְׁבַּ"ם שֶׁמְּחַלֵּק כְּדִבְרֵי הַתּוֹסְפוֹת. וְטַעַם הַדָּבָר הוּא כִּי

"אָדָם" הוּא בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ מ"ה, וּשְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֲוָיָ"ה בְּמִלּוּי אַלְפִּי"ן יַעֲלֶה כֵּן, וּבְתוֹסֶפֶת הַהֵ"א תֹּאבַד הַכַּוָּנָה הָרְמוּזָה. וְלָזֶה קָרָא לוֹ "הָאָדָם" אַחַר שֶׁחָטָא, אֲבָל לֹא נִשְׁאַר בִּירִידָה זוֹ, שֶׁמִּצִינוּ לוֹ שֶׁחָזַר ה' וּקְרָאוֹ "אָדָם", דִּכְתִיב "וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ", וְחָזַר לְמַעֲלָתוֹ כִּי חֶטְאוֹ שׁוֹגֵג הוּא.

עוֹד יֵשׁ לוֹמַר טַעַם קְרִיאַת שֵׁם אַחַר כָּל הַמַּעֲשֶׂה. וְקוֹדֶם יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה יִתְיַחֵס אֵלֶיהָ הַחַיִּים וְלֹא יִתְיַחֵס אֶל הָאָדָם, כִּי גַּם הוּא אַב כָּל חָי. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר כִּי לַטַּעַם הָאָמוּר הָיָה צָרִיךְ לִקְרוֹתָהּ חַיָּה וְלֹא חַוָּה. אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לִהְיוֹת שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בָּהּ ב' דְּבָרִים: הָא', שֶׁשְּׁמָעָה דִּבְרֵי הַמַּסִּית קָרָא אוֹתָהּ עַל שְׁמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **חַוָּה** מִלְּשׁוֹן חִוְיָא שֶׁהוּא הַנָּחָשׁ, וּכְמוֹ כֵן הוּבָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש בראשית י"ט), וְהַב' שֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ לֵילֵד בְּעֶצֶב. לָזֶה קָרָא לָהּ חַוָּה וְלֹא קָרָאהּ חִוְיָא, לִרְמֹז כִּי הִיא הָיְתָה אֵם כָּל חַי, כֵּיוָן שֶׁהִיא סוֹבֶלֶת הָעֶצֶבוֹן שֶׁל הֵרָיוֹן וְשֶׁל לֵדָה, לָהּ יֵאָתֶה לְהִתְיַחֵס אֵם כָּל חַי וְלֹא לָאָדָם. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב אֶלָּא טַעַם שֶׁהוּא בִּלְתִּי מוּחָשׁ בְּמַשְׁמָעוּת הַשֵּׁם, כִּי רֶמֶז הַחִוְיָא נִכָּר הוּא בַּשֵּׁם. גַּם סְמַךְ הַדָּבָר לְמַעֲשֵׂה הַנָּחָשׁ יַגִּיד הַדָּבָר.

פסוק כב

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' הֵן הָאָדָם וְגוֹ'. יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה לֹא חָשׁ הָאֵל לְצַוּוֹת לְהָאָדָם עַל עֵץ הַחַיִּים לְבַל יַקְדִּים וְיֹאכַל מִמֶּנּוּ וְחַי לְעוֹלָם קוֹדֶם שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַדַּעַת?

עוֹד אָמְרוֹ תֵּיבַת **הָיָה** שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "הוּא". עוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "הֵן הָאָדָם כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ". עוֹד, אֵיךְ יְצַדֵּק לַדְּמוּתוֹ לֵאלֹהִים לְצַד שֶׁיּוֹדֵעַ טוֹב וָרָע? עוֹד, אֵיךְ יְצַדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת "מִמֶּנּוּ" חָס וְשָׁלוֹם שֶׁמַּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ לְמַעְלָה כְּדִמּוּת, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "כְּאֶחָד מִכֶּם" אוֹ "כֵּאלֹהִים"?

אָכֵן לֶהֱיוֹת שֶׁקָּדַם ה' וְצִוָּה לָאָדָם עַל עֵץ הַדַּעַת, לֹא חָשׁ ה' לְהָאָדָם שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַחַיִּים בֵּין מִצַּדּוֹ בֵּין מִצַּד הַמַּסִּית. בֵּין מִצַּדּוֹ – כִּי הוּא מְשֻׁלָּל מֵהַהַכָּרָה וְהַיְדִיעָה לְבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת לַעֲלוֹת בְּרוּמֵי הַצַּלְחוֹת גּוּפִיּוֹת, בֵּין לְצַד הַמַּסִּית – כִּי הַמַּסִּית מִטִּבְעוֹ שֶׁלֹּא יָסִית לְהָאָדָם עַל הַדָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹ הֲנָאָה וְזָכוּת, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יְסִיתֵהוּ לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים. וְאִם הָיָה ה' מְצַוֵּהוּ עַל עֵץ הַחַיִּים עִם עֵץ הַדַּעַת, הָיָה הַמַּסִּית מִתְנַגֵּד בּוֹ לֶאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים לְצַד בְּטוּל הַמִּצְוָה, וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מוֹצֵא מָקוֹם לְהָסִית גַּם לָאָדָם עַצְמוֹ. לָזֶה נִתְחַכֵּם ה' לְבַל צִוּוֹתוֹ עַל זֶה, שֶׁבָּזֶה לֹא יִתְנַגֵּד בּוֹ מֵסִית, וְכַאֲשֶׁר אָכַל מֵעֵץ הַדַּעַת וְיֶשְׁנוֹ בְּהַכָּרַת דָּבָר שֶׁיֵּאוֹת לוֹ, נִכְנַס בְּגֶדֶר סָפֵק שֶׁמָּא יִשְׁלַח יָדוֹ לֶאֱכוֹל לְחַיּוֹת לְעוֹלָם.

וְלַחֲשֹׁשָׁא זוֹ דִּבֵּר ה' דְּבַר חָכְמָה, וְזוֹ הִיא שִׁעוּר דְּבָרָיו: "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד", פֵּרוּשׁ שֶׁה' בְּרָאוֹ כְּאַחַד, פֵּרוּשׁ כְּאַחְדוּת אֶחָד הַמְּכֻרֶת בָּעוֹלָם שֶׁהוּא אַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "נַעֲשֶׂה

אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" וְהִשְׁלִיטוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים כְּאָמְרוֹ "וְיִרְדּוּ" וְגוֹ', וְיָצְתָה פְּעָלָה זוֹ **מִמֶּנּוּ**, פֵּרוּשׁ מֵהָאָדָם, לָדַעַת טוֹב וָרָע, כִּי אֲנִי צִוִּיתִיו לְבַל יֹאכַל מֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע, אֶלָּא שֶׁהוּא חָטָא וְהִשִּׂיג הַיְדִיעָה, וְכֵיוָן שֶׁהִשִּׂיג הַיְדִיעָה יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַיְדִיעָה יִבְחַר לֶאֱכֹל מֵעֵץ הַחַיִּים וְחַי לְעוֹלָם. וּמָצָאתִי רְאָיָה לְפֵרוּשׁ "מִמֶּנּוּ" מִדִּבְרֵי אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם "מִמֶּנּוּ" – "מִנֵּיהּ".

עוֹד יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי ה' בְּיוֹם צַוּוֹתוֹ עַל עֵץ הַדַּעַת צִוָּה ב' דְּבָרִים: הָאֶ' הוּא בִּלְתִּי אֲכוֹל מֵעֵץ הַדַּעַת, וְהַב' אִם יֹאכַל יֶשְׁנוֹ בְּתַקָּנַת הַמָּוֶת, וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי בְיוֹם וְגוֹ' תָּמוּת", כִּי זֶה הוּא תִּקּוּן הַדָּבָר וַהֲוָה לֵיהּ כְּלָאו הַנִּתָּק לַעֲשֵׂה שֶׁהוּא הַתִּקּוּן. וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי זוֹלַת הַחֵטְא הָיָה הָאָדָם מַשִּׂיג לַעֲלוֹת לְהִתְעַדֵּן בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי בִּדְמוּת שֶׁהוּא, וְהָיָה דָּר בָּעֲלִיָּה וּבֶחָצֵר, וְצֵא וּלְמַד מֵאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב. וְעַל יְדֵי הַחֵטְא נִפְסְלָה גְּוִיָּתוֹ מֵהַשָּׂגַת עֲלוֹת לְמָקוֹם קָדוֹשׁ, וּכְשֶׁיִּהְיֶה מוּשְׁלָל אֶפְשָׁרִיּוּת הַהַפְרָדָה מֵהַגְּוִיָּה הֲרֵי הוּא חָסֵר הַשָּׂגַת הִתְעַדְּנוּת הַנִּצְחִי וְהֶעָרֵב הַמְקֻוֶּה. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁלֹּא צִוָּה הָאֵל לְהָאָדָם בִּלְתִּי אֲכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים, הָאָדָם מֵעַצְמוֹ יִפְרוֹשׁ מֵחֲשַׁשׁ יוֹם אָכְלוֹ מֵעֵץ הַדַּעַת, שֶׁאִם לֹא כֵּן אֵין מְצִיאוּת לְתַקֵּן הַלָּאו וְנִמְצָא הָאָדָם אָבוּד. אֲבָל אַחַר שֶׁאָכַל, הֵן אֱמֶת אִם הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֲכִילָתוֹ הִיא אֲכִילָה שֶׁצָּרִיךְ עָלֶיהָ מִיתָה, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא הָיָה ה' חָשׁ שֶׁיֹּאכַל מֵעֵץ הַחַיִּים, אֶלָּא שֶׁאֲכִילָתוֹ הָיְתָה בְּשׁוֹגֵג וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וּמַעַתָּה אֵין לוֹ לָחוּשׁ עוֹד עַל הֶעָוֹן לִשְׁמֹר עַצְמוֹ בְּלִתִּי קָרוֹב לָעֵץ. **כִּי** יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי עִקַּר טַעַם מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל עֵץ הַדַּעַת הִיא לְבִלְתִּי יֶשַׁע בְּדַעַת אָדָם הַכָּרַת בְּחִינַת הָרַע, וְתִהְיֶה דַּעְתּוֹ מֻחְלֶטֶת בִּבְחִינַת הַטּוֹב מִבְּלִי הַרְגָּשַׁת בְּחִינַת הָרַע וַהֲוָיָתוֹ בָּעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ (קהלת ז:כט) "עָשָׂה וְגוֹ' אֶת הָאָדָם יָשָׁר", פֵּרוּשׁ בִּידִיעָה אַחַת טוֹבָה וְאֵין דִּמְיוֹן הָרַע מְצֻיָּר בְּדַעְתּוֹ. וְכַאֲשֶׁר הֵכִּר הָרַע בִּידִיעָתוֹ וְדַעְתּוֹ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת "וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּים וַיִּתְבּוֹשָׁשׁוּ", אֵין מָקוֹם לְמִצְוָה זוֹ בָּעוֹלָם. וַיַּחְשֹׁב הָאָדָם שֶׁפְּקֻעָה מִצְוָה זוֹ מֵעַצְמָהּ וּמַעַתָּה לֹא יָחוּשׁ לִשְׁלוֹחַ יָדוֹ וְחָי, וְאָמַר ה' כִּי טוֹעֶה בְּדַעְתּוֹ וְצָרִיךְ הוּא לָמוּת אֲפִלּוּ עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי נִפְסַל גּוּפוֹ מֵעֲלוֹת אֶל הָאֱלֹהִים יַחַד עִם הַנִּשְׁמָה.

וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה נִשְׂכִּיל מַאֲמַר אֶחָד תָּמוּהַּ (בראשית רבה כא,ו), וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ", אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כָּהֲנָא: מְלַמֵּד שֶׁפָּתַח לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פֶּתַח שֶׁל תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב "וְעַתָּה" – אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י:יב): "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה" וְגוֹ', וְהוּא אָמַר "פֶּן" – אֵין "פֶּן" אֶלָּא לָאו. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יִשְׁלַח יָדוֹ וְאָכַל, וְאִם אָכַל וָחַי לְעוֹלָם, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה תְּמוּהִים בְּיוֹתֵר, אֵיךְ יְצַדֵּק לוֹמַר ה' לְאָדָם שֶׁיַּחְזֹר בִּתְשׁוּבָה וְיִמְרֹד מֶרֶד גָּדוֹל כָּזֶה לוֹמַר "לֹא"? עוֹד, לָמָּה לֹא חָשׁ ה' שֶׁיֹּאכַל

אֶלָּא כְּשֶׁאָמַר "לֹא"? וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי אִם הָיָה עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה לֹא הָיָה ה' מַקְפִּיד עַל חֲיוּתוֹ לְעוֹלָם, וְזֶה אֵינוֹ, כִּי כְּבָר נִתְחַיֵּב מִיתָה בְּיוֹם אָכְלוֹ מֵעֵץ הַדַּעַת.

וּלְפִי דְּרָכֵנוּ יָבוֹאוּ עַל נָכוֹן דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי ה' רָצָה לְהוֹדִיעַ לָאָדָם כִּי חָטָא בַּאֲכִילָתוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת הַכָּרָתוֹ כֵּן, הוּא מַעֲצָמוֹ יִבָּדֵל מִלֶּאֱכוֹל מֵעֵץ הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה כִּי הוּא זֶה תִּקּוּנוֹ. וְלָזֶה אָמַר לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, וּמַשְׁמָעוּת תְּשׁוּבָה יַגִּיד כִּי פָּשַׁע. וְהָאָדָם הֵשִׁיב "לָאו", פֵּרוּשׁ כִּי לֹא חָטָא שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָשׁוּב, וְטוֹעֵן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי לֹא יָדַע בָּהּ וְאֵינוֹ אֶלָּא שׁוֹגֵג וְאֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְכֵיוָן שֶׁטָּעַן כֵּן, אָמַר ה' מֵעַתָּה יִשְׁלַח יָדוֹ וְאָכַל, שֶׁאֵין לוֹ מוֹנֵעַ כְּפִי סְבָרָתוֹ. לָזֶה שִׁלְּחוֹ ה' כִּי מִשְׁפָּטוֹ נֶחְתָּם לָמוּת עַל אֲכִילָתוֹ מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ. וְאַחַר כָּךְ שָׁב וְנִכְנַס בְּמֵי גִּיחוֹן ק"ל שָׁנָה לְכַפָּרַת עָוֹן (פרקי דרבי אליעזר כ):

וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁה' אָמַר אֵלָיו "בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ" וְגוֹ', דִּבְרֵי קָדוֹשׁ אֲמָרָם בִּבְ' פָּנִים: יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת יוֹם – יוֹמוֹ שֶׁל אָדָם, וְיֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֶלֶף שָׁנָה (מדרש רבה פי"ט). וְהַכַּוָּנָה הוּא כְּפִי בְּחִינַת הַחֵטְא וּכְפִי הַרְגָּשָׁתוֹ בַּדָּבָר: אִם יַרְשִׁיעַ לַעֲבוֹר פִּי ה' בְּעַזּוּת – יְקַיַּם בּוֹ יוֹמוֹ שֶׁל אָדָם, וְאִם יִשְׁגּוֹג שְׁגָגָה כָּזוֹ וְיִנָּלֶה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא הָיָה חָפֵץ בַּדָּבָר – תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה.

פרק ד

פסוק א

וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א' נד) כִּי קַיִן הוּא בְּחִינַת הָרַע וְהֶבֶל הוּא בְּחִינַת הַטּוֹב, וְהוּא נַפְשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תיקון סט). וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַפְּלָגַת הַפְּצָעִים שֶׁפָּצַע קַיִן בְּהֶבֶל עַד שֶׁהָרָגוֹ, כְּאָמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סַנְהֶדְרִין לז:) שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מְקוֹם הַנֶּפֶשׁ, וּבָזֶה הֵסִיר חֵלֶק הָרַע מִמֶּנּוּ וְהֶכַּר הַטּוֹב מֻחְלָט, וְהוּא אָמְרוֹ **קָנִיתִי** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זֶה קָנִיתִי אִישׁ שֶׁהוּא מֹשֶׁה אֶת ה', שֶׁלֹּא הִשִּׂיג מְצִיאוּת זֶה לִהְיוֹת עִם ה' כְּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת יְסוּרִין שֶׁעָשָׂה לוֹ קַיִן.

פסוק ב

וַתּוֹסֶף וְגוֹ' אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "אֶת אָחִיו" לְלֹא צֹרֶךְ, גַּם הָאֲרִיךְ לוֹמַר פַּעֲמַיִם תֵּבַת **אֶת**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ"ב) כִּי אַחַר שֶׁנִּצַּח הֶבֶל לְקַיִן וְהִפִּילוֹ, רִחֵם עָלָיו הֶבֶל וְקָם מֵעָלָיו, וְאַחַר כָּךְ קָם קַיִן וְגוֹ' וַהֲרָגוֹ (תנחומא, בראשית ט). וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אֶת אָחִיו**, פֵּרוּשׁ כִּי נָהַג הוּא עִם קַיִן בְּמִדַּת

הָאַחְוָה כַּנִּזְכָּר, אֲבָל קַיִן נָהֵג עִמּוֹ בְּלֹא אַחְוָה אֶלָּא כְּאָדָם אַחֵר, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת הֶבֶל** בְּלֹא אַחְוָה, וְלָזֶה הִפְסִיק בְּ"אֶת" ב'. עוֹד רָמַז בִּב' אֶתִּין עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סב) כִּי ב' תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם הֶבֶל, לָזֶה אָמַר ב' פְּעָמִים "אֶת", וּבְקַיִן פַּעַם אַחַת "אֶת" כִּי לֹא נוֹלְדָה אֶלָּא אַחַת.

פסוק ד

וַיִּשַׁע ה' וְגוֹ' וְאֶל קַיִן וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִתְחִיל בְּהוֹדָעַת הַמַּקְדִּם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וְלֹא שָׁעָה אֶל קַיִן וַיִּשַׁע אֶל הֶבֶל", בָּא לְלַמְּדֵנוּ הַפְלָגַת רְחוּק קַיִן, שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר שֶׁהָיָה נַחַת רוּחַ לִפְנֵי ה' בְּאֶמְצָעוּת מִנְחַת הֶבֶל, לֹא שָׁעָה לְקַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ, הֲגַם הֱיוֹתוֹ רֹאשׁוֹן בַּתְּשׁוּרָה וְגָדוֹל בְּסֵדֶר הַלֵּדָה, יָרַד מַטָּה מַטָּה.

וְטַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר **אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ וְאֶל קַיִן וְאֶל** וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "אֶל מִנְחַת הֶבֶל וְאֶל מִנְחַת קַיִן". כָּאן רָמַז כִּי הָאָדוֹן הָיָה מַרְאֶה פָּנִים שֶׁל רָצוֹן לְמִקְרְבֵי תְּשׁוּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשַׁע אֶל הֶבֶל** וְגַם קִבֵּל תְּשׁוּרָתוֹ, **וְאֶל קַיִן** לֹא הֵרְאָה פָּנִים לֹא לוֹ וְלֹא לְתִשׁוּרָתוֹ.

פסוק ה

וַיִּחַר לְקַיִן וְגוֹ'. הִנֵּה הֶחָרוֹן אַף יַגִּיד הַגַּבְהוּת, וּנְפִילַת אַפַּיִם יַגִּיד הַהַשְׁפָּלָה. הֶחָרוֹן אַף הוּא נֶגֶד אָחִיו שֶׁעָלָה בְּמַעֲלוֹת וְהוּא יָרַד לְמַטָּה, בְּחָשְׁבוֹ כִּי הוּא סִבָּה, שֶׁהֵבִיא קָרְבָּן מְשֻׁבָּח וּמְעֻלֶּה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וּבְאֶמְצָעוּתוֹ הֵכִר חֶסְרוֹן מִנְחָתוֹ. וְהַשְׁפָּלוּת בְּהַכָּרָתוֹ פְּחִיתוּתוֹ בְּעֵינֵי ה'. עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּחַר לְקַיִן** – כְּשֶׁרָאָה שֶׁלֹּא קִבֵּל ה' מִנְחָתוֹ, כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁמָּאַס הַבּוֹרֵא בִּבְרוּאָיו וְאֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ בָּהֶם, לָזֶה חָרָה אַף. וּמִדָּה זוֹ בְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הִיא, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו ח:כא): "וְהָיָה כִּי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף" נֶגֶד אֱלֹהָיו אֲשֶׁר אֵינוֹ מַשְׁגִּיחַ בּוֹ. וְכַאֲשֶׁר רָאָה כִּי שָׁעָה ה' לְהֶבֶל וְלֹא לוֹ, אָז נָפְלוּ פָּנָיו, וְיָדַע כִּי לֹא מִצַּד הַמַּשְׁגִּיחַ אֶלָּא מִצַּד הַנִּשְׁגָּח הוּא סִבָּה לְמָנוֹעַ מִמֶּנּוּ הָרָצוֹן, וְאָחִיו יוֹכִיחַ בִּ' דְּבָרִים: יוֹכִיחַ כִּי ה' מַשְׁגִּיחַ, וְיוֹכִיחַ כִּי קַיִן מְשֻׁלָּל מֵהָרָצוֹן, כִּי הֵם בִּ' מְנָחוֹת וּפִגּוּל אַחַת.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב' קפ"ב:) כִּי כָּל הַכּוֹעֵס נִשְׁמָתוֹ מִסְתַּלֶּקֶת מִמֶּנּוּ. וּבְחִינָה זוֹ מִתְיַחֶסֶת אֶל צֶלֶם אֱלֹהִים שֶׁעַל פְּנֵי אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּחַר לְקַיִן** וּבָזֶה נָפְלוּ פָּנָיו, שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ הַנְּשָׁמָה וְהוּסַר מִמֶּנּוּ צֶלֶם הַפָּנִים. וְטַעַם הַשְׁפָּלָתוֹ בְּעֵינֵי ה' הֲגַם שֶׁלֹּא נוֹדַע חֶטְאוֹ, מַעֲשָׂיו מְעִידוֹת שֶׁרָשָׁע הָיָה.

פסוק ו

וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן וְגוֹ'. קָשֶׁה אָמְרוֹ **לָמָּה חָרָה** וְגוֹ', הַהֵיטֵב יֵחָרֶה לוֹ עַל הַפְלָגַת שִׁפְלוּתוֹ בְּעֵרֶךְ אָחִיו הַקָּטָן וַיִּפְּלוּ פָּנָיו, וּבַמֶּה מֵסִיר בָּשְׁתּוֹ בְּאָמְרוֹ הֲלֹא אִם תֵּיטִיב, זֶה הוּא תִּקּוּן

לְהַבָּא וְלֹא לְשֶׁעָבַר. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ** אֵין לוֹ מַשְׁמָעוּת, וְכָל הָאָמוּר בָּעִנְיָן צָרִיךְ פֵּרוּשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת דְּבַר ה' הוּא תְּחִלַּת דְּבָרָיו, הוֹדִיעוֹ כִּי הִשְׁגִּיחַ ה' בְּבֹ' הַרְגָּשׁוֹת אֲשֶׁר עָבְרוּהוּ, וְעַל כָּל אַחַת הוּא אוֹמֵר "לָמָּה" לְכָל הַפֵּרוּשִׁים שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בַּחֲרוֹן אַפּוֹ וּנְפִילַת פָּנָיו. וְנָתַן לוֹ טַעַם הַדָּבָר וְיסוֹדוֹ לָדַעַת דַּעַת עֶלְיוֹן וְסוֹדוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **הֲלֹא אִם תֵּיטִיב**, פֵּרוּשׁ: אִם תִּהְיֶה מִבְּחִינַת הַטּוֹב, כָּל מַעֲשֶׂיךָ שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם בְּחִינַת הַטּוֹב וּמַעֲצָמָן הֵם מִתְנַשְּׂאִים, כִּי הַקְּדֻשָּׁה אֵינהּ צְרִיכָה לַאֲחֵרִים. וְצֵא וּלְמַד (בבא מציעא פה:) מִמַּעֲשֶׂה כְּסָאוֹ שֶׁל רַבִּי חִיָּיא שֶׁהָיָה עוֹלֶה מֵעַצְמוֹ לְמַעְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׂאֵת**, פֵּרוּשׁ: מֵעַצְמוֹ. וְתִתְפָּרֵשׁ שְׂאֵת עַל הַמִּנְחָה גַּם עַל קָיִן עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִפְּלוּ פָּנָיו שֶׁהוּא צֶלֶם הַנָּאוֹת, אֶלָּא תִּהְיֶה מַעֲלָתוֹ נִשְּׂאָה וְהִיא בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁהִיא בְּחִינַת הָרוֹמְמוּת וְהַגְּדֻלָּה, וְהֵם כְּנֶגֶד ב' בְּחִינוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן "וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ" שֶׁהֵם ב' דְּבָרִים. **וְאִם לֹא תֵּיטִיב**, פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁתִּשְׁלֹל בְּדַעְתְּךָ בְּחִינַת הַטּוֹב, **לַפֶּתַח** פֵּרוּשׁ: לְהַתְחָלָתְךָ חָשׁוּב רַע, הִנֵּה בְּחִינַת הָרַע שָׁנִּקְרֵאת חַטָּאת רוֹבֶצֶת עָלֶיךָ גַּם עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ וְשׁוֹלֶלֶת מִמְּךָ הַנְּשִׂיאוּת וּמוֹשֶׁלֶת בְּמַעֲשֶׂיךָ. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לַחֲרוֹן אַפְּךָ כֵּיוָן שֶׁאַתָּה סִבָּה לַדָּבָר?

וְאָמְרוֹ **וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ**, כָּאן רָמַז כִּי יֵצֶר הָרַע יֵשׁ בְּטִבְעוֹ בְּחִינַת הַתְּשׁוּקָה לְהַחֲטִיא הָאָדָם, כְּטֶבַע שֶׁבָּאָדָם לְהִתְאַוּוֹת תַּאֲוָה וְלַחְשׁוֹק זָהָב. וְאָמְרוֹ **וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ**, כָּאן הוֹדִיעַ כִּי הֲגַם כִּי הוּא בְּסֵדֶר זֶה, יֶשְׁנוֹ בְּיָדוֹ לִמְשׁוֹל בּוֹ, וּמֵעַתָּה לָמָּה יִפְּלוּ פָּנֶיךָ אַחַר שֶׁבְּיָדְךָ הַדָּבָר לִמְשׁוֹל בּוֹ וּלְהָרִים הַמִּכְשׁוֹל שֶׁהוּא הַחַטָּאת.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאִם לֹא תֵּיטִיב לַפֶּתַח** – שֶׁהוּא שַׁעַר קַבָּלַת הַמִּנְחוֹת וְהַתְּשׁוּרוֹת, שָׁם רוֹבֵץ הַחַטָּאת לְבַל יִהְיֶה מָקוֹם לַעֲלוֹת הַתְּשׁוּרָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהּ כֹּחַ לְהִנָּשֵׂאוֹת. וְאִם תֹּאמַר אַתָּה הָאָדוֹן שַׁלִּיט תְּקַבֵּל הַמִּנְחָה וְלֹא יִהְיֶה מוֹנֵעַ הַחַטָּאת, לָזֶה אָמַר הֵן אֱמֶת אִם תַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה יֵשׁ מָקוֹם לְטַעֲנָה זוֹ, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁאֵינְךָ חוֹשֵׁב בִּתְשׁוּבָה כָּרְמוּז בְּתֵיבַת "לֹא תֵיטִיב" שֶׁעוֹדְךָ מִתְאַוֶּה וְחוֹשֵׁק לִבְחִינַת הָרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ**, וְאַתָּה חָפֵץ לִמְשׁוֹל בּוֹ וּלְגָרֵשׁ אוֹתוֹ לְבַל יִרְבֹּץ לְפִתְחֶךָ. וַהֲגַם כִּי ה' יִרְצֶה לְהַפְרִידוֹ מֵעָלֶיךָ, אֲבָל צָרִיךְ שֶׁאַתָּה תַּרְחִיקֶהוּ מִתְּשׁוּקָתְךָ, כִּי כָּל עוֹד שֶׁאָדָם חוֹשֵׁק בִּבְחִינַת הָרַע הוּא מַמְשִׁילוֹ עָלָיו, כְּאָמְרוֹ (תהלים פ"א:י): "לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר". וּכְשֶׁהָאָדָם מוֹאֵס בִּדְבָרָיו וּבַעֲצָתוֹ זוֹ הִיא הַשְׁפָּלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ (משלי ט"ז:ל"ב): "וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר". וּכְפִי זֶה יְדַבֵּר ה' אֵלָיו בְּדֶרֶךְ תְּמִיהָא, כְּדֶרֶךְ שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר אֵלָיו "לָמָּה וְגוֹ' וְלָמָּה" וְגוֹ', כִּי תְּלוּנָתוֹ עַל עַצְמוֹ וְלֹא עַל מַלְכּוֹ, כִּי אֵיךְ יַחְפֹּץ שֶׁיִּמְשׁוֹל הוּא בּוֹ וְהוּא מַמְשִׁילוֹ עַל עַצְמוֹ, וְהָבֵן:

פסוק ח

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו. פֵּרוּשׁ: אָמַר לוֹ דָּבָר אַחֵר, לְצַד שֶׁקָּדַם אֵלָיו סִבַּת הַשִּׂנְאָה מֵחֲמַת קִנְאָה, יַרְגִּישׁ הֶבֶל מֵאֶמְצָעוּת הַדָּבָר שֶׁיִּשְׂנָאֵהוּ וְיַשְׂכִּיל לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר אֵלָיו הָאָחִוָה, כִּי לֹא נוֹלַד בְּלִבּוֹ שִׂנְאָה מֵחֲמַת הַדָּבָר לְצַד קִנְאָתוֹ, וְהִטְעָהוּ כְּדֵי לְהַאֲמִין בּוֹ לְתַכְלִית כַּוָּנָתוֹ לְהַפִּילוֹ בַּמִּכְמוֹרֶת הַכָּתוּב אַחַר זֶה. וְלָכֵן נִתְחַכֵּם מַפְסִיק פְּסוּקִים שֶׁעָשָׂה פִּסְקָא וְאֵינָהּ פִּסְקָא בְּפָסוּק זֶה עִם פָּסוּק שֶׁלְּאַחֲרָיו.

וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הֱיוֹתָם בַּשָּׂדֶה. גַּם אָמְרוֹ **וַיָּקָם** קַיִן זוֹ לָמָּה, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לוֹמַר אֶלָּא "וַיַּהֲרֹג קַיִן לְהֶבֶל". עוֹד לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אָחִיו". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **אֵי הֶבֶל** מַה כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא בִּשְׁאֵלָה זוֹ. עוֹד מִי פָּתִי כְּקַיִן שֶׁיָּשִׁיב לְיוֹדֵעַ וְעֵד "לֹא יָדַעְתִּי", וּמִי מַכִּיר הַשְׂגָּחָתוֹ כְּנִבְרָאִים רִאשׁוֹנִים? **עוֹד** מַה יַּאֲרִיךְ לָשׁוֹן לוֹמַר **הַשּׁוֹמֵר**? עוֹד אָמְרוֹ "קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צוֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה", לָמָּה יֵצְרַךְ לוֹמַר **מִן הָאֲדָמָה** וּמַה הִיא הַצְּעָקָה? עוֹד לָמָּה קִלֵּל הָאֲדָמָה אִם הוּא הָרוֹצֵחַ, עָלָיו תָּבֹא קְלָלָה, וּמַה מַּעֲלָה וּמַה מוֹרֶדֶת הָאֲדָמָה בְּרִצְיָחָתוֹ? אִם לֹא תִּקַּבֵּל הִיא דָּמוֹ יִהְיֶה לִלְקִיקַת הַלּוֹקֵק, וּמַעֲשֶׂיהָ נָאִים בְּכַסּוֹת דָּמוֹ, וְכִמְעַט אֵין מַשְׂמָעוּת לְדִבְרֵי ה':

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לֶהֱיוֹת כִּי קַיִן נִתְקַנֵּא בְּהֶבֶל בְּחָשְׁבוֹ כִּי הוּא סִבָּה לְהַשְׁפָּלָתוֹ, כִּי בְּאֶמְצָעוּתוֹ הֻכַּר אָפְלוֹ, וְחָשַׁב כִּי כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה הֶבֶל בַּמְּצִיאוּת יִתְרַצֶּה ה' בְּקַיִן כִּי אֵין עוֹד אַחֵר לְבָחוֹר בּוֹ, וְחָשַׁב לְהָרְגוֹ, וְחָשׁ שֶׁתִּעַל צַחֲנָתוֹ וּבָאְשׁוֹ בְּפִגְעוֹ בּוֹ כִּי נִצְטַוָּה עַל הָרְצִיחָה, וְנִתְיַעֵץ עֲצוֹת לְהָרְגוֹ מִבְּלִי שְׁלוֹחַ יָד בּוֹ. וְהִנֵּה זֶה הָאִישׁ אִישׁ אֲדָמָה הָיָה יוֹדֵעַ מוֹצָאֵיהָ וּמוֹבָאֵיהָ וּבְקִי בַּחֲדָרֶיהָ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א:ד; נדרים לט) כִּי הָאָרֶץ יֵשׁ לָהּ אֵיבָרִים כְּאֵיבְרֵי אָדָם: עֵינַיִם, יַדַּיִם וְרַגְלַיִם, פֶּה וְכוּ', וְלַמַּכִּיר בָּהּ יֵדַע הַמְּקוֹמוֹת, וּמֵעַתָּה מָצָא הַיּוֹעֵץ רָעָה לְהָרְגוֹ בְּעָרְמָה מִבְּלִי שְׁלוֹחַ יָדוֹ בּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה** מִתְהַלְּכִים בָּאֲדָמָה מְצָא מָקוֹם לְמוֹעֲצוֹתָיו, וּבְאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁקָּדַם שֶׁהִטְעָהוּ בִּבְחִינַת הָאָחְוָה הֶאֱמִין בּוֹ הֶבֶל, וּבָזֶה קָם עָלָיו, וּבְקִימָה זוֹ שָׁקָם, פֵּרוּשׁ עָמַד עָלָיו, בָּזֶה הָרָגוֹ, וְהִנֵּה הָעֲמִידָה אֵינָהּ הוֹרֶגֶת, אֶלָּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲמֹד עָלָיו בְּמָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה נִבְלָע בָּאֲדָמָה, וְזוֹ הִיא מִיתָתוֹ, וְהָאֲדָמָה הִיא הַהוֹרֶגֶת. וַהֲגַם שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב כָּאן אֹפֶן הַהֲרִיגָה הִנֵּה הוּא גִּלָּה בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר פָּצְתָה".

וַה' בּוֹחֵן לְבָבוֹת, שְׁאָלוֹ "אֵי הֶבֶל אָחִיךָ", לִרְאוֹת הֲיוֹדֶה עַל פִּשְׁעוֹ, וְהֵשִׁיב "לֹא יָדַעְתִּי". וְאִם תֹּאמַר הָיָה לְךָ לָתֵת לֵב עָלָיו, לָזֶה אָמַר **הַשּׁוֹמֵר אָחִי** וְגוֹ', וְכִי שׁוֹמֵר עָשִׂיתַנִי עָלָיו, וְלֹא הוֹדָה עַל מַעֲשֵׂהוּ הָרָע, שֶׁחָשַׁב כִּי ה' לֹא יַעֲנִישׁ עַל הַסִּבָּה אוֹ לֹא יַשְׁגִּיחַ בָּהּ. וְהֵשִׁיבוֹ ה' "מָה עָשִׂיתָ", הוֹדִיעוֹ כִּי מַעֲשָׂיו הָרָעִים הֵם סִבָּה לָאֲדָמָה לְבַלּוֹעַ הֶבֶל, וְהוּא אָמְרוֹ **קוֹל דְּמֵי**

אֲחִיךָ צוֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה, פֵּרוּשׁ כִּי הֶבֶל חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי אֲדָמָה הֲרַגְתּוּ וְקֹבֶל לִפְנֵי ה' מִמֶּנָּה. וְלָזֶה קִלֵּל ה' אוֹתוֹ כִּי הוּא הַסִּבָּה, וּבְהִצְטָרְפוּת קִלְלָתוֹ קִלֵּל גַּם לְהָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה פִּיהָ לָקַחַת הֶבֶל מִיָּדוֹ שֶׁלֹּא תִּפְצֶה עוֹד פִּיהָ. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לז) שֶׁלֹּא פָּצְתָה עוֹד פִּיהָ וּמְזַמֶּרֶת הִיא זֶמֶר וְשִׁיר לְאֵל עֶלְיוֹן חִיּוּב הַצְּרִיכָה לַעֲשׂוֹת בְּכָנְפֶיהָ, דִּכְתִיב (ישעיהו כ"ד:ט"ז): "מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרוֹת שָׁמַעְנוּ". וּפָחֲדָה בְּעֵת שֶׁאָמַר לָהּ ה' שֶׁתִּבְלַע הַמְצָרִיִּים מִפַּחַד פְּתִיחַת פִּיהָ לִבְלוֹעַ הֶבֶל, עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ ה' (מכילתא), דִּכְתִיב (שמות ט"ו:י"ב): "נָטִיתָ יְמִינְךָ", וְנִשְׁבַּע לָהּ וְאָז בָּלְעָה אוֹתָם בְּפִיהָ. וְאֶפְשָׁר שֶׁלָּזֶה נִתְכַּוֵּן מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כ"ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבָּנָן אָמְרוּ בְּאֶבֶן הָרָגוֹ, עַד כָּאן. וְהַנֵּה בְּמִצְיאוּת הֲרִיגָה זוֹ יֵעָשֶׂה כָּל גּוּפוֹ פְּצָעִים פְּצָעִים, וְהוּא אָמְרוֹ "דְּמֵי" לְשׁוֹן רַבִּים, וְלֹא הָיְתָה מִיתָתוֹ מִמָּקוֹם אֶחָד כְּדֶרֶךְ הַנִּשְׁחָטִים. וּבָזֶה הוּפְשַׁט הֶבֶל מִכָּל דֶּבֶק רַע כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'". וְיֵשׁ מִדְּרָשִׁים רַבִּים בַּכָּתוּב.

פסוק טו

לָכֵן כָּל הוֹרֵג. טַעַם "לָכֵן", לֶהֱיוֹת שֶׁהִכִּיר וְיָדַע שֶׁאִם ה' לֹא יִשְׁמְרֵנוּ כָּל מוֹצְאוֹ יַהַרְגֵהוּ, בְּשִׁבְיל מִצְוָה זוֹ רִיחֵם ה' עָלָיו וְאָמַר "כָּל הוֹרֵג" וְגוֹ'. וְרָשַׁם ה' אוֹת בְּפָנָיו כְּמִשְׁפָּטוֹ הַנָּהוּג בְּעוֹשֶׂה מִצְוָה שֶׁנִּרְשֶׁמֶת בְּמִצְחוֹ לְטוֹבָה אוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם ה' לְקַיִן אוֹת**, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פרק י"ז) בְּפָסוּק "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת" (שמות יב:יג), פֵּרוּשׁ לְאוֹת מִצְוָה לָהֶם לִשְׁמִירָה.

פרק ה

פסוק א

זֶה סֵפֶר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ "זֶה סֵפֶר", מָה הַסִּפּוּר הַלָּזֶה. עוֹד אָמְרוֹ **בְּיוֹם בְּרֹא** וְגוֹ' בִּדְמוּת, שֶׁנִּרְאֶה כִּי בְּיוֹם בְּרֹא הָיָה בִּדְמוּת וְלֹא אַחֲרֵי כֵן. עוֹד, אַחַר שֶׁכְּבָר הוֹדִיעַ דָּבָר זֶה בְּיוֹם הַבְּרִיאָה לָמָּה חָזַר פַּעַם ב' עַל הַדָּבָר. עוֹד, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם ב' עוֹד "זָכָר וּנְקֵבָה" וְגוֹ', וְעוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם ב' "בְּיוֹם הִבָּרְאָם".

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים לִשְׁמֹר דֶּרֶךְ ה', כִּי כָּל אָרְחוֹתָיו חַיִּים עַד הָעוֹלָם. וְהִנֵּה בְּבוֹא אֱלֹהִים לְסַדֵּר שְׁנֵי עוֹלָם אֲשֶׁר נִסְדְּרוּ בַּדּוֹרוֹת לְכַמָּה סִבּוֹת נִגְלוֹת וְנִסְתָּרוֹת, וְהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר מִיתַת אָדָם וְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו, הִקְדִּים לְהָסִיר טַעֲנַת טוֹעֵן כְּנֶגְדּוֹ יִתְבָּרַךְ: אֵיךְ יִמְאַס יְגִיעַ כַּפָּיו? כְּבִיכוֹל, יֵשׁ יוֹצֵר אֲשֶׁר יִשְׁבֹּר כֵּלָיו? יֵשׁ בּוֹנֶה סוֹתֵר בְּנָיָנָיו? יֵשׁ טוֹרֵחַ וּמַפְסִיד טִרְחָתוֹ? וְיוֹתֵר תִּגְדַּל הַתְמָהָה בְּהַגְדִּיל עֶרֶךְ הַהוֹוֶה וְנִפְסָד, וְלָמָּה יַעֲשֶׂה כָּכָה? הוּא הַיּוֹצֵר, הוּא הַבּוֹרֵא, הוּא הַבּוֹנֶה עוֹלָמוֹ לְצֹרֶךְ הָאָדָם וְיִשְׁבְּרֵנוּ בְּפֶתַע, וְנִמְצָא חֶמְדַּת הַכֹּל מֻפְסֶדֶת וְאֵין

הֶפְסֵד נוֹגֵעַ אֶלָּא לִבְעָלֶיהָ. אֲשֶׁר עַל כֵּן קוֹדֶם שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב מִיתַת אָדָם, קָדַם וְאָמַר כִּי לֹא מֵה' הָיָה הַדָּבָר לְהָמִית דּוֹר חֶמְדַּת הַבְּרִיאָה, אֶלָּא הוּא הַסּוֹבֵב לְעַצְמוֹ לָמוּת. וְהוּא אָמְרוֹ **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת**, פֵּרוּשׁ אֲשֶׁר הוֹלִיד אָדָם בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו, כִּי תּוֹלְדוֹת יֵאָמֵר עַל הַבָּנִים וְעַל הַמַּעֲשִׂים כְּדֶרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, נח) בְּפָרָשַׁת "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ" וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: עִקַּר תּוֹלְדוֹת שֶׁל צַדִּיקִים מִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. הִנֵּה שֶׁיֹּאמַר עַל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם בְּהַנְהָגוֹתָיו לְשׁוֹן תּוֹלְדוֹת, גַּם כָּאן יַגִּיד תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם כִּי מִמֶּנּוּ יָצְאוּ הַדְּבָרִים הֶפֶךְ חֵפֶץ ה', כִּי ה' חָפֵץ בְּיוֹם שֶׁבְּרָאָם לִהְיוֹת בִּדְמוּת אֱלֹהִים. וְהוּא אָמְרוֹ: **בְּיוֹם בְּרֹא אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ תִּקְּנוֹ לִהְיוֹת תָּמִיד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים פ"ב:ז'): "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וְגוֹ' אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן", הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי בְּאָמְרוֹ אֱלֹהִים – חַיִּים עַד הָעוֹלָם. וְאָמְרוֹ **זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם** יַגִּיד כִּי מַה שֶּׁאָמַר "בִּדְמוּת אֱלֹהִים" וְגוֹ' הָיְתָה גַּם הַנְּקֵבָה בְּגֶדֶר זֶה. גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁבְּרָאָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים לִחְיוֹת לְעוֹלָם, אַף עַל פִּי כֵן בְּרָאָם זָכָר וּנְקֵבָה לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת.

וְאָמַר עוֹד **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ' **וַיִּקְרָא שְׁמָם אָדָם**, שֶׁהוּא שֵׁם הַמַּעֲלֶה, כִּי הִגְדִּיל ה' חַסְדּוֹ עִמָּהֶם בְּכָל בְּחִינַת הַמַּעֲלוֹת. וְגָמַר אֹמֶר **בְּיוֹם הִבָּרְאָם**, שֶׁכָּל הַמַּעֲלוֹת הָיוּ בְּיוֹם הַבְּרִיאָה, אֲבָל לֹא עָמַד הַדָּבָר כֵּן בֵּין בִּבְחִינַת הָאָדָם בֵּין בִּבְחִינַת הָאִשָּׁה כַּמּוּבָן מֵהַמְּאוֹרָע. וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעַ מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, כָּתַב "וַיְחִי אָדָם" וְגוֹ' "וַיָּמֹת", וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לֹא מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת וְלֹא חֶבֶל מַעֲשֵׂה יָדָיו, אֶלָּא הוּא הַסּוֹבֵב.

פסוק ג

וַיִּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁקֶץ וְהֶבֶל נוֹלְדוּ בְּתִגְבֹּרֶת בְּחִינַת הָרַע, קָרוֹב לְמַעֲשֵׂה הָרַע, וּבֵן זֶה הָיָה מְרֻחָק מִבְּחִינַת הָרַע, כִּי כְּבָר נִתְרוֹקֵן הַזִּהוּם, לָזֶה אָמַר **בִּדְמוּתוֹ** וְגוֹ'. עוֹד לֶהֱיוֹת כִּי ב' הָרִאשׁוֹנִים מֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם, הֶבֶל תֵּכֶף וּמִיָּד, קַיִן בַּאֲבוֹד דּוֹר הַמַּבּוּל, וּמֹשֶׁת הַשְּׁתַּת הָעוֹלָם. לָזֶה אָמַר **בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ** אָדָם שֶׁמִּמֶּנּוּ בְּנִין הָעוֹלָם, גַּם הוּא ג' לַבֶּטֶן הוּא הַקָּדוֹשׁ, וְצֵא וּלְמַד מִלּוֹי (תנחומא, יתרו).

פסוק ה

וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ פְּרָט וּכְלָל שֶׁל הַשָּׁנִים לְלֹא צֹרֶךְ, וְלֹא הִסְפִּיק בְּפָרָט לְבַד כְּסֵדֶר שֶׁלָּקַח הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת נֹחַ. הוּא לִהְיוֹת שֶׁחַיֵּי כָּל הַנִּבְרָאִים הֵם קְצוּבִים וַחֲרוּצִים מִיּוֹם הַלֵּידָה, דִּכְתִיב (איוב י"ד:ה'): "אִם חֲרוּצִים יָמָיו", וְאָדָם הָרִאשׁוֹן לֶהֱיוֹת שֶׁנּוֹצַר לִחְיוֹת תָּמִיד אִם לֹא הָיָה חוֹטֵא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, לֹא הָיְתָה לוֹ קְצָבָה. וְהוּא שֶׁאָמַר **וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חַי**, הַכְּוָנָה לֹא הַקְּצוּבִים לוֹ מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ כִּי לֹא הָיְתָה לוֹ קְצָבָה, וְקִצְבָתוֹ הָיְתָה בָּעוֹלָם הַזֶּה נַעֲשָׂה לוֹ הַקְּצָבָה אֲשֶׁר חַי וְלֹא אֲשֶׁר נִקְצְבוּ לוֹ. וּמַה

שֶׁכָּתַב פֵּרַט וְכָלַל מֵאָדָם וְעַד נֹחַ לְהוֹדִיעַ כִּי כֻּלָּם שָׁלְמוּ יְמֵיהֶם אֲשֶׁר קָצְבוּ לָהֶם, וְאֵין כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי** וְגוֹ' לְצָרֵף הַסַּךְ, אֶלָּא לוֹמַר "וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי" וְגוֹ' הֵם יָמִים הַקְּצוּבִים לוֹ מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ, שֶׁלֹּא קָצְבוּ לוֹ יוֹתֵר מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְלֹא אָמַר "אֲשֶׁר חַי", שֶׁתָּבִין שֶׁחֶשְׁבּוֹן מַה שֶּׁחַי הוּא מוֹנֶה כְּדַרְכְּךָ שֶׁכָּתַב בְּאָדָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וְהָבֵן.

פרק ו

פסוק ג

וַיֹּאמֶר ה' לֹא יָדוֹן רוּחִי וְגוֹ'. מִקְרָא זֶה צָרִיךְ מַגִּיד, וְרַז"ל דָּרְשׁוּ בּוֹ (בראשית רבה כו) הַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת, אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב לֹא נוֹדַע. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה ה' מִתְנַהֵג עִם בְּרוּאָיו לְהוֹכִיחַ וּלְהַתְרִיַּן עִמָּהֶם בְּנִגְלֶה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַנָּחָשׁ" (בראשית ג:יד), "אֶל הָאִשָּׁה אָמַר" וְגוֹ' (בראשית ג:טז), "וּלְאָדָם אָמַר" וְגוֹ', "וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן לָמָּה" וְגוֹ' (בראשית ד:י), "וַיֹּאמֶר ה' אֵי הֶבֶל" וְגוֹ' (בראשית ד:ט), וְכַאֲשֶׁר הִגְדִּילוּ לְהַתְעִיב אָמַר ה' לֹא יָדוֹן עוֹד לְעוֹלָם רוּחִי בָּאָדָם פָּנִים בְּפָנִים לְהִשָּׁפֵט עִמּוֹ יַחַד.

וּפֵרוּשׁ **רוּחִי** הוּא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עוֹד נֶחְשָׁב הָאָדָם לְהַדְרָגָה זוֹ. וְתִמְצָא כִּי כְּפִי מַעֲשָׂיו מַרְחִיק הַדְּרָגָתוֹ מַטָּה מַטָּה, שֶׁבִּתְחִלָּה הָיָה ה' מוֹכִיחַ לָאָדָם עַל פָּנָיו וְנִמְצָאִים הַנִּבְרָאִים כֻּלָּם בְּמַדְרֵגַת נְבִיאִים, **וַיְהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם** פֵּרוּשׁ נִתְחַלֵּל אוֹ נַעֲשָׂה חֻלִּין הֶבְדֵּל מֵהַדְרֵגַת נָבִיא, וּבְהֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָּאָרֶץ הֵם הַצַּדִּיקִים שֶׁהֶחְזִירוּ הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ, וּמִשֶּׁחָרַב הַמָּעוֹן נִסְתַּם חָזוֹן וְנִשְׁאֲרָה בְּחִינַת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וּכְשֶׁנִּסְתַּתְּמוּ עֵינֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אִתָּנוּ מַשִּׂיג רֵיחַ הַקֹּדֶשׁ וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְזוֹ הִיא צָרַת בֵּית יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה הַצְּמֵאִים לְהָרִיחַ רֵיחַ אֲבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּתְחִי רוּחֵנוּ. וּתְחִלַּת קְלָלָה זוֹ הִתְחִילָה מִדּוֹר הַמַּבּוּל. וְנָתַן ה' טַעַם לְדָבָר זֶה **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר** פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁהוֹסִיף לְהַתְעִיב בְּתַעוּב מֻסְרָח בַּעֲוֹן הַנִּאוּף הוּא בָּשָׂר כָּאמוּר בָּעִנְיָן, וַה' שׁוֹנֵא זִמָּה וּמְאַס מְדַבֵּר אֵלָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (הרב רבי יצחק עראמה ז"ל) כִּי הַצַּדִּיקִים מְהַפְּכִים הַחוֹמֶר לַעֲשׂוֹתוֹ צוּרָה, וְהָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים הַצּוּרָה לְחוֹמֶר, וְזֶה הוּא אִבּוּדָן לְעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יָדוֹן רוּחִי**, פֵּרוּשׁ: לֹא יִהְיֶה לִי רָצוֹן מֵהֶם לְעוֹלָם, פֵּרוּשׁ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם וַאֲפִלּוּ עוֹלָם הַנִּצְחִי, וְהַטַּעַם הוּא **בְּשַׁגַּם**, פֵּרוּשׁ: בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם הוּא רוּחָנִיּוּת שֶׁבּוֹ הֲפָכוֹ וַעֲשָׂאוֹ **בָּשָׂר**, וְזֶה הוּא אִבּוּד הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח.) דּוֹר הַמַּבּוּל אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיֹּאמֶר ה' לֹא יָדוֹן עוֹד** מִדַּת רַחֲמִים הָרְמוּזָה בְּתֵיבַת **רוּחִי לְעוֹלָם**, הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא יַחְזוֹר בּוֹ מִגְּזֵרָתוֹ עֲלֵיהֶם לְרָעָה כְּמִנְהָגוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר יִנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה

בְּטַעֲנַת כִּי הֵם מֵחוֹמֶר קוֹרְצוּ, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים עח:לט) "וַיִּזְכּוֹר כִּי בָשָׂר הֵמָּה", וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר**, פֵּרוּשׁ: עִם הֱיוֹת הוּא בָּשָׂר, טַעֲנָה זוֹ וְסָנֵגוֹרְיָא זוֹ לֹא תוֹעִיל לָהֶם לַחְזוֹר לָדוּן אוֹתָם לְרַחֲמִים.

עוֹד יִרְצֶה, לֱהֵיוֹת שֵׁה' קֶבַע הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ הַכֹּל לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה, עַתָּה אָמַר ה' כִּי לֹא יָדוּן דִּין הָרְשָׁעִים לָעוֹלָם הַבָּא, **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר**, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁגַּם הוּא בָּשָׂר שֶׁהוּא חֹמֶר, וְהַחֹמֶר יִתְיַסֵּר בָּעוֹלָם הֶעָכוּר וְהַגַּס הוּא עוֹלָם הַזֶּה הַשָּׁפָל. וְתָלָה לָהֶם ק"ך שָׁנָה אוּלַי יַחְזְרוּ, גַּם שֶׁבְּמֶשֶׁךְ זֶה יַשְׁלִימוּ שְׁנוֹתֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ בַּדּוֹר הַהוּא כְּמִתּוּשְׁלַח וְכַדּוֹמָה. וְתִמְצָא שֶׁדָּרְשׁוּ זַ"ל (זהר חלק א' כו:) בְּפָסוּק (בראשית ז:כב) "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ וְגוֹ' מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ", שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בְּחִינַת הַנְּשָׁמָה, כֻּלָּם מֵתוּ קֹדֶם בִּיאַת הַמַּבּוּל, עַד כָּאן.

עוֹד יִרְמֹז שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר כִּי לֹא יַנְהִיג רַחֲמִים גְּמוּרִים לָעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר ה'** שֶׁהוּא שֵׁם הָרַחֲמִים, **לֹא יָדוֹן רוּחִי** פֵּרוּשׁ רְצוֹן שֵׁם הַמְיֻחָד הַזֶּה שֶׁהוּא מֻרְצֶה לְרַחֵם וְכוּ', לֹא יָדוֹן לָעוֹלָם פֵּרוּשׁ לַנִּבְרָאִים שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי בְּאֶמְצָעוּת רִבּוּי הָרַחֲמִים הַנִּבְרָאִים מַפְלִיאוֹת לְהִתְנָאוֹת וּלְבַקֵּשׁ תַּאֲוֹות נָכְרִיּוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (הושע ב:ז) "וְכָסָף הִרְבֵּיתִי לָהּ" וְגוֹ', וְסִלֵּק ה' הָרַחֲמִים לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְתִמְצָא שֶׁגַּם הַצַּדִּיקִים אֲפִלּוּ כְּיַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא הִשִּׂיג הָרָצוֹן לְהִתְיַשֵּׁב בְּשַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְקִפֵּץ עָלָיו רֶגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף (בראשית לז:ב). וְכֵן כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק כְּשֶׁרוֹאֶה עַצְמוֹ עָבְרוּ עָלָיו לִ' יוֹם (ערכין טז:) בְּשַׁלְוָה מְפֻחָד עַל עַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ מֻרְצֶה לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְהַטַּעַם הוּא כִּי כֵן גָּזַר ה', שֶׁלֹּא יִתְנַהֵג בְּמִדַּת רַחֲמִים גְּמוּרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וַאֲפִלּוּ עִם הַצַּדִּיקִים. וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר** פֵּרוּשׁ מֵאוֹתָן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לֵב בָּשָׂר, עַל כָּל פָּנִים תִּרְדְּפֵם מִדַּת הַדִּין לְשַׁלֵּם דִּקְדּוּקֵי הָעֲבֵרוֹת, וּבָזֶה יִתְרַבֶּה הַמּוֹרָא בְּלֵב הַנִּבְרָאִים כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה דִּין בַּצַּדִּיקִים וְיִרְאוּהוּ, וְגַם הַצַּדִּיקִים לְהַנְחִילָם שַׁ"י עוֹלָמוֹת.

פסוק ה

וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם וְגוֹ' וַיִּנָּחֶם ה' כִּי עָשָׂה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ**, לָמָּה יֵחֵס הָרָעָה בָּאָרֶץ, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁרָעָתָם הָיְתָה בְּגוּף הָאָרֶץ, וְאַחַר הָאֱמֶת רִשְׁעַת הָרְשָׁעִים הָיְתָה בִּזְנוּת וּמְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב וּבְחָמָס וְגֵזֶל, וְאַף שֶׁיְּצַדֵּק לוֹמַר "בָּאָרֶץ" עַל בְּחִינַת גֶּזֶל הָאָרֶץ, עִם כָּל זֶה יִהְיֶה זֶה פְּרָט מֵהַפְּרָט. עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַיִּנָּחֶם** [**ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם**] **בָּאָרֶץ** לָמָּה אָמַר תֵּבֶת "בָּאָרֶץ", שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאִם עָשָׂאוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר לֹא יִנָּחֵם לְעוֹלָם, וְאֵין מַשְׁמָעוּת לָזֶה. עוֹד אֵיךְ יְצַדֵּק לוֹמַר "וַיִּנָּחֶם ה'" כִּי לֹא אִישׁ אֵל וְגוֹ'. עוֹד אָמְרוֹ **וַיִּתְעַצֵּב** עִצְּבוֹן זֶה לָמָּה, שֶׁאַחַר שֶׁהוּא נוֹקֵם נְקָמָתוֹ מֵהֶם וּמוֹחֶה כָּל מוֹרֵד. וְלָזֶה אֶפְשָׁר לוֹמַר עַל הֶפְסֵד הַבְּרִיאָה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדָם הוּא מֻרְכָּב מִד' יְסוֹדוֹת: אֵשׁ, רוּחַ, מַיִם, עָפָר, וְהֵם בְּהַדְרָגָה הַפְּחוּתָה שֶׁבָּד' הוּא הֶעָפָר, כִּי הוּא עָכוּר וְגַס מִכֻּלָּם. לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ יְסוֹד הַמַּיִם, לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ יְסוֹד הָאֵשׁ, לְמַעְלָה מֵהָאֵשׁ יְסוֹד הָרוּחַ, שֶׁהוּא הָרוּחָנִי שֶׁבְּכֻלָּן. וְתִמְצָא כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁבָּעוֹלָם, הֲגַם שֶׁכֻּלָּן מִד' יְסוֹדוֹת בְּרָאָם, עִם כָּל זֶה כָּל בְּרִיָּה עִקַּר בְּנִינָהּ מִיְּסוֹד אֶחָד וְהוּא יְסוֹד הַיְסוֹד וְהַגִּ' סְנִיפִים לוֹ. יֵשׁ בְּרִיָּה שֶׁעִקַּר יְסוֹדָהּ הוּא הַמַּיִם, כַּדָּגִים הַגְּדֹלִים בַּמַּיִם, וְיֵשׁ שֶׁעִקַּר יְסוֹדָם מִן הָרוּחַ כָּעוֹפוֹת, וַהֲגַם שֶׁמִּן הָרָקִק נִבְרְאוּ עִם כָּל זֶה ה' הִגְבִּיר בָּהֶם יְסוֹד הָרוּחַ, וְלָזֶה לֹא יָנוּחוּ הַצִּפֳּרִים, עָפוֹת הֵן כִּבְחִינַת הָרוּחַ. וְיֵשׁ בְּרִיָּה שֶׁעִקָּרָהּ מִן הָאֵשׁ כַּסַּלְמַנְדְּרָא. וְהֵן הָאָדָם יְסוֹד שֶׁעָלָיו נִבְנוּ בּוֹ הַיְסוֹדוֹת הוּא יְסוֹד הֶעָפָר, דִּכְתִיב (בראשית ב:ז): "וַיִּיצֶר ה' וְגוֹ' אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה", שֶׁהוּא יְסוֹד הַגַּס וְהֶעָב שֶׁבְּד' יְסוֹדוֹת. וְלָזֶה יְשִׁיבָתוֹ וּמְנוּחָתוֹ בָּאֲדָמָה, וְלֹא יִסְבּוֹל דִּירָה בַּמַּיִם וְלֹא בָּאֲוִיר וְלֹא בָּאֵשׁ. וְעָשָׂה ה' כֵּן לְסִבּוֹת הָרַבֵּה, וְאַחַת מֵהֶנָּה כִּי הוּא הַסֵּלֶם אֲשֶׁר בּוֹ עוֹלוֹת הַמַּדְרֵגוֹת מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְהַמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה הִיא יְסוֹד הֶעָפָר וְצָרִיךְ לִהְיוֹת בָּאָרֶץ. וְאִם הָיָה נִבְנֶה יְסוֹדוֹ מִן הַגִּ' הָאֲחֵרִים הָרוּחָנִיּוֹת בְּעֵרֶךְ הֶעָפָר, לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה שְׁלֵמָה בִּבְרִיאָתוֹ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין כִּי הוּא סוֹד הַבְּרוּר, וְהָבֵן.

וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר רָאָה ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם, הֹכִיר כִּי רוֹב הַתִּיעוּב הוּא לְצַד יְסוֹדוֹ שֶׁהוּא בְּנוּי מִן הָאָרֶץ, וְגַם מְקוֹם הַנַּחְתּוֹ וְחִיּוּתוֹ בָּאָרֶץ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ**, כִּי הוּא יְסוֹד הַגַּס וְנֶגְדִּי לְרוּחָנִי בְּתַכְלִית. וְלָזֶה נִחַם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְלֹא עָשָׂאוֹ בָּנוּי מִשְּׁאָר הַיְסוֹדוֹת הַדַּקִּים, שֶׁבָּזֶה לֹא הָיָה רַק רַע כָּל הַיּוֹם. וְלֶהֱיוֹת שֶׁמַּעֲשֵׂהוּ מִשְּׁאָר יְסוֹדוֹת לֹא תֵּצֵא כַּוָּנַת הַיְצִירָה שֶׁחָשַׁב ה' בְּלִבּוֹ לַפּוֹעַל, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ** וְלֹא אָמַר בְּלִבּוֹ, פֵּרוּשׁ: אֶל רְצוֹנוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב בִּבְרִיאַת הָאָדָם. וּמִצַּד זֶה לֹא הָפַךְ ה' הַבְּרִיאָה, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה ה' סוֹתֵר וּבוֹנֶה בְּנִין חָדָשׁ בְּהַרְכָּבָה מִגִּ' יְסוֹדוֹת. וְלָזֶה, הֲגַם שֶׁהֵבִיא מַבּוּל וְאִבֵּד הַכֹּל, הִנִּיחַ הַבְּרִיאָה כְּמוֹת שֶׁהָיְתָה לְטַעַם כָּמוּס בְּלִבּוֹ יִתְבָּרַךְ. וַהֲגַם שֶׁבְּאָדוֹן יִתְבָּרַךְ לֹא יֵצֵדֵק לוֹמַר "וַיִּנָּחֶם" כִּי הוּא צוֹפֶה וּמַבִּיט עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, אָמַר כֵּן לֶהֱיוֹת כִּי הָאָדוֹן יִתְבָּרַךְ מִדּוֹתָיו מִדּוֹת הָרַחֲמִים, גַּם בּוֹ יִתְבָּרַךְ צַד הַדִּין. וּבְזֶמֶן שֶׁהַנִּבְרָאִים הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ יָשָׁר, ה' הוּא הָאֱלֹהִים מַסְכֶּמֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וּכְשֶׁהָרְשָׁעִים מַכְעִיסִים, מִדַּת הָרַחֲמִים תַּרְחִיק הָרַחֲמִים וְתַחְפּוֹץ בִּשְׁלִילַת הַהֲוָיָה מֵעֲשׂוֹת דִּין בָּהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּנָּחֶם ה'**, פֵּרוּשׁ: בְּחִינַת הָרַחֲמִים תַּחְפּוֹץ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַבְּרִיאָה כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַפִּיךְ הַמִּדָּה, וְלֹא מִפְּנֵי זֶה תּוּשְׁלַל הַבְּרִיאָה.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם פֶּרֶק ה' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כִּי יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ הוּא וְדַעְתּוֹ אֶחָד, וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג דָּבָר זֶה עַל בּוּרְיוֹ וְכוּ', וְאֵין

בָּנוּ כֹּחַ לֵידַע הֵיאַךְ יֵדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַבְּרוּאִים וּמַעֲשֵׂיהֶם, אֲבָל נֵדַע וַדַּאי שֶׁמַּעֲשֵׂה הָאָדָם בְּיַד הָאָדָם וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשְׁכוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהָרַאבַ"ד, ה' יְכַפֵּר בַּעֲדוֹ, נָהֵג מִעוּט כָּבוֹד בְּהָרַמְבַּ"ם עַל דִּבְּרוֹ בָּזֶה, וְהֶעֱלָה כִּי טוֹב לוֹמַר שֶׁרְאוּתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּרְאוֹת אִצְטַגְנִינִין וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו. וְדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם עִקָּר, כִּי אֵין אֹפֶן יְדִיעַת ה' מֻשָּׂגֶת אֶצְלֵנוּ, וּמִי יְדֻמֶּה לַה' לָקַחַת יְדִיעָה מֵהַנִּדְמֶה אֵלָיו. וְאַשְׁכִּילְךָ, כִּי ה' יָכוֹל לִשְׁלֹל הַיְדִיעָה הַמֻּשָּׂגֶת בִּידִיעָתוֹ לְבַל יֵדָעֶנָּה, כְּשֶׁיִּרְצֶה הָאָדוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בֶּאֱנוֹשׁ לַעֲשׂוֹת זֹאת שֶׁתַּגִּיעַ אֵלָיו הַיְדִיעָה וְלֹא יֵדָעֶנָּה, וְהוּא שֶׁרָמַז רַמְבַּ"ם בְּאָמְרוֹ: "וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג" וְכוּ', כִּי אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁתַּגִּיעַ עָדָיו הַיְדִיעָה מֵעַצְמָהּ וְתִהְיֶה מְשֻׁלֶּלֶת מֵעַצְמָהּ, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (במדבר כג:כא): "לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עָמָל". הִנֵּךְ רוֹאֶה כְּשֶׁיִּרְצֶה ה' שֶׁלֹּא לָדַעַת, יִשָּׁלֵל הַיְדִיעָה הֲגַם שֶׁהַיְדִיעָה יֻשְׁנָהּ מֵעַצְמָהּ, כִּי אֵינוֹ בִּבְחִינַת הָאָדָם שֶׁהַיְדִיעָה הוּא חוּץ מִמֶּנּוּ, לוֹמַר יְמַנַּע וְלֹא יֵדָעֶנָּה, כִּי ה' הוּא וְדַעְתּוֹ אֶחָד וְאֵינוֹ צָרִיךְ לָתֵת לֵב לָדַעַת, שֶׁבָּזֶה נֹאמַר דִּכְשֶׁלֹּא יִתֵּן לֵב לֹא יֵדַע, לֹא כֵן, וְאַף עַל פִּי כֵן כִּבְיָכוֹל יֶשְׁנוֹ בִּבְחִינָה זוֹ דִּכְתִיב "לֹא הִבִּיט" וְגוֹ'.

וּמֵעַתָּה נוּכַל לוֹמַר כִּי ה' בְּעֵת בְּרוֹא הָאָדָם שָׁלַל מֵהַיְדִיעָה פִּשְׁעֵי אָדָם לִבְ' סִבּוֹת: א', לְטַעַם הַפַּשְׁטִי כִּי טוֹב ה' וְלֹא יַבִּיט אֶל הַתִּיעוּב, וְטַעַם זֶה לְבַד לֹא יַסְפִּיק כֵּיוָן שֶׁהוּא צֹרֶךְ בַּיְדִיעָה לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה וְהַנִּמְשָׁךְ. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ עוֹד טַעַם ב' וְהוּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת ה' כֵּן לְבַל תָּחוּל טַעֲנַת הָרְשָׁעִים שֶׁיֹּאמְרוּ יְדִיעָתוֹ מַכְרַחַת, כֵּיוָן שֶׁה' יָדַע כִּי פְּלוֹנִי זֶה יַעֲבֹר עַל מַה שֶּׁעָבַר, הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ יִתְחַיֵּב לִהְיוֹת הֲגַם שֶׁה' לֹא גָּזַר לִהְיוֹת כֵּן, וּמֵעַתָּה אֵין עֹנֶשׁ לָרְשָׁעִים כִּי לֹא מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע, וּבַמֶּה יִפָּחֵד רֶשַׁע וְיֶחְדַּל מֵעוֹשֶׁק. לָזֶה מָנַע ה' יְדִיעָה זוֹ שֶׁל מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים. אֲבָל מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים לֹא שָׁלְלוֹ מֵהַיְדִיעָה וּבוֹ שָׂמַח, וְלִסְבָּה זוֹ הָיְתָה הַבְּרִיאָה, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א:לא): "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד". וְאִם תֹּאמַר אִם לֹא הִבִּיט אָוֶן שֶׁל רְשָׁעִים הֵיאַךְ קָבַע עֹנֶשׁ לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה, וְכִי צָרִיךְ לִקְבֹּעַ עֹנֶשׁ לִפְלוֹנִי הַמַּרְשִׁיעַ אֵין צָרִיךְ לִקְבֹּעַ עֹנֶשׁ אֶלָּא לְעוֹשֶׂה עָוֹן וָפֶשַׁע. וּבְעֶרֶךְ הַצַּדִּיקִים, אֵין מָקוֹם לְטַעֲנַת יְדִיעָתוֹ מַכְרַחַת, כִּי טַעֲנָה זוֹ הִיא הַתַּשְׁלוּם, וְהִנֵּה ה' חָפֵץ לְשַׁלֵּם וְאֵין טוֹעֵן נֶגֶד עַצְמוֹ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּעֹנֶשׁ הָרְשָׁעִים שֶׁיְּבוֹאוּ בְּטַעֲנָה לְבַל יְקַבְּלוּ עֹנֶשׁ, לָזֶה שָׁמַר ה' אֶת הַדָּבָר. וְאֵין לְטָעוֹן וְלוֹמַר, אִלּוּ הִבִּיט ה' בָּהֶם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים הָיוּ עוֹשֵׂי צֶדֶק, שֶׁטַּעֲנָה זוֹ אֵינָהּ טַעֲנָה לְפָטְרָם מִפְּרַט הַבְּחִירָה שֶׁנָּתַן בְּיָדָם וּבָחֲרוּ בָּרַע וּמָאֲסוּ בַּטּוֹב בִּרְצוֹנָם. וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת זֶה, אֵין תְּמִיהָה בְּאָמְרוֹ "וַיִּנָּחֶם ה'" וְגוֹ', "כִּי נִחַמְתִּי", כִּי הוּא עַצְמוֹ שָׁלַל יְדִיעָה זוֹ מִמֶּנּוּ.

פסוק ז

וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה וְגוֹ'. הֶצְרֵךְ לוֹמַר "כִּי נִחַמְתִּי" וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, בָּא לוֹמַר שֶׁטַּעַם שֶׁאָמַר "אֶמְחֶה" הוּא לְצַד שֶׁנִּחַם עַל עֲשִׂיָתָם, לֹא לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים. כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ אִם הַכְּלָיוֹן יִהְיֶה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, יִמָּצְאוּן שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה, וְהֵם אוֹתָם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לֶעָנְשִׁין, וְאִם יִהְיֶה הַכְּלָיוֹן לְצַד כִּי נִחַם ה', קָטָן וְנָדוֹל שָׁם הוּא בְּכְלַל הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה אָמַר **אֶמְחֶה** וְגוֹ' **כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִים**, וּלְטַעַם זֶה אֵין נִמְלָט. וְלָזֶה אָמַר תֵּכֶף וּמָיָּד **וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'**, פֵּרוּשׁ לֹא לְצַד מַעֲשָׂיו, כִּי בִּבְחִינַת הַחֲזָרָה שֶׁחָזַר ה' מִבְּרִיאַת הָאָדָם לֹא יַצִּילֶנּוּ הֱיוֹתוֹ צַדִּיק, וְלָזֶה הֶצְרֵךְ לוֹמַר "מָצָא חֵן" וְלֹא מָחָאוֹ. וְאֵין מִזֶּה הוֹכָחָה לוֹמַר כִּי לֹא הָיָה צַדִּיק, כִּי הֲגַם שֶׁהָיָה צַדִּיק לֹא תַּצִּילֶנּוּ צְדָקָתוֹ, אֶלָּא בְּחִינַת הַחֵן שֶׁהִשִּׂיג מֵאֶמְצָעוּת בְּחִינַת הַמְצָוּוֹת, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי יֵשׁ מִצְוָה שֶׁתּוֹעִלְתָּהּ הִיא לְהַמְשִׁיךְ חֵן עַל הָאָדָם, אוֹ בִּבְחִינַת ג' אוֹ ד' מִצְוּוֹת יְדוּעוֹת, וַה' לֹא הוֹדִיעַ תּוֹעֲלִיּוֹת הַמִּצְוּוֹת לְטַעַם שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (תנחומא, עקב) שֶׁיְּרוּצוּ כָּל הָעוֹלָם לַתּוֹעֲלִיּוֹת, וְזֶה נֹחַ זָכָה וּמָצָא חֵן, גַּם שְׁמוֹ יַגִּיד כֵּן – נֹחַ חֵן.

חסלת פרשת בראשית

פסוק ט

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ. אָמְרוּ **אֵלֶּה** שֶׁיּוֹרֶה עַל פְּסוּל זוּלָתָם. יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְפָסוֹל דּוֹרוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ זֶה שֶׁכְּבָר נִפְסְלוּ וְנֶחְתְּמוּ לְמַחוֹת. אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ל:ו) עִקַּר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים מִצְוּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, עַד כָּאן. דִּקְדְּקוּ לוֹמַר "עִקַּר" וְלֹא הִסְפִּיק לָהֶם לוֹמַר שֶׁגַּם מַעֲשִׂים טוֹבִים יִתְיַחֵס לָהֶם שָׁם תּוֹלְדוֹת, לְדַיֵּק תֵּבַת "אֵלֶּה", פֵּרוּשׁ אֵלֶּה הֵם הָעִקָּר לַצַּדִּיקִים, וּפָסַל בְּעֶרְכָּם הַבָּנִים הַמְּזֻכָּרִים בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת דִּכְתִיב "וַיּוֹלֶד נֹחַ" וְגוֹ'.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה יא:ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: נֹחַ אוֹמֵר לְמֹשֶׁה אֲנִי גָּדוֹל מִמְּךָ, וּמֹשֶׁה אוֹמֵר לוֹ אַתָּה הִצַּלְתָּ עַצְמְךָ וְלֹא הָיָה בְּךָ כֹּחַ לְהַצִּיל אֶת דּוֹרְךָ, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ**, נֹחַ לְבַד, וְשָׁלַל זוּלָתוֹ כִּי לֹא הָיָה בּוֹ תּוֹעֶלֶת לִבְנֵי דּוֹרוֹ וְלֹא הוֹעִילוּ זְכֻיּוֹתָיו אֶלָּא לוֹ לְעַצְמוֹ, וּבָזֶה מִתְיַשֵּׁב כָּפֶל נֹחַ. גַּם אָמְרוֹ **בְּדֹרֹתָיו**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הוֹעִיל כְּלוּם לְהֱיטִיב לְדוֹרוֹתָיו לְהַחְזִירָם לַמּוּטָב כִּי אִם הוּא לְבַדּוֹ וּבָנָיו שֶׁהֵם עָנָף מִמֶּנּוּ וּבִשְׁמוֹ נִכְלָלִים. עוֹד יִרְצֶה לְהַגְדִּיל שֶׁבַח נֹחַ, כִּי יָחִיד הוּא בְּשֶׁבַח זֶה מִמַּה שֶּׁלְּפָנָיו, כִּי הֲגַם שֶׁקִּדְמוּהוּ צַדִּיקִים, הָיוּ לוֹמְדִים מוּסַר הַשְׂכֵּל מִבְּנֵי הַדּוֹר הַצַּדִּיקִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ שֶׁכָּל דּוֹרוֹתָיו הֲגַם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים הָיָה צַדִּיק, וּכְנֶגֶד פְּרָט זֶה אָמַר אֱלֹהִים לִשְׁלֹל מַה שֶּׁלְּפָנָיו שֶׁאֵינָם בְּעֶרְכּוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר כָּל הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֵלֶּה סֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו מַה שֶּׁהוֹלִיד מֵהַטּוֹבוֹת בְּאֶמְצָעוּתוֹ. א', נֹחַ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה כה,ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָאָדָם הִשְׁלִיטוֹ עַל הַכֹּל, פָּרָה הָיְתָה נִשְׁמַעַת לַחוֹרֵשׁ תֻּלָּם וְכוּ', מָרְדוּ בּוֹ וְכוּ', כֵּיוָן שֶׁבָּא נֹחַ וְכוּ', רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר קוֹדֶם נֹחַ הָיוּ הַמַּיִם עוֹלִים וּמְצִיפִין אוֹתָם מִקִּבְרֵיהֶן כֵּיוָן שֶׁבָּא נֹחַ נָחוּ וְכוּ', עַד כָּאן. זֶה הוּא שֶׁמּוֹנֶה בְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו בְּאָמְרוֹ פַּעַם ב' נֹחַ. תּוֹלֶדֶת שֵׁנִית – אִישׁ, פֵּרוּשׁ הֱיוֹתוֹ אִישׁ אֲדָמָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, בראשית יא): "וּמַעְצְבוֹן יָדֵינוּ" – עַד שֶׁלֹּא בָּא נֹחַ לֹא הָיָה לָהֶם כְּלֵי מַחֲרֵשָׁה וְהוּא הֵכִין לָהֶם וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא שֶׁרָמַז בְּתֹרַת **אִישׁ**. ג', **צַדִּיק**, רָמַז כִּי הוּא יְסוֹד הָעוֹלָם עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי י':כ"ה): "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם", שֶׁאִלּוּ לֹא הָיָה הוּא לֹא הָיָה הָעוֹלָם בַּמְּצִיאוּת וְהָיָה הַכֹּל כְּלֹא הָיָה בַּמַּבּוּל, וּבוֹ יָסַד ה' עוֹלָמוֹ. ד', **תָּמִים**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּחֻלִּין דַּף ו' (זבחים קט"ז, עבודה זרה י') וְזֶה לְשׁוֹנָם: צַדִּיק בְּמַעֲשָׂיו תָּמִים בְּדַרְכָיו, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בִּדְרָכָיו – עָנָיו וּשְׁפַל רוּחַ, עַד כָּאן. זֶה יַגִּיד עוֹצֶם אִשּׁוּרוֹ שֶׁאֲפִלּוּ בְּדוֹרוֹתָיו הָרָעִים אֶת כֻּלָּם הָיָה עָנָיו וְכוּ', וְהוּא לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, כִּי שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת "עִם חָסִיד וְגוֹ' וְעִם עִקֵּשׁ" וְגוֹ', וְהוּא לֹא כֵן עָשָׂה. וְעוֹד שֶׁאֲפִלּוּ בְּעֵינֵי דּוֹרוֹתָיו הוּכַר הֱיוֹתוֹ עָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **תָּמִים בְּדֹרֹתָיו**. וְאָמַר לְשׁוֹן רַבִּים לְהַגִּיד מַעֲלָתוֹ. וְהִנֵּה כָּל אָדָם יַשִּׂיג הַכָּרַת ג' דּוֹרוֹת: הָאִי דּוֹר אֲבִיו, וְבִי דּוֹרוֹ, וּגְ' דּוֹר בָּנָיו, וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי בְּכֻלָּם הָיָה הוּא מְסֻיָּם. וְהַגַּם שֶׁהָיָה מְתוּשָׁלַח זֶה הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרִאשׁוֹנִים שֶׁלִּפְנֵי פָנָיו. ה', **אֶת הָאֱלֹהִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁגַּם עִם ה' הִנְהִיג נַיְחָא וּמְנוּחָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ"ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אֶלִיעֶזֶר אוֹמֵר עַל שֵׁם קָרְבָּנוֹ נִקְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיָּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ", עַד כָּאן. וְלָזֶה חָזַר לוֹמַר פַּעַם ב' "נֹחַ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁהִזְכִּירוֹ בְּתְחִלַּת הַפָּסוּק. וְאָמַר לְשׁוֹן הֲלִיכָה כִּי כֵן יֵאָמַר גַּם עַל הַהַנְהָגָה הַטּוֹבָה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח ט) "וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו". וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הִתְהַלֶּךְ** לוֹמַר בְּתִמְידוּת הָיָה מְרַצֶּה קוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, וְקָרְבָּנוֹ יוֹכִיחַ עַל הַכְּלָל. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים. גַּם אָמְרוֹ "אֱלֹהִים" כִּי אֵין בַּקּוֹדְמִים כַּיּוֹצֵא בְּתוֹלְדוֹתָיו:

פסוק י

וַיּוֹלֶד נֹחַ וְגוֹ'. קְשֶׁה: א', לָמָּה הֻצְרַךְ לַחְזוֹר פַּעַם ב' לוֹמַר "וַיּוֹלֶד"? וַהֲלֹא כְּתָבוֹ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ה:לב)! ב', לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שֵׁם נֹחַ וְלֹא סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ? ג', לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר צָרוּף חֻשְׁבּוֹנָם "שְׁלֹשָׁה"? ד', לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "בָּנִים", הֲלֹא מֵאָמְרוֹ "וַיּוֹלֶד" הַדָּבָר מוּבָן כִּי הַבָּנִים בָּנָיו? ה', לָמָּה כָּתַב ג' אֶתְיִן?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ" וְגוֹ', לְהוֹדִיעַ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בּוֹ שֶׁהַכָּתוּב מְסַדֵּר כָּל פְּרָטֵי מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים אֲשֶׁר מִצָּדָם מָצָא נֹחַ חֵן בְּעֵינֵי ה', אִם לֹא הָיָה חוֹזֵר הַכָּתוּב לוֹמַר "וַיּוֹלֶד נֹחַ" וְגוֹ', תָּבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי בָא לְפָסֵל ג' הַבָּנִים לְצַד שֶׁאֵין לוֹ בָּהֶם שֶׁבַח וְלֹא זְכוּת מֵהֶם, וְדָבָר זֶה יִהְיֶה בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי סִבּוֹת: אוֹ לְצַד שֶׁהָיוּ בְּנֵי מָוֶת רְשָׁעִים, אוֹ לְצַד שֶׁלֹּא עָשָׂאם נֹחַ לְשֵׁם מִצְוָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָזַר הַכָּתוּב וּכְתָבָם בְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָיו הַטּוֹבִים, כִּי גַּם אֶת זֶה עָשָׂה לְצַד צִדְקוּתוֹ לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאוֹ. וּמָצָאתִי בַּמִּדְרָשׁ שֶׁאָמַר (ילקוט בראשית מ"ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הִסְתַּכֵּל נֹחַ שֶׁהֵם מַכְעִיסִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר מַה לִּי לְהִשְׁתַּדֵּל בִּפְרִיָה וּרְבִיָה עַד ת"ק שָׁנָה, אָמַר יָמוּת הָאִישׁ בְּלֹא בָנִים, וַה' אָמַר פְּרוּ וּרְבוּ, מִיָּד נִזְקַק לִפְרִיָה וּרְבִיָה. הֲרֵי כִּי הוֹלִידָם לְצַד קִיּוּם הַמִּין לְבַד. וְרָאִיתִי לְדַקְדֵּק הַכָּתוּב לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלַּךְ נֹחַ**, פֵּרוּשׁ שֶׁרָאָה שֶׁהָיָה קָרוֹב לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, לָזֶה תָּכַף נָשָׂא וַיּוֹלֶד ג' בָּנִים. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֵת הָאֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן דַּיָּנוּת, הָלַךְ בִּבְחִינַת הַדִּין וְרָאָה שֶׁיֵּעָנֵשׁ אִם לֹא יִקַּיֵּם מִצְוַת פְּרִיָה וּרְבִיָה, וְלָזֶה "וַיּוֹלֶד" וְגוֹ'. עוֹד יְרֻצֶּה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זַ"ל (בראשית רבה כו:ב) שֶׁנִּתְכַּוֵּן שֶׁיִּהְיֶה הַבְּכוֹר עָדַיִן לֹא הִגִּיעַ לְעֹנֶשׁ בֶּן מֵאָה שָׁנָה. כְּפִי זֶה, יְרֻצֶּה אָמְרוֹ **אֵת הָאֱלֹהִים**, שֶׁפָּט בַּדִּין שֶׁיִּהְיוּ פְּטוּרִים בָּנָיו כְּפִי הַדִּין, וְאָז יָלְדָם, שֶׁלֹּא יֵעָנְשׁוּ בְּהַגִּיעַ הַמַּבּוּל כִּי עֲדַיִן אֵינָם בְּנֵי עֶנֶשׁ.

וְטַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ פַּעַם אַחַר פַּעַם לְדַבְּרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהוֹלִיד מְנוּחָה שֶׁל ג' בָּנִים בְּמַה שֶׁנִּתְחַכֵּם לְהוֹלִידָם בְּסֵדֶר זֶה שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּנֵי עֲנָשִׁים בְּבֹא מַבּוּל. וְעוֹד אַחַר הָאֱמֶת לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי עֹנֶשׁ, אַף עַל פִּי כֵן צְרִיכִין הָיוּ לִזְכוּת הָאָב וּבְאֶמְצָעוּתוֹ נִמְלְטוּ, וְצֵא וּלְמַד מִכָּל קְטַנֵּי דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי עֹנֶשׁ וְאַף עַל פִּי כֵן נֶאֶבְדוּ יַחַד. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית ז:א) "כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי". וְהֵם יָלַד לָהֶם אֲבִיהֶם טוֹבָה נֹחַ מֵאוֹיְבֵי נַפְשָׁם מַשְׁחִיתֵי עוֹלָם, וְלֹא לָהֶם לְבַד הוֹלִיד תּוֹלָדָה זוֹ אֶלָּא גַּם לְגֵי נְשֵׁיהֶם הָרְמוּזִים בְּגֵי אֶתִּין, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו" שֶׁגַּם הֵם נִצּוֹלוּ. וְטַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "שְׁלֹשָׁה בָנִים" יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ס"ט, וְזֶה לְשׁוֹנָם: תֵּדַע דִּקְרָא קָא חָשִׁיב לְהוּ דֶּרֶךְ חָכְמָתָן, דִּכְתִיב (בראשית ה:לב) "וַיְהִי נֹחַ בֶּן ת"ק שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת שֵׁם" וְגוֹ', וּכְתִיב (בראשית יא:י) "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת שֵׁם, שֵׁם בֶּן מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד וְגוֹ' שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל", בַּר ק"ב שָׁנָה הוּא, אֶלָּא דֶּרֶךְ חָכְמָתָן קָא חָשִׁיב לְהוּ, עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה נִתְחַכֵּם הַכָּתוּב לוֹמַר "שְׁלֹשָׁה בָנִים" לְהַפְסִיק בֵּין זִכְרוֹן הַלֵּידָה לְסִדּוּרָם, שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר "וַיּוֹלֶד אֶת שֵׁם" וְגוֹ' הָיָה בְּנִשְׁמָע כִּי דֶּרֶךְ לֵידָתָם חָשִׁיב, לֹא כֵן מֵאָמְרוֹ "וַיּוֹלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים" הֲרֵי גָּמַר הוֹדָעַת הַלֵּידָה, וְאַחַר כָּךְ בָּא הַכָּתוּב לְסַדְּרָם כְּסֵדֶר אֲשֶׁר רְאוּיִים לִהְיוֹת נִסְדָּרִים כְּסֵדֶר חָכְמָתָן.

פסוק יא

וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ וְגוֹ'. כָּל הַכָּתוּב לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, כִּי כְּבָר כָּתַב בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ו:ה): "וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה" וְגוֹ'. וְאִם לְפָרֵט הַחֵטְא נִתְכַּוֵּן, יוֹתֵר מִפֹּרָשַׁת בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, דִּכְתִיב: "רַבָּה רָעַת הָאָדָם וְכָל יֵצֶר" וְגוֹ'. וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שָׁם הֶחָמָס, הָיָה לוֹ לְהַזְכִּירוֹ. וְעוֹד, לָמָּה בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת אָמַר שָׁם הָרַחֲמִים וְכָאן אָמַר שָׁם אֱלֹהִים? עוֹד, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבֵת "לִפְנֵי הָאֱלֹהִים"? עוֹד, לָמָּה חָזַר עוֹד לוֹמַר **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ'? אִם לְהוֹדִיעַ בָּא כִּי ה' יוֹדֵעַ כָּל הַוֶּה, דָּבָר זֶה יָדוּעַ הוּא.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּאָבוֹת (אבות ד:יא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָעוֹשֶׂה עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ קַטֵּיגוֹר, פֻּרְקָן מַלְאָךְ מַשְׁחִית. אַךְ צָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי אֵין הַמַּשְׁחִית יָכוֹל עֲשׂוֹת דָּבָר קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁפֹּט שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ, שֶׁה' מוֹנְעָם מֵעֲשׂוֹת רַע, וְהוּא סוֹד פֶּרוּשׁ (שמות לד:ז) "נוֹשֵׂא עָוֹן". וְאַחַר שֶׁיִּשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים אָז יִשְׁלְחֵם בְּיַד פִּשְׁעָם שֶׁהֵם קַטֵּגוֹרִים שֶׁנִּבְרְאִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, כְּאָמְרוֹ (ירמיהו ב:יט): "תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ". וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת, כִּי הֲגַם שֶׁיִּמְנַע ה' הַמַּקְטֵרֵג מֵהַזִּיק לְעוֹשֵׂהוּ, עִם כָּל זֶה כְּשֶׁיִּרְבֶּה – יִקְבּוֹל שֶׁלֹּא יִסְבּוֹל עוֹד, וְיִדְחוֹק לְמַהֵר מַעֲשֵׂהוּ לְאַבֵּד בְּעָלָיו קוֹדֶם שֶׁיִּגְמֹר דִּינוֹ, כִּי מִשְׁפָּטוֹ מְפֹרָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיִּגְמוֹר דִּינָם נִשְׁחָתָה הָאָרֶץ, פֵּרוּשׁ מָשְׁלוּ בָהּ מַשְׁחִיתִים לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הָאָרֶץ** הַכָּוָּנָה שֶׁגַּם גּוּף הָאָרֶץ לְצַד הַפָּלְגַת הַחֵטְאִים תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ, כִּי יַשְׁכִּינוּ בָהּ הַתְּעוּב הַנוֹצָר מִמַּעֲשֵׂיהֶם. וְאָמְרוֹ **וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ** מִן הָרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים הַסִּבָּה וְאַחַר כָּךְ הַמְּסֻבָּב שֶׁהוּא יְצִירַת הַמַּשְׁחִית, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ שֶׁאַחַר שֶׁהִגִּיעוּ לְגֶדֶר זֶה עוֹד הוֹסִיפוּ לְהַתְעִיב יוֹתֵר מֵהַקּוֹדֵם.

חָמָס, פֵּרוּשׁ: חָמֵס הוּא כְּלָלוּת הָרֶשַׁע – בּוֹ גָּזֵל, בּוֹ גִּלּוּי עֲרָיוֹת, בּוֹ שְׁפִיכוּת דָּמִים, בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכִיחוּ רַז"ל (בראשית רבה לא) מֵהַכְּתוּבִים, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְהֲגַם שֶׁמִּדָּתוֹ יִתְבָּרַךְ לְהִיוֹת נוֹשֵׂא עָוֹן עַד עֵת בֹּא דְּבַר מִשְׁפָּט, הַדּוֹר הַהוּא גָּדוֹל עֲוֹנָם מִנְּשׂוֹא בְּמִדַּת נוֹשֵׂא עָוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית ד:יג) קַיִן: "גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא". אוֹ יֹאמַר **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ** – הֵם מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וּמִצַּד זֶה נִתְמַלְּאָה הָאָרֶץ מְקַטְרְגִים הַמִּתְיַחֲסִים בְּשֵׁם חָמָס, וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְנֹחַ בְּאָמְרוֹ "קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי", פֵּרוּשׁ: אוֹתָם הַמְקַטְרְגִים שֶׁנִּבְרְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ שֶׁנִּקְרָא קֵץ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק א' ס"ג), בָּא לְפָנַי וְקוֹבֵל לְמַהֵר לְאַבְּדָם. וְטַעַם הוֹדָעַת כָּל הַכְּתוּבִים הוּא לוֹמַר כִּי זוּלַת זֶה הָיָה ה' מַאֲרִיךְ אַפּוֹ זְמַן מָה, וַהֲגַם שֶׁאָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ו:ז) "וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם" וְגוֹ', עִם כָּל זֶה יִנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה וְהָיָה מַאֲרִיךְ אַפּוֹ, אֶלָּא לְצַד הַפָּלְגַת הַמַּשְׁחִית, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא אֱלֹהִים** וְגוֹ' וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה בְּהַפְלָגָה, לְטַעַם זֶה מִהֵר ה' לוֹמַר לְנֹחַ "עֲשֵׂה לְךָ" וְגוֹ'. וְטַעַם

שֶׁהִזְכִּיר בְּפָרָשָׁה זוֹ שֵׁם אֱלֹהִים – הֶרְאָה כִּי גַּם מִדַּת רַחֲמִים נִתְהַפְּכָה לְמִדַּת הַדִּין לְצַד מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים.

הָאָרֶץ חָמָס. בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה לא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיָה מֵבִיא קֻפָּה תּוּרְמוּסִים, וְכָל אֶחָד לוֹקֵחַ תּוּרְמוּס אֶחָד וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהוֹצִיאוֹ בְּדַיָּנִים, עַד כָּאן. כְּבָר קָדְמוּ רַאשׁוֹנִים וְהִקְשׁוּ דִּבְנֵי נֹחַ נֶהֱרְגוּ עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה. וְלִי נִרְאֶה כִּי הַמִּדְרָשׁ מְגַלֶּה כִּי מִלְּבַד שֶׁבִּטְלוּ עִקַּר תּוֹרַת ז' מִצְווֹת, עוֹד לָהֶם שֶׁהָיוּ חוֹמְסִים מִתּוֹרַת הָאָדָם הַשִּׂכְלִיִּית, כִּי הַגּוֹזֵל פְּרוּטָה הוּא דָּבָר שֶׁהָיוּ תּוֹבְעִים אוֹתוֹ וְלֹא פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, וְהָיוּ מִתְחַכְּמִים לְגָזֹל בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִתְבְּעוּ אוֹתָם. גַּם כְּפִי הַדִּין נִרְאֶה לִי כִּי לֹא חִיְּבָה תּוֹרָה לִבְנֵי נֹחַ אֶלָּא עַל מָמוֹן הַבָּא לְיָדָם בְּדֶרֶךְ גְּזֵלָה, אֲבָל בְּהַקָּפָה לֹא יִתְחַיְּבוּ. וַהֲגַם שֶׁהָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים כָּתַב גַּם עוֹשְׁקֵי שְׂכַר שָׂכִיר יֵהָרְגוּ עָלָיו בְּנֵי נֹחַ, אֵינוֹ דּוֹמֶה לָזֶה שֶׁבָּא לְיָדוֹ בְּהַלְוָאָה שֶׁיֹּאמַר "חַיָּב אֲנִי לָתֵת לְךָ לִכְשֶׁיָּבֹא זְמַן", וַאֲנָשִׁים הֲהֵמָּה הָיוּ נוֹטְלִים בִּרְצוֹנוֹ בְּהַקָּפָה לִפְרֹעַ אַחַר כָּךְ, וּכְשֶׁהָיָה מִתְרַצֶּה לְהַקִּיפָם הָיוּ נוֹטְלִין פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, וּבְהִלְכוֹת הַלְוָאוֹת לֹא הָיוּ דָּנִים עַל פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה אִם חַיָּב לוֹ כְּשֶׁיִּטְעֹן "פְּרַעְתִּי" אוֹ "יֵשׁ לְךָ כְּנֶגְדּוֹ", וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בְּגֶדֶר מִצְוַת גְּזֵלָה שֶׁיִּתְחַיֵּב מִיתָה, שֶׁיֹּאמַר "סָבוּר הָיִיתִי שֶׁאֵין לְךָ בִּיְדִי כְּלוּם". עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁיְּכוֹלִין לִטְעֹן בְּתוֹרַת מַתָּנָה בָּא לְיָדָם לִטְעֹם לִקְנוֹת מִמֶּנּוּ.

פסוק יג

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגוֹ' כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס וְגוֹ'. וְאִם תֹּאמַר, בִּשְׁלָמָא אִם נְפָרֵשׁ אִמְרוֹ חָמָס כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ מֵרַבּוֹתֵינוּ (בראשית רבה פל"א) שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וְכוּ', יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר, אֲבָל לְהָאוֹמֵר שֶׁהוּא חָמָס מַמָּשׁ שֶׁהוּא הַגֵּזֶל, לָמָּה נֶעֱנְשׁוּ הַנִּגְזָלִים כַּגּוֹזְלִים? הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר שֶׁכֻּלָּן הָיוּ גּוֹזְלִים, כָּל אֶחָד כְּפִי שֶׁיֵּשׁ יְכָלְתּוֹ מִמְּשֶׁלְּ יְכֹלֶת.

עִם כָּל זֶה יִתְבָּאֵר הַדָּבָר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (ויקרא רבה כג:ט) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּמָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זְנוּת וְכוּ' וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים, עַד כָּאן. וּלְפִי הַדְּבָרִים יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְתָרֵץ קֻשְׁיָתֵנוּ, שֶׁהֲגַם שֶׁנֶּחְתַּם גְּזַר דִּין עַל הַגֵּזֶל, עִם כָּל זֶה כֵּיוָן שֶׁבְּאוֹתָן עֲבֵרוֹת שִׁנְּדוּנוּ עֲלֵיהֶם הָיָה זְנוּת, נֶהֱרְגוּ גַּם אוֹתָן שֶׁלֹּא הָיוּ גּוֹזְלִים. וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה לֹא מָחֲלוּ זֶה לָזֶה וְלֹא יֵחָתֵם דִּינָם? וְאוּלַי כִּי הִ' לֹא רָצָה לְגַלּוֹת סוֹד זֶה אֶלָּא לְנֹחַ וְלֹא לִבְנֵי דּוֹרוֹ, וְנֹחַ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹמַר הַדָּבָר כִּי כָל מַה שֶּׁאֵינוֹ בֶּאֱמוֹר הוּא בְּבַל תֹּאמַר (יומא ד:). וְטַעַם כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ עַל הַדָּבָר, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיִּדְעוּ וְלֹא חָשׁוּ לוֹ, וְזֶה דּוֹחֵק קְצָת כִּי לָמָּה לֹא יִתַּקְנוּ תַּקָּנָה שֶׁאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן דָּבָר. וְהָעִקָּר הוּא שֶׁהֲגַם שֶׁיִּמְחֲלוּ לֹא יוֹעִילוּ, כֵּיוָן שֶׁהָיָה בָּהֶם דִּין גֵּזֶל וְחַיָּבִים מִיתָה הֵם עָלָיו, וְאֵינוֹ בְּדִין מְחִילָה בְּשׁוּם אֹפֶן. וְלֹא יִקָּשֶׁה לְךָ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁלֹּא הָיָה חִיּוּב מִיתָה, אֵין כַּוָּנָתָם זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים מֵהַגֶּזֶל זוּלַת זֶה, אֶלָּא שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים כָּל אָפְנֵי חָמָס וּכְשֶׁהָיָה מִזְדַּמֵּן לְיָדָם מְצִיאוּת שֶׁלֹּא יָכְלוּ לְגָזוֹל הָיָה מְרַמִּים כַּסֵּדֶר הָאָמוּר, וְהָיוּ מִתְקַבְּצִים אֲלָפִים מֵהֶם לִגְזוֹל קֻפָּה שֶׁל תּוּרְמוּסִים.

וְטַעַם הוֹדָעַת כָּל דָּבָר זֶה לְנֹחַ, הוּא לְצַוּוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת תֵּיבָה לִשְׁמִירַת קִיּוּם הַמִּין.

וְיֵשׁ לָתֵת לֵב מַדּוּעַ הֶעֱלִים עַיִן מֵעֲשׂוֹת צְדָקָה בִּבְנֵי דוֹרוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם מִלִּפְנֵי ה'. וְעוֹד תִּגְדַּל הַקֻּשְׁיָא שֶׁרָאינוּ כִּי אָבִינוּ הַגָּדוֹל הוּא אַבְרָהָם לָמַד מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מט) שֶׁלֹּא בִקֵּשׁ רַחֲמִים עַל פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה מִמַּה שֶּׁרָאָה שֶׁנֹּחַ לֹא בִקֵּשׁ וכו', וְקָשֶׁה כִּי מִי אָמַר לוֹ שֶׁאִם הָיָה מְבַקֵּשׁ לֹא הָיָה מִתְקַבֵּל?

אָכֵן מִדִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֵּר לְנֹחַ גִּלָּה דַּעְתּוֹ לְנֹחַ כִּי הַדָּבָר מֻחְלָט בְּעֵינֵי ה' לְהַשְׁחִית וְלֹא נָתַן מָקוֹם לְנֹחַ לְהִתְפַּלֵּל, כְּאָמְרוֹ "קֵץ כָּל בָּשָׂר" וגו' "וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם" בְּהֶחְלֵט, מַה מָּקוֹם לוֹ לְהִתְפַּלֵּל. מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁדִּבֵּר דְּבָרָיו לְאַבְרָהָם לֹא מְצָאנוּהוּ שֶׁדִּבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶלָּא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, דִּכְתִיב (בראשית יח:כא): "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ" וגו'. וַהֲגַם שֶׁאַחַר הָאֱמֶת גַּם שָׁם עָלְתָה לָהֶם הַגְּזֵרָה, אַף עַל פִּי כֵן עָשָׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם לְהַרְאוֹת לְאַבְרָהָם הַנֶּהְגָּתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ, וְאָמַר דְּבָרִים שֶׁיִּשְׁמַע מֵהֶם אַבְרָהָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ רְשׁוּת לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים. וְכֵן תִּמְצָא בְּדִבְּרוֹ לְמֹשֶׁה בְּתוֹכָחוֹת עַל עֲוֹן יִשְׂרָאֵל לֹא הֶחְלִיט הַגְּזֵרָה, וּבָזֶה מְצָא מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (במדבר יד:יא), מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ סָתַם ה' תְּפִלָּתוֹ.

וְעוֹד לוֹ, כִּי לֹא מָצָא פֶּתַח כְּאַבְרָהָם וּמֹשֶׁה, שֶׁטַּעֲמָם וְנִמּוּקָם עִמָּם, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה צַד הֶכְרֵחַ בְּדָבָר לְהוֹדִיעָם הַשֵּׁם, וַהֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאָצְבַּע כִּי שׁוֹאֵל מֵהֶם שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נֹחַ שֶׁאֵין מָקוֹם לוֹמַר לְמָה הוֹדִיעַ הַשֵּׁם, כִּי יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר שֶׁהוּא לְהָכִין תֵּבָה וְצָרְכָּהּ, וְנוֹסָף שֶׁהֶחְלִיט הַגְּזֵרָה, לָזֶה לֹא הִתְפַּלֵּל. וּמֵהַמַּעֲשֶׂה לָמַד אַבְרָהָם כֵּיוָן שֶׁהַשֵּׁם לֹא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל, אֱמוֹר מֵעַתָּה כִּי פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לֹא יַסְפִּיקוּ.

פסוק יד

עֲשֵׂה לְךָ וגו'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַנָּבִיא יְחֶזְקֵאל (יחזקאל יד:יד): "וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ אֶת נַפְשָׁם". פֵּרוּשׁ: דַּוְקָא שְׁלֹשָׁה יֵשׁ כֹּחַ בְּזִכּוּתָם לְמַלֵּט עַצְמָם שֶׁלֹּא יַגִּיעַ אֲלֵיהֶם הָרָעָה, אֲבָל שְׁנַיִם וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אֶחָד מֵהַשְּׁלֹשָׁה לֹא יִמְנַע הַמַּשְׁחִית מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ מְקַדְּמוֹנֵינוּ שֶׁהִקְשׁוּ, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁבִּחֵרְבָּן נֶהֶרְגוּ צַדִּיקִים וַחֲסִידִים, דִּכְתִיב (תהלים עט:ב): "נָתְנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ". וְתֵרְצוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה חָסִיד יָחִיד בֵּין רַבִּים בְּעֵת הַהֶרֶג, וְנֶאֱמַר (תהלים צד:טו): "עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט", אֲבָל כְּשֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה אוֹ יוֹתֵר יְצָרְפוּ זְכוּתָם וְיַצִּילוּ עַצְמָן אֲפִלּוּ תּוֹךְ הָרָעָה,

עַד כָּאן. זֶה הוּא מַה שֶּׁדִּיֵּק ה' בִּנְעִים דְּבָרָיו כְּשֶׁצִּוָּהוּ לַעֲשׂוֹת תֵּבָה לְהִנָּצֵל בְּתוֹכָהּ, אָמַר אֵלָיו כִּי הַטַּעַם שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהַמְלִיט בַּתֵּבָה וְלֹא יָגֵן בַּעֲדוֹ זְכוּתוֹ בַּל קְרוֹב אֵלָיו הָרָעָה, לְצַד שֶׁאֵין עִמּוֹ צַדִּיקִים וְהוּא לְבַדּוֹ נִמְצָא, וְהוּא אָמְרוֹ **עֲשֵׂה לְךָ** לְשׁוֹן יָחִיד, וְלָזֶה יֵשׁ לוֹ לָחוּשׁ לְ"עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט". וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי בָּנָיו לֹא הָיוּ צַדִּיקִים כְּמוֹתוֹ, שֶׁאִם הָיוּ צַדִּיקִים הֵם בְּצִדְקָתָם יְמַלְּטוּ עַצְמָן מִבְּלִי מִפְלָט כִּי הֵם לְמַעְלָה מִשְּׁלֹשָׁה. וְצָרִיךְ לְיַשֵּׁב דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֵבֵאתִי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנַי זֶה כִּי אַבְרָהָם לֹא בִקֵּשׁ עַל פְּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לְפִי שֶׁלָּמַד מִנֹּחַ שֶׁהָיוּ פְּחוֹת מֵעֲשָׂרָה וְכוּ' עַד כָּאן, וְקָשָׁה, נֹחַ לֹא הָיָה אֶלָּא יָחִיד בְּדוֹרוֹ. וְיֵשׁ לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים כְּנֹחַ וְאָז יְמַלְּטוּ עַצְמָן אַחַר יְצִיאַת הַקֶּצֶף בָּעוֹלָם וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיהֶם לִנְגֹּף, אֲבָל לְהָגֵן שֶׁלֹּא יֵצֵא הַמַּשְׁחִית הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים לְמַטָּה מִנֹּחַ יוֹעִילוּ וַאֲפִלּוּ לְהָגֵן עַל אֲחֵרִים. וְלָזֶה פֵּרֵט בַּכָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב וְלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה צַדִּיקִים סְתָם. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אַחַר שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לַמְחַבֵּל מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהַמְלִט מִמֶּנּוּ.

פסוק יז

וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא וְגוֹ'. תֵּיבַת "וַאֲנִי" רְחוֹקָה מִשְׁמוֹעַ. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: הִנְנִי מוּכָן לְהַסְכִּים עִם אוֹתָם וְכוּ' "מָה אֱנוֹשׁ" וְגוֹ' עַד כָּאן. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (בראשית ו:יא) כִּי הַמַּשְׁחִיתִים מִלְּאוּ הָאָרֶץ וְהוּכְנוּ לְהַשְׁחִית, הוֹדִיעַ ה' כִּי הוּא מַסְכִּים לְהַרְשׁוֹתָם לִגְמֹר הַדָּבָר. וְהֲגַם שֶׁאֵין כָּאן אֶלָּא הַמְטָרַת הַגֶּשֶׁם, צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ עַל הַפָּלָגַת הַמַּשְׁחִיתִים אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ וְנִמְצְאוּ.

פסוק יח

וַהֲקִמוֹתִי אֶת בְּרִיתִי וְגוֹ'. הָיָה צָרִיךְ לְהַקְדִּים לוֹמַר "וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה" עַד סוֹף, וְאַחַר כְּךָ יֹאמַר "וַהֲקִמוֹתִי אֶת בְּרִיתִי". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה לא:יב) בְּרִית שֶׁלֹּא יַהַרְגוּהוּ רְשָׁעִים שֶׁבַּדּוֹר, עַד כָּאן. וּלְדֶרֶךְ זֶה צָרִיךְ לְהַקְדִּים "וַהֲקִימוֹתִי" וְגוֹ' קוֹדֶם "וּבָאתָ".

עוֹד נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת ה' הִיא, לְהֵיוֹת שֶׁהֶחְלִיט לוֹ הַגְּזֵרָה עַל בְּנֵי דּוֹרוֹ וְאָמַר לוֹ **כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע**, חָשׁ כִּי יַחְשֹׁב נֹחַ כִּי כְּשֵׁם שֶׁהֶרְאָהוּ בָּרְאשׁוֹנִים כֵּן יִקֶּרֶה מִקְרֶהוּ וּמִקְרֶה זַרְעוֹ לְהַמָּחוֹת בְּדוֹר אַחֵר, וְזוֹ הַצָּלָה שֶׁאֵין תַּכְלִיתָהּ קַיֶּמֶת. לָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד רָמַז לוֹ מַה שֶּׁעָשָׂה לְבַסּוֹף, שֶׁכָּרַת עִמּוֹ בְּרִית לְבַל יָבִיא עוֹד מַבּוּל וְלֹא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ** שֶׁלֹּא יֵאָרַע לְךָ כַּדָּבָר הַזֶּה וּלְהַמְלֵט מֵהָרָעָה הַמְצוּיָה "וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה" וְגוֹ'.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁקִּיֵּם עִמּוֹ בְּרִית שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֵהוּ בַּתֵּיבָה וַהֲרֵי הוּא אָבוּד מֵעַצְמוֹ. וְהֵיא שֶׁעָמְדָה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ח:א): "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְגוֹ' וַיַּעֲבֵר וְגוֹ' רוּחַ עַל הָאָרֶץ" וְגוֹ', וְאַחֲרֵי כֵּן צִוָּה לוֹ לְיַכְּנֵס לַתֵּיבָה בְּקִיּוּם בְּרִית זֶה. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הוּזְכַּר שָׁם בְּרִית, סָמַךְ עַל מַה שֶּׁהוּזְכַּר כָּאן. וְאֶפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים", כִּי שֵׁם זֶה יִקָּרֵא עַל הַמִּשְׁפָּט וּבַדִּין זָכַר אֶת הַבְּרִית. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (בראשית רבה פל"ג) כִּי הָפַךְ הַדִּין לְרַחֲמִים לְצַד צִדְקָתוֹ, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרֹשׁ.

פסוק כ

מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וְגוֹ'. הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַבְּהֵמָה אִם מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה מְסַדְּרָם, וְאִם מִמַּטָּה לְמַעְלָה לָמָּה סִדֵּר רָמֶשׂ אַחַר בְּהֵמָה. וְאוּלַי כִּי הָעוֹף יֵשׁ בּוֹ צַד מַעֲלָה כִּי הוּא מְרֻבֶּה אֵין קֵץ, וְצֵא וּלְמַד שֶׁהַמּוּעָטִים שֶׁבָּעוֹפוֹת הֵם הַטְּמֵאִים וְהֵם כ"ד, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין סג:) שֶׁק"ך מִינֵי עוֹפוֹת בְּהַר הַבַּיִת וְכֻלָּן מִן אַיָּה, וְצֵא וּלְמַד לַטְּהוֹרִים שֶׁהֵם הָרַבִּים כַּמָּה וְכַמָּה, וְהַבְּהֵמָה הַמּוּעָטִים הֵם הַטְּהוֹרִים עֲשָׂרָה וְאֵין בְּמִינָם כָּל כָּךְ מְרֻבֶּה בְּכָל מִין כָּעוֹפוֹת. אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּהוּ עַל הָעוֹפוֹת שֶׁהֵם רַבִּים תְּחִלָּה וְצָרִיךְ לְהָבִיא מִכָּל מִין וָמִין שֶׁבְּכָל פְּרָט וּפְרָט, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַבְּהֵמָה שֶׁהִיא בְּמִינָהּ מוּעָטֶת, וְאַחַר כָּךְ מִינִים הַשּׁוֹרְצִים בָּאָרֶץ. וּכְפִי זֶה סִדְּרָם הַכָּתוּב דֶּרֶךְ טִרְחָתָם מִמַּעְלָה לְמַטָּה.

פרק ז

פסוק א

וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ בֹּא וְגוֹ' כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְטַעַם זֶה מֻחְדָּשׁ? **וְנִרְאֶה** כִּי חָשׁ ה' עַל נֹחַ לְבַל יִטְעֶה בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי ה' בְּאָמְרוֹ **בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה** בְּאֶחָד מִשְּׁתֵּי דְּרָכִים: אוֹ יַחְשֹׁב כִּי כֻּלָּן צַדִּיקִים הֵם וְלָזֶה נִמְלְטוּ בִּזְכוּתָן, וְלִסְבָּה זוֹ קָשֶׁה מַה שֶּׁהִקְשִׁינוּ בַּפְּסוּק (בראשית ו:יד) "עֲשֵׂה לְךָ". אוֹ יַחְשֹׁב כִּי בָּנָיו וּנְשֵׁי בָנָיו הַצְּלָתָם הִיא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעוּ לְכְלַל הָעֹנֶשׁ, וְיֵצֵא מִזֶּה שֶׁיַּחְשֹׁב נֹחַ לְהַכְנִיס לְהַצִּיל מִקְּטַנֵּי הַדּוֹר קְרוֹבָיו וּמְיֻדָּעָיו, וְיָדַע בְּדַעְתּוֹ כִּי אֵינָם רְאוּיִים לְעֹנֶשׁ. וְלוּ יְהִי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן, עַל כָּל פָּנִים תִּהְיֶה לוֹ בְּדַעְתּוֹ לְדַבֵּר זַר לְמָה לֹא יִנָּצְלוּ מִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן עֹנֶשׁ. לָזֶה אָמַר ה' אֶלָּיו **כִּי אוֹתְךָ** וְגוֹ', נְתִינַת טַעַם לְאָמְרוֹ "וְכָל בֵּיתְךָ", לֹא לְטַעַם הֱיוֹתָם רְאוּיִים וְלֹא לְטַעַם הֱיוֹתָם קֹדֶם הַגִּעַת שְׁנֵי הָעֹנֶשׁ אֶלָּא מִטַּעַם זְכוּתְךָ כִּי אוֹתְךָ רָאִיתִי וְגוֹ', וּמֵעַתָּה כָּל שֶׁאֵין אָבִיו צַדִּיק יִלָּכֵד בַּמּוֹקֵשׁ. וְכָאן הוֹדִיעוֹ כִּי כָל שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לִכְלַל עֹנֶשׁ נֶעֱנָשִׁים בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם, עֲרִירִים יָמוּתוּ כָּל הָאָבוֹת, לֹא כֵן נֹחַ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּשַּׁ"ס (סנהדרין קי:) קְטַנֵּי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, אֲבָל קְטַנֵּי אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּבְדוֹר הַמַּבּוּל כֻּלָּם דִּין אֻמּוֹת הָעוֹלָם יֵשׁ לָהֶם, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְעֹנֶשׁ יֵשׁ לָדוּן בָּהֶם מִשְׁפָּט כְּמִשְׁפַּט רָשָׁע, כִּי מַעֲשֵׂה אֲבוֹת יַעֲשׂוּ בָּנִים, זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים. וְנֹחַ דָּן בּוֹ מִשְׁפַּט קְטַנֵּי יִשְׂרָאֵל, וְיִנָּצְלוּ בִּזְכוּת אֲבִיהֶם, גַּם בְּבוֹא חָרוֹן אַף לְעוֹלָם יָגֵן ה' בַּעֲדָם.

פסוק ב

מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ וְגוֹ'. אָמְרוּ **תִּקַּח לָךְ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶ' שֶׁהוּא יִטְרַח לָקַחַת תַּשְׁלוּם הַשִּׁבְעָה, וְאָמַר הַטַּעַם כִּי הֵם לְצָרְכֵי עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לָךְ** לְצָרְכְּךָ. וּבָזֶה לֹא יִקָּשֶׁה מִי הִתִּיר לְנֹחַ לְהַקְרִיב קָרְבָּן מֵהַבְּהֵמוֹת בְּלֹא רְשׁוּת הָאָדוֹן, כִּי אֱלֹה צִוָּה ה' לְקִיּוּם הַמִּין. וְאוּלַי כִּי טַעְמוֹ לְהֱיוֹת שֶׁהָעוֹלָם צָרִיךְ לָהֶם בְּיוֹתֵר יְצָו ה' לְהַשְׁאִיר מֵהֶם שִׁבְעָה וְלֹא לְקָרְבָּן. אֶלָּא בְּמַה שֶׁרָשַׁם ה' וְאָמַר תִּקַּח לְךָ הֶרְאָהוּ כִּי הֵם צָרְכֵי עַצְמוֹ, וְלָזֶה עָשָׂה בָּהֶם כְּחָפְצוֹ וְהִקְרִיבָם לַה', וְהִצְלִיחַ בְּקָרְבָּנוֹ וְנִרְצָה לוֹ. וְאִם יִרְצֶה גַּם לֶאֱכֹל מֵהֶם יִשְׁחוֹט וְיֹאכַל, כִּי הֻתַּר לוֹ הַבָּשָׂר מִטַּעַם אֲשֶׁר אָבַאר בְּעֻזְרַת הַשֵּׁם (בראשית ט:ג).

פסוק ה

וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל וְגוֹ'. רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: "זוֹ בִּיאָתוֹ לַתֵּבָה", עַד כָּאן. וְאִם לָזֶה נִתְכַּוֵּן, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב (בראשית ז:ז): "וַיָּבֹא נֹחַ וְגוֹ' אֶל הַתֵּבָה" וְגוֹ', וּכְתִיב (בראשית ז:יג): "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ".

אֲכָל כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁלָּקַח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וּמֵהָעוֹף הַטָּהוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעָה, וְהוּא אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' בְּסָמוּךְ. גַּם דִּיֵּק לוֹמַר **כְּכֹל** לִרְמוֹז עַל תֵּיבַת כֹּל הָאָמוּר בְּמִצְוַת ה'. וְעֵרֶב אָמוּד לְפִירוּשׁ זֶה שֶׁתִּמְצָא שֶׁבְּכָל הַנִּכְנָסִים לַתֵּיבָה לֹא הִזְכִּיר שִׁבְעָה שִׁבְעָה מִבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וְלֹא מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם אֶלָּא שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וּלְפִי הַנִּרְאֶה כִּי לֹא קַיֵּם מִצְוַת ה' שֶׁאָמַר לוֹ שִׁבְעָה שִׁבְעָה. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי עָשָׂה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ וְלָקַח שִׁבְעָה שִׁבְעָה וְכוּ':

פסוק ט

שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּאוּ** כִּי לֹא הֻצְרְכוּ לְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם אֶלָּא מֵעַצְמָן בָּאוּ. וְאָמַר **שְׁנַיִם שְׁנַיִם** עַל כָּל פְּרָטֵי הַבָּאִים, וְכָלַל בָּזֶה בְּהֵמָה טְהוֹרָה וְעוֹף, הֲגַם שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם שִׁבְעָה, לְפִי מַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה יְדַיֵּק הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי מַה שֶּׁהוּא לְקִיּוּם הַמִּין אֵינָם אֶלָּא שְׁנַיִם, וְאוֹתָם הֵבִיא ה' עַד הַתֵּבָה וְהוּא קִבְּלָן, אֲבָל תַּשְׁלוּם הַשִּׁבְעָה הוּא נֹחַ טָרַח בְּעַצְמוֹ לְקַחַת אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה ה' אֵלָיו "תִּקַּח לְךָ" שֶׁאֵינוֹ לְקִיּוּם הַמִּין הוּא יִטְרַח בְּשֶׁלּוֹ

וְלֹא יַטְרִיחוּ מִן הַשָּׁמַיִם עָלָיו. וְכֵן תִּמְצָא עוֹד בְּפָסוּק אַחַר זֶה (בראשית ז:טו): "וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם", פֵּרוּשׁ: מַה שֶּׁבָּאוּ מֵעַצְמָן הָיוּ שְׁנַיִם שְׁנַיִם.

פסוק כג

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם. פֵּרוּשׁ: מִלְּבַד הַגְּוִיעָה הָרְמוּזָה בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, גַּם נִמְחָה כָּל מַה שֶּׁהָיָה עוֹמֵד מֵהֶם (סנהדרין קח:) בְּאֶמְצָעוּת רִבּוּי הַמַּיִם חֹם וְקֹר, וְנִמְחָה כָּל הֲוָיָתָן וְנַעֲשׂוּ כְּמַיִם וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ בָּעוֹלָם. וּבָזֶה נָשְׁכִּיל דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סא:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אָמֵי (תהלים קיט): "אֲחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי", אֲחוֹר לְמַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית וְקֶדֶם לַפֶּרְעָנוּת, דִּכְתִיב "מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה" וְגוֹ' עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב הַקּוֹדֵם לָזֶה "וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרוֹמֵשׂ וְגוֹ' וְכָל הָאָדָם", הֲרֵי שֶׁאַחַר שֶׁסִּדֵּר כָּל הַנִּבְרָאִים זָכַר גְּוִיעַת הָאָדָם. וְלִדְבָרֵינוּ יָכוֹן לוֹמַר עַל פְּרָט צוּרַת הַגְּוִיָּה, כִּי הַגּוּף נִבְרָא אַחַר כֹּל, וּכְשֶׁמָּחָה ה' לְכָל הַיְקוּם, גֹּלֶם צוּרָתוֹ הָיָה רִאשׁוֹן וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְדֵיק גַּם כֵּן תֵּבַת "צַרְתָּנִי" שֶׁחוֹזֵר עַל הַגּוּף, דִּכְתִיב "וַיִּיצֶר ה' וְגוֹ' עָפָר מִן הָאֲדָמָה". אֲבָל בְּעִנְיַן הַגְּוִיעָה שֶׁהִיא יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף, לֹא הָיָה כֵן, כִּי לֹא יָצְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם אֶלָּא מְאֻחָר לַכֹּל, כַּמּוּבָן מֵהַכָּתוּב.

פרק ח

פסוק א

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק זִכְרוֹנוֹ שֶׁל נֹחַ וְהוֹסִיף לוֹמַר **וְאֵת כָּל הַחַיָּה**, אוּלַי כִּי לְהוֹדִיעַ בָּא גַּם כִּי לְצַד הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ לְבַד יַסְפִּיק לִזְכֹּר, וּפֵרוּשׁ הַדְּבָרִים בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ** – גַּם זָכַר כָּל הַטּוֹרֵחַ וְהָעוֹל אֲשֶׁר עָלָיו מֵהַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה וְגוֹ' אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וְחָמַל עָלָיו. גַּם בָּזֶה כְּלַל רָמָז לַצָּרָה שֶׁמְּצָאתוּ לְנֹחַ (תנחומא) מֵאֲרִי אֲשֶׁר הִכִּישׁוֹ וְנִסְתַּכֵּן בַּתֵּבָה לְרוֹב תּוֹסֶפֶת טִרְדָתוֹ וְכוּ'. גַּם מְנִיעַת רְפוּאָה לְמַחֲלָתוֹ, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי עִקַּר הַזִּכָּרוֹן הוּא לְנֹחַ.

וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה הִיא לְהוֹדִיעַ כִּי ה' צִוָּה עַל הַמַּיִם לְהִתְנַגֵּב כַּאֲשֶׁר צִוָּה עֲלֵיהֶם בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית (בראשית א:כ) "יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם", כְּמוֹ כֵן צִוָּה לָהֶם כָּאן לְנַהוֹג בְּתִגְבּוֹרֶת. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאַחַר שֶׁנִּמְחָה כָּל הַיְקוּם אָמַר הַכָּתוּב **וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם** וְגוֹ', וְהוּא לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי כְּבָר נִמְחָה אֲפִלּוּ גֻּלְמֵי הַנִּבְרָאִים. וְהַטַּעַם הוּא כִּי הַמַּיִם הָיוּ עֲסוּקִים בְּמִצְוָתָם אֲשֶׁר גָּזַר עֲלֵיהֶם ה', וְאֵין לָהֶם לִדְרֹשׁ דִּרְשׁוֹת לִמְנֹעַ הַתִּגְבּוֹרֶת אַחַר שֶׁנִּמְחָה כָּל הַיְקוּם, עַד שֶׁזָּכַר ה' לְנֹחַ וְאָז צִוָּה לַמַּיִם לִהְיוֹת נָחִים מִתִּגְבּוֹרְתָּם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ** חֶסֶד

וְרַחֲמִים וְנִמְתְּקוּ גְּבוּרוֹת הַמַּיִם, וְהוּא שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם" – "וְנָחוּ מַיָּא" שֶׁלֹּא הִתְגַּבְּרוּ עוֹד.

פסוק ב

וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת וְגוֹ'. רָמַז הַכָּתוּב דֶּרֶךְ הַנִּשְׁמִים וְתִגְבּוֹרְתָם, כִּי כְּשֶׁהַמַּיִם יוֹרְדִים לְמַטָּה בְּהֶכְרֵחַ הַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים עוֹלִים כְּנֶגְדָּם, וְלֹא יִמָּצֵא זֶה בְּלֹא זֶה. וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּסָּכְרוּ** וְגוֹ' **וַיִּכָּלֵא הַגָּשֶׁם**, כִּי ב' מֵימוֹת אֵלּוּ מְשַׁמְּשִׁים כְּאֶחָד, וְכֵן הוּא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כה:) אֵין טִפָּה יוֹרֶדֶת מִלְּמַעְלָה אֶלָּא אִם כֵּן טִפַּיִם עוֹלִים כְּנֶגְדָּהּ מִלְּמַטָּה וְכוּ':

פסוק ג

וַיָּשׁוּבוּ הַמַּיִם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: נִמְשָׁכִים וְשָׁבִים הַמַּיִם שֶׁהָיוּ בַּנִּמְצָא לְיָם אוֹקְיְינוֹס, וְאָמְרוֹ **וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם** פֵּרוּשׁ: שֶׁהָיוּ נֶחְסָרִים מֵעַצְמָן כְּדֶרֶךְ מַיִם בּוֹלְעִים מַיִם (בראשית רבה י"ג), וְאָמְרוֹ **מִקְצֵה חֲמִשִּׁים** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ: עִנְיָן זֶה שֶׁשָּׁבוּ הַמַּיִם וְחָסְרוּ הָיָה בְּסוֹף ק"נ יוֹם לִירִידַת הַמַּבּוּל.

פסוק ה

וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר. פֵּרוּשׁ: חֵלֶק מֵהֶם הָלוֹךְ וְחֵלֶק מֵהֶם חָסוֹר עַד וְגוֹ', וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה.

פסוק ו

וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מִנַּיִן יָדַע זְמַן שֶׁיָּכוֹל לִפְתֹּחַ חַלּוֹן הַתֵּבָה, וְלֹא חָשׁ לִטְבִיעָה בַּמַּיִם פֶּן יִקְרָאֻנוּ אָסוֹן. וְאוּלַי שֶׁהֻבְטַח שֶׁאֵין יוֹתֵר מִשְּׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. עוֹד מִמָּה שֶׁהֻכִּין צָרְכֵי אֲכִילָה, וּמִן הַסְּתָם הֻכִּין לִזְמַן מֻגְבָּל, וּמִזֶּה יָדַע שִׁעוּר אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמוּר בַּתֵּבָה.

פסוק ז

וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁלָּחוֹ, וְאִם לִרְאוֹת הֶקְלוּ הַמַּיִם – הָיָה לוֹ לוֹמַר הַכָּתוּב "הֶקְלוּ הַמַּיִם" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה. וְאִם לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה? עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנַת אָמְרוֹ **יָצוֹא וָשׁוֹב עַד יְבֹשֶׁת** וְגוֹ'? אִם הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא מָצָא לְנוּחַ חוּצָה וְהָיָה חוֹזֵר חֲלִילָה, אִם כֵּן לָמָּה הֻצְרַךְ נֹחַ לִשְׁלֹחַ הַיּוֹנָה וְלֹא הָיָה לוֹ הָעוֹרֵב לְאוֹת וּלְמוֹפֵת שֶׁעֲדַיִן לֹא קָלוּ הַמַּיִם? עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּהוֹדַעַת "עַד יְבֹשֶׁת"? עוֹד, לָמָּה הֻצְרַךְ לְצֵאת עַד יְבֹשֶׁת כֵּיוָן שֶׁיָּצְתָה הַיּוֹנָה בָּהּ הָיָה מַסְפִּיק לָדַעַת? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ" כְּאָמוּר בַּיּוֹנָה?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל פִּי מַאֲמַר רַז"ל (סנהדרין קח:) כִּי הָעוֹרֵב שִׁמֵּשׁ בַּתֵּיבָה, וְיָדַע בּוֹ נֹחַ, וְלָזֶה כְּשֶׁפָּתַח חַלּוֹן הַתֵּיבָה גֵּרֵשׁ הָעוֹרֵב מֵהַתֵּיבָה תֵּכֶף וּמִיָּד. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב**, וְלֹא הִזְכִּיר "לִרְאוֹת הֶקְלוּ הַמַּיִם" כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה,

וְהוּא הָעוֹרֵב הָיָה יוֹצֵא וָשׁוֹב, פֵּרוּשׁ: נֹחַ מְגָרְשׁוֹ וְהוּא חוֹזֵר, וְנִשְׁאַר בְּדֶרֶךְ זֶה עַד יְבוֹשֶׁת הַמַּיִם. וּלְעִנְיַן שְׁלִיחוּת לִרְאוֹת הֲקַלּוּ שָׁלַח הַיּוֹנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ: בִּשְׁלִיחוּת לוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם. וְדָבָר זֶה לֹא יָכוֹל לֵידָעֵנוּ מֵהָעוֹרֵב לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה מְגֹרָשׁ וְלֹא בִּשְׁלִיחוּת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיּוֹנָה שֶׁהֻלְכָה בִּשְׁלִיחוּת וְהֻשִׁיבָה אוֹתוֹ כִּי לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ, וְתֻכַּף שָׁלַח יָדוֹ וּלְקָחָהּ וֶהֱבִיאָהּ אֶל הַתֵּיבָה, כְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל הַתֵּבָה**, פֵּרוּשׁ: אֶל מָקוֹם הַמְיֻחָד לָהּ לִשְׁמִירָתָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָעוֹרֵב שֶׁמְּשֻׁלַּחַת נִשְׁאֶרֶת וּכְשֶׁהָיָה חוֹזֵר הָיָה נֹחַ מְשַׁלְּחוֹ פַּעַם אַחֶרֶת.

וְעוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, תְּשׁוּבָה נִצְטַוּוּ הֶשִׁיבָתוּ עוֹרֵב לְנֹחַ. אָמַר לוֹ: רַבְּךָ שְׁנָאנִי וְאַתָּה שְׁנֵאתַנִי, רַבְּךָ שְׁנָאנִי – "מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וְגוֹ' שִׁבְעָה שִׁבְעָה", וְאַתָּה שְׁנֵאתַנִי – הִנַּחְתָּ מִין שִׁבְעָה וְשִׁלַּחְתָּ מִמִּין שְׁנַיִם. אִלְמָלֵא פּוֹגֵעַ בִּי שַׂר חֲמָה אוֹ שַׂר צִנָּה, לֹא נִמְצָא הָעוֹלָם חָסֵר בְּרִיָּה אַחַת, אוֹ שֶׁמָּא לְאִשְׁתִּי אַתָּה צָרִיךְ? אָמַר לוֹ: רָשָׁע, בַּמּוּתָר נֶאֱסַר לִי, בַּנֶּאֱסָר לִי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הִנֵּה לְפִי מִדְרָשׁ זֶה לֹא רָצָה הָרָשָׁע לְלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּת שֶׁמָּא יִפְגְּעֶנּוּ שַׂר שֶׁל צִנָּה וְכוּ', אוֹ לְצַד שֶׁחָשְׁדוֹ לְנֹחַ בְּזוּגָתוֹ, וְלָזֶה הֶצְרַךְ נֹחַ לִשְׁלֹחַ הַיּוֹנָה. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב** וְלֹא רָצָה לָלֶכֶת אֶלָּא הָיָה יוֹצֵא וָשׁוֹב, וּמִזֶּה יָדַע נֹחַ כִּי עֲדַיִן הַמַּיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, אֲבָל לֹא יָדַע אִם קָלוּ אוֹ לֹא, שֶׁאֵין רְאָיָה מֵעוֹרֵב כִּי אֵינוֹ זִז מִמְּקוֹמוֹ. לָזֶה שָׁלַח אֶת הַיּוֹנָה לָדַעַת פְּרָט זֶה הֲקַלּוּ הַמַּיִם, וְלָזֶה הֶצְרַךְ לוֹמַר **הֲקַלּוּ הַמַּיִם** בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה, לוֹמַר כִּי לִפְרָט זֶה הֶצְרַךְ לְשָׁלְחָהּ, וְהָבֵן.

וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי הָעוֹרֵב בָּא בְּטַעֲנָה עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַנָּבִיא (תהילים ס"ט:כ"ז): "אֲשֶׁר הִכִּיתָ רָדָפוּ", פֵּרוּשׁ כִּי מִן הָרְאוּי לְרַחֵם עַל הַמֻּכֶּה וּמְעֻנֶּה וְהֵם הוֹסִיפוּ לִרְדֹּף, וְזֶה הוּא טַעֲנַת הָעוֹרֵב בְּאָמְרוֹ: רַבְּךָ שְׁנָאנִי שֶׁהִמְעִיט לְקִיחַת מִינִי וְאַתָּה הוֹסַפְתָּ לְשַׁנְאָה, שֶׁאִם הָיָה פּוֹגֵעַ וְכוּ' נִמְצָא הָעוֹלָם וְכוּ' וַהֲרֵי אַתָּה מִתְנַהֵג בְּאַכְזָרִיּוּת. אוֹ לְכְשֶׁנֹּאמַר כִּי לֹא בְּאַכְזָרִיּוּת עָשִׂיתָ, יֵשׁ לָדוּן בְּךָ בְּהֶכְרֵחַ טַעַם אַחֵר וְהוּא שֶׁמָּא לְאִשְׁתִּי וְכוּ', פֵּרוּשׁ הֶגֶם שֶׁהִיא פְּחוּתָה בְּמַדְרֵגָה, שֶׁמָּא לְצַד שֶׁנֶּאֱסָרָה עָלֶיךָ אִשְׁתְּךָ חְשַׁבְתָּ כִּי לֹא נֶאֱסָרָה אֶלָּא אִשְׁתְּךָ וְלֹא זוּלָתָהּ וְהֶצְרַכְתָּ לִנְקֵבָתִי. וְאֵין קֻשְׁיָא מַה נִּשְׁתַּנִּית אִשְׁתּוֹ מִכֻּלָּן, כִּי בְּכָל אַחַת יֶשְׁנָהּ לִשְׁאֵלָה זוֹ.

אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קח:) עוֹרֵב שִׁמֵּשׁ בַּתֵּיבָה, וּכְפִי זֶה טָעַן כִּי לֹא נִתְאַוָּה אֶלָּא לְעוֹרֵב כִּי רָאָה תַּשְׁמִישׁוֹ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כ:) הַהִסְתַּכְּלוּת בַּדָּבָר מוֹלִיד הַתַּאֲוָה וְאָסְרוּ הַדָּבָר. וְהֻשִּׁיבוֹ נֹחַ עַל מַה שֶּׁאָמַר "רַבְּךָ" וְלֹא "רַבּוֹ" קְרָאוֹ רָשָׁע, וְעַל מַה שֶּׁדַּיָּן כִּי לְאִשְׁתּוֹ הוּא צָרִיךְ, כִּי קַל וָחוֹמֶר הוּא: בַּמּוּתָּר לִי נֶאֱסַר, בָּאסוּר

מִכָּל שֶׁכֵּן. אִם כֵּן אִם יִצְטָרֵךְ לִנְקָבָיו וְיִרְצֶה בַּר מִינָן לַעֲבוֹר עַל הָאִסּוּר, הִנֵּה אִשְׁתּוֹ לְפָנָיו שֶׁאֵין בָּהּ אֶלָּא אִסּוּר אֶחָד, מִלֶּכֶת אַחַר הָעוֹרֵב שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּהּ ב' אִסּוּרִין.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ "רָשָׁע" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ע:) שֶׁכָּל הַפּוֹסֵל בְּמוּמוֹ הוּא פּוֹסֵל, וְלֶהֱיוֹתוֹ רָשָׁע חֲשָׁדוֹ לְנֹחַ. אֲבָל לְטַעֲנַת "אִלּוּ פָּגַע בִּי שַׂר" וְכוּ' לֹא הֵשִׁיבוֹ דָּבָר, וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה טַעֲנָה נִצַּחַת הֵשִׁיבוֹ וְכוּ':

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁרָמַז לוֹ בְּאָמְרוֹ "רָשָׁע", תְּשׁוּבָה לְאִם יִפָּגַע בִּי שַׂר שֶׁל צִנָּה, כִּי כְּבָר יָדַע בְּרִשְׁעוּתוֹ. וַהֲגַם שֶׁיִּפָּגַע בּוֹ שַׂר שֶׁל וְכוּ', אֵין הָעוֹלָם חָסֵר מִינוֹ כִּי הַנְּקֵבָה טָעֲנָה מִמֶּנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר עוֹפוֹת שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ בַּתֵּיבָה.

פסוק ט

וַיְשַׁלַּח יָדוֹ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: לְהֱיוֹתָהּ עֲיֵפָה וִיגֵעָה כִּי לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ וְגוֹ', וְלָזֶה חָשׁ עָלֶיהָ שֶׁמָּא אֵין לָהּ כֹּחַ לָעוּף יוֹתֵר וְתִפּוֹל בַּמַּיִם, וְשָׁלַח יָדוֹ חוּץ לַתֵּבָה וֶהֱבִיאָהּ אֶל הַתֵּבָה.

פסוק טז

צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לְהַתְּיר לוֹ דָּבָר שֶׁאָסַר לוֹ בְּעֵת כְּנִיסָתוֹ לַתֵּבָה, וְגַם בְּשֹׁאַר מִינֵי נִבְרָאִים צִוָּה ה' לָהֶם וְשָׁרְצוּ וְרָבוּ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **צֵא** וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר יְחוּד הַזְּכָרִים וְהַנְּקֵבוֹת, לוֹמַר שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהֵם בַּתֵּבָה, הֲגַם שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי הַצָּרָה, הֵם בְּאִסּוּר הַזִּוּוּג עַד אַחַר יְצִיאָה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר זֶה: "וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ" וְגוֹ' – זְכָרִים לְבַד וּנְקֵבוֹת לְבַד עַד זְמַן הַיְצִיאָה, שֶׁדִּיֵּק דִּבְרֵי ה' כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ. גַּם מִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי שָׁמְרוּ מִצְוַת ה' וְהָיוּ פְּרוּשִׁים מִנְּשׁוֹתֵיהֶם כִּדְבַר מֶלֶךְ כָּל זְמַן הֱיוֹתָם בַּתֵּבָה עַד שֶׁיָּצְאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו** הֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע שֶׁעַד זְמַן הַיְצִיאָה הֵם פְּרוּשִׁים, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (בראשית ט:ז) "וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ":

פסוק כא

וַיָּרַח ה' וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַהוֹדָעָה לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁהַקָּרְבָּן שֶׁהִקְרִיב נֹחַ מִנְּכָסָיו הֵם נִכְסֵי שָׁמַיִם אֲשֶׁר בָּרָא ה' בְּעוֹלָמוֹ, אַף עַל פִּי כֵן נִתְרַצָּה בָּהֶם, וּבְאֶמְצָעוּת הַקָּרְבָּתָם נָדַב לְהֵיטִיב וְנִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יַכְרִית עוֹד כָּל בָּשָׂר מִבִּלְי שְׁאֵלַת דָּבָר מֵמֶּנּוּ, אֶלָּא כְּבִיכוֹל מֵעַצְמוֹ נִתְרַצָּה כְּאִלּוּ מַה שֶּׁקִּבֵּל הוּא שֶׁל הַמַּקְרִיב וְאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה הָיָה מְפָרֵשׁ מוֹרִי וְרַבִּי אֲדוֹנִי זְקֵנִי זַצַ"ל מַאֲמָר אֶחָד (עירובין סה:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: כָּל הַמִּתְפַּלֵּחַ מִיֵּינוֹ יֵשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיָּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ", עַד כָּאן. פֵּרֵשׁ הוּא זַ"ל: כָּל הַמִּתְפַּלֵּחַ מִיַּיִן שֶׁלּוֹ כִּי יַגִּישׁ אֵלָיו אוֹרֵחַ כּוֹס שֶׁל יַיִן מִיֵּינוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, וּבְאֶמְצָעוּתוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ מְבֻקָּשׁוֹ מִמֶּנּוּ מֵעַצְמוֹ, יֵשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ, כִּי כֵן עָשָׂה ה' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר "מִתְפַּלֵּחַ" לוֹמַר שֶׁנִּתְפַּתָּה בְּאֶמְצָעוּת הַמּוּגָשׁ אֵלָיו מִבִּלְי שֶׁיִּצְטָרֵךְ אֵלָיו דָּבָר. וּכְפִי זֶה בָּאָה הוֹדָעַת הַכָּתוּב דָּבָר זֶה

לְמִי שֶׁיִּרְצֶה לְלֶכֶת בְּדַרְכֵי קוֹנוֹ, גַּם לְהַכָּרָתוֹ אֶצְלֵנוּ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּעַת קוֹנוֹ. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "רֵיחַ נִיחוֹחַ", לֹא מָצִינוּ שֶׁנִּתְנַדֵּב לַעֲשׂוֹת טוֹבָה מֵעַצְמוֹ כָּזֶה אֶלָּא שֶׁיִּתְרַצֶּה בּוֹ אוֹ יִמְחוֹל לוֹ חֶטְאוֹ.

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' לֹא אוֹסִיף וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **לֹא אוֹסִיף וְלֹא אוֹסִיף**. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כָּפַל הַדָּבָר לִשְׁבוּעָה וְכוּ', וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת (לו:) עַד כָּאן. וְקָשֶׁה כִּי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא כָּךְ הֵם, וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר "לָאו" לָאו" שְׁבוּעָה וְכוּ', אָמַר רָבָא וְהוּא דְּאָמַר "לָאו" לָאו" תְּרֵי זִמְנֵי, דִּכְתִיב "וְלֹא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא יִהְיֶה" וְגוֹ', וּכְתִיב (בראשית ט:טו) "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל" עַד כָּאן. וְהֵם ב' כְּתוּבִים הַבָּאִים בְּדִבְרֵי ה' לְנֹחַ בְּסָמוּךְ, וְלֹא הוֹכִיחַ מִפָּסוּק זֶה כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י.

וְטַעַם הַשֵּׁ"ס שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּ הַשְּׁבוּעָה מִכָּפֶל "לֹא אוֹסִיף" וְ"לֹא אוֹסִיף" הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר ה' אֶל לִבּוֹ, יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּדָּבָר, כִּי לֹא נֶאֶמְרוּ שְׁנֵיהֶם בְּפָרָט אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב כָּפוּל, כִּי "לֹא אוֹסִיף" רִאשׁוֹנָה הָיָה עַל פְּרָטֵי הָאֲדָמָה, וְלֶהֱיוֹת שֶׁלָּקְתָה בִּ' אוֹ גִ' פְּעָמִים לְסִבַּת בְּנֵי אָדָם: חָטָא אָדָם לָקְתָה אֲדָמָה, חָטָא קַיִן לָקְתָה אֲדָמָה מִבְּלִי תֵּת כֹּחָהּ, חָטְאוּ דּוֹר הַמַּבּוּל לָקְתָה הָאֲדָמָה. לָזֶה בְּתְחִלַּת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ אָמַר "לֹא אוֹסִיף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם" וַאֲפִלּוּ לְחֵלֶק אֶחָד מֵהָאֲדָמָה וְלֹא פְּרָט מִפְּרָטֶיהָ. וְעוֹד רָצָה ה' בְּנַחַת רוּחַ שֶׁהָיְתָה אָז לְפָנָיו וְאָמַר "וְלֹא אֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי" כַּאֲשֶׁר עָשָׂה גַּם מִבְּלִי הַשְׁחָתַת הָאָרֶץ כְּלָל. וּכְפִי זֶה אַיֵּה מְקוֹם הַכֶּפֶל לוֹמַר שֶׁהִיא הַשְּׁבוּעָה? לָזֶה דָּרַשׁ רָבָא מִשְּׁנֵי פְּסוּקִים וְהֵם "לֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר... וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל" וְ"לֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל" (בראשית ט:יא). וְעַיִן כַּוָּנַת הַכָּתוּב וּדְרָשָׁתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמְקוֹמוֹ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וּמֵעַתָּה עָלוּ דִּבְרֵי רַשִׁ"י בְּצָרִיךְ עִיּוּן. וְאוּלַי שֶׁהָיְתָה לוֹ גִּרְסָא אַחֶרֶת בַּשֵּׁ"ס וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַא"שׁ שָׁם בִּשְׁבוּעוֹת. וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְלֹא יִכָּרֵת" וְגוֹ'.

וְנִשְׁאַר לָנוּ לָתֵת טַעַם לָמָּה שִׁנָּה הַכָּתוּב בְּמַאֲמָרָיו, פַּעַם הִקְדִּים "לְקַלֵּל" קוֹדֶם אָמְרוֹ תֵּבַת "עוֹד", וּפַעַם הִקְדִּים תֵּבַת "עוֹד" לְתֵבַת "לְקַלֵּל", וְלֹא הַשְׁוָה שִׁעוּר דִּבָּרָיו. הַטַּעַם הוּא לֶהֱיוֹת כִּי הַקְּלָלוֹת שֶׁנִּתְקַלְּלָה הָאֲדָמָה יָשְׁנָם לְשֶׁעָבַר וּלְהַבָּא שֶׁלֹּא יָצְתָה מֵהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קְלָלַת כָּל חַי – הַמֵּתִים כְּבָר מֵתוּ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ, וְהַחַיִּים אֵין הֶכֵּר בָּהֶם לְמַה שֶּׁעָבַר. לָזֶה דִּיֵּק ה' בִּדְבָרָיו וְאָמַר **לֹא אוֹסִיף לְקַלֵּל עוֹד הָאֲדָמָה** יוֹתֵר קְלָלָה עַל קְלָלָתָהּ שֶׁהִיא בָּהּ. וְסָמַךְ תֵּבַת "עוֹד" אַחַר שֶׁאָמַר "לְקַלֵּל" לוֹמַר לֹא אוֹסִיף קְלָלָה בְּיוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהִיא. וְזֶה יַגִּיד כִּי עוֹדָנָּה בִּקְלָלָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל בְּהַכָּאַת כָּל בָּשָׂר הִקְדִּים "עוֹד" לַהַכָּאָה כִּי אֵין בְּתוֹסֶפֶת הַכָּאָה זוֹ חֵלֶק מֵהָרִאשׁוֹנָה, וְדוֹק.

כִּי יֵצֶר לֵב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בָּבָא קַמָּא (לט:) שׁוֹר הָאִצְטָדִין שֶׁנָּגַח פָּטוּר, דִּכְתִיב (שמות כא:כח) "כִּי יִגַּח" וְלֹא שֶׁיַּגִּיחוּהוּ, עַד כָּאן. וְהֵן הָאָדָם מִנְּעוּרָיו, קוֹדֶם שֶׁיַּבְחִין לִמְאוֹס בָּרַע וְלִבְחוֹר בַּטּוֹב, יִקָּדֶמְנוּ הָרַע מִשֶּׁנִּנְעַר מִמְּעֵי אִמּוֹ, וְהָרַע מַדְרִיכוֹ בִּבְחִינָתוֹ. וְהָיָה כִּי יִגְדַּל כְּבָר הִטְבִּיעַ בּוֹ הָרַע כְּמוֹ שֶׁהִטְבִּיעוּ הַנְּגִיחָה בְּשׁוֹר הָאִצְטָדִין. וְטַעַם זֶה יוֹעִיל לְבַל דָּנוֹ בְּהַכָּרַת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ עַל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל הָאֱלֹהִים, וְיִשְׁתַּנֶּה מִשּׁוֹר הַמִּתְלַמֵּד כִּי הוּא מוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה לִמְאוֹס בָּרַע בְּהַכִּירוֹ וְלִבְחוֹר בַּטּוֹב. וְהוֹעִיל טַעֲנַת "רַע מִנְּעוּרָיו" שֶׁלֹּא יִתְכַּעֵס ה' עָלָיו כָּל כָּךְ, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהִפְלִיא לַעֲשׂוֹת כִּי יֵשׁ לוֹ סִבָּה לְהַרְשִׁיעַ לְצַד לִמּוּדוֹ מִנְּעוּרָיו:

פרק ט

פסוק ג

כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי וְגוֹ'. יֵשׁ לְדַעַת לָמָּה לֹא הֻתַּר הַבָּשָׂר לְאָדָם אֶלָּא לְנֹחַ. וְנִרְאֶה כִּי נֹחַ מִשֶּׁלּוֹ נָתְנוּ לוֹ לְשֶׁלֹּשׁ סִבּוֹת: הָא', שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ מָצָא ה' לְקַיֵּם הַמִּין וְזוֹלָתוֹ לֹא הָיָה מְקַיֵּם מִין הָרֶמֶשׂ בְּלֹא אָדָם, וּבָזֶה זָכָה הוּא בָּהֶם. ב', שֶׁהוּא טָרַח בָּהֶם וְיָגַע בַּתֵּבָה, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה יְגִיעוֹת יָגַע בָּהֶם, וְעָלָיו נֶאֱמַר (תהילים קכ"ח:ב') "יְגִיעַ כַּפֶּיךָ" וְגוֹ'. ג', שֶׁגָּרַם בְּאֶמְצָעוּת קָרְבָּנוֹ שֶׁנִּתְרַצָּה ה' וְנִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יְכַרֵּת כָּל בָּשָׂר וְגוֹ', לָזֶה הִתִּיר לוֹ ה' לֶאֱכֹל מִפְּרִי דַּרְכּוֹ.

פסוק ז

פְּרוּ וּרְבוּ. הֶצְרֵךְ לוֹמַר לָהֶם כֵּן, הֲגַם שֶׁאָמַר לָהֶם בִּיצִיאָתָם "צֵא וְגוֹ' אַתָּה וְאִשְׁתֶּךָ" וְגוֹ' (בראשית ח:טז), אֵין זֶה אֶלָּא רְשׁוּת וְלֹא מִצְוָה, וּבָאָה הַמִּצְוָה כָּאן מֵאֵת הַבּוֹרֵא לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וְצָרִיךְ לְתֵת לֵב לָמָּה חָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לְצַוּוֹת וְלוֹמַר בְּסָמוּךְ "וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית ט:ז) וְלֹא הִסְפִּיק בְּפַעַם אַחַת, וְנִרְאֶה כִּי פָּסוּק אֶחָד בָּא לְמִצְוָה וּפָסוּק שֵׁנִי בָּא לְחוֹבָה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְאַתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר לְצַד שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָכֶם שֶׁלֹּא יִכָּרֵת עוֹד כָּל בָּשָׂר, גַּם אַתֶּם תְּקַבְּלוּ לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת. וּמַעֲתָּה תְּנַאי הוּא הַדָּבָר, וּלְפִי זֶה יְדוּיַּק עַל נָכוֹן מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג.) שֶׁאָמְרוּ: כָּל הָאוֹחֵז בָּאֶמָּה וּמַשְׁתִּין כְּאִלּוּ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁשְּׁבוּעַת ה' שֶׁלֹּא יִכָּרֵת וְגוֹ' הָיְתָה בִּתְנַאי שֶׁיְּקַבְּלוּ לִפְרוֹת וְכוּ', כְּפִי זֶה הַמַּשְׁחִית זַרְעוֹ בִּטֵּל הַתְּנַאי וּכְאִלּוּ מֵבִיא מַבּוּל וְכוּ', וְהָבֵן:

פסוק יא

וַהֲקִמֹתִי וְגוֹ' וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְכָפוֹל לוֹמַר **לֹא יִכָּרֵת** וְגוֹ' **וְלֹא יִהְיֶה** וְגוֹ'. וְאִם לְקַיֵּם הַדָּבָר בִּשְׁבוּעָה, הֲלֹא מָצִינוּ כִּי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא הוֹצִיאוּ הַדָּבָר אֶלָּא מִפָּסוּק זֶה וּפָסוּק שֶׁלְּאַחֲרָיו (בראשית ט:טו) שֶׁאָמַר "וְלֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם" וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁהֵבֵאתִי דִּבְרֵיהֶם בְּפָסוּק (בראשית ח:כא) "לֹא אוֹסִיף", הָרְאֵתָ לְדַעַת כִּי כֻּלָּל "וְלֹא יִכָּרֵת" וְ"לֹא יִהְיֶה" הָאָמוּר בְּפָסוּק זֶה הֻצְרַךְ לְגוּפוֹ.

וְנִרְאָה לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם בְּסוֹטָה דַּף י"א וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הָבָה נִתְחַכְּמָה" וְגוֹ', אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא: בּוֹאוּ וְנִתְחַכְּמָה לְמוֹשִׁיעָן וְכוּ', בּוֹאוּ וּנְדוּנֵם בַּמַּיִם שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נד:ט) "כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי" וְגוֹ', וְהֵן אֵינָם יוֹדְעִים שֶׁעַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ אֵינוֹ מֵבִיא, אֲבָל עַל אֻמָּה אַחַת מֵבִיא. אִי נַמִי, הוּא אֵינוֹ מֵבִיא אֲבָל הֵן בְּאֵין וְנוֹפְלִין בְּתוֹכָן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וּמִצָּרַיִם נָסִים" וְגוֹ', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הִנֵּה לְפִי חִלּוּק רִאשׁוֹן, שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל**, פֵּרוּשׁ: לֹא יָבִיא ה' מַבּוּל לְהַכְרִית הַכֹּל, אֲבָל מִקְצָת אִם יִתְחַיֵּב יָבִיא ה' עָלָיו רָעַת מַבּוּל. וְחָזַר לוֹמַר **וְלֹא יִהְיֶה**, פֵּרוּשׁ: וְאִם יִהְיֶה מַבּוּל עַל הַמִּקְצָת, אָמַר ה' שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְשַׁחֵת הָאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה בַּמַּבּוּל שֶׁהִשְׁחִית גּוּף הָאָרֶץ. וְלֹא הָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "וְלֹא יִהְיֶה" וְגוֹ', כִּי אֵין זֶה אֶלָּא הַבְטָחָה לָאָרֶץ לֹא לָאָדָם, לָזֶה אָמַר "וְלֹא יִכָּרֵת". וּכְפִי זֶה שְׁנֵי לָאווִין שֶׁאָנוּ לוֹמְדִים מֵהֶם הַשְׁבוּעָה: א' הִיא "לֹא יִכָּרֵת" וְהַב' "לֹא יִהְיֶה" שֶׁבַּפָּסוּק לֹא יִהְיֶה הַדָּבָר.

וּלְדֶרֶךְ אִי נַמִי שֶׁחִלֵּק בֵּין אִם יָבִיא הַמַּבּוּל אוֹ יְבִיאֵם לְתוֹךְ הַמַּיִם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמִצְרַיִם, הִנֵּה יֵשׁ לְהִסְתַּפֵּק בְּדַעַת הַתַּלְמוּד אִם לֹא חָזַר בּוֹ מֵחִלּוּק שֶׁחִלֵּק בֵּין כֹּל לְמִקְצָת, וּכְפִי זֶה גַּם לְסָבָרַת אִי נַמִי יִהְיֶה יִשּׁוּב הַכָּתוּב שֶׁיִּשָּׁבְנוּ יָתֵד בַּל יָמוּט. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהַשִּׂ"ס חָזַר בּוֹ מֵחִלּוּק רִאשׁוֹן וּמְחַלֵּק בְּחִלּוּק אַחֵר, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין כָּל בָּשָׂר לְמִקְצָתָן. וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסַנְהֶדְרִין (פא:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא אֲלָא מַעֲתָּה "אַל תִּטַּמְּאוּ בְּכָל אֱלֹהֵי" הָכִי נַמִי בְּכֻלְּהוּ לֹא בַּחֲדָא? אֵין, אֶלָּא בְּאַחַת מִכָּל אֱלֹהֵי וְכוּ' עַד כָּאן. כְּפִי זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר** פֵּרוּשׁ אֶחָד מִכָּל בָּשָׂר מִמֵּי הַמַּבּוּל. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה** וְגוֹ' לוֹמַר אֲפִלּוּ בְּלֹא הַשְׁחָתַת בַּעֲלֵי חַיִּים אָמַר ה' שֶׁלֹּא יַשְׁחִית הָאָרֶץ אֲפִלּוּ חֵלֶק מִמֶּנָּה מִמֵּי הַמַּבּוּל. וְהִנֵּה בֵּין לְדֶרֶךְ רִאשׁוֹן בֵּין לְדֶרֶךְ שְׁנֵי שְׁנֵי לָאווִין אֵלּוּ צְרִיכִין לְעַצְמָן וְאֵין כָּאן יִתּוּר לָאו שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְלָזֶה הֻצְרַךְ רָבָא לְהַמְצִיא שְׁנֵי לָאווִין מִשְּׁנֵי פְּסוּקִים.

וְרָאִיתִי לְהָרִי"ף זַ"ל שֶׁכָּתַב בְּהִלְכוֹתָיו, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהוּא דְּאָמַר "לָאו לָאו" תְּרֵי זִמְנֵי, דִּכְתִיב "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל" וְגוֹ' "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל" ע"כ. מַשְׁמַע דְּסוֹבֵר הָרִי"ף כִּי

מַאֲמַר ה' "וְלֹא יִהְיֶה מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ" כָּלַל הָאָרֶץ וְיוֹשְׁבֶיהָ, וּבָזֶה מָנָה שְׁנֵי לָאוִין, שֶׁהֵם "לֹא יִהְיֶה וְגוֹ' לְשַׁחֵת הָאָרֶץ" וְ"לֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם וְגוֹ' לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר" שֶׁהֵם עִנְיָן אֶחָד. וְלִדְבָרָיו זַ"ל נַחְזֹר לְהַשְׁכִּיל לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "וְלֹא יִכָּרֵת" וְ"לֹא יִהְיֶה" בְּפָסוּק אֶחָד? גַּם לָמָּה לֹא נֹאמַר כִּי שְׁנֵי הַלָּאוִין הֵם "לֹא יִכָּרֵת" וְ"לֹא יִהְיֶה" שֶׁבְּפָסוּק א'? וְנִרְאֶה לוֹמַר שֶׁסּוֹבֵר פְּרוּשׁ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שֶׁנִּשְׁבַּע ה' שֶׁלֹּא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר בְּשׁוּם מִין רָעָה בָּעוֹלָם, לֹא בָּאֵשׁ וְלֹא בַּמַּיִם וְלֹא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. וְאָמְרוֹ **מִמֵּי הַמַּבּוּל** פְּרוּשׁ: מִזְּמַן מֵי הַמַּבּוּל. וְחָזַר לוֹמַר **וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל** אֲפִלּוּ פְּרָט אֶחָד. וְהָלַךְ לְדֶרֶךְ שְׁנֵיָה שֶׁאָמַר הַתַּלְמוּד. אִי נַמִּי שֶׁלֹּא נִשְׁבַּע אֶלָּא שֶׁלֹּא לַהֲבִיאוֹ וְלֹא לַהֲבִיאָם אֲלֵיהֶם, וּלְעוֹלָם בְּרִית הַמַּבּוּל הוּא אֲפִלּוּ לִפְרָט אֶחָד. וְקָשֶׁה עַל זֶה, אִם כֵּן מִנַּיִן מוֹכִיחַ שֶׁהָיוּ בִּפְרָט זֶה שְׁתֵּי פְּעָמִים לָאו? וְלֹא כֵן הוּא, כִּי לָאו "לֹא יִהְיֶה [עוֹד] הַמַּיִם לְמַבּוּל" אָמַר בְּפֵרוּשׁ "לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר". וְאוּלַי נוֹכַל לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁגִּלָּה ה' דַּעְתּוֹ שֶׁלֹּא יָבִיא מַבּוּל אֲפִלּוּ לְחֵלֶק מֵהָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁמּוּבָן מִפָּסוּק "וְלֹא יִכָּרֵת וְגוֹ' וְלֹא יִהְיֶה", נַחְזֹר לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ "וְלֹא יִהְיֶה מַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר" עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "אַל תִּטְמְאוּ בְּכָל אֵלֶּה", שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא בְּאַחַת מֵאֵלֶּה. אֶלָּא שֶׁדֶּרֶךְ זֶה דּוֹחֵק, יִתּוּר אָמְרוֹ "מִמֵּי הַמַּבּוּל" לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי הַדָּבָר מוּבָן שֶׁמִּמֵּי הַמַּבּוּל הוּא אוֹמֵר.

וְרָאִיתִי לְהָרַא"שׁ שֶׁכָּתַב שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאֵין נִרְאֶה לִי לֹא כְּגִירְסַת הָרִי"ף וְכוּ', אֶלָּא הֵנִי תְּרֵי קְרָאֵי שֶׁאָמַר ה' לְנֹחַ וְגוֹ' "וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ לֹא אוֹסִיף וְגוֹ' וְלֹא אוֹסִיף" וְגוֹ', תֵּדַע דִּתְלָתָא לָאוֵי כְּתִיבִי: "לֹא יִכָּרֵת" וְ"לֹא יִהְיֶה" וְ"לֹא יִהְיֶה", וְאִם כֵּן לִיבָּעֵי ג', וְאִי מְצָרְפִתְּ לְהוּ לְהָווּ ה', אֶלָּא וַדַּאי דְּלֹא חָשִׁיב אֶלָּא "וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ" וְגוֹ' וְדוּמְיָא דְּהָנֵי דְּאָמַר זֶה אַחַר זֶה וְכוּ', עַד כָּאן. וּדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה רְחוֹקִים אֲצִלִי מִשְׁמוֹעַ, כִּי ה' דִּבֵּר אֶל לִבּוֹ כְּבְיָכוֹל אָז בַּהֲרִיחוֹ רֵיחַ הַנִּיחוֹחַ, וְאַחַר כָּךְ דִּבֵּר ה' אֶת אֲשֶׁר חָשַׁב לְטוֹבָה וְהוֹדִיעַ לְנֹחַ מַחֲשַׁבְתּוֹ, וּמַה מוֹכִיחַ מִפָּסוּק "לֹא אוֹסִיף"? וְעוֹד, לֹא נֶאֶמְרוּ שְׁנֵי הַלָּאוִין בְּפֶרֶק אֶחָד וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בִּמְקוֹמוֹ. וּמַה שֶּׁתָּמַהּ שֶׁהֵם שִׁלְשָׁה וּבְצֵרוּף יִהְיוּ חֲמִשָּׁה, מְחִילָה מִכְּבוֹדוֹ, כִּי שְׁנַיִם רִאשׁוֹנִים כְּבָר פֵּרֵשׁ מַשְׁמָעוּתָם בִּמְקוֹמוֹ טַעַם שֶׁכָּפַל הַשֵּׁם הַדְּבָרִים, וְאוֹתָם לֹא לְמֵדִין מֵהֶם אֲפִילּוּ לָאו אֶחָד, מִפְּנֵי שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאָמַר בְּדַעְתּוֹ אֶל לִבּוֹ כְּבְיָכוֹל. וְאִם נַשְׁגִּיחַ בִּיסוֹדֵי הַדִּין, הֲגַם שֶׁהָיוּ שְׁנֵי לָאוִין בְּפֶרֶק אֶחָד, אֵין לְמֵדִין מֵהֶם, כִּי אֲמִירָה בַּלֵּב אֵינָהּ אֲמִירָה, כִּי אֵין נָדָר וּשְׁבוּעָה אֶלָּא בְּבִטּוּי שְׂפָתַיִם, וְאֵין לְהוֹכִיחַ אֶלָּא מִמַּאֲמַר ה' אֲשֶׁר אָמַר לְנֹחַ שֶׁהוּא פָּסוּק "וְלֹא יִכָּרֵת" וְגוֹ', וְלָזֶה לֹא הוֹכִיחַ הַשַּׁ"ס אֶלָּא מִפָּסוּק שֶׁאָמַר ה'. וְכִי מְצָרְפִינַן אֶת הַלָּאוִין הַנֶּאֱמָרִים אֵינָם אֶלָּא שְׁנַיִם כְּמוֹ שֶׁיִּשַּׁבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי מִפָּסוּק "לֹא יִכָּרֵת" אֵין הוֹכָחַת שְׁתֵּי פְּעָמִים לָאו. עַל כָּרְחֵךְ דִּבְרֵי הָרִי"ף עִקָּר אוֹ כְּגִירְסָתֵינוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ לְמַעְלָה.

וְהִנֵּה מִסּוּגִית סוֹטָה גִּלָּה הַתַּלְמוּד דַּעְתּוֹ כִּי מְסֻפָּק בְּמֵי מַבּוּל אִם כָּרַת ה' עֲלֵיהֶם בְּרִית לְבַל יָבֹא עַל חֵלֶק מֵהַנִּבְרָאִים, וְהֶחְלִיט הַתַּלְמוּד שֶׁהַמַּבּוּל לֹא נֶחְלַט אֶלָּא מֵהֶבָאָתוֹ עַל הַנִּבְרָאִים, אֲבָל לֹא הֶבָאַת בַּעֲלֵי חַיִּים, אֶלָּא "כִּי בָא סוּס וְגוֹ' בַּיָּם".

וְנִשְׁאַר לַעֲמוֹד עַל הוֹכָחַת בֵּרוּר הַדָּבָר, אִם הַבְּרִית הוּא גַּם עַל שְׁאָר פּוּרְעָנִיּוֹת שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לְהַכְרִית כָּל בָּשָׂר, אוֹ דַּוְקָא בְּמֵי הַמַּבּוּל הוּא שֶׁנִּשְׁבַּע.

וּבְמִדְרָשׁ רַבּוֹת (בראשית רבה מט,ט) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "חָלִילָה לְךָ" וְגוֹמֵר, נִשְׁבַּעְתָּ וְאָמַרְתָּ שֶׁאֵין אַתָּה מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, מָה אַתָּה מַעֲרִים עַל הַשְּׁבוּעָה? מַבּוּל [שֶׁל מַיִם] אֵין אַתָּה מֵבִיא וְשֶׁל אֵשׁ אַתָּה מֵבִיא? אִם כֵּן לֹא יָצָאתָ יְדֵי הַשְּׁבוּעָה! "הַשּׁוֹפֵט וְגוֹ' לֹא יַעֲשֶׂה" וְגוֹ', אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ – אֵין דִּין, וְאִם דִּין וְכוּ' – אֵין עוֹלָם, וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אָהַבְתָּ צֶדֶק" וְגוֹמֵר, עַד כָּאן. מִמַּאֲמָר זֶה מוּכָח שֶׁעַל כָּל פּוּרְעָנִיּוֹת נִשְׁבַּע, בֵּין עַל שֶׁל מַיִם בֵּין עַל שֶׁל אֵשׁ. וְכֵן מוּכָח מִזְּבָחִים (זבחים קטז.) שֶׁאָמַר לָהֶם בִּלְעָם שֶׁלֹּא יָבִיא ה' לֹא שֶׁל מַיִם וְלֹא שֶׁל אֵשׁ. וְצָרִיךְ לְדַעַת מַה כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בַּסַּעֲנָה "אִם כֵּן לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבַת הַשְּׁבוּעָה", אִם ה' לֹא נִשְׁבַּע אֶלָּא עַל הַמַּיִם וְלֹא עַל הָאֵשׁ, כְּשֶׁיָּבִיא שֶׁל אֵשׁ – שְׁבוּעָתוֹ קַיֶּמֶת.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, כְּלוּם שְׁבוּעָה שֶׁעָשָׂה לָמָּה? כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָעוֹלָם בָּטוּחַ, גַּם הַנִּבְרָאִים יִפְרוּ וְיִרְבּוּ כִּי לֹא יִגְעוּ לָרִיק, וְזוֹלַת זֶה יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה. וְעוֹד, מַה נַּחַת רוּחַ נַעֲשָׂה לָעוֹלָם בִּשְׁבוּעַת מַבּוּל אִם יִהְיֶה הַכְּלָיוֹן בְּדָבָר אַחֵר? וְאִם כֵּן חוֹבַת הַשְּׁבוּעָה, פֵּרוּשׁ דָּבָר שֶׁהִצְרִיכוֹ לִישָׁבַע בִּשְׁבִילוֹ, לֹא קִיְּמוֹ ה'. וְהוֹכִיחַ אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ עַל אוֹדוֹת הַבְּרִית שֶׁיִּשְׁנָהּ בֵּין לְמַבּוּל בֵּין וְכוּ', הֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא מֵי הַמַּבּוּל. וְטַעַם שֶׁלֹּא הוֹכִיחַ אַבְרָהָם מִפָּסוּק "לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ', כִּי שָׁם לֹא נֶאֱמְרָה שְׁבוּעָה, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפֵרוּשֵׁינוּ הֵפֶךְ דִּבְרֵי הָרַא"ש. וְגַם לְדִבְרֵי הָרַא"ש יֵשׁ לָתֵת טַעַם כִּי גַּם שָׁם נֶאֱמַר "כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי" וְנִכְנָס בְּכַ"ף הַדִּמּוּי עִם הַמַּיִם.

אֲלָא קָשֶׁה בְּדִבְרֵי אַבְרָהָם, הֲלֹא הַשְּׁבוּעָה הָיְתָה עַל הַכֹּל וְלֹא עַל חֵלֶק מֵהָעוֹלָם. וַאֲפִלּוּ לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁגַּם עַל חֵלֶק הָיְתָה הַשְּׁבוּעָה, זֶה דַּוְקָא בְּמֵי הַמַּבּוּל, אֲבָל בְּשְׁאָר פֻּרְעָנִיּוֹת לֹא מָצִינוּ רֶמֶז לָזֶה. וּלְפִי מַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ טַעַם אַבְרָהָם שֶׁאֵינוֹ מְחַלֵּק בֵּין מַיִם לְאֵשׁ, אֵינוֹ צוֹדֵק אֶלָּא בְּכִלְיוֹן הַכֹּל, אֲבָל בִּפְרָט אֶחָד יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ.

עוֹד – רוֹאֶה אֲנִי כִּי הוֹדָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְטַעֲנַת אַבְרָהָם וְלֹא עָמַד בָּהּ, שֶׁהֲרֵי הִמְטִיר אֵשׁ וְגוֹ' "וַיַּהֲפֹךְ ה'" וְגוֹ' (בראשית יט:כה), וְאִם הַשְּׁבוּעָה נִתְקַיְּמָה גַּם עַל הַמִּקְצָת וַאֲפִלּוּ בְּאֵשׁ, לָמָּה עָשָׂה ה' בְּסְדוֹם מַה שֶּׁעָשָׂה?

אָכֵן אֲמִתּוּת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי אַבְרָהָם טָעַן טַעֲנַת חָכְמָה, וְהֵיא כִּי מַה טַּעַם נִשְׁבַּע ה' מֵהָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם? מִמָּה נַפְשֵׁךְ: אִם הַנִּבְרָאִים אֵינָם חַיָּבִים,

פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יְעַוֵּל הָאֵל מִשְׁפָּט, אֶלָּא שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַיְּבוּ לְכַלּוֹתָם כְּמוֹ שֶׁנִּתְחַיְּבוּ דּוֹר הַמַּבּוּל, אַף עַל פִּי כֵן יִכְבֹּשׁ ה' אֶת הַדִּין וְלֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפַּט מָוֶת. זוֹ הִיא כַּוָּנַת הַשְּׁבוּעָה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכַּוָּנָתְךָ שֶׁלֹּא תַּעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט עַל תִּלּוֹ, וְאִם כֵּן גַּם בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא יַעֲמִיד ה' הַמִּשְׁפָּט כְּפִי הַמְחַיֵּב, וַאֲבַקֵּשׁ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁבִּקֵּשׁ. וְאִם כַּוָּנָתְךָ בַּשְּׁבוּעַת הַמַּבּוּל דַּוְקָא בִּפְרָט זֶה שֶׁל מַיִם אֲבָל שֶׁל אֵשׁ וְכוּ', וְהַעֲמָדַת קַו הַדִּין יֶשְׁנָהּ בְּלֹא מִגְרַעַת, וְאִם כֵּן כָּאן גַּם כֵּן תַּעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט וְאֵין מָקוֹם לִתְפִלָּתִי – חָלִילָה לְךָ וְגוֹ' לְהַעֲרִים וְכוּ', כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה, כִּי הַנִּבְרָאִים שֶׁשָּׁמְעוּ הַשְּׁבוּעָה סָבְרָתָם הִיא שֶׁלֹּא תַּעֲמִיד מִשְׁפְּטֵי הַדִּין עַד סוֹף, וְזֶה עָרְמָה חָס וְשָׁלוֹם, וְחוֹלִין הוּא לוֹ לְהַעֲרִים עַל בְּרִיּוֹתָיו שֶׁהֵם יָבִינוּ דָּבָר וְהוּא יְכַוֵּן בְּאֹפֶן אַחֵר. וְתִמְצָא שֶׁסִּיֵּם הַמַּאֲמָר בְּדִבְרֵי אַבְרָהָם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ – אֵין דִּין, וְאִם דִּין וְכוּ' – אֵין עוֹלָם וְכוּ', אִי אַתָּ לָא תְּוַתֵּר צִבְחַר לֵית עָלְמָא יָכֵיל קַיָּים, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁכַּוָּנַת אַבְרָהָם הִיא לְהוֹכִיחַ כִּי אֵין הֶכְרֵחַ שֶׁיֵּעָשֶׂה הַמִּשְׁפָּט בִּשְׁלֵמוּת. וְהוֹדָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַדָּבָר, וְנִכְנַס אַבְרָהָם וּבִקֵּשׁ שֶׁיַּעֲשֶׂה לְמַעַן הַצַּדִּיקִים וְלֹא יְאַבֵּד הָרְשָׁעִים שֶׁעִמָּהֶם, וְזֶה הוּא צִבְחַר מֵהַדִּין, וְנִתְרַצָּה ה' עַל הַדָּבָר. וּכְשֶׁלֹּא מָצָא צַד לְהַטּוֹת מִשְׁפָּט, נָחַתּ עֲלֵיהֶם לְאַבְּדָם. וְאֵין פֵּרוּשׁ זֶה נָכוֹן בְּשִׁבּוּעַת ה', וְהִמְטִיר עַל רְשָׁעִים אֵשׁ וְגָפְרִית. וְאֶת זֶה רָאוּ הַמְּצָרִים וְחָשְׁבוּ כִּי בָאֵשׁ ה' וְגוֹ' (ישעיה סו:טז) לְהִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בְּמִשְׁפַּט הָאֵשׁ לִהְיוֹתָם פְּרָט בָּעוֹלָם.

פרק יא

פסוק א

וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וְגוֹ'. יֵשׁ לָתֵת לֵב לָתוּר בְּעִנְיַן דּוֹר הַפַּלָּגָה מַה הִיא דַּעְתָּם בִּבְנוֹת הָעִיר וְהַמִּגְדָּל, שֶׁאִם טַעְמָם הוּא בִּפְרָט מִפְּרָטֵי הַכְּפִירָה לֹא נוֹדַע אוֹפֶן הַכְּפִירָה, גַּם לֹא הָיָה ה' מַסְפִּיק לְהַעֲנִישָׁם בְּהַפִּיץ אוֹתָם לְבַד, וְעוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם** כִּי חָס וְשָׁלוֹם כְּמַעַט יָבֹא הַטּוֹעֶה לִטְעוֹת בָּזֶה, וְעוֹד מַה הוּא כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁכָּתַב לָנוּ עִנְיַן בִּנְיַן הָעִיר בַּפְּרָטִים הַמְגֻנִּים, וַהֲלֹא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מֵרְצוֹן ה' הָיָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בִּבְנְיַן הָעוֹלָם.

וְאֶפְשָׁר כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁכַּאֲשֶׁר בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹלָמוֹ בָּרְאוֹ שֶׁיִּהְיֶה שְׁלִישׁ יִשּׁוּב וּשְׁלִישׁ מִדְבָּר, וְתִמְצָא הַיּוֹם כַּמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁל יִשּׁוּב שֶׁאִם תִּסְמֹךְ אוֹתָם אַחַת אֶל אַחַת לֹא יִהְיֶה אֶפְלוּ חֵלֶק מִמֵּאָה בִּשְׁלִישׁ יִשּׁוּב הַנִּזְכָּר וְיִהְיֶה הַכֹּל מִדְבָּר. אֶלָּא לֶהֱיוֹת שֶׁהָעֲיָרוֹת וְהַכְּרָכִים בֵּין עִיר לְעִיר חֵלֶק קָרוֹב וּבְנֵי הָעוֹלָם עוֹבְרִים וְשָׁבִים מִזּוֹ לָזוֹ, בָּזֶה יֵחָשֵׁב הַכֹּל, בֵּין הָעֲיָרוֹת בֵּין מַה שֶּׁבֵּינֵיהֶם – יִשּׁוּב, וּבְצֵרוּף הַכֹּל תִּמְצָא שְׁלִישׁ יִשּׁוּב. וְלָזֶה נֶאֱמַר הָיְתָה כָּל הָאָרֶץ

שָׁפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים, רָצוּ שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם מְקֻבָּצִים בְּמָקוֹם אֶחָד וְלֹא יִתְפַּזְּרוּ אָנָה וָאָנָה, וְשֶׁיִּהְיֶה מָקוֹם אֶחָד יִשּׁוּב דַּוְקָא. וְלָזֶה בָּנוּ הָעִיר לָהֶם, פֵּרוּשׁ: עִיר אַחַת לְכֻלָּם. וְלַחֲשֹׁשֶׁת שֶׁמָּא יִתְפַּזְּרוּ בְּאֹרֶךְ הָעוֹלָם וְיֵלֵךְ אֶחָד מֵהֶם אָנָה וָאָנָה, עָשׂוּ הַמִּגְדָּל לִהְיוֹת לָהֶם לְסִימָן שֶׁזֶּהוּ מְקוֹמָם אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמָם עָלָיו, וְגַם לְהַכִּיר הַמָּקוֹם מֵרָחוֹק אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁם וּבֹא יָבֹא לְאוֹת הַמִּגְדָּל. וְזֶהוּ אָמְרוֹ **פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ**, שֶׁלֹּא רָצוּ לִהְיוֹתָם נִפְזָרִים וְכָלִים זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם. וְלָזֶה אָמַר ה' כִּי הַדָּבָר הַזֶּה אֵינֶנּוּ נָכוֹן בְּעֵינָיו, וְהוּא דָּבָר שֶׁיְּכוֹלִים לְהַשִּׂיגוֹ לֶהֱיוֹתָם בַּעֲלֵי בְּחִירָה וְרָצוֹן בַּמַּעֲשֶׂה הַנַּשְׁמִי. וְלָזֶה גָּזַר אֹמֶר לְהָפֵר עֲצָתָם וּלְבַלְבֵּל שִׂפָתָם, שֶׁאֵז בְּהֶכְרַחַ יִהְיוּ נִפְרָדִים וְכָל אֶחָד יְבַקֵּשׁ לוֹ מָקוֹם. וְזֶה שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר **וּמִשָּׁם הֱפִיצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ**. וְזֶה הוּא עֵד נֶאֱמָן לְפֵרוּשֵׁנוּ שֶׁכַּוָּנַת ה' שֶׁיִּהְיוּ מְמַלְּאִים כָּל הָעוֹלָם, וּבָזֶה נַעֲשָׂה שְׁלִישׁ הָעוֹלָם יִשּׁוּב לְסִבָּה נוֹדַעַת לוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיֵשׁ בָּזֶה סוֹד כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן, וְכִמְעַט יִהְיֶה דּוֹמֶה לְמִקְצַץ בַּנְּטִיעוֹת וּמְפַנִּים הַשִּׁפְעָה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת הַרְבֵּה וְאֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ.

פסוק ל

וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "אֵין לָהּ וָלָד"? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (יבמות סד:) אֵילוֹנִית הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אֵין לָהּ וָלָד". וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בִּיבָמוֹת דַּף ס"ד וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי אָמֵי, אַבְרָהָם וְשָׂרָה טוּמְטוּמִין הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נא:א) "הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: "חֻצַּבְתֶּם" – נַעֲשָׂה לָהֶם זַכְרוּת, "נֻקַּרְתֶּם" – שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם נְקֵבוּת וְכוּ' עַד כָּאן. וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם: נָשָׂא אָדָם אִשָּׁה וְשָׁהָה עִמָּהּ עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה – יוֹצִיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה וְכוּ', זֶכֶר לַדָּבָר (בראשית טז:ג) "מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ" וְגוֹ'. וְלֵילֵךְ מִיצְחָק וְגוֹ'? יִצְחָק עָקָר הָיָה. אִי הָכִי אַבְרָהָם נַמִּי עָקָר הָיָה? הַהוּא מִבָּעֵי לֵיהּ וְכוּ' עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּעָקָר שֶׁאָמַר כָּאן הוּא טוּמְטוּם שֶׁאָמַר רַבִּי אָמֵי, וְהַגַּם שֶׁמִּן הַסְּתָם לֹא נָשָׂא עַד שֶׁנִּקְרַע אֲלִיבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה פְּרִיךְ, שֶׁאָמַר טוּמְטוּם שֶׁנִּקְרַע אֵין מוֹלִיד, וְעוֹד אֲפִלּוּ לְרַבָּנָן לֹא שְׁכִיחַ שֶׁיּוֹלִיד עַד כָּאן. הִנֵּה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת הוּא הַדִּין שֶׁגַּם שָׂרָה נִקְרְעַת קֹדֶם שֶׁנִּשֵּׂאת. לְפִי זֶה יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם טוּמְטוּמִין וְנִקְרְעוּ, וּלְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה אֵינָם יוֹלְדִים, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיָּבִין הַשּׁוֹמֵעַ כִּי מַה שֶּׁאָמַר "וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה" הוּא לְצַד שֶׁהָיְתָה טוּמְטוּמֶת, אוֹמֵר כֵּן וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָיְתָה טוּמְטוּמֶת מִצַּד זֶה הוּא שֶׁמַּחֲזֶקֶת בַּעֲקָרוּת, אֲשֶׁר עַל כֵּן גִּלָּה וְאָמַר **אֵין לָהּ וָלָד**, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּבְדְּקָה עַל יְדֵי זְקֵנָה אַחַר שֶׁנִּקְרְעָה וְלֹא יָלְדָה לְאַבְרָהָם, זֶה הוּא אָמְרוֹ "אֵין לָהּ וָלָד", וְדוֹק.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לֹא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה טוּמְטוּם שֶׁנִּקְרַע אֵינוֹ מוֹלִיד אֶלָּא הַזָּכָר, אֲבָל הַנְּקֵבָה לֹא, וְשָׁכִיחַ הִיא שֶׁתֵּלֵד. וּלְפִי זֶה שִׁיעוּר הַכָּתוּב כָּךְ הוּא: **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה**, וְלֹא תֹּאמַר שֶׁהָעֲקָרוּת שֶׁאוֹמֵר הַכָּתוּב הוּא לְצַד שֶׁהָיְתָה טוּמְטֶמֶת כְּאַבְרָהָם, לֹא כֵּן הוּא, כִּי הַטּוּמְטוּם אֵינוֹ סִבָּה מְנִיעַת הַלֵּידָה אֶלָּא בְּאִישׁ וְלֹא בְּאִשָּׁה, וְכָאן הָעֲקָרוּת הוּא שֶׁלֹּא יָלְדָה, וְהוּא אוֹמֵר "אֵין לָהּ וָלָד".

וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר אֵילוֹנִית הָיְתָה, יִתְפָּרֵשׁ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה** – פֵּרוּשׁ נִמְצֵאת שֶׁהִיא עֲקָרָה, וְהַכַּוָּנָה הִיא פֵּרוּשׁ שֶׁנִּמְצָא בָּהּ דָּבָר שֶׁלֹּא הָיָה נִכָּר בָּהּ מִקּוֹדֶם. הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי מִלְּבַד הֱיוֹתָהּ טוּמְטֶמֶת וְנִקְרָעָה, הוּכַּר בָּהּ הֱיוֹתָהּ עֲקָרָה, שֶׁאִם עַל הֱיוֹתָהּ טוּמְטֶמֶת לֹא יֵצְדַּק לוֹמַר "וַתְּהִי" הֲוָיָה חֲדָשָׁה (שֶׁזֶּה קוֹדֶם שֶׁנַּעֲשָׂא הָיָה יְדוּעַ, אֶלָּא שֶׁנִּבְדְּקָה וְנִמְצֵאת שֶׁלֹּא יָלְדָה), וּמֵעַתָּה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "אֵין לָהּ וָלָד" אֶלָּא וַדַּאי לוֹמַר שֶׁהָיְתָה אֵילוֹנִית.

פסוק לא

וַיִּקַּח תֶּרַח וגו'. הַכַּוָּנָה הִיא עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא עה:) "מֵאן דְּבִישׁ לֵיהּ בְּהַאי מָתָא" וְכוּ' כִּי שִׁנּוּי מָקוֹם גּוֹרֵם, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב כִּי כַּאֲשֶׁר רָאָה תֶּרַח שֶׁאַבְרָם בְּנוֹ לֹא נוֹלְדוּ לוֹ בָּנִים, עָשָׂה שִׁנּוּי מָקוֹם וְלָקַח אֶת אַבְרָם וְשָׂרַי לְהוֹלִיכָם לְמָקוֹם אַחֵר. וְהוֹדִיעֲנוּ עוֹד הַכָּתוּב בָּזֶה שֶׁכָּל כָּךְ הָיָה חָשׁוּב אַבְרָהָם בְּעֵינֵיהֶם שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נָסְעוּ כָּל בֵּית אָבִיו לְשַׁנּוֹת הַמָּקוֹם בִּשְׁבִילוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצְאוּ אִתָּם**:

פסוק לב

וַיִּהְיוּ יְמֵי תֶּרַח וגו'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּכָל הַדּוֹרוֹת "וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי", יֵשׁ בָּזֶה שְׁתֵּי מַשְׁמָעוּת: אוֹ לוֹמַר שֶׁחָיָה יוֹתֵר מִיָּמָיו הַחֲרוּצִים לוֹ, אוֹ שֶׁלֹּא הִשְׁלִים שְׁנוֹתָיו. וְכָאן יִסְבּוֹל שְׁתֵּי הַדְּרָכִים, שֶׁחָיָה יוֹתֵר מִשָּׁנִים הַקְּצוּבִים לוֹ בְּשִׂכַר מַה שֶּׁעָשָׂה וְטָרַח בִּשְׁבִיל אַבְרָם כְּאָמוּר בְּסָמוּךְ, חָיָה יוֹתֵר. וְהָרְאָיָה כִּי תִמְצָא שֶׁנָּחוֹר אֲבִי תֶּרַח הָיוּ שְׁנוֹתָיו קמ"ח, וְיָתֵר עָלָיו תֶּרַח נ"ז שָׁנָה, וְהִנֵּה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סה) כְּשֶׁיַּגִּיעַ אָדָם לִשְׁנֵי אֲבוֹתָיו יְדַאֵג חֲמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם אוֹ חֲמֵשׁ אַחֲרֵי כֵן, וְתֶרַח חָיָה שָׁנִים אֲרוּכִים יוֹתֵר מֵאֲבִיו. לָזֶה הִסְמִיךְ חַיּוּת תֶּרַח לִיצִיאָתוֹ עִם אַבְרָם, לְהוֹדִיעֲךָ מִי גָּרַם לוֹ אֲרִיכוּת יָמִים הַלָּלוּ – הוּא מִצַּד "וַיֵּצְאוּ אִתָּם" וְגוֹ'. וּלְפִי זֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "כָּל יְמֵי תֶּרַח" הָיָה נִשְׁמָע כִּי הֵם חַיָּיו הַקְּצוּבִים לוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְאֵינוֹ כֵן אֶלָּא זֶכֶה וְהוֹסִיפוּ לוֹ.

וְדֶרֶךְ שֵׁנִי הוּא, אֶפְשָׁר שֶׁיּוֹתֵר שָׁנִים קָצְבוּ לוֹ מִמַּה שֶׁחָיָה אִם הָיָה מַשְׁלִים כַּוָּנָתוֹ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, וְטַעַם שֶׁלֹּא חָיָה שָׁנָיו שְׁלֵמִים לְצַד שֶׁיָּצָא עִם אַבְרָם לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וְלֹא הִשְׁלִים נָדְרוֹ וּבָא עַד חָרָן וַיֵּשֶׁב שָׁם, לָזֶה לֹא הִשְׁלִים שְׁנוֹתָיו. וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב עִנְיָן זֶה

שֶׁיָּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וּבָאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם, זוֹ סִבָּה שֶׁהָיוּ יְמֵי תֶּרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה.

וָאֶרְאֶה לְפִקּוֹחַ עַיִן בִּפְרָט אֶחָד בְּאַבְרָהָם, אֵיךְ עָזַב אֶת אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא עִמּוֹ בִּשְׁבִילוֹ וְהָלַךְ לוֹ, כִּי הֲלֹא תִמְצָא כִּי תֶּרַח הָיָה בֶּן קמ"ג שָׁנָה בְּהִפָּרֵד אַבְרָהָם אָבִינוּ מִמֶּנּוּ, כִּי בֶּן ס"ח שָׁנָה הָיָה כְּשֶׁנּוֹלַד אַבְרָהָם, וּבְלֶכֶת אַבְרָהָם אַרְצָה כְּנַעַן הָיָה אַבְרָהָם בֶּן ע"ה שָׁנָה, שֶׁאָז עוֹלִים שְׁנֵי תֶּרַח קמ"ג, וְהוּא מֵת בֶּן ר"ה שָׁנָה, וְאֵין רָאוּי לְאַבְרָהָם לְהַנִּיחַ תֶּרַח אָבִיו שֶׁיָּצָא בִּשְׁבִילוֹ וְיֵלֵךְ לוֹ. וַהֲגַם כִּי ה' אָמַר אֵלָיו "לֶךְ לְךָ", כְּבָר אָמְרוּ שֶׁה' אָמַר אֵלָיו "לֶךְ לְךָ" כְּדַעְתְּךָ לָלֶכֶת, שֶׁהִסְכִּים עַל יָדוֹ, הָרְאָתָ כִּי אַבְרָהָם מֵעַצְמוֹ רָצָה לָלֶכֶת.

וְנִרְאָה כִּי טַעַם אַבְרָהָם הוּא, שֶׁחָשַׁב בְּדַעְתּוֹ שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי אָבִיו כְּשֶׁהִגִּיעַ לִשְׁנַת קמ"ג, הוֹסִיף עֲלֵיהֶן ה' שָׁנִים כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיִּדְאַג חֲמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם זְמַן חַיֵּי אָבִיו, הֲרֵי קמ"ח שֶׁהֵם חַיֵּי נָחוֹר, וּבַזְּמַן הַזֶּה הִנִּיחוֹ וְהָלַךְ לוֹ. וְהִסְכִּים ה' עַל יָדוֹ וְאָמַר לוֹ לֶךְ לְךָ. וַהֲגַם שֶׁחָיָה יוֹתֵר, אַף עַל פִּי כֵּן כֵּיוָן שֶׁלֹּא זָכָה לַשָּׁנִים הַנּוֹתָרִים אֶלָּא בִּזְכוּת אַבְרָהָם, לֹא יִתְחַיֵּב אַבְרָהָם לְהִתְעַכֵּב בִּשְׁבִילָם. וְאוּלַי שֶׁזֶּה רָמַז ה' בְּאָמְרוֹ **לֶךְ לְךָ**, פֵּרוּשׁ: "לֵךְ" וְאֵינְךָ חוֹשֵׁשׁ לַשָּׁנִים הַנּוֹתָרִים כִּי "לְךָ" הֵם, פֵּרוּשׁ: מִשֶּׁלְךָ, וּמִדְּרָשִׁים הַרְבֵּה יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה, וְהַפְּשָׁט לֹא יִפָּשֵׁט.

חסלת פרשת נח

פרק יב

פסוק א

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו ה' קוֹדֶם הֵרָאוֹת לוֹ, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בְּכָל הַנִּבְרָאִים, שְׁנֵי טְעָמִים בַּדָּבָר: אוֹ לִהְיוֹת שֶׁהוּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִשְׁתַּדֵּל בְּהַכָּרַת בּוֹרְאוֹ מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה אָדָם זוּלָתוֹ, וּבֶן חֲמֵשׁ שָׁנִים הִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ מֵעַצְמוֹ בְּהִתְחַכְּמוּתוֹ (נדרים לב:), לָזֶה לֹא הֻצְרַךְ לְהִגָּלוֹת אֵלָיו אֶלָּא אָמַר אֵלָיו דִּבְּרוֹתָיו וּכְבָר הֻכַּר אֶצְלוֹ הַמְדַבֵּר.

אוֹ אֶפְשָׁר, כִּי לֶהֱיוֹתוֹ אָדָם רִאשׁוֹן בַּקְּדֻשָּׁה, אֲשֶׁר בַּעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת שָׁקְדָמוּהוּ לֹא הָיָה אָדָם שֶׁהִכִּיר אֱלֹהוּתוֹ וְדִבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים, לָזֶה נָהַג ה' עִמּוֹ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁלֹּא הֶרְאָה שְׁכִינָתוֹ אֵלָיו עַד שֶׁבָּחַן אוֹתוֹ אִם מְקַיֵּם גְּזֵרוֹתָיו, וּלְאַחַר שֶׁקִּיֵּם דְּבָרָיו וְהָלַךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ וְכוּ' אָז נִגְלָה אֵלָיו דִּכְתִיב (בראשית יב:ז) "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם", מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר הַנִּבְרָאִים שֶׁכְּבָר קָדְמָה וְנִשְׁתַּקְּעָה הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם מֵאַבְרָהָם וְהֶשְׁרְשׁוּ בְּקִדֻּשָּׁה הָיָה נִגְלֶה לָהֶם תְּחִלָּה. וְצֵא וּלְמַד מֵאָבוֹת וּמִמֹּשֶׁה בַּסְּנֶה. וְדֶרֶךְ זֶה מַסְכִּים לְדִבְרֵי רַז"ל (בראשית רבה פל"ט) שֶׁהֶעֱמִידוּ פָּסוּק (תהלים מה:יא) "שִׁמְעִי בַת וּרְאִי" וְגוֹ' בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ, בַּתְּחִלָּה שִׁמְעִי וְהוּא אָמְרוֹ

וַיֹּאמֶר ה' אֶל וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ נִגְלָה אֵלָיו "וַיֵּרָא" וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ "וּרְאִי". וְלֹא הָיוּ שְׁנֵיהֶם שְׁמִיעָה וּרְאִיָּה כְּאַחַת אֶלָּא בְּהֶפְסֵק בֵּינֵיהֶם. וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "שִׁמְעִי וּרְאִי בַּת" אוֹ "בַּת שִׁמְעִי וּרְאִי" וְהִפְסִיק בֵּין "שִׁמְעִי" לְ"וּרְאִי".

לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וְגוֹ'. אַחַר שֶׁאָמַר "מֵאַרְצְךָ" אֵין מָקוֹם לוֹמַר "מִמּוֹלַדְתְּךָ", כִּי בְּצֵאתוֹ מֵאַרְצוֹ הִנֵּה הוּא יוֹצֵא גַּם מִמּוֹלַדְתּוֹ.

אָכֵן הַטַּעַם הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי בְּעֶרְךְ צַעַר הַפְּרֵידָה קָטָן הוּא צַעַר פְּרֵידָתוֹ מֵאַרְצוֹ מִפְּרֵידַת מוֹלַדְתּוֹ, וּפְרֵידָתוֹ מִמּוֹלַדְתּוֹ מִפְּרֵידָתוֹ מִבֵּית אָבִיו, לָזֶה סִדֵּר הַהַדְרָגוֹת מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְלִטּוֹל שָׂכָר עַל כָּל פְּרָט וּפְרָט, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כב:ב) "אֶת בִּנְךָ" וְגוֹ', כִּי ה' יִשְׁתַּדֵּל לְהֵיטִיב בָּרוּךְ הוּא לְאוֹהֲבָיו.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁיֵּלֵךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ, אַךְ לֹא יִהְיֶה כְּסֵדֶר יְצִיאָתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים שֶׁיּוֹלִיךְ עִמּוֹ מוֹלַדְתּוֹ וּבֵית אָבִיו, אֶלָּא הוּא לְבַדּוֹ יַעֲזֹב אַרְצוֹ וְיִפָּרֵד גַּם מִמּוֹלַדְתּוֹ וַאֲפִלּוּ מִבֵּית אָבִיו. אַךְ אַבְרָהָם לֹא הֵבִין זֶה בְּדִבְרֵי ה' וְלָקַח עִמּוֹ לוֹט. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהֵבִין כֵּן, אֶלָּא שֶׁלּוֹט דָּבַק בּוֹ כְּאָמְרוֹ (בראשית יב:ד) "וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט" – דָּבַק בּוֹ. וְהַגַּם שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית יב:ה) "וַיִּקַּח אַבְרָם וְגוֹ' וְאֶת לוֹט" וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא דְחָפוֹ, עַד שֶׁיִּמְצָא הַמְצָאָה שֶׁלֹּא יַכְלִימֵהוּ. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי כְּשֶׁמָּצָא סִבָּה קְטַנָּה שֶׁרָבוּ הָרוֹעִים, תֵּכֶף אָמַר אֵלָיו (בראשית יג:ט) "הִפָּרֶד וְגוֹ' אִם הַיָּמִין" וְגוֹ', וְהַדָּבָר הוּא כִּמְעַט זֶר שֶׁיֹּאמַר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּכָל כָּךְ הַרְחָקָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב מַחֲשָׁבוֹת לְהַפְרִידוֹ כִּדְבַר ה', לָזֶה תֵּכֶף בְּמָצְאוֹ סִבָּה דְּחָפוֹ בְּשִׁתֵּי יָדַיִם. וְרָאִיתִי לְחַזֵּק פֵּרוּשׁ זֶה גַּם כֵּן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית יג:יד) "וַה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ" – מַאֲמָר זֶה יוֹכִיחַ כִּי יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה הָיָה ה' מָתַי יִפָּרֵד לוֹט, לְהַרְאוֹתוֹ אֶת הָאָרֶץ שֶׁאָמַר לוֹ בְּתְחִלַּת דְּבָר אֵלָיו, "אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", וְלֹא הֶרְאָהוּ עַד עַתָּה שֶׁנִּפְרַד לוֹט, וְהוּא מַאֲמָר רִאשׁוֹן "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ" – אָז אַרְאֶךָּ.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לָךְ לְךָ** לְתוֹעֶלְתְּךָ, וַהֲגַם שֶׁאֵין הַטּוֹבָה מְסוּבֶּבֶת מֵהִשְׁתַּדְּלוּת כְּאָמְרוֹ (תהלים עה:ז) "לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְגוֹ' הָרִים" וְגוֹ', וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פכ"ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: כָּל הָרִים שֶׁבַּמִּקְרָא כְּמַשְׁמָעָה חוּץ מִזּוֹ שֶׁהִיא לְשׁוֹן הֲרָמָה, עַד כָּאן. אַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר לְצַד שִׁנּוּי מָקוֹם, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאַרְצְךָ**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צה:) שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵין נַחַשׁ יֵשׁ סִימָן וְהֵם בֵּית תִּינוֹק וְכוּ', וְאָמְרוּ עוֹד (בבא מציעא עה:) מָאן דְּבִישׁ לֵיהּ בְּהַאי מָתָא וְלָא אָזִיל לְמָתָא אַחֲרִיתָא צוֹעֵק לִפְנֵי ה' וְאֵינוֹ נַעֲנֶה.

וּמְמוֹלַדְתְּךָ. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב"ם הלכות דעות פרק ו): לְעוֹלָם יָדוּר אָדָם בִּשְׁכוּנַת אַרְיֵה וְלֹא בְּעִיר עִם רְשָׁעִים", עַד כָּאן.

אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ, לְרָאוֹת אִם יְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דְּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן מִבְּלִי דַּעַת הַמָּקוֹם, וְזֶה נִסָּיוֹן מֵהַנִּסְיוֹנוֹת. עוֹד רָמְזוּ שֶׁיַּרְאֶנָּה לוֹ כֻּלָּהּ דְּכְתִיב (בראשית י"ג:י"ד) "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה" וְגוֹ' וְנָתַן לוֹ כֹּחַ הָרְאִיָּה לִרְאוֹת כֻּלָּהּ:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי בַּפָּסוּק (במדבר לה:לד) "אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", אֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְעוֹדָן בָּאָרֶץ, עַד כָּאן. וְהוּא שֶׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם **אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ**, פֵּרוּשׁ: רְאוּיָה לְךָ וְאַתָּה רָאוּי לָהּ. וְשִׁעוּר הַהֶבְדֵּה הוּא אַרְאֶה אוֹתְךָ לָהּ וְאַרְאֶה אוֹתָהּ לְךָ, כִּי זֶה בִּלֹּא זֶה אֵינָם רְאוּיִים לְהַשְׁרַאת שְׁכִינָה וּלְרוֹב הַהַצְלָחוֹת.

פסוק ב

וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְגוֹ'. לֶהֱיוֹת שֶׁצִּוָּה לוֹ שִׁלְשָׁה, קִבֵּץ לוֹ כְּנֶגְדָּם שָׁלֹשׁ: **וְאֶעֶשְׂךָ** וְגוֹ' כְּנֶגֶד "לְךָ לְךָ מֵאַרְצְךָ", **וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ** כְּנֶגֶד "וּמִמּוֹלַדְתְּךָ", **וֶהְיֵה בְּרָכָה** כְּנֶגֶד "וּמִבֵּית אָבִיךָ". שֶׁתִּמְצָא כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם בְּאַרְצוֹ תּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ וּבֵית אָבִיו יֶשְׁנוֹ בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָא' שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַרְבֵּה מַכִּירִים וְרֵעִים וְאוֹהֲבִים. ב' שֶׁבְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּפָּאֲרֵהוּ וְכָבוֹד וְהָדָר תִּעַטְּרֵהוּ כְּדֶרֶךְ כָּל מִשְׁפָּחָה לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתָּם. ג' שֶׁיִּהְיֶה נִזּוֹן וּמִתְפַּרְנֵס וּמִתְרַחֵם מִבֵּית אָבִיו לְצַרְכָיו. וּכְשֶׁיּוֹצֵא מֵאַרְצוֹ וְכוּ' חָסֵר לְכֻלָּן, וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו ה' כְּנֶגֶד "מֵאַרְצְךָ" אֲנִי אֶעֱשֶׂה לְךָ הַרְבֵּה אוֹהֲבִים מִמְּךָ מִיּוֹצְאֵי חֲלָצֶיךָ. וּכְנֶגֶד חֶסְרוֹן הַתּוֹעֶלֶת שֶׁל בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה כַּנִּזְכָּר "וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ", וּכְנֶגֶד חֶסְרוֹן הַמּוֹעִיל מִבֵּית אָבִיךָ "וֶהְיֵה בְּרָכָה".

פסוק ג

וַאֲבָרְכָה מְבָרֶכֶיךָ וְגוֹ'. בְּרָכָה זוֹ כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהֶעֱלִים מִמֶּנּוּ הָאָרֶץ וְלֹא הוֹדִיעוֹ קוֹדֶם לְצֵאתוֹ, וְנִסָּיוֹן זֶה גָּדוֹל הוּא שֶׁיֵּצֵא מֵאַרְצוֹ אֶל הַשְּׁדֵּה מִבְּלִי דַּעַת אָן יִפְנֶה, וְהוּא לֹא הִרְהֵר. לָזֶה הִבְטִיחוֹ כִּי לֹא יִפְחַד מִדָּבָר כִּי הוּא יִבָּרֵךְ וְכוּ', וּבַמָּקוֹם אֲשֶׁר יַחֲנֶה שָׁם יְצַו ה' אִתּוֹ אֶת הַבְּרָכָה, וּבָזֶה כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר יִדְרוֹךְ כַּף רַגְלוֹ הַצְלָחָתוֹ וּמַעֲלָתוֹ עִמּוֹ:

וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל לָמָּה שִׁנָּה לְשׁוֹנוֹ בְּעִנְיַן הַבְּרָכָה? אָמַר "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ" – הִקְדִּים בִּרְכָתוֹ לִבְרָכָתָם, וּבַקְּלָלָה הִקְדִּים קִלְלָתָם לְקִלְלָתוֹ. הַטַּעַם הוּא כִּי הַמְבָרֵךְ יַקְדִּים ה' לְבָרְכוֹ קוֹדֶם שֶׁיְּבָרֵךְ לְאַבְרָהָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמְקַלְלוֹ לֹא יַקְדִּים ה' לָאוֹר אוֹתוֹ. וְהַטַּעַם הוּא כִּי יַחְפּוֹץ ה' לְהַפְחִיד לְבַל יְזַלְזֵל אָדָם בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְזוּלַת זֶה, אִם יַקְדִּים ה' לְקַלֵּל מִי שֶׁהוּא עָתִיד לְקַלֵּל, לֹא יוּרַגַּשׁ הַדָּבָר כִּי הוּא זֶה סִבָּה וְיִכָּשְׁלוּ בַּדָּבָר בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ. אֲבָל

בְּעֵרֶךְ הַבְּרָכָה אֵין מִכְשׁוֹל. וְאִם לְצַד הַהֶטְבָּה, הִנֵּה מְבוֹרָכִים בּוֹ כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת. גַּם טַעַם הַקְּדִמַּת בִּרְכַּת הַמְבָרְכִים כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם בִּרְכָתָם לְאַבְרָהָם.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר, בְּמַה שֶׁנִּדְקְדֵק לָמָּה הַמְבָרְכִים הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהַמְקַלְלִים הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת מוֹעֵד קָטָן (ט:) שֶׁאָמְרוּ רַבָּנָן לְבָנוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי: תְּזָרֵע וְלֹא תֶחְצַד וְכוּ', וְנִתְכַּוְּנוּ בָּזֶה לִבְרָכָה. וַהֲגַם שֶׁהוֹצִיאוּ דִּבְרֵיהֶם בִּלְשׁוֹן קְלָלָה, הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַכַּוָּנָה, הֲרֵי שֶׁבֵּרְכוּהוּ בְּנֹסַח קְלָלָה. וּכְנֶגֶד זוֹ אָמַר ה' וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ, וְגַם מְקַלֶּלְךָ יֵשׁ מִין מְקַלֵּל שֶׁהוּא מְבֹרָךְ גַּם אוֹתוֹ אֲבָרֵךְ, וְלָזֶה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי לֹא כָּל מְקַלֵּל יְבֹרַךְ אֶלָּא פְּרָט שֶׁהוּא מְכֻוָּן לִבְרָכָה, אֲבָל מְבָרְכֶיךָ אֶת כֻּלָּן יְבֹרָךְ. וְתֵיבַת "מְקַלֶּלְךָ" נִמְשֶׁכֶת גַּם כֵּן לְמַטָּה, כְּשֶׁתִּהְיֶה קִלְלָתוֹ לְקִלָּלָה אָאוֹר. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי מְכֻוָּן ה' לְגָמוֹר כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לְבֹרַךְ כֻּלָּם, וְהַמְקַלְלִים הֵם שְׁנֵי פְּרָטִים: פְּרָט אֶחָד יֵשׁ שֶׁיֶּשְׁנוֹ בִּבְרָכָה וְנִמְשֶׁכֶת הַתֵּיבָה לְמַעְלָה, וּפְרָט אֶחָד הֵם בַּאֲרִירָה וְנִמְשֶׁכֶת הַתֵּיבָה לְמַטָּה.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּהְיוּ לְךָ בִּבְרָכָה אַחַת שְׁנַיִם, שֶׁהֵם הַמְקַלֵּל וּמִתְכַּוֵּן לִבְרָכָה כְּמַעֲשֶׂה שֶׁאָמְרוּ תִּזָּרֵע, וְחָזַר הָאָב וּבֵרְכוֹ, קָבַע ה' בָּרָכָה לִשְׁנֵיהֶם, שֶׁלֹּא תֹּאמַר כִּי עִקַּר הַמְבֹרָךְ הוּא הָרִאשׁוֹן וְאֵין הַשֵּׁנִי אֶלָּא מְפֹרָשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר "מְבָרְכֶיךָ" כִּי שְׁנֵיהֶם יִתְבָּרְכוּ. וְאָמְרוּ **וּמְקַלֶּלְךָ** יֵשׁ גַּם כֵּן לְהַסְמִיכָהּ לְמַעְלָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (כ:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: טוֹבָה קְלָלָה שֶׁקִּלְלָן אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי מִבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם בִּלְעָם וְכוּ', וּכְנֶגֶד מְקַלֵּל כָּזֶה אָמַר שֶׁיֶּשְׁנוֹ בִּכְלַל הַבְּרָכָה, וְלָזֶה רָמַז לְשׁוֹן יָחִיד כִּי לִפְרָט זֶה דַּוְקָא יְכַוֵּן לְבָרֵךְ, וּמְקַלֶּלְךָ פְּרָט אַחֵר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא מְקַלֵּל – לָזֶה אָאוֹר.

וְנִבְרְכוּ בְךָ וְגוֹ'. וְזֶה הוּא הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין מְבָרְכֶיךָ לְשֶׁאֵינוֹ מְבָרֵךְ וְלֹא מְקַלֵּל, כִּי מְבָרְכוֹ יְבָרֵכֵהוּ ה' בִּכְבוֹדוֹ מִפִּיו, אֲבָל שְׁאָר מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה יִתְבָּרְכוּ מֵאֶמְצָעוּת אַבְרָהָם.

פסוק ד

וַיֵּלֶךְ אַבְרָם וְגוֹ'. כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, שֶׁהֲרֵי אוֹמֵר בְּסָמוּךְ בְּסֵדֶר הוֹדָעַת הַהֲלִיכָה (בראשית יב:ה) "וַיִּקַּח אַבְרָם וְגוֹ' וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת" וְגוֹ'.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהוֹדִיעַ חִבָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא נִתְעַכֵּב אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת, אֶלָּא בְּגָמַר דִּבְרֵי ה' "לֶךְ לְךָ" תֵּכֶף "וַיֵּלֶךְ אַבְרָם", וְלֹא נִתְעַכֵּב לְשׁוּם סִבָּה וְעִנָּב אֶת אָבִיו וּמוֹלַדְתּוֹ. וְשִׁעוּר תֵּבַת כ"ף "כַּאֲשֶׁר", הוֹדְעַת הַזְּמַן שֶׁהָיָה סָמוּךְ לְדִבֵּר ה' אֵלָיו. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לוֹט לְצַד דְּבֵקוּתוֹ בְּאַבְרָהָם הָלַךְ אִתּוֹ, פֵּרוּשׁ: לֹא לְצַד קִיּוּם מַאֲמַר ה' אֶלָּא רָאָהוּ הוֹלֵךְ וְהָלַךְ עִמּוֹ. וְכַוָּנָתוֹ בְּהוֹדָעָה זוֹ כִּי הֲגַם שֶׁנִּתְחַכֵּם אַבְרָהָם לַחְפֹּז לָלֶכֶת לְבַל יִתְחַבְּרוּ עִמּוֹ מִמּוֹלַדְתּוֹ וּמִבֵּית אָבִיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל בְּעֵרֶךְ פְּרָט זֶה, וְהָלַךְ אִתּוֹ לוֹט.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר לוֹ ה' הַבְטָחוֹת תּוֹעֲלִיּוֹת הַרְבֵּה כְּשֶׁיֵּלֵךְ לוֹ מֵאַרְצוֹ וְכוּ', אִם כֵּן הֲגַם שֶׁיֵּלֵךְ יִסְבּוֹר הָרוֹאֶה כִּי אֵין לְהַחְזִיק לוֹ טוֹבָה עַל זֶה, שֶׁאֲפִלּוּ קַל שֶׁבַּקַּלִּים כְּשֶׁיִּרְאֶה כָּל הַתּוֹעֲלִיּוֹת יִמָּהֵר לִסַּע. לָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב צִדְקוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי מַה שֶּׁהָלַךְ לֹא לְצַד הַבְטָחוֹת הָאֲמוּרוֹת אֶלָּא לַעֲשׂוֹת דְּבַר ה'. וְדָקְדֵּק לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** וְלֹא "כַּאֲשֶׁר אָמַר" כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וַיֹּאמֶר ה'" לְאֵמֶת כִּדְבָרֵינוּ. וְהוּא, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב דִּבּוּר יַגִּיד עַל דָּבָר קָשֶׁה, וְהָאֲמִירָה הִיא רַכָּה. וְכָאן הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וַיֹּאמֶר ה'" לְצַד שֶׁכָּל הַדָּבָר הוּא לַהֲנָאַת אַבְרָהָם, וּבְמַעֲשֶׂה אַבְרָהָם אָמַר "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר", פֵּרוּשׁ שֶׁעֲשָׂה הַדָּבָר לְצַד גְּזֵרַת מֶלֶךְ עָלָיו וְלֹא לְתוֹעֶלֶת הַנִּמְשָׁךְ לוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם הָלַךְ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה' בְּסָמוּךְ, וּמַה נֶּאֱמַר בִּדְבָרֵי ה'? "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ מָקוֹם אֲשֶׁר יָבֹא שָׁמָּה, וְאַף עַל פִּי כֵן הָלַךְ מֵאַרְצוֹ וְסָמַךְ עַל מַה שֶּׁיּוֹדִיעֵהוּ ה' כְּשֶׁיִּרְצֶה, מִבְּלִי חֲשׁוֹב לוֹמַר, אֵיךְ אֵצֵא מֵהָעִיר קוֹדֶם שֶׁנֵּדַע הַמָּקוֹם? וְזֶה נִסָּיוֹן גָּדוֹל. וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הוֹצָאַת אֶת אֲשֶׁר עִמּוֹ, שֶׁלֹּא נִסָּה ה' אוֹתָם בְּדָבָר זֶה אֶלָּא הוֹדִיעַ הַמָּקוֹם וְאַחַר כָּךְ יָצְאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה **וַיִּקַּח אַבְרָם** וְגוֹ' **וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן**, וְלֹא הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי ה' הוֹדִיעוֹ הַמָּקוֹם כִּי הוּא מוּבָן מֵעַצְמוֹ.

פסוק 1

וַיַּעֲבֹר אַבְרָם וְגוֹ'. מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָיָה אַבְרָהָם עוֹבֵר בָּאָרֶץ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וְאֵין אוֹמֵר אֵלָיו דָּבָר מִבְּנֵי הָאָרֶץ. וַהֲגַם שֶׁבַּעֲלֵי הָאָרֶץ שָׁהֵם כְּנַעַן הָיוּ אָז בָּאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַר אַבְרָהָם שָׁמָּה, לֹא פָּצָה פִּיו וְצִפְּצֵף.

עוֹד יִרְמֹז כִּי אַבְרָהָם הָיָה עוֹבֵר וְלֹא הָיָה מַחְזִיק עַצְמוֹ בַּחֲשִׁיבוּת אֶלָּא עִבְרִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית י"ד:י"ג) "אַבְרָם הָעִבְרִי". וְטַעַם אָמְרוֹ **וְהַכְּנַעֲנִי** וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה "אַרְצָה כְּנָעַן", כָּאן הוֹדִיעַ זְמַן שֶׁנִּכְנְסָה לִרְשׁוּת הַכְּנַעֲנִי, וּמַה שֶּׁקָּדַם וְאָמַר "אַרְצָה כְּנָעַן", אֵין רְאָיָה, כִּי קְרָאָהּ כֵּן עַל שֵׁם הֶעָתִיד.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּשֵׁם כְּנַעַן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט) בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ וְגוֹ', "אֶרֶץ כְּנַעַן" – שֶׁרָמַז אֶל יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוּ מֵאַבְרָהָם בֶּן מֵאָה שָׁנָה וְשָׂרָה בַּת תִּשְׁעִים שָׁנָה, הָרְמוּזִים בְּחֶשְׁבּוֹן תֵּבַת כְּנַעַן. לָזֶה הֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ **וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ**.

עוֹד יִרְצֶה בְּהוֹדַעַת **וְהַכְּנַעֲנִי** לוֹמַר פָּתַח הַזְכִּיָּה בָּאָרֶץ, כִּי הַכְּנַעֲנִי הָיָה אָז בָּאָרֶץ שֶׁהוּא עֶבֶד, דִּכְתִיב (בראשית ט:כה) "עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו", אֵין לוֹ קִנְיָן, וְכָל הַתּוֹפֵס בְּקִנְיָנָיו מִבְּנֵי שֵׁם אוֹ יֶפֶת יִזְכֶּה בָּהֶם וּבְאַדְמָתָם. וּבָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְזִכָּה הַדָּבָר לְאַבְרָהָם. וְזוּלַת זֶה אִם לֹא הָיָה הַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ אֶלָּא מִבְּנֵי יֶפֶת, לֹא הָיָה מָקוֹם לְהוֹצִיאָם מִיָּדָם אַחַר שֶׁזָּכוּ בָהּ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תורת כהנים פרשת קדושים) כִּי שֶׁל בְּנֵי שֵׁם הָיְתָה,

וְאַבְרָהָם מִבְּנֵי שֵׁם זָכָה קוֹדֶם בָּהּ. וּלְדַרְכָּם הוֹדִיעַ ה' כִּי לֹא זָכָה לֶהֱיוֹתוֹ כְּנַעֲנִי, יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ.

עוֹד יְרֻצָּה, לֶהֱיוֹת שֶׁרְצָה לוֹמַר ה' אֶל אַבְרָם "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ", וְעַד עַתָּה יוֹדֵעַ הָיִיתִי כִּי הָאָרֶץ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה וַאֲבְרָהָם מִבְּנֵי בָנָיו הוּא, וְאֵין יָדוּעַ כִּי שֶׁל כְּנַעַן הָיְתָה אָז, וְיֹאמַר הָאוֹמֵר מַה נּוֹתַן לוֹ ה' דָּבָר אֲשֶׁר שֶׁלּוֹ הוּא מֵאָז וּמִקֶּדֶם. וַהֲגַם שֶׁצִּוָּנוּ מִקֶּדֶם לִכְנַעַן, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי שֶׁאֵין רְאָיָה מִזֶּה. אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹדִיעַ ה' **וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ**, וְלָזֶה הֻצְרַךְ ה' לְהַבְטִיחוֹ שֶׁיִּתְּנֶנָּה לְזַרְעוֹ.

פסוק ז

וַיֵּרָא ה' אֶל וְגוֹ' וַיִּבֶן שָׁם וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ הַפְלָגַת חִבַּת אַבְרָהָם בְּקוֹנוֹ, כִּי ה' נִגְלָה אֵלָיו וּבִשְּׂרוֹ בָּאָרֶץ וּבְנִתְינַת הָאָרֶץ, וְהוּא לֹא הֶחְשִׁיב בְּשׂוֹרַת שְׁתֵּי מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְכָלוּם בְּעֶרְךְ שִׂמְחָתוֹ בְּגִלּוּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ אֵלָיו, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהילים ט"ז:י"א) "שׂוֹבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ", וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאֶה אֵלָיו**, כָּאן פֵּרֵשׁ סִבַּת שִׂמְחָתוֹ אֲשֶׁר עָלֶיהָ בָּנָה מִזְבֵּחַ הוּא לְצַד הֵרָאוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ אֵלָיו, וְהָבֵן. וְזֶה אוֹת לְבָנָיו כַּמָּה מֵהֶם אֲשֶׁר הִרְחִיקוּ חֶשְׁקָ הַזֶּרַע בְּעֶרְךְ חֶשְׁקָ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹוֹת, וְצֵא וּלְמַד מִבֶּן עַזַּאי (יבמות ס"ג:) בְּטַעֲנָתוֹ "וּמָה אֲעֲשֶׂה וְנַפְשִׁי חָשְׁקָה בַּתּוֹרָה".

פסוק ח

וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וְגוֹ'. לֹא זָכַר לְמִי הֶעְתִּיק. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ "אֱלֹהֵי", וְהוּא חָסֵר. וְאוּלַי כִּי רָמַז שֶׁהֶעְתִּיק צוּר מִמָּקוֹם שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו שָׁם, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְרָכוֹת (ה:) בְּפָסוּק (איוב י"ח:ד') "הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אֶרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ", כִּי בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמָּקוֹם תְּפִלָּתוֹ גּוֹרֵם שֶׁיֶּעְתַּק צוּר שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִמְּקוֹמוֹ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ שֶׁנִּרְאָה ה' אֵלָיו וּבָנָה לוֹ מִזְבֵּחַ שָׁם וּכְשֶׁיַּעֲבוֹר מִשָּׁם אַבְרָהָם יֶעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ, וְהוּא אַבְרָהָם הַמַּעְתִּיק.

עוֹד יְרֻצָּה שֶׁהֶעְתִּיק מִזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה שָׁם, כְּשֶׁרָצָה לְהַטּוֹת אָהֳלֹה בְּמָקוֹם אַחֵר סָתַר הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבָּנָה וְחָזַר וּבָנָאוֹ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם אָהֳלֹה. וְלֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ כִּי סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וְגוֹ' וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם". גַּם הֵרָאָה בְּאֶצְבַּע בְּאָמְרוֹ "מִשָּׁם" שֶׁחוֹזֵר אֶל הָאָמוּר בְּסָמוּךְ, וְהָבֵן:

פסוק יא

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב וְגוֹ' הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא בתרא טז.) לְהַגִּיד צְנִיעוּת שֶׁהָיְה בֵּינֵיהֶם, וְצָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר לָהּ בֶּן אַבְרָהָם.

אָכֵן לֶהֱיוֹת כִּי רָצָה לְצַוּוֹת עָלֶיהָ לוֹמַר "אָחִי הוּא", חָשׁ שֶׁתֹּאמַר שָׂרָה לָמָּה הִכְנִיסָהּ בְּגֶדֶר סַכָּנָה, שֶׁעַל כָּל פָּנִים הִיא מִסְתַּכֶּנֶת אוֹ תִּמָּסֵר בְּעַל כָּרְחָהּ בְּיַד הַטְּמֵאִים עַל יְדֵי הֲרִיגַת הַבַּעַל אוֹ בִּרְצוֹנָהּ, וְלֹא הָיָה לוֹ לַהֲבִיאָהּ לְמָקוֹם כָּזֶה. וַהֲגַם שֶׁבְּטוּחִים הַצַּדִּיקִים בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי כֵן כְּלָל זֶה בְּיָדֵינוּ שֶׁאֵין סוֹמְכִין עַל הַנֵּס, וּמַה גַּם לְגַבֵּי בְּחִירַת הָאָדָם. וְצֵא וּלְמַד (קידושין לט:) מִשְּׁמוּאֵל שֶׁאָמַר (שמואל א ט"ז:ב') "וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי". לָזֶה אָמַר אֵלָיהָ **הִנֵּה נָא** וְגוֹ', נָתַן הִתְנַצְּלוּת עַל הַדָּבָר כִּי עַתָּה נוֹדַע לוֹ וְלֹא מִקּוֹדֶם, שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁיֵּדַע עַתָּה לֹא הָיָה מְבִיאָהּ אֶל מִצְרַיִם וְהָיָה הוֹלֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר. וְטַעַם נְתִינַת לֵב לָדַעַת לְצַד קִרְבָתוֹ לָבֹא לְמִצְרַיִם רְאֵה פָּנִים כְּעוּרוֹת, אוֹ יָדַע בִּקְרִיבַת הָעִיר כִּי הַמֶּלֶךְ יִקַּח הַיָּפָה בַּנָּשִׁים וְנָתַן דַּעְתּוֹ וְהִכִּיר בָּהּ. וְאָמְרוֹ "כִּי אִשָּׁה יְפַת" וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "כִּי יְפַת מַרְאֶה אָתְּ", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אַחַת הִיא בָּעוֹלָם, אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה הִיא וְאֵין דּוֹמֶה לָהּ, וְהָבֵן:

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁהָלַךְ עִמָּהּ לְאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים אַחַר שֶׁיָּדַע כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה הִיא, כִּי אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לֹא הָיוּ בְּעוּרוֹת כָּל כָּךְ כְּמִצְרַיִם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת עָלֶיהָ שֶׁתֹּאמַר הִיא, אֶלָּא הוּא אָמַר עָלֶיהָ "אֲחוֹתִי הִיא" (בראשית כ:ב), כִּי לֹא הָיָה בֵּית מֵיחוּשׁ כְּאַנְשֵׁי מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ בְּתַכְלִית הַכִּעוּר וְהִיא בְּתַכְלִית הַיֹּפִי:

פסוק יב

וְהָיָה כִּי יִרְאוּ וְגוֹ'. הִקְדִּים לוֹמַר לָהּ טַעַם לָמָּה שֶּׁמְצַוָּה אוֹתָהּ בְּסָמוּךְ **אִמְרִי נָא** וְגוֹ', שֶׁתֹּאמַר מֵאָז וְתוֹדִיעַ מִבְּלִי שׁוֹאֲלָהּ דָּבָר, תִּשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁמִיעַ כִּי הִיא אֲחוֹתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אִמְרִי נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה, מִבְּלִי שׁוֹאֵל. וּלְצַד שֶׁתֹּאמַר לָמָּה נִצְטָרֵךְ לְהוֹדִיעַ דָּבָר מִבְּלִי שׁוֹאֵל, לָזֶה אָמַר כִּי זוֹלַת זֶה לֹא תִהְיֶה שְׁאֵלָה, וּכְשֶׁיִּרְאוּ אוֹתָם יֵדְעוּ מִן הַסְּתָם כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה כִּי יִרְאוּ** וְגוֹ', לֹא יִשְׁאֲלוּ דָּבָר כִּי מֵעַצְמָן יֹאמְרוּ וַדַּאי אִשְׁתּוֹ זוֹ, וּלְצַד אָמְרָם כֵּן בְּדַעְתָּם יַהַרְגוּ אַבְרָהָם, לָזֶה הִקְדִּים הוּא לְהוֹצִיא קוֹל אַחְוָה לְכָל מַכִּיר וְרוֹאֶה אוֹתָם.

פסוק יג

לְמַעַן יִיטַב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: טַעַם שֶׁאֲנִי מְצַוֶּךָּ לוֹמַר אֲחוֹתִי, וְלֹא אֲנִי מוֹסִיף לְהַרְחִיק יוֹתֵר שֶׁתֹּאמַר עָלַיו אִישׁ נָכְרִי הוּא אֶצְלָהּ, **לְמַעַן יִיטַב** וְגוֹ', וְאִם יִהְיֶה נָכְרִי אֵין לוֹ עִנְיָן שֶׁיֵּיטִיבוּהוּ בִּשְׁבִילָהּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה הִקְפִּיד שֶׁתֹּאמַר הִיא וְלֹא הִסְפִּיק שֶׁיֹּאמַר הוּא כִּי לֹא יַצְדִּיקוּ דְּבָרָיו לְהֵטִיבוֹ. וּלְפִי הַפְּשָׁט לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר הוּא כִּי חָשַׁשׁ שֶׁתֹּאמַר דָּבָר שֶׁיֵּכַר מִמֶּנּוּ כִּי אִשְׁתּוֹ הִיא. וְאָמְרוֹ **וְחָיְתָה** הִיא תַּכְלִית הַטּוֹבָה, שֶׁמְּקַוֶּה לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ בָּרָעָב. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְחָיְתָה נַפְשִׁי** וְלֹא אָמַר וְאֶחְיֶה וְכוּ' לְרָמֵז אָמְרוֹ (משלי י"ג:כ"ה) "צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ".

עוד יִרְצֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ כֻּלָּם עִנְיָן "בַּעֲבוּרֵךְ" וּ"בִגְלָלֵךְ", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "יִיטַב לִי וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ" אוֹ "בַּעֲבוּרֵךְ". אָכֵן נִתְכַּוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד לְמַעַן יֵיטִיבוּ לוֹ בַּעֲבוּר אֲחוֹתוֹ טוֹבָה גַּשְׁמִיּוּת, וְעוֹד **וְחָיְתָה נַפְשִׁי** וְגוֹ' עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לא:) בְּפָסוּק (שמואל א א:יא) "אִם רָאֹה תִּרְאֶה" שֶׁאִם לֹא יִפְקְדֶהָ תַּעֲשֶׂה שֶׁעַל כָּרְחֵךְ יִרְאֶה לָתֵת לָהּ זֶרַע עַל יְדֵי שֶׁתִּלֵּךְ וְתִסָּתֵר וְכוּ' וְתִבָּדֵק כְּסוֹטָה וְנִזְרְעָה זֶרַע. כְּמוֹ כֵן חָשַׁב אַבְרָהָם כִּי עַל יְדֵי סְתִירַת הָאִשָּׁה עִם הָאִישׁ וְהִיא נְקֵיָּה ה' יִפְקְדֶנָּה בְּבָנִים בְּדוֹמִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְחָיְתָה נַפְשִׁי** בִּפְקוּדַת הַזֶּרַע **בִּגְלָלֵךְ**, פֵּרוּשׁ בְּדִבְרִים הַמִּתְגַּלְגְּלִים מִמֵּךְ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:) בְּפָסוּק "בִּגְלַל הַדָּבָר" וְגוֹ'. וְלָזֶה הִפְסִיק בְּתֵבַת "בַּעֲבוּרֵךְ" לוֹמַר כִּי הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים. גַּם אָמְרוֹ **וְחָיְתָה** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לוֹמַר שֶׁהוּא פְּרָט חָדָשׁ וְאֵינוֹ עָנָף "יִיטַב לִי", כִּי הֵם שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַהֶטְבָה: אֶחָד לַגּוּף וְאֶחָד לַנֶּפֶשׁ. וְדָבָר זֶה הוּשַׂג אֶצְלוֹ בַּסְּתִירָה שֶׁנִּסְתְּרָה עִם אֲבִימֶלֶךְ וְלֹא בַּפַּעַם הַזֹּאת עִם פַּרְעֹה, לְטַעַם כִּי שָׁם לֹא הָיָה חָשָׁד כִּי גֵּרְשׁוֹ מֵאַרְצוֹ, גִּלָּה כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי פְּעָמִים נִתְפַּרְסֵם הַקּוֹל עַל שָׂרָה כִּי נִסְתְּרָה וְעַל יְדֵי זֶה נִפְקְדָה. שׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פנ"ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּתִיב (במדבר ה:כח) "וְאִם לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהוֹרָה הִיא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע", וְזוֹ שֶׁנִּכְנְסָה לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית אֲבִימֶלֶךְ וְיָצְתָה טְהוֹרָה, אֵין דִּין שֶׁתִּפָּקֵד, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם וְהָבֵן. הֲרֵי שֶׁחָיְתָה נַפְשׁוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּבָנִים בִּגְלַל שָׂרָה.

פסוק יז

וַיְנַגַּע ה' וְגוֹ' עַל דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ, כִּי בִּשְׁעַת הַנֶּגַע הוֹדִיעַ כִּי שָׂרַי הִיא אֵשֶׁת אַבְרָם:

פסוק יח

(יח-יט) **וַיִּקְרָא פַרְעֹה וְגוֹ' לָמָּה וְגוֹ', לָמָּה וְגוֹ'**. קָשֶׁה לָמָּה כָּפַל הַקֻּשְׁיָא שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּאוֹפֶן מְשֻׁנֶּה? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שְׁתֵּי הַדַּרְגּוֹת בִּתְמִיהָתוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הָאַחַת, מִן הָרָאוּי הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי שֶׁמָּא לֹא נָדַע כִּי הִיא אִשְׁתְּךָ וְאֶקָּחֶנָּה, וְעוֹד שֶׁהוֹסַפְתָּ לַעֲשׂוֹת בְּמַה שֶּׁאָמַרְתָּ בְּפֵרוּשׁ "אֲחוֹתִי הִיא".

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י) כִּי טַעַם פַּרְעֹה שֶׁאָמַר לוֹ "הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וְלֵךְ", וַאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו "הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ" וְגוֹ', כִּי פַּרְעֹה לֶהֱיוֹת אֲנָשָׁיו כְּעוּרִים וּשְׁטוּפֵי זִמָּה חָשׁ עַל הַדָּבָר שֶׁיִּכָּשְׁלוּ בּוֹ וְיֵעָנְשׁוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֲבִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא הָיוּ כְּעוּרִים וְכוּ'. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו "מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ" וְגוֹ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן פַּרְעֹה כִּי יוֹדֵעַ טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם כִּי יָרֵא פֶּן יָמוּת עָלֶיהָ. וּמֵעַתָּה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נְכוֹן, לֶהֱיוֹת

שֶׁיֵּדַע פַּרְעֹה הַטַּעַם לֹא יֶצְדַּק לוֹמַר לוֹ "לָמָה אָמַרְתָּ אֲחוֹתִי הִיא", כִּי אִם שְׁאֵלָה רִאשׁוֹנָה "לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי" בְּיִחוּד כִּי הִיא אִשְׁתְּךָ. וּבָזֶה, הֲגַם שֶׁתֹּאמַר "אֲחוֹתִי הִיא" תִּהְיֶה לְךָ שְׁמִירָה מֵהָעָם וְלֹא הָיִיתָ גּוֹרֵם לִי רָעָה לְהִכָּשֵׁל בָּהּ, כִּי פַּרְעֹה הָיָה מַחְזִיק עַצְמוֹ וַדַּאי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר מְגֻנֶּה בְּיָדְעוֹ כִּי הִיא אִשְׁתּוֹ וְלֹא יַחְשְׁדֻנוּ אַבְרָהָם. וְהַהַגָּדָה הָיְתָה מוֹעֶלֶת לְאַבְרָהָם לְאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יְצוֹ עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לְשָׁמְרוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחַר כָּךְ בְּזְמַן מוּעָט, אוֹ הָיָה מְמַהֵר לְשַׁלְּחוֹ. וְהוֹסִיף לוֹמַר **לָמָּה אָמַרְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: וְאִם תֹּאמַר וְכִי חוֹבַת גַּבְרָא הוּא שֶׁכָּל אִישׁ אֲשֶׁר יָבִיא אֶת אִשְׁתּוֹ יֵלֵךְ וְיַגִּיד לְפַרְעֹה כִּי אִשְׁתּוֹ זֹאת? לָזֶה אָמַר "לָמָּה אָמַרְתָּ" וְגוֹ', וּמֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ "אֲחוֹתִי הִיא" לְצַד מַעֲלַת יָפְיָהּ, לָזֶה עָלֶיךָ בִּפְרָט מֻטָּל לְהוֹדִיעַ.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה אָמַרְתָּ** וְגוֹ', וְכֵיוָן שֶׁאָמַרְתָּ הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי לְקַחְתָּהּ לְאִשָּׁה. הֵן אֱמֶת אִם לֹא הָיִיתָ אוֹמֵר, אֲנִי הָיִיתִי חוֹשֵׁשׁ לָהּ מֵאֵשֶׁת אִישׁ, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁאָמַרְתָּ "אֲחוֹתִי" הָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִי שֶׁאֲקָחֶנָּה לְאִשָּׁה וְתַגִּיד לִי בְּסוֹד. וְלֹא הֵשִׁיב אַבְרָהָם דָּבָר כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיב לַאֲבִימֶלֶךְ, כִּי אַבְרָהָם טַעְמוֹ הָיָה שֶׁהָיָה חוֹשֵׁד לְפַרְעֹה עַצְמוֹ וְאֵין רָאוּי לְהָשִׁיב עַל זֶה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה חָשׁ פַּרְעֹה וּמִהֵר לְשַׁלְּחוֹ מֵאַרְצוֹ, וְזוֹלַת זֶה יָצוֹ עָלָיו בִּתְמִידוּת אֲנָשִׁים.

פרק יג

פסוק ח

אַל נָא תְהִי מְרִיבָה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **בֵּינִי וּבֵינֶךָ**, הוֹדִיעוֹ כִּי סוֹפָהּ לִהְיוֹת הַמְרִיבָה גַּם בֵּין שְׁנֵיהֶם. וְהֲגַם שֶׁיֹּאמַר לוֹט כִּי חַס וְשָׁלוֹם לֹא יָרִיב אֶת רַבּוֹ וּגְאוֹנוֹ וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר, אַף עַל פִּי כֵן יוֹדֶה בַּדָּבָר אֲשֶׁר כְּבָר הוּא בֵּין רוֹעָיו וְרוֹעֵי אַבְרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבֵין רֹעַי** וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **כִּי אֲנָשִׁים אַחִים** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (בראשית רבה פמ"א) כִּי רוֹעֵי לוֹט הָיוּ מְשַׁלְּחִים צֹאנָם וְרוֹעִים בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים בְּטַעֲנַת כִּי הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם וְלוֹט בֶּן אָחִיו יוֹרְשׁוֹ, וְזֶה הוּא שְׁעוּר הַכָּתוּב "אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי" וְגוֹ' בְּמַאֲמַר זֶה שֶׁאֲנָשִׁים אַחִים.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים נ:כ) "תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֵּן דְּפִי", וּפֵרְשׁוּ קַדְמוֹנֵינוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ בְּבֶן אִמְּךָ" – שֶׁהוּא אַתָּה הַמְדַבֵּר "תִּתֵּן דְּפִי", וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי אֲנָשִׁים אַחִים", פֵּרוּשׁ: וּכְשֶׁתִּהְיֶה הַמְרִיבָה וְיוּגְּשׁוּ לִפְנֵי שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ שֶׁהֵם הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ, אֲשֶׁר יִרְשִׁיעוּ שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ מֵהַשְּׁנַיִם יְסוֹבֵב הַפָּגָם גַּם לְאָחִיו, כִּי הַנּוֹשֵׁךְ וְהַנְּשׁוּךְ עֲנוּשִׁים לֶהֱיוֹתָם אַחִים.

עוֹד יְרֻצָּה, כִּי לֶהֱיוֹתָם אַחִים אֵין לוֹט וְלֹא רוֹעָיו מִתְנַהֲגִים בַּכָּבוֹד הַצָּרִיךְ לְאַבְרָהָם, בְּחָשְׁבָם כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם הָיוּ אַבְרָהָם וְלוֹט בִּלְתִּי קְרוֹבִים, הָיוּ נוֹהֲגִים כָּבוֹד בְּאַבְרָהָם לְצַד רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ אֱלֹהִים.

פסוק יד

וַה' אָמַר וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִתְחִיל לוֹמַר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי" וְגוֹ', יְכַוֵּן לוֹמַר לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט וְגוֹ' הִפָּרֶד נָא" וְגוֹ' וְהִפְרִיד רָשָׁע מֵעָלָיו, מוֹסִיף הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁגַּם ה' הָיָה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה אֶל הַדָּבָר, וְתֵכֶף וּמִיָּד שֶׁנִּפְרַד הָרָשָׁע דִּבֵּר אֵלָיו וְהֶרְאָהוּ אֶת הָאָרֶץ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר לוֹ (בראשית י"ב:א') "אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ:

וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם**, כָּאן עָשָׂה לוֹ נֵס עָצוּם שֶׁיּוּכַל לִרְאוֹת מִצָּפוֹן לְדָרוֹם וּמִמַּעֲרָב לְמִזְרָח מִמָּקוֹם אֶחָד מִבִּלְי שֶׁיֵּצְרַךְ לְסוֹבֵב.

פסוק טו

כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ וְגוֹ'. הִנֵּה יָדוּעַ כִּי שִׁעוּר חוּשׁ הָרְאוּת הוּא מֻגְבָּל בָּאָדָם אֶת אֲשֶׁר יַשִּׂיג לְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְכָאן עָשָׂה לוֹ ה' נֵס שֶׁנִּתְקָרְבוּ קְצוֹת הָאָרֶץ וְרָאָה הַכֹּל, וּבְאֶמְצָעוּת הַדָּבָר הֶחְזִיק בְּכָל הָאָרֶץ, כִּי אֵין לְךָ חֲזָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁיֵּעָתֵק צוּר מִמְּקוֹמוֹ לְהִתְקָרֵב לִפְנֵי אֲדוֹנֵי הָאָרֶץ, וְלֹא יַרְחִיק דַּעְתְּךָ דָּבָר זֶה כִּי מָצִינוּ שֶׁקִּפְצָה הָאָרֶץ לְעַבְדּוֹ (בראשית רבה פנ"ט) וְגַם נִקְפְּלָה תַּחַת בָּנָיו (חולין צא:).

פסוק יז

קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וְגוֹ'. בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר אֶת הַפֵּרוֹת (בבא בתרא ק.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא, הָלַךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ קָנָה בָּהּ מְקוֹם הִלּוּכוֹ, דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: לֹא קָנָה עַד שֶׁיַּחֲזִיק. מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר? דִּכְתִיב "קוּם הִתְהַלֵּךְ וְגוֹ' לְאָרְכָּהּ" וְגוֹ', וְרַבָּנָן, הָתָם מִשּׁוּם חֲבִיבוּתָא דְּאַבְרָהָם וְכוּ', כְּדֵי שֶׁיְּהֵא נוֹחַ לְכָבֵשׁ לִפְנֵי בָּנָיו, עַד כָּאן. הִנֵּה לְסָבָרַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, הֲגַם שֶׁהֶחְזִיק בִּתְלִישַׁת הָאָרֶץ וּסְמִיכָתָהּ לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **קוּם הִתְהַלֵּךְ** וְגוֹ', לְלַמֵּד תּוֹרָה בָּא שֶׁהֲלִיכָה הֲוֵי חֲזָקָה. וְלִסְבָרַת חֲכָמִים דְּמִשּׁוּם חֲבִיבוּתָא וְכוּ', חֲזָקַת הָאָרֶץ לִזְכוּת אַבְרָהָם זָכָה מִדִּין הַכָּתוּב לְמַעְלָה, וְאֵין לְמֵדִין מִכָּתוּב זֶה כִּי חֲבִיבוּתָא דְּאַבְרָהָם יְכַוֵּן.

פרק יד

פסוק א

וַיְהִי בִּימֵי וְגוֹ'. טַעַם סֵדֶר הוֹדָעַת הָעִנְיָן, לוֹמַר כִּי אַרְבָּעָה מְלָכִים אֵלּוּ תַּקִּיפִים הָיוּ. צֵא וּלְמַד עֵזֶר אֱלֹהִים שֶׁעִם אַבְרָהָם אֲשֶׁר מָחָה הָאַרְבָּעָה מְלָכִים בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וּשְׁאָר הַתּוֹעֲלִיּוֹת.

פסוק יב

וַיִּקְחוּ וְגוֹ' בֶּן אָחִי אַבְרָם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "בֶּן אָחִי אַבְרָם", גַּם טַעַם אָמְרוֹ **וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם** לְלֹא צֹרֶךְ, שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ כִּי שָׁם קָנָה מְקוֹמוֹ, יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהַמְּלָכִים יָדְעוּ כִּי לוֹט זֶה הוּא בֶּן אָחִי אַבְרָם וְאַף עַל פִּי כֵן לְקָחוּ אוֹתוֹ וְהוֹלִיכוּהוּ בַּשְּׁבִיָּה, וְנָתַן הַכָּתוּב הַטַּעַם שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לְכָבוֹד אַבְרָהָם, וְהוּא הָיָה נִכְבָּד וּמְעֻלֶּה בְּעֵינֵי כָּל הָעוֹלָם כִּי לֶהֱיוֹתוֹ יוֹשֵׁב בִּסְדֹם, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה: מוֹאָב טָהֵר בְּסִיחוֹן, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁהֻגַּם שֶׁפָּטַר ה' מוֹאָב מִיַּד יִשְׂרָאֵל (דברים ב:ט) כֵּיוָן שֶׁנִּמְצְאוּ בְּסִיחוֹן הֻתַּר לָהֶם. כְּמוֹ כֵן לוֹט הֻגַּם הֱיוֹתוֹ בֶּן אָחִיו שֶׁל אִישׁ שְׁלוֹמָם אַף עַל פִּי כֵן כֵּיוָן שֶׁנִּמְצָא בִּסְדֹם הֻתַּר לָהֶם. וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ לְטַעַם אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא קָרָא לְשָׁלוֹם לְאַרְבָּעָה מְלָכִים לְהָשִׁיב לוֹט וְאִם לֹא יִשְׁלִימוּ אָז יַכֵּם כַּאֲשֶׁר הִכָּם, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא לֶהֱיוֹת שֶׁיָּדוּעַ הָיָה לָהֶם לוֹט הֱיוֹתוֹ בֶּן אָחִי אַבְרָהָם, וְלָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁמַע** וְגוֹ' **כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו**, פֵּרוּשׁ שֶׁנִּשְׁבָּה אַחַר שֶׁיָּדוּעַ שֶׁהָיָה אָחִיו שֶׁל אַבְרָהָם וּבָזֶה גִּלּוּ כִּי אוֹיְבֵי אַבְרָהָם הֵם, וְלָזֶה רָדַף אַחֲרֵיהֶם וַיַּכֵּם: **וְאִם** תֹּאמַר: הֲלֹא הַדִּין הוּא עִם אַרְבָּעָה מְלָכִים שֶׁלָּקְחוּהוּ מִתּוֹךְ הָעִיר הַמּוּרֶדֶת בָּהֶם. וְיֵשׁ לוֹמַר שֶׁמַּה שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים טָהֲרוּ בְּסִיחוֹן הוּא לְאָמָּה שֶׁאֵין לָנוּ עִמָּהּ לֹא שָׁלוֹם וְלֹא מִלְחָמָה, אֲבָל אַנְשֵׁי שְׁלוֹם לֹא נָדִין לִשְׁבוּתָם, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל לְקֵינִי שֶׁצִּוּוּ עָלָיו (שמואל א ט"ו:ו') "סוּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי" וְגוֹ', וּכְמוֹ כֵן הָיָה לָהֶם לְצַוּוֹת עָלָיו לַעֲבֹר מִבֵּינֵיהֶם אִם הֵם אַנְשֵׁי שָׁלוֹם עִם אַבְרָהָם.

פסוק טז

וְגַם אֶת לוֹט וְגוֹ'. הֻגַּם שֶׁעִקַּר רְדִיפָתוֹ הָיְתָה עָלָיו וְאוֹתוֹ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר הַהַצָּלָחוֹת בְּדֶרֶךְ "לֹא זוֹ אַף זוֹ": א' הֵשִׁיב הָרְכוּשׁ שֶׁל הַמְּלָכִים, הַצָּלָחָה ב' שֶׁהֵשִׁיב לוֹט וְלֹא שִׁרְפוּהוּ הַמְּלָכִים בְּרֹאותָם בַּמִּלְחָמָה עִם אַבְרָהָם לִנְקָמָה. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנָּתַן דַּעְתּוֹ לְהָשִׁיב הַנָּשִׁים וְהַטַּף לְצַד כָּבוֹד שֶׁעָשׂוּ לְלוֹט.

פסוק יח

וּמַלְכִּי צֶדֶק וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (נדרים לב:) כִּי הוּא שֵׁם. וְטַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּעִנְיַן מֶלֶךְ שָׁלֵם בֵּין יְצִיאַת מֶלֶךְ סְדוֹם לְהוֹדָעַת דְּבָרָיו אֶל אַבְרָהָם וְכוּ', לְהַגִּיד שֶׁבַח הַצַּדִּיקִים מַה בֵּינָם לְבֵין הָרְשָׁעִים, כִּי מֶלֶךְ סְדוֹם יָצָא לִקְרַאת אַבְרָהָם לִרְאוֹת פָּנָיו רֵיקָם, הֲגַם שֶׁאֵלָיו יְחֵיֵּב לְהַקְבִּיל פְּנֵי אַבְרָהָם בְּמִנְחָה כְּיַד הַמֶּלֶךְ, וְהוּא הָרָשָׁע יָצָא בְּיָדַיִם רֵיקָנִיּוֹת, וְשָׁם הַצַּדִּיק מִבְּלִי חִיּוּב נְדִיבוּת יָצָץ וְהִקְבִּיל פָּנָיו בְּלֶחֶם וְיַיִן.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) קַיִּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין שֶׁהֵם תִּקּוּנֵי רַבָּנָן, וְלָזֶה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב, כִּי אַבְרָהָם שַׂר וְגָדוֹל וּמְכֻבָּד בְּעֵינֵי הַכֹּל הָיָה, וּכְשֶׁיָּצָא לִקְרָאתוֹ מֶלֶךְ סְדוֹם מִן הַסְּתָם יְקַבֵּל פָּנָיו בְּתַשּׁוּרַת לֶחֶם לוֹ וְלַעֲבָדָיו וַאֲנָשֵׁי מִלְחַמְתּוֹ, וּלְצַד כִּי אַבְרָהָם יִפְרֹשׂ מִמַּאֲכָלָם, מֵהַלֶּחֶם מִשּׁוּם פַּת שֶׁל גּוֹיִם, וְהַיַּיִן מִשּׁוּם סְתָם יֵינָם, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְנִשְׁתַּדֵּל מֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּרַת הָאֲכִילָה עַל יַד נֶאֱמָן שֶׁהוּא שֵׁם וּמֵיְדוֹ שֶׁל שֵׁם לְיָדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְחִדּוּשׁ הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁאֲפִלּוּ לֶחֶם וְיַיִן שֶׁאֵינָן אֶלָּא מִדְּרַבָּנָן הִקְפִּיד אַבְרָהָם, וְכָל שֶׁכֵּן שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם חֲשַׁשׁ אִסּוּר תּוֹרָה.

עוֹד יִרְצֶה הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ טַעַם אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ עָלָה עַל דַּעַת מֶלֶךְ סְדוֹם לוֹמַר לְאַבְרָהָם "וְהָרְכוּשׁ קַח לְךָ" וְלֹא שָׁאַל הַכֹּל, לָזֶה אָמַר **וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוֹם לִקְרָאתוֹ** וְאַחַר צֵאתוֹ יָצָא מֶלֶךְ שָׁלֵם וְכוּ', וְנָתַן לוֹ אַבְרָהָם מַעֲשֵׂר מִכֹּל. מִזֶּה הִרְגִּישׁ מֶלֶךְ סְדוֹם, כִּי הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי קִנְיָנָיו הֵם, שֶׁאֵין אָדָם מְעַשֵּׂר מִמַּה שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. לָזֶה שָׁאַל מִמֶּנּוּ הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכוּשׁ אַסְכִּים לְדַעְתְּךָ שֶׁתִּקָּחֵם לְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **קַח לָךְ**, וַהֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי עוֹד הָיָה לוֹ טַעֲנָה לְהַחֲזִיק בַּכֹּל. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמַחְלוֹקֶת פְּשׁוּט וְאָמַר: תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכוּשׁ לֹא אֵרֵד עִמְּךָ לְדִין אֶלָּא הֲרֵינִי מַסְכִּים שֶׁתִּקָּחֵנּוּ. וְעַיֵּן טַעַם הַדָּבָר בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ":

וְהוּא כֹהֵן וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: הוּא כֹּהֵן, אֲבָל זַרְעוֹ אֵינוֹ כֹּהֵן, שֶׁנִּתְּנָה כְּהוּנָּה לְאַבְרָהָם, דִּכְתִיב (תהלים קי:ד) "אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם". וְאָמְרוֹ "עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק", כִּי הוּא בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם שֶׁיִּהְיֶה כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן, וּבִרְצוֹנוֹ נָתַן הַדָּבָר לְאַבְרָהָם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר.

וְאָמְרוֹ **לְאֵל עֶלְיוֹן**, לֱהְיוֹת שֶׁהָיָה לָהֶם אֱלוֹהוֹת אֲמִצָּעִיִּים כַּיָּדוּעַ לַכְּסִילִים, אָמַר כִּי זֶה כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאֱלוֹהוֹת שֶׁהָיוּ לָהֶם אָז. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (נדרים לב:) כִּי בְּעָוֹן שֶׁהִקְדִּים בִּרְכַת אַבְרָהָם לִבְרַכַת קוֹנוֹ נִטְלָה מִמֶּנּוּ כְּהוּנָה, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוֹ **וְהוּא כֹהֵן** תִּתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן לְמַעֵט מִשָּׁם וָהָלְאָה, שֶׁמִּעֲטוֹ הַכָּתוּב עַל חַטָּאתוֹ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וַהֲגַם שֶׁהִקְדִּים הַמִּעוּט לַחֵטְא, מַה בְּכָךְ, כִּי הַתּוֹרָה נִכְתְּבָה אַחַר כָּךְ.

פסוק יט

וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמַר. צָרִיךְ לְדַעַת אִם הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכוֹ הִיא הַמְזָכֶּרֶת בָּעִנְיָן "בָּרוּךְ אַבְרָם", אִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וַיְבָרֲכֵהוּ", וְרוֹאֲנִי מֵאֲמָרוֹ "בָּרוּךְ אַבְרָם" שֶׁבֵּרְכוֹ. **עוֹד** הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיְבָרֲכֵהוּ לֵאמֹר בָּרוּךְ" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מח:כ) "וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר" וְגוֹ'.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא: מִתְּחִלָּה בֵּרַךְ אַבְרָהָם, פֵּרוּשׁ בְּרָכָה הַנּוֹגַעַת לוֹ שֶׁלֹּא יִפּוֹל בְּיַד אוֹיְבָיו וְיִישַׁר חֵילֵיהּ, שֶׁהֵם בְּרָכוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. וְאַחַר כָּךְ אָמַר עִנְיָן אַחֵר, לְצַד עֹלָאָה יְמַלֵּל, "בָּרוּךְ אַבְרָם", וּבִרְכָתוֹ תִּהְיֶה לְאֵל עֶלְיוֹן שֶׁהוּא יַעֲבוֹד הָאֵל, וְשֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִהְיֶה הָאֵל קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וְכָךְ הָיָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת אַבְרָהָם נָתַן הַשֵּׁם חַיֵּי עוֹלָם לְבָנָיו וְנִתְקַיְּמוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ג.) שֶׁתְּנַאי הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וְכוּ', וּכְאָמְרָם (שבת פח.) בְּפָסוּק (תהלים עו:ט) "אֶרֶץ יָרְאָה" וְגוֹ'. הֲרֵי כִּי לוּלֵי אַבְרָהָם אֵין לַה' קִנְיָן שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וַיְבָרֲכֵהוּ** וְגוֹ', לְהַגִּיד בָּא כִּי שִׁתֵּי בְּרָכוֹת הָאֲמוּרוֹת בִּדְבָרָיו הֵם בְּרָכוֹת הַנּוֹגְעִים לְאַבְרָהָם, וַאֲפִלּוּ בְּרָכָה שֶׁאָמַר "בָּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן" הִיא בִּרְכַּת אַבְרָהָם, כְּשֶׁמִּתְבָּרֵךְ ה' בְּאֶמְצָעוּתוֹ אֲשֶׁר מִגֵּן וְגוֹ', וּלְעוֹלָם לֹא בֵּרֵךְ אֶלָּא בְּרָכוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

פסוק כ

וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן. רַז"ל אָמְרוּ (נדרים לב:) שְׁנֶעֱנַשׁ עַל אֲשֶׁר אִחֵר בִּרְכַּת ה' וְהִקְדִּים בִּרְכַּת אַבְרָהָם, וְנִטְלָה מִמֶּנּוּ הַכְּהוּנָה. וְאֶפְשָׁר שֶׁטַּעַם שֵׁם הוּא שֶׁלָּקַח סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה, כִּי אַבְרָהָם הוּא מֵעֲצָמוֹ הִכִּיר בּוֹרְאוֹ וְהִשְׁתַּדֵּל בֶּאֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרֵךְ, וְאֵלָיו יֵאוֹת הַבְּרָכָה, וְאַחַר כָּךְ בֵּרֵךְ לַה' שֶׁנִּתְרַצָּה בּוֹ, וְכֵן רָאוּי לַעֲשׂוֹת. וּלְלַמֵּד הוּא בָּא שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְרַצֶּה אֶלָּא בְּמִי שֶׁמִּתְרַצֶּה בּוֹ קוֹדֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן" שֶׁהוּא הִכְשִׁיר עַצְמוֹ לִהְיוֹת עֶבֶד לְאֵל עֶלְיוֹן, וְלָזֶה "בָּרוּךְ הוּא אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן" וְגוֹ'. וְדֶרֶךְ זֶה לֹא יָצְדַק אֶלָּא בַּמְּבוֹרָךְ קוֹדֶם. וּכְפִי זֶה לֹא נֶעֱנַשׁ שֵׁם אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ נְתָנָהּ לְאַבְרָהָם וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְהוּא כֹּהֵן". אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנֶּעֱנַשׁ עַל הַנִּשְׁמָע מִשִּׁטְחִיּוּת הַמַּאֲמָר, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁלֹּא חָשׁ לְהַקְדִּים עֶבֶד לְרַבּוֹ, הֲגַם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְטוֹבָה, וּמְצִינוּ שֶׁיֵּעָנֵישׁ ה' עַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

פסוק כא

תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכוּשׁ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוּא אוֹמֵר לוֹ **וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ**, הֲלֹא לְקוּחַ הוּא אֶצְלוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּתוֹרַת מַתָּנָה, כִּי מֵאָמְרוֹ "קַח לָךְ" מַגִּיד כִּי צָרִיךְ הוּא לְהַסְכִּים שֶׁיִּקָּחֵנוּ, וְזֶה מְנֻגָּד לְאָמְרוֹ "תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק הַגּוֹזֵל וּמַאֲכִיל (ב"ק קטז), וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּנוּ רַבָּנָן, שַׂיָּרָא שֶׁהָיְתָה מְהַלֶּכֶת וְעָמַד עָלֶיהָ גַּיִס וּטְרָפָהּ, וְעָמַד אֶחָד וְהִצִּיל – הִצִּיל לָאֶמְצַע, וְאִם אָמַר "אֲנִי מַצִּיל לְעַצְמִי" – הִצִּיל לְעַצְמוֹ. וּמְפָרֵשׁ רַב אָשֵׁי כְּשֶׁיְּכוֹלִין לְהַצִּיל בְּנֵי הַשַּׂיָּרָא עַל יְדֵי הַדְּחָק, לָזֶה אִם הִצִּיל סְתָם – לָאֶמְצַע, פֵּרוּשׁ: כָּל אֶחָד יַכִּיר אֶת שֶׁלּוֹ וְיִטָּלֶנּוּ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י. וְאִם אָמַר "לְעַצְמִי אֲנִי מַצִּיל" וְשָׁמְעוּ בְּנֵי הַשַּׂיָּרָא וְשָׁתְקוּ, גָּלוּי דַּעְתָּם דְּאֵיאוּשׁ וְלֹא מָסְרוּ עַצְמָן, וּלְעַצְמוֹ הִצִּיל, עַד כָּאן. וְסָבַר מָלֶךְ סְדוֹם שֶׁהוּא לֹא נִתְיָאֵשׁ וְעוֹדָנּוּ עוֹמֵד לְהַצִּיל וְיִשְׁכֹּר גְּיָסוֹת עָלָיו, וּכְשֶׁהָלַךְ אַבְרָהָם לְהַצִּיל, הֲגַם שֶׁיֹּאמַר שֶׁגִּלָּה דַּעְתּוֹ שֶׁלְּעַצְמוֹ מַצִּיל – אֵינוֹ מוֹעִיל, וְצָרִיךְ שֶׁיִּשְׁמַע מָלֶךְ סְדוֹם דְּבָרָיו וְיִסְכֹּם, וְזוֹלַת זֶה לָאֶמְצַע הִצִּיל וְלֹא יִטּוֹל אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא שֶׁלּוֹ, שֶׁהוּא לוֹט וּרְכוּשׁוֹ. וְתִמְצָא שֶׁמֶּלֶךְ סְדוֹם הָיָה מַחֲזִיק עַצְמוֹ בְּמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה פמ"ג): "וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוֹם" וְגוֹ', הִתְחִיל מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ, אַתָּה יָרַדְתָּ לְכִבְשָׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתָּ וַאֲנִי יָרַדְתִּי לַחֹמָר וְנִצַּלְתִּי, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁהֶחְזִיק עַצְמוֹ בְּבַעַל הַיְכֹלֶת.

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב **תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: אֲנִי כְּפִי סְבָרָתִי לָאֶמְצַע הִצַּלְתָּ, כִּי לֹא נִתְיָאַשְׁתִּי וְלֹא הוֹדַעְתַּנִי שֶׁאַתָּה מַצִּיל לְעַצְמְךָ וְשָׁתַקְתִּי, אֶלָּא לְפִי סְבָרָתְךָ שֶׁאַתָּה נוֹתֵן מַעֲשֵׂר נִרְאֶה שֶׁאַתָּה סוֹבֵר שֶׁאֵין מְצִיאוּת לִי לְהַצִּיל אֲפִלּוּ עַל יְדֵי הַדְּחָק, וּבָזֶה אֵינְךָ צָרִיךְ לְגַלּוֹת דַּעְתְּךָ. לָזֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא נִכָּנֵס בְּמַחְלֹקֶת נַסְכִּימָה יַחַד לְפִשּׁוּר: אַתָּה תְּבַטֵּל זְכוּתְךָ וְתַחְלִיט לִי הַנֶּפֶשׁ, וַאֲנִי אֲבַטֵּל זְכוּתִי וְאַחְלִיט לְךָ הָרְכוּשׁ קָחֶנּוּ לָךְ, וְהַבֶן. וְהוּא הַפְּחוּת טוֹעֶה הָיָה, כִּי מְשֻׁלָּל הוּא מֵהַצָּלָה, וְלֹא חָלַק רַב אֲשֵׁי אֶלָּא בְּגַיִס שֶׁטָּרַף וְהָלַךְ לוֹ, אֲבָל בַּמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ כְּבָר הֶעֱרִיכוּ מִלְּחָמָה וְאָבְדוּ וְאֵין לְךָ "אֵינָן יְכוֹלִין לְהַצִּיל" בָּזֶה, שֶׁכְּבָר בָּטְלוּ בְּמִעוּטָן וְנִתְיָאֲשׁוּ וַדַּאי, וּבְטַעֲנַת שֶׁקֶר הוּא בָּא בְּכִשְׁכּוּשׁ זָנָבוֹ. וְתִמְצָא שֶׁלֹּא הִצְרִיךְ רַב אָשֵׁי שֶׁיֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ "לְעַצְמִי אֲנִי מַצִּיל" אֶלָּא דַּוְקָא בְּיָכוֹל לְהַצִּיל עַל יְדֵי הַדְּחָק, אֲבָל אִם אֵינוֹ יָכוֹל לְהַצִּיל אֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר "לְעַצְמִי" וְכוּ', וְכֵן הוּא מִבֹּאר שָׁם. וְאִם כֵּן הֲגַם שֶׁיֹּאמַר אַחַר כָּךְ "יָכוֹל הָיִיתִי לְהַצִּיל" אֵין טַעֲנָתוֹ טַעֲנָה, וְכֵן פָּסְקוּ רַמְבַּ"ם (הלכות גזלה ואבדה פרק י"ב) וְהָרֹא"שׁ.

וְתִמְצָא שֶׁרָמְזוּ עִנְיָן [זֶה] רַז"ל בְּמֶתֶק לְשׁוֹנָם בְּאָמְרָם "מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ", פֵּרוּשׁ: שֶׁאַחַר שֶׁרוֹאֶה עַצְמוֹ שֶׁנִּטַּל רֹאשׁוֹ, עֲדַיִן הוּא מְכַשְׁכֵּשׁ בִּזְנָבוֹ, כִּי בִּהְיוֹתוֹ בְּכָל תּוֹקֶף מַלְכוּתוֹ וְאַרְבָּעָה מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ לֹא עָמְדוּ בִּפְנֵי הָאַרְבָּעָה מְלָכִים, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אַחַר הוֹרַדַת עֶדְיוֹ הֲיָכוֹל יוּכַל לְהַצִּיל. הָא לְמַדְתָּ שֶׁאַבְרָהָם הִצִּיל לְעַצְמוֹ וְקָנָה הַכֹּל, וְלָזֶה נָתַן מַעֲשֵׂר מִכֹּל, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּוּתֵר לְמֶלֶךְ סְדוֹם, אָדָם רַשַׁאי בְּשֶׁלּוֹ, לֹא בְּמַעֲשֵׂר שֶׁהוּא שֶׁל גָּבוֹהַּ.

פסוק כב

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ וגו'. טַעַם הֲרָמַת יָדוֹ הִיא כְּדֵי שֶׁיִּתְאַמֵּת אֵצֶל מֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ עוֹד לַחְזוֹר בּוֹ בַּדָּבָר הַזֶּה, לֹא כֻּלּוֹ וְלֹא מִקְצָתוֹ.

וְאָמְרוֹ **אִם מֵחוּט** וגו' וְאִם אֶקַּח, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "אִם אֶקַּח מֵחוּט" וגו', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲרִימוֹתִי** וגו' **אִם מֵחוּט** וגו' – פֵּרוּשׁ: הֲרֵי הוּא עָלַי כִּתְרוּמָה אִם לָקַחְתִּי מֵחוּט וְעַד וגו' מֵהָרְכוּשׁ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וְעוֹד הוֹסִיף שֶׁלֹּא יִקַּח לֶעָתִיד מִכָּל וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ "וְאִם אֶקַּח" וגו':

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲרִימוֹתִי יָדִי** – פֵּרוּשׁ: נָתַתִּי תְּרוּמָה שֶׁאֲנִי חַיָּב מֵהַכֹּל, "אִם מֵחוּט וְעַד" וגו', מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב כְּפִי הַדִּין. וְשֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁאֲנִי לָהוּט אַחַר הַמָּמוֹן וְתוֹבֵעַ מַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלִּי – "וְאִם אֶקַּח מִכֹּל" וגו', אֲבָל לֹא מִפְּנֵי הַוּתְרָנוּת אֶהְיֶה גּוֹזֵל לַגַּבּוֹהַּ מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לְתֵת לוֹ, שֶׁהוּא תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר.

פסוק כג

וְלֹא תֹאמַר אֲנִי וגו'. וְקָשֶׁה אֵיךְ יֵצַדֵּק לוֹמַר שֶׁהוּא הֶעֱשִׁיר וְכוּ', וַהֲלֹא הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת הוּא מְגֶן צָרָיו?

אֲכָל לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּדִבְרֵי מֶלֶךְ סְדוֹם, כִּי חוֹשֵׁב שֶׁהַנְּכָסִים אֵלָיו נוֹגְעִים, אֶלָּא שֶׁמִּתְרַצֶּה לָתֵת לוֹ הָרְכוּשׁ כְּאָמְרוֹ "וְהָרְכוּשׁ קַח לָךְ", לָזֶה אָמַר שֶׁזֶּה עוֹשֶׂה לְצַד דַּעְתּוֹ, שֶׁהוּא חוֹשֵׁב שֶׁהַנְּכָסִים שֶׁלּוֹ, שֶׁלֹּא יְמַלֵּא פִּיו לוֹמַר "אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת אַבְרָם הֲרֵימוֹתִי וגו' אִם" וגו'. וּבָזֶה, לֹא תֹּאמַר אַתָּה וגו', וּלְעוֹלָם כְּפִי הַדִּין נְכָסַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים, וְלָזֶה נָתַתִּי מַעֲשֵׂר מִכֹּל, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפֵרוּשׁ (בראשית יד:כא) "תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ" וגו'. וּבָזֶה יְדַיֵּק אָמְרוֹ **וְלֹא תֹאמַר** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלֹא אֶתְעַשֵּׁר מִשֶּׁלְּךָ" וְהָבֵן.

פסוק כד

הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם וגו'. פֵּרוּשׁ: לֹא שֶׁיִּהְיֶה הָרְשׁוּת בְּיָדְךָ וְתִכָּנֵס עִמָּהֶם בְּשֻׁעוּרִין, אֶלָּא הָרְשׁוּת בְּיָדָם לָקַחַת אֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ הֵם, כִּי הוּא הַנּוֹגֵעַ לָהֶם. גַּם בָּזֶה הֶרְאָה לוֹ כְּפִי הָאֱמֶת אֵלָיו נוֹגְעִים הַנְּכָסִים, אֶלָּא שֶׁחָשׁ לָאֱמִירָה, הֲגַם שֶׁהִיא כּוֹזֶבֶת אַף עַל פִּי כֵן מְמַעֵט בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל אַבְרָם בַּאֲמִירָתוֹ.

פרק טו

פסוק ג

וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי וגו'. קָשֶׁה: א' אֵיךְ יוּכַל לוֹמַר **לֹא נָתַתָּ** וגו', וַהֲלֹא כְּבָר הִבְטִיחוֹ וְאָמַר לוֹ (בראשית יג:טז) "וְשַׂמְתִּי זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ", וּמַה לּוֹ לְפַקְפֵּק חָס וְשָׁלוֹם בִּדְבְרֵי ה'. ב'

אָמְרוֹ "הֵן לִי", הָיָה לוֹ לוֹמַר "הֵן לֹא נָתַתָּ לִי". ג' צְרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ**, אַחַר שֶׁאֵין לוֹ זֶרַע, מַה לִּי אִם יוֹרֵשׁ אוֹתוֹ בֶּן בֵּיתוֹ אוֹ אַחֵר?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁלְּהֶיוֹת שֶׁבְּשׁוֹרַת הַזֶּרַע שֶׁאָמַר לוֹ ה' אָמַר כַּעֲפַר הָאָרֶץ, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי הַנִּמְשָׁלִים לַעֲפַר הָאָרֶץ הֵם בְּנֵי אָדָם הַבְּזוּיִים וְהַפְּחוּתִים שֶׁאֵין בָּהֶם נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ג:כא) "רוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ", וְהֵם הַנִּקְרָאִים עַמֵּי הָאָרֶץ, וּבְנֵי אָדָם כָּאֵלּוּ לֹא יִתְמַלֵּא רְצוֹן הַצַּדִּיקִים בָּהֶם, לָזֶה אָמַר אַבְרָהָם **הֵן לִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ דָּבָר הַשָּׁוֶה לִי לֹא נָתַתָּ זֶרַע. וְלָזֶה הֻשִּׁיבוֹ ה' וְאָמַר לוֹ סְפֹר הַכּוֹכָבִים כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ, וְהֵם הַצַּדִּיקִים הַמְּשׁוּלִים לַכּוֹכָבִים, דִּכְתִיב (דניאל יב:ג) "וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים", וּבָזֶה נָחָה דַּעְתּוֹ. וְאַל יִקְשֶׁה לְךָ לְפֵרוּשׁ זֶה מִמַּאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדָּרְשׁוּ בַּפָּסוּק "וְהָיָה זַרְעֶךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ" שֶׁאָמַר ה' לְיַעֲקֹב, וְזֶה לְשׁוֹנָם (בראשית רבה פרשה סט), "כַּעֲפַר" וְגוֹ', מַה עָפָר אֵינוֹ מִתְבָּרֵךְ אֶלָּא בְּמַיִם כָּךְ בָּנֶיךָ וְכוּ', מַה עָפָר מְכַלֶּה כְּלֵי מַתָּכוֹת וְכוּ', עַד כָּאן, הֲרֵי דְּהַמְשָׁלַת הֶעָפָר לְשֶׁבַח. הִנֵּה לֹא דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּדֶרֶךְ זֶה לְשֶׁבַח שֶׁבֶּעָפָר אֶלָּא אַחַר שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהִמְשִׁילָם ה' לַכּוֹכָבִים הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הִמְשִׁילָם לֶעָפָר אֲחֵרֵי כֵן אֶלָּא לְשֶׁבַח שֶׁבֶּעָפָר, לֹא לִבְחִינַת הַפְּחִיתוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא דָּרְשׁוּ כֵּן בְּפָסוּק רִאשׁוֹן הַנֶּאֱמָר לְאַבְרָהָם אֶלָּא בַּפָּסוּק הַנֶּאֱמָר לְיַעֲקֹב אַחַר שֶׁהֻבְטַח אַבְרָהָם כַּכּוֹכָבִים, וְלָזֶה דָּאַג אַבְרָהָם עַל הַמָּשָׁל רִאשׁוֹן כַּעֲפַר הָאָרֶץ. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ שְׁנֵי הַדִּקְדּוּקִים, לְמָה לֹא הֻבְטַח אַבְרָהָם בְּהַבְטָחָה רִאשׁוֹנָה, גַּם דִּקְדּוּק אָמְרוֹ **הֵן לִי**.

וְאָמְרוֹ **וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אוֹתִי**, תִּתְפָּרֵשׁ בִּשְׁנֵי דְּרָכִים: **הָא'** שֶׁאִם לֹא יִתֵּן לוֹ אֶלָּא כְּעָפָר, יוֹתֵר יִבְחַר לְבֶן בֵּיתוֹ לִירַשׁ אוֹתוֹ, לֶהֱיוֹתוֹ תַּלְמִידוֹ הֶחָבִיב לוֹ, מִמָּה שֶׁיִּירָשֶׁנּוּ בֵּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, וּמָצִינוּ שֶׁעָשׂוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

וְהַב' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִלְּבַד שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר עַל הַזֶּרַע, גַּם הָיָה מִצְטַעֵר עַל דִּבְרַת הַבֶּן בַּיִת שֶׁהָיָה אוֹמֵר כִּי הוּא הַיּוֹרֵשׁ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב. וְהִנֵּה, פֵּרוּשׁ לְפִי שָׁעָה הוּא אוֹמֵר יוֹרֵשׁ אוֹתִי, וְאֵיךְ יֵיטַב בְּיוֹם טוֹבָה לְבָבוֹ בְּשָׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים מִבֶּן בֵּיתוֹ. וּמָצָאתִי לְרַזַ"ל (בראשית רבה פמ"ד) שֶׁאָמְרוּ מֵעַיִן זֶה שֶׁפֵּרְשׁוּ שֶׁבִּקֵּשׁ אַבְרָהָם לְלֶכֶת עֲרִירִי וְלֹא יִהְיוּ לוֹ בָּנִים שֶׁאֵינָם מְהוּגָנִים.

פסוק ו

וְהֶאֱמִין בַּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ו.) כִּי דִּין הַצְּדָקָה כַּנִּדָּרִים, שֶׁהַנּוֹדֵר לַגְּבוֹהַּ כְּמוֹסֵר לְהֶדְיוֹט. וְהוּא שֶׁאָמַר "וְהֶאֱמִין בַּה'" פֵּרוּשׁ הִפְקִיד אֶצְלוֹ הַבְּרָכָה, וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא עֲדַיִן לֹא הִגִּיעָה לְיָדוֹ לְהַפְקִידָהּ בְּיַד נֶאֱמָן, לָזֶה

אָמַר **וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה**, פֵּרוּשׁ הֶחְשִׁיב אַבְרָהָם מַה שֶּׁאָמַר ה' אֵלָיו שֶׁהוּא צְדָקָה, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן דִּין מְסִירָה יֵשׁ לָהּ וְהֶאֱמִינָהּ בְּיַד ה'.

עוֹד יְרֻצֶּה, לֶהֱיוֹת שֶׁהֶבְטִיחוֹ וְהוּא שֶׁיִּהְיוּ בָּנָיו צַדִּיקִים, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג:) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם, אָמַר הַכָּתוּב שֶׁהֶאֱמִין בַּה' שֶׁכֵּן יַעֲשֶׂה, וְלֹא הִרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו לוֹמַר "וַהֲלֹא" וְכוּ', וַיַּחְשְׁבֶהָ ה' לְאַבְרָהָם צְדָקָה שֶׁהִפְלִיא לְהַצְדִּיק. אוֹ יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁהֲגַם שֶׁמֵּאֵת ה' הָיְתָה זֹאת לִהְיוֹת שִׁלְשִׁים צַדִּיקִים בָּעוֹלָם (בראשית רבה פרק לה ופרק מט), אִם כֵּן הוּא חָפֵץ לְהַטּוֹת אָדָם לָדֶרֶךְ יָשָׁר, וְאֵין לְאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט צְדָקָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ו, כה) "וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ כִּי נִשְׁמֹר" וְגוֹ'. מֵעַתָּה הַשְּׁלֹשִׁים צַדִּיקִים מֻכְרָחִים הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם. לָזֶה אָמַר שֶׁאַף עַל פִּי כֵן וַיַּחְשְׁבֶהָ ה' לוֹ צְדָקָה, פֵּרוּשׁ לְזֶרַע הַמֻּזְכָּר בְּסָמוּךְ, דִּכְתִיב "יִהְיֶה זַרְעֶךָ" כִּי שָׁם רָמַז הַשְּׁלֹשִׁים בְּמִסְפַּר "יִהְיֶה".

פסוק יג

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **יָדֹעַ תֵּדַע**. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ** וְלֹא אָמַר "זַרְעֲךָ יִהְיֶה גֵּר" אוֹ "יִהְיֶה זַרְעֲךָ גֵּר", כִּי אֵין דֶּרֶךְ לְהַזְכִּיר הַמְּאוֹרָע קוֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר לְמִי יֵאָרַע. עוֹד לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ "גֵּר וְגוֹ' וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ" וְגוֹ', אִם שְׁלִשְׁתָּם יַחַד יִהְיוּ בְּכָל הָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה אוֹ חֵלֶק מֵהָאַרְבַּע מֵאוֹת בְּגֵרוּת וְחֵלֶק בְּעַבְדוּת וְחֵלֶק בְּעִנּוּי. הֶאֱמֶת, כִּי מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה נוֹדַעַת הַכַּוָּנָה, אֶלָּא לָמָּה לֹא פֵּרֵשׁ ה' דְּבָרָיו?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר **יָדֹעַ תֵּדַע** לְשָׁלֹשׁ סִבּוֹת. הָא' עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לב.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם בִּשְׁבִיל דָּבָר קַל שֶׁאָמַר "בַּמָּה אֵדַע", וְהוּא אָמְרוֹ "יָדֹעַ", לְצַד שֶׁאַתָּה חָפֵץ לָדַעַת, "תֵּדַע כִּי גֵר" וְגוֹ'. ב', לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר ה' בָּעִנְיָן שְׁנֵי דְּבָרִים, אַחַת פּוּרְעָנִיּוֹת וְאַחַת הֲטָבָה, כְּאָמְרוֹ "וְאַחֲרֵי כֵן" וְגוֹ', לָזֶה אָמַר יְדִיעָה שְׁתֵּי פְּעָמִים. ג' עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח:) בַּפְּסוּק (דברים לד:ד) "זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי וְגוֹ' לֵאמֹר" וְגוֹ', שֶׁאָמַר לוֹ ה', לֵךְ אֱמוֹר לְאַבְרָהָם וְגוֹ' שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ שְׁתֵּי יְדִיעוֹת: א' הִיא מַה שֶּׁמּוֹדִיעוֹ בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְאֶחָד שֶׁעָתִיד לְהוֹדִיעוֹ עַל יְדֵי מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמַר "תֵּדַע" לֶעָתִיד.

וְגַם שֶׁאָמַר **גֵּר יִהְיֶה** וְגוֹ', שֶׁהַקְּדִים הַמְּאוֹרָע, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַגֵּרוּת הִיא כַּסֵּדֶר שֶׁהָיָה בָּהּ אַבְרָהָם. וְאִם הָיָה אוֹמֵר "כִּי יִהְיֶה גֵּר" מַשְׁמַע שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ הַגֵּרוּת, וְיִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיִּהְיֶה זְמַן שֶׁלֹּא יִהְיוּ גֵּרִים קֹדֶם וְתִתְחַדֵּשׁ לָהֶם הַגֵּרוּת. וְלֹא כֵן הוּא שִׁעוּר אָמְרוֹ "כִּי גֵר יִהְיֶה

זַרְעֶךָ", פֵּרוּשׁ: בְּגֵרוּת יִהְיֶה עוֹמֵד זַרְעֶךָ. וְלָזֶה מָצִינוּ שֶׁחָשַׁב ה' שְׂנֵי יִצְחָק וְיַעֲקֹב, הֲגַם שֶׁהָיוּ בַּהֲוָיָתָן לְגֵרוּת אֲבוֹת.

וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לוֹמַר "כִּי זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה" וְגוֹ', דַּע כִּי נִתְחַכֵּם ה' לוֹמַר כֵּן לְגַלּוֹת דַּעְתּוֹ כִּי לֹא לְכָל זַרְעוֹ גָּזַר ה' עֹל הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְלָזֶה אָמַר "כִּי גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ", פֵּרוּשׁ יִהְיֶה לְךָ חֵלֶק בְּזַרְעֲךָ שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בְּגֵרוּת וְלֹא יִשְׁתּוּ יֵין מְרוֹרוֹת כָּל עִקָּר. וְאִם הָיָה מַקְדִּים לוֹמַר "זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה" וְגוֹ' תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "זַרְעֲךָ גֵּר יִהְיֶה" וְגוֹ' "וַעֲבָדוּם" וְגוֹ', וְאֵין חֵלֶק מִזֶּרַע מֻשְׁלָל מֵהָאָמוּר בְּעִנְיַן שֶׁהֵם גֵּרוּת עַבְדוּת עִנּוּי, וְהוּא לֹא כֵן חוֹשֵׁב כִּי יֵשׁ שֶׁיִּשָּׁנוֹ בְּגֵרוּת לְבַד. וְלָזֶה הִפְסִיק בֵּין הַגֵּרוּת לַשִּׁאָר, פֵּרוּשׁ, לוֹמַר כִּי יֵשׁ מֵהַזֶּרַע שֶׁהוּא מֻחְלָט שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא גֵּרוּת לְבַד. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב "גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם", "זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם" וְגוֹ'. וְטַעַם שֶׁלֹּא שִׁעֵר כַּמָּה מֵהָעַבְדוּת וְכוּ', דָּבָר זֶה אֵין לוֹ שִׁעוּר יְכוֹלִין לְהִפָּטֵר בְּיוֹם אֶחָד עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה פ"ב) "יַעַנְךָ" וְגוֹ'. וּמֵעַתָּה שְׁלֹשָׁה הַדְּרָגוֹת בָּעִנְיָן: חֵלֶק מֵהַזֶּרַע מֻחְלָט מֵהַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי וְהֵם הָאָבוֹת וְהַשְּׁבָטִים, וְהַשְּׁאָר חֵלֶק בְּגֻלּוּת וְחֵלֶק בְּעִנּוּי, וְאֵין שִׁעוּר לִזְמַן הָעִנּוּי כִּי אִם יִזְכּוּ יוֹם אֶחָד וְלֹא רד"ו שָׁנָה. וְצֵא וּלְמַד מִשֶּׁבֶט לֵוִי (שמות רבה ה:טז) שֶׁנִּדְמָה לָאָבוֹת. וְדַע שֶׁגַּם הֵם טָעֲמוּ דָּבָר מָה, צֵא וּלְמַד מִמֹּשֶׁה (שמות ב:ג) "וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא" וְגוֹ' "עַל שְׂפַת הַיְאֹר":

פסוק יד

וְגַם אֶת הַגּוֹי וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר "וְגַם" עַל מַה שֶּׁקָּדַם שֶׁהוּא הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְזֶה הֶטְבָה לִנְקוֹם נָקָם מֵאוֹיְבֵינוּ. ב', תֵּיבַת **אֶת** מְיֻתֶּרֶת. ג', אָמְרוֹ **דָּן אָנֹכִי** דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי הוּא הוּא הַשּׁוֹפֵט. ד', לָמָּה הִפְסִיק בֵּין הַמְאוֹרָע אֲשֶׁר גָּזַר ה' עַל בָּנָיו בְּמִשְׁפַּט הַמִּשַּׁעְבְּדִים, וְהָיָה לוֹ לְהַשְׁלִים לוֹמַר "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ" וְגוֹ' שֶׁהוּא גְּמַר עִנְיַן יִשְׂרָאֵל, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ" וְגוֹ'. וְלָזֶה אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּשִׁנּוּי זֶה שֶׁאַחַר שִׁיִּשְׁפֹּט ה' אֶת הַגּוֹי יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ, וְלָקַח סֵדֶר הֶעָשׂוּי, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה, בַּתְּחִלָּה דָּן אוֹתָם וְאַחַר כָּךְ הִשְׁאִילוּם רְכוּשׁ גָּדוֹל.

אֲבָל מַשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים יִתְבָּאֲרוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, בשלח) "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ" וְגוֹ', אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים וְיֵשׁ אוֹמְרִים אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת, וְהַשְּׁאָר מֵתוּ בְּמִצְרַיִם בִּימֵי חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ בָּהֶם הַמִּצְרִים. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פי"ד) בְּפָסוּק "וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר" וְגוֹ' שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְחַפְּשִׂים חַדְרֵי חֻפְצֵי מִצְרַיִם וְהָיוּ יוֹדְעִים וְכוּ', וּבְאֶמְצָעוּת זֶה הִשְׁאִילוּם וַיְנַצְּלוּ וְגוֹ', וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק זֶה בִּמְקוֹמוֹ. וְהוּא שֶׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם **וְגַם אֶת** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מִלְּבַד גְּזֵרַת הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי, וְגַם תּוֹסֶפֶת גְּזֵרַת פַּרְעֹנִיּוֹת יָדוּן אֶת יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיְּדוּן אֶת הַמִּצְרִים, לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג חֵלֶק

גָּדוֹל מֵהֶם, לְמָר חֲמִשִּׁים חֲלָקִים וּלְמָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת חֲלָקִים. וּבָזֶה יְדַיֵּק תֵּבַת **וְגַם** וְתֵבַת **אֶת**, וְאָמְרוֹ **אָנֹכִי** פֵּרוּשׁ: מַכָּה זוֹ לֹא יָדְעוּ בָּהּ הַמִּצְרִים כִּי אִם הוּא לְבַדּוֹ כִּי הָיוּ בִּימֵי הַחֹשֶׁךְ. וְסָמַךְ לָזֶה אָמְרוֹ **וְאַחֲרֵי כֵן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת אוֹתוֹ הַמִּשְׁפָּט כְּשֶׁיָּבִיא הַמַּכָּה הַהִיא לָדוּן אֶת שְׁנֵיהֶם, גּוֹי עוֹבֵד וְגוֹי נֶעֱבָד, שֶׁהוּא מַכַּת הַחֹשֶׁךְ, אַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ וְגוֹ' כָּאֱמוּר לְמַעְלָה כִּי בְּאֶמְצָעוּת זֶה הִשְׁאִילוּם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב בְּמַה שֶּׁנִּדְקְדֵק עוֹד, לָמָּה הֵבִיא ה' עַל הַמִּצְרִיִּים עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לְקוּ וְכוּ', אַחַר שֶׁמָּצִינוּ כִּי כֵן גָּזַר הַגּוֹזֵר.

וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּסֵפֶר הַמַּדָּע (הלכות תשובה פרק ו' הלכה ה') כָּתַב כִּי טַעַם חִיּוּב הָאֱמוּנוֹת הַמְשֻׁעְבָּדִים הוּא לְצַד שֶׁלֹּא אָמַר ה' אֱמֶת פְּלוֹנִית וְכוּ'. וְהִשְׁיגוּהוּ רַמְבַּ"ן וְרַאֲב"ד כִּי מַה בְּכָךְ, סוֹף סוֹף מִצְוָה עוֹשִׂים בְּקִיּוּם דְּבַר מֶלֶךְ. וּפֵרֵשׁ רַמְבַּ"ן כִּי הָעִנְיָן הוּא לְצַד שֶׁהוֹסִיפוּ לְעַנּוֹת יוֹתֵר מִדֵּי הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר גָּזַר ה', וְלִדְבָרָיו אֵין הָאֱמוּנוֹת נֶעֱנָשִׁים אֶלָּא עַל תּוֹסֶפֶת עִנּוּי. וּלְדַרְכּוֹ זַ"ל יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְגַם אֶת הַגּוֹי דָּן אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ יָדִין ה' עַמּוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי יַרְבֶּה יוֹתֵר מִשְּׁעוּר הַגְּזֵרָה, וְדָקְדֵּק לוֹמַר **אֶת**, פֵּרוּשׁ יָדוֹן אִתּוֹ עִמּוֹ הוּא בְּכִבּוּדוֹ וּבְעַצְמוֹ, וְהוּא אוֹמֵר **אָנֹכִי** כִּי הוּא הַיּוֹדֵעַ שִׁעוּר הַגְּזֵרָה וְשִׁעוּר הַתּוֹסֶפֶת שֶׁעָלָיו יַעֲנִישׁ אוֹתָם, וְכָל זֶה לְדַרְכּוֹ שֶׁל רַמְבַּ"ן.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כִּי כָּל הָאֱמוּנוֹת חַיָּבִין לֵיעָנֵשׁ עַל כָּל הָעִנּוּי וְהַצַּעַר אֲשֶׁר יֵרֵעוּ לָנוּ, וְהַחֲקִירָה מַעִקָּרָא אֵינָהּ צוֹדֶקֶת. כִּי הָאֱמוּנוֹת טַעַם אֲשֶׁר יְעַנּוּנוּ הוּא לְצַד הַבְּדִלָּתֵנוּ מֵהֶם וְקִיּוּם הַמִּצְוּוֹת אֲשֶׁר אָנוּ מְקַיְּמִים, וְצֵא וּלְמַד אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים לַטָּלֶה וְהָיוּ לְעַם אֶחָד בְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מִשְׁתַּעְבְּדִים בָּהֶם וְהָיוּ כַּאֲחֵיהֶם הַמִּצְרִים. וְכֵן בְּכָל אֻמָּה וְאֻמָּה אֲשֶׁר תִּשְׁעְבֵּד יִשְׂרָאֵל וְתָרֵעַ, הַטַּעַם הוּא לְצַד הֱיוֹתֵינוּ נַחֲלַת שַׁדַּי. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לְטַעֲנַת שֶׁהֵם שְׁלוּחֵי אֵל הַגּוֹזֵר, וַהֲלֹא אֵל גָּזַר עַל אֲשֶׁר עָבְרוּ עָנָף אֶחָד מִדְּבָרָיו, וְהֵם מְרֵעִים עַל שֶׁאֵינָם עוֹבְרִים עַל כָּל הַתּוֹרָה וְהָיוּ כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ (זכריה א:טו) "אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט", פֵּרוּשׁ: עַל אֲשֶׁר עָבְרוּ עַל חֵלֶק מֵהַתּוֹרָה קָצַפְתִּי מְעָט, וְהֵם הָאֱמוּנוֹת הַמְיַסְּרִים אֶת יִשְׂרָאֵל אַדְרַבָּה עוֹזְרִים בְּאֶמְצָעוּת הָעִנּוּי לְרָעָה לַעֲבֹר עַל הַכֹּל, וְכֵן הוּא שֶׁהָעוֹבֵר עַל הַדָּת פּוֹטְרִים אוֹתוֹ מִכָּל רַע וּמֵטִיבִין לוֹ.

וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת הַגּוֹי** אֲנִי אֶתְדַּיֵּן עִמּוֹ, כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו וְטַעַם הָעִנּוּי, שֶׁאֵינוֹ לְצַד קִיּוּם מִצְוֹת ה' שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם כֵּן. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב עֲשׂוֹת רֶשַׁע, כֵּיוָן שֶׁמִּיסֵּר לְצַד שִׂנְאָתוֹ, אֵין שִׂנְאָה כְּשִׂנְאַת הַדָּת, וּפְשׁוּט הוּא כִּי יִתְאַכְזֵר עֲלֵיהֶם בְּהַפְלָגָה. וּכְפִי זֶה יְצַדֵּק לוֹמַר **וְגַם אֶת** וְגוֹ', שֶׁהוּא הוֹדָעַת רִבּוּי הַצַּעַר אֲשֶׁר יַעֲבֹר עַל בָּנָיו, וְסָמוּךְ לָזֶה כָּתַב **וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁאֵין דַּעְתָּם לְקַיֵּם מִצְוֹת ה'

יֶשְׁנָם בַּהֲשָׁבַת הַגְּזֵלָה בְּכָל מַה שֶּׁשִּׁעְבְּדוּ אוֹתָם. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה גְּבִיהָא (סנהדרין צא:) שֶׁתָּבַע מֵהַמְצָרִים שְׂכַר כַּמָּה שָׁנִים שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל.

עוֹד יְרמוֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט): גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם וְכוּ', וּכְתִיב (תהילים צ"א:ט"ו) "עִמּוֹ אָנכִי בְצָרָה". וְעוֹד אָמְרוּ בְּפָסוּק (שמות כ"ד:י') "וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר" שֶׁיִּרְמוֹז אֶל שֶׁעָבְדוּ שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל בַּלְּבֵנִים וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ** בָּהֶם שָׁם אִתָּם עִמָּם **דָּן אָנכִי**, שֶׁיִּרְמוֹז אֶל הַשְׁכִינָה שֶׁתִּהְיֶה עִמָּם בַּגָּלוּת, וּבְזֶה יְדוּיַק תֵּיבַת **וְגַם** שֶׁהוּא תוֹסֶפֶת צַעַר, וְתֵיבַת **אֶת** וְתֵיבַת **אָנכִי**.

פסוק טו

וְאַתָּה תָּבוֹא וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק בְּהַבְטָחַת אַבְרָהָם תּוֹךְ הַבְטָחוֹת הַבָּנִים, וַהֲגַם שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יִרְאֶה בְּחַיָּיו מֵהַשִּׁעְבּוּד שֶׁל זַרְעוֹ, עִם כָּל זֶה לֹא הָיְתָה נַפְשֶׁדֶת הַכַּוָּנָה אִם הָיָה מְאַחֵר, שֶׁגַּם עַתָּה אֵין הַמַּאֲמָר סָמוּךְ לַשִּׁעְבּוּד אֶלָּא לַגְּאֻלָּה. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כְּפַל לוֹמַר "בְּשָׁלוֹם" "בְּשֵׂיבָה טוֹבָה" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "בְּשֵׂיבָה טוֹבָה" וּבְהּ כָּלוּל גַּם כֵּן בְּשׂוֹרַת תְּשׁוּבַת יִשְׁמָעֵאל שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לח:יב), וְלֹא יִרְאֶה שִׁעְבּוּד הַבָּנִים?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי הַצַּדִּיקִים וּבְפָרָט הָאָבוֹת יַקְפִּידוּ עַל נְכוּי שָׂכָר לְעוֹלָם הַנִּצְחִי. וְצֵא וּלְמַד (בראשית רבה מד,ד) שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁהָיָה מֵיצַר בַּהֲרִיגַת הַמְּלָכִים שֶׁמָּא נִתְנַכָּה לוֹ מִשְׂכָּר הָעֶלְיוֹן, עַד שֶׁאָמַר לוֹ ה' (בראשית טו:א) "אַל תִּירָא אַבְרָם וְגוֹ' שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה". אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁהִבְטִיחוֹ שֶׁיֵּצְאוּ מֵהַשִּׁעְבּוּד בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל, יֵשׁ מָקוֹם לְאַבְרָהָם לָחוּשׁ וְלוֹמַר כִּי צָרִיךְ לְנַכּוֹת מִשְׂכָּרוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת לְבָנָיו וּלְהוֹצִיאָם בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל. לָזֶה הִבְטִיחוֹ סָמוּךְ לַאֲמִירַת "יֵצְאוּ" וְגוֹ' **וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם**, שֶׁלֹּא יִתְנַכֶּה מִשָּׁלוֹם אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתָּ בְּמַעוֹז, וְחֶסֶד הַבְּטָחוֹן מַתַּת אֱלֹהִים הוּא. וְזֶה כְּנֶגֶד הַבְטָחוֹת הִשְׁאָרוּת הַנֶּפֶשׁ, וּכְנֶגֶד פְּרָטֵי עוֹלָם הַזֶּה אָמַר **תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה**. כָּאן כְּלַל שֶׁלֹּא יַבִּיט מֵהַשִּׁעְבּוּד לְבָנָיו, גַּם שֶׁיַּעֲשֶׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה כְּדֵי שֶׁיִּקְבְּרוּהוּ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה בְּבָנִים צַדִּיקִים, כִּי הוּא הַמְקֻוֶּה לַצַּדִּיקִים וּשְׁאָר פְּרָטֵי הַטּוֹב וְהַשָּׁלוֹם. וּבָזֶה סָלְקָה קֻשְׁיַת רַמְבַּ"ן יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, כִּי לֹא בָּאָה הַהַבְטָחָה עַל הַגְּרוּת וְכוּ', וְדִבְרֵי רַמְבַּ"ן דְּחוּקִים.

פסוק טז

וְדוֹר רְבִיעִי וְגוֹ' כִּי לֹא שָׁלֵם. צָרִיךְ לָתֵת לֵב בְּטַעַם זֶה. וְהִנֵּה רַשִׁ"י וְרַמְבַּ"ן נֶחְלְקוּ בְּפֵרוּשׁ דּוֹר רְבִיעִי, רַשִׁ"י זְכרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ רְבִיעִי לַגּוֹלִים: יְהוּדָה, פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, וְכָלֵב בֶּן חֶצְרוֹן הָיָה מִבְּאֵי הָאָרֶץ. וְרַמְבַּ"ן זְכרוֹנוֹ לִבְרָכָה דָּחָה דִּבְרֵי רַשִׁ"י וּפֵרֵשׁ דּוֹר רְבִיעִי לְאֱמוֹרִי כִּי ה' פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים (שמות לד:ז). וְקָשֶׁה לִי גַּם לְדִבְרֵי רַמְבַּ"ן כִּי לְאֵיזֶה

עִנְיָן מוֹדִיעַ ה' דָּבָר זֶה לְאַבְרָהָם. וְגַם אֵינוֹ רָמוּז הַתְּנַאי בְּדִבְרֵי ה' שֶׁאִם יָשׁוּבוּ הָאֱמוֹרִי לֹא יַחֲרִימֵם שֶׁהוּא עִקַּר הוֹדָעַת דּוֹר רְבִיעִי לְדָבָרָיו. וְעוֹד אִם דּוֹר רְבִיעִי דֶּאֱמוֹרִי הוּא, לֹא הָיָה צָרִיךְ לַחְזֹר לְהַזְכִּירוֹ אַחַר כָּךְ בְּאָמְרוֹ עֲוֹן הָאֱמוֹרִי כֵּיוָן שֶׁבּוֹ הוּא מְדַבֵּר בְּסָמוּךְ. וּפָשׁוּט שֶׁאֵין דִּבְרֵי רַמְבָּ"ן מְחֻוָּרִים.

וְהַנָּכוֹן הוּא שֶׁיְּכַוֵּן ה' לוֹמַר שְׁנֵי קְצָיִם: הָאֶחָד הוּא קֵץ הַגָּלוּת וְהַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי שֶׁיִּצְטָרֵף הַכֹּל לְמִנְיַן אַרְבַּע מֵאוֹת, וּכְשֶׁיַּגִּיעַ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה נִשְׁלְמָה הַגְּזֵרָה, וְהוֹצִיא ה' אוֹתָם מִמִּצְרַיִם בְּעֶצֶם הַיּוֹם שֶׁנִּשְׁלְמוּ הָאַרְבַּע מֵאוֹת. וְקֵץ שֵׁנִי הוּא לְבִיאַת הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא תִהְיֶה כְּנִיסַת הָאָרֶץ בְּתַשְׁלוּם הָאַרְבַּע מֵאוֹת אֶלָּא עַד דּוֹר אַחֵר שֶׁהוּא דּוֹר רְבִיעִי. וֶהֱוֵי יוֹדֵעַ כִּי דּוֹרוֹ שֶׁל כָּלֵב דּוֹר שְׁלִישִׁי יֵחָשֵׁב וְהוּא שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם, וַהֲגַם כִּי כָּלֵב נִכְנַס לָאָרֶץ אֵין הַדּוֹר נֶחְשָׁב אֶלָּא בְּרֻבּוֹ וְכָלֵב הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר מֵהַדּוֹר, דִּכְתִיב (במדבר יד:ל) "כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יְפֻנֶּה". וּכְשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דּוֹר רְבִיעִי עַל כְּלָלוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר. וְאֵין דִּבְרֵי רַשִׁ"י מְחֻוָּרִין בְּמַה שֶׁאָמַר בָּזֶה, אֶלָּא דּוֹר רְבִיעִי הֵם דּוֹר שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם פָּחוֹת מֵעֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁהֵם נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, שֶׁהֵם בְּנֵי כָּלֵב, וְהֵם רְבִיעִי לַגְּזֵרָה כְּשֶׁתַּחְשֹׁב פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, כָּלֵב, יֶשֶׁר וְשׁוֹבָב בְּנֵי כָּלֵב הֵם דּוֹר רְבִיעִי שֶׁשָּׁבוּ לָאָרֶץ כְּנַעַן, כִּי אֵין לִמְנוֹת הַדּוֹרוֹת מֵהַשִּׁבְטִים כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל לִמְנוֹת רַשִׁ"י יְהוּדָה פֶּרֶץ וְכוּ', שֶׁאִם בָּאנוּ לְהַתְחִיל מִיּוֹם שֶׁהִתְחִילָה גְּזֵרַת אַרְבַּע מֵאוֹת נַחְשֹׁב גַּם יִצְחָק, וְאִם בָּאנוּ לְהַתְחִיל מֵרֹאשׁוֹן אָדָם שֶׁיֵּרֵד לְמִצְרַיִם נַחְשֹׁב מִיַּעֲקֹב וְיִהְיֶה כָּלֵב חֲמִישִׁי, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין לִמְנוֹת הַדּוֹרוֹת אֶלָּא מִשֶּׁהִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת עַצְמָם, וְזֶה הָיָה אַחַר מִיתַת הַשְּׁבָטִים שֶׁאָז הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:ה) שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיוּ הַשְּׁבָטִים בָּעוֹלָם לֹא טָעֲמוּ שִׁעְבּוּד וְכָהֵם כַּאֲבוֹתָם.

וַה' רָמַז זְמַן שֶׁיַּתְחִיל חֶשְׁבּוֹן הַדּוֹרוֹת בְּאָמְרוֹ **יָשׁוּבוּ הֵנָּה**, דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **יָשׁוּבוּ** לוֹמַר שֶׁבַּמְעוּכָּבִים בְּיַד מוֹשֵׁל הוּא אוֹמֵר "יָשׁוּבוּ" כְּשֶׁיַּשְׁלִימוּ אַרְבָּעָה דּוֹרוֹת, וְדוֹר רִאשׁוֹן שֶׁתָּקַף עֲלֵיהֶם יַד מוֹשֵׁל הֵם בְּנֵי הַשְּׁבָטִים, שֶׁהַשְּׁבָטִים בִּרְשׁוּת עַצְמָן הָיוּ, וְאֶת בְּנֵיהֶם שִׁבּוּ הַמִּצְרִים לְבַל עֲלוֹת מִן הָאָרֶץ, וְהֶבֶן וְעִקָּר.

וּמַעֲתָּה נַשְׁקִיף לְהָבִין אִמְרֵי קְדוֹשׁ יְנוֹבֵב חָכְמָה בְּאָמְרוֹ **כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמוֹרִי**, אִם כֵּן מוּכָח שֶׁעֲוֹן הָאֱמוֹרִי מְעַכֵּב הַכְּנִיסָה, וּבְמַעֲשֶׂה אֲשֶׁר סִדֵּר ה' בְּתוֹרָתוֹ הַנְּעִימָה יַגִּיד כִּי עֲוֹן הַמְרַגְּלִים הוּא אֲשֶׁר סִבֵּב עַכָּבַת דּוֹר הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם עַד תּוּמוֹ, וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵבִיא שָׁמָּה, וְזוֹלַת הַמְרַגְּלִים שֶׁהִרְשִׁיעוּ הָיוּ נִכְנָסִים הַדּוֹר הַיּוֹצֵא בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לִיצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁהוּא סוֹף הָאַרְבַּע מֵאוֹת, וְלֹא הָלְכוּ הַמְרַגְּלִים אֶלָּא לַהֲפָקַת רְצוֹן הַשּׁוֹאֲלִים לְרַגֵּל, וְזוֹלַת זֶה

אָמַר ה' לָהֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ בְּאוֹתוֹ דּוֹר עַצְמוֹ שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי, וַהֲלֹא לֹא שָׁלֵם עָוֹן הָאֱמוֹרִי עֲדַיִן כְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ (בראשית טו:טז).

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ז:) פֶּרֶק רִאשׁוֹן בְּפָסוּק (חבקוק א:יג) "בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ" – צַדִּיק מִמֶּנּוּ בּוֹלֵעַ, צַדִּיק גָּמוּר אֵינוֹ בּוֹלֵעַ, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כִּי אִם יִהְיֶה רָשָׁע עֲדַיִן יֵשׁ בְּיָדוֹ קְצָת זְכוּת, וְיָבֹא צַדִּיק שֶׁרַבּוּ זְכֻיּוֹת לְהִתְגָּרוֹת בּוֹ – אֵין כֹּחַ בַּצַּדִּיק לְאַבְּדוֹ, כִּי עֲדַיִן יֵשׁ לָרָשָׁע לְהִשְׁתַּלֵּם זְכוּת הַנִּשְׁאָר לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהָרָשָׁע יִתְנַקֵּם מֵהַצַּדִּיק לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּיַד הַצַּדִּיק מֵהַתְעוּב שֶׁאֵינוֹ צַדִּיק גָּמוּר. אֲבָל כְּשֶׁיִּהְיֶה גָּמוּר, הֲגַם שֶׁיִּשָּׁאֵר לָרָשָׁע חֵלֶק מֵהַטּוֹב – יֻפְקַע כְּלִילָתוֹ, וְכֵן אִם יִהְיֶה הָרָשָׁע מֻחְלָט וְנִגְמַר דִּינוֹ לְמוּת, בַּכֹּל עוֹשֶׂה הַשֵּׁם שְׁלִיחוּתוֹ לְאַבְּדוֹ, וְכָל הַקּוֹדֵם בּוֹ זָכָה, וַאֲפִלּוּ אֵינוֹ צַדִּיק גָּמוּר יָכוֹל לְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם.

וְהִנֵּה בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּכְשֶׁשָּׁלְחוּ הַמְרֻגָּלִים הָיוּ בְּמַדְרֵגַת צַדִּיקִים גְּמוּרִים, וַהֲגַם שֶׁעָשׂוּ הָעֵגֶל, כְּבָר נֶעֱנְשׁוּ עָלָיו, וְהַשִּׁמְצָה אֵין בּוֹ שֶׁעוֹד שֶׁיִּמְנַע מֵהֶם שֵׁם צַדִּיק גָּמוּר לְעִנְיָן זֶה שֶׁלֹּא יִקָּרְאוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים בְּעֵרֶךְ הָאֱמוֹרִי, וְהֵן הֵנָּה דּוֹר חָסִיד (סנהדרין קי:) דִּכְתִיב (תהלים נ:ה) "אִסְפוּ לִי חֲסִידַי כּוֹרְתֵי" וְגוֹ' אֲשֶׁר לֹא כֵן הָיוּ אַחַר שְׁלִיחוּת הַמְרַגְּלִים שֶׁהִקְנִיטוּ אֶת ה' וְהִמְרוּ וְכוּ', וְאָז נִכְנְסוּ בְּגֶדֶר צַדִּיק מִמֶּנּוּ בְּעֵרֶךְ הָאֱמוֹרִי. וְלָכֵן כְּשֶׁהָיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים קֹדֶם הַמְרֻגָּלִים הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לִדְחוֹת הָאֱמוֹרִי, כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו פַּנֵּה מָקוֹם מֵאַרְצֵנוּ אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ ה', וּכְשֶׁלֹּא יִרְצֶה הֲרֵי זֶה מוֹרֵד וּבֶן מָוֶת הוּא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁחָטְאוּ וְהִמְרוּ אִמְרֵי אֵל לֹא נִשְׁאֲרוּ בְּחֶזְקַת צַדִּיק גָּמוּר. וְלֶהֱיוֹת שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלֵם עָוֹן הָאֱמוֹרִי אֵין בְּיָדֵם לְהַשְׁמִידוֹ. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּשֶׁהֶעְפִּילוּ לַעֲלוֹת הָהָרָה יָצָא הָאֱמוֹרִי וּרְדָפוּם וַיַּכּוּם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבוֹרִים, וְזֶה יָגִיד בַּלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ.

וְתִמְצָא עוֹד שֶׁבִּכְנִיסָתָם אָמַר מֹשֶׁה (דברים ט:ה): "לֹא בְצִדְקָתְךָ וְגוֹ' כִּי אִם בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה", כִּי נִשְׁלַם עֲוֹנָם. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁאֵינָכֶם צַדִּיקִים גְּמוּרִים, "אַתָּה בָּא לָרֶשֶׁת" וְגוֹ', כִּי אֵין לוֹ שׁוּם זְכוּת לֵיאָמֵר עָלָיו "צַדִּיק מִמֶּנּוּ". כִּי מַשְׁמָעוּת "צַדִּיק מִמֶּנּוּ" יוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָת זְכוּת שֶׁיְּצַדֵּק לֵיאָמֵר "צַדִּיק מִמֶּנּוּ", אֲבָל מֻחְלָט בְּרֶשַׁע אֵין לוֹ חֵלֶק הַצַּדְקוּת לֵיאָמֵר "צַדִּיק מִמֶּנּוּ", וְהָבֵן.

וּמֵעַתָּה יִתְפָּרְשׁוּ דִּבְרֵי ה' עַל נָכוֹן, **וְדוֹר רְבִיעִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מַבְטִיחוֹ הַבְטָחָה שֶׁאֵין לָהּ בִּטּוּל בְּשׁוּם אֹפֶן בָּעוֹלָם, וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וּבִנְתִינַת הַטַּעַם **כִּי לֹא שָׁלֵם** וְגוֹ'. וְאַתָּה תַּשְׂכִּיל לְדַעַת כִּי לֹא יַסְפִּיק טַעַם זֶה אֶלָּא לִזְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּהֶעְדֵּר שֵׁם צַדִּיק גָּמוּר, וְאָז לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלֵם עֲוֹנוֹ שֶׁל אֱמוֹרִי לֹא יוּכְלוּ בֹּא לְאַרְצוֹ. אֲבָל אִם יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְרֵגַת צַדִּיק גָּמוּר, אֵין מְנִיעוּת שְׁלֵמוּת הֶעָוֹן תִּמְנָעֵם מִבּוֹא לָרֶשֶׁת אַרְצוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם

וְקִבְּלוּ הַתּוֹרָה, נִתְרַצָּה הָאֵל שֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ תֵּכֶף וּמִיָּד וְיִקְחוּ אֶת אַרְצוֹ, כִּי יִתְגָּרוּ בָּהֶם וְיִתְקַנְּאוּ בְּעוֹשֵׁי רִשְׁעָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר עָוֹן מְרַגְּלִים נִכְנְסוּ בְּגֶדֶר צַדִּיק מִמֶּנּוּ, לָזֶה אִחֵר ה' עַד תּוֹם כָּל הַדּוֹר, וּבֵינֵי וּבֵינֵי יַשְׁלִים עָוֹן הָאֱמוֹרִי. וְאִם לֹא הָיָה טַעַם שְׁלֵמוּת עָוֹן הָאֱמוֹרִי, הָיוּ בָּנָיו נִכְנָסִים תֵּכֶף וּמִיָּד וַעֲוֹנָם יִפָּרְעוּ בָּעֲנָשִׁים אֲחֵרִים כַּאֲשֶׁר יִשְׁפּוֹט הַשּׁוֹפֵט בְּצֶדֶק.

פסוק יח

בַּיּוֹם הַהוּא כָּרֹת וְגוֹ'. אָמְרוֹ **נָתַתִּי** לְשׁוֹן עָבָר, לְפִי מַה שֶּׁקִּדַּם לָנוּ שֶׁהֶחְזִיק בָּהּ אַבְרָהָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמְקוֹמוֹ (בראשית י"ג:ט"ו) יַצְדִּיק לוֹמַר נָתַתִּי כְּבָר, כִּי הַבָּנִים יִזְכּוּ מִדִּין יוֹרֵשׁ. **הִנֵּה** יֵשׁ לְתְמוֹהַ אֵיךְ טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם שֶׁל הַמְּמָאֲנִים לְהַאֲמִין בִּגְדֻלָּתֵנוּ וּמַעֲלָתֵנוּ הָעֲתִידָה לָבוֹא, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב שֶׁכָּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לָתֵת לְזַרְעוֹ עֶשְׂרָה אֻמּוֹת, וְעַד עַתָּה לֹא מָצִינוּ שֶׁנָּתַן ה' לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא שֶׁבַע אֻמּוֹת וְנִשְׁאֲרוּ שָׁלֹשׁ אֻמּוֹת, וְאֵיךְ יֹאמְרוּ הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת (יחזקאל לז) אָבְדָה תִּקְוָתֵנוּ נֶחֱלָתֵנוּ וּשְׁבוּעַת ה' מְנֻגֶּדְתָּם? וְגַם הַשֶּׁבַע שֶׁנָּתַן ה' לֹא כֻלָּם בָּאוּ לְפֶרֶק הִתְקַבֵּל, וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָּנוּ. וְעָשָׂה ה' כָּכָה לִרְמֹז מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עַבְדֵי ה' וְאֵין נִכְנָעִים לוֹ יִתְבָּרֵךְ כְּעֶבֶד מוֹרֵד בְּרַבּוֹ, גַּם כֵּן יָבוֹאוּ עֲבָדִים שֶׁלָּנוּ וְיִמְרְדוּ בָּנוּ. וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין לְקַיֵּם בְּרִיתוֹ. עוֹד נָתַתִּי לִבִּי לְתוּר בְּסֵדֶר הַכְּתוּבִים, וָאֶרְאֶה כִּי הִקְדִּים הַקֵּינִי וְהַקֶּנִזִּי וְהַקַּדְמוֹנִי שֶׁהֵם עַמּוֹן וּמוֹאָב וֶאֱדוֹם, שֶׁלֹּא בָּאוּ לְיַדֵּינוּ בָּרִאשׁוֹנָה אֶלָּא שִׁבְעָה הַמְּאוּחָרִים, וְאֵין נָכוֹן לְהַקְדִּים הַמְּאוּחָר. אָכֵן וַדַּאי כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת לְהַעְיִרְךָ וּלְהַגִּיד לְךָ כִּי עִקַּר הַנְּתִינָה הִיא הָעֲתִידָה, שֶׁיָּבוֹאוּ יַחַד הַשָּׁלֹשׁ וְעִמָּם הַנּוֹתָר מֵהַשֶּׁבַע אוּמּוֹת, וְתִקְפֹּץ פִּיהָ עַוְלָה בְּרֹאשׁוֹת שְׁבוּעַת ה'. וְסִימָן לַדָּבָר נְתִינַת הָאַרְבָּעָה מְלָכִים אֲשֶׁר נָתַן ה' לְאַבְרָהָם: שְׁלֹשָׁה כְּנֶגֶד קֵינִי וּקְנִזִּי וְקַדְמוֹנִי, וְהָרְבִיעִי תִּדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם (בראשית י"ד:א) רֶמֶז אֶל הִתְאַסְּפוּת הַגּוֹיִם הַנִּשְׁאָרִים בְּהַשִּׁבְעָה הָרִאשׁוֹנִים, וְהָבֵן:

פרק טז

פסוק ה

וַתֹּאמֶר שָׂרַי וְגוֹ' חֲמָסִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה מָסְרָה דִּין שָׂרָה עַל אַבְרָהָם, וְהוֹסִיפָה לְפָרֵט וְלוֹמַר "חֲמָסִי עָלֶיךָ", שֶׁנִּרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לְמַעֵט הַזּוֹלֶת. וְאִם עַל הָגָר נִתְכַּוְּנָה, אֵין בִּדְבָרֶיהָ נְכוֹנָה לְפִי הַנִּרְאֶה, כִּי הָגָר הִיא שֶׁהֵקִלָּה בִּכְבוֹד גְּבִרְתָּהּ וְעָלֶיהָ תְּלַנָּתָהּ, לֹא עַל אַבְרָהָם. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת דִּבְרֵי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הֵשִׁיב **הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ** וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁקִּבֵּל קִבְלַת שָׂרַי, אֶלָּא שֶׁהוּא מְתַקֵּן מִכָּאן וּלְהַבָּא, וְאִם לֹא פָּעַל אָוֶן הָיָה לוֹמַר "מַה תָּרִיב אֵלַי"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהַקְדִּים דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מה:א), וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית" – שִׁפְחַת מְלוֹג הָיְתָה, וְהָיָה חַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ וְלֹא הָיָה רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ. בָּעֵי רֵישׁ לָקִישׁ: מַהוּ דְּתֵנָיָא מְלוֹג? אָמַר לְהוֹן: כְּמָה דְאָתְּ אָמַר מְלוֹג מְלוֹג, עַד כָּאן. הֲרֵי דְּהָגָר הָיְתָה גּוּפָהּ קְנוּיָה לְשָׂרָה וּפֵרוֹתֶיהָ לְאַבְרָהָם לְמָלְגָם. וּבְעָנְיָן בְּנֵי שִׁפְחַת מְלוֹג אִם יָלְדָה, נֶחְלְקוּ בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת דַּף ע"ט חֲנַנְיָה וַחֲכָמִים. חֲכָמִים אוֹמְרִים: וְלַד מְלוֹג לְאִשָּׁה, וְהַטַּעַם מִשּׁוּם דְּחַיְשִׁינַן לְמִיתָה וְהַקָּרֵן כְּלֶה. וַחֲנַנְיָה סוֹבֵר לַבַּעַל דְּלֹא חַיְשִׁינַן לְמִיתָה. עוֹד אָמְרִינַן בְּגִטִּין דַּף ל"ט, אָמַר רַב אַשֵׁי אָמַר רַב: "עֶבֶד שֶׁנִּשָּׂא בַּת חוֹרִין בִּפְנֵי רַבּוֹ עָשָׂאוֹ בֶּן חוֹרִין", וּמְפָרֵשׁ לָהּ הַשַּׁ"ס בְּשֶׁהִשִּׁיאוֹ רַבּוֹ בַּת חוֹרִין עַד כָּאן. וּמְפָרְשִׁים שָׁם מִשּׁוּם שֶׁמִּן הַסְּתָם שִׁחְרְרָהּ, דְּאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה עוֹשֶׂה עַל יָדוֹ עֶבְרָה לְהַשִּׁיאוֹ בַּת חוֹרִין, עַד כָּאן. וְהוּא הַדִּין שִׁפְחָה שֶׁהִשִּׁיאָהּ רַבָּהּ לְבֶן חוֹרִין עָשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין. וְכָתַב מוֹרֵנוּ הָרַב יוֹסֵף קָארוֹ בְּיוֹרֶה דֵּעָה הִלְכוֹת עֲבָדִים סִימָן רס"ז וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ עָשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, וְדַוְקָא לְשֵׁם אִישׁוּת, אֲבָל שֶׁלֹּא לְשֵׁם אִישׁוּת לֹא עָשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בָּבָא עָלֶיהָ סְתָם נֶחְלְקוּ הָרי"ף וְהָרַמְבַּ"ם, לְהָרי"ף (יבמות פ"ב) מִן הַסְּתָם גַּם כֵּן עָשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין, וּלְהָרַמְבַּ"ם (הלכות עבדים פ"ט) לֹא עָשָׂאָהּ בַּת חוֹרִין אֶלָּא אִם כֵּן פֵּרֵשׁ לְשֵׁם אִישׁוּת.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵיאוּר הָעִנְיָן, כִּי בִּרְאוֹת שָׂרָה כִּי הָגָר מְזַלְזֶלֶת בִּכְבוֹדָהּ רָגְזָה וְרָעָשָׂה, הֵיתְכֵן כִּי שִׁפְחָה תְּקֵל גְּבִירְתָּהּ, וּמִן הַסְּתָם אַבְרָהָם הִרְגִּישׁ בַּדָּבָר מִמַּה שֶׁמִּתְרַעֶמֶת שָׂרָה עָלָיו קוֹדֶם הוֹדְעַת הַדָּבָר אֵלָיו, וַהֲגַם שֶׁאָמְרָה אַחֲרֵי כֵן אֵין זֶה דֶּרֶךְ הוֹדָעָה אֶלָּא דִּבְרֵי הִתְרַעֲמוּת, וְהַיְדִיעָה כְּבָר הִכִּירָה שֶׁיֵּדַע, וְדָנָה בָּזֶה שְׁנֵי חִלּוּקֵי דִּינִים: הָא' שֶׁאַבְרָהָם גִּלָּה בְּפֵרוּשׁ שֶׁבָּא עָלֶיהָ לְשֵׁם אִישׁוּת אוֹ הֲגַם שֶׁבָּא עָלֶיהָ סְתָם חוֹשֶׁבֶת הָגָר שֶׁהִיא בַּת חוֹרִין וְדַעְתָּהּ כְּהָרי"ף. וְהַב' הוּא שֶׁחָשְׁבָה בְּדַעְתָּהּ הָגָר שֶׁיָּצְתָה לְחֵרוּת מִדִּין שֶׁאָמְרוּ בְּגִטִּין שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ: עֶבֶד שֶׁנָּשָׂא בַּת חוֹרִין בִּפְנֵי רַבּוֹ יָצָא לְחֵרוּת, וְכֵן לְהֵפֶךְ שִׁפְחָה שֶׁנִּשֵּׂאת לְבֶן חוֹרִין עָשָׂאַתָּהּ גְּבִירְתָּהּ בַּת חוֹרִין וּבָזֶה פָּקַע עַבְדוּת מֵהָגָר. וְלָזֶה צָעֲקָה בִּפְנֵי אַבְרָהָם כִּי עָלָיו תְּלוֹנָתָהּ וְלֹא עַל הָגָר, כִּי הָגָר כְּפִי הַדִּין שֶׁחוֹשֶׁבֶת בְּדַעְתָּהּ אֵין לְהַאֲשִׁימָהּ, אֲבָל חָמְסִי עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה מַסְכִּים עַל דַּעְתָּהּ שֶׁלֹּא כְּפִי הַדִּין.

וְאָמְרָה טְעָנוֹת לִסְתּוֹר וְלִנְתּוֹשׁ צִדְדֵי הַדִּינִים שֶׁמֵּהֶם יָצָא הַטָּעוּת לְחֵרוּת הָגָר, וְהוּא אָמְרָהּ **אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ** פֵּרוּשׁ שִׁפְחָה זוֹ שֶׁלִּי הִיא וְאֵין לְךָ בָּהּ אֶלָּא מְלִיגַת פֵּרוֹת, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁתָּבֹא עָלֶיהָ בְּפֵרוּשׁ לְשֵׁם אִישׁוּת, אֵין לָהּ בָּזֶה דִּין שִׁחְרוּר כִּי אֵינָהּ שִׁפְחָתְךָ לְשַׁחְרְרָהּ וַהֲגַם שֶׁתֹּאמַר כֵּן בְּפֵרוּשׁ. וְאִם לְצַד טַעֲנַת הַמַּשִּׂיא שִׁפְחָתוֹ לְבֶן חוֹרִין וְכוּ' וְזוֹ נָתַתִּיהָ לְךָ לְאִשָּׁה שֶׁאַתָּה בֶּן חוֹרִין, דַּוְקָא אִם נְתַתִּיהָ סְתָם, וּכְמוֹ שֶׁנָּתְנוּ הַטַּעַם שֶׁמִּן הַסְּתָם לֹא יַעֲבֹר עַל לָאו דְּ"לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ" שֶׁהוּא אַזְהָרָה לְבֶן חוֹרִין וְכוּ', אֲבָל

אָנֹכִי לֹא הִנַּחְתִּי הַדָּבָר סְתָם אֶלָּא פֵּרַשְׁתִּי לְךָ הַדְּבָרִים בְּפֵרוּשׁ שֶׁלֹּא שִׁחְרַרְתִּיהָ אֶלָּא עוֹדָנָה שִׁפְחָתִי הֲגַם שֶׁהִיא בְּחֵיקֶךָ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא בִּדְבָרֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים אֲלֵיו שֶׁאָמְרָה לוֹ "בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי" פֵּרוּשׁ אַחַר שֶׁיָּבֹא עָלֶיהָ עוֹדָנָּה שִׁפְחָתָהּ, שֶׁהָיָה לָהּ לוֹמַר "בֹּא נָא אֶל הָגָר". **שׁוּב** מָצָאתִי מִדְרָשׁ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּרַבּוֹת (בראשית רבה מה:ג), וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וַתִּתֵּן אוֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ" וְלֹא לְאָחִר, עַד כָּאן. הִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דִּקְדְּקוּ תֵּבַת "אִישָׁהּ" שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ, וְיִשְׁבוּ שֶׁלְּמֵעֶט בָּא, וְצָרִיךְ לְדַעַת מְעוּט זֶה לָמָּה הֻצְרַךְ. וּלְפִי דִּבְרֵינוּ צָרִיךְ הַדָּבָר לֵיאָמֵר לוֹמַר שֶׁעֲדַיִן הִיא שִׁפְחָתָהּ וְלֹא נִתְּנָתָהּ אֶלָּא לְאַבְרָהָם. וְאִם יִרְצֶה אַבְרָהָם לְתִתָּהּ לְאָחִר אוֹ לְשַׁלְּחָהּ לְעַצְמָהּ לַעֲשׂוֹת כַּטּוֹב בְּעֵינֶיהָ אֵין לוֹ רְשׁוּת, הָא לְמַדְתָּ שֶׁעוֹדָנָּה שִׁפְחָתָהּ.

וְאַבְרָהָם הוֹדָה לִדְבָרֶיהָ שֶׁהַדִּין עִמָּהּ בְּטַעֲנָתָהּ, וְיֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי דְּרָכִים. הָאֶחָד, אֶפְשָׁר שֶׁאַבְרָהָם כְּמוֹ כֵן הָיָה דַּעְתּוֹ מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, וְאַפְלוּ הָכִי בָּא עָלֶיהָ לְטַעַם אֲשֶׁר אֲבָאֵר. אוֹ לֹא חָשַׁב כֵּן מִתְּחִלָּה וְדַעְתּוֹ הָיְתָה כִּי לְשֵׁם אִישׁוּת בָּעַל וּמְשֻׁחְרֶרֶת הִיא, כִּי לֹא חָשַׁב שֶׁנִּתְכַּוְּנָה שָׂרָה לְמָה שֶׁגִּלְתָה דַּעְתָּהּ עַתָּה, וְאִלּוּ חָשַׁב כֵּן אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה בָּא עָלֶיהָ מִדִּין (דברים כג:יח) "לֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ", וְכֵן תִּמְצָא שֶׁבְּמֶשֶׁךְ י"ד שָׁנָה מִשֶּׁנּוֹלַד יִשְׁמָעֵאל עַד שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק לֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ.

וְטַעַם שָׂרָה שֶׁלֹּא הִקְפִּידָה לָתֵת **שִׁפְחָה** לְבֶן חוֹרִין, וְגַם אַבְרָהָם לְמָה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁהֵבִין דִּבְרֵי שָׂרָה וְלֹא חָשׁ עַל עַצְמוֹ, דַּע כִּי לְפִי הַפְּשָׁט נוֹכַל לוֹמַר שֶׁעֲדַיִן לֹא נִצְטַוּוּ עַל זֶה. וַהֲגַם שֶׁהָיוּ מְדַקְדְּקִים לְקַיֵּם אֲפִלּוּ דִּקְדּוּקֵי מִצְוֹות שֶׁל חֲכָמִים, לְצַד הַנְּבוּאָה הָיוּ עוֹבְרִים עַל הַמִּצְוֹות לְפִי שָׁעָה. וּכְבָר כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּסֵפֶר הַמַּדָּע בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה כִּי אִם יָבוֹא נָבִיא בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרֵךְ שֶׁיַּעַבְרוּ יִשְׂרָאֵל וַאֲפִלּוּ רַבִּים עַל עֲבֵרָה אַחַת לְפִי שָׁעָה כִּי מֻתָּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, וּכְאֵלְיָהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (מלכים א יח), וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה אַבְרָהָם עַל פִּי שָׂרָה כִּי נְבִיאָה הָיְתָה יוֹתֵר מֵאַבְרָהָם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א) בְּפָסוּק "כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ", וְלָזֶה כְּשֶׁאָמְרָה לוֹ "בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי" הִסְכִּים לְדִבְרֵי הַנְּבִיאָה. וְצָרֵךְ הָיָה בַּדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתָהּ שִׁפְחָתָהּ נִתְבָּרֵר בָּהּ חֵלֶק הַמָּאוֹס שֶׁהָיָה דָּבוּק בְּאַבְרָהָם מִימֵי קֶדֶם וְיָצְאָה הַזּוֹהֲמָא בְּיִשְׁמָעֵאל וְנִשְׁאַר אוֹר שָׁלֵם וְנָכוֹן בְּיִצְחָק, וְאִלּוּ הָיְתָה הָגָר מְשֻׁחְרֶרֶת לֹא הָיָה יוֹצֵא כָּל הַזֹּהַם לְבַד מִבְּלִי שֶׁיֵּצֵא עִמּוֹ חֵלֶק הַטּוֹב, וּפִרְצָה גְּדוֹלָה הָיְתָה מְסֻבֶּבֶת מֵהַדָּבָר, וַה' יִתְבָּרֵךְ עָשָׂה נִפְלְאוֹתָיו אֲלֵינוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנָה שָׂרָה בְּאָמְרָהּ יִשְׁפֹּט הַשּׁוֹפֵט בֵּינִי וּבֵינֶךָ, כִּי חָשְׁשָׁה שֶׁיֹּאמַר אַבְרָהָם וְאֵיךְ תַּסְכִּים עָלָיו לִהְיוֹת קָדֵשׁ, לָזֶה אָמְרָה, הוּא הַשּׁוֹפֵט יִשְׁפֹּט בֵּינוֹ וּבֵינָהּ וְכוּ'.

וְתֵכֶף הוֹדָה לִדְבָרֶיהָ עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם. וּכְשֶׁיְּדָעָה שָׂרָה כִּי אֵין סְתִירָה לְטַעֲנוֹתֶיהָ וְעוֹדֶנָּה שִׂפְחָתָהּ **וַתַּעֲנֶהָ שָׂרַי** ־ **וַתִּבְרַח** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הָגָר לֹא קִבְּלָה הַדִּין, וְחָשְׁבָה שֶׁעָבְרוּ עָלֶיהָ אֶת הַדֶּרֶךְ וְדִין בַּת חוֹרִין יֵשׁ לָהּ, לְצַד שֶׁגִּבְרָתָהּ נָתְנָה אוֹתָהּ לְבֶן חוֹרִין, הָאָדָם הַגָּדוֹל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וַדַּאי יָצְתָה לְחֵרוּת, וְהִיא לֹא שָׁמְעָה הַתְנָאי שֶׁהִתְנִית שָׂרָה, לָזֶה בָּרְחָה לָהּ, וַיִּפְגְּעוּ בָּהּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים וְהוֹדִיעוּהָ כִּי הִיא שִׁפְחַת שָׂרַי, וְתִקַּבֵּל עָלֶיהָ אֶת הַדִּין **וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי** וְגוֹ':

וַיֵּשׁ לָדוּן בְּיִשְׁמָעֵאל אִם יֵשׁ לָנוּ אֵיזֶה קִנְיָן בּוֹ אוֹ לֹא. תַּנְיָא בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים פָּרָשַׁת בְּהַר סִינַי וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ וְיָלְדָה מִמֶּנּוּ בֵּן מֻתָּר אַתָּה לְשַׁעְבְּדוֹ עֶבֶד? תַּלְמוּד לוֹמַר "אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם" וְלֹא מִן הַכְּנַעֲנִים שֶׁבָּאָרֶץ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. פֵּרוּשׁ: שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ", וְגַם מַשְׁמָעוּת תֵּבַת "יִהְיוּ לְךָ" דְּחוּקָה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "אֲשֶׁר תִּקְנֶה". וּמִזֶּה דּוֹרֵשׁ "אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ" – פֵּרוּשׁ: תּוֹלִיד אַתָּה מֵאֵת הַגּוֹיִם, דְּהַיְנוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ. וְאָמְרָם וְלֹא מִן הַכְּנַעֲנִי וְכוּ' – פֵּרוּשׁ כִּי זֶה יֵשׁ בּוֹ דִּין (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה". וּמֵעַתָּה יָצָא הַדִּין כִּי יִשְׁמָעֵאל וְזַרְעוֹ קְנוּיִים לָנוּ קִנְיַן גָּמוּר, לֹא מִבָּעְיָא לִסְבָרַת רַבָּנָן שֶׁבֵּן שִׂפְחַת מְלוֹג לְאִשָּׁה וְאָנוּ יוֹרְשֵׁי שָׂרָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ לִסְבָרַת חֲנַנְיָה הֲרֵי נָתַן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק, וְיִשְׁמָעֵאל בִּכְלָל, וְלָנוּ הוּא עִם הָעַמִּים אֲשֶׁר כָּרַת ה' בְּרִית לָתֵת לָנוּ, וּמִכְּלָלָם הוּא אֱדוֹם הוּא וְחֶלְקוֹ בְּיִשְׁמָעֵאל.

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לִדְבָרֵינוּ הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַבּוֹרֵא יִתְעָלֶה (בראשית כ"א:י"ג) "וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה", הֲרֵי שֶׁקְּרָאוֹ בְּנָהּ וּקְרָאוֹ בְּנָהּ וְלֹא בְּנוֹ. כִּי תִמְצָא בִּבְנֵי הַשִּׁפָחוֹת בִּלְהָה וְזִלְפָּה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר בָּהֶם "וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן" (בראשית ל':ה'), וְכֵן אָמַר בַּשֵּׁנִי "בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב", וְכֵן בַּשְּׁלִישִׁי אָמַר "וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן", וְכֵן בָּרְבִיעִי אָמַר "בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב". הֲרֵי שֶׁבְּכֻלָּן דִּקְדֵּק לְכַנּוֹתָם בְּשֵׁם בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי נִשְׁתַּחְרְרוּ, וְכָאן אָמַר ה' לְהֵפֶךְ "בֶּן הָאָמָה", וְאָמַר לוֹ עוֹד "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כ"א:י"ב).

וְאֵין זֶה בִּכְלַל עֲשָׂרָה עֲמָמִין אֲשֶׁר אָמַר ה' אוֹתָם אֶתֵּן לָכֶם, כִּי זֶה זְכִינוּ בּוֹ מִשֶּׁלָּנוּ וְאֵין צָרֵךְ נְתִינָה בּוֹ.

פרק יז

פסוק ה

וְלֹא יִקָּרֵא וְגוֹ' וְהָיָה שִׁמְךָ וְגוֹ'. בְּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה אָמְרוּ (בראשית רבה מד,ד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי", אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק: הַמַּזָּל דּוֹחֲקֵנִי וְאוֹמֵר לִי: אַבְרָם,

אֵין אַתָּה מוֹלִיד. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כְּדָבָרֶיךָ – אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, אַבְרָהָם מוֹלִיד, שָׂרַי לֹא יָלְדָה, שָׂרָה תֵּלֵד, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. קָשֶׁה, הֲרֵי מָצִינוּ שֶׁיָּלַד אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל קֹדֶם שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ אַבְרָהָם!

עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "שָׂרַי לֹא יָלְדָה" וְכוּ', נִדְרַשְׁתִּי לְלֹא שְׁאָלוּ, שֶׁהֲרֵי לֹא טָעַן אֶלָּא אַבְרָם, לֹא הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב אֶלָּא "אַבְרָם" וְכוּ', כִּי שָׂרַי מִי הִזְכִּירָהּ?

וְנִרְאָה לֶהֱיוֹת שֶׁעִקַּר בָּנִים שֶׁל אַבְרָהָם הֵם אֲשֶׁר תּוֹלִיד לוֹ שָׂרָה, דִּכְתִיב "כִּי בְיִצְחָק" וְגוֹ' (בראשית כא:יב), וְאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם יָדַע זֶה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי יִשְׁמָעֵאל אֵינוֹ אֶלָּא בְּרוּרֵי פְּסֹלֶת שֶׁל יִצְחָק, וְרָאָה בַּמַּזָּל כִּי עִקַּר זַרְעוֹ לֹא יֵצֵא לְעוֹלָם, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַגִּיד הַמַּזָּל אֶלָּא עַל אִישׁ עִם בַּת זוּגוֹ, וְלָזֶה אָמַר, אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, כִּי לִידַת יִשְׁמָעֵאל אֵינוֹ לֵידָה, כְּאָמְרוֹ "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע". וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב לָמָּה בִּתְשׁוּבַת ה' אֵלָיו הִזְכִּיר שָׂרָה כִּי הִיא עִקַּר לֵידַת אַבְרָהָם.

פסוק יח

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם וְגוֹ' לוּ יִשְׁמָעֵאל וְגוֹ'. יְכַוֵּן בִּתְפִלָּה זוֹ שֶׁיִּהְיֶה יִשְׁמָעֵאל הוֹלֵךְ בְּצֶדֶק לִפְנֵי ה', וְזֶה הוּא **יִחְיֶה לְפָנֶיךָ** שֶׁהַצַּדִּיקִים קְרוּיִים חַיִּים. וְאָמְרוֹ **לְפָנֶיךָ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה'" וְגוֹ' (דברים ד:יא), וְהֻצְרַךְ לִתְפִלָּה לְפִי שֶׁרָאָה בּוֹ סִימָנִים לֹא טוֹבִים, שֶׁעַל כָּל פָּנִים לֹא תִּהְיֶה רִשְׁעַת הָרָשָׁע נֶעֱלֶמֶת מֵעֵינֵי הַצַּדִּיק וּמַה גַּם בְּנוֹ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק, וְגִלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא זֶה מְבַקֵּשׁ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית טו:ג) "הֵן לִי". וְהִבְטִיחוֹ ה' שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ כַּכּוֹכָבִים וְשׁוֹאֵל שֶׁתִּתְקַיֵּם הַבְטָחָה זוֹ בְּיִשְׁמָעֵאל.

פסוק יט

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה וְגוֹ' – צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ "אֲבָל", כִּי אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת.

וְנִרְאָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו: אֵין, הָכִי נַמִּי, אִם הַנְּתִינָה הִיא בִּשְׁבִילְךָ לְבַד, יֵשׁ לְךָ פֶּה לוֹמַר שֶׁאַתָּה מִסְתַּפֵּק בְּיִשְׁמָעֵאל, אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יוֹלֶדֶת, פֵּרוּשׁ: לְצַד שֶׁתֵּלֵד שָׂרָה אֵינְךָ רַשַּׁאי לְוַתֵּר בְּשֶׁל הַזּוֹלֶת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר "לְךָ", פֵּרוּשׁ: שֶׁיִּהְיֶה לָהּ בֵּן מִמְּךָ כִּתְפִלָּתָהּ, שֶׁכָּל בָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לָהּ יִהְיוּ מִמְּךָ.

עוֹד אָפְשָׁר לוֹמַר כִּי ה' הִקְפִּיד עַל שֶׁאָמַר לוֹ "יִשְׁמָעֵאל", שֶׁבָּחַר בְּיִשְׁמָעֵאל. וְאָפְשָׁר כִּי זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁנִּתַּן לוֹ יִצְחָק מִסְטָרָא דְּנוּקְבָא, וְהוּא אָמְרוֹ "שָׂרָה יוֹלֶדֶת", וְנִצְטַעֵר הַרְבֵּה מִצַּד זֶה כְּשֶׁעָקַד אוֹתוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, כִּי עַל יְדֵי הָעֲקֵדָה נִתְּנָה לוֹ הַנֶּפֶשׁ הַיּוֹלֶדֶת וְנוֹלְדָה לוֹ אָז רִבְקָה בַּת זוּגוֹ.

פסוק כ

וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה לֶהֱיוֹת שֶׁאַבְרָהָם לֹא הִתְפַּלֵּל עַל יִשְׁמָעֵאל אֶלָּא לְצַד שֶׁהוּא לְבַדּוֹ זַרְעוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחַר שֶׁנִּתַּן לוֹ ה' זֶרַע מִשָּׂרָה, אָז לֹא יְבַקֵּשׁ עוֹד עַל יִשְׁמָעֵאל. לָזֶה אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ", פֵּרוּשׁ קִבַּלְתִּי דְּבָרֶיךָ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא.) קִלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי מִתְקַיֶּמֶת, וּמִרֻּבָּה מִזֶּה טוֹבָה מִמִּדַּת וְכוּ'. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁתְּפִלַּת אַבְרָהָם עַל יִשְׁמָעֵאל הָיְתָה שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק, רָמַז לוֹ ה' שֶׁיִּחָזֵר בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרוֹ "הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אוֹתוֹ" שֶׁיַּחְזֹר בִּתְשׁוּבָה, שֶׁהַבְּרָכָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה נִכְלָל בְּבָרוּךְ, וּבָרוּךְ הוּא מְקוֹר הַקְּדֻשָּׁה. וְאָמַר לְשׁוֹן עָבָר **בֵּרַכְתִּי** וְגוֹ', הוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ (בראשית טו:טו) "תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה", וְכֵן הָיָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נט:ז) שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה.

פסוק כג

וַיִּקַּח אַבְרָהָם וְגוֹ'. לֶהֱיוֹת שֶׁיִּשְׁמָעֵאל הָיָה גָּדוֹל בֶּן י"ג שָׁנָה, לָזֶה הֻצְרַךְ לְקַחְתּוֹ בִּדְבָרִים לְהִתְרַצּוֹת לוֹ. וְגַם לִילִידֵי בֵיתוֹ וּמִקְנַת כַּסְפּוֹ, כִּי הָיָה בָּהֶם גְּדוֹלִים, וּלְקָחָם בְּפִיּוּס, כִּי רָצָה שֶׁכֻּלָּם יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם בִּרְצוֹנָם מִצְוַת הַמֶּלֶךְ.

כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְגוֹ'. צָרִיךְ לָנוּ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר" וְגוֹ', רוֹאֶה אֲנִי כִּי כֵן עָשָׂה. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁלָּקַח אוֹתָם בְּרִצּוּי הוּא כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים. **עוֹד** יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְעַכֵּב מֵעֲשׂוֹת מִצְוַת ה' אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד, **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** פֵּרוּשׁ סָמוּךְ, וְזֶה לְהוֹדִיעַ זְרִיזוּתוֹ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כז.) "הַמָּל יְמוּל" – שֶׁצָּרִיךְ הַמָּל שֶׁיִּהְיֶה הוּא עַצְמוֹ נִמּוֹל. וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ שֶׁקֹּדֶם הוּא וּמָל עַצְמוֹ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מָל הָאֲחֵרִים. וּכְפִי זֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִזְכִּיר הַכְּתוּב מִילַת אַבְרָהָם, כִּי מִשְּׁנֵי טְעָמִים יֵשׁ לוֹ לְהַקְדִּים עַצְמוֹ: בֵּין מִצַּד הַזְּרִיזוּת, קְשׁוֹט עַצְמְךָ וְכוּ', בֵּין מִצַּד כְּדֵי שֶׁיְּמוּל אוֹתָם כַּהֲלָכָה אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' "הַמָּל יְמוּל".

וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ: "וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וְתֵשַׁע שָׁנָה" וְגוֹ' (בראשית יז:כד), זֶה לְהוֹדִיעַ הַזְּמַן שֶׁבּוֹ נִמּוֹל, כְּשֵׁם שֶׁאָמַר "וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה", אַף עַל פִּי כֵן הִזְכִּירוֹ קֹדֶם. וּלְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לֹא קָשֶׁה, כִּי הִשְׁמִיעָנוּ הַכָּתוּב שֶׁהוּא מָל עַצְמוֹ תְּחִלָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ" וְגוֹ' עַל אוֹפֶן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

חסלת פרשת לך לך

פרק יח

פסוק א

וַיֵּרָא אֵלָיו ה'. יֵשׁ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה הַכָּתוּב לְהַקְדִּים הָרוֹאֶה קֹדֶם הַנִּרְאֶה שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בּוֹ, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיֵּרָא ה' אֵלָיו", וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁדִּבֵּר בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת הַקּוֹדְמוֹת (בראשית י"ב:ז') "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וְגוֹ' לְזַרְעֲךָ" וְגוֹ', "וַיֵּרָא ה' אֶל וְגוֹ' אֲנִי אֵל שַׁדָּי" (בראשית י"ז:א').

עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מַה נֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בִּנְבוּאָה זוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא פו:) כִּי בָּא לְבַקְּרוֹ מִכְּאֵב מִילָתוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הֻזְכַּר רֶמֶז לְדָבָר זֶה בַּכָּתוּב.

וְנִרְאָה כִּי כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁהַשְׁרָה ה' שְׁכִינָתוֹ עָלָיו וְנַעֲשָׂה מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה, וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מז:ו) שֶׁהָאָבוֹת מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה'** שֶׁגִּלָּה ה' שְׁכִינָתוֹ אֵלָיו, וְלָזֶה הִקְדִּים תֵּבַת "אֵלָיו" לְהַזְכָּרַת ה' לוֹמַר שֶׁנִּתְגַּלִּית עָלָיו הַשְּׁכִינָה, מַה שֶּׁלֹּא נִשְׁמַע בְּאָמְרוֹ "וַיֵּרָא ה' אֵלָיו" כִּי ה' יַפְסִיק בֵּין הַגִּלּוּי לְמִתְגַּלֶּה בּוֹ, וְהָבֵן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא נֶאֱמַר עוֹד "וַיֵּרָא" בְּכָל הַנְּבוּאוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת לְאַבְרָהָם אַחֲרֵי זֹאת אֶלָּא "וַיֹּאמֶר ה'", כִּי מָצוּי הוּא לְפָנָיו עֲטָרָה לְרֹאשׁוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר כִּי אַחַר שֶׁמָּל אַבְרָהָם, אָז נִגְלָה בִּבְשָׂרוֹ יו"ד רִשְׁימוּ קַדִּישָׁא (תנחומא צו), וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה'**, וְהוּא מַאֲמַר הַזֹּהַר (זוהר א:צה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכָל מַאן דְּשַׁרְיָא בֵּיהּ רִשְׁימָא קַדִּישָׁא שַׁרְיָא בֵּיהּ שְׁכִינְתָּא.

עוֹד יְרֻצֶּה כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמִּילָה נִרְאָה ה' אֵלָיו בִּשְׁלֵמוּת כְּלָלוּת אוֹר עֶלְיוֹן, כִּי יֵשׁ בִּבְחִינַת רְאִיָּה ב"ה הַדָּרָגוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וּמַה שֶּׁהִשִּׂיג אַחַר הַמִּילָה הִיא נְבוּאָה שְׁלֵמָה. וְזֶה הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיֵּרָא אֵלָיו ה'**, וְלֹא אָמַר "וַיֵּרָא ה' אֵלָיו", שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִגִּיעַ מֵהָרְאִיָּה אֵלָיו הִיא כָּל בְּחִינַת הֱוָיֶ"ה שֵׁם הַנִּכְבָּד, וְלָזֶה הִקְדִּים "אֵלָיו" וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַמַּשָּׂג, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נִשְׁמָע אִם הָיָה מַקְדִּים לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם קֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר תֵּבַת "אֵלָיו", וְדוֹק:

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר **וַיֵּרָא אֵלָיו** – פֵּרוּשׁ: לְצָרְכּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בָּא הָאֱלֹהִים, וְכָאן רָמַז מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְבַקְּרוֹ. וְזֶה לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא מְצִיעָא (פו:): אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ הָיָה וּבָא ה' וְשָׁאַל בּוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְצָרִיךְ לְדַעַת טַעְמוֹ מִי הִגִּיד לוֹ כִּי יוֹם שְׁלִישִׁי הָיָה, וְאִם מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ל"ד:כה) "בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם" וְגוֹ', וַהֲלֹא מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (דף קלד) מַשְׁמַע בְּפֵרוּשׁ כִּי יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי הוּא מְסֻכָּן יוֹתֵר מִיּוֹם שְׁלִישִׁי. וַהֲגַם שֶׁחִלֵּק שָׁם בֵּין גָּדוֹל לְקָטָן, שֶׁהַגָּדוֹל לֹא סָלִיק

בְּשָׂרָא הַיְיָא, זֶה דִּוְקָא לְעִנְיַן יוֹם הַשְּׁלִישִׁי, אֲבָל יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי לַכֹּל הוּא מְסֻכָּן בְּיוֹתֵר מִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי.

וְאַל יִקְשֶׁה לְךָ מִבְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁלֹּא בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים בְּיוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, כִּי שָׁם לֹא נָתְנוּ לֵב לְזְמַן הַמְּסֻכָּן בּוֹ יוֹתֵר, אֶלָּא לַזְּמַן שֶׁהֵם חֲלוּשִׁים יוֹתֵר שֶׁלֹּא יַעַמְדוּ כְּנֶגְדָּן, וּבְעֶרֶךְ זֶה יוֹם שְׁלִישִׁי הֵם יוֹתֵר חֲלוּשִׁים בּוֹ מִיּוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי. אֲבָל בְּעִנְיַן הַבִּקּוּר, כֵּיוָן שֶׁיּוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי הֵם בְּחוֶזֶק הַסַּכָּנָה יוֹתֵר מִיּוֹם שְׁלִישִׁי, וּלְפָחוֹת שָׁוִים אֵלָיו, מִי יֹאמַר כִּי לֹא בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים. וְרָאִיתִי בְּגִרְסַת הַטּוּר (טור, יורה דעה של"ה, ה') שֶׁלֹּא כָּתַב יוֹם שְׁלִישִׁי, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה, אֶלָּא בַּתַּלְמוּד שֶׁלְּפָנֵינוּ גָּרְסִינַן יוֹם שְׁלִישִׁי וְכוּ':

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַ"ן כִּי יוֹם רִאשׁוֹן הוּא הַמְּסֻכָּן וְיוֹם שְׁלִישִׁי, אֲבָל יוֹם שֵׁנִי הֶעֱלָה שֶׁאֵין מְחַלְּלִין עָלָיו הַשַּׁבָּת, יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר. כֵּיוָן דְּיוֹם שֵׁנִי אֵין בּוֹ מִיחוּשׁ סַכָּנָה, דַּן בּוֹ ה' מִשְׁפָּט שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת רִאשׁוֹנוֹת שֶׁאֵין מְבַקְּרִין בָּהֶם, וְיוֹם רִאשׁוֹן גַּם כֵּן לֹא בִּקְּרוֹ מִטַּעַם מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּנֶדָרִים (דף מ.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רָבָא יוֹמָא קַמָּא דְּחָלִישׁ אָמַר לְהוּ לָא תְּגַלּוּ לְאִינִישׁ כִּי הֵיכִי דְּלָא לִיתְרַע מַזְּלֵיהּ, וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י כִּי הֵיכִי דְּלָא לִישְׁתָּעֵי מִילֵּי עִילְוַיהּ, עַד כָּאן. וְהוּא הַטַּעַם שֶׁלֹּא אָמַר רַב חָמָא שֶׁבִּקְּרוֹ ה' בְּיוֹם רִאשׁוֹן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתָּעוּ וְכוּ', וּמַה גַּם בְּבוֹא מֶלֶךְ גְּדוֹל אֱוִושָׁא מִלְּתָא בְּפִרְסוּם כָּל הָעוֹלָמוֹת. וְהֲגַם שֶׁאָמְרוּ בִּירוּשַׁלְמִי דְּפֵאָה (פרק ג) כִּי הַקְּרוֹבִים נִכְנָסִים מִיָּד לְבַקְּרוֹ, וּפְסָקוֹ מַהֲרִי"ק סִימָן של"ה יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, וְהַטַּעַם הוּא כִּי הַקְּרוֹבִים לֹא אֱוִושָׁא מִלְּתָא, וְכֵן כָּתְבוּ הָאַחֲרוֹנִים, אֵין לְהַקְשׁוֹת כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ קָרוֹב לָנוּ מְאֹד, שֶׁעַל כָּל פָּנִים יֶשְׁנוֹ בְּפִרְסוּם וְאֱוִושָׁא מִלְּתָא. אֶלָּא לְסִבָּרַת הָאוֹמֵר שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בּוֹ בֵּין יוֹם רִאשׁוֹן וְיוֹם שֵׁנִי וְכֻלָּן מְסֻכָּנִים מִיּוֹם שְׁלִישִׁי, צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר יוֹם שְׁלִישִׁי, וְאוּלַי כִּי הַסּוֹבְרִים כֵּן גּוֹרְסִים כְּגִרְסַת הַטּוּר.

פסוק ב

וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא. צָרִיךְ לָנוּ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְהִנֵּה**, גַּם לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **נִצָּבִים** – מִן הַסְּתָם נִצָּבִים הָיוּ, וּמַה יָּצָא לָנוּ מֵהוֹדָעָה זוֹ? עוֹד אָמְרוּ **עָלָיו** אֵין לוֹ מַשְׁמָעוּת, וְאִם לוֹמַר שֶׁמְּשַׁמְּשִׁים אֵלָיו, יַכְחִישׁ זֶה אָמְרוֹ "וַיֵּרֶץ לִקְרָאתָם". עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיַּרְא" וְלֹא הִסְפִּיק בָּרִאשׁוֹנָה. עוֹד לְאֵיזֶה עִנְיָן הִשְׁתַּחֲוָה לְאוֹרְחִים אַבְרָהָם קוֹדֶם יְדִעוֹ מֵהֶם כִּי מַלְאָכִים הָיוּ, וְלָמָּה לֹא חָשׁ לְעַרְבִיִּים וְכוּ'?

אֲכָן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְפִי מַה שֶּׁנִּתְגַּלָּה בְּסוֹף הָעִנְיָן כִּי מַלְאָכִים הָיוּ, וּבָאוּ בִּדְמוּת אֲנָשִׁים לְהִתְאַכְסֵן אֵצֶל אַבְרָהָם לְסִבּוֹת יְדוּעוֹת. לָזֶה אָמַר **וַיַּרְא וְהִנֵּה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מַה שֶּׁהוּא

נִרְאֶה הוּא אֲנָשִׁים וְאֵינָם כֵּן, וְאִם הָיָה אוֹמֵר "וַיֵּרָא שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים" יִהְיֶה דּוֹבֵר שִׁקָּרִים חָס וְשָׁלוֹם.

וְאָמְרוּ **נִצָּבִים** לוֹמַר, כִּי אַבְרָהָם לְהַכָּרָתוֹ בִּמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהָיוּ מְמֻנִּים עַל דָּבָר, פֵּרוּשׁ: הִכִּיר בָּהֶם שֶׁהָיוּ שְׁלוּחִים אֶל אַבְרָהָם לְצָרְכּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה – אֶחָד לְרַפְאוֹתוֹ, וְאֶחָד לְבַשֵּׂר "כָּעֵת חַיָּה" וְגוֹ', וְאֶחָד, הֶגֶם שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לַהֲפֹךְ אֶת סְדוֹם, אַף עַל פִּי כֵן לְחִבַּת אַבְרָהָם הָיָה עוֹמֵד מְעֻכָּב מִלֶּכֶת עַד אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵלָיו וְהָיָה מַה שֶּׁהָיָה, וְאָז פָּנָה וְהָלַךְ לוֹ. הֲרֵי כִּי כָּל הַעֲמָדָתוֹ הָיְתָה עָלָיו.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֲנָשִׁים נִצָּבִים** פֵּירוּשׁ עוֹמְדִים בְּדְמוּת אֲנָשִׁים, **עָלָיו** פֵּירוּשׁ עַל סִבָּתוֹ לְצוֹרֶךְ הַכְנָסַת אוֹרְחִים, וְהִכִּיר בָּהֶם כִּי מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים הֵם כִּי צוּרַת הַמַּלְאָךְ לֹא תִתְעַלֵּם. וְצֵא וּלְמַד מֵאֵשֶׁת מָנוֹחַ (שופטים י"ג:י"ג) וּמִכָּל שֶׁכֵּן אַבְרָהָם שֶׁמַּכִּירָם הָיָה לְשֶׁעָבַר. וְאָמְרוּ **וַיַּרְא** הָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁרְאִיָּה זוֹ שֵׁנִית הִיא הַכָּרָתָם הֱיוֹתָם מַלְאָכִים, אֶלָּא שֶׁאֵין צוֹרֶךְ לָזֶה וּכְבָר רָמַז הַכָּתוּב שֶׁהִכִּירָם, אֶלָּא שֶׁמּוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבִּרְאִיָּה שֶׁרָאָה אוֹתָם נִתְרַפֵּא מִמַּכְאוֹבוֹ וְעָמַד וְרָץ לִקְרָאתָם, כִּי הַמַּלְאָךְ יֵרָאֶה מֻרָחוֹק, וְאֵין הֶבְדֵּל לִבְחִינַת הָרוּחָנִיּוּת לְמִנּוֹעַ הָרְפוּאָה, וְתֵכֶף וּמִיָּד עָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ רְפָאֵל וַיִּרְפָּאֵהוּ. וּלְצַד הַרְגָּשָׁה זוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה לִמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן.

פסוק ג

וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם נָא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא רָצָה לְשַׁלְשְׁתָּם יַחַד. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה מח:י) לַגָּדוֹל, וְהוּא דֶּרֶךְ דְּרָשׁ, כִּי בַּמֶּה יִוָּדַע כִּי מַזְמִין הוּא אֶת כֻּלָּן? **אֲכָן** טַעַם אַבְרָהָם הוּא, לֶהֱיוֹת שֶׁהִרְגִּישׁ שֶׁהַשְּׁנַיִם הָיוּ מְכֻוָּנִים פְּנֵיהֶם לְהִכָּנֵס אֶצְלוֹ, כִּי אֵלָיו בָּאוּ – אֶחָד לְרַפְאוֹתוֹ וְאֶחָד לְבַשְּׂרוֹ, וּשְׁלוּחִים הֵם אֵלָיו, אֲשֶׁר לֹא כֵן הַשְּׁלִישִׁי וְהוּא גַּבְרִיאֵל שֶׁבָּא לַהֲפֹךְ סְדוֹם, לֹא הָיָה לוֹ שַׁיָּכוּת אֵצֶל אַבְרָהָם. לָזֶה חִלָּה פָּנָיו שֶׁלֹּא יַעֲבֹר מֵעָלָיו וְשֶׁיִּכָּנֵס אֶצְלוֹ עִם הַשְּׁנַיִם, וְנִתְרַצָּה לִדְבָרָיו.

פסוק ד

יֻקַּח נָא מְעַט וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁלֹּא רָצָה לְשַׁנּוֹת כְּמִנְהָג הַלָּקוּחַ בָּאוֹרְחִים שֶׁהָיוּ מַקְדִּימִין לִרְחֹץ רַגְלֵיהֶם לְחַשֶּׁשֶׁת עֲבוֹדָה זָרָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פ"ו), וְאָמְרוּ **מְעַט** זֶה מִנְהָגוֹ לוֹמַר לָאוֹרְחִים לְהַרְאוֹת כִּי אֵין טוֹרַח הַרְבֵּה עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא לְבַיְּשָׁם:

עוֹד יִרְמֹז עִנְיַן הַנּוֹגֵעַ לַמַּלְאָכִים שֶׁיִּקְחוּ מְעַט מַיִם שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, וְלֶהֱיוֹת כִּי הַתּוֹרָה יֵשׁ בָּהּ בְּחִינַת הַפְּשָׁט וּבְחִינַת הַפְּנִימִיּוּת, וְהִנֵּה הַמַּלְאָכִים שֶׁבָּאוּ בִּדְמוּת אֲנָשִׁים הוּא גּוּף שֶׁבָּרָא לָהֶם ה' רוּחָנִי מֵהַגְלָדַת הָאֲוִירִים (זהר חלק א' נ"ח), וּבְעֶרֶךְ עַצְמוּת הַמַּלְאָךְ יֵחָשֵׁב גּוּף וְיִתְיַחֵס אֵלָיו בְּחִינַת רֶגֶל כַּיָּדוּעַ הַטַּעַם לְיוֹדְעֵי חֵן, וְרָמַז לָהֶם שֶׁיִּקְחוּ מְעַט מַיִם מִפְּשָׁטֵי

הַתּוֹרָה וִיטַהֲרוּ בּוֹ רַגְלֵיהֶם שֶׁהוּא בְּחִינַת גּוּף הַנִּכְבָּר עֲלֵיהֶם. **וְיִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ**, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת עֵץ חַיִּים, וְלָזֶה אָמַר הָעֵץ בְּה"א הַיְדִיעָה. גַּם אָמַר לָהֶם שֶׁיִּקְחוּ **פַּת לֶחֶם** הִיא בְּחִינַת פְּנִימִיּוּת הַתּוֹרָה, וְיִסְעָדוּ בּוֹ פְּנִימִיּוּתָם וְהוּא אָמְרוֹ "לִבְּכֶם". וְדִקְדֵּק לוֹמַר **פַּת לֶחֶם** פַּת שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינָתוֹ לֶחֶם שֶׁהֵם שָׁלֹשׁ הֶוָיוֹת שֶׁהֵם בְּחִינַת חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת.

פסוק ה

כִּי עַל כֵּן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כְּדַי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אֵיךְ מַזְמִינָם לֶאֱכוֹל אַחַר שֶׁהִכִּיר בָּהֶם הֱיוֹתָם מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן. כִּי הֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁיְּכַוֵּן בִּדְבָרָיו אֶל הָרוּחָנִיּוּת, עִם כָּל זֶה הַפְּשָׁט אֵינוֹ נֶעֱקָר, וְגַם בַּמַּאֲכָל יֵשׁ סוֹדוֹת מֻפְלָאִים כְּאָמוּר (משלי י"ג:כ"ה) "צַדִּיק אוֹכֵל לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ" לִפְנִימִיּוּת הָרוּחָנִיּוּת. לָזֶה אָמַר לָהֶם **כִּי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי טַעַם לִדְבָרַי **עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם**, פֵּרוּשׁ כֵּן בְּסֵדֶר זֶה בִּדְמוּת אֲנָשִׁים שֶׁיֶּשְׁנָם בַּמָּזוֹן הַנִּגְשְׁמִי גַּם כֵּן. **וַיֹּאמְרוּ כֵּן**, פֵּרוּשׁ כֵּן הוּא כִּדְבָרָיו, שֶׁעַל כֵּן עָבְרוּ עָלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים, וְהִסְכִּימוּ אֵלָיו לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. עוֹד רָמְזוּ לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה כְּדֶרֶךְ הָאָמוּר בִּדְבָרָיו לְהַטְעִימָם רוּחָנִיּוּת הַנָּאוֹת לָהֶם כָּרְמוּז בִּדְבָרָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

פסוק ט

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁבְּשׂוֹרָה שֶׁבָּא עָלֶיהָ הַמְּבַשֵּׂר הָיָה לְבַשֵּׂר שָׂרָה, וְרָצוּ לְגַלּוֹת לְאַבְרָהָם שֶׁלְּבַשֵּׂר לְשָׂרָה בָּאוּ וְלֹא לוֹ, לָזֶה אָמְרוּ לוֹ **אַיֵּה שָׂרָה** פֵּרוּשׁ: שֶׁאֵלֶיהָ בָּאנוּ לְבַשֵּׂר, וְהֵשִׁיב אַבְרָהָם **הִנֵּה הִיא בָּאֹהֶל** לִשְׁמֹעַ כָּל אֲשֶׁר תֹּאמְרוּ לָהּ.

פסוק י

וַיֹּאמֶר שׁוֹב וְגוֹ'. דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי אֶחָד הוּא הַמְּבַשֵּׂר כִּי הַשְּׁנַיִם כָּל אֶחָד בָּא לְמַלֹּאכְתּוֹ. וְצָרִיךְ לְתֵת לֵב לְמָה בַּשְּׁאֵלָה עַל שָׂרָה שָׁאֲלוּ שְׁנַיִם, וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁגַּם נִתְכַּוְּנוּ לִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמָהּ עַל יְדֵי בַּעְלָהּ, לָזֶה שָׁאֲלוּ שְׁלִשְׁתָּם מִשּׁוּם הִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

שׁוֹב אָשׁוּב וְגוֹ'. טַעַם כֶּפֶל **שׁוֹב אָשׁוּב**, גַּם אָמְרוֹ תֵּיבַת **וְהִנֵּה**, יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כְּשֶׁנּוֹלַד יִצְחָק לֹא הָיָה רָאוּי לְהוֹלִיד, כִּי בָּא מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וּבְמַעֲשֶׂה הָעֻקֵּידָה זָכָה לְנֶפֶשׁ הָרָאוּי לְהוֹלִיד, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּמַאֲמַר הַמַּלְאָךְ **שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה** פֵּרוּשׁ מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וְדֵיֵק לוֹמַר "וְהִנֵּה", פֵּרוּשׁ הַמְּזַדְּמֵן קוֹדֶם הוּא גֶּדֶר זֶה, וְאָמַר **אָשׁוּב** פֵּרוּשׁ פַּעַם שְׁנִיָּה יָשׁוּב אֵלָיו, פֵּרוּשׁ לְבְחִינַת אַבְרָהָם שֶׁהוּא עָלְמָא דִּדְכוּרָא, וְזֶה הָיָה בָּעֻקֵּידָה דִּכְתִיב (בראשית כב:יא) "וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ'. וְהֵם שְׁתֵּי פְּקִידוֹת: פְּקִידָה אַחַת שֶׁיִּהְיֶה בָּעוֹלָם יִצְחָק, שְׁנִיָּה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ נֶפֶשׁ הַיּוֹלֶדֶת, וְטַעַם שֶׁעָשָׂה ה' כָּכָה לְסִבַּת אָמְרוֹ (בראשית יז:יט) "לוֹ יִשְׁמָעֵאל" וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם וְיֵשׁ סוֹדוֹת.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלִשָּׂרָה בֵּן** לְפִי פְּשׁוּטוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פי"ד): לְעוֹלָם זְכָרִים תְּלוּיִים בִּנְקֵבוֹת וּנְקֵבוֹת בִּזְכָרִים, דִּכְתִיב (דברי הימים א' ד:יח) "וְאִשְׁתּוֹ הַיְהוּדִיָּה יָלְדָה אֶת יֶרֶד", (בראשית כב:כד) "וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ וְגוֹ' וַתֵּלֶד" וְגוֹ', (ויקרא יב:ב) "אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר" עַד כָּאן. גַּם אָנוּ מוֹסִיפִין לִמְנוֹת בֵּן לְשָׂרָה וְגוֹ'.

וְשָׂרָה שֹׁמַעַת. מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַבְּשׂוֹרָה לְשָׂרָה בִּשְׂרוּ כְּמַאֲמַר ה' בַּשְּׁלִיחוּת, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׂרָה שֹׁמַעַת** וְגוֹ' וְהוּא הַמְבַשֵּׂר אַחֲרָיו. וְרָאִיתִי בַּמִּדְרָשׁ כִּי אַף עַל פִּי כֵן נִתְיַסֵּר הַמַּלְאָךְ עַל אֲשֶׁר לֹא דִּבֵּר הַבְּשׂוֹרָה מִפִּיו אֵלֶיהָ וְדִבֵּר לְאַבְרָהָם, וְהַמַּלְאָכִים יֵעָנְשׁוּ עַל הַשּׁוֹגֵג וְעַל שִׁנּוּי כָּל שֶׁהוּא:

פסוק יג

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ תֵּיבַת **זֶה**, עוֹד לָמָּה אָמַר תֵּיבַת **לֵאמֹר**. גַּם כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "לָמָּה צָחֲקָה".

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לְהֱיוֹת שֶׁמָּצִינוּ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת כִּי אַבְרָהָם גַּם כֵּן צָחַק כְּשֶׁאָמַר לוֹ ה' בְּשׂוֹרַת הַזֶּרַע, דִּכְתִיב (בראשית י"ז:י"ז) "וַיִּפֹּל אַבְרָהָם וְגוֹ' וַיִּצְחָק", וְלֹא רָאִינוּ שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל שֶׁצָּחַק אַבְרָהָם. וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: "מַה נִּשְׁתַּנִּית צְחִיקַת שָׂרָה מִצְּחִיקַת אַבְרָהָם?" וּמָצִינוּ לְאוּנְקְלוֹס שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְתָרֵץ זֶה בְּמַה שֶׁתִּרְגֵּם צְחִיקַת אַבְרָהָם "וַחֲדִי" וּצְחִיקַת שָׂרָה "וְחַיְכַת", אֲבָל עַל מִי סָמַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִין שְׁנֵי פֵּרוּשִׁים מְשֻׁנִּים בְּתֵיבָה אַחַת?

אָכֵן הַנָּכוֹן הוּא כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּקְדֵּק בִּדְבָרָיו טַעַם הַקְפָּדָתוֹ עַל שָׂרָה וְלֹא עַל אַבְרָהָם, וְתִמְצָא כִּי אַבְרָהָם בְּעֵת הַבְּשׂוֹרָה צָחַק, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שָׂרָה לֹא צָחֲקָה בְּעֵת שֶׁנִּתְבַּשְּׂרָה אֶלָּא בְּעֵת שֶׁרָאֲתָה עֶדְנָה, כְּאָמְרוֹ "וַתִּצְחַק שָׂרָה וְגוֹ' אַחֲרֵי בְלוֹתִי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה", הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא נִתְאַמֵּת אֶצְלָהּ הַבְּטָחַת הַלֵּדָה עַד שֶׁרָאֲתָה הַשִּׁנּוּי, וְעַל זֶה הִקְפִּיד ה', וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה זֶּה צָחֲקָה**, פֵּרוּשׁ: עַל צְחוֹק זֶה אֲנִי מַקְפִּיד וְלֹא עַל צְחוֹק שֶׁלְּךָ, וְהַטַּעַם כִּי צְחוֹק זֶה כַּוָּנָתָהּ לוֹמַר "הַאַף אֱמֶנָם" שֶׁנִּתְאַמֵּת אֶצְלָהּ אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁתֵּלֵד, וְזֶה יַגִּיד כִּי לֹא הֶאֱמִינָה וְלֹא סָמְכָה דַּעְתָּהּ עַל הַבְּטָחָתִי אוֹתָהּ כִּי הוּא דְּבַר פֶּלֶא, "הֲיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר" וְגוֹ':

וַאֲנִי זָקַנְתִּי וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יוֹצִיא ה' דָּבָר מִפִּיו יִתְבָּרַךְ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פז.) כִּי מִכָּאן שֶׁמְּשַׁנִּים מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, אַף עַל פִּי כֵן לְעֵרֶךְ רוֹמְמוּת אֲמִתּוּת יִתְבָּרַךְ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצָאוֹת אֱמֶת לֹא יְדַבֵּר חַס וְשָׁלוֹם מַה שֶּׁלֹּא הָיָה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁהַהַקְפָּדָה הָיְתָה עַל שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה שֶׁתֵּלֵד לְצַד זְקֻנָתָהּ כְּאָמְרוֹ "אַחֲרֵי בְלוֹתִי" עַד שֶׁרָאֲתָה שֶׁשָּׁבָה לִימֵי עֲלוּמֶיהָ ה' אֱמֶת וּדְבָרָיו אֱמֶת. וְדַיֵּק לוֹמַר טַעַם שֶׁהִקְפִּיד עָלֶיהָ שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה קוֹדֶם שֶׁנִּתְעַדְּנָה, וְהַגַּם שֶׁשָּׂרָה הוֹסִיפָה עוֹד לוֹמַר "וַאדֹנִי זָקֵן", זֶה הָיָה אַחַר שֶׁהִצְדִּיקָה בַּהַבְטָחָה כִּי הָיְתָה לָהּ עֶדְנָה, צָחֲקָה פֵּרוּשׁ שָׂמְחָה, וְאָמְרָה שִׁיר וְשֶׁבַח לְאֵל

עֶלְיוֹן שֶׁאַחַר בְּלוֹתָהּ הָיְתָה לָהּ עֶדְנָה, שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי שָׂבָה לִימֵי עֲלוּמֶיהָ לָעֶדֶת, וְהוֹסִיפָה לְהַגְדִּיל חֶסֶד אֵל בְּאָמְרָהּ "וַאדֹנִי זָקֵן", וְאַף עַל פִּי כֵן נִסֵּי אֵל נוֹסְפוּ עָלֶיהָ, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאַחַר שֶׁרָאֲתָה עֶדְנָה לֹא תִּפַּקְפֵּק בַּדָּבָר, וְלֹא אָמְרָה "וַאדֹנִי זָקֵן" אֶלָּא לְהוֹדוֹת עַל נִפְלְאוֹתָיו:

פסוק יד

לַמּוֹעֵד אָשׁוּב וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר הַהַבְטָחָה, לְבַל יַחְשׁוֹב אַבְרָהָם כִּי לְצַד הַקְפָּדַת ה' עַל שָׂרָה יְשׁוּב ה' מִדְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֵּר אֵלָיו, לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הַבְטָחָתוֹ יִשְׁמוֹר כָּעֵת חַיָּה וְגוֹ':

פסוק טו

וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, גַּם אָמְרוֹ "כִּי יָרֵאָה" – לְהוֹדִיעַ צִדְקַת שָׂרָה אִמֵּנוּ הַצַּדֶּקֶת, שֶׁלֹּא אָמְרָה בְּפֶרוּשׁ "לֹא צָחַקְתִּי" שֶׁלֹּא תּוֹצִיא מִפִּיהָ דְּבַר שֶׁקֶר, אֶלָּא אָמְרָה עָנְיָן שֶׁמִּמֶּנּוּ מוּבָן שֶׁכַּוָּנָתָהּ לוֹמַר לֹא צָחַקְתִּי. וְלָזֶה לֹא אָמַר "וַתֹּאמֶר לֹא צָחַקְתִּי". וּלְצַד שֶׁיֹּאמַר הָאוֹמֵר וְהֵיאָךְ הָיָה לָהּ פָּנִים שֶׁתְּכַחֵשׁ בְּדִבְרֵי ה', לָזֶה אָמַר **כִּי יָרֵאָה** – פֵּרוּשׁ: יֵשׁ לָךְ לְדַעַת כִּי הָעֶבֶד הַנֶּאֱמָן הַיָּרֵא אֶת רַבּוֹ וְשָׂגֵב וְעָשָׂה דָּבָר בִּלְתִּי מְתֻקָּן וְיוֹכִיחֵנוּ רַבּוֹ עַל אֲשֶׁר עָשָׂה, כְּשֶׁיִּגְדֹּל בְּלִבּוֹ הַפְלָגַת הַמּוֹרָא עַל אֲשֶׁר עָבַר רְצוֹן אֲדוֹנוֹ, לֹא יַעֲצֹר כֹּחַ לְהוֹדוֹת עַל אֲשֶׁר עָשָׂה לְהַפְלָגַת הַמּוֹרָא וְיַכְחִישׁ, וּבְהַכְחָשָׁתוֹ עַצְמָהּ יַגִּיד כִּי אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר, אֶלָּא לְצַד הַפְלָגַת הַמּוֹרָא אֵינוֹ עוֹצֵר כֹּחַ לְהָעֵז פָּנָיו כִּי כֵן עָשָׂה. וְהוּא מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב "כִּי יָרֵאָה", וְהָבֵן. וְאָמַר לָהּ אַבְרָהָם **לֹא כִּי צָחַקְתְּ** – פֵּרוּשׁ: הֵיוֹתֵר נָאוֹת הוּא שֶׁתּוֹדֶה כִּי צָחַקְתְּ, כִּי בָּזֶה חָפֵץ ה' שֶׁיִּתְוַדֶּה הָאָדָם בְּפִיו בְּפֵרוּשׁ. וְכֵן הוֹכִיחוּ נְבִיאֵנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁדָּבָר הַמְרֻצֶּה הוּא, "וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם" (משלי כ"ח:י"ג).

פסוק יז

וַה' אָמָר הַמְכַסֶּה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן זֶה "הַמְכַסֶּה", לְהֵיוֹת כִּי רָאָה אַבְרָהָם מַלְאָךְ הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָא עַל דָּבָר לָעוֹלָם וְלֹא נוֹדַע לוֹ הַדָּבָר, כְּמוֹ שֶׁיָּדַע בִּפְעָלוֹת שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים: הָאֶחָד בָּא לְרַפְּאוֹת וְאֶחָד לְבַשֵּׂר שָׂרָה. וְעוֹד בְּלֶכְתָּם מֵעִמּוֹ רָאָה כִּי שְׁנַיִם מֵהֶם שָׁמוּ פְּנֵיהֶם דֶּרֶךְ סְדוֹם וְאַבְרָהָם הוֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם, הֲרֵי זֶה רוֹאֶה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עֲשׂוֹת דָּבָר וּמְכַסֶּה מִמֶּנּוּ הַמַּעֲשֶׂה. לָזֶה אָמַר ה' **הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה**, פֵּרוּשׁ: קוֹדֶם עֲשׂוֹתוֹ. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) שֶׁהָיָה בְּלֵב אַבְרָהָם עַל מֵי הַמַּבּוּל, לְמָה לֹא תְּלָה ה' לָהֶם בִּזְכוּת הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ בָּהֶם. וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם יְכֻוַּן לוֹמַר **אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה**, פֵּרוּשׁ: אֲשֶׁר אֲנִי רָגִיל לַעֲשׂוֹת, כִּי אֵין אֲנִי מְאַבֵּד אוּמָּה אֶלָּא אִם אֵין בָּהּ צַדִּיקִים.

עוֹד יְרֻצָּה אָמְרוֹ **הַמְכַסֶּה** וְגוֹ', לֶהֱיוֹת שֶׁאַבְרָהָם הִצִּיל הַסְּדוֹמִיִּים בְּחַרְבּוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ עִם לוֹט כָּאָמוּר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, נוֹגֵעַ הַדָּבָר אֵלָיו לְדַעַת מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה בָּהֶם, וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר מְכֻסֶּה

מִמֶּנּוּ לְשׁוֹן כִּסּוּי, כִּי הוּא בְּדַעְתּוֹ הָעָם אֲשֶׁר הִצִּיל עוֹדֶנּוּ לְבֶטַח וַה' הוּא מְאַבְּדָם מִבְּלִי יְדִיעָתוֹ, לָזֶה אָמַר "הַמְכַסֶּה" וְגוֹ', וְלֹא הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ טַעַם זֶה כִּי הוּא דָּבָר יָדוּעַ:

פסוק יח

וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְצָרִיךְ אֲנִי לְהוֹדִיעוֹ מַעֲלַת הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר הַצֵּל יַצִּילוּ עַצְמָן וּבְנֵי עִירָן, הֶפֶךְ מִמַּה שֶׁחָשַׁב וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ** שֶׁיִּגְּנוּ הֵם בַּעֲדָם, וְתֵיבַת "בּוֹ" חוֹזֶרֶת אֶל "גּוֹי גָּדוֹל".

וְאִם תֹּאמַר: מַה יּוֹעִיל הוֹדָעָה זוֹ לַגּוֹי הַבָּא אַחֲרָיו?, לָזֶה אָמַר **כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: יָדַע ה' אַבְרָהָם כִּי יִשְׁתַּדֵּל עִם בָּנָיו לְהֵיטִיב, לָזֶה מוֹדִיעוֹ לְמַעַן יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְיוֹדִיעַ אוֹתָם מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ, וּבָזֶה **וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה'**.

וְאָמְרוֹ **לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם**, כָּאן הוֹדִיעַ כִּי עִקַּר הַחִבּוּב לֹא לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, אֶלָּא חִבַּת אַבְרָהָם הִיא הָעִקָּר, וְכָל מַחְשְׁבוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵם לְהָבִיא עַל אַבְרָהָם אֲשֶׁר דִּבֵּר לְהֵיטִיב אוֹתוֹ וְאֶת זַרְעוֹ עַד עוֹלָם, כִּי אִם לֹא יִשְׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לֹא יִמְצָא הַמֵּטִיב לְהַשְׁלִים הַבְטָחוֹתָיו לִידִידוֹ לְהֵיטִיב לְבָנָיו.

פסוק כ

וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקַת וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **כִּי**, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר זַעֲקַת סְדוֹם רַבָּה וְגוֹ' וְחַטָּאתָם כְּבֵדָה. גַּם כֻּפֶל אָמְרוֹ "זַעֲקַת" "וְחַטָּאתָם" וְאֵין זְעָקָה אֶלָּא מֵהַחֵטְא. גַּם אָמְרוֹ **כָּבְדָה מְאֹד**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבַּזְּמַן הַהוּא כָּל הָאֻמּוֹת גַּם כֵּן מַכְעִיסִים הָיוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם, אֶלָּא שֶׁאֵלּוּ הִפְלִיאוּ לַעֲשׂוֹת, וְלָזֶה אָמַר **כִּי רַבָּה** פֵּרוּשׁ: טַעַם הַקְפָּדָתִי לֹא לְצַד כִּי הֵם לְבַד עָלְתָה זַעֲקָתָם לְפָנַי אֶלָּא כִּי רַבָּה זַעֲקָתָם מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְכָפַל "זַעֲקָתָם" "וְחַטָּאתָם" כְּנֶגֶד שְׁתֵּי רְשָׁעִיּוֹת: הָאַחַת שֶׁהָיוּ רָעִים לַבְּרִיּוֹת וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קט:) וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁל רִיבָה, וְהַשֵּׁנִיָּה רָעִים לַשָּׁמַיִם וּכְמוֹ שֶׁגִּלּוּ מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁרָצוּ אַחַר מִשְׁכַּב זָכוּר עִם הַמַּלְאָכִים שֶׁבִּדְמוּת אֲנָשִׁים, וְהֻצְרַךְ ה' לְהוֹדִיעוֹ הַפְלָגַת רִשְׁעָם לֶהֱיוֹתָם מַעֲשֶׂה יָדָיו.

עוֹד נִתְכַּוֵּן ה' לְהַפִּיג צִנַּת דַּאֲגָתוֹ, כִּי יֹאמַר שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל לְהַצִּיל אוּמָּה רִשְׁעָה כָּל כָּךְ. לָזֶה אָמַר אֵלָיו **כִּי רַבָּה כִּי כָבְדָה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מֻחְדָּשׁ הָיָה הָרֶשַׁע שֶׁעָלָיו מִתְחַיְּבִים, וּמִקּוֹדֶם לֹא הָיוּ כָּל כָּךְ רְשָׁעִים כְּשֶׁהִצַּלְתָּ אוֹתָם.

פסוק כא

אֵרְדָה נָּא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ לְשׁוֹן יְרִידָה, וְעוֹד לָמָּה יִצְטָרֵךְ ה' לָרֶדֶת, וַהֲלֹא כָּל הָעוֹלָם כְּגַרְגִּיר שֶׁל חַרְדָּל לְפָנָיו, וְעוֹד אָמְרוֹ **הַכְּצַעֲקָתָהּ** וְגוֹ' וְכִי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יִסְתַּפֵּק בִּידִיעָה? וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כִּי לְלַמֵּד בָּא שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ בֵּית דִּין לְמַטָּה מִשְׁפָּט אֶלָּא

בְּרֵאָיָה. וְקָשֶׁה לִדְבָרָיו לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לָזֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דּוֹר הַפַּלְגָה דִּכְתִיב (בראשית יא:ה) "וַיֵּרֶד ה'" וְגוֹ', וּמְצִינוּ לְרַשִׁ"י עַצְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ כֵּן שָׁם?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא כִּי הוֹדִיעַ ה' הַסֵּדֶר אֲשֶׁר יִתְנַהֵג בּוֹ עִם הַנִּבְרָאִים לְצַד הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים. הִנֵּה שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי הַכֹּל כְּפִי הַמְּבַיֵּשׁ וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ, וּכְשֶׁיִּעָבֵר הָאָדָם עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹוֹת ה' וְיִמָּרֶה פִּי עֶלְיוֹן לְצַד מַעֲלַת הָאֵל הַגָּדוֹל, יִתְחַיֵּב לְהֵאָבֵד הוּא וְכָל סְבִיבָיו, כִּי אֶת הַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת הִכְעִיס וְכָל שֶׁהוּא מֵהַמָּרָאָה יִתְחַיֵּב עָלֶיהָ. וְיִחְשׁוֹב הָאָדָם כִּי הָאָדוֹן יָדִין אֶת עוֹלָמוֹ בְּמִשְׁפָּט זֶה וְהוּא מִשְׁפָּט צֶדֶק, וּלְעוֹלָם אִם יָבֹא ה' בְּמִשְׁפָּט בְּדֶרֶךְ טוֹעֵן וְנִטְעָן לְהִשָּׁפֵט עִם הַנִּבְרָאִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִתְחַיְּבוּ, וְגַם דּוֹר הַמַּבּוּל אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה נִשְׁפָּט מִשְׁפַּט מָוֶת. לָזֶה אָמַר ה' כָּאן בְּהוֹדְעַת דַּרְכָּיו אֶל אַבְרָהָם **אֵרְדָה נָּא**, פֵּרוּשׁ: לֹא יִשְׁפּוֹט בְּעֶרְךְ מַעֲלָתוֹ אֶלָּא בְּהַשְׁוָאָה לַנִּבְרָאִים, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ הַנָּבִיא (ישעיהו מ"ג:כ"ו) "נִשָּׁפְטָה יָחַד" בְּהַשְׁוָאָה לַנִּבְרָאִים הַפְּחוּתִים, וּבְעֶרְךְ זֶה יִשְׁפּוֹט וְיִרְאֶה אִם הוּא בְּעֶרְךְ הַצְּעָקָה שֶׁבָּאָה אֵלַי. פֵּרוּשׁ: כִּי הַצּוֹעֵק וְתוֹבֵעַ מִשְׁפָּט מֵה' יִתְבַּע הַמִּשְׁפָּט לְפִי עֶרְךְ גְּדֻלַּת הַבּוֹרֵא. לָזֶה אָמַר ה': וְאִם אַחַר שֶׁאַעֲרִיךְ הַמִּשְׁפָּט בְּעֶרְךְ שְׁלֵילַת מַעֲלָתִי עֲדַיִן שִׁעוּר שֶׁתִּהְיֶה תְּבִיעַת מִדַּת הַדִּין לְחַיְבָם – כָּלָה, וְאִם לֹא – אֵדָעָה אִם רְאוּיִים לִשְׁפּוֹט בְּדֶרֶךְ זוֹ אוֹ לֹא. וּמֵעַתָּה אֵין פֵּרוּשׁ **אֵרְדָה נָּא** אֶלָּא הַדְרָגָה בַּדִּין, וּלְעוֹלָם מִמְקוֹמוֹ יַשְׁקִיף לְדַעַת וְיַבְחִין לְבָבוֹת בְּנֵי אָדָם. **עוֹד** יִרְצֶה שֶׁהֲגַם שֶׁצַּעֲקָתָם בָּאָה, עִם כָּל זֶה רָצָה לְהַבְחִין בָּהֶם אִם בְּעֵת הַמִּשְׁפָּט לֹא חָזְרוּ בָּהֶם וְעוֹדָם מַחֲזִיקִים בְּרִשְׁעָם, וְלָזֶה שָׁלַח הַמַּלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים בַּעֲלֵי צוּרָה וְתֹאַר יָפֶה לִבְחֹן בָּהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵרְדָה נָּא** פֵּירוּשׁ עַתָּה וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ עֲשׂוּ עוֹד כְּלָה, וְאִם לֹא וְגוֹ', וְהֵם הָרְשָׁעִים כְּצַעֲקָתָם עֲשׂוּ שֶׁרָצוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד הֶחְלִיטוּ הַמַּלְאָכִים וְאָמְרוּ לְלוֹט (בראשית י"ט:י"ג) "מַשְׁחִיתִים אֲנַחְנוּ" וְגוֹ', אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן לֹא אָמְרוּ כְּלוּם. הָא לָמַדְתָּ אִם לֹא הָיוּ מְבַקְּשִׁים לִשְׁלוֹחַ יָד בַּמַּלְאָכִים, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה ה' עוֹשֶׂה לָהֶם אֲרִיכוּת זְמַן בְּמִדַּת אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְאוּלַי נָגַע ה' בְּדִין זֶה מִדִּין מוֹרֶדֶת שֶׁאָמְרוּ בְּכָתוּבוֹת (דף סג:) שֶׁאֲפִילוּ אַחַר שֶׁעָבְרוּ אַרְבַּע שַׁבָּתוֹת בְּהַכְרָזָה, בִּשְׁעַת גְּמַר דִּין מוֹדִיעִין אוֹתָהּ אוּלַי תָּשׁוּב, וְלָזֶה שָׁלַח ה' הַמַּלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים עַל דַּעַת שֶׁלֹּא יַשְׁחִיתוּ עַד שֶׁיִּרְאוּ בָהֶם כִּי עוֹדָם בְּרִשְׁעָם. וְלָזֶה סָמַךְ פָּסוּק "וַיִּפְנוּ מִשָּׁם" וְגוֹ' לְ"אֵרְדָה נָּא" וְהָבֵן:

פסוק כג

וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וְגוֹ'. לְהֱיוֹת שֶׁאָמַר ה' "הַכְּצַעֲקָתָהּ וְגוֹ' עֲשׂוּ כָּלָה", מַשְׁמַע כְּשֶׁתִּהְיֶה מַכְרַעַת מִדַּת הַדִּין כָּלָה לַכֹּל, וַהֲגַם שֶׁיֶּשְׁנָם לִקָּצַת מֵהֶם צַדִּיקִים, לָזֶה אָמַר "הַאַף תִּסְפֶּה" וְגוֹ'. וְלוּ יִהְיֶה שֶׁכַּוָּנָתְךָ לוֹמַר שֶׁתַּעֲשֶׂה אַף לְמַלֵּט הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְלוֹט שֶׁהוֹצִיאוֹ הַחוּצָה, עוֹדֶנִּי טוֹעֵן עַל זֶה אוּלַי יֵשׁ שִׁעוּר חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים, הַאַף תִּסְפֶּה הָרְשָׁעִים וְלֹא

תִּשָּׂא בַּעֲבוּר הַחֲמִשִּׁים, וְלֹא תוֹצִיא הָרִשְׁעִים מִקִּרְבָּהּ, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ**. וְאָמְרוֹ **חָלִילָה לְךָ** וְגוֹ' מֵהָמִית צַדִּיק כְּנֶגֶד חֲלֻקָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁאָמַר "הַאַף תִּסְפֶּה", אֲבָל חֲלֻקָּה שְׁנִיָּה שֶׁבִּקֵּשׁ לְהַצִּיל צַדִּיק וְרָשָׁע אֵינוֹ אֶלָּא בַּקָּשַׁת רַחֲמִים אוּלַי יִתְעַשֵּׁת ה' לוֹ וְלֹא יַעֲמִיד קָו הַדִּין עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן.

וְאָמְרוֹ **וְהָיָה כַּצַּדִּיק** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁתְּמִית צַדִּיק יִהְיֶה בְּהַשְׁוָאָה אֵצֶל הַנִּבְרָאִים יַחַד, כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע בְּהַדְרָגָה אַחַת, וְלֹא יִשְׁתַּדְּלוּ לְהִצְטַדֵּק.

וּמַה שֶּׁאָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "חָלִילָה לְךָ" כְּנֶגֶד חֲלֻקָּה שְׁנִיָּה, אִם לֹא יִתְרַצֶּה לְשָׂא לַמָּקוֹם בַּעֲבוּר חֲמִשִּׁים וְיֹאבֵד כָּל הָרִשְׁעִים, "חָלִילָה" וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ אַחֵר, שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע מֵעֲבוֹר מֵי נֹחַ, גְּלָה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא יַעֲמִיד קָו הַדִּין עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן. וְעַיֵּן בְּפָרָשַׁת נֹחַ (בראשית ט:יא) מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "וְהַקִימוֹתִי", וּמִשָּׁם תַּשְׂכִּיל כַּוָּנַת אַבְרָהָם בְּטַעֲנָתוֹ.

פסוק כו

וַיֹּאמֶר ה' אִם אֶמְצָא וְגוֹ'. הֵשִׁיב עַל שְׁאֵלָה אַחֲרוֹנָה, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יָמִית צַדִּיק, וְצֵא וּלְמַד מִשְּׁלִיחוּת לוֹט, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה צַדִּיק אֶלָּא לְמַעַן אַבְרָהָם קְרוֹבוֹ.

פסוק כח

אוּלַי יַחְסְרוּן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי הוּא צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם מִצְטָרֵף לְעֲשָׂרָה הַצְּרִיכִים לְכָל כְּרַךְ וּכְרַךְ.

פסוק כט

וַיּוֹסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו. טַעַם אָמְרוֹ "וַיּוֹסֶף", גַּם אָמְרוֹ תֵּבַת "אֵלָיו". פֵּרוּשׁ: הוֹסִיף לְהִתְפַּלֵּל בְּגֶדֶר הָרִאשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁהָאָדוֹן הוּא הַמַּשְׁלִים, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הַצֵּרוּף בְּמִנְיַן הַכְּרָכִים כִּי הוּא יַשְׁלִים כְּרַךְ אֶחָד מֵהֶם, וְלָזֶה דִּיֵּק לוֹמַר **אֵלָיו** כִּי הַהֲגָנָה זוֹ הוּא בַּהֲגָנָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

פסוק ל

וַיֹּאמֶר אַל נָא יִחַר וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָשׁ לַחֲרוֹן אַף, כִּי רָצָה שֶׁיְּגֻנֶּה הוּא וְחָשׁ לְהַקְפָּדַת הַבּוֹרֵא וְאָמַר "אַל יִחַר" וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נָא**, פֵּרוּשׁ: לָמָּה שֶׁאוֹמֵר בַּפַּעַם הַזֹּאת שֶׁמְּבַקֵּשׁ שֶׁיְּזכּוּתוֹ יָגֵן אוּלַי יִמָּצְאוּן שְׁלֹשִׁים, שֶׁהָאָדוֹן יָגֵן בְּעַד כְּרַךְ אֶחָד וְאַבְרָהָם בְּעַד כְּרַךְ אֶחָד.

פסוק לא

וַיֹּאמֶר הִנֵּה וְגוֹ' **אֶל אֲדֹנָי אוּלַי** וְגוֹ'. בִּקֵּשׁ שֶׁיְּגֻנֶּה ה' בְּעַד עֶשְׂרִים וּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּעַד עֲשָׂרָה כִּשְׁאֵלָתוֹ הַקּוֹדֶמֶת, וְלֹא אָמַר "אַל יִחַר" כְּאָמְרוֹ בְּשֶׁאָלוֹ אִם יִמָּצְאוּן שְׁלֹשִׁים שֶׁהֵם יוֹתֵר מֵעֶשְׂרִים, מִטַּעַם שֶׁלֹּא הוֹסִיף דָּבָר בִּתְפִלָּתוֹ לְהָגֵן בִּזְכוּתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל קוֹדֶם, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶל אֲדֹנָי** פֵּרוּשׁ כִּי תְּפִלָּתוֹ הִיא לְצַד הֲגָנַת הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּגֻנֶּה בְּעַד עֶשְׂרִים.

פסוק לב

אַל נָא יִחַר וגו' אַךְ הַפַּעַם. כָּאן הִגְדִּיל גַּם כֵּן שֶׁיָּגַן זְכוּתוֹ בְּעַד עֶשְׂרִים, לָזֶה אָמַר "אַל יִחַר", כִּי מִתְפַּלֵּל שֶׁיָּגַן זְכוּתוֹ, וְעוֹד שֶׁהִשְׁוָה יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר "וַאֲדַבְּרָה" וְלֹא אָמַר "אֶל אֲדֹנָי", לוֹמַר כִּי תְּפִלָּה זוֹ הִיא בְּעַד זְכוּתִי. וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **אַךְ** מִיעֵט שֶׁלֹּא יַחְזוֹר לְהִתְפַּלֵּל אוּלַי יֶחְסַר אֶחָד מֵהֶעָשָׂרָה כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַל אוּלַי יֶחְסְרוּן הַחֲמִשִּׁים חֲמִשָּׁה. אוֹ לְצַד שֶׁאֶחָד לֹא יְעַכֵּב כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר ה' (דברים כ"ה:ג') "אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ" וְאָתוּ רַבָּנַן וּבָצְרֵי חֲדָא (מכות כב:).

פסוק לג

וַיֵּלֶךְ ה' כַּאֲשֶׁר כִּלָּה וגו'. פֵּרוּשׁ: סָמוּךְ לְגָמַר דִּבְרֵי תְּשׁוּבָתוֹ לְאַבְרָהָם "לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה" הָלַךְ ה', וְלֹא נָתַן לוֹ מָקוֹם לְהִתְפַּלֵּל עַל פָּחוֹת מִשִּׁשָּׁה זֶה, לְצַד שֶׁכְּבָר אָמַר אַבְרָהָם "וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם" וְלֹא יוֹסִיף דַּבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, אוֹ לְצַד שֶׁיּוֹדֵעַ ה' כִּי לֹא תִהְיֶה הֲגָנָה בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ לְהַרַשְׁבַּ"ם (זהר חלק א' פ"ב:) שֶׁאָמַר "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם", אֶפְשָׁר שֶׁזֶּה יִהְיֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק מֻפְלָא, וְאֶפְשָׁר שֶׁאִם הָיָה אַבְרָהָם בְּקִרְבָּהּ שֶׁל סְדוֹם הָיָה מְמַלֵּט כָּל הָעִיר.

פרק יט

פסוק א

וַיָּבֹאוּ וגו' בָּעֶרֶב. טַעַם הַדָּבָר לִמְצֹא הֶכָנָה לְלוֹט לְהַכְנִיסָם וְלִזְכוֹת בְּהַצָּלָתוֹ, וְהַגַּם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה נ:יא) כִּי בִּזְכוּת אַבְרָהָם נִצּוֹל, אֲבָל צָרִיךְ לִמְצֹא לוֹ זְכוּת כָּל שֶׁהוּא, וְאִם הָיוּ בָּאִים בַּיּוֹם אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מַנִּיחִים אוֹתוֹ בְּנֵי הָעִיר לְהַכְנִיסָם כָּל עִקָּר:

וַיַּרְא לוֹט (וַיָּרֶץ) [וַיָּקָם] **וגו'**. פֵּרוּשׁ: הִכִּיר בָּהֶם כִּי הֵם מֵהַמּוּכָרִים אֲצָלוֹ לִמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן בְּהִיוֹתוֹ בִּשְׁכוּנַת אַבְרָהָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּרְא**, וְלָזֶה מָסַר נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם עִם בְּנֵי הָעִיר (וַיָּרֶץ) [וַיָּקָם] לִקְרָאתָם. וְאָמְרוֹ לָהֶם **וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם** כִּי כֵן הָיָה מִנְהַג אַבְרָהָם עִם אוֹרְחָיו וְהָלַךְ לְרָגְלָיו. וְנִכְתַּב בַּתּוֹרָה לְהוֹדִיעֵנוּ הֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין אַבְרָהָם לְלוֹט, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נ:ד) זֶה הִקְדִּים רְחִיצָה וְזֶה הִקְדִּים לִינָה קוֹדֶם רְחִיצָה, כִּי לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל כְּנִיסָתָם בְּבֵיתוֹ עֲבוֹדָה זָרָה מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם וְגוֹ':

פסוק ב

וְהַשְׁכַּמְתֶּם וְגוֹ'. רָמַז לָהֶם שֶׁצְּרִיכִין לְהִתְעַלֵּם מֵאַנְשֵׁי הָעִיר וּלְהַשְׁכִּים בַּבֹּקֶר לְלֶכֶת, כִּי חָשׁ עַל כְּבוֹדָם שֶׁלֹּא יֵדְעוּ מֵהֶם וְיִהְיֶה מַה שֶּׁהָיָה.

פסוק ג

וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ כִּי הוּא עָשָׂה מִשְׁתֶּה לִכְבוֹדָם, אֲבָל הֵם לֹא אָכְלוּ אֶלָּא מַהַמַּצּוֹת, כִּי לוֹט לֹא קַיֵּם הַתּוֹרָה כְּאַבְרָהָם, לָזֶה לֹא רָצוּ לֶאֱכֹל מִזִּבְחֵי מִשְׁתֵּהוּ כְּמוֹ שֶׁאָכְלוּ מִבֶּן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה אַבְרָהָם, זוּלַת מֵהַמַּצּוֹת. וְיוֹדְעִים הָיוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁהוֹצִיא תְּרוּמוֹתָיו וּמַעַשְׂרוֹתָיו. אוֹ לֶהֱיוֹת שֶׁעֲדַיִן לֹא הָיוּ כֹּהֲנִים בָּעוֹלָם, נַעֲשׂוּ הֵם כֹּהֲנִים וְאָכְלוּ תְּרוּמָה אֲבָל לֹא טֶבֶל. וּלְפִי דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל (מדרש הגדול) יוֹם ט"ז בְּנִיסָן הָיָה וְהֶאֱכִילָם מַצּוֹת, וְלֶהֱיוֹת שֶׁצְּרִיכִין שְׁמִירָה הֵצֵרְךְ לֶאֱפוֹתָם בְּיָדוֹ לְשֶׁמָּרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמַצּוֹת אָפָה**:

פסוק ד

טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ. וְלֹא אָמַר "אַחַר אָכְלָם וְאַנְשֵׁי" וְגוֹ', מַגִּיד שֶׁהָיָה דְּבָרִים בֵּינֵיהֶם בָּאֶמְצַע, וְהוּא אָמְרָם זְכִרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נ:ה) שֶׁהָיָה לוֹט מֵלִיץ טוֹב בְּעַד סְדוֹם. וְטַעַם שֶׁלֹּא הָפְכוּ סְדוֹם אָז תֵּכֶף וּמִיָּד, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי (בראשית יח:כא) כִּי הֵם עֲדַיִן עוֹדָם בְּסֶפֶק הַצָּלָה, כְּאָמְרוֹ "אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה". וְכֵן גַּם כֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה נ:ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיָה לוֹט מְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל סְדוֹם וְהָיוּ מְקַבְּלִים מִמֶּנּוּ, וְכֵיוָן שֶׁאָמְרוּ "הוֹצִיאֵם וְגוֹ' וְנֵדָעָה" וְגוֹ' אָמְרוּ לוֹ "עוֹד" וְגוֹ'. עוֹד טַעַם שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ סְדוֹם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁהִמְתִּינוּ עַד הַשְּׁכָמַת הַבֹּקֶר כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה זְמַן הַמְיֻחָד לְרַחֲמִים לְהַצִּיל אֶת לוֹט, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּלַּיְלָה שֶׁתִּגְבְּרֶת הַדִּינִים לֹא יִמָּלֵט לוֹט. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה נ:ה) לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים לַחַמָּה וְלַלְּבָנָה, הִלְקוּ אוֹתָם לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהֵיֵרַחַ בְּיוֹם ט"ז בְּנִיסָן.

פסוק יג

כִּי מַשְׁחִיתִים וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁאֵין מַשְׁחִית אֶלָּא אֶחָד, לְצַד שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד הָיוּ אוֹמְרִים לְשׁוֹן רַבִּים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִרְאֶה כִּי מַה שֶּׁלְּפָנָיו אֵינוֹ אֶלָּא שַׁמָּשׁ בְּעָלְמָא.
אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַל גַּבְרִיאֵל הוּא אוֹמֵר הוּא וּצְבָאוֹ, אוֹ לְצַד שֶׁאֵין גַּבְרִיאֵל יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיּוֹצִיא רָפָאֵל אֶת לוֹט, הֲרֵי שֶׁגַּם רָפָאֵל גּוֹרֵם רָעָה לִסְדוֹם וְאֵין בְּדָבָר זֶה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת.

פסוק טז

וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים. הֲגַם שֶׁאָחַד מֵהֶם הוּא הַמַּצִּיל אֶת לוֹט, אֲבָל הָאַחֵר שֶׁבָּא לַהֲפֹךְ אֵין לוֹ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת. אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַמַּצִּיל שֶׁהוּא רָפָאֵל הוּא הַמַּצִּיל וְגַבְרִיאֵל אֵינוֹ אֶלָּא מְסַיֵּעַ, לֹא מִקְרֵי זֶה עוֹשֶׂה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת. וְטַעַם גַּבְרִיאֵל שֶׁסִּיֵּעַ אֵין זֶה אֶלָּא מַכְשִׁירֵי הַשְׁחָתַת סְדוֹם, שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב כָּל עוֹד שֶׁהָיָה לוֹט בְּתוֹכָהּ, וְהָיָה רָפָאֵל מוֹנְעוֹ מֵעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיֵּצֵא לוֹט.

פסוק יז

אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְגוֹ'. הַטַּעַם לְצַד כִּי הַכָּרַת פְּנֵי הָאָדָם תַּעֲנֶה בּוֹ מַה פָּעַל, לְזֶה לֹא יַחְזִיר פָּנָיו לְמוּל הָעִיר, כִּי שָׁם הַמַּשְׁחִיתִים וְיַכִּירוּ בּוֹ סִימַן הַתִּיעוּב, וְאֵין לוֹ זְכוּת לְהִנָּצֵל מֵהֶם. וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה לְאִשְׁתּוֹ.

פסוק כ

הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת. קָשֶׁה, מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם נִתְחַיְּבָה הָעִיר, מַה יוֹעִיל בַּקָּשָׁתוֹ מֵהֶם? וְעוֹד, רוֹאֲנִי כִּי שָׁמְעוּ לְקוֹלוֹ וְאָמְרוּ **נָשָׂאתִי פָנֶיךָ** וְגוֹ', וְאִם לֹא נִתְחַיְּבָה, מִבְּלִי בַּקָּשָׁתוֹ שֶׁל לוֹט אֵין לָהֶם רְשׁוּת לְהַשְׁחִיתָהּ.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י.) יְשִׁיבָתָהּ שֶׁל צוֹעַר חֲמִשִּׁים וְאַחַת שָׁנָה וְשֶׁל סְדוֹם חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם וְכוּ' ע"כ. וּכְפִי זֶה דִּן לוֹט לִפְנֵיהֶם כִּי עֲדַיִן לֹא נִשְׁלְמָה סְאָתָהּ. וְהַן אֱמֶת כִּי יִשְׁתַּנֶּה הַדִּין (בבא קמא ס.) בֵּין קוֹדֶם שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לַמַּחֲבֵל לְאַחַר שֶׁנִּתַּן וְכוּ', שֶׁהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִשְׁלְמָה סְאָתָהּ אַף עַל פִּי כֵן כֵּיוָן שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לַמַּשְׁחִית אֵין לָהּ זְכוּת לְהִמָּלֵט מֵהַדִּין, וּכְפִי זֶה הַדָּבָר תָּלוּי בְּיַד הַמַּשְׁחִית, לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹט וְשָׁאַל הַדָּבָר מִמֶּנּוּ, וְקִבֵּל דְּבָרָיו וְאָמַר **נָשָׂאתִי פָנֶיךָ** וְגוֹ', וְתִמְצָא שֶׁתֵּכֶף הָלַךְ לוֹ לוֹט מִצּוֹעַר כִּי יָרֵא שֶׁהִגִּיעַ זְמַן תַּשְׁלוּם פּוּרְעָנוּתָהּ.

פרק כ

פסוק ב

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה. כָּאן לֹא צִוָּה לָהּ שֶׁתַּקְדִּים לוֹמַר הִיא, כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּרִדְתּוֹ לְמִצְרַיִם, כִּי שָׁם מְקוֹם הַכְּעוּר וְהִיא פֶּלֶא בֵּינֵיהֶם בְּיָפְיָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּגְרָר. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר לוֹ אֲבִימֶלֶךְ "מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה", מַה שֶּׁלֹּא שְׁאָלוֹ בְּסֵדֶר זֶה פַּרְעֹה, כִּי מְקוֹמוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ לֹא הָיוּ כְּעוּרִים וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם יִפֵי וְלֹא תִּתְפַּלֵּא שָׂרָה בְּיָפְיָהּ כָּל כָּךְ, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁהִסְכִּים עָלָיו שֶׁיָּגוּר בִּמְגוּרָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן פַּרְעֹה.

פסוק ג

הִנְךָ מֵת עַל הָאִשָּׁה. פֵּירוּשׁ: חַיָּב אַתָּה מִיתָה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהִיא וְכוּ', פֵּירוּשׁ אַחַר שֶׁאֲנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל. אֲבָל אִם לֹא הוֹדִיעוֹ, הֲגַם שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה, לֹא יִתְחַיֵּב מִיתָה, כִּי בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ בְּשׁוֹגֵג בְּחָשְׁבוֹ כִּי הִיא פְּנוּיָה פָּטוּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק י' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים.

עוֹד יִסְבֹּל הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הִנְּךָ מֵת** וְגוֹ' **אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהִיא בְּעֻלַת בָּעַל** – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיְּדַעְתָּ שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל, וּכְפִי זֶה יִתְחַיֵּב כְּפִי הַדִּין. אֶלָּא שֶׁאַחַר הָאֱמֶת מֵהָאמוּר בָּעִנְיָן נִרְאֶה כִּי לֹא יָדַע שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל.

פסוק ד

וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים: בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ פְּטוּר, וְעַל אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ חַיָּב. לְזֶה נִתְחַכֵּם מֵחֲשֹׁשׁ שֶׁיִּהְיֶה דִּין שָׂרָה דִּין אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא קָרַב כָּל עִקָּר.

הֲגוֹי גַּם צַדִּיק וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **הֲגוֹי**, עוֹד אָמְרוֹ **גַּם צַדִּיק**, עוֹד אָמְרוֹ **תַּהֲרֹג**, וְלֹא כֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי ה', שֶׁאִם יָשִׁיב הָאִשָּׁה וְלֹא יִקְרַב עָלֶיהָ אֵינוֹ בֶּן מָוֶת.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סד.) בְּפָסוּק (מלכים א כב:יז) "יָשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם", שֶׁאָמַר "בְּשָׁלוֹם" כְּאָמְרוֹ עַל הַמֵּת, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מֵת אָדָם זוּלַת אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְאָמַר לְשׁוֹן מִיתָה עַל כָּל הָעָם, הֲרֵאתָ לְדַעַת כִּי צָרַת הַמֶּלֶךְ הִיא צָרַת כָּל הָעָם, וּמִן הָרָאוּי לְצַדֵּד שֶׁלֹּא תָּבֹא רָעָה עַל הַמֶּלֶךְ הֲגַם שֶׁיִּתְחַיֵּב עַל מַעֲשֵׂהוּ לְצַד הַגָּעַת הָרַע לְכָלְלוּת הָעָם. וְהוּא מַה שֶּׁמַּתְמִיהַּ בְּאָמְרוֹ "הֲגוֹי", פֵּרוּשׁ יְחֹס עַצְמוֹ לְגוֹי לְטַעַם הַנִּזְכָּר, "גַּם צַדִּיק", שֶׁבְּעֵרֶךְ הֱיוֹתוֹ צַדִּיק אֲפִלּוּ פְּרָט אֶחָד לֹא יֵעָוֵת הָאֵל מִשְׁפָּט לַהֲרֹג צַדִּיק אֶחָד. וְטַעַם אָמְרוֹ כֵּן, לֶהֱיוֹת שֶׁהֵבִין בִּדְבְרֵי ה' כִּי נֶחְלְטָה הַגְּזֵרָה עָלָיו לָמוּת כְּאָמְרוֹ "הִנְּךָ מֵת" בְּהֶחְלֵט "עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ", פֵּרוּשׁ שֶׁכְּבָר לָקַחְתָּ, עַל הַלְּקִיחָה לְבַד. וְטָעָן הֲלֹא הוּא צַדִּיק כִּי אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה עַל הַלְּקִיחָה כֵּיוָן שֶׁלֹּא קָרַב אֵלֶיהָ וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ כְּמִשְׁפַּט עֲרָיוֹת יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי הוּא צַדִּיק וְצַדִּיק בְּדִינוֹ. וְהוֹסִיף עוֹד לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה בָּא עָלֶיהָ הוּא פָּטוּר, שֶׁהֲרֵי בֶּן נֹחַ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ שׁוֹגֵג פָּטוּר, וְהוּא שׁוֹגֵג הוּא כְּאָמְרוֹ "הֲלֹא הוּא אָמַר לִי אֲחֹתִי הִיא".

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהֵבִין בְּמַאֲמַר ה' כִּי הוּא יָדַע שֶׁהִיא בְּעוּלַת בַּעַל, וְאָמַר כִּי לֹא כֵן הוּא, "הֲלֹא הוּא אָמַר לִי" וְגוֹ':

פסוק ה

וְאָמְרוֹ **בְּתָם לְבָבִי וְגוֹ'**. נִתְכַּוֵּן לְהַשִּׁיב לַחֲשֹׁשֶׁת שֶׁהִיא אֵשֶׁת אִישׁ וּבַעְלָהּ הוּא אָדָם אַחֵר, וּמַה הֵרְוִיחַ בְּאָמְרוֹ אַבְרָהָם עָלֶיהָ "אֲחוֹתִי הִיא"? לָזֶה אָמַר **בְּתָם לְבָבִי** וְגוֹ', חֲשַׁבְתִּי שֶׁפְּנוּיָה הִיא וְאֵין לִי מִשְׁפַּט מָוֶת. וְאָמְרוֹ **וּבְנִקְיוֹן כַּפַּי** נִתְכַּוֵּן לִשְׁלוֹל מִשְׁפַּט מָוֶת מִדִּין גָּזֵל, דְּאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין נז.) וּפִסְקָהּ רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בֶּן נֹחַ חַיָּב עַל הַגָּזֵל וְכוּ' וְאֶחָד הַגּוֹזֵל וְכוּ' אוֹ גּוֹנֵב נֶפֶשׁ, עַד כָּאן. וְלָאו דַּוְקָא גּוֹנֵב וְהוּא הַדִּין גּוֹזֵל, דְּבִיפַּת תּוֹאַר נֶאֱמַר דִּין גּוֹנֵב נֶפֶשׁ בְּבְרִיתָא (שָׁם), וּיפַת תּוֹאַר גְּזוּלָה הִיא לֹא גְּנוּבָה, וְלִרְבוּתָא כָּתַב

רַמְבַּ"ם גּוֹנֵב, וְכֵן כָּתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה. וְאִם כֵּן מֵעֵת שֶׁלְּקָחָהּ אֲבִימֶלֶךְ נִתְחַיֵּב מִיתָה, לָזֶה אָמַר **וּבְנָקְיוֹן כַּפַּי** כִּי בִּרְצוֹנָם חָשַׁבְתִּי שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר וּלְמַעֲלָה תֵּחָשֵׁב לְאָחִיהָ שֶׁנִּשְׁאָה מֶלֶךְ.

פסוק ו

וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים וְגוֹ'. הִסְכִּים לוֹ עַל דְּבָרָיו כִּי לֹא נִתְחַיֵּב מִיתָה עַל אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי בְּתֹם לְבָבוֹ, אַף עַל נְקִיּוֹן כַּפַּיִם לֹא הִסְכִּים. וְאוּלַי שֶׁהֲגַם שֶׁהוּא לֹא גָּזַל, עִם כָּל זֶה אַלְמוּת הַמַּלְכוּת הָיָה בָּאֶמְצָעוּת, וַהֲגַם שֶׁאֵינָהּ גְּזֵלָה שֶׁיִּתְחַיֵּב עָלֶיהָ, עִם כָּל זֶה נְקִיּוֹן כַּפַּיִם אֵינוֹ. אוֹ לְצַד שֶׁבִּדְבְרֵי ה' לֹא הָיָה מָקוֹם לִטְעוֹת בּוֹ, אֶלָּא אֲבִימֶלֶךְ הָיָה מְצַדֵּד כָּל צִדְדֵי הַסְּפֵקוֹת, לָזֶה לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ "וּבְנָקְיוֹן" וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **וָאֶחְשֹׂךְ וְגוֹ'**. נִתְכַּוֵּן לְפָרֵשׁ לוֹ כַּוָּנָתוֹ, כִּי מַה שֶּׁאָמַר לוֹ "הִנְּךָ מֵת" וְגוֹ' לֹא עַל מַה שֶּׁעָבַר, אֶלָּא אִם לֹא יַחְזִיר וְיִקְרַב אֵלֶיהָ יָמוּת, וְלָזֶה הִתְרָה בּוֹ קוֹדֶם וְחָשַׂךְ אוֹתוֹ בְּמַה שֶּׁהוֹדִיעוֹ כִּי הִיא בְּעוּלַת בַּעַל.

מַחֲטוֹא לִי. וּפֵרוּשׁ **לִי** שֶׁהֲגַם שֶׁאִם לֹא הָיָה מוֹדִיעוֹ וְהָיָה נִכְשָׁל לֹא הָיָה הַחֵטְא מִחַיְּבוֹ מִיתָה לַאֲבִימֶלֶךְ, אַף עַל פִּי כֵן לְגַבֵּי הָאֱלֹהִים יֵשׁ לוֹ דְּבַר הַקְפָּדָה, בֵּין לְסִבַּת הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיִּשְׁכַּב אֵשֶׁת אִישׁ וְהִיא זִמָּה, וְעוֹד לְצַד שָׂרָה וְאַבְרָהָם שֶׁגָּנַאי הוּא לָהֶם וְהֵם יְדִידֵי עֶלְיוֹן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבֵת **לִי**.

וְאָמְרוֹ **עַל כֵּן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: לְצַד הֱיוֹת הַדְּבָרִים בְּסֵדֶר זֶה הוּא שֶׁבָּאתִי לְהוֹדִיעֲךָ לִמְנוֹעַ עַצְמְךָ מִמֶּנָּה, אֲבָל זוּלַת זֶה פֵּרַשׁ שֶׁאִם הָיִיתָ יוֹדְעָהּ בְּעוּלַת בַּעַל וְלָקַחְתָּ אוֹתָהּ הָיִיתִי הוֹרֶגְךָ, שֶׁהַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּן עַל מַחְשֶׁבֶת גּוֹיִם הָרָעָה וּמְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נב:יג) שֶׁאָמְרוּ מַלְאָךְ דְּחָפוֹ מֵעָלֶיהָ, יְדַיֵּק הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **לֹא נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ**.

פסוק ז

וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת וְגוֹ'. אָמְרוֹ **כִּי נָבִיא הוּא** פֵּרוּשׁ כִּי נָבִיא הוּא הָאִישׁ שֶׁזּוֹ אִשְׁתּוֹ, כִּי עֲדַיִן לֹא יָדַע בְּפֵרוּשׁ שֶׁאֵשֶׁת אַבְרָהָם הָיְתָה, כִּי בְּדִבְרֵיהֶם לֹא הֻזְכַּר הַבַּעַל וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, וּבְאָמְרוֹ "נָבִיא הוּא" יָדוּעַ שֶׁהוּא אַבְרָהָם, כִּי אֵין נָבִיא זוּלָתוֹ בַּיָּמִים הָהֵם.

עוֹד יִרְצֶה **כִּי נָבִיא הוּא** וְיֵדַע שֶׁהֲגַם שֶׁנִּסְתָּרָה הִיא, לֹא נִטְמְאָה.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי נָבִיא הוּא** וּבָזֶה יִתְפַּלֵּל בַּעֲדֶךָ וְתוֹעִיל תְּפִלָּתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וָחְיֵה**.

פסוק ט

וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **מָה עָשִׂיתָ**, וְאִם רוֹצֶה לוֹמַר מָה הַמַּעֲשֶׂה הָרַע שֶׁעָשִׂיתָ לָנוּ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים "מֶה חָטָאתִי לָךְ". אוּלַי שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "מָה עָשִׂיתָ לָנוּ" קוֹדֶם "מֶה חָטָאתִי לָךְ" לְרָמוֹז לוֹ מָה טּוֹבָה עָשִׂיתָ לָנוּ וּגְמַלְתִּיךָ רָעָה שֶׁבְּעֵד זֶה הֵבֵאתָ וְגוֹ',

וְהַכַּוָּנָה לֶהֱיוֹת שֶׁאֵין אָדָם מִתְחַיֵּב רַע בָּעוֹלָם כְּמִשְׁלֵם רָעָה תַּחַת טוֹבָה, לָזֶה רָמַז לוֹ שֶׁלֹּא יַסְפִּיק עֲשׂוֹתָם לוֹ לְאַבְרָהָם רָעָה לַעֲשׂוֹת לָהֶם מַה שֶּׁעָשָׂה שָׂרָצָה לְאַבְדָם מִן הָעוֹלָם, וְאֵין מְצִיאוּת רַע בָּעוֹלָם שֶׁיִּהְיֶה זֶה תַּשְׁלוּמוֹ, כְּאָמְרוֹ "מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ" וְגוֹ' זוּלַת אִם קָדַם לַעֲשׂוֹת לָהֶם טוֹבָה וְהֵם גְּמָלוּהוּ רָעָה, וְכָל הַכָּתוּב הוּא דִּבְרֵי תוֹכֵחָה עַל מַה שֶּׁעָשָׂה.

פסוק י

וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ. לֶהֱיוֹת שֶׁפְּסוּק רִאשׁוֹן הוּא תּוֹכָחָה וְקִבְלָנוּת, וְדִבּוּר זֶה הוּא שְׁאֵלָה לְדַעַת טַעְמוֹ, כִּי וַדַּאי לֹא נִתְכַּוֵּן לְהָרַע אֶלָּא טַעְמוֹ כָּמוּס עִמּוֹ, לָזֶה יְחֻד אֲמִירָה בְּפָנֵי עַצְמוֹ שֶׁשְּׁאָלוֹ "מָה רָאִיתָ" וְגוֹ':

פסוק יא

כִּי אָמַרְתִּי וְגוֹ'. זוֹ תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ "מָה רָאִיתָ", וְאוֹמֵר **רַק** וְגוֹ' לְצַד שֶׁאָמַר אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ: וְאִם חָשַׁשְׁתָּ לָהֶם שֶׁאֵין לָהֶם יִרְאַת אֱלֹהִים, אִם כֵּן לֹא תָחוּשׁ שֶׁיַּהַרְגוּ אוֹתְךָ וְיִקְחוּ אֶת אִשְׁתְּךָ מִמְּךָ וְלֹא יְחוּשׁוּ לְאִסּוּר אֵשֶׁת אִישׁ? לָזֶה אָמַר "רַק" – מְעוּט, לוֹמַר שֶׁחוֹשְׁשִׁים הֵם לְיִרְאַת אֱלֹהִים לְהָקֵל חוֹמֶר הַדָּבָר עַל יְדֵי שֶׁיַּהַרְגוּנִי. פֵּרוּשׁ, כִּי אִם לֹא יַהַרְגוּהוּ עַל כָּל בִּיאָה וּבִיאָה יִתְחַיְּבוּ מִיתָה וְיֵשׁ עֹנֶשׁ מָרֻבֶּה, וְגַם יָמוּתוּ כָּל הַבָּא עָלֶיהָ. לָזֶה יִתְחַכְּמוּ לַהֲרֹג אֶת אַבְרָהָם וְאֵין כָּאן אֶלָּא עֹנֶשׁ עָוֹן אֶחָד וְאָדָם אֶחָד. וּמַה גַּם אִם יַהַרְגוּהוּ הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם כְּאֶחָד יֵשׁ בָּזֶה צַד פְּטוֹר. וְלָזֶה חָשׁ וְאָמַר "אֲחוֹתִי". וּבָזֶה הֵשִׁיב עַל שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ.

פסוק יב

וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי וְגוֹ'. כָּאן חִיֵּב אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ וּמִלֵּט עַצְמוֹ גַּם מֵהַתַּרְעוֹמֶת שֶׁנִּתְרַעֵם וְקִבֵּל עָלָיו "מָה עָשִׂיתָ לָנוּ" וְגוֹ', וְאָמַר **וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי** וְגוֹ', וְכִי אָמַרְתִּי שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתִּי לְהִתְרַעֵם עָלַי שֶׁהִתְעֵיתִי יִרְאֵי אֱלֹהִים? אֲנִי אָמַרְתִּי אֲחוֹתִי, וְיכוֹלָה לִהְיוֹת אֲחוֹתִי וְאִשְׁתִּי, וַעֲלֵיכֶם לִשְׁאוֹל אִם הִיא אִשְׁתִּי הֲגַם שֶׁאָמַרְתִּי אֲחוֹתִי, שֶׁיָּכוֹל אֲנִי לִקְרֹא לָהּ אֲחוֹתִי וְאֵין בָּזֶה הֶחְלֵט שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתִּי לְמִי שֶׁיִּהְיֶה יָרֵא וְחָרֵד מֵחֲטֹא לֵאלֹהִים. וְאוּלַי לְצַד טַעֲנָה זוֹ הִרְגִּישׁ אֲבִימֶלֶךְ כִּי הָאֱמֶת עִם אַבְרָהָם וַיִּתֵּן לוֹ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת. גַּם נִתְכַּוֵּן לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ בְּמוֹצִיא שֶׁקֶר מִפִּיו, וְהַצַּדִּיקִים חוֹשְׁשִׁין לַכְּעוּר וְלַדּוֹמֶה לוֹ.

פסוק יג

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר וְגוֹ'. כָּאן בָּא לְתֵת טַעַם לִדְבָרוֹ הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמַר "אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים", כִּי יֹאמַר אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ: מָה רָאִיתָ בַּמָּקוֹם שֶׁחָשַׁדְתָּ אוֹתָם שֶׁאֵין לָהֶם יִרְאַת אֱלֹהִים? לָזֶה אָמַר כִּי תַּקָּנָה זוֹ שֶׁתִּתְקֵן לוֹמַר "אֲחוֹתִי" – לֹא לְסִבַּת הַמָּקוֹם הַהוּא לְבַד, אֶלָּא בְּדֶרֶךְ כְּלָל תִּקֵּן זֶה לַחֲשֹׁשׁ מָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ יִרְאַת אֱלֹהִים, וְסָפֵק זֶה לֹא יָצָתָה מִמֶּנּוּ גָּרֵר, שֶׁהֲגַם שֶׁאֵין לָהּ

חֻזְקַת "אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים", יוֹדֶה שֶׁאֵין לְאַבְרָהָם בָּהּ חֻזְקָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ יִרְאַת אֱלֹהִים. וּמֵעַתָּה נִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹת אֲבִימֶלֶךְ.

פסוק יח

כִּי עָצֹר וְגוֹ' עַל דְּבַר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה, הֲרֵי שֶׁעָקַר הָיָה בַּיָּמִים הָהֵם. וְגַם לְגַלּוֹת כִּי תּוֹעִיל תְּפִלַּת אַבְרָהָם לִפְקֹד עֲקָרוֹת, וְהוֹעִילָה גַּם עַל עַצְמוֹ וְנִפְקַד. גַּם לְהוֹדִיעַ, כָּל הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ וְכוּ' הוּא נַעֲנֶה וְכוּ', וְלָזֶה סָמַךְ לְפָסוּק זֶה פָּסוּק "וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה". וַהֲגַם שֶׁכְּבָר קָדְמָה הַהַבְטָחָה, אִם אֵינוֹ עִנְיַן הַסְּמִיכוּת לְגוּפוֹ תִּנֵּהוּ לְעִנְיַן לְזוּלַת, וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה:

פרק כא

פסוק א

וַה' פָּקַד וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר אָמָר. פֵּרוּשׁ: לֹא לְצַד שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל אֲבִימֶלֶךְ וּמִטַּעַם כָּל הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ וְכוּ', וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה נִפְקָד, וְזֶה יְמַעֵט חָס וְשָׁלוֹם הַהַבְטָחָה שֶׁאָמוּרָה בְּתִחִלַּת הַפָּרָשָׁה, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר אָמָר.

עוֹד לְעוֹלָם, כִּי תְּפִלָּתוֹ עַל אֲבִימֶלֶךְ הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לִפְקִידַת שָׂרָה, וְהַבְטָחָתוֹ יִתְבָּרַךְ הָיְתָה שֶׁיִּתֵּן לוֹ בֵּן, וְהִזְמִין לוֹ הַשֵּׁם מִצְוָה שֶׁסְּגֻלָּתָהּ שֶׁיִּפְקֹד, וּבְזֶה נִתְקַיְּמָה הַבְטָחָתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר אָמָר**, פֵּרוּשׁ: וּלְצַד הָאֲמִירָה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם הוּא שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ הַדָּבָר וְנִפְקְדָה, כִּי כְּשֶׁיִּרְצֶה הַשֵּׁם לְהֵיטִיב יַזְמִין הַמְּצָוָה שֶׁסְּגֻלָּתָהּ הִיא הַטּוֹבָה הַמְבֻקֶּשֶׁת. וְתִמְצָא שֶׁקּוֹדֶם הַבְטָחַת הַפְּקִידָה כְּבָר נִזְדַּמֵּן לְאַבְרָהָם מַעֲשֶׂה פַּרְעֹה שֶׁהוּא בְּדוֹמֶה לְמַעֲשֵׂה אֲבִימֶלֶךְ, וְלֹא עָצְרוֹ הַשֵּׁם לְפַרְעֹה כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּלֵּל עָלָיו אַבְרָהָם, וְזֶה לְךָ הָאוֹת לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ.

וַיַּעַשׂ ה' וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר "וַיַּעַשׂ" וְגוֹ', יָכִין לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) בְּפָסוּק "כָּעֵת חַיָּה", שֶׁשָּׂרַט לָהּ הַמַּלְאָךְ שְׂרִיטָה בַּכּוֹתֶל כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַשָּׁמֶשׁ לְמָקוֹם זֶה וּלְשָׂרָה בֵּן, וְהוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנִּתְקַיְּמָם מַאֲמַר הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר אֵלֶיהָ בְּדִקְדּוּק הַזְּמַן. **עוֹד** יָכִין הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית י"ח:י') "בֵּן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ" שֶׁבָּא מִצַּד הַנִּקְבָה, וּלְסִבָּה זוֹ הֻצְרַךְ לָעֻקְדָה. וְיָדוּעַ הוּא כִּי זוֹ הִיא סִבַּת מִיתַת שָׂרָה, וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי כִּי הִקְפִּיד ה' עַל צְחִיקַת שָׂרָה וְקִיֵּם הַגְּזֵרָה שֶׁלֹּא תֵּלֵד שָׂרָה אֶלָּא בֵּן מִסְטָרָא דְּנוּקְבָא, כְּאָמְרוֹ (בראשית י"ז:י"ט) "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת". לָזֶה אָמַר **וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר**, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הַדִּבּוּר קָשֶׁה, וְהוּא שֶׁלֹּא יְלַדְתּוֹ שָׁלֵם בַּשְּׁלֵמוּת הַצָּרִיךְ, וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְנִפְטְרָה שָׂרָה מִסִּבָּה זוֹ. וּלְדֶרֶךְ זֶה קִיּוּם הַהַבְטָחָה עַל הַשְּׂרִיטָה שֶׁשָּׂרַט לָהּ הַמַּלְאָךְ נִרְמָזָה בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה דִּכְתִיב "לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ" וְגוֹ'.

פסוק ב

וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן. אָמַר "וַתַּהַר" יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נג:ה) בֵּית מַטְרִין לֹא הָיָה לָהּ, לָזֶה מוֹדִיעַ כִּי הָיָה נָס גַּם בַּהֵרָיוֹן. וְאָמְרוֹ **לְאַבְרָהָם** רָמַז בֵּן זֶה לְאַבְרָהָם וְלֹא יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָהָם, כִּי לֹא יִקָּרֵא שְׁמוֹ בֶּן אַבְרָהָם, דִּכְתִיב (בראשית כא:יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע". וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית טז:טו) "וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן", שָׁם נִקְרָא שְׁמוֹ אַבְרָם, אֲבָל אַחַר שֶׁנֶּעֱקַר שֵׁם אַבְרָם שֶׁלֹּא יִזָּכֵר עוֹד שֵׁם זֶה עָלָיו אֶלָּא אַבְרָהָם, יִשְׁמָעֵאל אֵין לוֹ לִיקָּרֵא בֶּן אַבְרָהָם. וְאוּלַי כִּי לָזֶה הַקּוֹרֵא לְאַבְרָהָם אַבְרָם עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה (ברכות י״ג), טַעַם הַקְפָּדָתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּי כְּשֶׁיִּקָּרֵא לוֹ אַבְרָם מְיֻחָס אֵלָיו יִשְׁמָעֵאל לְבַד, וַה' אָמַר "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע", וְאֵין זֶה אֶלָּא כְּשֶׁיֵּעָקֵר שֵׁם אַבְרָם. וְטַעַם זֶה אֵינוֹ בְּיַעֲקֹב, לָזֶה הֲגַם שֶׁנִּקְרָא יִשְׂרָאֵל אֵין קְפִידָא שֶׁיִּקָּרֵא יַעֲקֹב. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית לה:י) "לֹא יִקָּרֵא" וְגוֹ' וְתִמְצָא טַעַם אַחֵר:

לִזְקֻנָיו. טַעַם הַהוֹדָעָה, גַּם אָמְרוֹ **לִזְקֻנָיו** וְלֹא אָמַר לִזְקֻנָתוֹ, לְמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ כִּי הָיָה חָסֵר בְּעֵת הַלֵּידָה נֶפֶשׁ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לְהוֹלִיד, וְלֹא הָיְתָה לוֹ אֶלָּא מֵעַלְמָא דְּנוּקְבָא. יְכֻוִּין הַכָּתוּב כִּי יָלְדָה אָז, וְגַם יָלְדָה בּוֹ הֶכְנַת לֵידָה אַחֶרֶת לִזְקֻנָה שֵׁנִית שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מִן הַהֶחְלֵט הוּא לְהַשִּׂיג אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה דָּבָר חָדָשׁ אִם לֹא יַקְדִּים הֶכְנַת הַמְקַבֵּל, כַּיָּדוּעַ לְחַכְמֵי אֱמֶת. וְאִם לֹא הָיְתָה לְיִצְחָק אֶלָּא הַנֶּפֶשׁ שֶׁמֵּעַלְמָא דְּנוּקְבָא וְהָיָה חָסֵר הֶכְנַת הַקַּבָּלַת נֶפֶשׁ מֵעָלְמָא דִּדְכוּרָא, לֹא תוֹעִיל לוֹ הָעֲקֻדָּה. וְזֶה הוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **וַתֵּלֶד** וְגוֹ', הוֹדִיעַ שֶׁיָּלְדָה לִשְׁנֵי זְמַנֵּי זְקֻנָתוֹ: הָאֵי הוּא עֵת לֵידָתוֹ, וְהַב' הִיא הֶכְנָה לְעֵת זְקֻנָה אַחֶרֶת שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהוּא זְמַן הָעֲקֵדָה.

אוֹ יְרֻמּוֹז **לִזְקֻנָיו** – זְקֻנָתוֹ וְזִקְנַת אִשְׁתּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "אֲחֵרֵי בְלוֹתִי וְגוֹ' וַאדֹנִי זָקֵן" (בראשית יח:יב).

פסוק ג

בְּנוֹ הַנּוֹלַד לוֹ אֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן אַחֵר שֶׁהוּא יִשְׁמָעֵאל, לָזֶה אָמַר "הַנּוֹלַד לוֹ" לְדָבָר הַנָּאוֹת לוֹ לְהִקָּרֵאוֹת עָלָיו לְתַכְלִית תַּאֲוָתוֹ, מַה שֶּׁלֹּא אָמַר הַכָּתוּב כֵּן בְּלֵידַת יִשְׁמָעֵאל. וְאוֹמֵר **אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ שָׂרָה**, רָמַז לְמַה שֶּׁהָיוּ מִתְפַּלְּלִין תָּמִיד: אַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר, כָּל הַזֶּרַע שֶׁלִּי יִהְיֶה מִצַּדֶּקֶת זוֹ, וְשָׂרָה גַּם הִיא וְכוּ', כְּנֶגֶד תְּפִלָּתָהּ אָמַר "יָלְדָה לוֹ", וּכְנֶגֶד תְּפִלָּתוֹ אָמַר "שָׂרָה".

עוֹד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לִקְרִיאַת שְׁמוֹ יִצְחָק, לְצַד שֶׁיָּלְדָה הַזִּקְנָה לַזָּקֵן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית כא:ו) "צְחֹק עָשָׂה לִי" וְגוֹ':

פסוק יא

עַל אוֹדוֹת בְּנוֹ. פֵּירוּשׁ: לְבַל יֵצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְיִשְׁתַּקַּע בֶּאֱמוּנוֹת רָעוֹת בְּצֵאתוֹ מִבֵּית אָבִיו, וְסוֹף כָּל סוֹף בְּנוֹ הוּא.

עוֹד יִרְצֶה **עַל אוֹדוֹת בְּנוֹ** – אֲשֶׁר יִחֲסָה אוֹתוֹ שָׂרָה לְהָגָר, כְּאָמְרָהּ "הָאָמָה וְאֶת בְּנָהּ וְגוֹ' בֶּן הָאָמָה". וּבָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהִצְדִּיק דִּבְרֵי שָׂרָה וְאָמַר לוֹ "כֹּל אֲשֶׁר וְגוֹ' שְׁמַע בְּקוֹלָהּ", וְאַל תַּחְשׁוֹב אוֹתוֹ בְּנָךְ. וְהוּא אָמְרוֹ **עַל הַנַּעַר** וְגוֹ', עָקַר לוֹ שֵׁם בְּנוֹ וְאָמַר לוֹ "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ" וְגוֹ' וּבֵן זֶה עַל שֵׁם אִמּוֹ יִקָּרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה** וְגוֹמֵר. וְתִמְצָא שֶׁחָזַר אַבְרָהָם וְהוֹדָה לִדְבָרֶיהָ, דִּכְתִיב "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם וְגוֹ' וְאֶת הַיֶּלֶד" וְגוֹ' וְלֹא אָמַר "וְאֶת בְּנוֹ", כִּי הֵעִיד הַכָּתוּב עַל אַבְרָהָם.

פסוק יד

עַל שִׁכְמָהּ וְאֶת הַיֶּלֶד. פֵּירוּשׁ: גַּם אוֹתוֹ שָׂם עַל שִׁכְמָהּ, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לְצֵאת מִבֵּית אָבִיו, לָזֶה עָקְדוֹ כְּיֶלֶד וְשָׂמוֹ עַל שִׁכְמָהּ וְגֵרְשָׁהּ.

פסוק כד

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: יֵשׁ לַהֲשִׁיבְךָ עַל טַעֲנָתְךָ שֶׁאָמַרְתָּ "כַּחֶסֶד" וְגוֹ', אֶלָּא שֶׁאֲנִי חָפֵץ בַּדָּבָר – אִשְׁבַּע.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁרְצָה לְהוֹכִיחוֹ עַל אוֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ (בראשית כא:כה), חָשׁ שֶׁיַּחְשׁוֹב שֶׁמִּשִּׁיבוֹ לִסְתּוֹר חַסְדּוֹ וּלְבִלְתִּי יִשְׁבַּע, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **אָנֹכִי אַשְׁבִּיעַ** וְאַחַר כָּךְ הוֹכִיחוֹ עַל וְגוֹ'.

עוֹד יָכוֹן לוֹמַר **אָנֹכִי אַשְׁבִּיעַ**, פֵּירוּשׁ: עַל עַצְמוֹ, לֹא אָרַע לְךָ וְגוֹ', וְנִתְכַּוֵּן לְשָׁלוֹל חִיּוּב בְּנוֹ. **אוֹ** יִרְצֶה כִּי הוּא יִשְׁבַּע וְיַשְׁבִּיעַ בָּנָיו עַל שִׁלּוּשָׁה דּוֹרוֹת אֵלּוּ, וְהַנְּקוּד יוֹכִיחַ:

פסוק כו

וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וְגוֹ' וְגַם אָנֹכִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה חָזַר לוֹמַר "וְגַם אָנֹכִי". וְיֵרָאֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה** וְגוֹ', לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "לֹא יָדַעְתִּי" וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁחוֹזֵר לְדִבְרֵי אַבְרָהָם?

אֲכָל הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהוּא יָדַע שֶׁגָּזְלוּ מֵאַבְרָהָם בְּאֵר הַמַּיִם, אֲבָל לֹא יָדַע מִי וָמִי הַגּוֹזְלִים. וּמֵעַתָּה יֹאמַר אַבְרָהָם שֶׁעָלָיו הָיָה לְבַקֵּשׁ מִי וָמִי עוֹשֵׂי רִשְׁעָה, לָזֶה הֵשִׁיב שֶׁגַּם אַבְרָהָם עָשָׂה שֶׁלֹּא כַּהוֹגֶן שֶׁלֹּא הוֹדִיעַ הַדָּבָר לַמֶּלֶךְ, וְהָיָה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה לַקַּבָּלַת אַבְרָהָם וְאָז הָיָה עוֹשֶׂה לוֹ דִּין. וּלְצַד שֶׁאַבְרָהָם לֹא הֶחְשִׁיבוֹ גַּם הוּא לֹא יָדַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: לֹא בִּקַּשְׁתִּי לְדַעַת וְנִשְׁאַר מְשֻׁלָּל הַיְדִיעָה עַד הַיּוֹם שֶׁהוֹדַעְתַּנִי אַתָּה.

פרק כב

פסוק א

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה מֵהָעִנְיָן, שֶׁכַּמָּה הַרְפַּתְקֵי שֶׁעָבְרוּ עָלָיו עַד שֶׁנִּפְקַד בְּבֵן לְעֵת זִקְנָתוֹ, וְגַם הִבְטִיחוֹ ה' "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע", וְאַחַר שֶׁהָיָה יִצְחָק גָּדוֹל כְּאָמְרוֹ "וַיִּגְדַּל אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים", וּבְשָׁנָה רְאשׁוֹנָה שֶׁיָּרַד לִפְלִשְׁתִּים נוֹלַד יִצְחָק, הָא לָמַדְתָּ כִּי גָּדוֹל הָיָה. וּבְאֶמְצָעוּת הַקּוֹדֶם יִהְיֶה גָּדֵל הַנִּסָּיוֹן מֻפְלָא, בֵּין בִּבְחִינַת אַבְרָהָם שֶׁאַחַר כַּמָּה הַרְפַּתְקֵי קָדְמוּ לוֹ עַד שֶׁנִּפְקַד, וְאַחַר כַּמָּה הַבְטָחוֹת מֵה' כִּי בְּיִצְחָק יִקָּרֵא זַרְעוֹ, הוּא אוֹמֵר לוֹ שֶׁיַּקְרִיבֵהוּ וְלֹא הִרְהֵר בְּלִבּוֹ, בֵּין בִּבְחִינַת יִצְחָק שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה גָּדוֹל כַּנִּשְׁמָע מִפְּסוּק הַסָּמוּךְ "וַיִּגְדַּל" וְגוֹ' הָא לָמַדְתָּ שֶׁגָּדוֹל הָיָה וְלֹא עִכֵּב. גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר **אַחַר הַדְּבָרִים** שֶׁבָּזֶה יָצְדַק לוֹמַר לוֹ "אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ" וְלֹא קֹדֶם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֲרֵי הָיָה לוֹ יִשְׁמָעֵאל וְאֵינוֹ יְחִידוֹ.

וְהָאֱלֹהִים נִסָּה וְגוֹ'. אָמַר "וְהָאֱלֹהִים" בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו וְתוֹסֶפֶת הֵ"א, לוֹמַר מִלְּבַד נִסְיוֹנוֹת שֶׁקִּדְּמוּהוּ, הוֹסִיף לְנַסּוֹתוֹ בִּגְבוּרַת הַדִּין נִסָּיוֹן עָצוּם.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם. טַעַם הַקְּרִיאָה, לְהוֹדִיעוֹ קוֹדֶם כִּי בָּא הָאֱלֹהִים לִשְׁאוֹל מִמֶּנּוּ דָּבָר גָּדוֹל, וְהֵבִין אַבְרָהָם וְאָמַר אֵלָיו **הִנֵּנִי**, פֵּירוּשׁ הֲרֵינִי מוּכָן לְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי:

פסוק ב

קַח נָא. פֵּירוּשׁ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שְׁאֵלַת זְמַן, וְאַף זֶה מֵהַנִּסָּיוֹן שֶׁלֹּא יִשְׁאַל מִמֶּנּוּ זְמַן, כְּמַעֲשֵׂה בַּת יִפְתָּח (שופטים י"א:ל"ז) שֶׁרָצָה אָבִיהָ לְהַעֲלוֹתָהּ עוֹלָה וְשָׁאֲלָה מִמֶּנּוּ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְגוֹ'.

עוֹד רָמַז לוֹ שֶׁיִּקַּח אֶת שָׂרָה בְּדְבָרִים לְהִתְרַצּוֹת אֵלָיו לְהוֹלִיכוֹ עִמּוֹ, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּנְחוּמָא כב) כִּי כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה הָיָה אַבְרָהָם מְפַיֵּס לְשָׂרָה לְהַסְכִּים עִמּוֹ שֶׁיּוֹלִיכֶנּוּ לְלִמּוֹד תּוֹרָה עַד אוֹר הַבֹּקֶר:

עוֹד יִרְמֹז עַל יִצְחָק שֶׁיְּקַחֵהוּ בִּדְבָרִי רְצוּי, שֶׁהֲרֵי לֹא נִתְנַסָּה כָּל יָמָיו, וְצִוָּה ה' שֶׁיְּקַחֵהוּ בִּדְבָרִי טַעַם וּלְהַכְנִיס בְּלִבּוֹ מַעֲלַת הַדָּבָר אִם יִקְרַב עוֹלָה לַה'.

אֶת בִּנְךָ וְגוֹ'. כָּאן רָמַז לְשֶׁלֹשׁ אַהֲבוֹת שֶׁחִיְּבָה תּוֹרָה לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לָאֱהוֹב הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בְּכָל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ וּבְכָל מְאוֹד (דברים ו:ה). בְּכָל לֵב – אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁחָבִיב בְּלֵב אָדָם כְּאַהֲבַת הַבָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת בִּנְךָ**. וּכְנֶגֶד "בְּכָל נַפְשְׁךָ" אָמַר **אֶת יְחִידְךָ**, וְכֵיוָן שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא הוּא, הוּא הַנֶּפֶשׁ, כִּי מִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים חָשׁוּב כְּמֵת. וּכְנֶגֶד "וּבְכָל מְאֹדֶךָ" אָמַר **אֲשֶׁר אָהַבְתָּ**, פֵּרוּשׁ: אוֹתוֹ אַהֲבָתְךָ יוֹתֵר מִכָּל קִנְיָנֶיךָ וְכָל קִנְיָנָיו כְּנֶגְדּוֹ אַיִן, וְאַף עַל פִּי כֵן הַעֲלֵהוּ

לִי וְגוֹ'. וְנִתְכַּוֵּן ה' לְפָרֵט כָּל זֶה לְהוֹדִיעוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁיִּשְׁנוֹ אֻצְלוֹ בְּכָל הַהַדְרָגוֹת, אַף עַל פִּי כֵן חָפֵץ ה' שֶׁיַּקְרִיבֵהוּ לוֹ לְעוֹלָה.

פסוק ג

וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר. טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם מִשּׁוּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ויקרא ז:לח) "בְּיוֹם צַוּוֹתוֹ וְגוֹ' לְהַקְרִיב" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים צח.) שֶׁאֵין מַקְרִיבִין בַּלַּיְלָה, וְלָזֶה הָלַךְ בְּזְמַן שֶׁהוּא כָּשֵׁר לְהַקְרִיב, שֶׁאִם יְזַדַּמֵּן לוֹ הַמָּקוֹם לֹא יִהְיֶה חָסֵר זְמַן. וַהֲגַם שֶׁהַנִּבוּאָה גַּם כֵּן הָיְתָה בַּיּוֹם וְלֹא הָיָה לוֹ לְהִתְעַכֵּב עַד יוֹם מָחָר, אוּלַי שֶׁלֹּא הָיָה זְמַן בְּאוֹתוֹ יוֹם לְהָכִין וְלָלֶכֶת אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ ה', גַּם לְדַבֵּר לְשָׁרָה בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא תַּרְגִּישׁ בַּדָּבָר, וְלֹא מִפְּנֵי הִתְרַשְּׁלוּת חַס וְשָׁלוֹם, וְהָעֵד "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר".

פסוק כ

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד וְגוֹ'. טַעַם סְפּוּר זֶה, גַּם טַעַם אָמְרוֹ **אַחֲרֵי הַדְּבָרִים** כִּי אֵין לוֹ קֶשֶׁר לְיֵדַע הָאֲמוּרִים מִצַּד מַה שֶּׁקָּדַם, זֶה הוּא לְהוֹדִיעַ שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק. וְטַעַם עַד עַתָּה וְלֹא קֹדֶם כְּבָר הִקְדִּימָנוּ כִּי הָיָה מִסְטָרָא דְנוּקְבָא וְלֹא הָיָה לוֹ נוּקְבָא עַד אַחַר הָעֲקֵידָה שֶׁנִּתְעַבְּרָה בּוֹ נֶפֶשׁ הַזָּכָר, אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם וְגוֹ', **וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה** וְגוֹ', זֶה הוּא עִקַּר הַסִּפּוּר. וְטַעַם שֶׁהֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְכָתֹב כָּל סֵדֶר הַנּוֹלָדִים מִנָּחוֹר גַּם מִפְּלַגְשׁוֹ רְאוּמָה לְלֹא דָבָר, דַּע כִּי כְּשֶׁתִּתְנוֹצֵץ נֶפֶשׁ צַדִּיק מֻפְלָאָה בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ צַדֶּקֶת כְּרִבְקָה אֵם כָּל זֶרַע הַקֶּדֶשָׁה, לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַתַּעֲרֹבֶת מִבְּחִינוֹת הָרַע מִסִּבַּת חֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר דָּבַק בּוֹ רַע וְטוֹב בַּעֲוֹנוֹת, יִמְצְאוּן בִּשְׁכוּנָתָהּ נְפָשׁוֹת גְּדוֹלוֹת מֻחֱלָק הַקְלִפָּה, וּבְעָמְדָהּ יַעַמְדוּ עִמָּהּ וּבְצֵאתָהּ לָעוֹלָם יֵצְאוּ כֻּלָּם בִּשְׁכוּנָתָהּ, וְכָל אֶחָד הִכִּיר בְּחִינָתוֹ, רִבְקָה הֵאִיר אוֹרָהּ בְּקִדֻּשָּׁה וְזוּלָתָהּ כְּמוֹץ יִסַּע, וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּל הָאֻמּוֹת שֶׁיֵּצְאוּ מִנָּחוֹר, שֶׁבְּתוֹכָם הָיְתָה מַרְגָּלִית טוֹבָה רִבְקָה אִמֵּנוּ עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם:

חסלת פרשת וירא

פרק כג

פסוק א

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **וַיִּהְיוּ** וְלֹא אָמַר כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּכָל הַצַּדִּיקִים "וַיְחִי אָדָם" (בראשית ה:ג) "וַיְחִי שֵׁם" (בראשית יא:יא), אוֹ יֹאמַר "אֵלֶּה שְׁנֵי" כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּאַבְרָהָם?

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁסִּבַּת מִיתָתָהּ הָיְתָה כְּשֶׁהוֹדִיעוּהָ עֲקֵדַת יִצְחָק וְכִמְעַט שֶׁלֹּא נִשְׁחַט, פָּרְחָה נִשְׁמָתָהּ, וּכְפִי זֶה מִיתַת שָׂרָה הָיְתָה מִצַּד שְׁמוּעַת יִצְחָק. הוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** לְשׁוֹן צַעַר שֶׁרָמַז אֶל הָאָמוּר.

אוֹ יִרְצֶה לְפִי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר לב) הַנִּזְכָּר, שֶׁמֵּתָה עַל יְדֵי בְּשׂוֹרָה רָעָה, זֶה נַגִּיד שֶׁאִם לֹא הָיָה הַמְּאוֹרָע עוֹד לָהּ חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** פֵּרוּשׁ הָוָיָה חֲדָשָׁה מְשֻׁנִּית מֵהַקְּצָבָה, שֶׁקְּצֻבַת יָמֶיהָ יוֹתֵר הֵם, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַנִּזְכָּר הָיוּ חַיֶּיהָ סַךְ הָאָמוּר בְּעִנְיָן. וְאָמְרוֹ **חַיֵּי שָׂרָה**, כִּי הַצַּדִּיקִים מְחַיִּים יְמֵיהֶם, וְהָרְשָׁעִים יְמֵיהֶם מְחַיִּים אוֹתָם:

וְאָמְרוֹ עוֹד שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁאָמַר "וַיִּהְיוּ" לְהַגִּיד שֶׁמֵּתָה מֵחֲמַת צַעַר, יַגִּיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "שְׁנֵי חַיֵּי" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁשְּׁלֵמָה שְׁנֵי חַיֶּיהָ שֶׁקְּצָבוּ לָהּ, אֶלָּא שֶׁהָיָה זֶה סִבָּה שֶׁמֵּתָה עַל יָדָהּ. וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁעַל יְדֵי סִבַּת הַבְּשׂוֹרָה עָלוּ לָהּ חַיֶּיהָ פָּחוֹת מִמַּה שֶׁהָיוּ, יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ מִשְׁפַּט הַחֶסֶד אֲשֶׁר יִשְׁפֹּט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִידִידָיו, כִּי כָל צַדִּיק שֶׁלֹּא הִשְׁלִים יָמָיו לְסִבָּה יְדוּעָה לֹא יִגְרַע ה' מִצַּדִּיק מַה שֶּׁהָיָה מַרְוִיחַ אִלּוּ חַי שָׁנָיו שְׁלֵמִים, וְיַשְׁלִים לוֹ שְׁכָרוֹ עַל הַשָּׁנִים שֶׁלֹּא פָּעַל בָּהֶם דָּבָר (תנחומא, כי תשא ג), כִּי יֹאמַר אֲלֵיו: אִלּוּ הָיִיתִי חַי, תַּאֲוָתִי הָיְתָה לְסַגֵּל דָּבָר טוֹב. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה**, כְּוַן אֶל הַשְּׁאָר, שֶׁכָּל שְׁנוֹתֶיהָ הָיוּ חַיִּים מִמָּנָּה וְהֵאִירוּ מִכְּבוֹדָהּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה** – פֵּירוּשׁ בְּצַעַר הָיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה, כִּי בְּכוּלָּן הָיְתָה בְּצַעַר. עַד תִּשְׁעִים שָׁנָה הָיְתָה בְּחֶבְלֵי לֵידָה שֶׁלֹּא יָלְדָה לְאַבְרָהָם, וְצָא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרָה רָחֵל (בראשית ל:א) "הָבָה לִי בָנִים וְאִם אַיִן מֵתָה" וְגוֹ', וּמִתִּשְׁעִים עַד מֵאָה בְּקֵרוּב שֶׁהָיָה יִשְׁמָעֵאל רוֹדֵף אֶת יִצְחָק לְהָרְגוֹ כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נג), וְהָיְתָה מִצְטַעֶרֶת עַל הַדָּבָר – הֲרֵי מֵאָה שָׁנָה. וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים לְאֵלֶּה יֵחָשְׁבוּ שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה, כִּי אָז בָּטְחָה בִּבְנָהּ כִּי כְּבָר גֵּרֵשׁ אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל.

פסוק ב

וַתָּמָת שָׂרָה. רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בְּקִרְיַת אַרְבַּע** לוֹמַר כִּי חַס וְשָׁלוֹם לֹא יִתְיַחֵס הַמִּיתָה לַצַּדִּיקִים, אֶלָּא שֶׁקִּרְיַת אַרְבַּע פֵּרוּשׁ עִיר שֶׁהָיְתָה בְּנוּיָה מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת נִפְרָדָה הִיא וְנִסְעָה מֵהֶם. וְאָמְרוֹ **הִיא חֶבְרוֹן** פֵּרוּשׁ שֶׁהֲגַם שֶׁמֵּתָה הִיא מַשְׁפַּעַת בָּהֶם בְּחִינַת הַחִבּוּר, כִּי הַצַּדִּיקִים הֲגַם שֶׁיְּמוּתוּ הַגּוּף אֵינוֹ מְשֻׁלָּל מֵהַחַיִּים, כִּי צַדִּיקִים בְּמִיתָתָם קְרוּיִים חַיִּים, וְצָא וּלְמַד (שבת קנב:) מִמַּעֲשֶׂה דְּרַב אַחַאי בַּר יאשיה. וְהַטַּעַם הוּא כִּי בִּהְיוֹתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה מְהַפְּכִים בְּחִינַת הַחֹמֶר שֶׁבְּיִסּוֹדוֹת לִבְחִינַת הָרוּחָנִיּוּת הַקָּדוֹשׁ שֶׁבַּנֶּפֶשׁ בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשִׂים טוֹבִים וְהַפְלָגַת הַתּוֹרָה שֶׁמִּשְׁתַּדְּלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּלְהַשְׂכִּילְךָ בַּדָּבָר צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב

רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ד' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה דִּין ה', שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַיְסוֹד לִיסוֹד חֲבֵרוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו וְיֵהָפֵךְ הֶעָפָר לְמַיִם. וּכְמוֹ כֵן יִמְצֵא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת דְּבֵקוּת הָאָדָם בְּקוֹנוֹ יִתְהַפְּכוּ הַיְסוֹדוֹת כֻּלָּם לִיסוֹד הָאֵשׁ, וְיסוֹד הָאֵשׁ לִיסוֹד אֵשׁ הַנִּשְׁמָה, וְהָבֵן.

וְאָמְרוּ **בְּאֶרֶץ כְּנַעַן**, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא "אֶרֶץ כְּנַעַן" (זוהר חלק א' פ.), הוּא יֵצֶר הָרָע, וּבְאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת כְּנֶגְדּוֹ יַשִּׂיג הָאָדָם לְהַפְלִיא לַעֲשׂוֹת בְּקִדֻּשָּׁה וּבְהַשָּׂגָה.

לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ. פֵּרוּשׁ, לְשָׂרָה שֶׁמֵּתָה מִן הָעוֹלָם, וְלִבְכּוֹתָהּ לְצַד מַה שֶּׁנֶּחְסַר בְּהֶעְדְּרָהּ. אוֹ יֹאמַר בְּהֵפֶךְ – **לְשָׂרָה** לְצִדְקוּתָהּ וּמַה שֶּׁנֶּחְסַר בְּהֶעְדְּרָהּ, **וְלִבְכוֹתָהּ** לְצַד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהּ, שֶׁטַּעֲמָה כּוֹס הַמָּוֶת וַיֶּעֱרַב שִׁמְשָׁהּ.

פסוק ג

מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב:) שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיִּסָּתֵם הַגּוֹלֶל, נֶפֶשׁ אָדָם רוֹאָה וְיוֹדַעַת כָּל מַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ. עוֹד מִכָּאן שֶׁמַּשְׁכִּיבִין הַמֵּת עַל גַּבּוֹ (בבא בתרא עד.).

וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר. יְרֻצָּה כִּי לְצַד שֶׁהוּא שָׁאַל "תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁמִּתְרַצֶּה הוּא בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ: לֹא זֶה הוּא תַּכְלִית הַדִּבּוּר אֶלָּא הֲכָנָה לֵאמֹר מְבֻקָּשׁוֹ כִּי הוּא זֶה שְׁדֵה עֶפְרוֹן.

עוֹד יְרֻצָּה לָתֵת טַעַם לָמָּה הֻצְרַךְ אַבְרָהָם לְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת, גַּם לְהַאֲרִיךְ כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וְכִי מִי שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִקְנוֹת אֲחֻזַּת קֶבֶר אוֹ שָׂדֶה אֶחָד לְחָרְשׁוֹ אוֹ לִנְטֹעַ יִהְיֶה צָרִיךְ לְהַרְעִים תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֶיהָ? לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ: לֹא לְצֹרֶךְ אַרְבַּע אַמּוֹת קַרְקַע לִקְבוֹר שָׂרָה הֻצְרַךְ לְדַבֵּר לְיוֹשְׁבֵי אֶרֶץ, אֶלָּא לֵאמֹר הָאָמוּר בָּעִנְיָן שֶׁקָּנָה מִעֶרֶת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר אֵין עָרוֹךְ אֵלֶיהָ, וְלָזֶה הֻצְרַךְ לְדַבֵּר לְכֻלָּן וּלְכָל הַהַמְצָאוֹת כְּדֵי שֶׁיּוֹעִיל קִנְיָתָהּ כְּפִי הַדִּין.

עוֹד יְרֻצָּה לְהָסִיר תַּרְעוֹמֶת גְּדוֹלָה מֵעַל אַבְרָהָם, וְהוּא אֵיךְ יִשְׁאַל מַתְּנַת חִנָּם וְיֹאמַר "תְּנוּ לִי אֲחֻזָּה", לָזֶה הִקְדִּים וְאָמַר **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ: לְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, אֶלָּא מִפִּיו אָמַר הַדְּבָרִים, וְדַעְתּוֹ לָבֹא בְּטַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ.

פסוק ד

גֵּר וְתוֹשָׁב וְגוֹ'. טַעַם טַעֲנָתוֹ "גֵּר וְתוֹשָׁב", עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יָכוֹל לִיתֵּן מַתְּנַת חִנָּם לְגֵר תּוֹשָׁב שֶׁאַתָּה מְצֻוֶּה לְהַחֲיוֹתוֹ, דִּכְתִיב (ויקרא כה:לה) "גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ", עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה הִיא שִׂכְלִיִּית, וּבִפְרָט בָּעִנְיְנֵי הַהַנְהָגָה הָאַרְצִית, וּכְמוֹ שֶׁאָנוּ מִתְנַהֲגִים בְּגֵר הַיּוֹשֵׁב עִמָּנוּ, כְּמוֹ כֵן יִתְחַיֵּב שִׂכְלִיּוּת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לְהַנְהִיג בֵּינֵיהֶם לְהַחֲיוֹת אָדָם שֶׁהוּא גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּהֶם וְלָתֵת לוֹ מַתְּנַת חִנָּם, וְהִיא טַעֲנַת אַבְרָהָם **גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי תְּנוּ לִי**. וְדִקְדֵּק לוֹמַר "גֵּר" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "תּוֹשָׁב", הַמְכֻוָּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁאֲנִי גֵּר וְאֵינִי מִכֶּם, אַף עַל פִּי כֵן הֲרֵינִי תּוֹשָׁב.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **גֵּר**, כִּי חֹשׁ לוֹמַר עַל עַצְמוֹ תּוֹשָׁב בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא הֵפֶךְ מִדַּת הַצַּדִּיקִים, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "גֵּר".

וְאֶקְבְּרָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יְעַכְּבוּהוּ. עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לִהְיוֹת שֶׁעֲתִיד הוּא לְגַלּוֹת דַּעְתּוֹ כִּי חָפֵץ בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן וְנוֹתֵן בָּהּ מָמוֹן, עַתָּה יֹאמְרוּ: מָה רָאָה אַבְרָהָם לָתֵת כּוֹלֵי הַאי בְּסַדְנָא דְּאַרְעָא, הֲלֹא דָּבָר הוּא, וַדַּאי שֶׁרָאָה בּוֹ דָּבָר גָּדוֹל שֶׁיִּשְׁוֶה בְּכִכָּרֵי כִּסְפַּיִם! לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "וְאֶקְבְּרָה מֵתִי", לְקָבְרוֹ מִלְּפָנַי, פֵּרוּשׁ, זֶה הוּא שֶׁמַּכְרִיחוֹ שֶׁלֹּא לָחוּשׁ עַל מָמוֹנוֹ, וְאִם לֹא הָיָה מֵתוֹ לְפָנָיו לֹא הָיָה קוֹנֶה דָּבָר. וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיִּקְנֶה שְׂדֵה עֶפְרוֹן בְּכָל מָמוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, יִתְלוּ שֶׁהוּא מָקוֹם מֻבְחָר לִקְבוּרָה וְלָהֶם אֵין בְּכָךְ כְּלוּם.

פסוק ה

וַיַּעֲנוּ וְגוֹ' לֵאמֹר לוֹ. פֵּירוּשׁ: לְצַד כִּי לֹא רַבִּים יְדַבְּרוּ, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר לוֹ", כִּי אֶחָד יֹאמַר אֵלָיו בְּעַד כֻּלָּם.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא הִסְכִּימוּ בֵּינֵיהֶם עַל הַדָּבָר הָאָמוּר בִּתְשׁוּבָתָם, אֶלָּא "לֵאמֹר לוֹ", וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה סוֹפָם עַל תְּחִלָּתָם "בְּכֶסֶף מָלֵא".

פסוק ו

שְׁמָעֵנוּ וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: קַבֵּל דְּבָרֵינוּ שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא שֶׁאַתָּה תִּבְחַר הַקֶּבֶר הַמּוּבְחָר שֶׁבַּקְּבָרִים וּקְבוֹר מֵתְךָ, וְאֵינְךָ צָרִיךְ לִשְׁאוֹל רְשׁוּת לוֹמַר, מָקוֹם פְּלוֹנִי אֲנִי חָפֵץ, וְלֹא לָתֵת שָׁוְיוֹ. וְהַטַּעַם הוּא **אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יְכַלֶּה** וְגוֹ', וַהֲרֵי נִתְּנַת רְשׁוּת מֵעַתָּה נְתוּנָה לְךָ. וְטַעְמָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב מֵתוֹ לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּטַעֲנָתוֹ. וְאָמְרוֹ **נָשִׂיא** וְגוֹ' יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

אֲדֹנִי. פֵּירוּשׁ אָדוֹן, וְאֵינוֹ כִּנּוּי לַיָּחִיד, וּכְמוֹ "אֲדֹנָי צֶדֶק" שֶׁבִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע י:א).

פסוק ז

וַיָּקָם וְגוֹ' וַיִּשְׁתַּחוּ וְגוֹ'. גִּלָּה לָהֶם הֵפֶךְ דִּבְרֵיהֶם אֲלֵיהוּ, כִּי אֵינוֹ מַחְזִיק עַצְמוֹ נָשִׂיא לָהֶם, אֶלָּא בְּגֶדֶר שֶׁהֵם בְּכָבוֹד לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ.

פסוק ח

וַיְדַבֵּר וְגוֹ' אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא לו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הֲנֵי בֵּי רֵישׁ גְּלוּתָא לָא מַחְזְקֵי בֵּן וְכוּ'. וְאָמְרוּ הַטַּעַם כִּי לְצַד שֶׁהֵם תַּקִּיפִים, הֲגַם שֶׁהֶחְזִיקוּ בָּאָרֶץ לֹא תּוֹעִיל לָהֶם הַחֲזָקָה בַּקַּרְקַע וּמוֹצִיאִין אוֹתָהּ מִיָּדָם.

וְהִנֵּה בִּתְשׁוּבַת בְּנֵי חֵת אָמְרוּ **נָשִׂיא אֱלֹהִים** וְגוֹ' **אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יְכַלֶּה** וְגוֹ', יֵשׁ בְּדִבְרֵיהֶם שְׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא כִּי הוּא גָּדוֹל עַד מְאֹד וְתַקִּיף, יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ כִּי אֵין מוֹחֶה בְּיָדוֹ לְצַד הַיְכֹלֶת, וּכְפִי זֶה אֵין לוֹ דִּין חֲזָקָה בַּקֶּבֶר וְלִכְשֶׁתַּשִּׂיג יָדָם יְפַנּוּ הַמֵּת מִקִּבְרוֹ,

וְזֶה יַגִּיד כִּי אֵינָם חֲפֵצִים שֶׁיִּקְבּוֹר מֵתוֹ מִלְּפָנָיו זוּלַת אִם יַעֲשֶׂה בִּזְרוֹעַ, וַהֲרֵי הוּא מֻתָּרֶה וְעוֹמֵד. וְדֶרֶךְ הַשֵּׁנִי הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **נְשִׂיא אֱלֹהִים** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ אֵין לְךָ לָחוּשׁ לַחֲשָׁשַׁת דִּין דִּבֵּי רֵישׁ גָּלוּתָא שֶׁאֵין חֻזְקָתָם חֻזְקָה כִּי הַנִּדּוֹן אֵינוֹ דּוֹמֶה, כִּי טַעַם דִּבֵּי רֵישׁ גָּלוּתָא הוּא לְצַד שֶׁנֶּחְשָׁדִים הֵם עַל הַגֵּזֶל וְהֶחְמֵס, אֲבָל אַתָּה נְשִׂיא אֱלֹהִים, פֵּרוּשׁ גְּדֻלָּתְךָ הִיא לְצַד מַעֲלַת צִדְקָתְךָ וּנְקִיּוּת כַּפֶּיךָ, וְאֵין לָחוּשׁ לָזֶה, וַחֲזָקָתְךָ חֻזְקָה שֶׁאֵין כְּנֶגְדּוֹ טַעֲנָה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ בְּאָמְרָם **שְׁמָעֵנוּ** פֵּרוּשׁ הָבֵן דְּבָרֵינוּ לְהֵיכָן נוֹטִים. לָזֶה אָמַר **אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם** וְגוֹמֵר, פֵּרוּשׁ, אִם כַּוָּנָתְכֶם הִיא בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵיכֶם שֶׁאַתֶּם חֲפֵצִים לִקְבּוֹר וְגוֹ' שִׁמְעוּנִי וֶהֱיוּ אַתֶּם סָרְסוּרִים בֵּינִי וּבֵין עֶפְרוֹן וְגוֹ'. אֲבָל זוּלַת זֶה יִכְרַע הַדָּבָר שֶׁפֵּרוּשׁ דִּבְרֵיהֶם הוּא כַּפֵּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן וְאֵין רְצוֹנָם לִקְבּוֹר וְכוּ':

פסוק ט

וְיִתֶּן לִי וְגוֹ'. דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה, הֲגַם שֶׁנָּטַל מִמֶּנּוּ דָּמִים, כְּאָמְרוֹ "בְּכֶסֶף מָלֵא", גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּתוֹכְכֶם**. הִנֵּה נִתְחַכֵּם אַבְרָהָם לִקְנוֹת הַמְּעָרָה בְּסֵדֶר שֶׁאֵין אַחֲרָיו עֶרְעוּר. וְלֶהֱיוֹת שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (זהר חלק א' קכח) שֶׁעֶפְרוֹן מִיָּמָיו לֹא רָאָה בַּמְּעָרָה זוּלַת הַחֹשֶׁךְ וְהַבֶּהָלָה, וְאִם כֵּן יָכוֹל הוּא לְבֹא בְּטַעֲנָה כְּשֶׁיֵּדַע שֶׁהַמְּעָרָה יְקָרַת הָעֵרֶךְ, וְאָפְלוּ לְעוֹלָם חוֹזֵר הוּא, וְאֵין זְכוּת הַמְּעָרָה מִתְקַיֶּם בְּיַד אַבְרָהָם לְעוֹלָם. וַהֲגַם שֶׁאֵין אוֹנָאָה לְקַרְקָעוֹת, חָשׁ אַבְרָהָם לִסְבָרַת הַיְרוּשַׁלְמִי שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (קדושין מב:) שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אוֹנָאָה בַּחֲצִי דְּמֵיהֶם, וְדַוְקָא אוֹנָאַת שְׁתוּת אֵין לָהֶם.

עוֹד יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא יְעַרְעֲרוּ אַחַר הַמֶּכֶר מִדִּין הַמֶּצֶר, אוֹ שֶׁיֵּצֵא אַחַר כָּךְ שְׁטַר שִׁעְבּוּד עַל הַקַּרְקַע הַהוּא וְיִטְרְפוּהוּ מִיַּד אַבְרָהָם. לָזֶה נִתְחַכֵּם לְתַקֵּן כָּל זֶה וְאָמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה וּמֶכֶר, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁיַּעֲשֶׂה אֹפֶן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁנֵיהֶם, וְהוּא הַחֲלִיפִין, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מֶכֶר וְיֵשׁ בּוֹ מַתָּנָה, שֶׁיָּכוֹל לְהַחְלִיף מַחַט בְּגַמָּל וְאֵין בָּהֶם אוֹנָאָה בְּשׁוּם אֹפֶן. וְדִין חֲלִיפִין יֶשְׁנוֹ בְּקַרְקַע וּבְמִטַּלְטְלִין אֲבָל לֹא בְּמַטְבְּעוֹת, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּבְכוֹרוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם (בכורות נ.): אָמַר רַבִּי חֲנִינָא כָּל שֶׁקֶל שֶׁנִּכְתּוּב בַּתּוֹרָה סְלָעִים וְכוּ', חוּץ מִשְּׁקָלִים הָאֲמוּרִים בְּעֶפְרוֹן שֶׁהֵם קַנְטְרִין עוֹבֵר לַסּוֹחֵר, פְּרַקְמַטְיָא נָפְקַת וְכוּ', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמֵעַתָּה לֹא נִשְׁאַר מָקוֹם לְעֶפְרוֹן לָבֹא בְּטַעֲנָה. וְלַחֲשָׁשַׁת מֶצֶר גַּם לַחֲשָׁשַׁת שִׁעְבּוּד עָשָׂה כָּל בְּנֵי הָעִיר סָרְסוּרִים בַּדָּבָר, וּמִמֵּילָא בָּטְלוּ טַעֲנַת בַּר מִצְרָא, גַּם נִתְגַּלָּה כִּי לֹא הָיָה עָלֶיהָ שִׁעְבּוּד, שֶׁהָיָה הַדָּבָר בְּאָזְנֵי כָּל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ.

וְאָמְרוּ **לַאֲחֻזַּת קָבֶר**, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא הַמְּעָרָה, אֲבָל הַשָּׂדֶה עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לִזְכוּת עֶפְרוֹן, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר אֵלָיו אַחֲרֵי כֵן שֶׁלֹּא יַחְפֹּץ בִּדְרִיסַת הָרֶגֶל שֶׁיַּעַבְרוּ עָלָיו לִקְבּוֹר מֵתִים וְהוּא לֹא מָכְרוֹ אֶלָּא לִקְבּוֹר שָׂרָה וְאֵין דְּרִיסַת רֶגֶל בְּשָׂדֵהוּ עוֹד, לָזֶה אָמַר **לַאֲחֻזַּת קָבֶר**.

פסוק יא

לֹא אֲדֹנִי. פֵּירוּשׁ: לֹא תִקַּח הַמְּעָרָה לְבַד, אֶלָּא גַּם הַשָּׂדֶה כְּבָר נָתַתִּי, פֵּירוּשׁ כְּבָר גָּמַרְתִּי בְּדַעְתִּי לִיתֵּן. וְטַעְמוֹ, לֹא יִהְיֶה הַשָּׂדֶה רָאוּי לִדְבַר מָה אַחַר שֶׁהַמְּעָרָה הִיא לְבֵית הַקְּבָרוֹת. וְעַל זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "שְׁמָעֵנִי", פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּבִין דְּבָרָיו וְטַעְמוֹ.

וְהַמְּעָרָה וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: כְּבָר בַּשִּׁלִּיחוּת הָרִאשׁוֹנָה כְּשֶׁעָנוּהוּ בְּנֵי חֵת וְאָמְרוּ (בראשית כג:ו) "אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה" וְגוֹ' לְךָ נְתַתִּיהָ, וְטַעַם שֶׁחָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לוֹמַר **לְעֵינֵי** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁלֹּא נִשְׁאַר שׁוּם מִיחוּשׁ מִטַּעֲנַת דִּין בַּר מִצְרָא שֶׁחָשׁ אֵלָיו אַבְרָהָם בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו שֶׁאָמַר (בראשית כג:ח) "וּפִגְעוּ לִי" וְגוֹ':

פסוק יג

וַיְדַבֵּר וְגוֹ'. "לֵאמֹר אַךְ" וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ שֶׁיִּמְעֹט בְּרִיבּוּי דְּבָרִים.

נָתַתִּי כֶּסֶף וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: אִם הוּא גָּמַר לִיתֵּן לוֹ הַשָּׂדֶה בְּתוֹרַת מַתָּנָה, גַּם הוּא גָּמַר לָתֵת לוֹ הַכֶּסֶף בְּתוֹרַת מַתָּנָה. "קַח מִמֶּנִּי" – וְאָז אֶקַבֵּל מַתְּנָתְךָ "וְאֶקְבְּרָה אֶת" וְגוֹ':

פסוק יט

וְאַחֲרֵי כֵן וְגוֹ' וַיָּקָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאַחֲרֵי כֵן", כִּי מוּבָן הוּא מִסֵּדֶר שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאַחֲרֵי כֵן הוּא שֶׁקָּבַר. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיָּקָם הַשָּׂדֶה"? אָכֵן הַכָּתוּב יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ כִּי הָיְתָה הַקְנִיָּה כְּכָל מִשְׁפְּטֵי הַקְנְיָן, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַחֲרֵי כֵן**, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁשָּׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן דְּמֵי הַמְּעָרָה, בָּזֶה סִלֵּק עֶפְרוֹן זְכוּתוֹ מֵעַל הַקַּרְקַע, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק א' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שֶׁהַגּוֹי מֵעֵת שֶׁלָּקַח הַדְּמִים סִלֵּק זְכוּתוֹ, וְיִשְׂרָאֵל לֹא קָנָה עַד שֶׁיַּגִּיעַ שְׁטָר לְיָדוֹ, וְנִמְצְאוּ נְכָסִים אֵלּוּ כְּנִכְסֵי מִדְבָּר שֶׁכָּל הַמַּחֲזִיק בָּהֶם זָכָה, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁיּוֹעִיל נְתִינַת הַמָּמוֹן שֶׁלֹּא נִשְׁאַר לַגּוֹי זְכוּת בָּהּ, וְלָזֶה תּוֹעִיל לִגְמֹר הַקְנִיָּה בְּיַד אַבְרָהָם בְּאֶמְצָעוּת הַחֲזָקָה שֶׁהֶחֱזִיק בָּהּ בְּמַה שֶׁקִּבֵּר בָּהּ אֶת שָׂרָה, אֲבָל אִם הָיָה קוֹבֵר אֶת שָׂרָה קֹדֶם, הֲגַם שֶׁהָיָה נוֹתֵן אַחַר כָּךְ כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, לֹא הָיָה זוֹכֶה בִּנְתִינַת הַכֶּסֶף לְבַדָּהּ כַּנִּזְכָּר בְּלֹא חֲזָקָה.

וְנִשְׁאַר לָדַעַת אִם חֲזָקָה זוֹ שְׁמָהּ חֲזָקָה בְּקַרְקַע הַגּוֹי, וְהִנֵּה כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֲבָל בִּנְכְסֵי הֶפְקֵר אוֹ הַגֵּר, אֲפִלּוּ אָכַל פֵּרוֹת כַּמָּה שָׁנִים לֹא קָנָה לֹא אִילָן וְלֹא קַרְקַע עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה בְּגוּף הָאָרֶץ וְכוּ', כֵּיצַד? הַמּוֹצֵא פַּלְטֵרִין בְּנִכְסֵי הַגֵּר אוֹ הֶפְקֵר, וְסִיֵּד בָּהֶם אוֹ כִּיֵּר גָּבוֹהַּ אַמָּה אוֹ יוֹתֵר קָנָה וְכוּ', הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת קָנָה וְכוּ', הָיָה לוֹקֵחַ עָפָר מִמָּקוֹם גָּבוֹהַּ לְמָקוֹם נָמוּךְ הֲרֵי זֶה מְתַקֵּן הָאָרֶץ, רְאִינוּהוּ שֶׁהָיָה מַשְׁלִיךְ הֶעָפָר בְּלֹא הַקְפָּדָה, הֲרֵי זֶה בְּחֶזְקַת שֶׁאֵינוֹ מְכַוֵּן אֶלָּא לְהַשְׁווֹת מָקוֹם לְדַיֵּשׁ וְלֹא קָנָה, עַד כָּאן. וְכָתַב הַמַּגִּיד מִשְׁנֶה: הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת – פֵּרוּשׁ, לֵישֵׁב עֲלֵיהֶם, וַהֲרֵי נֶהֱנָה מִגּוּף

הַקַּרְקַע. פֵּרוּשׁ אַחֵר – הַמַּצִּיעַ מַצָּעוֹת, שֶׁיִּפָּה הַקַּרְקַע בְּהַצָּעָתָם כְּסִיּוּד וְכִיּוּר וְכוּ' וְזֶה עִקַּר, וְלָזֶה הִסְכִּים הָרַב אִבֶּן מִיגָּאשׁ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בִּשְׁלָמָא לְפִי פֵּרוּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁל הַמַּגִּיד שֶׁכָּל שֶׁנֶּהֱנָה מִגּוּף הָאָרֶץ נִקְרֵאת חֶזְקָה בִּמְצִיאוּת הֶפְקֵר, נֹאמַר שֶׁגַּם בַּמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ כֵּיוָן שֶׁקִּבֵּר בְּגוּף הָאָרֶץ אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ חָשׁוּב נֶהֱנָה מִגּוּף הָאָרֶץ וּקְנָאָהּ, אֶלָּא לְסִבָּרַת הָרַב אִבֶּן מִיגָּאשׁ שֶׁאֵינָהּ חֲזָקָה זוֹלַת אִם יַעֲשֶׂה תִּקּוּן בְּגוּף הָאָרֶץ כְּסִיּוּד וְכִיּוּר, אִם כֵּן קְבוּרַת שָׂרָה לֹא תוֹעִיל לְעִנְיַן חֲזָקָה, וּבַמֶּה קָנָה אַבְרָהָם?

וְאֶפְשָׁר כִּי כְּשֶׁבּוֹנִין הַקֶּבֶר, וּבְפָרָט בְּנֵין הַקְּבָרוֹת הַקְּדְמוֹנִים שֶׁהָיוּ בּוֹנִין כּוֹכִין, וּמִן הַסְּתָם הֵם מְסִיְּדִים וּמְכַיְּרִים, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַחֲזָקָה. וּמֵעַתָּה יִתְיַשֵּׁב טַעַם שֶׁחָזַר הַכָּתוּב לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **וַיָּקָם הַשָּׂדֶה**, לוֹמַר כִּי אַחַר שֶׁקִּבֵּר אַבְרָהָם וְגוֹ', בָּזֶה הֶשְׁלְמָה הַקִּימָה שֶׁל הַשָּׂדֶה לְאַבְרָהָם, וְזוֹלַת זֶה הָגַם שֶׁבְּעֶרְךְ עָפְרוֹן נֶחְתְּמָה גְּזֵרָתוֹ שֶׁסִּלֵּק זְכוּתוֹ, אֲבָל עֲדַיִן אֵינוֹ נִקְרָא שֶׁל אַבְרָהָם כְּפִי הַדִּין כַּנִּזְכָּר, וְאַחַר שֶׁקִּבֵּר וְכוּ' **וַיָּקָם** וְגוֹ':

פרק כד

פסוק א

וְאַבְרָהָם זָקֵן וּבָא בַּיָּמִים. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁרָאָה עַצְמוֹ זָקֵן, וְגַם רָאָה כִּי הִגְדִּיל ה' לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּכָל טוּב, חָשׁ עַל הָעֶבֶד הַמּוֹשֵׁל בְּכֹל וְרוֹאֶה נְכָסִים מְרֻבִּים, וְהָאִישׁ אֲדוֹנֵי הַכֹּל זָקֵן, יַחְשֹׁב מַחְשָׁבוֹת לְהַשִּׂיא בִּתּוֹ לְיִצְחָק כִּי יִתֵּן בַּטּוֹב עֵינוֹ. לָזֶה אָמַר לוֹ **שִׂים נָא יָדְךָ** וְגוֹ', נִתְחַכֵּם לְהַשְׁבִּיעוֹ בְּדֶרֶךְ כְּלָל עַל הַכְּנַעֲנִי, וְאָזְנָיו תִּשְׁמַעְנָה דָּבָר כִּי הַקּוֹל לוֹ קוֹל אֵלָיו שֶׁיְּבַטֵּל דַּעְתּוֹ, כִּי הוּא אָרוּר כְּנַעַן כְּפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פנ"ט), וְיִצְחָק בָּרוּךְ.

פסוק ג

אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ. גִּלָּה דַּעְתּוֹ אַבְרָהָם טַעַם שֶׁהֶצְרִךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ וְלֹא הוֹעִיל טַעַם שֶׁזֶּה בָּרוּךְ וְהוּא אָרוּר, כִּי הָעֶבֶד חָשַׁב מַחְשָׁבוֹת שֶׁהֲגַם שֶׁכְּנַעַן אָרוּר כְּבָר יָצָא מֵאָרוּר מִטַּעַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְהָיֶה בְּרָכָה", פֵּרוּשׁ שֶׁכָּל מִשְׁפָּחָה שֶׁהָיָה אַבְרָהָם בְּתוֹכָהּ תִּהְיֶה מְבֹרֶכֶת, גַּם אָמְרוּ "וְנִבְרְכוּ בְךָ" וְגוֹ', לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר אָנֹכִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁאֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ וְנִבְרְכוּ בִי, עִם כָּל זֶה אֵין דָּבָר זֶה מוֹצִיא לְךָ אָרוּר מִקִּלְלָתוֹ. גַּם נִתְכַּוֵּן לְבַל יֹאמַר לְצַד שֶׁהָיָה מִתְגּוֹרֵר עִמָּהֶם שֶׁלֹּא יֵרְעוּ בִּשְׁכוּנָתוֹ יִתְחַתֵּן בָּהֶם, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ" אַף עַל פִּי כֵן לֹא תוֹעִיל טַעֲנָה זוֹ לְהִתְחַתֵּן עִמָּהֶם.

פסוק ד

כִּי אֶל אַרְצִי וְגוֹ'. גַּם זוֹ בִּכְלַל הַשְׁבוּעָה שֶׁיִּקַּח לוֹ אִשָּׁה מִמּוֹלַדְתּוֹ, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד לָקַח הַגְּמַלִּים וַיֵּלֶךְ אֲרַם נַהֲרַיִם:

פסוק ח

וְנַקֵּיתָ מִשְּׁבוּעָתִי זֹאת. פֵּרוּשׁ: מִקִּיחַת אִשָּׁה לִבְנוֹ מֵאֵת מוֹלַדְתּוֹ, אֲבָל מִשְּׁבוּעַת קִיחַת בַּת כְּנַעַן בְּמָקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, שֶׁהוּא דָּבָר הַתְּלוּי בְּיָדוֹ.

רַק אֶת בְּנִי וְגוֹ'. לֹא הִשְׁבִּיעוֹ עַל דָּבָר זֶה, וְאֵין זֶה אֶלָּא תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ "הֶהָשֵׁב אָשִׁיב" וְגוֹ':

פסוק ט

וַיָּשֶׂם לוֹ עַל הַדָּבָר. פֵּרוּשׁ: עַל בַּת כְּנַעַן בְּהֶחְלֵט, וְעַל אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אִם תִּרְצֶה לָבוֹא עִמּוֹ.

פסוק י

עֲשָׂרָה גְּמַלִּים מִגְּמַלָּיו. פֵּירוּשׁ טַעַם קַחְתּוֹ עֲשָׂרָה, כִּי בְּעֶרֶךְ גְּמַלֵּי אֲדוֹנָיו כְּלוֹקֵחַ אֶחָד הָיוּ, וְזוּלַת זֶה הָיָה מַסְפִּיק בְּאֶחָד.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁלָּקַח עֲשָׂרָה גְּמַלִּים, פֵּירוּשׁ: הָרִבֵּה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א א:ח) "טוֹב לְךָ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים".

וְאָמְרוֹ **מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו**. פֵּירוּשׁ: מֵהַמְיוּחָדִים לְצָרְכּוֹ, הַמּוּבְחָרִים אֶצְלוֹ כְּדֵי שֶׁיִּטְעֲנוּ הַרְבֵּה, וּבָא לִשְׁלוֹל שֶׁאֵר הַגְּמַלִּים שֶׁהָיוּ לְאַבְרָהָם מִכְּלַל הַנִּכְסִים.

וְאָמְרוֹ **וְכָל טוּב** פֵּרוּשׁ: כָּל מֻבְחָר שֶׁבְּקִנְיָנֵי אֲדוֹנוֹ, זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. וְהַטַּעַם – אִם לֹא תִּרְצֶה לָבֹא אַחֲרָיו, יַרְאֶה בֵּית נְכֹתוֹ. גַּם לְאִם יִתְחַיֵּב בְּמֹהַר, יַרְאֶה כִּי יֵשׁ מִמָּה לְהַרְבּוֹת מֹהַר וּמַתָּן. וְאָמְרוֹ **בְּיָדוֹ** פֵּרוּשׁ: שֶׁבְּיָדוֹ.

פסוק יב

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' הַקְרֵה וְגוֹ'. בְּטוּחַ הָיָה אֱלִיעֶזֶר בַּאֲדוֹנוֹ שֶׁתְּפִלָּתוֹ מְקֻבֶּלֶת אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל "הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ" וְגוֹ', וְהוֹסִיף הוּא לְהִתְפַּלֵּל שֶׁיִּהְיֶה הוּא רָאוּי לֵיעָשׂוֹת הַדָּבָר עַל יָדוֹ, כִּי יִמָּצֵא לְפָעָמִים שֶׁתִּהְיֶה מְנִיעָה לְקַיֵּם דִּבְרֵי הַתְּפִלָּה מִצַּד הָאֶמְצָעִי, לָזֶה הִתְפַּלֵּל לֵאלֹהֵי אֲדוֹנוֹ שֶׁיְּקָרֶה לְפָנָיו.

וְטַעַם שֶׁהֲצָרַךְ לַעֲשׂוֹת סֵדֶר זֶה, כִּי חָשׁ לְבַל יַטְעוּהוּ מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם כְּשֶׁיֵּדְעוּ כִּי הוּא מְצֻוֶּה וְעוֹמֵד לְקַחַת בַּת מֵהֶם, יִתְּנוּ לוֹ שִׁפְחָה מִשִּׁפְחוֹתָם אֲשֶׁר אִתָּם בַּבַּיִת וְיֹאמְרוּ כִּי הִיא מִזַּרְעָם. לָזֶה נִתְחַכֵּם וְעָשָׂה כְּסֵדֶר זֶה בְּהַבְחָנָה מֻבְהֶקֶת שֶׁהִיא הַוַּתְרָנוּת הַמַּפְלָאָה, שֶׁנּוֹתֶנֶת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁאַל מִמֶּנָּה. גַּם בָּזֶה יֵדַע אוֹתָהּ יְדִיעָה צוֹדֶקֶת כִּי הִיא מִבֵּית אַבְרָהָם, שֶׁהֵשִׂיחָה לְפִי תֻּמָּהּ מִבְּלִי דַּעַת דָּבָר מִמֶּנּוּ כִּי אוֹתָהּ יְבַקֵּשׁ, וּפִתַּח דְּבָרֶיהָ הֵאִירוּ בְּאָמְרָהּ (בראשית כד:כד) "בַּת בְּתוּאֵל" וְגוֹ':

פסוק טו

טֶרֶם כֻּלָּה לְדַבֵּר. פֵּרוּשׁ: בְּעוֹדוֹ אוֹמֵר "עִם אֲדוֹנִי" וְהִנֵּה רִבְקָה, וְהוּא פֶּרֶק בָּא סִימָן כִּי הִיא זֹאת שֶׁרָאוּיָה לִהְיוֹת עִם אֲדוֹנוֹ.

רִבְקָה יוֹצֵאת. פֵּירוּשׁ: מְסֻבֶּבֶת יְצִיאָה מֵהַזּוֹלֶת לְצַד תְּפִלַּת אֱלִיעֶזֶר. עָשָׂה ה' שֶׁתֵּצֵא בְּאוֹתוֹ רֶגַע, לֹא קוֹדֶם וְלֹא אַחַר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל בְּאִשָּׁה אַחֶרֶת, כִּי הִיא זֹאת **אֲשֶׁר יָלְדָה לִבְתוּאֵל** וְגוֹ', הִיא בַּת זוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא בְּפָסוּק (בראשית כב:כ) "וַיְהִי אַחֲרֵי וְגוֹ' וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם" וְגוֹ':

פסוק יז

הַגְמִיאִינִי נָא וְגוֹ'. הִנֵּה הִמְעִיט מִמַּה שֶׁהִתְנָה לִשְׁאוֹל, כִּי הוּא אָמַר אוֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה, וְעַתָּה אָמַר **הַגְמִיאִינִי** פֵּירוּשׁ לְשׁוֹן גְּמִיעָה, גַּם אָמַר **מְעַט**, גַּם לֹא אָמַר שֶׁתַּטֶּה הִיא כַדָּהּ לְהַשְׁקוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הִתְנָה. טַעְמוֹ הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ:ס) שָׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקִרָאתָהּ, וְסִימָן זֶה הוּא מוּבְהָק שֶׁאֵינוֹ מָצוּי בִּבְנוֹת הַכְּנַעֲנִי כִּי אִם בְּזֶרַע בָּרוּךְ וְקָדוֹשׁ כְּאַבְרָהָם, גַּם מַזָּלוֹ הֶרְאָהוּ כִּי הִיא זֹאת, לָזֶה הָיָה יָרֵא עַל הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנָה שֶׁמָּא לֹא תִּקְרֶיהָ אוֹתָם וְנִמְצָא הוּא מַפְסִיד מְבֻקָּשׁוֹ עַל יְדֵי תְּנָאוֹ, לָזֶה הָיָה מְמַעֵט בְּכָל הָאֶפְשָׁרִיּוּת בִּתְנָאָיו כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נָקֵל בְּעֵינֶיהָ לַעֲשׂוֹתָם.

פסוק יח

וַתֹּאמֶר שְׁתֵּה וגו'. פֵּירוּשׁ: כְּנֶגֶד שֶׁאָמַרְתָּ גְּמִיאָה מְעַט – שְׁתֵּה כְּחֻפְצְךָ. וְלֹא שֶׁיִּשְׁתֶּה הוּא בְּיָדוֹ, אֶלָּא הִיא תִּטְרַח בַּמִּצְוָה לְהַשְׁקוֹת צְמֵא לַמַּיִם. "וְתִמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ עַל יָדָהּ" כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְרַח הוּא בִּשְׁאֵת הַכַּד לִשְׁתּוֹת. וְאָמְרוֹ **וַתַּשְׁקֵהוּ** פֵּירוּשׁ: מִלְּבַד שֶׁלֹּא טָרַח לָשֵׂאת הַכַּד, עוֹד לָהּ שֶׁהָיְתָה טוֹרַחַת לְקָרֵב לְפִיו הַמַּיִם שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ הוּא אֲפִלּוּ לְהַטּוֹת הַכֶּלִי. **וְטַעַם** שֶׁלֹּא אָמְרָה תֵּכֶף וּמִיָּד "גַּם לִגְמַלֶּיךָ" וְגוֹ' – לְתוֹסֶפֶת וַתֶּרְנוּת נִתְכַּוְּנָה הַצַּדֶּקֶת, שֶׁאִם הָיְתָה מַקְדֶּמֶת לוֹמַר "גַּם לִגְמַלֶּיךָ" וְגוֹ' קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁתֶּה הוּא, יֵשׁ מָקוֹם לוֹ לְמַהֵר לְהָקֵל טָרְחָהּ כֵּיוָן שֶׁעוֹד לָהּ טִרְחַת הַגְּמַלִּים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קוֹדֶם שֶׁתּוֹדִיעֶהוּ יַחְשׁוֹב כִּי הוּא זֶה כָּל הַטּוֹרַח וְיִשְׁתֶּה כְּחֻפְצוֹ לְאַט לְאַט, וְאַחַר שֶׁשָּׁתָה תֵּכֶף אָמְרָה "גַּם לִגְמַלֶּיךָ" וְגוֹ'.

פסוק יט

וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ. הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וַיִּכַל לִשְׁתּוֹת", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהָיְתָה הִיא מְקֻרֶבֶת לוֹ הַמַּיִם לִשְׁתּוֹת עַד סוֹף הַשְּׁתִיָּה, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ הוּא לִטְרוֹחַ בְּהַטָּיַת מַיִם אֵלָיו.
עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁחָשְׁשָׁה עָלָיו לְצַד שֶׁהָיָה עָיֵף בַּדֶּרֶךְ, וְהַפְלָגַת הַשְּׁתִיָּה תַּזִּיק, וְהִיא הַצַּדֶּקֶת שֶׁעָרָה בְּדַעְתָּהּ שֶׁעִוּר שֶׁיַּסְפִּיק לִשְׁתִיָּתוֹ, וְלֹא רָצְתָה לְהוֹסִיף לוֹ לְבַל יִסְתַּכֵּן, כִּי הֶעָיֵף לֹא יְשַׁעֵר בִּשְׁתִיָּתוֹ בְּעֵת צְמָאוֹנוֹ. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יַחְשׁוֹב כִּי לְצַד הַמְעָטַת הַטּוֹרַח נִתְכַּוְּנָה לָזֶה, אָמְרָה אֵלָיו **גַּם לִגְמַלֶּיךָ וְגוֹ' עַד אִם כִּלּוּ**, וְלֹא אֶתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּהַשְׁעָרַת הַהִסְתַּפְּקוּת. הָא לְמַדְתָּ כִּי לְצַד רַחֲמָנוּת וְאַהֲבָה נִתְכַּוְּנָה אֵלָיו כַּטַּעַם הַנִּזְכָּר.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מ.) בְּפָסוּק (דברים יא:טו) "וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ" וְגוֹ', שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְהַקְדִּים לָתֵת מָזוֹן לִבְהֶמְתּוֹ וְאַחַר כָּךְ אֶת עַצְמוֹ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי דָּוְקָא דְּאֵין כָּאן סַכָּנָה אוֹ צַעַר, אֲבָל בְּסַכָּנָה אוֹ בְּשֶׁיֵּשׁ צַעַר, קוֹדֶם יֵשׁ לָחוּשׁ לְצַעֲרוֹ וְאַחַר כָּךְ בִּהֶמְתּוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁשָּׁאַל הָאִישׁ "הַגְמִיאִינִי מְעַט", הִרְגִּישָׁה הַצַּדֶּקֶת כִּי צָמֵא לַמַּיִם הָיָה וּמְצָטַעֵר הָיָה, לָזֶה אָמְרָה לוֹ "שְׁתֵה". וּכְשֶׁנָּתְנָה לוֹ שִׁעוּר שֶׁשָּׁעָרָה כִּי וַדַּאי אֵין כָּאן חֲשָׁשׁ לְצַעַר הַצָּמָא, "וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אַשְׁאָב", כִּי בָּנֶדֶר זֶה שֶׁאֵינְךָ מְצַטַּעֵר אוֹתָם צָרִיךְ לְהַקְדִּים. וְהוּא שֶׁסָּמַךְ הַכָּתוּב לְ"וַתְּכַל לְהַשְׁקוֹתוֹ" "וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **עַד אִם כִּלּוּ**, פֵּרוּשׁ: לֹא אֲשַׁעֵר לָהֶם כְּפִי הָאוּמְדָּנָא, אֶלָּא אַשְׁקֶה וְלֹא אֶשָּׂא יָדִי עַד שֶׁאֶרְאֶה שֶׁמַּיִם לִפְנֵיהֶם וְאֵינָם שׁוֹתִים, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי כִלּוּ לִשְׁתּוֹת.

פסוק כא

וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ. פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁרָאָה הַצְלָחַת דַּרְכּוֹ, וְיוֹתֵר מִמַּה שֶׁאָמַר בְּתָנְאוֹ אָמְרָה הַצַּדֶּקֶת, הָיְתָה נַפְשׁוֹ מְקַשְׁקֶשֶׁת לוֹמַר אֵלֶיהָ מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ, כִּי כְּבָר נִשְׁלַם תְּנַאי שֶׁאָמַר "וְאָמְרָה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב" (בראשית כד:מד). הִנֵּה הִיא אָמְרָה "וְגַם" וְגוֹ', וְקִיְּמָה דְּבָרָיהָ דִּכְתִיב (בראשית כד:כ) "וַתְּשַׁאֵב לְכָל גְּמַלָּיו", וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַמְתִּין עַד שֶׁיְּכַלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת שֶׁלֹּא הָיָה זֶה מֵהַתְנַאי. וְהָיָה מַשְׁתִּיק עַצְמוֹ מִדַּבֵּר עַד שֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁאָמְרָה לְהַשְׁקוֹת גְּמַלָּיו עַד שֶׁיְּכַלּוּ לִשְׁתּוֹת, וַהֲגַם שֶׁאֵין דָּבָר זֶה מֵהַתְנַאי, לְצַד דְּבָרֶיהָ נוֹלַד לוֹ בָּהּ סָפֵק שֶׁמָּא הִיא מֵהָאוֹמְרִים הַרְבֵּה וְעוֹשִׂים מְעַט, עַד שֶׁרָאָה שֶׁכִּלּוּ הַגְּמַלִּים וְגוֹ', תֵּכֶף נָתַן הַצְמִידִים וְגוֹ'.

פסוק כב

עַל יָדֶיהָ. פֵּירוּשׁ שֶׁהֶלְמוּהָ כְּאִלּוּ נַעֲשׂוּ כְּשִׁיעוּר זֶה, וְעָשָׂה הַדָּבָר לְצַד הַצְדִּיקוֹ בְּהַשְׁגָּחַת ה' עָלָיו וְסִימָנִים הַמַּצְדִּיקִים שֶׁרָאוּ עֵינָיו.

פסוק כג

בַּת מִי אַתְּ הַגִּידִי וְגוֹ'. סָמַךְ שְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת, לְהַגִּיד כִּי לֹא נִסְתַּפֵּק אִם הִיא מִבְּנֵי מִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם, שֶׁאִם הָיָה מְסֻפָּק לֹא הָיָה לוֹ לִשְׁאוֹל הֵיֵשׁ מָקוֹם עַד שֶׁיֵּדַע אִם דֶּרֶךְ נְכוֹן לְפָנָיו, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהֶאֱמִין בַּה' כִּי הִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, וּמַה שֶּׁשָּׁאַל "בַּת מִי אַתְּ" הוּא מָה שֵּׁם אָבִיהָ וְגוֹ', וְקוֹדֶם שֶׁתִּשִׁיב אָמַר "הֵיֵשׁ בֵּית אָבִיךְ" וְגוֹ' כִּי לֹא יִשְׁתַּנֶּה דָּבָר זֶה בְּהַגָּדַת בַּת מִי וְגוֹ', וְהָבֵן:

פסוק כד

בַּת בְּתוּאֵל אֲשֶׁר יָלְדָה וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ שֶׁאָבִיהָ מִבְּנֵי הַגְּבִירָה וְלֹא מִפִּילֶגֶשׁ.

פסוק כט

וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וְגוֹ'. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה י; אסתר רבה ו,ג) שֶׁאָמְרוּ כִּי הַצַּדִּיקִים שְׁמָם קוֹדֵם לָהֶם, דִּכְתִיב (רות ב:א) "וּשְׁמוֹ בּוֹעַז", "וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ" (רות א:ב), אֲבָל הָרְשָׁעִים הֵם קוֹדְמִים לִשְׁמָם, דִּכְתִיב (שמואל א כה:כה) "נָבָל שְׁמוֹ" וְגוֹ'. אִם כֵּן לָמָּה לָקַח הַכָּתוּב סֵדֶר הַצַּדִּיקִים בְּלָבָן הָרָשָׁע? וְלָתֵת טַעַם לַדָּבָר יֵשׁ לְהָעִיר בַּכָּתוּב אָמְרוֹ **וַיָּרָץ** לָמָּה רָץ, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קט) אָמְרוּ לְפִי שֶׁרָאָה הַנֶּזֶם וְכוּ' נָתַן עֵינָיו בַּמָּמוֹן. וַעֲדַיִן קָשֶׁה, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר "וַיְהִי כִּרְאוֹת וְגוֹ' וַיָּרָץ" וְגוֹ'. גַּם בָּזֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב שְׁתֵּי פְּעָמִים "אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעָיִן"?

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא כִּי זֶה הָאִישׁ לָבָן חָרַד לִקְרַאת הָאִישׁ בְּיָדְעוֹ מַה שֶּׁעָבַר בֵּינוֹ וּבֵין רִבְקָה מֵהַדְּבָרִים וּמִקֹּרוּב הַדַּעַת, וְהוּא אִישׁ נָכְרִי, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי דְּבָרִים בְּגוֹ, וְלָזֶה לָבַשׁ קִנְאָה וְרָץ לִקְרָאתוֹ לִפְגֹּעַ בּוֹ בְּקִנְאָתוֹ אֶת קִנְאַת אֲחוֹתוֹ. וּלְצַד בְּחִינַת מַעֲשֶׂה זֶה יִחֵס ה' אוֹתוֹ יְחוּסִין שֶׁל צַדִּיקִים וְאָמַר **וּשְׁמוֹ לָבָן**, כִּי מַעֲשֶׂה צַדִּיקִים עָשָׂה בָּזֶה וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכַר בְּרִיָּה.

וְאָמְרוֹ **וַיְהִי כִּרְאוֹת** וְגוֹ', יַגִּיד כִּי מַה שֶּׁקָּדַם הָיָה קוֹדֶם כִּרְאוֹת הַצְּמִידִים וְקוֹדֶם שָׁמְעוֹ דִּבְרֵי אֲחוֹתוֹ. סִדְרָן שֶׁל מַעֲשִׂים: חָשְׁדוֹ לֶאֱלִיעֶזֶר בְּדָבָר מְכוֹעָר, אֲבָל כִּרְאוֹת הַנֶּזֶם וְגוֹ' וּכְשָׁמְעוֹ וְגוֹ' כָּכָה דִּבֶּר אֵלַי הָאִישׁ – שָׁב אֲפוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁיָּצָא לִקְרַאת הָאִישׁ לֹא לְהָרַע, אֶלָּא אַדְרַבָּה, לְהַאֲכְסִינוֹ וּלְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ.

פסוק ל

וַיָּבֹא אָל וְגוֹ' וְהִנֵּה עוֹמֵד עַל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ **וְהִנֵּה עוֹמֵד** וְגוֹ', וְעַל פִּי דִּבְרֵי רַז"ל (ילקוט שמעוני קט) שֶׁאָמְרוּ כִּי הִכִּיר אֱלִיעֶזֶר בִּמְרוּצָתוֹ שֶׁל לָבָן לְרָעָה, וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְפֹרָשׁ וְהֶעֱמִיד הַגְּמַלִּים בָּאֲוִיר עַל הָעַיִן, וְהוּא אָמְרוֹ **הַגְּמַלִּים עַל הָעָיִן**, וְהוּא עָמַד עַל הַגְּמַלִּים דִּכְתִיב "וְהִנֵּה עוֹמֵד" וְגוֹ', וּמִמָּקוֹם גְּבוֹהַּ קָרָא לוֹ לָבָן, וְהוּא אָמְרוֹ "בֹּא בְּרוּךְ ה'", וְאַחַר שֶׁבָּא מִמָּקוֹם גָּבוֹהַּ דִּבֵּר אֵלָיו "לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ". וּבָזֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים לוֹמַר "בֹּא" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לָמָּה תַעֲמֹד" וְגוֹ', כִּי מֵהָרְאוּי שֶׁיֹּאמַר "לָמָּה תַעֲמֹד" וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "בֹּא" וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְהִנֵּה עִמּוֹ** וְגוֹ', שֶׁהֲגַם שֶׁשָּׁאַל שָׁאַל הָאִישׁ אֶת רִבְקָה "הֲיֵשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם" וְגוֹ', וְאָמְרָה "גַּם תֶּבֶן" וְגוֹ' "גַּם מָקוֹם" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן לֹא מִפְּנֵי זֶה נָטָה אַחֲרֶיהָ לְלֶכֶת בֵּית אָבִיהָ, אֶלָּא עִמַּד בְּמְקוֹמוֹ עַל הָעַיִן.

וְאָמְרוּ **בּוֹא בָרוּךְ** וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לָמָּה" וְגוֹ' – נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁמְּזַמְּנוֹ לְבֹא אֶצְלוֹ לֹא לְהַאֲכִסִינוֹ בְּבֵיתוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲמֹד בַּחוּץ, אֲבָל לְעוֹלָם צָרְכוֹ עַל עַצְמוֹ, כִּי עֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה.

פסוק מה

אֲנִי טָרֶם וְגוֹ' לְדַבֵּר אֶל לִבִּי. שֶׁלֹּא כִּי לֹא שָׁמְעָתוּ אָזְנָן, לְחוּשׁ לַנַּעֲרָה שֶׁתַּעֲשֶׂה לְצַד מַה שֶּׁשָּׁמְעָה.

פסוק מז

וָאֶשְׁאַל אוֹתָהּ וָאָשִׂים וְגוֹ'. שִׁנָּה לַחֲשָׁשַׁת רַמָּאוּתָם, כִּי יֹאמְרוּ שֶׁנָּתַן הַחֲפָצִים קוֹדֶם לְצַד מַה שֶּׁשִּׁמַּשְׁתּוּ, וְהֵם נוֹגְעִים לְאָבִיהָ. לָזֶה הִקְדִּים כִּי לֹא נָתַן אֶלָּא אַחַר שֶׁיָּדַע הֱיוֹתָהּ בַּת בְּתוּאֵל שֶׁרָאוּיָה לְיִצְחָק, נָתַן לָהּ בְּחֶזְקַת תַּכְשִׁיטֵי כַּלָּה לֶחָתָן וְאֵין לְאָבִיהָ זְכוּת בָּהֶם.

פסוק ס

אַתְּ הֲיֵי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **אַתְּ**, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר אַבְרָהָם שֶׁאַלְפֵי רְבָבָה יֵצְאוּ מִיִּצְחָק, יְהִי רָצוֹן שֶׁיֵּצְאוּ מִמֵּךְ. וְיוֹתֵר הָיָה טוֹב לָהֶם שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָקוּם, וְהָבֵן כִּי כָּל חֵלֶק הָרַע יִשְׁנָא חֵלֶק הַטּוֹב, וְלוּ יִהְיֶה בְּנוֹ וּבִתּוֹ.

פרק כה

פסוק ו

וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים וְגוֹ'. וּלְיִשְׁמָעֵאל לֹא אָמַר הַכָּתוּב שֶׁנָּתַן לוֹ מַתָּנוֹת וְשִׁלְּחוֹ, כִּי לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ (בראשית ט"ז:ה') כִּי יִשְׁמָעֵאל מִשְׁפַּט קִנְיָה יֵשׁ בּוֹ לְיִצְחָק, מְשֻׁלָּח וְעוֹמֵד הוּא. וְיֵשׁ יוֹם לְאֵל אָיוֹם מִשְׁפָּט יַעֲשֶׂה וְיַכִּיר נְקֻנָּה לְקוֹנָיו.

פסוק ז

וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָי. דִּקְדֵּק לוֹמַר "[אֲשֶׁר] חָי" עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס"ג) שֶׁאָמְרוּ כִּי חָסְרוּ לוֹ חֲמֵשׁ שָׁנִים קוֹדֶם יוֹם שֶׁבּוֹ עָשָׂה עֲשָׂו חֲמֵשׁ עֲבֵירוֹת, וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר חָי** פֵּרוּשׁ: לֹא שָׁנִים שֶׁקִּצְבוּ לוֹ כִּי יוֹתֵר הָיוּ, אֶלָּא אֱלֶּה הֵם מַה שֶּׁחָי.

חסלת פרשת חיי שרה

פסוק יט

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת: א' בְּמָקוֹם שֶׁיְּזַכִּיר תּוֹלְדוֹת יִצְחָק, הִזְכִּיר לֵידַת יִצְחָק, ב' לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק** פֵּרוּשׁ הָאֲמוּרִים בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה, וְכֵיוָן שֶׁזָּכַר בָּנָיו שֶׁל יִצְחָק, וּכְבָר קָדַם לָנוּ כִּי יִצְחָק כְּשֶׁנּוֹלַד לֹא הָיָה בְּמַדְרֵגָה שֶׁיּוֹלִיד כִּי בָּא מִסִּטְרָא דְּנוּקְבָא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ (בראשית כ"ב:ב'), אִם כֵּן מִנַּיִן לוֹ תּוֹלָדוֹת? לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר: **אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק**, פֵּרוּשׁ הִפְעִיל כֹּחַ הַלֵּידָה בְּיִצְחָק, שֶׁהִמְשִׁיךְ אֵלָיו נֶפֶשׁ שֶׁהִיא בְּמַדְרֵגַת הַמּוֹלִיד, וְזֶה הָיָה בְּאֶמְצָעוּת הָעֲקֵדָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סד.) "וַיַּעֲתֵר לוֹ ה'" לְפִי שֶׁאֵין דּוֹמֶה וְכוּ' לְתִפְלַּת צַדִּיק בֶּן צַדִּיק, עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ כִּי לְצַד הֱיוֹת לוֹ אָב צַדִּיק נִתְרַצָּה ה' לוֹ וְנָתַן לוֹ בָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אַבְרָהָם הוֹלִיד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זְכוּת אַבְרָהָם הוֹלִיד וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס"ג) בְּפָסוּק (ישעיהו כט:כב) "אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם", כִּי בִּזְכוּת יַעֲקֹב נִצּוֹל אַבְרָהָם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְזוּלָתוֹ כְּבָר הָיָה חָס וְשָׁלוֹם אַבְרָהָם נִשְׂרָף בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם**, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, כִּי זוּלַת יַעֲקֹב שֶׁהוּא תּוֹלְדוֹת יִצְחָק כְּבָר הָיָה אַבְרָהָם נִשְׂרָף קוֹדֶם שֶׁיּוֹלִיד יִצְחָק.

עוֹד יִרְמֹז עַל עִקַּר תּוֹלְדוֹת הַצַּדִּיקִים שֶׁהֵם מְצִוּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁיִּצְחָק לֹא נוֹדְעוּ נְסִיּוֹנוֹתָיו וְגֶדֶר צִדְקוּתוֹ, וַהֲגַם שֶׁפִּשַּׁט צַוָּארוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ אֵין דָּבָר זֶה מְבֹאָר בַּתּוֹרָה, וְעַד הַיּוֹם יֵשׁ מְפָרְשִׁים (אבן עזרא כב:ד) כִּי בְּעֵל כָּרְחוֹ נֶעֱקַד, לָזֶה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם" – הַבֵּט וּרְאֵה הַמּוֹלִיד וְהַמּוֹרֶם כַּיּוֹצֵא בּוֹ. וְרָמַז גַּם כֵּן בְּתֹּבֶת **בֶּן אַבְרָהָם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי י) "בֵּן חָכָם", פֵּרוּשׁ כִּי הוּא אַבְרָהָם בִּבְחִינַת הַצְּדָקוּת וְהַפְלָגַת חִבָּתוֹ יִתְבָּרַךְ. וּכְפִי זֶה יָדַיִן גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו, לוֹמַר מוֹסִיף עַל תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם הַמְפֹרָסָם לְטוֹבָה בְּכַמָּה נְסִיּוֹנוֹת, גַּם תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק בְּדוֹמִין.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן" – אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם, פֵּרוּשׁ כַּדּוֹמֶה לוֹ, שֶׁלֹּא דָּמוּ לְאַבְרָהָם שְׁתֵּי תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **אַבְרָהָם הוֹלִיד** וְגוֹ' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהֲגַם שֶׁזֹּאת תּוֹלְדוֹת הַטּוֹב שֶׁל יִצְחָק לְשֶׁל אַבְרָהָם כָּרָמוּז בְּאָמְרוֹ "וְאֵלֶּה" בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו, עִם כָּל זֶה לֹא תִשְׁוֶה מַעֲלָתוֹ לְשֶׁל אַבְרָהָם, כִּי הוּא הָאָב זְכָה לוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק**, בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁבּוֹ בָּאָה מִכֹּחַ הַמּוֹלִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם כִּי אָבִיו עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וְהוּא נִתְעַצֵּם לְהַשִּׂיג בּוֹרְאוֹ וּמַעֲלַת אַבְרָהָם נִשְׁגְּבָה. וְלָזֶה נִקְרָא (ישעיהו מא:ח) אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ יִתְבָּרַךְ, פֵּירוּשׁ: הוּא קָדַם לִהְיוֹת אוֹהֵב לְקוֹנוֹ, קוֹדֶם שֶׁיָּאִיר ה' אֵלָיו אַהֲבָתוֹ בּוֹ הוּא רָדַף אַחֲרָיו

בְּהִתְעַצְּמוּת נִפְלָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִצְחָק, כִּי בָּנָה בּוֹ אַבְרָהָם בִּנְיַן אַהֲבַת הַטּוֹב, וּכְשֶׁפָּקַח עֵינוֹ בָּעוֹלָם כְּבָר נָחָה עָלָיו רוּחַ ה'.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי תּוֹלְדוֹת יִצְחָק הָיָה בִּבְחִינָה יוֹתֵר מְעֻלֶּה מִתּוֹלְדוֹת אַבְרָהָם, כִּי אֵינוֹ דוֹמֶה צַדִּיק בֶּן צַדִּיק לְצַדִּיק בֶּן רָשָׁע (יבמות סד), שֶׁהוּא אַבְרָהָם בֶּן תֶּרַח. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לח,יב) שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, עִם כָּל זֶה בְּעֵת לֵידַת אַבְרָהָם עַד סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ לֹא הָיָה אֶלָּא בְּמַדְרֵגַת רָשָׁע, וּפְעָלַת הָאָב רָשָׁע תַּחְשִׁיךְ מְאוֹר נֶפֶשׁ הַבֵּן. וּבְבְחִינָה זוֹ נִתְרַבֵּית הַכְּשָׁרַת מַעֲשֶׂה יִצְחָק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** בְּתוֹסֶפֶת עַל הָרִאשׁוֹן, וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ "אַבְרָהָם הוֹלִיד" וְגוֹ':

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֵלֶּה תּוֹלְדֹת** – פֵּרוּשׁ מְאוֹרְעוֹת אֲשֶׁר עָבְרוּהוּ לְיִצְחָק כַּמְּפֹרָשִׁים בְּסֵדֶר הַפָּרָשָׁה, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכֻּלָּם שְׁלֵמִים בְּלֹא שׁוּם מְאוֹרָע שֶׁל צַעַר וּבְרֹב טוּב עֹשֶׁר וְכָבוֹד, וְכַמְּבֹאָר בְּפֵרוּשׁ רַמְבַּ"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (בראשית כה:לד), מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן לְאַבְרָהָם שֶׁמַּמָּה עָבְרוּהוּ מֵהַצָּרוֹת. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לְצַד כִּי אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, וּלְצַד שֶׁאָבִיו צַדִּיק הָיָה וְזָכָה לוֹ הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד וְכוּ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ אָב שֶׁיְּזַכֶּה לוֹ.

פסוק כ

וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ זְמַן נְשׂוּאָיו מַה שֶּׁלֹּא נָהַג כֵּן בְּאַבְרָהָם, בָּא לְתֵת טַעַם לְעִכּוּב הַזְּמַן שֶׁשָּׁהָה יִצְחָק בְּלֹא נְשׂוּאִין עַד עָבוֹר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְאָמַר הַטַּעַם **בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה** בִּשְׁבִיל קִיחַת רִבְקָה שֶׁהָה עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, וּכְמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֵר **לוֹ לְאִשָּׁה** פֵּרוּשׁ לוֹ מְיֻחֶדֶת הִיא בַּת זוּגוֹ. הָא לְמַדְתָּ שֶׁקּוֹדֶם לָהּ לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת, וְהִיא קְטַנָּה הָיְתָה שֶׁנּוֹלְדָה בָּעֲקֵדָה כְּשֶׁהֻכְשַׁר לְהוֹלִיד. וּמֵעַתָּה אֵין תַּרְעוֹמֶת עַל יִצְחָק שֶׁשָּׁהָה עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, גַּם עַל אַבְרָהָם שֶׁעִכֵּב עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה, כִּי אָז הָיְתָה בַּת שָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּפִי הַחֶשְׁבּוֹן.

בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי וְגוֹ' אֲחוֹת וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה – לֹא לְהַשְׁמִיעֵנוּ בַּת מִי הִיא, אֶלָּא לְלַמֵּד סָנֵגוֹרְיָא עַל רִבְקָה, לְפִי שֶׁאוֹמֵר בְּסָמוּךְ "וַיֵּעָתֶר לוֹ ה'" – לוֹ וְלֹא לָהּ, וְתָבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי טַעַם הַדָּבָר לְצַד פְּחִיתוּת רִבְקָה חַס וְשָׁלוֹם, כִּי לֹא רָאוּיָה הִיא לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהָ אֱלֹהִים. לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **בַּת בְּתוּאֵל**, לוֹמַר כִּי זוֹ הִיא סִבָּה לְמָה שֶׁהֵעְתִּיר ה' לְיִצְחָק, כִּי הוּא בֶּן אַבְרָהָם וְהִיא בַּת בְּתוּאֵל. וְכָפַל לוֹמַר **הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם** לְהַעִיר כִּי נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ "הָאֲרַמִּי" לוֹמַר הָרַמַּאי, כִּי אִם נִתְכַּוֵּן לְכַנּוֹתוֹ לְשֵׁם עִירוֹ הֲרֵי הוּא אָמוּר. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, לְצַד שֶׁלֹּא נִתְפָּרְסֵם רִשְׁעוּתוֹ בָּעוֹלָם, בָּא לְהוֹדִיעוֹ כִּי רָשָׁע הָיָה, וּבְאָמְצָעוּתוֹ לֹא הֻכְשְׁרָה תְּפִלַּת רִבְקָה כִּתְפִלַּת יִצְחָק.

וְאָמְרוּ **אֲחוֹת לָבָן** לְלֹא צֹרֶךְ, וְנוֹסָף שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא שֶׁבָּא לְלַמֵּד זְכוּת עַל רִבְקָה בִּרְאוֹתָנוּ שֶׁיָּלְדָה בֵּן רָשָׁע מֻבְהָק, וְתֹאמַר אֵיךְ מִבֶּטֶן בָּרוּךְ יָצָא אָרוּר, לָזֶה אָמַר כִּי זֶה הוּא סִבָּה לַדָּבָר הֱיוֹתָהּ אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי, פִּרוּשׁ הָרַמַּאי בְּתוֹסֶפֶת רֶשַׁע עַל אָבִיו, וּכְבָר קָדְמוּ חַזַ"ל (בבא בתרא קי.) רוֹב הַבָּנִים, לְטַעַם הַיְדוּעַ, וְלָזֶה יָצָא עֵשָׂו, וְזוּלַת זֶה צֲאֲצָאֶיהָ צַדִּיקִים הָיוּ יוֹצְאִים מִמֶּנָּה, כִּי צַדֶּקֶת גְּמוּרָה הָיְתָה, וְהָעֵד "לְנֹכַח אֶשְׁתּוֹ", וְאָמְרוּ זַ"ל (בראשית רבה פס"ג) וְכוּ'. וְשָׁלֹא תֹּאמַר וְאִם כֵּן וְלָמָּה לֹא נָתַן לֵב יִצְחָק לִבְדֹּק בְּאָחִיהָ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לוֹ לְאִשָּׁה** וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיָה נוֹשֵׂא אֲחוֹת רָשָׁע.

עוֹד רָמַז בְּהוֹדַעַת **אֲחוֹת לָבָן** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס:יג) שֶׁטַּעַם רִבְקָה שֶׁהָיְתָה עֲקָרָה הוּא לְצַד בִּרְכַּת לָבָן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כִּי בִּרְכָתוֹ תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה טוֹב. לָזֶה קוֹדֶם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי עֲקָרָה הִיא, קָדַם לוֹמַר טַעַם הַדָּבָר וְאָמַר "אֲחוֹת לָבָן", וְזוֹ הָיְתָה סִבָּה שֶׁנֶּעֶקְרָה רִבְקָה עַד שֶׁהֶצְרִכוּ לִתְפִלָּה.

פסוק כא

וַיֶּעְתַּר לוֹ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר "וַיֵּדַע יִצְחָק אֶת" וְגוֹ', כְּאָמְרוֹ (בראשית ד:א) "וְהָאָדָם יָדַע", (שמואל א א:יט) "וַיֵּדַע אֶלְקָנָה" וְגוֹ', אוּלַי שֶׁהָיְתָה הַתְּפִלָּה אַחַר שֶׁיָּדַע (ברכות ס.) תּוֹךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס.) שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים יִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא יַסְרִיחַ, וְזוֹ הָיְתָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁל יִצְחָק.

פסוק כב

וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וַיִּתְרֹצְצוּ**, גַּם אָמְרָהּ **לָמָּה זֶּה אָנֹכִי**. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ: אִם כֵּן גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי מִתְאַוָּה וּמִתְפַּלֶּלֶת עַל הַהֵרָיוֹן, עַד כָּאן. וּפֵרוּשׁוֹ זְכרוֹנוֹ לִבְרָכָה אֵין הַדַּעַת מַסְפֶּקֶת עָלָיו שֶׁתִּמְאַס הַצַּדֶּקֶת בְּהַרְיוֹנָהּ לְצַד הַצַּעַר, גַּם בְּמַה נָחָה דַּעְתָּהּ בֶּאֱמוֹר לָהּ הָאֱלֹהִים "שְׁנֵי גוֹיִם" וְגוֹ' וּבְזֶה לֹא יוּסַר צַעֲרָהּ. וְרִבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת הָרְבֵּה, אֲבָל פְּשַׁט הַכָּתוּב לֹא נוֹדַע. אָכֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא **וַיִּתְרֹצְצוּ** לְשׁוֹן רִצּוּץ, פֵּרוּשׁ הָיוּ נִדְחָקִים בְּיוֹתֵר כְּשֶׁעוּר שֶׁיִּהְיוּ מִתְרוֹצְצִים וְלֹא יִתְקַיְּמוּ בְּמֵעֶיהָ, וְזֶה יוֹרֶה כִּי הֶרְיוֹנָהּ אֵינוֹ מִתְקַיֵּם. **וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי** פֵּרוּשׁ 'זֶה' מוֹרֶה בָּאֶצְבַּע חוֹזֵר אֶל הַהֵרָיוֹן, לָמָּה אָנֹכִי הָרָה לָרִיק יָגַעְתִּי. **וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'** פֵּרוּשׁ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל קִיּוּם הֶרְיוֹנָהּ וְלָדַעַת דָּבָר הַסּוֹבֵב הֶפְסֵדָם, כִּי מִן הַשָּׁמַיִם לֹא יַעֲשׂוּ נֵס לְשֶׁקֶר, שֶׁתִּפְקֹד בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם. וּלְעוֹלָם לֹא הִקְפִּידָה עַל צַעַר הַהֵרָיוֹן, כִּי הַצַּדִּיקִים יִסְבְּלוּ צַעַר גָּדוֹל בָּעוֹלָם הַזֶּה לְתַכְלִית טוֹב הַנִּצְחִי.

פסוק כג

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ וְגוֹ'. מִקְרָא זֶה רַבּוּ בּוֹ הַפֵּרוּשִׁים, וְעוֹדֶנּוּ בַּר נְתִינַת טַעַם וְתַבְלִין בְּדֶרֶךְ אוֹר יָשָׁר, וְהוּא כִּי בָא לְהַשִּׁיבָהּ עַל חֲשַׁשָׁתָהּ שֶׁאֵין הֶרְיוֹנָהּ מִתְקַיֵּם לְרֹב דְּחָקִם, וְהוֹדִיעָהּ סִבַּת הַדּוֹחַק אֲשֶׁר יִדָּחֲקוּ זֶה אֶת זֶה וְיִתְעַצְּמוּ זֶה עַל זֶה, כִּי מְשֻׁנֶּה הֶרְיוֹן זֶה מִכָּל הֶרְיוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי כָּל הֶרְיוֹן שֶׁיִּהְיֶה מִשְּׁנַיִם יִהְיוּ הַשְּׁנַיִם נוֹחִים וְטִבְעָם שָׁוֶה, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ז:ד) "תְּאוֹמֵי צְבִיָּה", וְיָדוּעַ יַחַד בַּבֶּטֶן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֶרְיוֹנֵךְ. וְהַטַּעַם הוּא **כִּי שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ**, כָּל אֶחָד מֵהֶם הוּא בְּחִינַת גּוֹי אֶחָד, וְעוֹד לָהֶם שֶׁהֵם עַצְמָם הֵם מְלָכִים וּמַלְכוּתָם נִמְשֶׁכֶת לְעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁנֵי לְאֻמִּים**. וְכָל זֶה לֹא יְסוֹבֵב לְהִתְרוֹצֵץ בַּבֶּטֶן אִם הָיוּ בְּמֶזֶג אֶחָד כְּטֶבַע הַתְּאוֹמִים, אֶלָּא שֶׁהֵם מְשֻׁנִּים מִטֶּבַע הַתְּאוֹמִים, כִּי מֵהַבֶּטֶן עַצְמוֹ אֵינָם נוֹחִים זֶה לָזֶה וּמְשֻׁנֶּה מִזֶּגֶם וְטִבְעָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ**, וְאָמַר **מִמֵּעַיִךְ** וְלֹא אָמַר בְּמֵעַיִךְ, לוֹמַר כִּי תָּמִיד הֵם מְפֹרָדִים וְהַתְחָלַת הַפְּרוּד מִמֵּעַיִם, וּבְאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה הוּא הַשְּׁנוּי הַמַּפְלִא, לֹא לְצַד כִּי אֵין בִּטְנָהּ רָאוּי לְהֶרְיוֹן מְתֻרוֹצָצִים הַבָּנִים.

וְאָמְרוֹ **וּלְאֹם מִלְאֹם** וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: עוֹד יֵשׁ לָהֶם דָּבָר שֶׁיִּגְרֹם הַרְחָקַת הֶכְנַת הַהִתְגּוֹרְרוּת יַחַד, כִּי כָל אֶחָד מֵהַשְּׁנֵי מְלָכִים חָזְקוֹ וְאִמּוּצוֹ הוּא מִלְּאֹם שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה ו.) לֹא נִתְמַלְּאָה צוֹר אֶלָּא מֵחֲרָבָנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵיוָן שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם רוֹצֶה בְּמַפֶּלֶת חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁיִּגְדַּל מִמֶּנּוּ, זֶה יַרְחִיק הָאַחְוָה וְהַתֵּאוּם יַחַד.

וְאָמְרוֹ **וְרַב** וְגוֹ'. רַבּוּ בָּזֶה הַפֵּרוּשִׁים וְאֵין דָּבָר מַסְפִּיק בַּאֲמִתּוּת הַכָּתוּב. וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, הַכַּוָּנָה בָּא לוֹמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁיִּתְגַּדֵּל אֶחָד בְּמַפֶּלֶת חֲבֵרוֹ גַּם צָרִיךְ הַנּוֹפֵל לְהִשְׁתַּעְבֵּד לִפְנֵי הַמִּתְגַּדֵּל מִמֶּנּוּ, וְלֹא דַי לוֹ נְפִילָתוֹ וּרְאוֹת טוּבוֹ בְּיַד אוֹיְבוֹ אֶלָּא שֶׁיָּכוֹף כְּאַנְמוֹן רֹאשׁוֹ לְעָבְדוֹ, וּבָזֶה תַּפְלִיג הַרְחָקַת הָאַחְוָה וְתַעֲצוּמַת הַשִּׂנְאָה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (כתובות עב:) אֵין אָדָם וְנָחָשׁ דְּרִים בִּכְפִיפָה אַחַת. וְזֹאת סִבַּת שִׁנּוּי הַהֶרְיוֹן. וּכְפִי דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר** אֵין הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ רַב וְצָעִיר בִּיחוּד עַל יַעֲקֹב אוֹ עַל עֵשָׂו, אֶלָּא עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה רַב בִּזְמַנּוֹ וְעַל אֲשֶׁר צָעִיר בִּזְמַנּוֹ, כַּפִּתּוֹר וָפָרַח.

פסוק כו

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. פֵּרוּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא אָבִיו, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן אָמְרוֹ "וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים" וְגוֹ', וְאִם הוּא הַקּוֹרֵא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְהוּא בֶּן שִׁשִּׁים" וְגוֹ' שֶׁבּוֹ מִשְׁתַּעֵי קְרָא, וְהָבֵן:

פסוק כח

וַיֶּאֱהַב יִצְחָק וְגוֹ'. הִנֵּה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה צַד אָבִיו בְּדָבָרִים, הֵיאַךְ מְעַשְּׁרִין אֶת הַמֶּלַח, לֹא חָשׁ לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא לְיִצְחָק וְלֹא לְרִבְקָה, כִּי לֹא לְצַד הַמִּצְוָה הָיָה חוֹשֵׁשׁ אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה יָרֵא מִקְּלְלָתוֹ, גַּם לְתִקְוַת הַבְּרָכוֹת, מַה שֶּׁאֵין

כֵּן רִבְקָה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאִמִּי" אֶלָּא "אָבִי", וְטַעַם רִבְקָה שֶׁלֹּא הִגִּידָה לְיִצְחָק רִשְׁעוֹ, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מְרַמֶּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו לְבַל דַּעַת סִבַּת אַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ לַהֲסִירָהּ. וּלְפִי אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם "אֲרֵי מְצֵידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל", צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא יוֹעִיל טַעַם זֶה גַּם לְרִבְקָה, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַפְלִיג עַצְמוֹ יִצְחָק מֵרִבְקָה. וְאוּלַי כִּי רִבְקָה חִיּוּבָהּ עַל יִצְחָק לְהַאֲכִילָהּ בָּשָׂר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב מַהֲרִי"ק בְּאֶבֶן הָעֵזֶר (סימן ע' סעיף א') שֶׁחַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ, וְאִם בְּנֵי מִשְׁפַּחְתָּהּ רְגִילִים בִּגְדוֹלוֹת צָרִיךְ לְהַנְהִיגָהּ כֵּן, עַד כָּאן. וְיָדוּעַ כִּי בְּתוֹאֵל שֹׁר וְגָדוֹל לָאֲרָם, לָזֶה לֹא תַּחֲזִיק טוֹבָה לְטָרָף בְּפִיהָ.

פסוק כט

וַיָּזֶד יַעֲקֹב. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁרָאָה שֶׁהוֹעִילָה לְגִימָתוֹ שֶׁל עֵשָׂו לְיִצְחָק, לָקַח גַּם הוּא דֶּרֶךְ לְבַשֵּׁל תַּבְשִׁילִין לְקָרֵב לֵב אָבִיו אֵלָיו כְּעֵשָׂו.

פסוק ל

עַל כֵּן קֹרָא שְׁמוֹ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הוּא עֵשָׂו קֹרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם, וְהַטַּעַם לֹא לְצַד שֶׁקֹּרָא "הָאָדֹם הָאָדֹם" שְׁנֵי פְּעָמִים, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לָמוּת וּבוֹ הֶחֱיָה נַפְשׁוֹ, קֹרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם בִּשְׁמוֹ, וְעֵשָׂו בָּדֵק בִּשְׁמָא הֲוָה, כְּאָמְרוֹ (בראשית כז:לו) "הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ" וְגוֹ':

פסוק לא

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **כַיּוֹם** שֶׁאֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת. וְנִרְאֶה כִּי לֶהֱיוֹת כִּי בְּכוֹרָה זוֹ שֶׁקּוֹנֶה מִמֶּנּוּ יֵשׁ בָּהּ פְּרָטִים שֶׁאֵינָם בַּמְּצִיאוּת אֶלָּא בְּמוֹת אָבִיו, וְהֵם דְּבָרִים שֶׁלֹּא בָּאוּ לָעוֹלָם, וּכְפִי תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֵין אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם, לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹמַר "כַּיּוֹם" כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַמְכִירָה. וְהוּא עַל פִּי מַה שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת מְצִיעָא דַּף ט"ז וּפְסָקוּהוּ הַפּוֹסְקִים (חושן משפט סימן רי"א סעיף ב'): הַצַּיָּד עָנִי שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל שֶׁאָמַר "מַה שֶׁיַּעֲלֶה בְּמִצּוּדָתִי הַיּוֹם מָכוּר לְךָ" – מִמְכָּרוֹ קַיָּם, וְהַטַּעַם מִשּׁוּם כְּדֵי חַיָּיו. וְכָתְבוּ הַגְּאוֹנִים שֶׁאֵין הַטַּעַם תָּלוּי בְּאוֹמֶר "הַיּוֹם" אֶלָּא הוּא הַדִּין יוֹם אַחֵר מִמְכָּרוֹ קַיָּם, מִטַּעַם כְּדֵי חַיָּיו, וְלֹא אָמְרוּ "הַיּוֹם" אֶלָּא לִשְׁלֹל מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּמִצּוּדָתוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם אוֹ שָׁנָה שֶׁהוּא יוֹתֵר מִכְּדֵי מִחְיַת יוֹם אֶחָד, אֲבָל מִחְיַת יוֹם אֶחָד בְּכָל מְצִיאוּת שֶׁיִּהְיֶה קַיָּם. וְהוּא אָמְרוֹ **מִכְרָה כַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ כְּדִין יוֹם, שֶׁהֲרֵי עֵיף הָיָה וּמִשּׁוּם כְּדֵי חַיָּיו מִמְכָּרוֹ מִמְכָּר הֲגַם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם. וּזוֹלַת מְצִיאוּת זֶה אֵין דִּין שֶׁיָּכוֹל לְזַכּוֹת בְּמֶכֶר הַבְּכוֹרָה. וְהִצְדִּיק עֲשָׂו דִּבְרֵי יַעֲקֹב כְּאָמְרוֹ הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ לָמוּת וְאֵין לְךָ תַּקָּנַת מִשּׁוּם כְּדֵי חַיָּיו גְּדוֹלָה מִזּוֹ.

פסוק לג

וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לִשְׁבוּעָה, לִהְיוֹת כִּי יֵשׁ בַּבְּכוֹרָה פְּרָטִים שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, כְּמוֹ הַכָּבוֹד וְהַמַּעֲלָה, שֶׁעֲלֵיהֶם הִקְפִּיד יַעֲקֹב לַעֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִיא בַּבְּכוֹרוֹת, וּכְפִי תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֵין אָדָם מַקְנֶה לֹא בְּמֶכֶר וְלֹא בְּמַתָּנָה דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ כַּיָּדוּעַ (רמב"ם הלכות מכירה פרק כ"ב), לָזֶה נִתְחַכֵּם לְזָכוֹת בַּדָּבָר עַל יְדֵי שְׁבוּעָה. וְכֵן הוּא הַסָּכְמַת פּוֹסְקֵי הַתּוֹרָה (יורה דעה סימן רל"ט) כִּי הַשְּׁבוּעָה חָלָה בֵּין עַל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ בֵּין עַל דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִּי**.

וְהִנֵּה שְׁבוּעָה זוֹ לֹא תַסְפִּיק לְקָנְיַן דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם, כִּי טַעַם דְּאֵין אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם הִיא לְצַד דְּלֹא סָמְכָא דַּעְתֵּיהּ דְּלוֹקַחַ וְכוּ', וְכֵן מוּכָח בְּמִצִיעָא דַּף ט"ז. אֲבָל אִם הָיָה דַּעְתּוֹ סוֹמֶכֶת הָיָה נִקְנֶה, וּשְׁבוּעָה לֹא תוֹעִיל בָּזֶה, וְלָכֵן הֻצְרַךְ לְטַעַם "כַּיּוֹם" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. שׁוּב בָּא לְיָדֵי סֵפֶר הֲרִיבַ"שׁ סִימָן שכ"ח וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּתַבְתְּ שֶׁרְאִיתְ רַבִּי יַעֲקֹב בֶּן הָרֹא"שׁ שֶׁכָּתַב בְּשֵׁם אָבִיו דְּמַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם אִם נִשְׁבַּע קָנָה וְכוּ', וּרְאִיָתוֹ מִמְּכִירַת בְּכוֹרָה שֶׁמָּכַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב וּכְתִיב "הִשָּׁבְעָה לִּי", עַד כָּאן. תְּשׁוּבָה: לֹא הָרֹא"שׁ וְלֹא רַבִּי יַעֲקֹב בְּנוֹ חָתִימֵי עָלָהּ, וְאֵין לִתְלוֹת בְּגַבְרֵי רַבְרְבֵי סְבָרָא כָּזוֹ שֶׁאֵין לָהּ עַל מַה שֶׁתִּסְמֹךְ, גַּם הָרְאָיָה שֶׁהֵבִיאוּ אֵין לָהּ עִקָּר לְפִי שֶׁהָיָה קֹדֶם הַדִּבּוּר, וּמַאן לֵימָא לָן שֶׁלֹּא הָיָה אָדָם מַקְנֶה דָּבָר שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם אָז, וְהַשְּׁבוּעָה הָיְתָה לְרוָחָא דְּמִלְּתָא שֶׁלֹּא יְעַרְעֵר, לְפִי שֶׁהָיָה אִישׁ זְרוֹעַ, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָן, אֶלָּא שֶׁהָרִיבַ"שׁ לֹא הִתְבּוֹנֵן לָתֵת טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ שְׁבוּעַת עֵשָׂו כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְטַעַם אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִּי** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "הִשְׁבִּיעָה" וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לוֹ הִיא הַמְּכִירָה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי שְׁבוּעָה זוֹ צְרִיכָה לִהְיוֹת עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁזּוֹלֶת זֶה יָכוֹל לְבַטְּלָהּ בְּלִבּוֹ, וְעִקַּר הַשְּׁבוּעָה צְרִיכָה לִהְיוֹת בַּלֵּב, כִּדְאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא (ספרא, פרק י"ב): הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה, שֶׁיִּהְיֶה פִּיו וְלִבּוֹ שָׁוִים בִּשְׁעַת הַשְּׁבוּעָה. לָזֶה אָמַר "הִשָּׁבְעָה לִּי", פֵּרוּשׁ: לְדַעְתִּי. **גַּם** דְּקִדֵּק לוֹמַר **לִי**, כִּי דַּוְקָא הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהִתְקַיֵּם מֶכֶר הַבְּכוֹרָה בְּכָל חֶלְקֵיו, אֲבָל לֹא לְזוּלָת, כִּי הַזּוּלַת אֵינוֹ בֶּן קְנִיָּה אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁהֵם מָמוֹן, אֲבָל דְּבָרִים שֶׁהֵם יְרֻשָּׁה מַעֲלוֹת מֵאֲבִיהֶם, כְּגוֹן הָעֲבוֹדָה שֶׁבְּבֵית אֱלֹהִים וְהַכָּבוֹד, אֵינָם בְּאִישׁ נָכְרִי, וְלָאו כָּל כְּמִינֵיהּ לְמָכְרָם לְזָר.

וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ. הִצְדִּיקָה הַתּוֹרָה הַמְּכִירָה שֶׁקַּיֶּמֶת הִיא בְּיָדוֹ מִטְּעָמִים שֶׁכָּתַבְנוּ, וְהֻגַּם שֶׁלֹּא מָכַר אֶלָּא לְאָנְסוֹ, וַהֻגַּם שֶׁמָּכַר דָּבָר שָׁוֶה מֵאָה מָנֶה בְּמָנֶה. וְזֶה לְךָ לְשׁוֹן מהרי"ק (חושן משפט רכז): אִם מָכַר מִפְּנֵי דָּחְקוֹ וְזִלְזֵל בְּמִכְרָתוֹ יוֹתֵר מִכְּדֵי שֶׁהַדַּעַת טוֹעָה, שֶׁנִּפְכָּר שֶׁמִּפְּנֵי דָּחְקוֹ הֻצְרַךְ לְזַלְזֵל, אֵינוֹ יָכוֹל לַחֲזוֹר בּוֹ, דְּיָדַע וּמָחַל, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמֵעַתָּה, הֻגַּם

שֶׁמַּכַּר דָּבָר מֻפְלָג הָעֵרֶךְ בִּלְגִימָה אַחַת שֶׁל נָזִיד, מִמְּכָרוֹ מֻכָּר, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה הוּא דַּעְתּוֹ בְּאָמְרוֹ הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ לָמוּת, וְאֵין לְךָ דּוֹחַק גָּדוֹל מִזֶּה, (איוב ב:ד) "עוֹר בְּעַד עוֹר וְכָל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ". וְהִנֵּה זוּלַת הַמְצָאָה זוֹ לֹא הָיָה מְצִיאוּת לְיַעֲקֹב לִזְכוֹת בַּבְּכוֹרָה מִיַּד עֵשָׂו. וְעַל עֵשָׂו אָמַר הַנָּבִיא (משלי ה:כב) "עֲוֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת הָרָשָׁע", שֶׁבְּסִבַּת עֲוֹנוֹתָיו שֶׁעָשָׂה בּוֹ בַּיּוֹם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סג,יד) בְּפֵרוּשׁ אָמְרוֹ "וְהוּא עֵיף", זֶה הָיָה סִבָּה לְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה וְתַעֲמוֹדְנָה בְּיַד הָרָאוּי לָהּ.

פסוק לד

וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: הַתּוֹרָה מְעִידָה עָלָיו שֶׁבִּזָּה הַבְּכוֹרָה בְּדַעְתּוֹ. וְלָזֶה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיִּבֶז" וְחוֹזֵר אֶל עֵשָׂו הָאָמוּר בְּסָמוּךְ, וְהָבֵן. וְכַוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ לוֹמַר גַּם בְּלֹא טַעַם דִּלְאָנְסוֹ גָּמַר, כִּי בְּעֵינָיו בְּזוּיָה הִיא וּמָכוֹר יִמְכְּרֶנָּה בִּדְבַר מָה, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ וְגָמַר וּמַקְנֶה.

פרק כו

פסוק ב

שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר סְתָם לְקַבֵּל עָלָיו אִמְרֵי קֹדֶשׁ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלָיו, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ, וְלִטּוֹל שָׂכָר עַל הַדָּבָר, כִּי רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת יְדִידָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית יב:א) "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", וְסָמוּךְ הִזְכִּירָהּ לוֹ דִּכְתִיב (בראשית יב:ה) "לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנָעַן".

פסוק ג

כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ וְגוֹ'. אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בִּכְלַל נְתִינַת הָאָרֶץ הִיא, וְלָזֶה גַּם כֵּן הִסְכִּים רַמְבַּ"ן, וְאָמְרוֹ **לְךָ** הַבְטָחָה זוֹ אוּלַי שֶׁהִיא עַל מַה שֶׁהִצְלִיחַ הוּא שָׁם דִּכְתִיב (בראשית כו:יב) "וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִיא" וְגוֹ'. עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּזְכֶּה הוּא בָּהּ לְזֶרַע. וְאוּלַי כִּי לֹא הֶחֱזִיק אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בַּחֲזָקָה הָרִאשׁוֹנָה, לָזֶה רָצָה ה' שֶׁיַּחֲזִיק יִצְחָק בָּהּ, וְהוּא הֶחֱזִיק בָּהּ בַּחֲזָקָה מְעֻלָּה שֶׁחָרַשׁ וְזָרַע, וְלָזֶה דִּקְדֵּק ה' בִּדְבָרָיו לוֹמַר "אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל". **עוֹד** נִתְכַּוֵּן לְהַבְטִיחוֹ כִּי אֵין לְיִשְׁמָעֵאל חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּהַבְטָחוֹת אַבְרָהָם, זוּלַת לְיִצְחָק לְבַד, וְהוּא אָמְרוֹ **לְךָ**. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וּלְזַרְעֲךָ** לִשְׁלוֹל חֵלֶק מִבָּנָיו, כִּי דַוְקָא אוֹתוֹ שֶׁנִּקְרָא זַרְעוֹ, דִּכְתִיב (בראשית כ"א:י"ב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (נדרים לא.) וְלֹא כָּל יִצְחָק:

פסוק ה

שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקוֹלִי – לְכָל אֲשֶׁר נִסִּיתִיהוּ, **וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי** – שֶׁמַּר עַצְמוֹ לְבַל יָבֹא לְיָדוֹ דָּבָר שֶׁצִּוִּיתִיהוּ לִשְׁמוֹר, וּכְמוֹ כֵן שָׁמַר הַמִּצְוֹות לְבַל יַעַבְרוּהוּ בְּהֶסַח הַדַּעַת. וְ"חֻקּוֹתַי" הֵם

מִצְוֹות שֶׁאֵין בָּהֶם טַעַם, וּכְמוֹ כֵן תּוֹרָתִי שָׁמַר לְבַל תִּשְׁכַּח מִמֶּנּוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:ט) "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ וְגוֹ' פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים" וְגוֹ':

פסוק ו

וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר. לוֹמַר שֶׁקְּיֵם מַאֲמַר הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא וּבְטֵל מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁקָּדְמָה לוֹ.

פסוק ח

מְצַחֵק אֵת רִבְקָה. פֵּירוּשׁ: מַעֲשֶׂה חִבָּה הַנַּעֲשֵׂית בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר (בראשית רבה סד,ה) "מְצַחֵק" מְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ, אוּלַי שֶׁהָיָה בְּאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁמָּתָר אֲפִילּוּ בַּיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר לְרִפּוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם (הלכות דעות פרק ד'), אוֹ כַּמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּשַּׁ"ס (כתובות דף סה) דְּבֵיתְהוּ דְּאַבַּיֵּי דְּגַלִּית וְכוּ' וְאָזַל רָבָא וְכוּ', כִּי הַצַּדִּיקִים יָחוּשׁוּ לְדוֹמָה דְּדוֹמָה דְּכִיעוּר לְבַל יִכָּשְׁלוּ בּוֹ.

פסוק יא

מוֹת יוּמָת. פֵּרוּשׁ: "מוֹת" בִּידֵי שָׁמַיִם, "יוּמָת" בִּידֵי אָדָם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַנֹּגֵעַ**, לוֹמַר אֲפִילּוּ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינוֹ נֶהֱרָג עַל אֵשֶׁת אִישׁ דִּבְנֵי נֹחַ, יֵהָרֵג עַל זֹאת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּמַעֲשֶׂה שָׂרָה בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא (בראשית כ:ד).

פסוק יב

מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת דְּדָבָר הַנִּמְדָּד אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה בּוֹ (בבא מציעא מב.), וְכָאן אָמַר שֶׁהָגַם שֶׁנִּמְדַּד וְנוֹדַע שִׁעוּר מֵאָה שְׁעָרִים, אַף עַל פִּי כֵן **וַיְבָרְכֵהוּ ה'**. עוֹד יִרְצֶה שֶׁלֹּא נִכְנַס בּוֹ עַיִן הָרַע מֵהַפְלָגַת הָרֶוַח, כִּי יְצַו ה' אִתּוֹ אֶת הַבְּרָכָה.

פסוק טו

וְכָל הַבְּאֵרוֹת וְגוֹ'. סָמַךְ הוֹדָעָה זוֹ לְ"וַיַּקְנְאוּ" וְגוֹ', לוֹמַר כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים, וְהוֹדִיעַ שֶׁקִּנְאוּ מִמֶּנּוּ, וְהוֹסִיף לְהוֹדִיעַ שֶׁגַּם עִם אַבְרָהָם הָיָה לָהֶם קִנְאָה וְשִׂנְאָה "וְכָל הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **סִתְּמוּם וַיְמַלְאוּם עָפָר** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר מִלְּאוּם עָפָר, אוּלַי כִּי אַחַר מוֹת אַבְרָהָם סִתְּמוּם דַּוְקָא, עָשׂוּ אֲבֵלִים לְפִיהֶם וְלֹא בְּטָלוּם בְּהֶחְלֵט, וְאַחַר הַקִּנְאָה שֶׁקִּנְאוּ בְּיִצְחָק וַיּוֹסִיפוּ לְהַרְשִׁיעַ בְּקִנְאָתָם וַיְמַלְאוּם עָפָר וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ, וְלָזֶה הֻצְרַךְ יִצְחָק לַחְפּוֹר אוֹתָם מֵחָדָשׁ, כְּאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ "וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת" וְגוֹ':

פסוק טז

כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְאֵין גְּדֻלַּת הַמַּלְכוּת נְכֶרֶת לִפְנֵי גְּדֻלָּתוֹ, וְאֵין לְךָ בִּזְיוֹן הַמֶּלֶךְ כָּזֶה.

פסוק יז

וַיִּחַן בְּנַחַל גְּרָר. כִּי לֹא רָצָה לַעֲקוֹר אֶת דִּירָתוֹ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים בְּהֶחְלֵט, לְצַד מִצְוַת הַמֶּלֶךְ מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם הִיא לֵאמֹר (בראשית כו:ג) "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת". וְהֶגֶם שֶׁנֹּאמַר שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא לֹא הָיָה בִּכְלַל מַה שֶּׁאָמַר לוֹ ה' "שְׁכֹן בָּאָרֶץ", אַף עַל פִּי כֵן אָנוּס הָיָה מֵהַמֶּלֶךְ אֲדוֹן הָאָרֶץ. וְאוּלַי כִּי עָשָׂה ה' כָּכָה לְנַסָּיוֹן, שֶׁהֲגֶם שֶׁאָמַר לוֹ ה' "לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת", אַף עַל פִּי כֵן לֹא נִתְנוּהוּ אֲפִלּוּ לָשֶׁבֶת שָׁם כְּאַחַד הָעָם, אִם לֹא יְהַרְהֵר אַחַר הַשְּׁכִינָה, וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה לְאַבְרָהָם.

פסוק כד

אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ וגו', פֵּירוּשׁ: לֶהֱיוֹת שְׁרָאָה הַשִּׁפְלָה מִמֶּלֶךְ פְּלִשְׁתִּים שֶׁגֵּרְשׁוֹ מֵאַרְצוֹ וְלֹא יָדַע אֵן יִפְנֶה, חָשׁ כִּי ה' עֲזָבוֹ. לָזֶה אָמַר "אַל תִּירָא, לֹא עֲזַבְתִּיךָ, אִתְּךָ אָנִי".

פסוק כו

וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וְכוּ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **מִגְּרָר** וְהוּא דָּבָר יָדוּעַ, גַּם אֵין צֹרֶךְ בְּהוֹדָעָה זוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְגִּישׁוּ וְדָרְשׁוּ (בראשית רבה פָּרָשָׁה ס"ד) מִגּוֹרֵר וְכוּ', וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לְקַחַת עִמּוֹ פִּיכֹל וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, וְאִם לְטַכְסִיסֵי מִלּוּכָה לֹא הָיָה צֹרֶךְ לְכָתֹב לְהוֹדִיעַ דְּבָרִים שֶׁאֵין לָנוּ בָּזֶה צֹרֶךְ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְתֵרֶץ מַה שֶּׁיִּקְשֶׁה לָנוּ, לָמָּה הֻצְרַךְ אֲבִימֶלֶךְ לַחְזֹר אַחַר יִצְחָק לִכְרוֹת לוֹ בְּרִית לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי כְּבָר נִשְׁבַּע לוֹ אַבְרָהָם (בראשית כא:כג) "אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי", וּמַה מִּיחוּשׁ הָיָה לוֹ לַאֲבִימֶלֶךְ בִּשְׁבוּעַת אַבְרָהָם שֶׁהֻצְרַךְ לִשְׁבוּעַת יִצְחָק? וְרַמְבַּ"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה הִרְגִּישׁ לְיַשֵּׁב וְאָמַר שֶׁיִּרְאַת אֲבִימֶלֶךְ שֶׁיִּצְחָק יָפֵר הַבְטָחַת אַבְרָהָם לְצַד שֶׁהֵם הֵפְרוּ בְּרִית וְגֵרְשׁוּהוּ מֵאִתָּם, עַד כָּאן. וְלֹא רָאִיתִי שֶׁהִתְנָה אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם בִּשְׁבוּעָתוֹ לָשֶׁבֶת בְּאַרְצוֹ הוּא וּבָנָיו, וְאֵין הֲפָרַת בְּרִית בְּמַה שֶּׁשָּׁלְחוּ יִצְחָק, וַעֲדַיִן קָשְׁיָא בְּמָקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לִבְרִית יִצְחָק.

אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא הַכָּתוּב וְאָמַר **מִגְּרָר**, פֵּרוּשׁ: מִטַּעַם גְּרָר יֵשׁ מָקוֹם לָחוּשׁ לְבִטּוּל בְּרִית אַבְרָהָם וְהֻצְרְכוּ לְחַזֵּק בְּרִית עִם יִצְחָק. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּנְדָרִים (דף ס"ה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תַּנְיָא הַמּוּדָּר הֲנָאָה מֵחֲבֵרוֹ אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו. וְכָתְבוּ הַגְּהוֹת מַיְימוֹנִיּוֹת בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְאָמַר רַבֵּנוּ יִצְחָק דַּוְקָא לְכַתְּחִלָּה צָרִיךְ בְּעִנְיָן זֶה אֲבָל לֹא דִּיעֲבַד, וּלְכַתְּחִלָּה לֹא אָמְרוּ אֶלָּא בְּאָדָם הָעוֹשֶׂה לוֹ טוֹבָה, כְּגוֹן מֹשֶׁה שֶׁנָּתַן לוֹ יִתְרוֹ בִּתּוֹ וְצִדְקִיָּהוּ שֶׁהוֹצִיאוֹ נְבוּכַדְנֶצַּר מִמַּאֲסָר וְכוּ', אֲבָל אָדָם אַחֵר אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה, כִּדְמוּכָח מִפֶּרֶק אֵלּוּ נֶאֱמָרִין וְכוּ' (סוטה לו), עַד כָּאן. הִנֵּה מוּכָח כְּפִי זֶה שֶׁיִּכּוֹל הַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ לַעֲשׂוֹת הַתָּרָה אֲפִלּוּ לְכַתְּחִלָּה אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר דִּיעֲבַד כָּל שֶׁלֹּא

קִבֵּל הֲנָאָה מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי אַבְרָהָם לֹא קִבֵּל הֲנָאָה מֵאֲבִימֶלֶךְ, כִּי מַה שֶּׁנָּתַן לוֹ מַתָּנוֹת הוּא לְצַד כְּלִמַּת שָׂרָה, וּמַה שֶּׁנָּתַן לוֹ לָשֶׁבֶת בִּגְרָר לֹא קִבֵּל אַבְרָהָם, וּכְמוֹ שֶׁנִּרְאֶה מֵהַכְּתוּבִים כִּי פָּנָה תֵּכֶף וְהָלַךְ לוֹ מִגְּרָר וְיָשַׁב לוֹ בִּבְאֵר שֶׁבַע, מָקוֹם שֶׁגָּר שָׁם יִצְחָק אַחַר שְׁלּוּחוֹ מִגְּרָר. וְשׁוּב בָּא לְיָדֵי מַאֲמָר אֶחָד (בראשית רבה נד:ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי" וְגוֹ', מַה חֶסֶד עָשָׂה עִמּוֹ שֶׁאָמַר לוֹ "הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ" וְגוֹ' וְהוּא לֹא קִבֵּל, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁסּוֹבְרִים רַז"ל שֶׁהַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ שֶׁאָמַר לוֹ "הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ" וְגוֹ' לֹא קִבְּלוֹ, וְהַגַּם שֶׁאוֹמַר "כַּחֶסֶד" הֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ וְאֵינוֹ כֵּן. וְלֹא כֵן הָיָה בְּיִצְחָק שֶׁהוֹשִׁיבוֹ בְּאַרְצוֹ וְיָשַׁב שָׁם וְעָשָׂה וְהִצְלִיחַ בְּכָל טוּב, וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו** וְהַטַּעַם "מִגְּרָר", פֵּרוּשׁ: מִדִּין הַנִּמְשָׁךְ מֵאֶמְצָעוּת גְּרָר, כִּי לְאַבְרָהָם לֹא הָיְתָה טוֹבַת גְּרָר טוֹבָה, שֶׁהוּא לֹא קִבֵּל, וּשְׁבוּעָתוֹ יֶשְׁנָהּ בְּהַתָּרָה, וּלְיִצְחָק הָיְתָה הַטָּבָה, וְלָזֶה תִּתְקַיֵּם הַשְּׁבוּעָה כְּשֶׁתִּהְיֶה בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַתִּיר שֶׁלֹּא בִּרְצוֹנוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ.

וְעוֹד אֲפִלּוּ אִם תִּמְצָא לוֹמַר כִּי אֲבִימֶלֶךְ כְּשֶׁהִשְׁבִּיעַ אַבְרָהָם הָיָה דַּעְתּוֹ הֵפֶךְ דַּעַת רַבֵּנוּ יִצְחָק שֶׁכָּתְבוּ הַגָּהוֹת מַיְימוֹנִיּוֹת, וְהָיָה סוֹבֵר כָּרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת דְּכָל שֶׁהִשְׁבִּיעַ חֲבֵרוֹ עַל דַּעְתּוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא קִבֵּל מִמֶּנּוּ הֲנָאָה, אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא סָמַךְ בְּדַעְתּוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה, כִּי מוֹדֶה שֶׁאִם דִּיְּעֲבַד הִתִּיר שְׁבוּעָתוֹ מֻתֶּרֶת כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיְתָה טוֹבַת הֲנָאָה בָּאֶמְצַע, וְדִין זֶה שָׁוִים בּוֹ כָּל הַמּוֹרִים. לָזֶה הָלַךְ לְיִצְחָק שֶׁהָיְתָה לוֹ טוֹבַת הֲנָאָה, וּבָזֶה כָּתְבוּ הָרַאֲבַ"ד וְהָרַשְׁבָּ"א וְהָאַחֲרוֹנִים שֶׁהַגַּם שֶׁהִתִּיר דִּיְּעֲבַד אֵינוֹ מֻתָּר. גַּם נִתְחַכֵּם לְקַחַת אֲחֻזַּת וְגוֹ' וּפִיכֹל לְחַזֵּק הַשְּׁבוּעָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר.

וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְקַחַת עִמּוֹ אֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בִּימֵי אַבְרָהָם?

אֲכָל יִתָּבֵאר הָעִנְיָן עַל פִּי מַה שֶּׁנִּסְתַּפֵּק רַבֵּנוּ תָּם (ר"ן נדרים סה.) בְּהַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁבִיל הַטָּבָה, אִם דִּיְּעֲבַד הִתִּירוּהוּ אִם מֻתָּר אוֹ לֹא, וְלֹא הֻכְרַע. וְלִסְבָרָא זוֹ חָשׁ אֲבִימֶלֶךְ גַּם לִשְׁבוּעָה זוֹ, הֲגַם שֶׁהוּא בִּשְׁבִיל טוֹבָה, וְנִתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת חִזּוּק שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לוֹ הַהַתָּרָה. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּגִטִּין דַּף מ"ו מַחְלוֹקֶת רַבִּי יְהוּדָה וְרַבָּנָן, רַבִּי יְהוּדָה סָבַר נֶדֶר שֶׁהֻדַּר בָּרַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה כֵּיוָן דְּנָדַר בִּפְנֵי רַבִּים שׁוּב אֵינוֹ יָכוֹל לְהַתִּיר, וְרַבָּנָן סְבָרֵי יָכוֹל לְהַתִּיר. וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא דַּף ל"ו אָמַר אֲמֵימָר אֲפִלּוּ לְמַאן דְּאָמַר נֶדֶר שֶׁהוּדַּר בָּרַבִּים יֵשׁ לוֹ הַתָּרָה, נֶדֶר שֶׁהוּדַּר עַל דַּעַת רַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה, עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּאִיכָּא פָּנִים לוֹמַר שֶׁלֹּא דָּחָה אֲמֵימָר דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר נֶדֶר שֶׁהוּדַּר בִּפְנֵי רַבִּים אֵין לוֹ הַתָּרָה. וְגַם מִדִּבְרֵי רַב יוֹסֵף (פסחים קז.) נַמִּי מוּכָח דַּהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, וּבְמַסְקָנַת דִּבְרֵיהֶם הֶעֱלוּ דַּהֲלָכָה כְּרַבָּנָן, וְהַגְּאוֹנִים פָּסְקוּ כְּרַבִּי יְהוּדָה.

וּכְפִי זֶה נִתְחַכֵּם אֲבִימֶלֶךְ לְהָבִיא עִמּוֹ רַבִּים, "אֲחֻזַּת וְגוֹ' וּפִיכֹל", כְּדֵי שֶׁיִּדּוֹר בְּפָנֵי רַבִּים. וְהִנֵּה נֶחְלְקוּ אָמוֹרָאִים בְּגִטִּין (דף מו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָדְעוּ בּוֹ רַבִּים, כַּמָּה רַבִּים? רַב נַחְמָן אָמַר שִׁלְשָׁה, רַבִּי יִצְחָק אָמַר עֲשָׂרָה. וְהִצַּצְתִּי בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנֶּחְלְקוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ שְׁמוֹ, רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר סִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי, עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי מַחְלְקָתָם תְּלוּיָה בְּמַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ הָאָמוֹרָאִים, חַד אָמַר שְׁלִשָּׁה וְחַד אָמַר עֲשָׂרָה. רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר "אֲחֻזַּת שְׁמוֹ" סוֹבֵר כַּמָּה רַבִּים – שְׁלִשָּׁה, וְלָזֶה אָמַר "אֲחֻזַּת שְׁמוֹ", וְרַבִּי נְחֶמְיָה סוֹבֵר עֲשָׂרָה, לָזֶה אָמַר "סִיעַת" וְגוֹ', שֶׁבָּזֶה הָיוּ עֲשָׂרָה, לְתַכְלִית הַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה, וּכְדַעַת רַבִּי יִצְחָק.

וְאָפְשָׁר שֶׁנִּתְחַכֵּם גַּם לְדַעַת רַבָּנָן שֶׁאָמְרוּ שֶׁיִּשְׁנוֹ בְּהַתָּרָה, וְלָזֶה הֵבִיא פִּיכֹל, וּכְדִבְרֵי אֱמֹרַי שֶׁיּוֹדוּ רַבָּנָן בְּנֶדֶר עַל דַּעַת רַבִּים שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה, לָזֶה הֵבִיא פִּיכֹל, וְאָמַר רַבִּי נְחֶמְיָה: "פִּי שֶׁכָּל צְבָאוֹת" וּכוּ' עַד כָּאן, וְהִשְׁבִּיעוֹ אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק עַל דַּעַת כָּל צְבָאוֹתָיו. **וָרְאִיתִי** כִּי רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּפֵרוּשׁ "אֲחֻזַּת" וְגוֹמֵר, נֶחְלְקוּ גַּם כֵּן (בראשית רבה סד:ט) בְּפֵרוּשׁ "פִּיכֹל". וְאֶפְשָׁר כִּי טַעַם אֶחָד לִשְׁתֵּי הַמַּחְלוֹקוֹת: רַבִּי יְהוּדָה שֶׁסּוֹבֵר "אֲחוּזַת" שְׁמוֹ, וְסוֹבֵר כֵּיוָן שֶׁטַּעַם אֲבִימֶלֶךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הַבְּרִית בִּפְנֵי רַבִּים, וְרַבִּים הֵם שִׁלְשָׁה, לָזֶה הִנִּיחַ הַכָּתוּב כִּפְשׁוּטוֹ – שִׁלְשָׁה הֵמָּה רַבִּים: אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל וַאֲחוּזַת. וְרַבִּי נְחֶמְיָה שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹ לִקְרוֹת רַבִּים שְׁלִשָּׁה, וּפֵרֵשׁ "אֲחוּזַת" סִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי, אִם כֵּן פִּיכֹל זֶה לָמָּה הֻבִיאוֹ? וְכִי הֻבִיאוֹ, לָמָּה הֲצְרַךְ הַכָּתוּב לְהַזְכִּירוֹ? כִּי הָעֲשָׂרָה הִנָּה הִנָּם בַּסִּיעָה, שֶׁאֵין סִיעָה פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה. לָזֶה פֵּרֵשׁ "פִּי שֶׁכָּל" וְכוּ', וּלְמִדָּה אַחֶרֶת נִתְכַּוֵּן שֶׁתִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְלֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁנֶּחְלְקוּ הַתַּנָּאִים בְּמַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ הָאָמוֹרָאִים, כָּזֶה הֵם רַבִּים, כִּי לֹא הָיוּ הָאָמוֹרָאִים בְּקִיאִים בַּבְּרַיְתוֹת וּבִפְרָט בָּאַגָּדוֹת.

פסוק כז

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִצְחָק. צָרִיךְ לְדַעַת אֵיךְ יַעֲנֶה יִצְחָק לַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו "מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי", כִּי אֵין זֶה מַהֲמוּסָר. וְעוֹד, סוֹף מַעֲשָׂיו הוֹכִיחוּ הֶפֶךְ זֶה, כִּי כָּרַת לָהֶם בְּרִית. עוֹד, אַחַר שֶׁאָמַר "וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי", מַה מָּקוֹם לְהַאֲרִיךְ לוֹמַר "וַתְּשַׁלְּחוּנִי" וְגוֹ'. וְאִם הוֹכָחָה לַשִּׂנְאָה הוּא אוֹמֵר "וַתְּשַׁלְּחוּנִי", הָיָה לוֹ לוֹמַר "כִּי שִׁלַּחְתֶּם אוֹתִי" וְגוֹ'.

אָכֵן כַּוָּנַת יִצְחָק הִיא לְמַה שֶּׁהִשְׂכִּיל כִּי אֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּצְטָרֵךְ אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק בְּשׁוּם אוֹפֶן, זוֹלַת בְּעִנְיַן פַּחְדּוֹ עַל נַחֲלָתוֹ לְבַל יִשְׁלְחוּ יָד בָּהּ לְצַד מַתְּנַת הָאָדוֹן. וְדָבָר זֶה כְּבָר נִשְׁבַּע אַבְרָהָם, וּכְמוֹ שֶׁהִקְשִׁינוּ בִּמְקוֹמוֹ לָמָּה הָלַךְ אֵלָיו, וְיִצְחָק הָיָה לִבּוֹ שָׁלֵם לְבַל יָרֵעַ אֶת הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם אָבִיו, כִּי פָּסַק הֲלָכָה כְּהָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּל שֶׁנָּדַר עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ

צָרִיךְ לְהַתִּירוֹ בְּפָנָיו, פֵּרוּשׁ בִּידִיעָתוֹ. וְאַבְרָהָם כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִתִּיר בִּפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ הַשְּׁבוּעָה כִּרְאֵי מוּצָק (איוב לז:יח), שֶׁאֵין הַבָּנִים יְכוֹלִין לְהַתִּירָהּ עוֹד. וּמֵעַתָּה אֵין צָרֶךְ לָהֶם מִמֶּנּוּ, וּבִבְחִינָה זוֹ אָמַר "מַדּוּעַ בָּאתֶם", אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין בִּיאָה זוֹ אֶלָּא לְצָרְכֵי יִצְחָק לְהֵטִיב לִבּוֹ וְלַהֲשִׁיבוֹ אֶל הַמָּקוֹם. לָזֶה אָמַר תֵּבֶת **אַלַי**, פֵּרוּשׁ וְאִם הַבִּיאָה הִיא לְצָרְכִּי גַּם עָלֶיהָ אֲנִי דָן כִּי זוֹ רְחוֹקָה הִיא מֵהַאֱמִין כִּי "אַתֶּם" וְגוֹ'. דְּקְדֵּק לוֹמַר **וְאַתֶּם** לוֹמַר מִלְבַד כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר גַּם הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו שְׂנֵאתֶם אוֹתִי, וְשִׂנְאָה זוֹ אֵינָהּ תְּלוּיָה בְּדָבָר, אֶלָּא לְצַד שֶׁקִּנֵּאתֶם בִּי וְלֹא יְכֹלְתֶּם לְהַנִּיחַ אוֹתִי עִמָּכֶם בָּעִיר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתְּשַׁלְּחוּנִי** וְגוֹ'. וְזוֹ שִׂנְאָה מֻחֶמֶת קְנָאָה. וְהִנֵּה יָדוּעַ הוּא כִּי כָּל שִׂנְאָה שֶׁהִיא תְּלוּיָה בְּדָבָר בָּטֵל דָּבָר וְכוּ', אֲבָל שִׂנְאָה מֻחֶמֶת קְנָאָה אֵינָהּ בְּטֵלָה עוֹלָמִית, זוֹלַת בְּהִבָּטֵל הַדָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ הָיְתָה הַקְּנָאָה. וּמֵעַתָּה לֹא יִשְׁתַּנֶּה הַדַּעַת בָּכֶם לְהָסִיר שִׂנְאַתְכֶם מִמֶּנִּי.

פסוק כח

וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "רָאוֹ" וְגוֹ', גַּם שְׁאָר הַדִּקְדּוּקִים? **אָכֵן** נִתְכַּוְּנוּ לְהָשִׁיב לְכָל מַה שֶּׁיִּסְבּוֹל דִּבְרֵי יִצְחָק בְּאָמְרוֹ "מַדּוּעַ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ לְצַד שֶׁכַּוָּנָתְךָ כְּבָר נִשְׁבַּע לָנוּ אֲבִיךָ "רָאוֹ רָאִינוּ" וְגוֹ' – שְׁתֵּי רְאִיּוֹת: הָאַחַת כִּי שְׁבוּעַת אַבְרָהָם אֵין לִסְמוֹךְ עָלֶיהָ מִטַּעֲמִים שֶׁכְּתַבְנוּ לְמַעְלָה, עוֹד רָאִינוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּתְךָ תִּתְקַיֵּם הַשְּׁבוּעָה כִּרְאֵי מוּצָק. עוֹד רָאִינוּ כִּי שְׁבוּעַת אֲבִיךָ לֹא דִּקְדְּקָנוּ לְפִסְקֵי דִּינִים הַמַּפְסִידִים הַבְּרִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. גַּם אִם כַּוָּנָתְךָ לוֹמַר עַל אֲשֶׁר לֹא הָלַכְנוּ לְיִשְׁמָעֵאל לְכָרוֹת לָנוּ בְּרִית, כִּי הוּא מִיּוֹרְשֵׁי אֲבִיךָ וְהוּא הַגָּדוֹל, רָאִינוּ כִּי ה' עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי הַבְטָחוֹת אַבְרָהָם לְךָ הֵם נְתוּנִים וְאַתָּה הָעִקָּר בָּהֶם. גַּם אִם כַּוָּנָתְךָ לְקַבּוֹל עַל אֲשֶׁר הֶרְאִינוּ לְךָ שְׁנָאָה בְּמַה שֶּׁשִּׁלַּחְנוּךָ, רָאִינוּ כִּי ה' עִמָּךְ, וּבְעֵרֶךְ אָדָם כָּזֶה בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוֹלֵךְ שָׁמָּה שָׁמוּר וּמוּצְלָח הוּא וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה לוֹ הַמָּקוֹם בְּעֶרְכּוֹ, וְאֵין כָּאן שִׂנְאָה.

גַּם לָמָּה שֶׁתִּהְיֶה הַהַקְפָּדָה עַל הַמִּתְגַּלֶּה מִלְּבָבֵנוּ כִּי לֹא נָכוֹן עִמָּךְ, וְתֹאמַר אֵיךְ תְּבַקְּשׁוּ מִמֶּנִּי טוֹבָה, גַּם לָזֶה בָּאָה תְּשׁוּבָה בְּאָמְרָם **רָאוֹ רָאִינוּ** רְאִיָּה שִׂכְלִית שֶׁזּוֹלֶת זֶה לֹא תִּתָּקֵיִם הַשְּׁבוּעָה בֵּינֵינוּ בְּכָל תּוֹקֶף הַמִּשְׁפָּט, וּכְמוֹ שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּדִבְרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ:

וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "וַנֹּאמֶר" לְשׁוֹן עָבָר. הִתְחִילוּ לָתֵת טַעַם לַאֲשֶׁר שְׁלָחוּהוּ, כִּי קוֹדֶם וְהוּא עִמָּם בִּגְרָר לֹא תִכּוֹן הַשְּׁבוּעָה, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּנְדָרִים (דף כ"ז) וְזֶה לְשׁוֹנָם: נוֹדְרִים לְהָרָגִים וְחָרָמִים, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אַף בִּשְׁבוּעָה. וְכָתַב מַהֲרִי"ק בְּסִימָן רל"ב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַנּוֹדֵר אוֹ הַנִּשְׁבָּע לְאַנֵּס לֹא הָוֵי נֶדֶר וְלֹא שְׁבוּעָה וְכוּ' וְחוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ וְכוּ'. וּלְפִי זֶה כָּל הַשְּׁבוּעָה שֶׁתִּהְיֶה תַּחַת יַד אֹנֶס יָכוֹל הַנִּשְׁבָּע לְבַטֵּל בְּלִבּוֹ, וְיוֹסֵף לְפָרְעָהּ וְצָדְקָיָהוּ לְנְבוּכַדְנֶצַּר לֹא בִּטְלוּ בְּלִבָּם. וְדִין זֶה אָפְלוּ קִבֵּל הֶנָּאָה מִמֶּנּוּ

וּבְכָל תְּקָפֵי חִזּוּקֵי הַשְּׁבוּעָה כָּל שֶׁיֵּד חֲזָקָה בָּאָמְצַע מְבַטֵּל בְּלִבּוֹ וְאֵין כָּאן שְׁבוּעָה, לָזֶה חָשְׁשׁוּ אֲבִימֶלֶךְ וְכוּ' לִכְרוֹת בְּרִית עִם יִצְחָק בִּגְרָר תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ, כִּי יָכוֹל יִצְחָק לְבַטְּלָהּ מִלִּבּוֹ מִדִּין נִשְׁבָּעִין לְאַנָּסִין. לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לִכְרוֹת בְּרִית בַּמָּקוֹם שֶׁהֵם בּוֹ עַתָּה שֶׁלֹּא הָיְתָה שִׁלְטַת אֲבִימֶלֶךְ עָלָיו, וְכֵן מוּכָח מִדִּבְרֵי רַמְבָּ"ן. וְהוּא אָמְרוֹ **תְּהִי נָא** פֵּרוּשׁ: עַתָּה תִּהְיֶה הָאָלָה וְלֹא בַּמְּצִיאוּת הַקּוֹדֵם, וְזֶה אֵין לְחוּשׁ לְבַטּוּל הַשְּׁבוּעָה בַּלֵּב. וְטַעַם אָמְרָם "כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ" וְגוֹ', הוּא טַעַם מֻשְׁאָל, וְלֹא רָצָה לְגַלּוֹת לוֹ הַטַּעַם, אוֹ לְבַל יַפְצִיר בָּהֶם בְּצִדְדֵי הַטַּעַם וְכִי יַסְפִּיק בִּבְרִיתוֹ שָׁם וְכַדּוֹמֶה, גַּם הָיוּ לָהֶם טְעָמִים אֲחֵרִים כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּדִבְרֵיהֶם, לָזֶה אָמְרוּ לוֹ טַעַם מֻחְלָט.

בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֶאֱרִיךְ לוֹמַר בֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ', נִתְכַּוְּנוּ לְחַזֵּק בְּרִית אַבְרָהָם וּלְהוֹסִיף בְּרִית מֻחְדָּשׁ עִם יִצְחָק, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְדַעַת בְּרִית הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל אַבְרָהָם הַאִם עוֹמֶדֶת לָנֶצַח, וְיֵשׁ בָּזֶה תּוֹקֶף מִשְּׁבוּעָה שֶׁל יִצְחָק כִּי כְּבָר נִפְטַר אַבְרָהָם וְאֵין מְצִיאוּת לְהַתָּרָתָהּ לַבָּנִים, וּלְקַיֵּם כָּל דָּבָר נִשְׁבַּע יִצְחָק בַּתְּנָאִים אֲשֶׁר יִרְשׁוֹם. וְאוּלַי כִּי חָשׁ אֲבִימֶלֶךְ גַּם כֵּן שֶׁיִּתֵּן ה' מַתָּנָה מֻחְדָּשׁ לְיִצְחָק וְיַנְחִילֶנָּה לְעֵשָׂו, וְעֵשָׂו אֵינוֹ זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם דִּכְתִיב (בראשית כא:יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" וְלֹא כָּל יִצְחָק, וְאִם יִתֵּן יִצְחָק לְעֵשָׂו אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים לֹא יִזְכֶּה אֲבִימֶלֶךְ בְּדִינוֹ עִם עֵשָׂו מִצַּד בְּרִית אַבְרָהָם, כִּי יֹאמַר זוֹ מַתָּנָה חֲדָשָׁה נָתַן ה' לְיִצְחָק אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וְיִצְחָק נָתְנָהּ לְעֵשָׂו וְאֵין מִיָּדוֹ מַצִּיל. לָזֶה נִתְחַכֵּם לְהַשְׁבִּיעַ יִצְחָק, וְשִׁבוּעַת יִצְחָק תָּחוּל גַּם עַל עֵשָׂו כִּי זַרְעוֹ יִקָּרֵא הֲגַם שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא זַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַדּוֹרוֹת, כְּבָר רָמְזוּ אוֹתָם בְּאָמְרָם בֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ' וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י) שֶׁבֵּינוֹתֵינוּ וְגוֹ' וְשָׁם נֶאֱמַר "לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי".

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **בֵּינוֹתֵינוּ** וְגוֹ', פֵּירוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַבְּרִית בִּפְנֵי רַבִּים, לֹא שֶׁיִּכְרוֹת בְּרִית לַאֲבִימֶלֶךְ בֵּינוֹ וּבֵינוֹ, אֶלָּא בֵּינֵיהֶם יִהְיוּ כֻּלָּם יַחַד, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בִּפְנֵי רַבִּים. וְאָמְרוּ "בֵּינֵינוּ" עוֹד לִרְמוֹז שֶׁתִּהְיֶה הַכַּוָּנָה עַל דַּעְתָּם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עַל דַּעַת רַבִּים.

פסוק כט

אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ. דִּקְדְּקוּ לוֹמַר נוֹסַח וְסֵדֶר הַבְּרִית אֲשֶׁר יִכְרֹת לָהֶם שֶׁהוּא בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: תִּהְיֶה הַשְׁבוּעָה בְּעֵד הַטּוֹבָה שֶׁקִּבַּלְתָּ מִמֶּנּוּ. וּבָזֶה יֵשׁ טַעַם לְהַפְסָקַת הַכְּתוּבִים בְּסֵדֶר זֶה, שֶׁמִּן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַפְסִיק בְּתֵיבַת "כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', וְתֵיבַת "אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה" הָיוּ נִסְמָכִים בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו שֶׁמְּסַיֵּם "בְּרִית עִמָּךְ", שָׁם קָנוּ מְקוֹמָם לְהַזְכִּיר הַבְּרִית.

וּלְפִי דְּבָרֵינוּ יְדוּיַּק עַל נָכוֹן, כִּי יָכוֹל לְדַקְדֵּק סֵדֶר הַשְׁבוּעָה שֶׁתִּהְיֶה בִּשְׁבִיל הַטּוֹבָה. וְאָמְרָם **לֹא נְגַעֲנוּךָ** וְגוֹ', לֶהֱיוֹת שֶׁאֵין הַכָּרַת הַחֶסֶד שֶׁעָשׂוּ שֶׁהָיָה לְטוֹבַת יִצְחָק אֶלָּא אַחַר הַכָּרַת

פְּרָט זֶה, כִּי תִמְצָא שֶׁמַּחֲקֵי הַמְּלָכִים שָׂיְתִנוּ יָד וְעֵזֶר לְשׁוֹכְנֵי אַרְצָם לְקָנוֹת הוֹן לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת לְאִם יִצְטָרְכוּ לָהֶם לְהַלְווֹת מֵהֶם יִהְיֶה לָהֶם בַּיִת וְהוֹן לַעֲזוֹר לְהוֹעִיל לְפִי שָׁעָה, הַשֵּׁנִיָּה כְּדֵי שֶׁתִּתְרוֹמֵם מַלְכוּתָם, כִּי תִתְנַשֵּׂא בְּרִבּוֹת בָּהּ אֲנָשִׁים עֲשִׁירִים וּבַעֲלֵי שֵׁם כִּי הוּא מִטַּכְסִיסֵי הַמַּלְכוּת. וּלְאַחַת מִשְּׁתֵּי סִבּוֹת יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי טוֹבַת אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק לַהֲנָאַת עַצְמוֹ נִתְכַּוֵּן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר לֹא נִגַּעֲנוּךָ** מִיָּמֵינוּ, אֲפִלּוּ בִּנְגִיעָה שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְחַסֵּר מָמוֹן אֶלָּא כְּדָבָר שֶׁחוֹזֵר בְּעֵינָיו. וּבָזֶה בֶּאֱמֶת כִּי לֹא עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב, פֵּרוּשׁ שָׁלֵל טְעָמִים הַנּוֹגְעִים לָהֶם, וְהִצְדִּיק שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְהֵטִיב לוֹ דַּוְקָא. וּלְצַד שֶׁתֹּאמַר כִּי הָיְתָה הַכַּוָּנָה לְמַעֲלַת הַמַּלְכוּת, הִנֵּה שִׁלַּחְנוּךָ אַתָּה וּמָמוֹנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַנְּשַׁלְּחֲךָ בְּשָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ וּבְמָמוֹנְךָ. הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי אֵין כַּוָּנָתֵנוּ בְּהֵטִיב עִמָּךְ לְטַכְסִיסֵי הַמְּלוּכָה, וּמֵעַתָּה לֹא הָיָה מְצִיאוּת לְהַצְדִּיק הַטּוֹב הַהוּא כִּי נִתְכַּוְּנוּ לְטוֹבָתוֹ, אֶלָּא אַחַר שֶׁשִּׁלְּחוּהוּ הֻכְּרוּ הַדְּבָרִים כֵּנִים. וּבָזֶה נָתְנוּ תּוֹסֶפֶת טַעַם גַּם כֵּן לָמָּה שֶׁשִּׁלְּחוּהוּ, כִּי הוּא זֶה דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְטוֹבַת הֲנָאָה הַמְקַיֶּמֶת הַשְּׂבוּעָה. וְכָל זֶה נִכְלָל בִּכְלַל אָמְרָם "רָאוֹ רָאִינוּ".

וָרָאִיתִי לְרַז"ל שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה סד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִלְּמַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ עִמּוֹ טוֹבָה שְׁלֵמָה, עַד כָּאן. וְלִכְאוֹרָה דִּבְרֵיהֶם רְחוֹקִים בְּיוֹתֵר, כִּי הֵם בָּאוּ לְרָצוֹתוֹ וּלְהַרְאוֹתוֹ חִבָּה יְתֵרָה, וְיֹאמְרוּ אֵלָיו הַפְּחָתַת הַטּוֹב. וּלְמָה שֶׁכָּתַבְתִּי כִּי כַּוָּנָתָם הִיא כְּדֵי שֶׁתִּתְהֶיה הַשְּׂבוּעָה בִּשְׁבִיל טוֹבָה, יִהְיוּ דִּבְרֵיהֶם זְכֹרוֹנָם לִבְרָכָה מְאִירִים כַּשֶּׁמֶשׁ. כִּי אָמְרוּ שֶׁהַטּוֹבָה שֶׁהֵטִיבוּ עִמּוֹ לֹא הָיְתָה מֻחְלֶטֶת לְהֵטִיב אֵלָיו, אֶלָּא לְתַכְלִית הַמְקֻוֶּה מִמֶּנּוּ לָהֶם, שֶׁהוּא הַבְּרִית אֲשֶׁר שׂוֹאֲלִים מִמֶּנּוּ, וְנָכוֹן וּכְפַטִּישׁ יְפוֹצֵץ.

וְאָמְרוֹ **אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה'** – פֵּירוּשׁ, שֶׁלֹּא אֵרַע לוֹ רַע מֵאֶמְצָעוּת שֶׁשָּׁלְחוּהוּ, שֶׁהֲרֵי הוּא מְבוֹרָךְ כְּמוֹ שֶׁהָיָה קוֹדֶם, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא נִתְבַּטֵּל הַטּוֹב הַהוּא שֶׁבַּעֲדוֹ אַתָּה נִשְׁבָּע לָנוּ. **וְדַע** שֶׁהַגַּם שֶׁכָּתַב הָרִיבָ"שׁ שֶׁאֵינוֹ קָרוּי בִּשְׁבִיל טוֹבָה אֶלָּא אִם הָיְתָה הַטּוֹבָה בְּעֵת הַשְּׂבוּעָה, הוּא הַדִּין אִם בִּשְׁעַת הַשְּׂבוּעָה בָּרוּר שֶׁנִּשְׁבַּע בְּעַד טוֹבָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה לוֹ, הֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְזוֹקֵף עָלָיו הַטּוֹבָה בְּחוֹב וּבְעַד וְתוּר הַחוֹב נִשְׁבָּע.

עוֹד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם שֶׁאֵינָם מַחְזִירִים אוֹתוֹ לָאָרֶץ, כִּי הוּא בְּרוּךְ ה' אַדְרַבָּה בְּיוֹתֵר מַעֲלָה מִקּוֹדֶם, כִּי עַד עַתָּה הָיְתָה הַשְׁפָּעָתוֹ מֵאֶמְצָעוּת הָעִיר שֶׁהִיא תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת שָׂרֵי מַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁהוּא מָקוֹם לְעַצְמוֹ, הַשְׁפָּעָתוֹ הָיָה שֶׁלֹּא עַל יְדֵי אֶמְצָעִי אֶלָּא בְּרוּךְ ה'. **עוֹד** יִרְצֶה לְשַׁלֵּל טַעֲנַת סִתְרַת הַהֶטְבָה, כִּי לֹא מֵהֶם הָיָה הַמּוּשָׁג אֵלָיו הַטּוֹב אֶלָּא מֵה', וְהָרְאָיָה, הֵן הַיּוֹם בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא בּוֹ, מְבֹרָךְ בְּכָל מִדָּה טוֹבָה. לָזֶה אָמְרוּ **אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה'**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה אַחַר שֶׁהֵטַבְנוּ לְךָ בְּאֶמְצָעוּת הַמּוֹכָן מָצָא מְקוֹר הַבְּרָכוֹת לָחוּל עָלֶיךָ בְּרֹב טוֹב. וּבְאֹפֶן זֶה הִשְׁבִּיעוּ בְּכָל תֹּקֶף שֶׁאֵין מְצִיאוּת לְהַתִּיר, אֲבָל זוּלַת זֶה הָיָה יָכוֹל לְהַתִּיר.

וַהֲגַם דְּאָמְרִינַן בְּפֶרֶק הַשּׁוֹלֵחַ (גיטין מ״ו) לִסְבָרַת חֲכָמִים שֶׁחוֹלְקִים עַל רַבִּי יְהוּדָה שֶׁטַּעַם שֶׁלֹּא הִכּוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁבוּעָתָם, הֲרֵי דַּהֲגַם דְּיֶשְׁנָהּ לְהַתָּרָה לְצַד דְּהָוֵי חִלּוּל הַשֵּׁם בַּדָּבָר לֹא יַתִּיר, אֵין זֶה מֵעִקַּר הַתּוֹרָה אֶלָּא גָּדֵר. וְעוֹד כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּאֹרֶךְ בְּהִלְכוֹת נְדָרִים בְּפֶרֶט זֶה כִּי דַּוְקָא בִּשְׁבוּעָה שֶׁהִיא מְפֻרְסֶמֶת כְּהַהִיא שֶׁל גִּבְעוֹנִים, וּכְמוֹ שֶׁדִּיַּקְתִּי שָׁם מִדִּבְרֵי רַשְׁ״י. **וְעוֹד**. לוּ יִהְיֶה שֶׁסּוֹבְרִים חֲכָמִים שֶׁאֵין לְחַלֵּק בְּכָל שְׁבוּעַת נְכָרִים, הֲרֵי יֵשׁ סְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאֵין מְחַלֵּק בֵּין נָכְרִים לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁיּוֹדְעִים הַגּוֹיִם שֶׁיֵּשׁ הַתָּרָה לִשְׁבוּעָה וְאֵין כָּאן חִלּוּל הַשֵּׁם, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם אֲבִימֶלֶךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵין לָהּ הַתָּרָה גַּם לִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה.

פרק כז

פסוק א

וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק. טַעַם הוֹדָעָה זוֹ, כִּי זוֹ סִבָּה שֶׁיִּטּוֹל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת כְּשֶׁלֹּא יַכִּירֵהוּ. וְאָמַר לְשׁוֹן צַעַר, שֶׁהֶצְרֵךְ לִטּוֹל יַעֲקֹב הַבְּרָכוֹת עַל יְדֵי סִבָּה זוֹ וְלֹא בִּידִיעַת יִצְחָק, כִּי מִזֶּה סֻבְּבוּ כַּמָּה סִבּוֹת לִבְנֵי עֵמֵנוּ.

אֶת עֵשָׂו. וְלֹא אָמַר ״אֶל עֵשָׂו״, כִּי לֹא הָיָה רוֹאֵהוּ לוֹמַר שֶׁקְּרָאָהוּ, אֶלָּא קָרָא אֶת שְׁמוֹ.

בְּנוֹ הַגָּדוֹל. נִתְּנַת טַעַם לָמָּה לֹא קָרָא לְיַעֲקֹב, כִּי זֶה הַבְּכוֹר, וְאוּלַי שֶׁלֹּא יָדַע מֵהַמֻּכָר. וְטַעַם יִצְחָק שֶׁהָיָה חָפֵץ לְבָרֵךְ עֵשָׂו הָרָשָׁע, כִּי חָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַבְּרָכוֹת יִתְהַפֵּךְ לְמִדַּת הַטּוֹב וְיֵיטִיב דְּרָכָיו, כִּי הַצַּדִּיקִים יְכַאֲבוּ בַּעֲשׂוֹת בְּנֵיהֶם רֶשַׁע, וְהָיָה מִשְׁתַּדֵּל עִמּוֹ לְהֵיטִיב, וְאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה מוֹעִיל. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ:א) כִּי נֶעֱנַשׁ יַעֲקֹב שֶׁמָּנַע דִּינָהּ מֵעֵשָׂו, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהָיְתָה מַחְזִירַתּוּ לַמּוּטָב, הֲרֵי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַחְזוֹר לַמּוּטָב.

פסוק ה

וְרִבְקָה שֹׁמַעַת וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ: מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי רִבְקָה נְבִיאָה הָיְתָה וְשׂוֹמַעַת תָּמִיד בְּדִבְרֵי יִצְחָק וְגוֹ׳, הֲגַם שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּפָנֶיהָ, וְהֶבֵן. וְלָזֶה אָמַר **וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר** וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר ״וַתִּשְׁמַע רִבְקָה״ וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר ״הָיְתָה שׁוֹמַעַת״ וְגוֹ׳. וְאוּלַי כִּי דִּבֵּר אֵלָיו יִצְחָק בַּלָּט, וְלָזֶה הֶאֱמִין בְּבוֹא יַעֲקֹב כִּי הוּא עֵשָׂו, כִּי בְּאָזֶן עֵשָׂו דִּבֵּר. וַהֲגַם כִּי עֵינֵי יִצְחָק כָּבְדוּ, עִם כָּל זֶה הוֹדִיעוֹ כִּי דִּבְרֵי סֵתֶר אֵלָיו. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו** וְגוֹ׳ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי**, פֵּרוּשׁ: נִתְיַחֲדוּ לְדָבָרִים נִכְמָסִים.

פסוק ו

וְרִבְקָה אָמְרָה. אָמַר תּוֹסֶפֶת וְאו״ו כִּי הִסְכִּימָה הִיא לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הַשְּׁרוּיָה עָלֶיהָ.

לֵאמֹר הִנֵּה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַחְשׁוֹב כִּי כְּבָר עָבַר זְמַן אָרוֹךְ מֵעֵת דִּבֵּר יִצְחָק לְעֵשָׂו, וְיֹאמַר כִּי לֹא יַסְפִּיק הוּא לַעֲשׂוֹת מִצְוָתָהּ שֶׁל רִבְקָה עַד שֶׁכְּבָר עֵשָׂו עָשָׂה מַעֲשֵׂהוּ, לְזֶה אָמְרָה **לֵאמֹר הִנֵּה**, פֵּרוּשׁ אָמְרָה לוֹ כִּי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שָׁמְעָה וְיֵשׁ זְמַן.

אָחִיךָ לֵאמֹר. פֵּירוּשׁ: לֹא אָחִיךָ בְּדוֹמֶה לְךָ, אֶלָּא בַּאֲמִירָה יֹאמַר אֵלָיו שֵׁם "אָחִיךָ", אֲבָל לֹא יִדְמֶה חוֹשֶׁךְ לְאוֹר עוֹלָם.

עוֹד נִתְכַּוְּנָה בְּאָמְרָהּ **לֵאמֹר**, שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דְּבַר שֶׁקֶר מִפִּיהָ, כִּי לֹא אָמְרָה הַדְּבָרִים בְּדִקְדּוּק כִּיצִיאָתָם מִפֶּה יִצְחָק. לָזֶה אָמְרָה "לֵאמֹר הֲבִיאָה" וְגוֹ', פֵּירוּשׁ: מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בַּאֲמִירָתוֹ הוּא זֶה, וְזוֹלַת "לֵאמֹר" יִהְיֶה נִשְׁמָע כִּי אוֹמֶרֶת דְּבָרָיו בְּדִקְדּוּק.

פסוק ח

וְעַתָּה וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יְמַהֵר לְהָבִיא מִן הַמּוּכָן גְּדָיֵי עִזִּים.

שְׁמַע בְּקוֹלִי. פֵּירוּשׁ: הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בִּדְבָרִים אֵלּוּ כְּנֶגְבַּת הַדַּעַת, עִם כָּל זֶה יֵשׁ לְךָ לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלִי. פֵּרוּשׁ: מִלְּבַד חִיּוּב מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, גַּם הִיא נְבִיאָה, וּכְתִיב בְּדִבְרֵי נְבִיא אֱמֶת (דברים יח:טו) "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן". לָזֶה אָמְרָה **שְׁמַע בְּקוֹלִי**, וּכְבָר כָּתַבְנוּ (בראשית טז:ה) שֶׁיִּצְטַדֵּק נָבִיא בְּאָמְרוֹ לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה מִמִּצְוֹת הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה:

פסוק יג

עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי וְגוֹ'. טַעַם אָמְרָהּ **בְּנִי** אַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ הָיְתָה מְדַבֶּרֶת, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁהוֹצֵאתָ אַתָּה מִפִּיךָ עַתָּה, וְשִׁעוּר הַתֵּבָה קְלָלָה שֶׁקִּלַּלְתָּ בְּנִי, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא.) קִלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי וְגוֹ', וְלָזֶה חָשְׁשָׁה וְלָבְשָׁה הִיא גְּרַם קְלָלָה שֶׁהוֹצִיא מִפִּיו, וְאִם לֹא [הָיְתָה] אוֹמֶרֶת "בְּנִי" הָיָה נִשְׁמָע קְלָלָה שֶׁיְּקַלְּלוֹ אָבִיו:

וָאֵרֵאִיתִי לְתֵת טַעַם לְאַהֲבַת רִבְקָה לְיַעֲקֹב, לְצַד כִּי עֵינֵי כֹּל אֵלֶיהָ יַצְעִירוּ כִּי מִמֶּנָּה יָצָא רָשָׁע הוּא עֵשָׂו, וְהִנֵּה לַטֶּבַע הָרָגִיל הַחֲלָקִים יֹאהֲבוּ חֵלֶק אֶל חֶלְקָיו, וְזֶה מֵהַבּוֹחַן. לָזֶה גִּלְתָה דַּעְתָּהּ כִּי לֹא כֵן הוּא, וּמַעֲשֶׂיהָ מוֹכִיחוֹת כִּי מְקוֹרָהּ בָּרוּךְ, וְחֵלֶק הַטּוֹב חֶלְקֶיהָ וְטִבְעָהּ אֶל אַהֲבַת הַטּוֹב יָרוּץ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁיִּרְבֶּה הַכָּתוּב לוֹמַר בְּכָל פּוֹעַל וּפְעוּל מִמֶּנָּה "יַעֲקֹב בְּנָהּ" לְלֹא צֹרֶךְ (בראשית כז:ו,ח,יא,יג,טו,יז,מב), וְכַוָּנָתוֹ הִיא לְהַגִּיד כִּי מִמֶּנָּה אָרְחוֹת צַדִּיק וְיסוֹדוֹ מִיסוֹדָהּ גַּם כֵּן נִבְנָה, וּמוֹצָאוֹ שֶׁל עֵשָׂו לֹא מִבְּחִינָתָהּ שֶׁל רִבְקָה חָס וְשָׁלוֹם.

גַּם יֵשׁ סוֹד בַּדָּבָר כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן, כִּי הוּא זוּהֲמַת הַקְּדֻשָּׁה אַחַר צֵרוּפָהּ בְּאֵשׁ הַגְּבוּרָה שֶׁבִּבְחִינַת יִצְחָק אֲבִינוּ, וְהֶבֶן. וַהֲגַם שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה (בראשית כה:כ) כִּי סִבָּתוֹ הוּא הֱיוֹתָהּ אֲחוֹת לָבָן, דָּבָר זֶה לֹא יִהְיֶה סִבָּה לִבְחִינַת רִבְקָה כִּי מִמֶּנָּה הוּא כְּמַעֲשֶׂיהָ חָס וְשָׁלוֹם, וּפָרֵט זֶה הוּא מֵהַמַּסְגִּל לְהַפְרִיד הַזּוּהֲמָא בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְלַעֲמֹד קוֹ הַטּוֹב עַל תִּלּוֹ,

הוּא יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁשּׁוּפְרִיהּ מֵעֵין שׁוּפְרִיהּ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן (בבא מציעא פד.), וְהוּא סוֹד וְהָבֵן.

פסוק טו

וַתַּלְבֵּשׁ וגו'. פֵּירוּשׁ: הֶלְמָתָם עָלָיו בְּתִקּוּן הַלְּבִישָׁה, הֲגַם שֶׁהָיוּ גְּדוֹלִים תִּקְּנָתָם לַקָּטָן.

פסוק יט

אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ. פֵּירוּשׁ, לְהֱיוֹת שֶׁקָּנָה הַבְּכוֹרָה מֵעֵשָׂו הִנֵּה הוּא נַעֲשָׂה עֵשָׂו לְצַד בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה, כִּי לָהּ יִקָּרֵא עֵשָׂו בְּכוֹרוֹ. וְאָמְרוֹ **עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי**, פֵּרוּשׁ, כִּי טַעַם שֶׁצִּוָּה לְעֵשָׂו הוּא כִּי הוּא בְּנוֹ הַבְּכוֹר, וְכֵיוָן שֶׁנָּטַל הַבְּכוֹרָה כְּאִלּוּ הַדָּבָר בָּא אֵלָיו.

פסוק כג

וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי הָיוּ וגו'. וְאַף עַל פִּי כֵן דְּחָה שְׁמִיעַת קוֹל מִלְּפָנֵי חוּשׁ הַהֶרְגֵּשׁ, כִּי הַקּוֹל יָכוֹל לְהִשְׁתַּנּוֹת, אוֹ לְצַד מַשְׁמִיעַ, אוֹ לְצַד שׁוֹמֵעַ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַרְגָּשַׁת שַׂעֲרוֹת הַיָּדַיִם הוּא סִימָן מֻבְהָק.

וַיְבָרְכֵהוּ. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי מִקּוֹדֶם שְׁמְּשָׁשׁוֹ וְיָדַע כִּי עֵשָׂו הוּא, לֹא הָיָה לוֹ דָּבָר מַכְחִישׁ לַקּוֹל הַבָּא לְאָזְנָיו שֶׁאֵינוֹ עֵשָׂו, וַהֲרֵי זֶה מְתַעְתֵּעַ וְנִכְנָס בַּחֲשָׁשַׁת יַעֲקֹב שֶׁאָמַר "וְהֵבֵאתִי עָלַי" וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ שֶׁקִּלְלוֹ, אַף עַל פִּי כֵן הֵכִין לִבּוֹ לִשְׁנָאתוֹ, וְדָבָר זֶה בַּצַּדִּיקִים יַפְעִיל, וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פד.) אִם הָיוּ מַקְפִּידִים בְּלִבָּם עַל הַזּוֹלֵת הָיוּ מְבִיאִים עָלָיו קְלָלָה, לָזֶה כִּשְׁרָאָה יָדָיו שְׂעִירוֹת וַיְבָרְכֵהוּ לְהָסִיר הַהֵפֶךְ שֶׁהוּמְשַׁךְ מִקּוֹדֶם:

פסוק כד

וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה וגו'. פֵּרוּשׁ, מַצְדִּיק דְּבָרָיו כִּי הוּא עֵשָׂו, לֹא שׁוֹאֵל. וּתְשׁוּבַת יַעֲקֹב הִיא בְּלָשׁוֹן פְּשִׁיטוּת "אֲנִי".

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אַתָּה זֶה**, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיָה קוֹלוֹ מַגִּיד כִּי יַעֲקֹב הוּא, לָזֶה נִתְכַּוֵּן לְבָרֵךְ לַגּוּף הַמַּחְלִיט כִּי הוּא עֵשָׂו. וְלָזֶה אָמַר "אַתָּה זֶה" מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע לַאֲשֶׁר יַגִּיד חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ, וְהָיָה מַלְבִּישׁ הַבְּרָכוֹת בְּדַעְתּוֹ בְּמַה שֶּׁלְּפָנָיו בְּלֹא שׂוּם מַחְשָׁבָה מִי הוּא. וְזֶה הוּא לְטוֹבָה אוֹת שֶׁקִּבֵּל הַבְּרָכוֹת יַעֲקֹב בְּכַוָּנָה אֵלָיו, וַהֲגַם שֶׁגָּמַר אוֹמֶר יִצְחָק וְהִזְכִּיר עֵשָׂו, עִם כָּל זֶה בִּשְׁעַת הַבְּרָכָה לֹא הָיָה מְבֻרָךְ אֶלָּא זֶה שֶׁלְּפָנָיו.

פסוק כז

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה וגו'. אָמְרוֹ **רְאֵה** לֹא לְשׁוֹן רְאִיָּה אֶלָּא חֲשִׁיבוּת, וְהַכַּוָּנָה רְאוּי הוּא רֵיחַ בְּנִי וְחָשׁוּב לְדַמּוֹתוֹ כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר וגו':

פסוק כח

וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים. טַעַם אָמְרוֹ וְא"ו בְּתְחִלַּת עִנְיָן, לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם וְאָמַר "וַיְבָרְכֵהוּ" הוֹסִיף עוֹד לוֹמַר "וְיִתֶּן לְךָ" וְגוֹ', וּמַה שֶּׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַבְּרָכוֹת הָרְמוּזוֹת בְּ"וַיְבָרְכֵהוּ", אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לט:יא) שֶׁמַּפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת נָתְנוֹ ה' לְאַבְרָהָם וְאַבְרָהָם לְיִצְחָק (בראשית רבה יא) וְעַתָּה מְסָרָם יִצְחָק לְיַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְבָרְכֵהוּ** פֵּרוּשׁ, מָסַר לוֹ הַבְּרָכוֹת שֶׁיִּהְיוּ בְּרְשׁוּתוֹ.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁבֵּרְכוֹ בְּרָכוֹת רוּחָנִיּוֹת וְגַשְׁמִיּוֹת. כְּנֶגֶד הָרוּחָנִיּוֹת אָמַר בְּהֶעְלֵם "וַיְבָרְכֵהוּ", וּכְנֶגֶד הַגַּשְׁמִיּוֹת אָמַר **וְיִתֶּן לְךָ** וְגוֹ' בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד עוֹלָם הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר בָּחַר אַבְרָהָם לְבָנָיו, שֶׁהוּא עִקַּר תַּכְלִית זֶרַע יִשְׂרָאֵל, עוֹד יִתֵּן לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְכוּ':

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֹא מִלְּבַד מִדַּת הָרַחֲמִים, אֶלָּא גַּם מִדַּת הַדִּין תַּסְכִּים עַל נְתִינָה זוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ גַּם מִדַּת אֱלֹהִים.

פסוק כט

יַעַבְדוּךָ וגו'. אוּלַי כִּי הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲלֶה מַס הַנּוֹגֵעַ לוֹ בֵּין הָעָם, וְכַדּוֹמֶה לָזֶה יִמְצָא בְּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִים לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, הַמְּלָכִים שֶׁבָּהֶם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי תּוֹרָה פְּטוּרִים מֵהַמַּס (עזרא ז:כד). וּמַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית כז:מ) "וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד" וְהוּא הָיָה מֶלֶךְ, חוֹזֵר אֶל בְּנֵי עֵשָׂו.

הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ. פֵּירוּשׁ, אָחִיו מַמָּשׁ לֹא יִהְיֶה לוֹ לְעֶבֶד, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה הוּא גְּבִיר לוֹ, אֲבָל הַבָּאִים אַחֲרָיו יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ**:

עוֹד יִרְצֶה שֶׁיִּהְיֶה הוּא מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּאֶמְצָעוּת עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ, אָז יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ בְּנֵי וְגוֹ', כִּי זוּלַת זֶה לֹא יִשְׁתַּעְבֵּד אָח לְאָחִיו, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי בְּמַעַט הִתְרַשְּׁלוּת שֶׁהָיוּ מִתְרַשְּׁלִים יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוֹדַת ה', תֵּכֶף וּמִיָּד (מלכים ב ח:כב) וַיִּפְשַׁע אֱדוֹם:

אֹרְרֶיךָ וְגוֹ' וּמְבָרְכֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: אוֹרֵרְיךָ לֶעָתִיד אָרוּר הוּא מֵעַכְשָׁיו וְלֹא יָקוּם לְאָרֵר, וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ הוּא מִקּוֹדֶם כְּדֵי שֶׁתְּחוּל בִּרְכָתוֹ עָלֶיךָ.

וְטַעַם אָמְרוֹ "מְבָרְכֶיךָ" לְשׁוֹן רַבִּים וְלֹא בָּרַךְ אֶלָּא לְאֶחָד, גַּם הַזְכִּיר מְאֹרְרִים רַבִּים וְאָרוּר לְאֶחָד, נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹל חֵלֶק מֵהַמְאֹרְרִים שֶׁאֵינוֹ אָרוּר, וְהוּא אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי (מלכים א יא:כט) וְכֵיוֹצֵא בּוֹ, לָזֶה אָמַר "אֲרוּר" וְלֹא "אֲרוּרִים" כֻּלָּם, וּבַמְּבָרְכִים גַּם כֵּן יֵשׁ מֵהַמְּבָרְכִים שֶׁאֵינוֹ בְּכְלַל בָּרוּךְ, וְהוּא בִּלְעָם הָרָשָׁע, שֶׁהֲגַם שֶׁבֵּרַךְ לֹא יְבֹרַךְ, וְלָזֶה אָמַר "מְבָרְכֶיךָ" – יֵשׁ בָּהֶם חֵלֶק אֶחָד שֶׁהוּא בָּרוּךְ וְלֹא כֻּלָּם, לִשְׁלֹל הַנִּזְכָּר.

וְאָמַר **וּמְבָרְכֶיךָ** בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו, לְרַמּוֹז עַל מִין מְקֻלָּל שֶׁיֶּשְׁנוֹ בִּכְלַל בְּרָכָה, וְהוּא הַמְכַוֵּן לְבָרֵךְ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם רַבָּנָן לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי (מועד קטן ט:) "תִּזְרַע

וְלֹא תֶחְצַד" וְכוּ', וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **אוֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ** פָּרוּשׁ, וְאוֹתָם אוֹרְרֶיךָ אִם הֵם מְכַוְּנִים לְמָבְרְכֶיךָ – בָּרוּךְ.

פסוק ל

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה. טַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, כִּי הַתּוֹרָה מִצְטַעֶרֶת עַל אֲשֶׁר כִּלָּה וְלֹא בֵּרַךְ כָּל הַבְּרָכוֹת, שֶׁהָרֵי מָצִינוּ שֶׁבֵּרַךְ לְעֵשָׂו אַחַר כֵּן, וְאִם הָיָה מְבָרֵךְ אוֹתָם הַבְּרָכוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת לְיַעֲקֹב כְּבָר אָבְדָה תִּקְוַת אֱדוֹם.

וַיְהִי אַךְ יָצֹא וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, גַּם אָמַר אַךְ, גַּם כָּפַל לוֹמַר יָצֹא יָצָא. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁעֲדַיִן הָיָה מְעֻכָּב בִּיצִיאַת יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **אַךְ יָצֹא** מִיעֵט בַּיְצִיאָה אֶלָּא לְסִבָּה שֶׁאֵרְעָה יָצָא, וְהַסִּבָּה הִיא מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְבַסּוֹף בְּאָמְרוֹ "וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ", וּלְסִבָּה זוֹ מִהֵר לְגָמוֹר הַיְצִיאָה וְהוּא אָמְרוֹ **יָצָא**, וְרָמַז אֶל הַצַּעַר שֶׁחָשׁ יַעֲקֹב שֶׁיִּמָּצֵא כְּגַנָּב בַּמַּחְתֶּרֶת בִּפְנֵי אָבִיו כְּשֶׁהִרְגִּישׁ בִּבְיאַת עֵשָׂו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה ס"ו) דָּרְשׁוּ בְּאוֹפֶן אַחֵר.

פסוק לג

וַיֶּחֱרַד יִצְחָק וְגוֹ' גַּם בָּרוּךְ וְגוֹ'. טַעַם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים בְּנוֹשֵׂא אֶחָד, כִּי מִתְּחִלָּה חָרַד עַל הָרַמָּאוּת, וְאַחַר כָּךְ חָשׁ לְמַה שֶּׁקָּדַם וְאָמַר בְּבִרְכָתוֹ "אוֹרְרֶיךָ אָרוּר" וּבֵרְכָהוּ. קוֹדֶם לֹא יָדַע מִי הוּא וְחָרַד וְחָשׁ לְאָדָם אַחֵר, וּכְשֶׁהִתְבּוֹנֵן בַּדָּבָר וְהִשְׂכִּיל כִּי הוּא יַעֲקֹב בֵּרַךְ אוֹתוֹ, כִּי הֵרִיחַ מֵרִיחַ בְּגָדָיו וְיָדַע הֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין עֵשָׂו וְחָתַם עַל הַבְּרָכוֹת. גַּם חָשׁ לְמַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "אוֹרְרֶיךָ אָרוּר" לָזֶה בֵּרְכָהוּ.

פסוק לו

וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: מַתְמִיהַּ "הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב?" וּמִשְׁמָעוּת הַשֵּׁם לֹא יַגִּיד אֶלָּא עָקְבָּה אַחַת, וְהוּא עָקַבְנִי זֶה פַּעֲמַיִם, שֶׁאִלּוּ הָיָה שְׁמוֹ עֲקֵבוֹת אוֹ עוֹקְבוֹת הָיָה עוֹקְבוֹ פַּעֲמַיִם.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב** – וְלֹא אָמַר עָקְבָּה אוֹ עָקֵב, שֶׁאָז לֹא יַגִּיד אֶלָּא עַל עָקְבָּה אַחַת, אֲבָל יַעֲקֹב יַגִּיד עַל הַתְּמִידוּת, וְלָזֶה עַד עַתָּה כְּבָר [עָקְבוֹ] פַּעֲמַיִם.

פסוק לז

וַיַּעַן יִצְחָק. הִנֵּה עֲדַיִן הָיָה לוֹ מְצִיאוּת לְבָרְכוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁהִכִּיר בּוֹ וְיָדַע כִּי הוּא רָאוּי לִקְלָלָה וְאוֹבֵי לְיַעֲקֹב, חָשׁ לְבָרְכוֹ כִּי הוּא הֵפֶךְ מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר לְיַעֲקֹב "אֹרְרֶיךָ אָרוּר", וְלָזֶה הָיָה מִתְנַצֵּל מֵעֲשׂוֹת מִלְּבָרְכוֹ. וְלָזֶה כָּפַל לוֹמַר הַכָּתוּב "וַיַּעַן וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו", פֵּרוּשׁ שֶׁמַּעֲנֶה זֶה אֵינוֹ אֶלָּא לֵאמֹר, וְאֵין כֵּן הוּא הָאֱמֶת בְּדַעַת יִצְחָק.

פסוק לט

וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו. פֵּירוּשׁ נְתִינַת טַעַם לָמָּה חָזַר לְבָרְכוֹ, לְצַד רַחֲמֵי אָב כְּשֶׁבָּכָה נִכְמְרוּ רַחֲמָיו.

הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי. פֵּרוּשׁ, אֵין לוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁלְּפָנָיו, לֹא כְּיַעֲקֹב שֶׁאָמַר "וְיִתֶּן לְךָ" בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד עוֹלָם הַנִּצְחִי, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

פסוק מ

וְאֶת אָחִיךָ וְגוֹ' וְהָיָה כַּאֲשֶׁר וְגוֹ'. רַבּוּ הַפֵּרוּשִׁים בָּזֶה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכוֹ יִהְיֶה כַּאֲשֶׁר יַעֲבֹד אֶת אָחִיו. וְכַאֲשֶׁר יֵרֵד מִמַּדְרֵגָה זוֹ, אוֹ יִרְצֶה לְשׁוֹן רִדּוּי כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה רָדוּי וְאָבוּד, יַקְדִּים לִפְרוֹק עָלָיו, וְאַחַר כָּךְ תֵּרֵד וְיִהְיֶה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וְגוֹ' וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א:יח) וְיִכְלֶה. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה, כִּי אָז יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ:

אוֹ יִרְצֶה, וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תִּשְׁלוֹט אַתָּה בָּעוֹלָם, לֹא תִּהְיֶה מַעֲלָתְךָ עָלָיו, אֶלָּא "וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל" וְגוֹ' – לֹא הוּא יִשְׁלוֹט בְּךָ וְלֹא אַתָּה תִּמְשׁוֹל בּוֹ. וּמַה שֶּׁמָּשַׁל אַחַר כָּךְ, עֲוֹנוֹת הִטּוּ אֵלֶּה.

פסוק מא

יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ, אַחַר שֶׁיָּמוּת וְיִקָּבֵר, שֶׁאָז הוּא הַתְחָלַת שִׁבְעַת יְמֵי אֵבֵלוּת, וְחֹשׁ שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ בְּעוֹד שֶׁלֹּא נִקְבַּר אָבִיו, כִּי הַמֵּת יוֹדֵעַ קוֹדֶם שֶׁיִּסְתֹּם הַגּוֹלֶל (שבת קנ"ב:).

פסוק מב

עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדוֹל. אָמְרוּ "הַגָּדוֹל", לוֹמַר כִּי הוּא יָכוֹל עֲשׂוֹת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו, "בְּנָהּ הַקָּטָן" פֵּירוּשׁ לְצַד הֱיוֹתוֹ קָטָן מִמֶּנּוּ בְּיָכוֹלֶת.

מִתְנַחֵם לְךָ. פֵּירוּשׁ מְקַבֵּל נֶחָמָה עַל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ, לְהָרְגֶךָּ, וּבָזֶה תַּחְזוֹר לוֹ הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה.

פסוק מג

וְעַתָּה בְנִי. פֵּירוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב:י): וְשׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתֶךָ, וּפֵרוּשׁ כִּי אֵין אָדָם בָּטוּחַ בְּחַיָּיו אֲפִילּוּ יוֹם אֶחָד, וּבָזֶה יִהְיֶה תָּמִיד בִּתְשׁוּבָה. לָזֶה אָמְרָה **וְעַתָּה** וְגוֹ' **קוּם בְּרַח** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ וְעַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר עֲשֵׂה אֶלָּא "יִקְרְבוּ" וְגוֹ', אֶפְשָׁר שֶׁיָּמוּת יִצְחָק בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וְיוֹצִיא מַחְשַׁבְתּוֹ לַפּוֹעַל:

בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן. כִּי הוּא יַעֲמֹד נֶגֶד עֲשֵׂה אִם יֵלֵךְ לְהָרְגֶךָּ:

פסוק מד

עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב וגו'. פֵּירוּשׁ, בַּעֲבוּר זְמַן עַל הַמְּאוּרָע, הַחֵמָה מֵעַצְמָהּ מִתְקָרֶרֶת מֵרְתִיחָתָהּ, וְאָמְרָה עוֹד **עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ** פֵּרוּשׁ: כִּי לֹא יוֹעִיל זֶה לְבַד אֶלָּא עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ מִמְּךָ,

פֵּרוּשׁ, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּזְכִּירוּךָ לְפָנָיו לֹא יֵחֶרֶה אַפּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִמְּךָ** אָז הוּא סִימָן שֶׁשָּׂכַח הַמַּעֲשֶׂה וְכוּ'.

וְשָׁלַחְתִּי וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֲנִי אֶשְׁלַח אַחֲרֶיךָ כְּשֶׁיִּהְיֶה כֵּן, אֲבָל אַתָּה לֹא תָּבֹא בְּשׁוּם אוֹפֶן.

פסוק מה

גַּם שְׁנֵיכֶם וגו'. פֵּירוּשׁ, לוּ יִהְיֶה שֶׁיְּמוּת גַּם הוּא, אוֹ עַל יָדְךָ אוֹ עַל יְדֵי גּוֹאֲלֵי הַדָּם, אַף עַל פִּי כֵן אֵין מַרְפֵּא לְשִׁבְרְךָ בְּמַה שֶׁיְּמוּת גַּם הוּא עִמְּךָ בְּיוֹם אֶחָד, וּלְעוֹלָם אֵינָהּ מַקְפֶּדֶת אֶלָּא עַל מִיתַת יַעֲקֹב וְלֹא עַל עֲשָׂו.

פסוק מו

קַצְתִּי בְחַיַּי וְגוֹ'. לֹא רָצְתָה לְגַלּוֹת הַדָּבָר לְיִצְחָק מִשּׁוּם אִסּוּר רְכִילוּת וְאָמְרָה סִבָּה אַחֶרֶת, אֲבָל מַה שֶּׁגִּלְּתָה לְיַעֲקֹב, אַדְרַבָּה, קְיָמָה מִצְוַת (ויקרא י"ט:ט"ז) "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ".

פרק כח

פסוק ה

וַיִּשְׁלַח יִצְחָק וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצָרִךְ לוֹמַר **אֲחִי רִבְקָה**, מִי לֹא יָדַע בָּזֶה, וּמַה גַּם שֶׁבְּסָמוּךְ אָמַר כֵּן. וְעוֹד אָמְרוֹ **אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו** הֵם דְּבָרִים יְתֵרִים?

אָכֵן בָּא הַכָּתוּב לְתֵת טַעַם לְיִצְחָק אֲבִינוּ שֶׁשָּׁלַח בֶּן צַדִּיק לְאָדָם רָשָׁע מִפֶּרְסָם לְבֶן הָאֲרַמִּי. וַהֲגַם שֶׁאַבְרָהָם שָׁלַח וְלָקַח רִבְקָה, לֹא הָיָה בְּתוּאֵל מְפֻרְסָם בְּרֶשַׁע כְּלָבָן. וְעוֹד שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ אַבְרָהָם שֶׁיִּקַּח בַּת בְּתוּאֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִצְחָק שֶׁצִּוָּה לְיַעֲקֹב שֶׁיִּקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן הָרָשָׁע, לָזֶה אָמַר **אֲחִי רִבְקָה** וּשְׁנֵיהֶם יָצְאוּ מִבְּתוּאֵל הָרָשָׁע, וּכְמוֹ כֵן יֵצֵא מִלָּבָן בַּת צַדֶּקֶת. גַּם אֵין לְהוֹכִיחַ שֶׁלֹּא יֵצֵא שַׁלְשֶׁלֶת שֹׁרֶשׁ קְדֻשָּׁה מֵאָדָם רָשָׁע, לָזֶה אָמַר **אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו** פֵּרוּשׁ הֲרֵי שֶׁיָּצְתָה שַׁלְשֶׁלֶת הַקְּדֻשָּׁה מֵאָב רָשָׁע, גַּם כֵּן אֵין לְהַחְלִיט וְלוֹמַר כִּי לֶהֱיוֹת לָבָן רָשָׁע לֹא יֵצֵא מִמֶּנּוּ בָּנוֹת כְּרִבְקָה.

וְיֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי דִּוְקָא בַּיָּמִים הָהֵם שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְבָּרְרוּ הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מִמְּקוֹם שִׁבְיָם, וְהַכְּרָה מְשֻׁפַּחַת אַבְרָהָם כִּי שָׁם קָנְתָה לָהּ הַקְּדֻשָּׁה מָקוֹם, וְהָיָה לָהּ לְאוֹת עוֹלָם אַבְרָהָם וְשָׂרָה כִּי הֵם גֵּרִים רִאשׁוֹנִים, וְכָל אֲשֶׁר יִתְגַּיֵּר מֵהָאֻמּוֹת בְּכָל זְמַן יִקָּרֵא אַבְרָהָם וּנְקֵבָה שָׂרָה. לָזֶה מִין הַקְּדֻשָּׁה יְחַפֵּשׂ אַחַר מִינוֹ, כִּי אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וְלֹא הֻשְׁלַם בִּנְיַן הַקְּדֻשָּׁה בִּזְכָרִים וּבִנְקֵבוֹת כִּי לֹא הוֹלִיד אֶלָּא אֶת יִצְחָק וְלֹא הוֹלִיד נְקֵבוֹת עִמּוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית כה:יט) "אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק" פֵּרוּשׁ לְבַדּוֹ בְּלֹא בַּת זוּג, וּכְמוֹ כֵן יִצְחָק לֹא הָיָה לוֹ בָּנוֹת כִּי נִיצוֹצוֹת הַקְּדֻשָּׁה הַנְּקֵבוֹת עוֹדָם בְּאֶרֶץ שִׁבְיָ, לָזֶה שָׁלְחוֹ יִצְחָק לְחַזֵּר אַחַר אֲבֵדָתוֹ.

אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינוּהוּ, כִּי פָּרְחוּ שֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּפָרַח מַטֵּה עֹז תִּפְאָרָה, וְהֵכִּיר אֵילַן הַחַיִּים חֵלֶק ה' עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ, הֵן הֵמָּה הַמְּבֻהָקִים בַּקֹּדֶשׁ, וְלֹא יִסֹּב אָדָם מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ, וְאִם נִשְׁאַר מִנִּיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּתוֹךְ הָעַמִּים, הֲרֵי הֵם בִּיצִיאָתָם לָעוֹלָם מִתְאַסְּפִים וּבָאִים, וְאַחַר גֵּרוּתָם יֵאָמְנוּ כִּי אֲבוּדִים הָיוּ וְלָנוּ הֵם. **וְטַעַם** הַכְּנֻעֲנִי אֲשֶׁר הִקְפִּיד אַבְרָהָם לְבִלְתִּי קַחַת לוֹ אִשָּׁה מֵהֶם, גַּם יִצְחָק צִוָּה לְיַעֲקֹב עַל זֶה, רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (בראשית רבה פרק נ"ט) כִּי הוּא אָרוּר וְזֶרַע אַבְרָהָם בָּרוּךְ וְכוּ', וְדִבְרֵיהֶם סְתוּמִים הֵם. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי מָצִינוּ עִקַּר הַטַּעַם נָכוֹן, כִּי טַעְמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הוּא כִּי הוּא מְשֻׁלָּל מִנְּפָשׁוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת וְכָל בְּנוֹתָיו חֵלֶק רַע וּמְתֹעָב, לָזֶה הֶחְלִיטוּ לְבִלְתִּי קַחַת מִמֶּנּוּ כִּי לֹא יִמָּצֵא בּוֹ דָּבָר קָדוֹשׁ, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ט:כה) "אָרוּר כְּנַעַן" פֵּרוּשׁ: מְשֻׁלָּל בְּהֶחְלֵט מִמִּין הַקְּדֻשָּׁה:

וְתִמְצָא כִּי מִמִּין הָאֱמוּת עַד הַיּוֹם עוֹדָם מִתְקַבְּצִים וּבָאִים גֵּרִים וְחוֹסִים בְּצֵל הַקֹּדֶשׁ, אֲשֶׁר לֹא שָׁמַעְנוּ מִימֵי קֶדֶם כִּי נִתְגַּיֵּר גֵּר כְּנַעֲנִי כִּשְׁאָר הָעַמִּים, וְזֶה יַגִּיד דְּבָרֵינוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה יְצָו הָאֵל (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה" מִשִּׁבְעָה עַמִּים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "כָּל נְשָׁמָה" לָתֵת טַעַם לְמִצְוַת "לֹא תְחַיֶּה", כִּי אֵין בָּהֶם נְשָׁמָה, פֵּרוּשׁ: נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלֶיהָ שֵׁם נְשָׁמָה לָחוּס עָלֶיהָ לְהַחֲיוֹתָהּ כְּעַמּוֹן וּמוֹאָב, וְהָבֵן:

וְאַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, צָרִיךְ לָתֵת לֵב מַדּוּעַ אָנוּ בַּעֲוֹנוֹת מְשֻׁעְבָּדִים לִכְנַעַן (שופטים ד:ב), אַחַר שֶׁיְּדַעְנוּ נֶאֱמָנָה שֶׁהַשִּׁעְבּוּד הוּא לְבֶרֶר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה שֶׁבְּתוֹךְ הַקְּלִפָּה, וּבַכְּנַעֲנִים אֵין בָּהֶם נִיצוֹץ קָדוֹשׁ לָרֶדֶת אַחֲרָיו בַּגְּלוּת. וְתִמְצָא כִּי מִצָּרִים אֲשֶׁר נִתְרוֹקְנָה מֵהַנִּיצוֹצוֹת, כְּאֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קיח:): לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁעָשָׂאוּהָ כִּמְצוּדָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן וְכִמְצוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים, דִּכְתִיב "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם" (שמות יב:לו), צְוָה ה' לְבַל יָבֹאוּ שָׁמָּה, וְכַמְבֹאָר הַטַּעַם בְּדִבְרֵי הָאֲרִי"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (שער הגלגולים). וְאִם כֵּן, אֵיךְ יִהְיֶה שֶׁנִּסְבֹּל אֶת כָּל עֹצֶם הַגָּלוּת הַזֶּה מִבְּלִי הֱיוֹת בּוֹ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הַדָּבָר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ליקוטי תורה מקץ) כִּי יֵשׁ שְׁנֵי מִינֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה שְׁבוּיִים בַּקְּלִפָּה: הָאַחַת נִשְׁמוֹת יְקָרוֹת וְיוֹצְאוֹת בְּאֶמְצָעוּת הַלֵּידָה, כְּאַבְרָהָם וּכְשָׂרָה וּכְרִבְקָה וְרָחֵל, וּכְנִשְׁמַת רַבִּי חָנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן שֶׁיֵּצֵא מִשָּׁכֶם עִם דִּינָה, וּכְרוּת מִמּוֹאָב וּכְנַעֲמָה מֵעַמּוֹן וּכְאוּנְקְלוֹס הַגֵּר וְכַדּוֹמֶה. וְהַשֵּׁנִי הוּא מִין נִיצוֹץ שֶׁל קְדֻשָּׁה הַדָּבוּק בַּקְּלִפָּה וְאֵינוֹ יוֹצֵא כְּלָל אֶלָּא מְעוֹרֶה בַּקְּלִפָּה, וְאֵין לוֹ מְצִיאוּת לִפְרֹד מִמֶּנּוּ אֶלָּא כַּאֲשֶׁר יָצַר לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי צַעַר אוֹ עַל יְדֵי הַכְּאָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה תִּהְיֶה נִפְרֶדֶת הַקְּדֻשָּׁה וְחוֹזֶרֶת לְשָׁרְשָׁהּ. וּמֵעַתָּה יֵשׁ טַעַם לְגָלוּת זֶה, כִּי תְּאֻוָּה לְבָרֵר בְּחִינַת נִיצוֹצֵי

הַקְּדֻשָּׁה שֶׁאֵינָהּ נִפְרֶדֶת אֶלָּא עַל יְדֵי צַעַר שֶׁמִּצְטַעֲרִים יִשְׂרָאֵל. וְעַל גָּלוּת הַזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (עובדיה א:כ) "וְגָלוּת הַחֵל הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים עַד צָרְפַת", שֶׁהַכָּתוּב קָרָאוֹ הַחֵל מִלְּשׁוֹן "נֶחֱלֵיתִי וְנַחֲלִיתִי" (דניאל ח:כז), כִּי הַשָּׂגַת תַּכְלִית הַגָּלוּת בֵּינֵיהֶם הוּא בְּאֶמְצָעוּת הַצַּעַר, וְלָזֶה הוּא מְשֻׁנֶּה מִכָּל הַגָּלֻיּוֹת כַּאֲשֶׁר רָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ. וְאָמַר "אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים" וְלֹא אָמַר "בַּכְּנַעֲנִים", וְגַם אָמַר "כְּנַעֲנִים" לְשׁוֹן רַבִּים, אוּלַי כְּוֵן עַל הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה שֶׁלֶּהֱיוֹתָם עַתָּה בְּתוֹךְ קְלִפַּת כְּנַעַן יִקָּרְאוּ בִּשְׁמוֹ כְּנַעֲנִים. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: גָּלוּת הַחֵל הַזֶּה, שֶׁהוּא גָּלוּת יִשְׂרָאֵל, הוּא לְסִבַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עַתָּה נִקְרָאִים כְּנַעֲנִים עַל מָקוֹם שֶׁהֵם בּוֹ.

פסוק ו

וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵרַךְ וְגוֹ'. פָּסוּק זֶה אֵין לוֹ גִּזְרָה, וְאִם גִּזְרָתוֹ הוּא "וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל" הָיָה מַסְפִּיק בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה "וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת".

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהוֹדִיעַ שֶׁיָּדַע עֵשָׂו הֲלִיכַת יַעֲקֹב וְאָפְנָהּ, כִּי הָלַךְ בְּמִצְוַת אָבִיו וְאִמּוֹ וְגַם לְמִצְוַת קִיחַת אִשָּׁה, וְגַם בֵּרְכוּהוּ בְּשִׂלְחָם אוֹתוֹ, כִּי לְצַד זֶה לֹא רָדְפוּ שֶׁיִּדַּע שֶׁיִּמָּנַע מִיָּדוֹ, הֱיוֹתוֹ הוֹלֵךְ לִשְׁתֵּי מִצְוֹות: כִּבּוּד אָב וָאֵם וּלְקִיחַת אִשָּׁה. וַהֲגַם שֶׁשָּׁלַח אֵלֶיפַז כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית כט:יא), אֶפְשָׁר שֶׁבָּחַן כִּי הוּא נוֹצֵחַ בַּדֶּרֶךְ לְיַעֲקֹב, וּמַעֲשֶׂה אָבוֹת עֲשׂוּ בָּנִים אֲשֶׁר קִדֵּם בַּדֶּרֶךְ לְיִשְׂרָאֵל, וְחָשַׁב עֵשָׂו כִּי גָּדוֹל כֹּחַ אֵלֶיפַז מִכֹּחוֹ בִּבְחִינַת רְדִיפָה בַּדֶּרֶךְ לְיַעֲקֹב וּבָנָיו.

פסוק ח

וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת וְגוֹ'. יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי לֹא חָשׁ עֵשָׂו אֶלָּא לְצַד הַקִּפְדַּת אָבִיו עֲלֵיהֶם, אֲבָל זוּלַת זֶה לְמַה שֶׁהֵם בְּחִינַת הָרַע לֹא חָשׁ שֶׁאֵין נַפְשׁוֹ מִתְעָבְתָן. וּמִמּוֹצָא דָּבָר גַּם כֵּן אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא הוֹעִיל טַעַם הֱיוֹתָם רָעוֹת בְּעֵינֵי יִצְחָק אֶלָּא לְבַל יוֹסִיף מֵהֶם, אֲבָל לְגָרֵשׁ אוֹתָן שֶׁהָיוּ כְּבָר אֲצִלּוֹ לֹא. וְאוּלַי שֶׁכָּל הַרְגָּשָׁתוֹ לֹא הָיְתָה אֶלָּא שֶׁמָּא יִתְפַּקְּעוּ בִּרְכוֹתָיו לְצַד בָּנִים אֲשֶׁר יִהְיוּ לוֹ מִבְּנוֹת כְּנַעַן, לָזֶה לָקַח מִבְּנוֹת יִשְׁמָעֵאל כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ הַבְּרָכוֹת בְּאֶמְצָעוּת הַבָּנִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ מֵהֶם.

חסלת פרשת תולדות

פסוק י

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּהוֹדָעַת הֲלִיכָתוֹ בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת דִּכְתִיב (בראשית כח:ז) "וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב וְגוֹ' וַיֵּלֶךְ" וְגוֹ', לְהוֹדִיעַ אֲשֶׁר פָּגַע בַּדֶּרֶךְ קוֹדֶם הַגִּיעוֹ לְמָחוֹז חֶפְצוֹ, וּלְצַד שֶׁהִפְסִיק בָּעִנְיָן חָזַר לוֹמַר "וַיֵּצֵא" וְגוֹ'. אֶלָּא צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיֵּלֶךְ** וְגוֹ'. וּמַה גַּם שֶׁפְּגִיעָתוֹ בַּמָּקוֹם הָיְתָה קוֹדֶם הַגִּיעוֹ לְחָרָן, וְלֹא הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר. עוֹד

לָמָּה אָמַר **חָרָנָה** וְלֹא אָמַר לְחָרָן, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פס"ח) "כָּל תֵּיבָה" וְכוּ', עִם כָּל זֶה יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל דָּבָר בְּשַׁנּוֹתוֹ לִפְעָמִים.

אָכֵן הַתּוֹרָה תְּכַוֵּן לְסַדֵּר כָּל מַה שֶּׁעָבַר עַל יַעֲקֹב מֵעֵת צֵאתוֹ. וְזֶה תְּחִלָּה לַדָּבָר **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: לֹא עָשָׂה אֶלָּא יְצִיאָה וְלֹא הוּצְרַךְ לָלֶכֶת בְּרַגְלָיו, וְהַהוֹלֵךְ הוּא חָרָנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה**, פֵּירוּשׁ: חָרָנָה הוּא שֶׁהָלַךְ מִמְּקוֹמוֹ לְהַקְבִּיל פְּנֵי יַעֲקֹב.

עוֹד יִרְמֹז לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיָּצָא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע תֵּכֶף הָלַךְ חָרוֹנוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה**.

וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁשִּׁלַּח עֵשָׂו אֱלִיפַז אַחֲרָיו וְכוּ', יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה** לִרְמוֹז עַל הֲלִיכַת אֱלִיפַז אַחֲרָיו בְּחָרוֹן. וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ לַדָּבָר "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" לִרְמוֹז כִּי רָאָה עַצְמוֹ בְּצַעַר וְהֶצְרֵךְ לִתְפִלָּה:

פסוק יא

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם. פְּשָׁטוֹ שֶׁל מִקְרָא שֶׁפָּגַע בְּמָקוֹם אֶחָד שֶׁל יִשּׁוּב, וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר הַכָּתוּב לְבַסּוֹף, דִּכְתִיב: "וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר" (בראשית כח:יט), הֲרֵי כִּי עִיר הָיְתָה, וַיָּלֶן שָׁם בָּעִיר הַהִיא.

וְאָמְרוֹ **כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ**, לוֹמַר שֶׁזּוּלַת זֶה הָיָה הוֹלֵךְ הוּא לְהַגִּיעַ לִמְחוֹז חֶפְצוֹ בְּמִצְוַת אָבִיו וְאִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח:ט) פֵּרְשׁוּ בַּמָּקוֹם הַיְדוּעַ הַר הַמּוֹרִיָּה, דִּכְתִיב (בראשית כב:ד) "וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם" וְגוֹ', וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ בִּנְקֻדַּת הַהֵ"א. וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּכְתוּבִים וְכִמְסוּרִים אֶצְלֵינוּ, וְאֵין סְתִירָה לְדִבְרֵינוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁנֶּעֱקַר הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְשָׁם, כִּי הוּא זֶה מָקוֹם הַמְקֻדָּשׁ.

וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא. הוֹדִיעַ זֶה לוֹמַר "וַיַּחֲלוֹם" וְגוֹ', וְאָמַר **בַּמָּקוֹם הַהוּא**, כִּי לֹא הַשְׁכִּיבָה הִיא דָּבָר הַסּוֹבֵב לַחֲלוֹם, אֶלָּא לְצַד הַמָּקוֹם הַהוּא כִּי הָיָה מָקוֹם מְקֻדָּשׁ כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צא:) שֶׁקִּפֵּל הָאָרֶץ תַּחְתָּיו, לָזֶה אָמַר "וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא" פֵּרוּשׁ כֻּלּוֹ שָׁכַב בּוֹ, כְּאָמְרוֹ (בראשית כח:יג) "אֲשֶׁר אַתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ":

פסוק יב

וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וְהִנֵּה**: לְהֱיוֹת שֶׁאֵין הַחֲלוֹם מֻחְלָט בִּבְחִינַת הַצֶּדֶק כִּי חֲלוֹמוֹת שָׁוְא הֵם, גַּם שֶׁעַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה בָּהֶם תֶּבֶן כִּי הֵם בְּמַרְאֵה הַשֵּׂעָמוּם, לָזֶה אָמַר "וְהִנֵּה" – פֵּרוּשׁ כִּי הַדְּבָרִים בְּלֹא שֵׂעָמוּם וְדִמְיוֹנוֹת אֶלָּא כָּל דָּבָר נִגְלֶה אֶצְלוֹ וּמְבֹאָר כְּיוֹם יֵאִיר, וְאֵין זֶה דּוֹמֶה לִשְׁאָר הַחֲלוֹמוֹת שֶׁרוֹאֶה דָּבָר וְאֵינוֹ מַחְלִיט בִּרְאִיָּתוֹ מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּכָל פְּרָט וּפְרָט מֵהַנִּגְלֶה אֵלָיו בַּחֲלוֹם "וְהִנֵּה", גַּבֵּי רְאִיַּת הַסֻּלָּם אָמַר

וְהִנֵּה סֶלָּם, גַּבֵּי רְאִיַּת הַמַּלְאָכִים אָמַר **וְהִנֵּה** מַלְאֲכֵי וְגוֹ', גַּבֵּי גִּלּוּי שְׁכִינָה אָמַר **וְהִנֵּה** ה', הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי הָיְתָה נְבוּאָה מַמָּשׁ.

פסוק יג

וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו. יִרְמוֹז גַּם עַל יַעֲקֹב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב:ו) הָאָבוֹת הֵם מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה, וְלֶהֱיוֹת שֶׁהוּא רָגֶל רְבִיעִי יֹאמַר בְּדִיּוּק "נִצָּב עָלָיו" יוֹתֵר מֵעַל אַבְרָהָם וְיִצְחָק, כִּי הוּא עִקַּר הַעֲמָדַת הַכִּסֵּא.

אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "אָבִיךָ" לְלֹא צֹרֶךְ, גַּם דַּיֵּק לוֹמַר "אָבִיךָ" בְּאַבְרָהָם וְלֹא אָמַר "אַבְרָהָם וְיִצְחָק אֲבוֹתֶיךָ", נִתְכַּוֵּן לְמַעַט עֲשָׂו מִיֵּרֵשַׁת אַבְרָהָם וְעָשָׂה יַעֲקֹב הוּא הַיּוֹרֵשׁ אַבְרָהָם, לֹא שֶׁתַּגִּיעַ הַיְרֻשָּׁה לְיִצְחָק וּמִמֶּנּוּ יִירָשֶׁנָּה יַעֲקֹב, שֶׁאִם כֵּן תַּגִּיעַ הַיְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו. וְחֲשֹׁשֶׁת יִשְׁמָעֵאל אֵינָהּ, כִּי כְּבָר כָּתַבְתִּי (אור החיים על בראשית טז:כא) שֶׁמִּשְׁפַּט עֶבֶד יֵשׁ לוֹ, דִּכְתִיב (בראשית כא:יג) "בֶּן הָאָמָה" וְלֹא בִּנְךָ, וְגוּפוֹ קָנוּי לְיִצְחָק, וְאֵין טַעֲנַת עֵשָׂו בּוֹ כִּי יְרֻשַּׁת אַבְרָהָם נִתְּנָה לְיַעֲקֹב וְלֹא לְעֵשָׂו.

וַהֲגַם שֶׁבֵּן מוּמָר יוֹרֵשׁ אֶת אָבִיו דְּבַר תּוֹרָה (קידושין יח.), כָּאן כְּשֶׁנִּתַּן ה' לְאַבְרָהָם מַתָּנוֹת וּבְרָכוֹת וְכַדּוֹמֶה, נִתָּנָם לוֹ עַל מְנָת שֶׁאַחֲרָיו לְיַעֲקֹב, כְּאָמְרוֹ (בראשית כא:יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (נדרים לא.). וַהֲגַם שֶׁשָּׁם זֶרַע לֹא יָרֵעַ לַנַּחֲלָה שֶׁיּוֹרֵשׁ הֲגַם שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא זַרְעוֹ, הֲרֵי מְצִינוּ שֶׁזֶּרַע פָּסוּל יִקָּרֵא גַּם כֵּן זֶרַע, כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (סד:) "כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ" לְרַבּוֹת זֶרַע פָּסוּל, הֲרֵי שֶׁיִּקָּרֵא זֶרַע. אֶלָּא דִּסְתָם זֶרַע הוּא כָּשֵׁר, וּכְשֶׁמְּמַעֵט כָּאן עֲשָׂו שֶׁלֹּא יִקָּרֵא זֶרַע, מְעֵט אֲפִלּוּ זֶרַע פָּסוּל לֹא יִקָּרֵא לוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁאֵין לוֹ בּוֹ יְרֻשָּׁה. וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה ה' לְבַסּוֹף שֶׁנּוֹתֵן לְיַעֲקֹב כָּל בִּרְכוֹת אַבְרָהָם. וּמַה שֶּׁלָּמְדוּ בַּשַּׁ"ס (קידושין יח.) מִפָּסוּק "כִּי יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי" וְגוֹ', הַיְינוּ שֶׁיִּרְשׁוּהוּ בָּנָיו לְעֵשָׂו, לֹא שֶׁעֵשָׂו יָרַשׁ חַס וְשָׁלוֹם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּאַבְרָהָם.

פסוק יד

וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל מִשְׁפְּחוֹת וְגוֹ'. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּאֲרַם שֶׁנִּתְבָּרְכוּ בוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שֶׁקּוֹדֶם בָּא יַעֲקֹב הָיוּ מְדוּחָקִים לַמַּיִם, וְכֵיוָן שֶׁבָּא נִתְבָּרְכוּ בַּמַּיִם, וְכֵן גַּם כֵּן בְּמִצְרַיִם מֵעֵת שֶׁיָּרַד נִתְבַּטְּלָה גְּזֵרַת הָרָעָב, וְנִתְבָּרְכוּ לְרֹגֶל.

וְאָמְרוֹ **וּבְזַרְעֶךָ**, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיְתָה בִּרְכַּת שִׁבְעִים אוּמוֹת וְקִיּוּמָם בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין שִׁבְעִים פָּרִים בֶּחָג (סוכה נה:), וּבַגָּלִיּוֹת גַּם כֵּן קִיּוּם הָאוּמוֹת וּסְמִיכָתָם הִיא יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שיר השירים א:ו) "שָׁמוּנִי נוֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים" וְגוֹ':

וּבְךָ רֶמֶז כָּל הַפָּרָשָׁה תִּרְמֹז עִנְיַן הָאָדָם, וּכְמוֹ שֶׁהִתְחִילוּ לוֹמַר בָּהּ רַזַ"ל (זהר חלק א' קמ"ז): **וַיֵּצֵא יַעֲקֹב** הִיא הַנֶּפֶשׁ בְּצֵאתָהּ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְנִקְרָא יַעֲקֹב עַל שֵׁם יֵצֶר הָרָע הַכָּרוּךְ בַּעֲקֵבָיו.

וְאָמְרוּ **מִבְּאֵר שָׁבַע** – מָקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ יָצְאוּ הַנְּשָׁמוֹת יִקָּרֵא בְּאֵר מַיִם חַיִּים, וְ**שָׁבַע** יִרְמֹז אֶל שְׂבוּעַת ה' אֲשֶׁר תִּשָּׁבַע הַנֶּפֶשׁ בְּצֵאתָהּ שֶׁלֹּא תַּעֲבֹר עַל דְּבַר תּוֹרָה (נדה ל:).

וְאָמְרוּ **וַיֵּלֶךְ חָרָנָה** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) כִּי יֵצֶר הָרַע יִכָּנֵס בָּאָדָם בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ, דִּכְתִיב (בראשית ד:ז) "לַפֶּתַח" וְגוֹ'.

וְאָמְרוּ **וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם**, כִּי צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְפַּלֵּל לַה' שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁלֹּא יַעַזְבֵנוּ בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוּ **וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ**, שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְנַהֵג כֵּן עַד לֶכְתּוֹ מֵעוֹלָם הַזֶּה כְּשֶׁיַּעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב:ד): "אַל תַּאֲמַן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ".

וְאָמְרוּ **וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יֵצֶר הַטּוֹב וְכוּ', וְאִם לָאו יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב (תהלים ד:ה) "אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם". וְהוּא אָמְרוֹ "מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם", פֵּרוּשׁ בְּנֵינוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁהֵם דִּבְרֵי תוֹרָה. גַּם יִתְיַחֵס לָהֶם אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁבָּהֶם נִסְקָל וְנִרְגָּם יֵצֶר הָרַע וְכוֹחוֹתָיו, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוֹטָה כא.) תּוֹרָה מַצֶּלֶת מִיֵּצֶר הָרַע בֵּין בִּזְמַן שֶׁעוֹסֵק בָּהּ בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בָּהּ.

וְאָמְרוּ **וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו** יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אִם לֹא נִצְּחוֹ – יִקָּרֵא קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁעַל הַמִּטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר "עַל מִשְׁכַּבְכֶם" (תהלים ד:ה).

וְאָמְרוּ **וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא** יְכַוֵּן לְמַה שֶּׁסִּים רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: לֹא נִצְּחוֹ – יִזְכּוֹר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁכַּב** שְׁכִיבָה הַיְדוּעָה **בַּמָּקוֹם** הַיָּדוּעַ, דֶּרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, בֵּית מוֹעֵד לְכָל חָי.

וְאַחַר כָּל הַתְּנָאִים הַלָּלוּ מַבְטָח הוּא שֶׁיִּנָּצֵחַ הַיֵּצֶר הָרַע, וּמַעֲתָּה מְבַשְּׂרוֹ הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לְעָנְף מֵעֲנְפֵי הַנְּבוּאָה שֶׁיִּגָּלֶה ה' אֵלָיו בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ, וְצֵא וּלְמַד חֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל ר' אֶלְעָזָר בֶּן עֲרָךְ הַמּוּבָאִים בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א' קלט ובזהר חדש לך לך כה:).

וְהַסֶּלֶם הוּא סוֹד נֶפֶשׁ אָדָם, וְלֶהֱיוֹת שֶׁבְּצֵאת נֶפֶשׁ מֵאָדָם בְּשָׁכְבוֹ לֹא תֵּעָקֵר בְּהֶחְלֵט מִגּוּפוֹ שֶׁל אָדָם אֶלָּא חֵלֶק מִמֶּנָּה בַּגּוּף, וְהוּא אָמְרוֹ **מֻצָּב אַרְצָה** וְחֵלֶק **מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה**, וְהֶעֱד עַל זֶה כְּשֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָשֵׁן יָקִיץ עַל יְדֵי הִתְנוֹעֲעוּת הַגּוּף הַיָּשֵׁן, וְאִם נֶפֶשׁ הָאָדָם נִפְרֶדֶת וְהָלְכָה לָהּ לֹא תַּרְגִּישׁ בְּהִתְנוֹעֲעוּת הַגּוּף, אֶלָּא וַדַּאי כִּי מֻצֶּבֶת אַרְצָה וְרֹאשָׁהּ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין מַפְסִיק בֵּינָהּ וּבֵין הַשָּׁמַיִם, כֵּיוָן שֶׁיֵּצֶר הָרַע בָּאָדָם אַיִן, תַּגִּיעַ הַנְּשָׁמָה לַשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוּ **מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עוֹלִים** וְגוֹ', יִרְמֹז אֶל בְּחִינַת מַעֲשִׂים טוֹבִים אֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיַעֲלֶה בְּאֶמְצָעוּתָהּ אוֹרוֹת עֶלְיוֹנִים בְּשֹׁרֶשׁ נִשְׁמָתָן, וְהֵם נִקְרָאִים בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א' י"ח) מַיִן נוּקְבִין, לָהֶם יִקָּרֵא מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. וְכֵן הוּא בְּמִשְׁנַת חֲסִידִים (אבות פרק ד') הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קָנָה לוֹ פְּרַקְלִיט אֶחָד, וּבַעֲלוֹת אֵלּוּ יֵרְדוּ מַיִן דְּכוּרִין, כִּי בְּהִתְעוֹרְרוּת הַתַּחְתּוֹנִים יִתְעוֹרְרוּ מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לְהַשְׁפִּיעַ אוֹרוֹת נוֹרָאִים בְּסוֹד נִשְׁמָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹרְדִים בּוֹ**.

וְאָמְרוֹ **וְהִנֵּה ה' נִצָּב**, פֵּרוּשׁ שֶׁמִּמַּדְרֵגָה זוֹ יַעֲלֶה לַנִּבוּאָה עַצְמָהּ, וְלֹא בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ אֶלָּא תִּגָּלֶה עָלָיו הַשְׁכִינָה. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב"ם הלכות תשובה פרק ה) עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הוּשְׁלַל אֶחָד מֵהֶם מֵהַנִּבוּאָה, וְכֻלָּן מֻכְשָׁרִים לְדָבָר זֶה:

פסוק טז

וַיִּיקַץ וְגוֹ' אָכֵן וְגוֹ' וַאֲנֹכִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָכֵן**, שֶׁנִּרְאֶה כִּי נִתְגַּלָּה לוֹ הַנֶּעְלָם. עוֹד מַה תְּמִיהָא זוֹ **וַאֲנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי** שֶׁנִּרְאֶה שֶׁצָּרִיךְ הוּא לָדַעַת כָּל נִסְתָּר?

וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צא:) "כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ" – שֶׁקְּעָה לוֹ שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָהּ לִשְׁכַּב שָׁם בְּבֵית מָלוֹן הַמְאֻשָּׁר, וַיַּעֲקֹב לֹא הִרְגִּישׁ טַעַם הַעֲרֵב שֶׁמֶשׁ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ. לָזֶה כְּשֶׁבָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עָנְיָן, אָז הֻכַּר לוֹ הַנִּסְתָּר טַעַם הַעֲרֵב שֶׁמֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ "אָכֵן יֵשׁ ה'" וְגוֹ', וְלָזֶה הֶעֱרִיב הַשֶּׁמֶשׁ לְצָרְכּוֹ שְׁכִיבָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה.

וְאָמְרוֹ **יֵשׁ ה'** פֵּרוּשׁ שָׁם הוּא מָקוֹם שֶׁבּוֹ ה' מָצוּי תָּמִיד יוֹתֵר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת, וַאֲשֶׁר לָזֶה רָצָה ה' לְדַבֵּר אִתּוֹ שָׁם מִדֵּי עָבְרוֹ שָׁמָּה, וְאָמַר "וַאֲנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי" קוֹדֶם טַעַם הַדָּבָר, כִּי אִם הָיָה יוֹדֵעַ הָיָה מֻכִין עַצְמוֹ לַנְּבוּאָה, כִּי הַנְּבוּאָה צְרִיכָה הֲכָנָה כַּיָּדוּעַ. וְאֶפְשָׁר אִם הָיָה מֻכִין עַצְמוֹ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּהָקִיץ וְלֹא בַּחֲלוֹם יְדַבֵּר בּוֹ, וְלָזֶה מִתְאוֹנֵן עַל מַה שֶּׁלֹּא הִשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: וְאִם יָדָעְתִּי לֹא יָשַׁנְתִּי בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, עַד כָּאן. וְאִם לָזֶה לְבַד נִתְכַּוֵּן נֹאמַר אֵלָיו וְאִם לֹא יָשַׁנְתָּ לֹא הָיִיתָ חוֹלֵם חֲלוֹם נְבוּאִי בְּכָל הַהַבְטָחוֹת, וּבְהֶכְרֵחַ לְהַשִּׂלִּים הַכַּוָּנָה בְּמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

פסוק יז

וַיִּירָא וַיֹּאמֶר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: הִרְגִּישׁ בְּלִבּוֹ שֶׁהָיָה יָרֵא מֵעַצְמוֹ, וְאָמַר כַּמָּה מוֹרָא בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ **אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים**, דְּקֻדֶּדֶק לוֹמַר שָׁם אֱלֹהִים כִּי הוּא מְקוֹר הַמּוֹרָא, דִּכְתִיב (קהלת ג:יד) "וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ" וְגוֹ', וְדָבָר יָדוּעַ כִּי שֵׁם אֱלֹהִים יַפְחִיד לְבַב אֱנוֹשׁ.

וְאָמְרוֹ **וְזֶה שַׁעַר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: מָקוֹם הַמְכֻוָּן כְּנֶגְדּוֹ לְמַעְלָה הוּא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם, וְלָזֶה אָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְזֶה".

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְתֵת טַעַם לְמַעֲלַת הַמָּקוֹם שֶׁנִּשְׁתַּנָּה לְמַעְלָה "אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים" אֲשֶׁר קָדְמָה אֵלָיו הַיְדִיעָה כִּי בָּחַר לוֹ יְהֹוָה בַּיִת לִשְׁכּוֹן שָׁמָּה, וְאָמַר כִּי הוּא זֶה הַמָּקוֹם. וְהוֹכִיחַ עוֹד כִּי הוּא זֶה בֵּית הַבְּחִירָה, כְּאָמְרוֹ "וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם", כִּי רָאָה שֶׁהָיוּ מַלְאָכִים עוֹלִים וְיוֹרְדִים, וְקָדְמָה הַיְדִיעָה אֲצָלוֹ כִּי הַמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ הוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד שַׁעַר הַשָּׁמַיִם.

פסוק כ

וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר. פֵּירוּשׁ שֶׁהוֹצִיא הַנֶּדֶר בִּשְׂפָתָיו, כִּי זוֹלַת זֶה נֶדֶר בַּלֵּב אֵינוֹ נֶדֶר. **אִם יִהְיֶה וְגוֹ'**. "אִם" זֶה תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא פרק ד' משנה ה') בַּפְּסוּקִים (שמות כא:ל) "אִם כֹּפֶר", "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה" (שמות כב:כד), שֶׁאֵינוֹ סָפֵק אֶלָּא וַדַּאי, וּכְאִלּוּ אָמַר "כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה זֶה" וְגוֹ' (מכילתא סוף פרשת יתרו).

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, אִם תַּסְכִּים מִדַּת הַדִּין עַל הַדָּבָר, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים**, כִּי לֹא דִּבֵּר אֵלָיו אֶלָּא מִמִּדַּת הָרַחֲמִים, דִּכְתִיב "וְהִנֵּה ה' נִצָּב וְגוֹ' הִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ", וְדָבָר יָדוּעַ כִּי מִדַּת הָרַחֲמִים תַּסְכִּים לְהֵיטִיב וּמִדַּת הַדִּין תְּעַכֵּב בַּדָּבָר, לָזֶה אָמַר "אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים" וְגוֹ':

פסוק כא

וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים. וְעַד עַתָּה אֵינוֹ לֵאלֹהִים חַס וְשָׁלוֹם. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁלֹּא יִמָּצֵא פְּסוּל בְּזַרְעִי, וְאֵין אֲנִי יוֹדֵעַ הֵיכָן רָמוּז דָּבָר זֶה בְּאָמְרוֹ "וְהָיָה" וְגוֹ'. וְעוֹד הַבְטָחָה זוֹ תָּמִיד הִיא תְּלוּיָה וְעוֹמֶדֶת, וְאֵימָתַי יִהְיֶה קֵץ הַגְּבוּל לַעֲשׂוֹת הָאֶבֶן מַצֵּבָה. וְהַנָּכוֹן הוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּתְיַחֵד אֵלָיו שֵׁם ה' לֵאלֹהִים כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְיַחֵד עַל אֲבוֹתָיו (בראשית כח:יג) "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק", גַּם יֵאָמֵר עָלָיו "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", וְהוּא אָמְרוֹ **לִי לֵאלֹהִים** פֵּרוּשׁ: לִי בְּיִחוּד. וְדָבָר גָּדוֹל דִּבֵּר יַעֲקֹב בָּזֶה, וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה, דִּכְתִיב (בראשית לג:כ) "וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" וְאַחַר כָּךְ שִׁלֵּם נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדַר לַעֲשׂוֹת אֶבֶן הַזֹּאת.

פסוק כב

וְהָאֶבֶן הַזֹּאת וְגוֹ'. יֵרָאֶה כִּי הִיא זוֹ אֶבֶן הַשְּׁתִיָּה (זוהר א:עב) שֶׁהִזְמִינָהּ לַמִּקְדָּשׁ, וּמָצִינוּ לוֹ שֶׁהִזְמִין עֲצֵי שִׁטִּים לַמִּשְׁכָּן בַּמִּדְבָּר (תנחומא תרומה). וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן ה' בְּאָמְרוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה:ח) לְשׁוֹן מְזֻמָּן, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁכְּבָר הוּזְמַן, כִּי הַמִּשְׁכָּן וְגַם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁנֵיהֶם הִזְמִינָם יַעֲקֹב, "וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם" חוֹזֵר אֶל שְׁתֵּי הֲכָנוֹת אֵלּוּ.

פרק כט

פסוק א

וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה כִּי עֲנִי הָיָה וְלֹא הָיָה לוֹ לִשָּׂא רַק רַגְלָיו, וַאֲשֶׁר לָזֶה כָּל אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ בְּחֻזְקַת שֶׁאֵינוֹ מְעֻשָּׂר וְחַיָּב לְעַשְּׂרוֹ שְׁנֵי מַעֲשְׂרוֹת, כְּאָמְרוֹ "עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ", וְאָמְרוּ זְכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (כתובות נ.) מַעֲשֵׂר בַּתְּרָא כְּמַעֲשֵׂר קַמָּא, וְהוּא הַחוֹמֶשׁ.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי לֹא הֻצְרַךְ לְלֶכֶת אֶלָּא נָשָׂא רַגְלָיו, וְתֵכֶף הָלְכָה אֶצְלוֹ אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם, וְלָזֶה לֹא אָמַר "לְאֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם":

וַיַּעַם אָמְרוֹ בְּנֵי קֶדֶם וְלֹא אָמַר לְחָרָן, כִּי לֹא נִזְדַּמְּנָה לוֹ חָרָן אֶלָּא אֶרֶץ בְּנֵי קֶדֶם שֶׁבָּהּ הָיְתָה עִיר חָרָן, וּמֵהי הָיְתָה זֹאת כְּדֵי שֶׁשָּׁם תִּזְדַּמֵּן לוֹ רָחֵל וְיֵדַע מַה שֶּׁיֵּדַע שָׁם מִמֶּנָּה וְכָל הָעוֹבֵר בֵּינֵיהֶם לְדִבְרֵיהֶם זְכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (מגילה יג:).

פסוק ב

וְהָאֶבֶן גְּדוֹלָה. פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב יוֹדִיעַ שֶׁהָאֶבֶן גְּדוֹלָה הִיא, וְאִם הָיָה אוֹמֵר "וְאֶבֶן גְּדוֹלָה" לֹא הָיָה הַמִּשְׁמָעוּת שֶׁמְּכַוֵּן הַכָּתוּב לְהַגִּיד גְּדֻלָּתָהּ, אֶלָּא שֶׁמַּגִּיד שֶׁהָיְתָה עַל פִּי הַבְּאֵר אֶבֶן גְּדוֹלָה לִשְׁלֹל קְטַנָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֵאָמְרוֹ "וְהָאֶבֶן גְּדוֹלָה" לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַגִּיד הַפְלָגַת גְּדֻלָּתָהּ, וּמְכֻוָּן הַדָּבָר לְהוֹדִיעַ עֻזּוֹ אֱלֹהִי שֶׁבְּכֹחַ יַעֲקֹב דִּכְתִיב "וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן", וְדָרְשׁוּ זְכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (בראשית רבה ע:יב) כְּאָדָם הַמַּעֲבִיר פִּקָּק מֵעַל פִּי צְלוֹחִית.

פסוק ו

וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וגו' וְהִנֵּה רָחֵל וגו'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ **שָׁלוֹם לוֹ** כִּלְשׁוֹן הַשְּׁאֵלָה, לֶהֱיוֹת שִׁישׁ בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי דְּבָרִים: אֶחָד, הוּא אִם שָׁלֵם בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ. וְשֵׁנִי, אִם הֵם שְׁלֵמִים עִמּוֹ. וּפֵרוּשׁ דְּבָרָיו הֲשָׁלוֹם אַתֶּם אֵלָיו, וְלָזֶה נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ שָׁלוֹם, פֵּרוּשׁ לְכָל מַה שֶּׁאַתָּה שׁוֹאֵל שָׁלוֹם. וְטַעַם אָמְרָם **וְהִנֵּה רָחֵל** תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁלֹּא שָׁאַל, אוּלַי שֶׁלֹּא לְהַאֲרִיךְ עִמָּהֶם בִּשְׁאֵלוֹת אָמְרוּ הִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ וְלֹה תִּשְׁאַל.

עוֹד יְכַוְּנוּ לוֹמַר כִּי לְצַד שְׁלוֹמוֹ עִמָּהֶם, שֶׁהוּא שׁוֹלֵחַ בַּת קְטַנָּה עִם הַצֹּאן, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בְּיִתְרוֹ שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ שֶׁבַע בְּנוֹתָיו, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ הָרוֹעִים מְגָרְשִׁים אוֹתָם (שמות ב:יז).

עוֹד נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר לוֹ **שָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ: לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְגוּפוֹ וּלְמַצָּבוֹ עִמָּנוּ שָׁלוֹם, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁרְצוֹנָם לוֹמַר כִּי הוּא בְּעֹשֶׁר וּבִנְכָסִים, גָּמְרוּ אוֹמֶר **וְהִנֵּה רָחֵל** וְגוֹ', וּמִמּוֹצָא דָּבָר יֵדַע כִּי לֹא אָמִיד בִּנְכָסִים הוּא כִּי צָרִיךְ לְבִתּוֹ לִרְעוֹת, וְגַם שֶׁמִּסְפֶּקֶת בַּת אַחַת לִרְעוֹת צֹאנוֹ כִּי מְעַט הֵם. וְכַוָּנָתָם בְּדִקְדּוּק הַדְּבָרִים הִיא כְּדֵי שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם דָּבָר שֶׁקֶר בְּדָבָר שֶׁעָתִיד לְהִתְגַּלּוֹת. אוֹ שֶׁחָשְׁשׁוּ שֶׁיֹּאמַר לָהֶם לָבָן לָמָּה הוֹצִיאוּ עָלָיו קוֹל עֹשֶׁר, וּמִטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כז:יד) "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל" וְגוֹ' שֶׁלֹּא יִתְאָרְחוּ אֶצְלוֹ הַרְבֵּה וְיַעֲנִי.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁכַּוָּנָתָם לְהוֹדִיעַ לְיַעֲקֹב כִּי לָבָן כִּילַי הוּא בְּמָמוֹנוֹ, וּמְזַלְזֵל בְּעַצְמוֹ שֶׁתִּרְעֶה לוֹ צֹאנוֹ בְּתוֹ הַיְקָרָה, וּמִזֶּה יַקִּישׁ לָדַעַת אֶת הָאִישׁ וּמַעֲשֵׂהוּ.

פסוק ז

וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד וְגוֹ'. טַעֲמוֹ אֲשֶׁר נַעֲשָׂה שׁוֹפֵט לָהֶם, הוּא לְצַד צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דְּבַר תּוֹרָה (בבא מציעא לב:) וְחָשׁ עַל הַצֹּאן. וְעוֹד רָצָה לָדַעַת אִם טַעַם עַכְּבָתָם הִיא לְצַד שֶׁאֵין זְמַן לְהַשְׁקוֹת הַצֹּאן וְלִרְעוֹת כִּי הָעִיר רְחוֹקָה הִיא וְהַצֹּאן בַּיְתוֹת הֵנָּה, וְדָבָר זֶה נוֹגֵעַ לוֹ לָדַעַת דֶּרֶךְ בָּא בוֹ, וּמִתְּשׁוּבָתָם יָדַע כִּי לֹא לְסִבַּת רְחוֹק הָעִיר הֵם עוֹשִׂים.

פסוק ט

עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם. הִנֵּה לְפִי סֵדֶר הַכָּתוּב הֵם הַמְדַבְּרִים אֵלָיו, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ" כִּי אַחַר תְּשׁוּבָתָם בָּאָה. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁעִקַּר סִפּוּר הָעִנְיָן הוּא הוֹדָעַת הָעוֹבֵר עַל יַעֲקֹב, לָזֶה תָּלָה הַדָּבָר בְּעִקָּרוֹ שֶׁהוּא יַעֲקֹב.

אוֹ יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁבְּיאַת רָחֵל הָיְתָה בְּעוֹד שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּם, קוֹדֶם שֶׁיְּשִׁיבוּ אוֹתוֹ דָּבָר בָּאָה, אֶלָּא שֶׁהַכָּתוּב גָּמַר אוֹמֶר מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּהוּ בִּתְשׁוּבָתָם, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ בִּיאָתָהּ, וְרָשַׁם זְמַנּוֹ כִּי הוּא בְּעֵת שֶׁהָיָה הוּא מְדַבֵּר עִמָּם.

עִם הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ. פֵּרוּשׁ, כָּל הַצֹּאן שֶׁהָיוּ לוֹ, הֲרֵי זֶה עֵדוּת לְיַעֲקֹב שֶׁאָמַר (בראשית ל:ל) "כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי" וְגוֹ', כִּי בַּת קְטַנָּה נוֹהֶגֶת בָּם.

אוֹ יֹאמַר שֶׁכָּל הַצֹּאן הָיְתָה מַסְפֶּקֶת הִיא לָהֶם, **כִּי רָעָה הִיא** פֵּירוּשׁ: בְּקִיאָה בִּרְעִיַּת הַצֹּאן. וּלְפֵירוּשׁ רִאשׁוֹן אָמְרוּ **כִּי רָעָה הִיא** פֵּרוּשׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ מוּעָט, וְזוֹלַת זֶה סָפוּ תַּמּוּ.

אוֹ יֹאמַר **כִּי רָעָה הִיא** – נִחַשׁ נְחָשָׁיו וְהִשְׂכִּיל כִּי יַצְלִיחוּ הַצֹּאן בִּרְעִיָּתָהּ, וְזוֹלַת זֶה לֹא הָיָה מְזַלְזֵל בְּבִתּוֹ יַפַּת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה לִרְעוֹת צֹאן.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְרָחֵל בָּאָה** – וְלֹא תֹּאמַר כִּי חַס וְשָׁלוֹם יַצָּאנִית הָיְתָה, אֶלָּא לְטַעַם כִּי הִיא רוֹעָה אוֹתָם, וְלָזֶה יָצְתָה עִם הַצֹּאן:

פסוק י

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים **אֲחִי אִמּוֹ** לְלֹא צֹרֶךְ, לוֹמַר שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְצַד הֱיוֹתוֹ אֲחִי אִמּוֹ וְלִכְבוֹד אִמּוֹ. אוֹ לְצַד הַחֲשָׁד שֶׁיִּרְאוּהוּ עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם רָחֵל וְהוּא אִישׁ נָכְרִי, לָזֶה הָיָה מוֹצִיא מִפִּיו טַעַם הַדָּבָר: בִּרְאוֹתוֹ רָחֵל אָמַר "בַּת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ", הַצֹּאן שֶׁל לָבָן אֲחִי אִמּוֹ, וּבְעֵת הַהַשְׁקָאָה גַּם כֵּן, שֶׁבָּזֶה הֵסִיר מֵעָלָיו חֲשַׁד דָּבָר. וּבְעֵת שֶׁנִּשַּׁק לֹא אָמַר כִּי כְּבָר אָמַר, וְעוֹד, בִּכְיוֹ יַגִּיד עָלָיו כִּי אַחִים הָיוּ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כו:) הָאוּמוֹת לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין, לָזֶה אָמַר **וַיִּשָּׁק אֶת צֹאן לָבָן**, וְטַעַם (משלי י״ד:ל״ד) חֶסֶד לְאֻמִּים, לְצַד הֱיוֹתָם אֲחִי אִמּוֹ בִּשְׁבִיל כְּבוֹד אִמּוֹ הִשְׁקָה.

פסוק יב

וַיַּגֶּד יַעֲקֹב וְגוֹ׳. פֵּירוּשׁ: הִגִּיד לָהּ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַקּוּרְבָה שֶׁהָיוּ לְרָחֵל, אַחַת קוּרְבַת הַגּוּף, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא**, וְהַשְּׁנִיָּה קוּרְבַת הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא**, וִידוּעָה רִבְקָה בְּצִדְקוֹתֶיהָ, וְהַצַּדִּיקִים יִשְׁמְחוּ בַּדּוֹמֶה.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יג:) שֶׁאָמְרָה לוֹ אָבִיהָ רַמַּאי, וְהוּא הֵשִׁיב כִּי אָחִיו הוּא בְּרַמָּאוּת. וּכְפִי זֶה חָשׁ יַעֲקֹב כִּי תֹּאמַר עָלָיו, גְּנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁיִּתְנַהֵג צַדִּיק עִם רָשָׁע כִּרְשָׁעָתוֹ, לָזֶה אָמַר **וְכִי בֶן רִבְקָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְחַכֵּם עָלָיו בְּדֶרֶךְ צֶדֶק וֶאֱמֶת לְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו וּלְנַצְּחוֹ בְּמִשְׁפָּטָיו, וְהוּא סוֹד (קהלת ז:יב-יג) ״הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ״ וְלֹא יְרַמֶּהוּ בְּדֶרֶךְ רֶשַׁע וּמִאוּס אֲשֶׁר יִכָּלֵם בַּעֲשׂוֹתוֹ כָּכָה.

פסוק יג

וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ לָבָן וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר. רֶמֶז שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרָעָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע:יג) שֶׁיָּצָא לְגָזְלוֹ וְחִפֵּשׂ מַצְפוּנָיו, וְגַם חִבְּקוֹ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר אִתּוֹ, וְגַם נְשָׁקוֹ אִם בְּפִיו מַרְגָּלִיּוֹת. וְאָמְרוֹ **שָׁמַע יַעֲקֹב בֶּן אֲחוֹתוֹ** פֵּרוּשׁ: לֹא הִגִּידָה רָחֵל מַה שֶּׁאָמַר לָהּ יַעֲקֹב כִּי הוּא אֲחִי אָבִיהָ, אֶלָּא הֱיוֹתוֹ בֶּן רִבְקָה צַדִּיק בֶּן צַדָּקֶת. וּבָזֶה חָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְרַמּוֹתוֹ. וְגַם אָמְרוֹ **וַיָּבִיאֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ** הַטַּעַם אוּלַי מָמוֹנוֹ יָבֹא אַחֲרָיו, וֶהֱבִיאוֹ לְבֵיתוֹ עַד יַגִּיעוּ נְכָסָיו.

וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל וְגוֹ׳. סִבַּת בּוֹאוֹ, וְטַעַם בּוֹאוֹ, וַאֲשֶׁר עָבַר עָלָיו עִם אֱלִיפַז כִּי נָטַל מִמֶּנּוּ הַכֹּל בָּרְדְּפוֹ אַחֲרָיו:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יג:) שֶׁרָחֵל הוֹדִיעָה אֶת יַעֲקֹב כִּי אָבִיהָ רַמַּאי, לָזֶה נִתְחַכֵּם לְסַפֵּר לוֹ כָּל הַדְּבָרִים שֶׁעָבְרוּהוּ, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה יֶחְדַּל מֵהַרְשִׁיעַ כְּשֶׁיֵּדַע מַה שֶּׁנִּתְחַכֵּם עַד שֶׁלָּקַח הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה, יֵדַע כִּי עָרוֹם יַעְרִים לְמַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ. וְגַם הוֹדִיעוֹ אֲשֶׁר עָבְרוּ מִמַּעֲשֵׂה הָאֶבֶן, וְזֶה יַגִּיד כִּי הוּא גִּבּוֹר חַיִל. גַּם מַעֲשֵׂה הַשִּׁקָּאת צֹאנוֹ, וְזֶה יַגִּיד חִבָּתוֹ בּוֹ וְהַנְהָגָתוֹ הַיְשָׁרָה עִמּוֹ.

פסוק יד

וַיֹּאמֶר לוֹ וְגוֹ׳ אַךְ עַצְמִי וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, עַצְמוֹ וְאֵינוֹ עַצְמוֹ, כִּי הִשְׂכִּיל שֶׁאֵינוֹ מִבְּחִינָתוֹ, שֶׁלֹּא תִּדְמֶה בַּבְּחִינָה כִּי לָבָן חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר, וְלָזֶה דִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **אַךְ עַצְמִי** לְמַעֵט. וְאוּלַי שֶׁדִּיֵּק בְּחִינוֹת שֶׁבָּהֶם יִדְמֶה אֵלָיו שֶׁהֵם עֶצֶם וּבָשָׂר, לֹא הַנֶּפֶשׁ.

עוֹד יְכַוֵּן לְהָשִׁיב עַל מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעוֹ כִּי אִישׁ חָכָם הוּא, וְאָמַר לוֹ **אַךְ עַצְמִי** פֵּרוּשׁ, מִיעוּט מִמַּה שֶּׁהוּא, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קי.) רוֹב הַבָּנִים דּוֹמִים, וְכָל דּוֹמֶה לֹא יִשְׁוֶה לַנִּדְמֶה בְּכָל חֶלְקֵיו מִבְּלִי הִשָּׁאֲרוּת חֵלֶק אֶחָד. וּלְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כז:מג) "בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן" וְגוֹ' כִּי הוּא יַעֲמוֹד לְהַצִּילוֹ מִידֵי עֵשָׂו, וּמִן הַסְּתָם סִפֵּר יַעֲקֹב הַדְּבָרִים לְלָבָן, לָזֶה הֵשִׁיב שֶׁכֵּן יַעֲשֶׂה שֶׁהוּא עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ, וּכְמוֹ (איוב יד:כב) שְׁאֵת בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב כְּמוֹ כֵן עַל יַעֲקֹב, אִם יָבֹא עֵשָׂו וְהִכָּהוּ נַפְשׁוֹ תֶּאֱבָל. וְאָמַר **אַךְ** לְמַעֵט שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּן עָלָיו.

וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ וְגוֹ'. הֶאֱרִיךְ לוֹ זְמַן אוּלַי יִתְגַּלֶּה בְּמֶשֶׁךְ הַזְּמַן קִנְיָנָיו, וּכְשֶׁרָאָה כִּי אֵין תִּקְוֹת מָמוֹן בֵּרֵר הַנְהָגָתוֹ עִמּוֹ. עוֹד, לְפִי שֶׁנָּתַן עֵינָיו בּוֹ לְעָבְדוֹ הֶעְלִים עַיִן מִמֶּנּוּ שְׁלֹשִׁים יוֹם וַעֲבָדוֹ בָּהֶם חִנָּם, וְאַחַר כָּךְ הִתְנָה עִמּוֹ לַטַּעַם אֲשֶׁר אֲבָאֵר בִּדְבָרָיו. עוֹד נִתְכַּוֵּן לִבְחֹן אוֹתוֹ הֲיַצְלִיחַ בְּדַרְכּוֹ, וְתִמְצָא כִּי מִיּוֹם שֶׁנִּכְנַס אֶצְלוֹ הֶעֱבִידוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַיְעַבְּדֵנִי חִנָּם", הָא לְמַדְתָּ שֶׁכְּבָר עֲבָדוֹ וְרָאָהוּ כִּי הוּא אִישׁ מַצְלִיחַ.

פסוק טו

וַיֹּאמֶר לָבָן וְגוֹ' הֲכִי אָחִי וְגוֹ'. קָשֶׁה, מִי אָמַר לוֹ חִנָּם הוּא עוֹבְדוֹ? וְעוֹד, לוּ יְהִי כִּדְבָרָיו, וּמַה בְּכָךְ אִם עוֹבְדוֹ חִנָּם? וְאִם רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁהוּא "שׂוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה", הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאוֹהֵב הַגֶּזֶל, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּהְיֶה חָפֵץ בַּנִּתָּן לוֹ בְּרָצוֹן!

אֲכָן שִׁפְתוֹתָיו בָּרוּר מְלֻלּוֹ כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לְהַמְעִיט שְׂכָרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (הלכות שלוחין ושותפין פרק ו' ופרק ח') שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִתְנָה הָרוֹעֶה עִם בַּעַל הַבַּיִת יִטּוֹל שְׂכָרוֹ בְּחֶלֶק הַפְּקָדוֹן שְׁלִישׁ הָרֶוַח וּבַעֲגָלִים וּסְיָחִים שְׁנֵי שְׁלִישִׁים. לָזֶה חָשׁ לָבָן כִּי טַעְמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁלֹּא בֵּרֵר שֶׁדַּעְתּוֹ לִטּוֹל שְׁלִישׁ בַּגְּדוֹלִים וּשְׁנֵי שְׁלִישִׁים בָּעֲגָלִים וְגוֹ' וַיֶּחֱרַד הָרַמַּאי עַל הַדָּבָר, וְהֵן אֱמֶת אִם הָיָה יַעֲקֹב כְּאַחַד הַסְּכָלִים לֹא יַקְפִּיד עָלָיו שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָזֶה אָז אוֹ שֶׁיִּתֵּן דַּעְתּוֹ אַחַר כָּךְ, וְיִעָלִים לָבָן עֵינָיו מִמֶּנּוּ לְעָבְדוֹ חִנָּם, אֶלָּא לְמָה שֶׁקָּדַם לוֹ שֶׁהוֹדִיעַ שֶׁיַּעֲרִים גַּם הוּא עִם הֶעָרוּם לָזֶה רָצָה לְגַלּוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **הֲכִי אָחִי אַתָּה** עָרוּם כְּמוֹתִי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כט:יב) "אֲחִי אָבִיהָ הוּא" וּכְמוֹ שֶׁנּוֹדַע לוֹ מִמַּעֲשָׂיו אֲשֶׁר סִפֵּר לוֹ. **וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם** פֵּרוּשׁ הֲיֵאָמֵן שֶׁתַּעֲבֹד חִנָּם, הָא וַדַּאי שֶׁתִּבְא בְּטַעֲנָה לְבַסּוֹף וְתִתְקַח מַה שֶּׁרָאוּי לְקַחַת בַּמִּשְׁפָּט, לָזֶה אֲנִי רוֹצֶה שֶׁתְּגַלֶּה דַּעְתְּךָ "הַגִּידָה לִי" וְגוֹ', וְכָל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם.

פסוק טז

וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהָיוּ נִכְרוֹת וּמְפֻרְסָמוֹת שֶׁהַגְּדוֹלָה הִיא לֵאָה וְהַקְּטַנָּה הִיא רָחֵל, שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לוֹמַר כִּי הַגְּדוֹלָה הִיא הַקְּרוּאָה רָחֵל. גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר

"הַגְּדוֹלָה" "הַקְּטַנָּה" לוֹמַר כִּי לֹא הָיוּ בְּגֶדֶר לְהַחְלִיפָם וַיַּעֲשֶׂה קְטַנָּה גְּדוֹלָה, וִירַמֶּה לְיַעֲקֹב בְּתֵּת לוֹ לֵאָה וְיֹאמַר כִּי הִיא הַקְּטַנָּה שֶׁשְּׁמָהּ רָחֵל, כִּי הַגְּדוֹלָה הָיְתָה גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר וְהַקְּטַנָּה קְטַנָּה בְּיוֹתֵר. וְהוּא אָמְרוֹ **הַגְּדוֹלָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיְתָה לֵאָה גְּדוֹלָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, לֹא בְּעֶרֶךְ רָחֵל לְבַד הָיְתָה גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה בְּשָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם, שֶׁהַהֶכֵּר אֵינוֹ בָּרוּר כָּל כָּךְ, וְרָחֵל גַּם כֵּן הָיְתָה קְטַנָּה בְּיוֹתֵר בִּפְנֵי עַצְמָהּ, לֹא בְּעֶרֶךְ לֵאָה לְבַד, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כִּי לֵאָה הָיְתָה בַּת עֶשְׂרִים שָׁנָה וַמַּעְלָה וְרָחֵל כִּבַת חֲמֵשׁ כִּבַת שֶׁבַע, וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְלָבָן לְרַמּוֹת יַעֲקֹב בִּתְנָאוֹ.

פסוק יז

וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְגוֹ'. אֵין רָאוּי לְסַפֵּר הַכָּתוּב גְּנַאי הַצַּדֶּקֶת אֵם הַבָּנִים שִׁבְטֵי יָהּ חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ שֶׁאֵין מְצִיאוּת לְלָבָן לְהַחְלִיפָם כִּי מְשֻׁנֵּית הָיְתָה לֵאָה מֵרָחֵל, כִּי לֵאָה מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיְתָה יְפֵיפִיָּה אֶלָּא שֶׁעוֹד לָהּ שֵׁעֵינֶיהָ רַכּוֹת וְהוּא עָנָף מִכְּעוּר הַגּוּף, וְרָחֵל לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הָיָה בָּהּ כְּעוּר אֶלָּא שֶׁהָיְתָה יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה, וּמֵעַתָּה הֲרֵי נִנְעֲלוּ בִּפְנֵי לָבָן אֹפֶן הָרַמָּאוּת וּבָטְלוּ רַמָּאוּתָיו.

יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה. פֵּירוּשׁ שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בַּיּוֹפִי: הָאַחַת בְּכָל פְּרָט וּפְרָט, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הָעֵינַיִם, הָאַף, הָרַקָּה, צַוָּאר, וְצֵא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁפֵּרַט שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיר הַשִּׁירִים; וּבְחִינָה שְׁנִיָּה הִיא כְּלָלוּת הַפָּנִים וּכְלָלוּת הַגּוּף. לָזֶה אָמַר "יְפַת תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה", שֶׁהָיוּ פְּרָטֵיהָ כָּל אֶחָד יָפֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְגַם בְּדֶרֶךְ הִתְקַבְּצוּתָם יַחַד.

עוֹד יִרְצֶה **יְפַת תֹּאַר** כְּמַשְׁמָעָהּ, **וִיפַת מַרְאֶה** שֶׁהָיָה לָהּ חֵן שֶׁיִּתְאַוֶּה לָהּ כָּל רוֹאֶהָ.

פסוק יח

וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל. פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד יָפְיָהּ אֶלָּא לְצַד מַה שֶּׁרָחֵל בַּת זוּגוֹ.

אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת כה:) בְּדִין זוּוג תַּלְמִיד חָכָם שֶׁצָּרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ אִשָּׁה נָאָה כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע, וְהֶגֶם כִּי יִשְׁתַּנֶּה יַעֲקֹב לְמַעֲלִיוּתָא שֶׁמּוּשָׁלָל מִיֵּצֶר הָרַע, עִם כָּל זֶה הַתּוֹרָה תְּלַמֵּד לְאָדָם דֵּעָת.

אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים. צַדִּיק זֶה יָכוֹל תָּמִיד לְהַכְנִיעַ עַצְמוֹ שֶׁבַע, וְגַם בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתוֹ לְאָחִיו שֶׁבַע פְּעָמִים (בראשית ל"ג:ג), וְהוּא סוֹד (משלי כ"ד:ט"ז) "שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם" אַחֲרֵי נָפְלוֹ. וְאוּלַי שֶׁנָּתַן שָׁוְיָהּ בְּמַה שֶּׁשִּׁעְבֵּד עַצְמוֹ שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁהוּא יוֹתֵר מִכְּדֵי שְׁנֵי עֶבֶד עִבְרִי (שמות כ"א:ב).

בְּרָחֵל בִּתְךָ הַקְּטַנָּה. "בְּרָחֵל" וְלֹא בְּלֵאָה, "בִּתְךָ" וְלֹא רָחֵל אַחֶרֶת מִן הַשּׁוּק, "הַקְּטַנָּה" שֶׁלֹּא תַחְלִיף שְׁמוֹת בְּנוֹתֶיךָ וְתִקְרָא לַגְּדוֹלָה רָחֵל, "הַקְּטַנָּה" אֲנִי אוֹמֵר וְלֹא הַגְּדוֹלָה, וְלֹא יוֹעִיל לְךָ שִׁנּוּי הַשֵּׁם שֶׁתִּקְרָא לָהּ רָחֵל.

פסוק יט

וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר כֵּן לָבָן. גַּם אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר **טוֹב תִּתִּי לָךְ מִתִּתִּי וְגוֹ'** אִם אַחֵר לֹא יַעֲבֹד, וְאוּלַי שֶׁשְּׁקֵר לָבָן בָּזֶה וְרָמַז לוֹ כִּי יֵשׁ אַחֵר שֶׁיַּעֲבֹד כְּמוֹ כֵן בְּעֵד רָחֵל. וְעוֹד קָשֶׁה אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר "תִּתִּי" לְשׁוֹן מַתָּנָה, כֵּיוָן שֶׁהוּא עוֹבֵד בַּעֲדָהּ שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁהוּא כְּדֵי דָּמָיהָ, כִּי הֲלֹא תֵּדַע שֶׁהַקוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וַהֲרֵי הוּא נָתַן שָׁוְיוֹ בְּעַד שׁוֹוִי רָחֵל. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **שְׁבָה עִמָּדִי** שֶׁהוּא שִׁפַּת יֶתֶר.

אָכֵן מַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ דְּבָרָיו, כִּי נִתְכַּוֵּן לְרַמּוֹת לָתֵת לוֹ לֵאָה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַחַר כָּךְ, וְלָזֶה הִקְדִּים לְדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וְזֶה הוּא שִׁעוּר דְּבָרָיו: **טוֹב תִּתִּי אוֹתָהּ לָךְ**, אָמַר לְשׁוֹן מַתָּנָה לִשְׁלוֹל כִּי אֵין זֶה מֶכֶר לוֹמַר לוֹ לְבַסּוֹף הֵן אוֹתָהּ קָנִיתִי מִמְּךָ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר "הֲלֹא בְרָחֵל" וְגוֹ' (בראשית כט:כה), וּכְמוֹ שֶׁאָבֵאר שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְחָשׁ שֶׁיָּבִין יַעֲקֹב שֶׁבְּתוֹרַת מַתָּנָה מֻחְלֶטֶת הוּא נוֹתְנָהּ, וּלְבַסּוֹף יָבֹא עָלָיו בְּטַעֲנַת הָבָה שִׂכַר שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁעָבַד. לָזֶה אָמַר כִּי הֶעֱבוֹדָה שֶׁעוֹבֵד עִמּוֹ תִּהְיֶה בְּעַד מָה שֶׁבּוֹחֵר בּוֹ יוֹתֵר מֵאִישׁ אַחֵר, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **טוֹב תִּתִּי אוֹתָהּ לָךְ** וְאָבְחַר בְּךָ לְצַד מַה שֶׁאַתָּה עוֹבֵד עִמִּי, **מִתִּתִּי אוֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר** בְּלֹא עֲבוֹדָה, וּלְעוֹלָם אֵין זֶה שָׁוְיָהּ שֶׁל רָחֵל וְלֹא בִּבְחִינַת מֶכֶר הוּא מַכְנִיסָהּ.

וְאָמְרוֹ **שְׁבָה עִמָּדִי** מַתָּנָה עָלָיו שֶׁיֵּשֵׁב עִמּוֹ וְלֹא יְרַחִיק נְדוֹד וְיַעֲבֹד מֵרָחוֹק, אֶלָּא עִמּוֹ יֵשֵׁב כָּל זְמַן הֶעֱבוֹדָה שֶׁתִּהְיֶה עֵינָיו פְּקוּחוֹת עַל עֲבוֹדָתוֹ. עוֹד הֶעָרִים לוֹמַר אֵלָיו שֶׁיֵּשֵׁב עִמּוֹ עַד עוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁהִתְנָה (שמות רבה א:לג) יִתְרוֹ עִם מֹשֶׁה וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ עַל הַדָּבָר מִפְּנֵי שֶׁהֵם דְּבָרִים הַנִּקְנִים בַּאֲמִירָה. וְיִתְרוֹ שֶׁהֻצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעוֹ לְמֹשֶׁה, נִתְכַּוֵּן לְחַיְבוֹ אֲפִלּוּ תִּתְרַצֶּה צִפּוֹרָה לְלֶכֶת הִשְׁבִּיעוֹ עַל דַּעְתּוֹ לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ. וְטַעֲנָה זוֹ הָיְתָה בְּדַעְתּוֹ לְטָעֵן כְּנֶגֶד יַעֲקֹב כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ, וְלָזֶה צִוָּה ה' אֶלְיוֹ (בראשית לא:כד) "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תְּדַבֵּר עִם יַעֲקֹב", וְיַעֲקֹב לֹא עָשָׂה שְׁמִירָה לָזֶה, כִּי דִּבְרֵי לָבָן דִּבְּרָם אֵלָיו בְּדֶרֶךְ חִבָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְמִי אֶתֵּן בִּתִּי טוֹב מִמְּךָ, שֵׁב בְּנִי עִמָּדִי, פֵּרוּשׁ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ, וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב.

פסוק כ

וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בָּרָחֵל וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **בָּרָחֵל**, פֵּרוּשׁ, הָיָה מְפָרְסֵם בִּשְׁעַת עֲבוֹדָה כִּי בְּעַד רָחֵל הָיָה עוֹבֵד וְהִיא לוֹ חֵלֶף עֲבוֹדָתוֹ מִלְּבָן, גַּם מְפָרְסֵם לִשְׁלוֹל לֵאָה לְבַל יִשְׂכַּח הַדָּבָר וְתִהְיֶה כְּפִירָה בֵּינוֹ וּבֵינוֹ.

פסוק כא

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב [וְגוֹ'] **הָבָה וְגוֹ'**. טַעַם אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** וְהוּא לְשׁוֹן בִּלְתִּי נָכוֹן לְצַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ה' מֵהִלְכוֹת אִישׁוּת: "הֲרֵי אַתְּ מְקֻדָּשֶׁת

לִי בִּמְלָאכָה זוֹ שֶׁאֶעֱשֶׂה עִמָּךְ" וְעָשָׂה – אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת וְכוּ', שֶׁכָּל הַשָּׂכָר מִלְּוָה וְהַמְקֻדֶּשׁ בְּמִלְוֶה אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת עַד כָּאן. לָזֶה אָמַר "הָבָה" וְגוֹ', וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁלֹּא קָנִיתִי אוֹתָהּ בְּמַה שֶׁעָבַדְתִּי וְצָרִיךְ אֲנִי לְקָנוֹתָהּ בְּבִיאָה, שֶׁהָאִשָּׁה נִקְנֵית בְּבִיאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** כִּי בָּעֲבוֹדָה לֹא קָנָה שֶׁהָיָה מִלְוֶה, וְהַמְקֻדֶּשׁ בְּמִלְוֶה אֵינָהּ מְקֻדֶּשֶׁת.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָמְרָה רָחֵל "הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ" (בראשית לא:טו), וְכָתַב רַמְבַּ"ם (הלכות מכירה פרק ז) בְּדִין לוֹקֵחַ עֲבָדִים וְקַרְקָעוֹת בְּמִלְוֶה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַדְּמִים בַּמְּצִיאוּת קָנָה, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **הָבָה אֶת אִשְׁתִּי** פֵּרוּשׁ: כְּבָר הִיא אִשְׁתִּי, כִּי אֲנִי סוֹבֵר כְּהָרַמְבַּ"ם, וּמְצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ דִּין מֶכֶר יֵשׁ בּוֹ, וּכְבָר זָכִיתִי בָּהּ הֲגַם שֶׁאֵין הַדְּמִים בְּעַיִן. וּמַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ "הָבָה" – לֹא לִגְמַר הַקִּנְאָה, שֶׁכְּבָר קְנוּיָה הִיא, אֶלָּא לָבֹא עָלֶיהָ כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ** לִשְׁלֹל מִדַּעְתּוֹ לְבַל יַחְשֹׁב שֶׁעַדַיִן לֹא קְנָאָהּ.

פסוק כג

וַיְהִי בָּעֶרֶב וְגוֹ'. צַעַר גָּדוֹל גָּרַם בְּהַטְעָאַת הַצַּדִּיק וְגָרַם פִּזּוּר תּוֹקֶף הַקְּדֻשָּׁה, וְצֵא וּלְמַד (זוהר וישלח קע"ו) כִּי זֶה סִבָּה שֶׁנֶּעֱקְרָה קְדֻשַּׁת הַבְּכוֹר אֲשֶׁר בּוֹ יִתְקַבְּצוּ מַלְכוּת וּכְהֻנָּה וְשֶׁקֶל כָּפוּל בַּיְּרֻשָּׁה, וּלְצַד הַמַּעֲשֶׂה שֶׁחָשַׁב יַעֲקֹב בְּרֶחֶל וְעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ בְּלֵאָה, נִתְפַּזְּרוּ בְּחִינוֹת הַקְּדֻשָּׁה וַתֶּחֱלַשׁ גְּבוּרַת הַקֹּדֶשׁ:

וַיִּקַּח אֶת לֵאָה. אוּלַי שֶׁלֹּא רָצְתָה לְרַמּוֹת יַעֲקֹב, וּלְקָחָהּ בְּעַל כָּרְחָהּ אוֹ בְּרִצּוּי דְּבָרִים, וְזוֹלַת זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיָּבֵא לֵאָה בִּתּוֹ אֵלָיו":

וַיָּבֵא אוֹתָהּ. הָעֲרִים לַהֲבִיאָהּ בְּיָדוֹ, וְלֹא מְסָרָהּ לֹא לִשְׁלוּחֵי הָאָב וְלֹא לִשְׁלוּחֵי הַבַּעַל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ זְמַן לְהַכִּיר בָּהּ קֹדֶם, וֶהֱבִיאָהּ בְּיָדוֹ, וְאֵין מֵהַמּוּסָר לֶחָתָן לְהִזְדַּמֵּן לְפָנָיו, וְשָׁם עָמַד לָבָן עַד סָמוּךְ לְבִיאָתוֹ אֵלֶיהָ לְהַמְעִיט לוֹ זְמַן הַהַכָּרָה.

וַיָּבֵא אֵלֶיהָ. טַעַם שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁ בָּהּ הוּא לַחֲשָׁשַׁת צַדִּיק וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן רוּחַ, לְבַל יְכַשֵּׁל בְּמִכְשׁוֹל הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר יִתְאַוּוּ תַּאֲוָה קוֹדֶם קְרוֹב אֵלֶיהָ, וַיַּטִּיפוּ מִמֶּנּוּ צִחְצוּחֵי טָמְאָה קוֹדֶם הַתְחָלַת מְצָוָה. וּמִי לָנוּ גָּדוֹל מִיַּעֲקֹב אָבִינוּ, עֵדוּת לוֹ בַּתּוֹרָה (בראשית מט:ג) "רֵאשִׁית אוֹנִי", וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ שָׁם, אֲשֶׁר עַל כֵּן הִרְחִיק הָרְאוֹת בָּהּ וְתֵכֶף וּמִיָּד בָּא אֵלֶיהָ לִשְׁמֹר חוּמוֹ בַּל יְחֻלַּל בְּרִיתוֹ בְּרִית קֹדֶשׁ, וְגַם אַחַר גְּמַר בִּיאָה לֹא הִכִּיר בָּהּ כִּי כִּבְדָה הַנְּרוֹת כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ (אורח חיים רמ) עַד אוֹר הַבֹּקֶר.

פסוק כד

לְלֵאָה בִּתּוֹ שִׁפְחָה. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "לְלֵאָה בִּתּוֹ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וַיִּתֵּן לָבָן לְהֹ", וּמוּבָן הַדָּבָר כִּי עַל לֵאָה הוּא אוֹמֵר. מַה תֹּאמַר, שֶׁאֵין מוּבָן – אִם כֵּן לָמָּה כָּתַב תֵּיבַת "לְהֹ" מִקּוֹדֶם. עוֹד לָמָּה אָמַר "שִׁפְחָה" וְלֹא אָמַר "לִשְׁפְחָה".

אֲבָל יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: זִלְפָּה וּבִלְהָה נָפְלוּ בִּירֻשָּׁה לְרָחֵל וּלְלֵאָה מִכְּתֶבֶת אִמָּם, וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **לְלֵאָה בִּתּוֹ שִׁפְחָה**, פֵּרוּשׁ, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי שֻׁלְּהּ הָיָא שִׁפְחָה וְיָרְשָׁה אוֹתָהּ מֵאִמָּהּ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **בִּתּוֹ**, לִרְמֹז כִּי לְצַד שֶׁהָיְתָה בִּתּוֹ הָיָא שֶׁקִּנְתָה שִׁפְחָה זוֹ מִכְּתֶבֶת אִמָּהּ, לֹא שֶׁהִיא קָנְתָה אוֹתָהּ מֵאֶמְצָעוּת דָּבָר אַחֵר. וּלְדֶרֶךְ זֶה יֻדַּיק גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן לָבָן**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ וּמוּבָן מֵאָמְרוֹ "לְלֵאָה בִּתּוֹ" כִּי בְּלָבָן דִּבֵּר הַכָּתוּב, אֶלָּא לוֹמַר שֶׁמַּתָּנָה זוֹ אֵינָהּ מַתָּנָה כְּפִי הָאֱמֶת כִּי שֻׁלְּהּ הָיְתָה מִקֹּדֶם, אֶלָּא לְבָן הוּא שֶׁמַּחְשִׁיבָהּ בְּגֶדֶר מַתָּנָה, וְזֶה רָמוּז בְּתֵבַת "בִּתּוֹ".

פסוק כה

וַיְהִי בַבֹּקֶר. טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן צַעַר, יַגִּיד עַל אֲשֶׁר נִצְטַעֵר אוֹתוֹ צַדִּיק עַל מְנִיעַת רָחֵל מִמֶּנּוּ. **וְהִנֵּה הִוא לֵאָה**. טַעַם שֶׁכָּתוּב הוּא בְּוָא"ו, לְרָמוֹז דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע:יב) שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מְרַנְּנִים בַּלַּיְלָה וְאוֹמְרִים "הִיא לֵאָה", וּבַבֹּקֶר הִכִּיר הַדָּבוּר הַהוּא שֶׁהֵעִירוּהוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם כִּי לֵאָה הָיְתָה, גַּם יֻדַּיק תֵּיבַת "וְהִנֵּה" עַל נָכוֹן.

מַה זֹּאת עָשִׂיתָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנָתוֹ בְּקוֹבֶלְנוּת "מַה זֹּאת", וְאִם עַל הָרַמָּאוּת, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר "וְלָמָּה רִמִּיתָנִי", זֶה יַגִּיד כִּי לְבַד הָרַמָּאוּת קָדַם לוֹ עוֹד דָּבָר מְגֻנֶּה.

אֲבָל יַעֲקֹב יִקְבּוֹל עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנָּתַן לוֹ לֵאָה בְּמָקוֹם רָחֵל, וְהַשֵּׁנִי שֶׁעָשָׂה הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ רַמָּאוּת. וּמִגַּלֶּה דַּעְתּוֹ בָּזֶה שֶׁלֹּא הָיָה מַקְפִּיד כָּל כָּךְ אִם לֹא הָיָה **עוֹשֶׂה** רַמָּאוּת זֶה, וְהָיָה עוֹבֵר עָלָיו הַדֶּרֶךְ בְּאַלְמוּת וְרֶשַׁע מִמַּה שֶׁעָשָׂה לוֹ הָרְמוּי. וְטַעַם הַקְּפָדָתוֹ לְצַד מַה שֶּׁיָּצָא לוֹ מִזֶּה בְּטָעוּתוֹ, שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל רָחֵל וְהָיְתָה לֵאָה, וְיָצָא מִזֶּה דְּבָרִים בִּלְתִּי הֲגוּנִים, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיְהִי בָעֶרֶב" (בראשית כט:כג), וְהַצַּדִּיקִים יַקְפִּידוּ לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ אֶל הָרוּחָנִיּוּת בְּיוֹתֵר.

עוֹד יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְלָמָּה רִמִּיתָנִי**, כִּי יֵשׁ בָּזֶה גְּנַאי לַיְּהוּדִית בְּחֵיקוֹ שֶׁתִּהְיֶה נְשׂוּאָה בְּדֶרֶךְ רַמָּאוּת, וְזֶה יַרְחִיק חִבּוּב הַזִּוּוּג, וּלְצַד כִּי הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שֶׁבְּוַדַּאי תִּהְיֶה לוֹ תָּמִיד לְאִשָּׁה הִקְפִּיד עַל זֶה.

עוֹד נִתְחַכֵּם בְּדַבְּרוֹ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לְצַד שֶׁרָאָה כִּי מַה שֶּׁהָיָה הָיָה וְאֵין תְּרוּפָה לַאֲשֶׁר נַעֲשָׂה, כִּי אֵין מִן הַמּוּסָר לִטְעוֹן חֲזָרָה. וְהִסְכִּים בְּדַעְתּוֹ לָקַחַת גַּם אֶת רָחֵל, לָזֶה לֹא הָיָה מַפְלִיג בַּהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין לֵאָה לְרָחֵל, שֶׁחָשׁ כִּי יַגְדִּיל לָבָן בַּעֲבוּדַת רָחֵל יוֹתֵר, וְיֹאמַר אֵלָיו

נַעֲשָׂה תְּנַאי מֻחְדָּשׁ, וְיִרְצֶה לָקַחַת יוֹתֵר מִשֶּׁבַע שָׁנִים. לָזֶה אָמַר **וְלָמָּה רִמִּיתָנִי**, פֵּירוּשׁ לָמָּה עָשָׂה הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ רַמָּאוּת, כִּי הָיָה יָכוֹל לְהִתְרַצּוֹת בְּלֹא אֶמְצָעוּת הָרַמָּאוּת, כִּי כוּלָּן שָׁוִים לְטוֹבָה.

פסוק כו

וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא יֵעָשֶׂה כֵן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ "לֹא יֵעָשֶׂה" וְגוֹ', וַהֲלֹא תְּנַאי הָיָה הַדָּבָר "אֶעֱבָדְךָ בְּרָחֵל", וּמַה עִנְיַן הַמִּנְהָג לְכָאן בְּדָבָר שֶׁהָיָה תְּנַאי גָּמוּר?

אֲבָל נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם מִיחוּ בְּיָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ** כִּי הִיא טַעֲנַת רַבִּים.

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעֲנָתוֹ הִיא כִּי לֹא הָיָה בְּפֵרוּשׁ בִּשְׁעַת הַתְּנַאי שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא לֵאָה יִתֵּן לוֹ רָחֵל, וּבָזֶה אֵין סְתִירָה לַמִּנְהָג מֵהַתְּנַאי, כִּי לְעוֹלָם תַּקְדִּים לֵאָה לְהִנָּשֵׂא, וּבִמְלֹאת שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁיַּעֲבֹד יַעֲקֹב. אִם קָדְמָה לֵאָה וְנִשֵּׂאת – תֵּכֶף וּמִיָּד יִקַּח רָחֵל, וְאִם לָאו יִהְיֶה יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה עַד שֶׁתַּקְדִּים הַבְּכִירָה כְּמִשְׁפְּטֵי הָאָרֶץ, כִּי אֵין בַּתְּנַאי דָּבָר מַגִּיד שֶׁהִתְנוּ לְבַטֵּל הַמִּנְהָג. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁשְּׁאַלְתָּ "הֲבָה אֶת אִשְׁתִּי", חָשַׁבְתִּי שֶׁעַל לֵאָה אַתָּה אוֹמֵר, כִּי הַמִּנְהָג מִנְהָג יָדוּעַ הוּא שֶׁאֵין לְתֵת הַצְּעִירָה קֹדֶם, וּמִן הַסְּתָם עַל לֵאָה אָמַרְתָּ, וְאֵין בָּזֶה רַמָּאוּת, וּלְךָ הָיָה מוּטָל לָדַעַת כִּי הִיא לֵאָה מִבִּלִּי צֹרֶךְ הוֹדָעָה, וּבָזֶה בִּטֵּל טַעֲנַת "רִמִּיתָנִי". וּלְצַד שֶׁתַּחְשׁוֹב כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם, לֹא כֵן הוּא, כִּי שְׁקוּלִים הֵם אֶצְלִי וְלֹא אֶשְׁאַל בְּעַד רָחֵל כִּי אִם שֶׁבַע שָׁנִים. וְאִם לְצַד חֶשְׁקְךָ בְּרָחֵל וְתַקְפִּיד עַל הָעַכָּבָה, הִנֵּה הִיא נְתוּנָה לְךָ תֵּכֶף וּמִיָּד אַחַר עֲבוֹר שִׁבְעַת יְמֵי מִשְׁתֵּה שֶׁל לֵאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מַלֵּא שְׁבוּעַ זֹאת**, פֵּרוּשׁ שִׁבְעַת יְמֵי מִשְׁתֵּה, וְתֵכֶף אֶתֵּן לְךָ רָחֵל בַּמֶּקְדָּם בְּעַד עֲבוֹדָה שֶׁתַּעֲבֹד עוֹד שֶׁבַע שָׁנִים, וְזֶה הָיָה מְבֻקָּשׁוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁקִּבֵּל עָלָיו לֹא לְהַחְזִיר לֵאָה חָס וְשָׁלוֹם.

וְיֵשׁ לָנוּ לָדַעַת אֵיךְ לֹא חָשׁ יַעֲקֹב מִקּוֹדֶם לְטַעֲנָה זוֹ שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לָתֵת הַצְּעִירָה וְכוּ'? יֵשׁ לוֹמַר שֶׁחָשַׁב שֶׁעַל לָבָן לְגַלּוֹת לוֹ הַדָּבָר, וְזוּלַת זֶה אֵין דָּבָר זֶה מֵהַהַקְפָּדָה הַמְעַכֶּבֶת כְּשֶׁיִּרְצֶה הָאָב לָתֵת הַצְּעִירָה. וּכְשֶׁשָּׁאַל "הֲבָה אֶת אִשְׁתִּי" מִן הַסְּתָם עַל רָחֵל הוּא אוֹמֵר, וְהָיָה לוֹ לְלָבָן לוֹמַר אֵלָיו כִּי לֹא יָכוֹל לָתֵת לוֹ רָחֵל קוֹדֶם שֶׁתִּנָּשֵׂא לֵאָה, וְהָיָה הַדָּבָר תָּלוּי בְּיַד יַעֲקֹב: אוֹ לְהַמְתִּין עַד שֶׁתִּנָּשֵׂא לֵאָה אוֹ לְקַחַת לֵאָה. וְאֵין זֶה אֶלָּא מִן הַשֵּׁם "לָבָן הָאֲרַמִּי", וְכָל טַעֲנוֹתָיו שֶׁכָּתַבְתִּי יֵשׁ עֲלֵיהֶם סְתִירָה וּשְׁמוֹ יַגִּיד עָלָיו.

פסוק כח

לוֹ לְאִשָּׁה. מַגִּיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **לוֹ** וְגוֹ', כִּי עֶקֶרֶת הַבַּיִת הִיא רָחֵל, כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ.

פסוק כט

לָהּ לִשְׁפְּחָה. דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **לָהּ**, לוֹמַר שֶׁלָּהּ הִיא הַשִּׁפְחָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כט:כד) "וַיִּתֵּן לְבָן אֶת זִלְפָּה".

אוֹ יִרְצֶה שֶׁהִתְנָה עִמָּהּ שֶׁאֵין זְכוּת לְבַעְלָהּ בָּהּ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם (הלכות אישות כב) הַנּוֹתֵן מַתָּנָה לְאִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁאֵין לְבַעְלָהּ זְכוּת בָּהּ אֵין הַבַּעַל אוֹכֵל פֵּרוֹת, כִּי כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לִדְרֹשׁ בְּלָבָן לִגְנַאי דָּרְשִׁינַן.

פסוק ל

וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל. טַעַם אָמְרוֹ **גַּם** שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לְרַבּוֹת שֶׁבָּא בְּתוֹסֶפֶת קְבִיעוּת אֲצָלָהּ, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צח:ד) שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ בְּקִבְיעוּת אֵצֶל רָחֵל, וְלָזֶה אָמַר וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל. וְאָמְרוֹ **וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל** פֵּרוּשׁ מִלְּבַד תּוֹסֶפֶת הָאַמּוּר עוֹד הוֹסִיף לָהּ שֶׁאֲהֲבָהּ יוֹתֵר מִלֵּאָה. וְתִמְצָא כִּי כְּפִי הַטֶּבַע הַהִתְמָדָה תְּמַעֵט הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כה:יז) "פֶּן יִשְׂבָּעֶךָּ וּשְׂנֵאֶךָּ", וְהַהַרְחָקָה תּוֹלִיד הַתַּאֲוָה, וְהוּא סוֹד (משלי ט:יז) "מַיִם גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ", וְלָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל** בְּתוֹסֶפֶת קְבִיעוּת, וְאַף עַל פִּי כֵן גַּם אָהַב אוֹתָהּ וְלֹא נִתְמַעֲטָה הָאַהֲבָה מִצַּד זֶה, הַגַּם שֶׁהָיָה מַתְמִיד אֶצְלָהּ וְלֹא אֵצֶל לֵאָה. וְשִׁעוּר תֵּבַת **מִלֵּאָה** הוּא מִלֶּאֱהוֹב לֵאָה:

פסוק לא

וַיַּרְא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה. יְכַוֵּן לוֹמַר כִּי ה' לְבַדּוֹ הוּא שֶׁיָּדַע וְהִכִּיר כִּי הִיא שְׂנוּאָה, לֹא כֵן הִיא, שֶׁלֹּא הִרְגִּישָׁה בְּשִׂנְאָתָהּ, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה חוֹשֶׁבֶת שֶׁאֵינָהּ אֲהוּבָה לְבַד, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר מִדְּבָרֶיהָ בְּסָמוּךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עא:ב) אָמְרוּ **שְׂנוּאָה** – שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים זוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל שׂוֹנֵא שֶׁהוּא עֹשֶׂה, דִּכְתִיב (מלאכי א:ג) "וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי", וַתִּקָּרֵא עַל שְׁמוֹ. וּכְפִי זֶה אִם לֹא הָיוּ לָהּ בָּנִים הָיוּ מַצְדִּיקִים הַדְּבָרִים כִּי לֹא בַּת זוּגוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, לָזֶה **וַיִּפְתַּח רַחְמָהּ**. וְאָמְרוֹ **וְרָחֵל עֲקָרָה** פֵּרוּשׁ: כּוּלֵי הַאי וְאוּלַי יָסִיר שִׂנְאָתָהּ, שֶׁזּוֹ אֵינָהּ יוֹלֶדֶת וְזוֹ יוֹלֶדֶת.

פסוק לב

וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי רָאָה ה' בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי. רָאִיתִי לְתֵת לֵב בְּסֵדֶר הַשֵּׁמוֹת, כִּי מִן הָרִאשׁוֹן לְהַקְּדִים הֶסְרַת הַשִּׂנְאָה וְאַחַר כָּךְ סִבַּת הָאַהֲבָה, וְהֵיא אָמְרָה בָּרִאשׁוֹן **עַתָּה יֶאֱהָבַנִי** וּבַשֵּׁנִי הֶסְרַת הַשִּׂנְאָה. עוֹד, מַה הֵיא כַּוָּנָתָהּ בְּאָמְרָהּ (בראשית כט:לד) "הַפַּעַם יִלָּוֶה", וְכִי מִקּוֹדֶם לֹא נִתְלַוָּה לָהּ? **אֲכָל** הַצַּדֶּקֶת עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם, לְצַד שֶׁקִּדֵּם לָהּ הַמַּאֲמָר שֶׁעָלָיו חָלְתָה בְּעֵינֶיהָ כִּי הִיא חֶלְקוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְהַגַּם שֶׁרָאֲתָה שֶׁנִּשֵּׂאת לְיַעֲקֹב. אֵין דָּבָר זֶה מַצְדִּיק בְּלִבָּהּ כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁרָאֲתָה שֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן אָמְרָה וַדַּאי כִּי לְצַד רַחֲמֵי ה' עָלֶיהָ לְצַד שֶׁלֹּא הָיְתָה אֲהוּבָה, כִּי

הַצַּדִּיקִים יְקַיְּמוּ מִצְוַת חֲכָמִים (אבות א:ו) לְדוֹן לְכַף זְכוּת, וְלָזֶה הָיְתָה תָּמִיד דָּנָה לְכַף זְכוּת וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתָּהּ כִּי הָיְתָה שְׂנוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק (בראשית כט:לא) "וַיַּרְא ה'" וְגוֹ', וְלֹא כֵן הָיְתָה דַּעְתָּהּ, וְזוֹ הִיא מִדַּת הַמַּאֲשָׁרִים. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן רִאשׁוֹן אָמְרָה כִּי זֶה בָּא לְהַשְׁלִים הֶחָסֵר שֶׁהִיא הָאֲהֻבָה, וּכְשֶׁרָאֲתָה שֶׁהוֹסִיף ה' וְנָתַן לָהּ בֵּן שֵׁנִי, אָמְרָה לְמַפְרֵעַ טוֹעָה הָיִיתִי בְּמַה שֶׁחָשַׁבְתִּי שֶׁלֹּא הָיָה לִי אֶלָּא מְחֻסַּר הָאֲהֻבָה, וַהֲרֵי שָׁמַע ה', פֵּרוּשׁ מַה שֶׁלֹּא הֵבַנְתִּי אֲנִי כִּי שְׂנוּאָה אָנֹכִי, לָזֶה נָתַן שְׁנַיִם, אֶחָד לְהַסִיר הַשִּׂנְאָה וְאֶחָד לְהַכְנִיס הָאֲהֻבָה, וְלָזֶה אָמְרָה (בראשית כט:לג) **כִּי שָׁמַע ה' כִּי שְׂנוּאָה** וְגוֹ'. וּכְשֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן שְׁלִישִׁי אָמְרָה מֵעַתָּה אֵין טַעַם בַּדָּבָר, אֶלָּא הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד כִּי לֹא בְּדֶרֶךְ טָעוּת הָיוּ נְשׂוּאֶיהָ כִּי אִם אִשְׁתּוֹ זֹאת, וְהוּא אָמְרָהּ **הַפַּעַם** יַצְדִּיק לְהִתְלַוּוֹת לָהּ בְּתוֹרַת אֵישׁוּת, כִּי אִם צַד הֶסֶרַת הַשִּׂנְאָה וּנְתִינַת הָאֲהֻבָה מִשּׁוּם כְּלָמָתִי עָשָׂה ה', הָיָה מַסְפִּיק בִּשְׁנֵי בָּנִים, וּמֵעַתָּה בִּשְׁלֹשָׁה הֲוֵי חֲזָקָה כִּי אֲנִי בַּת זוּגוֹ, וְנִשּׂוּאֶיהָ מֵה' יָצָא הַדָּבָר.

עוֹד נִתְכַּוְּנָה בְּאָמְרָהּ **יִלָּוֶה אִישִׁי**, כִּי גַּם בִּזְמַן יְצִיאָתָהּ מֵעוֹלָם הַזֶּה לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ, לִהְיוֹתָהּ בַּת זוּגוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר משפטים קב.) כִּי הַזּוּגוֹת יִתְלַוּוּ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בְּתִמְידוּת. וְאָמְרָה הַפַּעַם כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָּנִים, וּבִשְׁלֹשָׁה הֲוֵי חֲזָקָה כִּי בַּת זוּגוֹ אֲנִי. עוֹד שֶׁצָּפְתָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאַרְבַּע נָשִׁים יִהְיוּ לְיַעֲקֹב, וּכְפִי זֶה עוֹלִים לָהּ כְּפִי הַחֶשְׁבּוֹן שְׁלֹשָׁה, וּכְשֶׁנִּתַּן לָהּ בֵּן רְבִיעִי אָמְרָה (בראשית כט:לה) **הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה'**, כִּי עַד עַתָּה הָיָה עוֹשֶׂה לָהּ מִשְׁפָּט הַצְּרִיךְ, אֲבָל הַפַּעַם הַזֹּאת אֵין זֶה אֶלָּא הַפְלָגַת טוֹבָתוֹ יִתְבָּרַךְ וּבְרָכָה עַל רֹב טוֹבָה.

פרק ל

פסוק א

וַתֵּרֶא רָחֵל וְגוֹ'. דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְיַעֲקֹב** כִּי הוּא בָּחוּן שֶׁאֵינוֹ עָקָר, וּבָזֶה אֵין לְתָלוֹת בּוֹ אֶלָּא בָּהּ. וְאוֹמֵר **וַתְּקַנֵּא בַּאֲחוֹתָהּ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהִיא אֲחוֹתָהּ וּמִן הַסְּתָם תִּדְמֶה בְּמִזָּגָהּ וְטִבְעָהּ אֵלֶיהָ, וְזוֹ יָלְדָה וְזוֹ לֹא. שֶׁאִם לֹא הָיְתָה אֲחוֹתָהּ, הָיְתָה תּוֹלָה לוֹמַר כִּי טַעַם שֶׁלֹּא יָלְדָה הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הֶשְׁוּוּ הַמַּזָּגִים וְכַדּוֹמֶה:

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לְיַעֲקֹב**, כִּי עִקַּר הַקְפָּדָתָהּ הִיא לֶהֱיוֹתוֹ יַעֲקֹב, שֶׁאִם הָיָה אָדָם אַחֵר שֶׁאֵינוֹ מְפֻרְסָם בְּצִדְקוּת הָיְתָה תּוֹלָה בּוֹ, שֶׁהַטַּעַם הוּא (תהילים קכ"ה:ג') "כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים" לֶהֱיוֹתָהּ הִיא צַדֶּקֶת, וְזֶה הָיָה סִבַּת מְנִיעַת הַהֵרָיוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֱיוֹתוֹ יַעֲקֹב צַדִּיק מֻבְהָק, לָזֶה נִתְקַנְּאָה בַּאֲחוֹתָהּ שֶׁזָּכְתָה לָזֶה.

פסוק ב

וַיִּחַר אַף וְגוֹ'. הַטַּעַם לְפִי שֶׁהוֹצִיאָה מִפִּיהָ דָּבָר קַלָּלָה שֶׁאָמְרָה "מֵתָה אָנֹכִי", וְדִבְרֵי הַצַּדִּיקִים אֲפִילוּ בְּסֵדֶר זֶה יֵעָשׂוּ רוֹשֶׁם, וְצֵא וּלְמַד (בראשית רבה עד:ט) מִמַּה שֶּׁקִּלֵּל הוּא עַל תְּנַאי וְכוּ', לְזֶה חָרָה אַפּוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּרָחֵל** פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִילָהּ, גַּם לְפִי שֶׁאָמְרָה "הָבָה לִי" וְגוֹ' וְלֹא אָמְרָה הִתְפַּלֵּל עָלַי.

פסוק ג

וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי וְגוֹ'. דִּקְדְּקָה לוֹמַר **אֲמָתִי** קוֹדֶם שֶׁהִזְכִּירָה בִּיאָתוֹ אֵלֶיהָ, וְלֹא אָמְרָה "בֹּא אֶל אֲמָתִי" כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה שָׂרָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית ט"ז:ה'), נִתְכַּוְּנָה לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁיָּבֹא אֵלֶיהָ לֹא תִקָּרֵא אֲמָתָהּ עוֹד. וְלָזֶה אָמַר אַחַר כָּךְ "וַתִּתֵּן לוֹ בִלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה", אִישׁוּת יֵשׁ לוֹ בָּהּ וּבְנֶיהָ בָּנַי חוֹרִין. וּכְמוֹ כֵן עָשְׂתָה לֵאָה שֶׁנָּתְנָה לוֹ לְאִשָּׁה וְנֶעֱקַר מִזִּלְפָּה שֵׁם שִׁפְחָה.

וּמַה שֶּׁמָּצִינוּ לְשָׂרָה (בראשית ט"ז:ג') שֶׁהִזְכִּירָה גַּם כֵּן שֵׁם אִישׁוּת עַל הָגָר, שְׁבִירָתָהּ בְּצִדָּהּ בְּמַה שֶּׁדִּקְדְּקָה לוֹמַר תֵּבֵת "לוֹ", וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי שָׁם מַה שֶּׁלֹּא אָמְרָה כֵּן רָחֵל.

וּמַה שֶּׁתִּמְצָא שֶׁמַּזְכִּיר הַכָּתוּב (בראשית ל:ז) אַחַר כָּךְ "בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁהָיְתָה שִׁפְחַת רָחֵל. גַּם יְכַוֵּן הַכָּתוּב שָׁם לְהַזְכִּיר שֶׁבַח הַצַּדְקוּת שֶׁנָּתְנוּ הָאִמָּהוֹת לְבַעֲלֵיהֶן. וְלֹא חָשׁ הַכָּתוּב לְטָעוּת, שֶׁסָּמַךְ הֱיוֹת הַדָּבָר מְבֹאָר בַּכְּתוּבִים הַקּוֹדְמִים, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (בראשית לז:ב).

פסוק טו

הַמְעַט קַחְתֵּךְ וְגוֹ'. כַּוָּנַת לֵאָה הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צח) כִּי קְבִיעוּת מִטָּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הָיָה אֵצֶל רָחֵל, וְלָזֶה אָמְרָה "הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי", פֵּרוּשׁ: חֵלֶק הָעוֹדֵף אֶצְלֵךְ הוּא נִגְרָע מֵחֶלֶק לֵאָה. וְאָמְרָה **וְלָקַחַת** וְגוֹ' תְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי בְּחִינַת הַלֵּדָה תִּתְהַוֶּה מֵרוֹב זִקּוּק וּמֵהַתְמָדַת שְׁכִיבַת הַבַּעַל, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין יא:) בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, וּמַעֲשֶׂה הַדּוּדָאִים הֵם סְגֻלָּה לַלֵּדָה (זוהר א:קנז.), לָזֶה אָמְרָה דַּי לָךְ קִיחַת אִישִׁי בְּתִמִּידוּת אֶצְלֵךְ כַּנִּזְכָּר, וְלָמָּה תּוֹסִיף קִחַת דּוּדָאֵי בְנִי?

וְטַעַם יַעֲקֹב שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה הֶפְרֵשׁ בֵּין שְׁתֵּי נָשָׁיו, לְצַד שֶׁאֵין עָלָיו חִיּוּב לֵאָה זוּלַת עוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה (שמות כא:י) "לֹא יִגְרָע", כִּי לֹא נִשְׂאָהּ בִּרְצוֹנוֹ וּבִידִיעָתוֹ וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן רָחֵל אִשְׁתּוֹ זֹאת וּבָהּ עָבַד פַּעַם רְאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה.

לָכֵן יִשְׁכַּב וְגוֹ'. יֵרָאֶה כִּי בִּרְצוֹן רָחֵל הָיָה הַדָּבָר תְּלוּי, וְאוֹמֶרֶת **לָכֵן** – פֵּרוּשׁ, עַל נְתִינָתֵךְ לִי דּוּדָאִים וְכוּ':

אוֹ יִרְצֶה לְשׁוֹן שִׁבּוּעָה, מִשּׁוּם שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין נִקְנִים אֶלָּא בִּשְׁבוּעָה, כִּי לֹא הִקְנַת לָהּ דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית כה:לג) "הִשָּׁבְעָה לִי" בְּמֶכֶר בְּכוֹרַת עֵשָׂו.

פסוק טז

וַתִּצָּא לֵאָה וְגוֹ'. טַעַם עֲשׂוֹתָהּ כָּכָה וְלֹא מִן הַמּוּסָר, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּתֵיבַת "לְכֵן" שֶׁאָמְרָה רָחֵל שֶׁהוּא "עַל כֵּן", חָשְׁשָׁה לֵאָה שֶׁתַּחְזֹר בָּהּ רָחֵל וְלָזֶה קָדְמָה וְיָצְאָה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי "לְכֵן" שְׁבוּעָה, לְצַד שֶׁלֹּא דִּקְדְּקָה רָחֵל לוֹמַר הַלַּיְלָה הַזֹּאת, חָשְׁשָׁה שֶׁתִּדְחֶה אוֹתָהּ לְלַיְלָה אַחֶרֶת, וַהֲרֵי זוֹ זְרִיזָה וְנִשְׁכֶּרֶת.

עוֹד יֵשׁ לָתֵת טַעַם לְלֵאָה, כִּי מִדַּת חֲסִידוּת עָשְׂתָה שֶׁלֹּא הִנִּיחָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס אוֹתוֹ צַדִּיק לְאֹהֶל רָחֵל וְתוֹצִיאֵנוּ מִשָּׁם, כִּי יֵשׁ בָּזֶה הַקְפָּדָה וְצַעַר גָּדוֹל לְרָחֵל וְקִנְאָה גְּדוֹלָה. לָזֶה קָדְמָה קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס אֶצְלָהּ, וְאֵין זֶה אֶלָּא מִדָּה טוֹבָה וַחֲסִידָה, וְכָל מְגַמָּתָהּ שֶׁל אוֹתָהּ צַדֶּקֶת לְהַעֲמִיד נִטְעֵי נַעֲמָן. וַה' עֵד בַּדָּבָר כִּי נָתַן שְׂכָרָהּ דִּכְתִיב "וַיִּשְׁמַע" וְגוֹ' (בראשית ל:יז), וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (ספרים אחרים שפירש רש"י) בְּפָסוּק זֶה.

שָׂכוֹר שְׂכַרְתִּיךְ וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: נָתַתִּי שָׂכָר לַזּוֹלֶת בַּעֲדָךְ. עוֹד נִתְכַּוְּנָה שֶׁשְּׂכָרָהּ שְׁנֵי דְּבָרִים: לִינָה וְזִיקָה.

בַּלַּיְלָה הוּא. פֵּירוּשׁ בִּרְצוֹנוֹ וְדַעְתּוֹ שֶׁהִסְכִּים עַל הַדָּבָר.

פסוק יז

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים. מַגִּיד שֶׁהִתְפַּלְּלָה לַה'.

עוֹד יִרְצֶה כִּי הֵבִין וְיָדַע כַּוָּנָתָהּ בַּמַּעֲשֶׂה, שֶׁהוּא לְתַכְלִית מִצְוָה וְאַהֲבָתָהּ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבְמִצְוֹתָיו. וְקִלְקְלָה הַשּׁוּרָה בְּמַעֲשֶׂה זֶה, גַּם ה' קִלְקֵל הַשּׁוּרָה, כִּי כְּפִי הַשּׁוּרָה לֹא הָיוּ עוֹלִים לָהּ אֶלָּא אַרְבָּעָה, וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן חֲמִישִׁי יוֹתֵר מֵהַשּׁוּרָה וּבֵן שִׁשִּׁי, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

פסוק כב

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים וְגוֹ'. מַגִּיד הַכָּתוּב כִּי הֲגַם שֶׁעָלְתָה זִכְרוֹנָהּ לְפָנָיו, עוֹד הוּצְרְכָה לִתְפִלָּה, כְּאָמְרוֹ "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים" וְגוֹ':

עוֹד יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי ה' זוֹכֵר אֶת חֲסִידָיו מִבְּלִי שֶׁיִּצְעָקוּ אֵלָיו, לָזֶה אָמַר **וַיִּזְכֹּר** וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ **וַיִּשְׁמַע** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁקּוֹדֶם שֶׁהִתְפַּלְּלָה עָלָה זִכְרוֹנָהּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ:

פסוק לב

הָסֵר מִשָּׁם וְגוֹ'. מִדְּבָרָיו מוּכָח כִּי לֹא יִהְיֶה לְחֶלְקוֹ אֶלָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים, אֲבָל עֲקֻדִּים אֵינָם לְחֶלְקוֹ, וּמִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ מַשְׁמַע שֶׁלָּקַח גַּם הָעֲקֻדִּים:

וְנִרְאָה כִּי יַעֲקֹב בִּתְנָאוֹ לֹא רָצָה שֶׁיִּטּוֹל בְּחֶלְקוֹ עֲקֻדִּים. וְטַעֲמוֹ הוּא כִּי אִם יִקַּח גַּם הָעֲקֻדִּים יִצְטָרֵךְ לַהֲסִירוֹ גַּם כֵּן מִצֹּאן לָבָן, וּמֵעַתָּה אֵין סִימָן הַלָּבָן בְּכָל הַצֹּאן לְיַחְמֵנָּה הַצֹּאן אֲלֵיו וַהֲרֵי הוּא יָגֵעַ לָרִיק, כִּי לֹא עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לְרַמּוֹת לָבָן בְּשׁוּם אֹפֶן בָּעוֹלָם, וְחָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הֶעָקוֹד יִמָּצֵא שֶׁיֶּחֱמוּ הַצֹּאן לָלֶדֶת גַּם כֵּן הַנָּקוֹד וְהַטָּלוּא שֶׁהוּא לוֹקֵחַ לְעַצְמוֹ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית ל:מ) "וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקוֹד" וְהָיוּ יוֹלְדוֹת נְקֻדִּים וּטְלוּאִים וְהַחוּם שֶׁיֶּחֱמוּ אֶל הַנְּמוּר, וְהָרַמַּאי לָבָן נִתְחַכֵּם לְדַעַת זוֹ וְנָטַל הַכֹּל עָקוֹד נָקוֹד וְטָלוּא, עוֹד נִתְחַכֵּם וְהֵסִיר כָּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ, תִּפְחָנָה עַצְמוֹתָיו כִּי לֹא כֵן הָיָה הַתְּנַאי, שֶׁאִם כֵּן מִנַּיִן יֵצְאוּ עָקוֹד אוֹ נָקוֹד אוֹ טָלוּא, וּמֵעַתָּה פָּקַע שְׂכָרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. מִטַּעַם זֶה נִתְחַכֵּם יַעֲקֹב לְקַחַת שְׂכַר טָרְחוֹ וַיִּצֵּג הַמַּקְלוֹת וְלָקַח לְעַצְמוֹ גַּם הָעֲקֻדִּים, כִּי מִמַּה שֶּׁהֶסִירָם לָבָן גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי בְּאֶלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ (בראשית ל:לט) "וַתַּלַדְנָה הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלוּאִים" וְכָל שְׁלֹשֶׁת הַמִּינִים בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְעַל לָבָן נֶאֱמַר (משלי ה:כב) "וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ".

פסוק מ

פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר "אֶל נָקֹד" אוֹ "אֶל טָלוּא", אוּלַי כִּי יוֹתֵר יֶחֱמוּ הַצֹּאן אֶל מִין זֶה מֵהַב' אֲחֵרִים.

וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁתָּמִיד לֹא יִהְיוּ הַצֹּאן מִסְתַּכְּלִין אֶלָּא בְּאוֹתָן מִינִים וְלֹא בְּשְׁאָר מִינִים, שֶׁבָּזֶה לֹא יֵלְדוּ כְּלָל כִּי אִם מֵאוֹתוֹ הַמִּין, שֶׁאִם לֹא כֵן יִצְטָרֵךְ יַעֲקֹב לָתֵת מִצֹּאנוֹ לְלָבָן כְּשֶׁתַּלַדְנָה מִין שֶׁאֵינוֹ עָקֹד וְטָלוּא וְכוּ':

פסוק מא

וְהָיָה בְּכָל יַחֵם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יַעֲשֶׂה יַעֲקֹב כָּכָה? בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁעָשָׂה בַּתְּחִלָּה בְּהַצֹּאנוֹת הַמַּקְלוֹת הָיָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ, שֶׁזּוֹלֶת זֶה הָיָה יָגֵעַ לָרִיק כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. לֹא כֵן אַחַר שֶׁהָיוּ בַּצֹּאן עֲקֻדִּים וּנְקֻדִּים וְגוֹ', לֹא הָיָה לוֹ לִטּוֹל הוּא הַמְקֻשָּׁרוֹת וְכוּ', שֶׁנִּמְצָא כְּפִי זֶה הוּא נוֹטֵל יוֹתֵר מֵחֲצִי רֶוַח, וְאֵינוֹ מִן הַדִּין, שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִתְנָה עִם בַּעַל הַצֹּאן, מִן הַסְּתָם אֵין לָרוֹעֶה לִטּוֹל אֶלָּא שְׁלִישׁ הָרֶוַח, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (בראשית כט:טו) "הֲכִי אָחִי אַתָּה", וְכָאן אֵין לְיַעֲקֹב לְהַצִּיל מֵהָרַמַּאי אֶלָּא דָּבָר שֶׁנִּוְּוֵעַ לוֹ בַּדִּין מִן הַסְּתָם, וְרוֹאֲנִי כִּי נוֹטֵל יוֹתֵר מֵחֲצִי.

וְאוּלַי כִּי צֹאן הַמְקֻשָּׁרוֹת לֹא הָיוּ יוֹלְדוֹת הַכֹּל עֲקֻדִּים וְגוֹ', אֶלָּא עַל הָרוֹב, וְהָיָה לָבָן נוֹטֵל חֵלֶק אֶחָד בַּמְקֻשָּׁרוֹת וְכָל חֵלֶק הָעֲטוּפִים, וְהָיָה מַגִּיעַ לְחֶלְקוֹ שְׁנֵי שְׁלִישִׁים. וְהֶגֶם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְהַקְּשָׁרִים לְיַעֲקֹב", פֵּרוּשׁ רוֹב הַקְּשׁוּרִים, אוֹ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַצִּיל שְׁאָר גְּזֵלוֹת שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה לוֹ.

פרק לא

פסוק ב

ג **וַיַּרְא יַעֲקֹב וְגוֹ' וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב.** צָרִיךְ לְדַעַת מָה קָשֶׁר וְשַׁיָּכוּת לִשְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ: **אֲבָל** כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהַקְדִּים שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁמִּסְבָּתָם עָשָׂה יַעֲקֹב מַה שֶּׁעָשָׂה שֶׁבָּרַח בְּלֹא יְדִיעַת לָבָן, שֶׁזּוּלַת זֶה לֹא הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא יְדִיעַת לָבָן, אוֹ עָדַיִן הָיָה מִתְעַכֵּב שָׁם יָמִים. וְהוּא שֶׁאִם לֹא רָאָה פְּנֵי לָבָן וְדִבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ, הֲגַם שֶׁבָּאָה אֵלָיו הַנְּבוּאָה לְלֶכֶת, הָיָה הוֹלֵךְ בִּידִיעַת לָבָן כִּי לֹא נִמְכַּר יַעֲקֹב לְעֶבֶד לוֹ וְלִרְצוֹנוֹ הָיָה עִמּוֹ. אֶלָּא לְצַד דִּבְרֵי בָנָיו וּפְנֵי לָבָן מְשֻׁנּוֹת הָיָה חָשׁ שֶׁיִּגְזֹל מִמֶּנּוּ כָּל יְגִיעוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף (בראשית לא:לא) "כִּי יָרֵאתִי פֶּן תִּגְזֹל" וְגוֹ'. וְאִם לֹא הָיְתָה בָּאָה אֵלָיו הַנְּבוּאָה לָלֶכֶת, הֲגַם שֶׁהָיָה שׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי בְּנֵי לָבָן, לֹא הָיָה מְמַהֵר לָלֶכֶת בְּאוֹתוֹ זְמַן עַד שֶׁיִּתְחַכֵּם לָקַחַת רְצוֹנוֹ בְּאֹרֶךְ הַיָּמִים אָז יִפָּרֵד מִמֶּנּוּ, וְיֵשֵׁב שָׁם יָמִים. בְּאֹפֶן מֵאֶמְצָעוּת שְׁנֵי דְּבָרִים: דִּבְרֵי בְּנֵי לָבָן וְשִׁנּוּי פָּנָיו וְדִבְרֵי ה', לָזֶה עָשָׂה כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, לָזֶה סְמָכָם הַכָּתוּב יַחַד.

פסוק ה

וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְאִם תֹּאמַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם נָכוֹן כִּי הוּא רוֹאֶה כִּי שֶׁלְּךָ גָּדוֹל מִשֶּׁלּוֹ וּפָרַצְתָּ מְאוֹד, לָזֶה אָמַר **וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי** וְזוֹ בְּרָכָה מֵאֵת ה'.

פסוק ז

וַאֲבִיכֶן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא הַהִתּוּל שֶׁהָיָה מְהַתֵּל בּוֹ, וְאִם עֲבֶרֶת הַדֶּרֶךְ, זֶה גַּזְלָן מִקְרֵי. **וְאוּלַי** כִּי לָבָן הִרְגִּישׁ מִפַּעַם רִאשׁוֹנָה שֶׁרָאָה שֶׁיָּלְדוּ הַצֹּאן בְּרִבּוּי מִין הַנּוֹגֵעַ לְיַעֲקֹב בְּחֶלְקוֹ, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר: בְּוַדַּאי הֲלֹא דָּבָר הוּא. לָזֶה הָיָה אוֹמֵר לוֹ מִין אֶחָד בְּתְחִלָּה, וְאַחַר שֶׁיֶּחֱמוּ הַצֹּאן הָיָה חוֹזֵר בּוֹ בֵּין עִבּוּר לְלֵידָה וְלוֹקֵחַ לְעַצְמוֹ מִין שֶׁאָמַר, וּמְיַחֵד לְיַעֲקֹב מִין אַחֵר, וְלָזֶה לֹא יִקָּרֵא אֶלָּא הִתּוּל שֶׁפְּעָמִים אוֹמֵר כָּךְ וּפְעָמִים וְכוּ'.

פסוק ח

אִם כֹּה יֹאמַר. וַהֲגַם שֶׁתְּנַאי הָרִאשׁוֹן הָיָה שֶׁיִּטּוֹל נְקוּדִים וּטְלוּאִים, לֹא עָמַד בַּדָּבָר אֶלָּא אַחַת מֵהֶנָּה הִסְכִּים לְתֵת לוֹ.

עוֹד טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד כִּי מִין זֶה שֶׁל עֲקֻדִּים לֹא הוּזְכַּר בַּתְּנַאי הָרִאשׁוֹן, בָּא עָלָיו הָרָשָׁע בְּטַעֲנָה כִּי לֹא כְאֵלֶּה לְחֶלֶק יַעֲקֹב, וְלֹא הוֹדָה עַל הָאֱמֶת מֵהַהוֹכָחָה שֶׁנִּטַּל מִין זֶה. וְלָזֶה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה הוֹצִיא מֵחֶלֶק יַעֲקֹב עֲקֻדִּים, וְאַחַר כָּךְ הָיָה מִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ לְרִצּוֹנוֹ לְהַחְלִיף מִין נְקוּדִּים שֶׁבְּחֶלֶק יַעֲקֹב בְּחֶלֶק עֲקוּדִים שֶׁהוּא שֶׁל לָבָן, וְחוֹזֵר חֲלִילָה עֲשָׂרֶת מוֹנִים. וּלְעוֹלָם תְּנַאי הָרִאשׁוֹן שֶׁל נְקוּדִּים וּטְלוּאִים בַּכְּשָׁבִים וּבָעִזִּים עָמַד בִּמְקוֹמוֹ.

וְאָמְרוּ **אִם כֹּה יֹאמַר**. לְשׁוֹן עָתִיד, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ "הֵתֵל בִּי", יְדַיֵּק עַל נָכוֹן, כִּי לֹא עַל אֲמִירָה שֶׁהָיָה אוֹמֵר בַּתְּחִלָּה הָיְתָה הַנְּהָגַת הַלֵּדָה, אֶלָּא עַל מַה שֶּׁעָתִיד לוֹמַר בָּאַחֲרוֹנָה אַחַר עִבּוּר הַצֹּאן. וְדָבָר זֶה לֹא הָיָה לְצַד הִשְׁתַּדְּלוּת יַעֲקֹב, אֶלָּא כִּי מֵה' הָיְתָה לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁסִּפֵּר אַחַר כָּךְ שֶׁרָאָה בַּחֲלוֹם וְכוּ'.

פסוק יב

הָעֲתֻדִים וְגוֹ' עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא פֵּרוּשׁ בְּרֻדִּים, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה מִין מִמִּין הַנּוֹלָדִים בַּצֹּאן, כֵּיוָן שֶׁאֵין לְיַעֲקֹב חֵלֶק בּוֹ כִּי לֹא הוּזְכַּר בַּתְּנָאִים, אִם כֵּן לָמָּה יֵרָאוּהוּ אוֹתוֹ בַּחֲלוֹם?

וָאֵרְאֶה. לְהָרַב רַבִּי אִבְּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב כִּי בְּרוּדִים הֵם טְלוּאִים, וְלֹא הֵבִיא הָרַב הֶכְרֵחַ לַדָּבָר. עוֹד, לְפִי מַה שֶּׁאָמַר "אִם כֹּה יֹאמַר" וְגוֹ' (בראשית לא:ח), הָרְאֻתָ לָדַעַת כִּי לֹא הָיָה נוֹטֵל יַעֲקֹב אֶלָּא אוֹ עֲקֻדִּים אוֹ נְקֻדִּים, וּמֵעַתָּה לָמָּה הָיוּ עוֹלִים עַל הַצֹּאן מִינִים שֶׁאֵינָם לְחֶלֶק יַעֲקֹב?

אָכֵן טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בִּידִיעַת לָבָן הָרַמַּאי, כִּי מִלְּבַד תַּחְבּוּלוֹתָיו וּמִרְמָיו גַּם הָיוּ לוֹ תְּרָפִים אֲשֶׁר יַגִּידוּ לוֹ כָּל דָּבָר, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא), וּמִן הַסְּתָם שָׁאוֹל יִשְׁאַל בָּהֶם וְיֵדַע הָעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה וּמַרְאֵיהֶן. וּמֵעַתָּה בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה אָפְסוּ כֹּחוֹת יַעֲקֹב בְּכָל מִין אֲשֶׁר יִתְחַכֵּם יַפְסִידוּהוּ הַתְּרָפִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן הָעוֹנָה בְּצַד עָנָהוּ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מִין מַרְאֶה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּנּוֹלָדִים יִתְהַוֶּה בְּעֵת יַחֵם וְאֵין מְצִיאוּת לְהָפְכוֹ אַחַר כָּךְ זוֹלַת עַל יְדֵי נֵס עָצוּם לְהַפֵּךְ הַטֶּבַע הִפּוּךְ עָצוּם, וְדָבָר זֶה קָשֶׁה בְּעֵינֵי אֵל עֶלְיוֹן לַעֲשׂוֹתוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת (סוטה ב., שבת כג.), וְעָשָׂה ה' חָכְמָה שֶׁלֹּא לְהַצְטָרֵךְ לְהַפֵּךְ סֵדֶר טֶבַע הַבְּרִיאָה, וְהוּא שֶׁהָיוּ עוֹלִים שְׁלֹשָׁה מִינִים יַחַד וְהָיָה בְּכָל נוֹלָד וְנוֹלָד בְּכֹחַ הַהֶיוּלִי מֻטְבָּעִים שְׁלָשְׁתָּם יַחַד, וּבָזֶה סָפוּ תַּמּוּ יְדִיעוֹת הַתְּרָפִים. וְעִם יְצִיאַת הַנּוֹלָדִים הָיָה נִגְלֶה בָּהֶם מִין אֲשֶׁר יִסְכִּימוּ יַחַד כִּי הוּא זֶה חֵלֶק יַעֲקֹב. וְלֹא יָרְחִיק דַּעְתְּךָ הַדָּבָר, כִּי יֵשׁ עוֹפוֹת שֶׁיְּהַפְּכוּ גְּוָנֵיהֶם לְכַמָּה מַרְאוֹת וְזֶה הוּא לְצַד שֶׁהִטְבִּיעַ ה' בָּהֶם כֵּן, וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה ה' בַּנּוֹלָדִים בְּצֹאן לָבָן לְהַצִּיל עֲשׁוּק מִיָּד עוֹשֵׁק. וְאָמְרוּ **בְּרֻדִּים** לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ מְצִינוּ רְאָיָה לִדְבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כִּי הוּא מִין טָלוּא, כִּי זוֹלַת זֶה דִּלְמָא יֹאמַר לָבָן טָלוּא יִהְיֶה שְׂכָרְךָ, וְנִמְצָא הַנֵּס לְבַטָּלָה חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא וַדַּאי כִּי בְּרֻדִּים הוּא מִין טָלוּא. וְאוּלַי לְצַד שֶׁלָּבָן שֶׁלּוֹ לָבָן הַרְבֵּה כַּבָּרָד נִקְרָא כֵּן. וּמֵעַתָּה נִתַּיֵּשֵׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן.

כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר לָבָן וְגוֹ'. הַמַּלְאָךְ הִגִּיד טַעַם הַנֵּס, כִּי רָאָה ה' כָּל מַעֲשָׂיו וְעַרְמוּתָיו שֶׁל לָבָן, וּמַה שֶּׁהָיָה מִתְחַכֵּם וְשׁוֹאֵל בִּתְרָפָיו, וְלֹא הָיָה מְצִיאוּת לְהַצִּילוֹ מִמֶּנּוּ זוּלַת מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ עוֹלִים עַל הַצֹּאן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

גַּם רָמַז לוֹ כִּי כָּל מַעֲשֶׂה שֶׁל לָבָן אֵלָיו הֵם נְתוּנִים, וְלָזֶה לֹא אָמַר "כָּל אֲשֶׁר עוֹשֶׂה לְךָ לָבָן" לְרָמְזוֹ גַּם כֵּן כִּי כָּל הַנּוֹלָדִים יִהְיוּ לְחֵלֶק יַעֲקֹב, וְאֵין בָּזֶה מִשּׁוּם גֶּזֶל כִּי ה' שׁוֹפֵט צֶדֶק וְיָדַע כָּל אֲשֶׁר רִמָּהוּ וְאוֹנָהוּ, וְהוֹצִיא מִזֶּה וְנָתַן לָזֶה, וְהוּא יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק.

פסוק יד

הַעוֹד לָנוּ וְגוֹ'. כְּפִלּוּ לוֹמַר **חֵלֶק וְנַחֲלָה**, לְרָמְזוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא חֵלֶק הַנּוֹגֵעַ לָהֶם בִּירֻשַּׁת אִמָּם שֶׁכְּבָר מֵתָה, וְהַשֵּׁנִי נַחֲלַת אֲבִיהֶם. וְהֶחְלִיטוּ שֶׁאֵין לָהֶם תּוֹחֶלֶת מִשְּׁנֵיהֶם, וְהָרְאָיָה – "הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ", כְּבָר שֶׁמְּכָרָנוּ, זֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁאֵין אָנוּ אֶצְלוֹ בְּמַדְרֵגַת בָּנִים, וּמִמֵּילָא יְצוּ עֲלֵיהֶן לְבַל יִרְשׁוּ בּוֹ. הֲגַם שֶׁבְּמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֶפְשָׁר שֶׁהַבָּנוֹת יִרְשׁוּ, וְאוֹן יוֹכִיחַ, וּכְמַעֲשֶׂה רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וַאֲחוֹתוֹ (שבת קטז:).

וְאָמְרוּ **וַיֹּאכַל גַּם אָכוֹל** – שְׁתֵּי אֲכִילוֹת: אַחַת יְרֻשַּׁת כְּתֻבַּת אִמָּם, וְהַשְּׁנִיָּה מַה שֶּׁעָבַד יַעֲקֹב אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּעֲדָם.

פסוק טז

אֲשֶׁר הִצִּיל וְגוֹ' לָנוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: ה' הִצִּיל מָמוֹנֵנוּ שֶׁהוּא חַיָּב לָנוּ מִיָּדוֹ, שֶׁלְּשׁוֹן הַצָּלָה יֵאָמֵר עַל גְּזֵלָה מִגַּזְלָן, וְהוּא אָמְרוֹ **לָנוּ** פֵּרוּשׁ: מִשֶּׁלָּנוּ שֶׁגָּזַל.

פסוק כ

וַיִּגְנֹב וְגוֹ' עַל בְּלִי וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֻצְדַּק לוֹמַר אֵלָיו שֶׁהוּא בּוֹרֵחַ, שֶׁאוֹמֵר "עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ". וְאוּלַי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁנִּתְחַכֵּם יַעֲקֹב כְּשִׁסְפֵּר לְלָבָן כָּל מַעֲשָׂיו וְהַנְהָגוֹתָיו, הֶעְלִים מִמֶּנּוּ עָרְמַת הַבְּרִיחָה, וְהוֹסִיף לִשְׁלֹל אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ בְּמַה שֶׁהָיָה שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ לְשַׁלְּחוֹ. בָּזֶה הָיָה מַצְדִּיק לָבָן כִּי לֹא יִבְרַח כְּלָל, שֶׁאִם לֹא כֵּן לָמָּה הָיָה שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ שֶׁיְּשַׁלְּחֵהוּ, וּבָזֶה גָּנַב לִבּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּגְנֹב** וְגוֹ', וּבְמָה גָּנַב? עַל סִבַּת שֶׁלֹּא הִגִּיד לוֹ בְּסִפּוּר מַעֲשָׂיו כִּי יַעֲרִים לִבְרֹחַ כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ לִבְרֹחַ. וּבָזֶה מְצִינוּ טַעַם בְּעִקַּר הוֹדָעַת כָּתוּב זֶה, שֶׁבָּא לוֹמַר טַעַם שֶׁבּוֹ הִשִּׂיג הַבְּרִיחָה, כִּי זוּלַת זֶה הָיָה נוֹתֵן לֵב לָבָן לִשְׁמֹר אוֹתוֹ מִלִּבְרֹחַ בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה, אֶלָּא שֶׁגָּנַב לִבּוֹ וּבָזֶה מָצָא הַכָּנָה לָאֶסֹּף כָּל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ וּבָרַח וְאֵין יוֹדֵעַ, וְהוּא שֶׁאָמַר סָמוּךְ לָזֶה "וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ" וְגוֹ', וְהָבֵן:

פסוק כג

דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים. יֵשׁ לַחְקוֹר לָמָּה נִשְׁתַּנָּה יַעֲקֹב בַּהֲלִיכָה זוֹ שֶׁלֹּא קִפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ כְּמִשְׁפָּט לְאוֹהֲבֵי שְׁמוֹ, וּמְצִינוּ שֶׁאִפְּלוּ לְאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אֲבִיו קִפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ (בראשית רבה נט,יא), וּמִן הַנָּכוֹן אֵלָיו יֵאוֹת עֲשׂוֹת גַּם לְהַצִּילוֹ מֵהֲרוֹדֵף וְלֹא הָיָה מַשִּׂיגוֹ לָבָן. וְאוּלַי כִּי הִגִּיד לוֹ הָאֲדוֹן בָּרוּךְ הוּא בָּזֶה שֶׁאֵין צָרִיךְ לִבְרֹחַ, כִּי הֲגַם שֶׁהִדְבִּיקוֹ לָבָן הַיּוֹכַל דָּבָר דָּבָר אֵלָיו אֲפִלּוּ

דִּבּוּר, וְזוֹלַת זֶה הָיָה מַרְאֶה חָס וְשָׁלוֹם כִּי לֹא יָכוֹל הַצִּילוֹ מִיָּד לָבָן, וְגָדוֹל הַנֵּס הַזֶּה שֶׁהֲגַם שֶׁהוּא בַּעַל בְּחִירָה יִמָּנַע מֵעֲשׂוֹת בְּחִירָתוֹ בְּיַעֲקֹב.

גַּם בָּזֶה ה' סִבֵּב כַּמָּה סִבּוּבִין כְּרִיתַת בְּרִית עִמּוֹ לְבַל יַזִּיק, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַדָּבָר נִתְגַּבְּרוּ עָלָיו יִשְׂרָאֵל בִּימֵי הַשּׁוֹפְטִים כְּשֶׁבָּא עֲלֵיהֶם וְהוּא כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קה.). גַּם מִזֶּה נִמְשַׁךְ קְבוּרַת רָחֵל בַּמָּקוֹם הַהוּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לְטוֹבָה אוֹת בְּנָלוּת בָּנֶיהָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא) בְּטַעַם קְבוּרָתָהּ שָׁמָּה:

פסוק ל

וְעַתָּה הָלוֹךְ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁמְּקוֹדָם קִבֵּל עָלָיו לְמָה נֶחְבָּא לִבְרוֹחַ שֶׁמַּחֲזִיקוֹ כְּבוֹרֵחַ, וְאַחַר כָּךְ חָזַר לוֹמַר "וְעַתָּה", פֵּרוּשׁ, לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא), וְהַכָּוָנָה: וְאִם תְּשִׁיבֵנִי דָּבָר כִּי לֹא בָרַחְתָּ אֶלָּא "הָלוֹךְ" כְּדֶרֶךְ הֲלִיכָה הֲלַכְתָּ, **כִּי נִכְסוֹף נִכְסַפְתָּה** וְגוֹ', וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ בְּדֶרֶךְ בְּרִיחָה, אִם כֵּן לָמָּה גָּנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי? אֶלָּא וַדַּאי כִּי לְצַד שֶׁהוּא הַמַּגִּיד, לְחַשְּׁשַׁת שֶׁמָּא יוֹדִיעֵנִי וְיַגִּיד לִי שֶׁהֲלַכְתָּ, גָּנַבְתָּ אוֹתוֹ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁבָּרַחְתָּ.

פסוק לא

וַיַּעַן יַעֲקֹב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי מַכְחִישׁ שֶׁבָּרַחְתִּי, וּמַה שֶּׁאָמַרְתָּ "לָמָּה" וְגוֹ', כִּי יָרֵאתִי מִמְּךָ שֶׁמָּא תִּגְזֹל וְגוֹ', וּמַה שֶּׁהִתְבּוֹנַנְתָּ לוֹמַר כִּי לְסִבָּה זוֹ גָּנַבְתִּי אֱלֹהֶיךָ לְבַל יַגִּיד, לָזֶה עָנָה "עִם אֲשֶׁר" וְגוֹ', כִּי טַעֲנָה זוֹ שֶׁל גְּנֵבַת הַתְּרָפִים כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁבּוֹרֵחַ הוּא הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, לָזֶה נִשְׁבַּע לוֹ עָלֶיהָ בְּקִלְלָה כְּדִין הַמַּחֲרִים עַל הַסָּפֵק.

פסוק לב

לֹא יִחְיֶה. כְּדִין בֶּן נֹחַ, וְאִם תֹּאמַר אֵין צָרִיךְ לֶאֱמָרָהּ הֲלֹא מִשְׁפָּטוֹ חָרוּץ, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין לוֹ טַעֲנָה לוֹמַר כִּי נְתוּנִים הֵמָּה לוֹ אוֹ שְׁכוּחִים הֵמָּה אֶצְלוֹ:

פסוק לו

וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁבָּא לִכְלַל כַּעַס בָּא לִכְלַל מְרִיבָה, וְזוֹלַת זֶה לֹא הָיָה מֵרִיב. **וַיָּרֶב בְּלָבָן**. פֵּרוּשׁ, בְּעֶרְךְ לָבָן הָיָה הַדָּבָר נָכֹן שֶׁהוּא מְרִיבָה, אֲבָל אִם הָיוּ הַדְּבָרִים לְאָדָם אַחֵר לֹא תִקָּרֵא מְרִיבָה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע"ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: קַפְּדָנוּתָם שֶׁל אָבוֹת וְלֹא עַנְוָתָנוּתָן שֶׁל בָּנִים וְכוּ' פִּיּוּסִים יַעֲקֹב מְפַיֵּס לְחָמִיו" וְכוּ' עַד כָּאן. וְזֶה מְכֻוָּן לְדִבְרֵינוּ. וְאוּלַי יְכַוֵּן עוֹד שֶׁלֹּא רָב עִמּוֹ בִּכְנוּפְיַת אֲנָשִׁים אֶלָּא בְּיִחוּד עִמּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּרֶב בְּלָבָן** פֵּרוּשׁ: בְּיִחוּד עִמּוֹ שֶׁלֹּא יְכַלֵּם בְּתוֹכַחְתּוֹ.

מַה פָּשְׁעִי וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: בִּשְׁלָמָא אִם מִיָּמֶיךָ מָצָאתָ בִּי עָוֹל שֶׁפָּשַׁעְתִּי לְךָ, כִּיעוּר זֶה שֶׁל הַגְּנֵיבָה בְּפֶשַׁע, וְלֹא לְבַד בְּפֶשַׁע אֶלָּא אֲפִילוּ בְּשׁוֹגֵג, וְהוּא אָמְרוֹ **מַה חַטָּאתִי** שֶׁתַּחְשְׁדֵנִי

בְּגַנָּב. וְגִלָּה דַּעְתּוֹ יַעֲקֹב כִּי טַעַם הַקְּפָדָתוֹ הָיְתָה שֶׁרָאָהוּ מְמַשֵּׁשׁ כָּל נְכָסָיו וְכֵלָיו, וּלְצַד הֶעְדֵּר יְדִיעָתוֹ בְּגָנֵיבַת הַתְּרָפִים יַחְשׁוֹב כִּי לֹא הָיָה מְחַפֵּשׂ חִיפּוּשׂ מְחוּפָשׂ אֶלָּא לִרְאוֹת אִם לָקַח דְּבַר מָה מִשֶּׁלּוֹ, וְהֵעֵרִים לוֹמַר שֶׁגְּנָבוּ לוֹ תְּרָפָיו שֶׁיִּהְיֶה לוֹ סִבָּה לְחַפֵּשׂ בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת. לָזֶה הוֹכִיחוֹ מִנַּיִן נִכְנַס לוֹ צַד הַסָּפֵק בּוֹ שֶׁהוּצְרַךְ לְחַפֵּשׂ.

פסוק לז

מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ כֵּלִים שֶׁאֵין בָּהֶם מֵחוּשׁ תְּרָפִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כֵּלִים שֶׁהֵם קְטַנִּים מֵהַתְּרָפִים, אוֹ הַמָּשָׁל שֶׁהָיָה מְחַפֵּשׂ בִּכְרִיכוֹת שֶׁיָּכוֹל לְהַכִּיר מִבַּחוּץ שֶׁאֵין בָּהֶם תְּרָפִים, הָא לְמַדְתָּ שֶׁחָשְׁדוּ בִּלְקִיחַת כֵּלִים.

מַה מָּצָאתָ מִכֹּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מִכָּל מִינֵי כְּלֵי בֵיתְךָ בְּדוֹמִים שֶׁיִּכָּנֵס לְךָ בּוֹ הַסָּפֵק לוֹמַר כִּי הוּא שֶׁלְּךָ.

שִׂים כֹּה נֶגֶד וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה לֶהֱיוֹת שֶׁמְּקוֹדֶם כְּשֶׁטָּעַן שֶׁבָּא לְבַקֵּשׁ הַתְּרָפִים אָמַר אֲלֵיהֶם "הַכֵּר לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח לָךְ", לְחָשְׁבוֹ כִּי אֵין מְבַקְּשׁוֹ אֶלָּא תְּרָפָיו, וּכְשֶׁרָאָהוּ שֶׁהָיָה מְחַפֵּשׂ וּמְדַקְדֵּק בְּכָל דָּבָר וְדָבָר, אָמַר: הָא וַדַּאי שֶׁזֶּה חוֹשְׁדֵנִי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, וְכָל הַפּוֹסֵל בְּמוּמוֹ הוּא פּוֹסֵל, וְהִנֵּה הוּא נוֹתֵן עֵינָיו לָבֹא בַּעֲלִילָה. לָזֶה אָמַר אֲלֵיהֶם: **שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ**, פֵּרוּשׁ, לֵאמֹר סִימָנִים יַצְדִּיקוּ, וְלֹא הֶאֱמִין בַּאֲחֵי לָבָן לְבַדָּם כִּי כֻלָּם כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

פסוק לח

זֶה עֶשְׂרִים וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ עֶשְׂרִים שָׁנָה, כִּי לְצַד זְמַן מוּעָט יִשְׁתַּמֵּר הַגַּנָּב וְהָרַמַּאי מֵעֲשׂוֹת רַע, אֲבָל לֹא לְאֹרֶךְ הַזְּמַן, לָזֶה אָמַר **זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה** וְכֻלָּם שָׁוִים לְטוֹבָה. וְדָבָר זֶה אֵין לָקַחַת מִמֶּנּוּ הוֹכָחָה אִם הָיָה יַעֲקֹב עִם אָדָם בִּלְתִּי מַרְגִּישׁ בְּרַמָּאוּת, לָזֶה אָמַר **עִמָּךְ** – הֲרָאִיתָ בִּי מֵימֶיךָ עָוֶל, וְהוֹכִיחַ הוֹכָחוֹת מוֹכִיחוֹת כַּאֲשֶׁר אֲבֵאר בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא:

רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת יַעֲקֹב בָּזֶה, אִם לוֹמַר פְּרָטֵי הַהַצָּלָחָה – אֵין זֶה מְקוֹמָן שֶׁל דְּבָרִים אֵלּוּ. גַּם אָמְרוֹ **וְאֵילֵי צֹאנְךָ** וְגוֹ' מִי יַנִּיחֵהוּ לְאָכְלָן, וְאִם לֹא יָדַע אָדָם וְעַד עַתָּה מִי יָעִיד עַל הַדָּבָר?

אָכֵן כַּוָּנַת יַעֲקֹב הִיא לֶהֱיוֹת כִּי דֶּרֶךְ רוֹעֶה גַּנָּב יִתְחַכֵּם לִגְנוֹב בְּאָמְרוֹ כִּי לֹא כָּל הַצֹּאן יָלְדוּ, מֵהֶם יָלְדוּ וּמֵהֶם שִׁכְּלוּ, וְלוֹקְחִים לְעַצְמָם. וּמֵעַתָּה הוֹכָחָה גְּדוֹלָה אָמְרוֹ יַעֲקֹב **רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ**, וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַחֲשֹׁד שֶׁאָכַלְתִּי וְכוּ', שֶׁאִם הָיָה חָפֵץ לֶאֱכוֹל מִשֶּׁלּוֹ הָיָה לוֹ מָקוֹם לוֹמַר לוֹ כָּךְ וְכָךְ שִׁכְּלוּ מֵהַצֹּאן. וּמֵהי הָיָה הַדָּבָר לִשְׁמוֹר חֲסִידוֹ מֵחֶשֶׁד, וְלֹא שִׁכְּלָה אַחַת מִצֹּאנוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁדֶנּוּ שֶׁאָכָלוֹ.

וְטַעַם אָמְרוֹ **אֵילֵי צֹאנְךָ**, הַתּוֹרָה הוֹצִיאָה גְּדִי בִּלְשׁוֹן אַיִל לְלַמֵּד מִכָּאן גְּדִי בֶּן יוֹמוֹ קָרוּי אַיִל. וְאוּלַי יְכַוֵּן עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת גְּזֵלָה (הלכות גזלה ואבידה ב:יד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַגּוֹזֵל טָלֶה וְנַעֲשָׂה אַיִל וְכוּ' הֲוֵי שִׁנּוּי בְּיָדוֹ וּקְנָאוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְיָאֲשׁוּ הַבְּעָלִים, עַד כָּאן. לָזֶה נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין יָכוֹל לְהוֹצִיאוֹ מִיָּדוֹ כְּפִי הַדִּין לֹא עָשָׂה, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא גָּזַל מִמֶּנּוּ גְּדִי וְגָדַל אֶצְלוֹ וְנַעֲשָׂה אַיִל, וּכְשֶׁהֶחְזִיר לוֹ הֶחְזִיר גְּדִי, וְנִמְצָא אָכַל מַה שֶּׁגָּדַל וְנַעֲשָׂה אַיִל.

פסוק לט

טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי וגו'. קָשֶׁה אֵיךְ יֶצְדַּק לוֹמַר בְּדָבָר שֶׁנִּטְרַף לְשׁוֹן הֲבָאָה? עוֹד לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה** אִם הוּא הָיָה מְשַׁלְּמוֹ, מַה מָּקוֹם לְבַקְּשָׁהּ מִיָּדוֹ?

אֲכָן כַּוָּנַת יַעֲקֹב הִיא לוֹמַר, בֵּין דָּבָר שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ כְּפִי הַדִּין בֵּין דָּבָר שֶׁהוּא פָּטוּר לָקַח מִמֶּנּוּ לָבָן, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "טְרֵפָה" כְּנֶגֶד זְאֵב, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "לֹא הֵבֵאתִי" כְּנֶגֶד דְּרוֹסַת אֲרִי, וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים בְּמַסֶּכֶת מְצִיעָא (בבא מציעא צג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנוּ רַבָּנָן: שׁוֹמֵר שֶׁהִנִּיחַ עֶדְרוֹ וּבָא לָעִיר, וּבָא אֲרִי וְדָרַס זְאֵב וְטָרַף, עַד כָּאן, אָמְרוּ לְשׁוֹן טְרֵפָה בְּזְאֵב כִּי טוֹרֵף וּבוֹרֵחַ לְצַד שֶׁמְּפַחֵד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲרִי שֶׁבִּמְקוֹם שֶׁמּוֹצְאָהּ דּוֹרְסָהּ שָׁם וְאוֹכְלָהּ וּמַנִּיחַ שָׁם עוֹר וּפֶרֶשׁ. וּכְמוֹ כֵן רָמַז יַעֲקֹב שְׁנֵי עִנְיָנִים בְּאָמְרוֹ "טְרֵפָה" כְּנֶגֶד זְאֵב, "לֹא הֵבֵאתִי" כְּנֶגֶד אֲרִי שֶׁמַּנִּיחַ עוֹר וּפֶרֶשׁ שֶׁמַּנִּיחַ בִּדְרִיסָה. וְאָמַר **אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה** כְּנֶגֶד גֵּדֶר שֶׁהוּא חַיָּב בּוֹ, שֶׁהוּא טְרֵפַת זְאֵב, כְּגוֹן זְאֵב אֶחָד שֶׁאֵינוֹ אוֹנֵס וְחַיָּב שׁוֹמֵר שָׂכָר (בבא מציעא עב.). וְאָמַר **מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה** כְּנֶגֶד גֵּדֶר שֵׁנִי שֶׁהוּא דְּרוֹסַת אֲרִי, שֶׁאֵין חִיּוּב עַל יַעֲקֹב לְשַׁלֵּם שֶׁהוּא אוֹנֵס וּפָטוּר, אֶלָּא שֶׁהָרָשָׁע הָיָה מִתְאַלֵּם עָלָיו וּמְבַקֵּשׁ גַּם אֶת זֹאת מִיַּעֲקֹב. וּכְפִי זֶה נִזְרָקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּדִבְרֵי רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: טְרֵפָה וְכוּ' עַל יְדֵי אֲרִי וּזְאֵב, עַד כָּאן, וְיכַוֵּן לְדִבְרֵינוּ וְנָכוֹן.

וְאָמְרוֹ **גְּנַבְתִּי יוֹם** וגו', נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן בְּעִנְיַן נִזְקֵי בְּנֵי אָדָם, שֶׁהָיָה מְשַׁלֵּם בֵּין מַה שֶּׁהוּא חַיָּב הַשּׁוֹמֵר שָׂכָר בֵּין מַה שֶּׁאֵינוֹ חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **גְּנַבְתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לָיְלָה**, פֵּרוּשׁ גְּנַבְתִּי – הַגְּנֵבָה לִי הָיְתָה מַגַּעַת גַּם בְּצַד הַפְּטוּר.

פסוק מב

לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי וגו'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹמַר "אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי עִנְיָנִים: אֶחָד, לִהְיוֹתוֹ אֱלֹהֵי אָבִי עָמַד לִי וְהִצִּילַנִי מִיָּדְךָ בִּזְכוּת אָבִי. וְהַשֵּׁנִי, לִהְיוֹתוֹ בַּעַל הַיְכֹלֶת וּמַשְׁגִּיחַ וְשׁוֹפֵט בְּצֶדֶק וּמַצִּיל עָשׁוּק, וְהוּא אָמְרוֹ **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, פֵּרוּשׁ: אֱלֹהֵי שֶׁפִּרְסֵם אֱלֹהוּתוֹ וַאֲמִתָּתוֹ אַבְרָהָם וְהוֹדִיעַ בָּעוֹלָם נוֹרְאוֹתָיו, אֲשֶׁר הוּא הַבּוֹרֵא הוּא

הַמַּשְׁפִּיעַ וְשׁוֹפֵט בְּצֶדֶק, וְזוּלַת זֶה אִם הָיָה לְאָבִי אֱלֹהִים אַחֵר לֹא הָיָה מַצִּיל מִיָּדְךָ, כִּי כַּמָּה אֱלֹהוֹת יֵשׁ שֶׁלֹּא יוֹעִילוּ לְעוֹבְדֵיהֶם, אֵין כֵּאלֹהֵינוּ בָּרוּךְ הוּא.

עוֹד יְכוֹן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֱלֹהֵי אָבִי** כְּנֶגֶד זְכוּת אָבוֹת, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר שְׁתֵּי מִדּוֹת שֶׁהָיוּ לוֹ שֶׁעָמְדוּ לוֹ, שֶׁהֵם מִדַּת הַחֶסֶד וּמִדַּת הַדִּין. כְּנֶגֶד מִדַּת הַחֶסֶד אָמַר **אֱלֹהֵי אַבְרָהָם**, כְּאָמְרוֹ (מיכה ז:כ) "חֶסֶד לְאַבְרָהָם", וּכְנֶגֶד מִדַּת הַדִּין אָמַר **וּפַחַד יִצְחָק**. וְלָזֶה לֹא אָמַר אֱלֹהֵי יִצְחָק, לְרַמֵּז עַל הַמִּדָּה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָהּ, וְזוּלַת זֶה הָיָה אוֹמֵר אֱלֹהֵי יִצְחָק, שֶׁהֵרֵי מָצִינוּ שֶׁה' אָמַר לוֹ (בראשית כח:יג) "אֱלֹהֵי יִצְחָק". וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר שְׁתֵּי מִדּוֹת אֵלּוּ לוֹמַר כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ עִמּוֹ, וְגַם עָשָׂה לוֹ מִשְׁפָּט עִם לָבָן, שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִדּוֹת, וְזוּלַת אֶחָד מֵהֶם לֹא הָיָה מַגִּיעוֹ הַטּוֹב לְיַעֲקֹב.

אֶת עָנְיִי וגו'. פֵּירוּשׁ, שֶׁאִם לֹא הָיָה לוֹ הָעֹנִי, הֲגַם שֶׁהָיָה הָאֱמֶת אִתּוֹ, הָיָה ה' מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְלָתֵת לוֹ שְׂכָרוֹ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וּלְצַד עָנְיוֹ קַיֵּם לוֹ ה' (דברים כד:טו) "בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ" וְנָתַן לוֹ יְגִיעַ כַּפּוֹ.

פסוק מג

וַיַּעַן לָבָן וגו'. אָמְרוֹ "וַיַּעַן" תְּשׁוּבָה לְאָמְרוֹ "שִׂים כֹּה נֶגֶד וגו' וְיוֹכִיחוּ", לָזֶה עָנָה כִּי אֵינוֹ חָפֵץ לְהַכְלִים בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְלֹא יַעֲמֹד לְמִשְׁפָּט עִמָּהֶם, וְהֵן הֵן רַמָּאוּתָיו לוֹמַר כִּי יוֹכִיחַ שֶׁהָאֱמֶת אִתּוֹ אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה לְצַד כְּבוֹד בָּנָיו וּבְנוֹתָיו.

עוֹד רָמַז שֶׁאֵיךְ יִצְטַדֵּק בְּטַעֲנָתוֹ כְּשֶׁיֹּאמַר כְּלֵי בֵיתִי הֵם אֵלּוּ, פְּשִׁיטָא שֶׁיּוֹתֵר יָדַע יַעֲקֹב בְּסִימָנֵי כְּלֵי לָבָן מִמֶּנּוּ, וְהַטַּעַם כִּי הַבָּנוֹת בְּנוֹתַי וְהֵם בְּקִיאִים בְּסִימָנֵי הַכֵּלִים וְכַדּוֹמֶה יוֹתֵר מִמֶּנִּי לֶהֱיוֹתָם תְּמִיד מִשְׁתַּמְּשִׁים בָּהֶם.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהַשִּׁיב עַל שֶׁמִּשֵּׁשׁ כָּל כֵּלָיו, כִּי לְצַד שֶׁהַכֹּל הוּא מַחְשִׁיבוֹ כְּאִלּוּ שֶׁלּוֹ, לְצַד שֶׁהַבָּנוֹת בְּנוֹתָיו וגו', וְהַכֹּל שֶׁלּוֹ, הָיָה עוֹשֶׂה כְּאָדָם הָעוֹשֶׂה בְּשֶׁלּוֹ, כִּי אִלּוּ הָיָה מַחְשִׁיב אוֹתוֹ לְאִישׁ נָכְרִי לֹא הָיָה עוֹשֶׂה כֵּן.

וְלִבְנוֹתַי וְלִבְנֵי לָאֵלֶּה וגו'. תֵּיבַת "לָאֵלֶּה" אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת. וְאוּלַי שֶׁחוֹזֵר אֶל "כָּל אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה", וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וְלִבְנוֹתַי, פֵּרוּשׁ וּלְצַד בְּנוֹתַי, מָה אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת לְאֵלֶּה הַנִּכְסִים גַּם לְצַד בְּנֵיהֶם. אוֹ יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְלִבְנוֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה מֵהָרָע, וַהֲגַם שֶׁהֵן הַיּוֹם חוֹשְׁבִים עַצְמָן לְנָכְרִים וְעוֹקְרִים מֵהֶם שֵׁם בְּנוֹתַי, וְהוּא אָמְרוֹ **לָאֵלֶּה הַיּוֹם**, פֵּירוּשׁ שֶׁהַיּוֹם נִקְרָאִים אֶצְלִי "אֵלֶּה" לְצַד מַעֲשֵׂיהֶן, אַף עַל פִּי כֵן בְּנוֹתַי הֵם.

לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר "אֲשֶׁר יָלְדוּ", שֶׁלֹּא לְיַחֵס הַבָּנִים אַחַר אִמָּם, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר יָלְדוּ", לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁקּוֹרֵא אוֹתָם בְּנֵיהֶם לֹא לְיַחְסָם אַחֲרֵיהֶם, כִּי לְמִשְׁפְּחוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם, אֶלָּא לְצַד שֶׁיָּלְדוּ אוֹתָם קָרָא לָהֶם שֵׁם בְּנֵיהֶם. וַהֲגַם שֶׁהֵם דִּבְרֵי לָבָן, עִם

כָּל זֶה הַתּוֹרָה תְּלַמֵּד דִּינִים בְּאֶמְצָעוּת הַסִּפּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁלָּמְדוּ (ירושלמי מועד קטן א:ז:ג) מִנַּיִן שֶׁאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה, תַּכְתִּיב "מַלֵּא שְׁבַע זֹאת" וְגוֹ', הֲגַם שֶׁהֵם דִּבְרֵי לָבָן.

פרק לב

פסוק ב

וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַיִּפְגְּעוּ בוֹ**. גַּם אָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** וְגוֹ' מַה חִדּוּשׁ מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאָמַר יַעֲקֹב כֵּן. גַּם יַעֲקֹב מַה חִדֵּשׁ בִּדְבָרָיו. גַּם אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת אָמְרוֹ **מַחֲנַיִם**. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עד:יז) דָּרְשׁוּ, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם שֶׁהוּא דָּרֹשׁ.

וּפְשַׁט הַכָּתוּב הוּא, לֶהֱיוֹת כִּי שְׁלַח ה' מַלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים לְהַדְּמוֹת לִפְנֵי עֵשָׂו כַּאֲשֶׁר הוֹכִיחַ סוֹף הַמַּעֲשֶׂה, לָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעַ הַמַּעֲשֶׂה שֶׁמִּמֶּנּוּ הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב הֱיוֹתָם מַלְאָכִים, וְאָמַר שֶׁלֹּא בָּא הַמַּחֲנֶה כְּדַרְכּוֹ הָאֲנָשִׁים שֶׁקּוֹדֶם יִהְיוּ נִרְאִים הָלוֹךְ וְקָרֵב עַד שֶׁיַּגִּיעוּ אֵצֶל הַבָּאִים אֶצְלוֹ, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד צָמְחוּ לְפָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּפְגְּעוּ בוֹ** פֵּרוּשׁ רְאִיָּה רִאשׁוֹנָה הָיְתָה הַפְּגִיעָה בּוֹ אֶצְלוֹ, "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם" בְּדַרְכּוֹ זֶה, "מַחֲנֵה אֱלֹהִים", אֵין אֵלֶּה אֲנָשִׁים אֶלָּא מַלְאָכִים, "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַחֲנָיִם" פֵּרוּשׁ שְׁתֵּי מַחֲנוֹת, אֶחָד שֶׁל אֲנָשָׁיו שֶׁהָיוּ עִמּוֹ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה וְהַשֵּׁנִי שֶׁל מַלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים כִּי בָּאוּ לְעָזְרַת ה' לִידִידוֹ יַעֲקֹב בְּחִיר ה'.

חסלת פרשת ויצא

פסוק ד

וַיִּשְׁלַח. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **לִפְנָיו** לְלֹא צֹרֶךְ. גַּם לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת **אָחִיו** כִּי יָדוּעַ הוּא שֶׁעֵשָׂו הוּא אָחִיו. גַּם לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר **אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה** וְגוֹ', כִּי הַשְּׁלִיחוּת לֹא יִשְׁתַּנֶּה אִם יִהְיֶה שָׁם אוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. וְעוֹד דִּקְדֵּק לוֹמַר **אַרְצָה** וְלֹא אָמַר לְאֶרֶץ, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זַ"ל (יבמות יג:) כָּל מָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לָמַ"ד וְכוּ', אַף עַל פִּי כֵן הֲלֹא דָּבָר הוּא שֶׁגּוֹרֵם שִׁנּוּי.

אֲבָל כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְתֵת טַעַם לְאָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים**, לָמָּה יִשְׁתַּמֵּשׁ בִּמְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי יָכוֹל עֲשׂוֹת הַדָּבָר עַל יְדֵי מְשָׁרְתֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ? לָזֶה אָמַר **לִפְנָיו**, פֵּרוּשׁ, לְצַד הֱיוֹתָם לְפָנָיו דָּן כִּי הוּרְשָׁה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לַאֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לָהֶם בְּדָבָר שֶׁאֵין יָכוֹל עֲשׂוֹת עַל יְדֵי בְּנֵי אָדָם. וְאָמַר כִּי הֻצְרַךְ לָהֶם לְצַד שֶׁהַשְּׁלִיחוּת הוּא אֶל עֵשָׂו, וְהוּא אָדָם גָּדוֹל כַּיָּדוּעַ לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עה), וּשְׁלִיחוּת אֲחֵרִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַחְשִׁיב אוֹתָם לַהֲשִׁיבָם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיַּקְדִּים לְהַכּוֹתָם מִבְּלִי הָשֵׁב וְיָבֹא עַל יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר

יְדֵאֶה הַנֶּשֶׁר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמַּלְאָכִים. גַּם בְּאֶמְצָעוּת שְׁלִיחוּתָם יִפְחַד וְרַחַב לְבָבוֹ בִּרְאוֹתוֹ צְבָא הַשָּׁמַיִם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): "מֵהֶם לְבוּשֵׁי אֵשׁ וְרוֹכְבֵי סוּסִים" וְכוּ' עַד כָּאן, שֶׁבָּזֶה יִרְא לְבַל עֲשׂוֹת רַע.

וְאָמְרוֹ **אֶל אָחָיו**, פֵּרוּשׁ: טַעַם הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בִּשְׁלִיחוּת זֶה בְּדֶרֶךְ שָׁלוֹם וְרַבָּנוּת, לְצַד הֱיוֹתוֹ אָחִיו, וְהָיָה חָשׁ שֶׁלֹּא יְכַנֵּס עִמּוֹ בְּמִלְחָמָה שֶׁמָּא יַעֲמְדוּ לוֹ זְכוּת אֲבוֹתָיו.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֶל עֵשָׂו** שֶׁהוּא שׂוֹנֵא, אֶל **אָחִיו** שֶׁאֵינוֹ שׂוֹנֵא. פֵּרוּשׁ, שֶׁיַּעֲשׂוּ הַשְּׁלִיחוּת לְעֵרֶךְ אֲשֶׁר יִמְצָאוּהוּ: אִם יִמְצָאוּהוּ שֶׁהוּא שׂוֹנֵא תִּהְיֶה הַשְּׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אֶחָד, וְאִם יִרְאוּ כִּי הוּא אָחִיו תִּהְיֶה הַשְּׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אַחֵר. וְדָבָר זֶה לֹא יוּכְלוּ הָבִין זוּלַת הַמַּלְאָכִים, כִּי הָאֲנָשִׁים יָכוֹל לְהַטְעוֹתָם.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים לִשְׁלֹחַ הוּא שְׁלוּחָיו קֹדֶם שֶׁיֵּדַע עֵשָׂו מֵהַזּוּלַת כִּי בָא יַעֲקֹב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מא:) "קַדְּמֵהוּ לָרָשָׁע" וְכוּ'. אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּחַר לִשְׁלֹחַ הַמַּלְאָכִים שֶׁלֹּא יִטְּרְחוּ לַהֲלִיכָה, וּבַמָּקוֹם שֶׁהֵם שָׁמָּה יַעֲשׂוּ שְׁלִיחוּתָם, כִּי כָל הָעוֹלָם כְּאַרְבַּע אַמּוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים**, הַטַּעַם **לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: הֵם עוֹדָם עוֹמְדִים לְפָנָיו וְהֵם עוֹשִׂים שְׁלִיחוּתָם אֶל עֵשָׂו אָחִיו, הֲגַם שֶׁהוּא בְּמָקוֹם רָחוֹק. וְהוּא אָמְרוֹ **אַרְצָה שֵׂעִיר**, וְלֹזֶה לֹא אָמַר "לְאֶרֶץ", כִּי לֹא יִצְטָרְכוּ לָלֶכֶת אֶלָּא יַחְזְרוּ פְּנֵיהֶם וִידַבְּרוּ עִם עֵשָׂו, וּבְמַעֲמָדָם יַעֲמֹדוּ וְיַחְזְרוּ לוֹ הַתְּשׁוּבָה, וְהֶבֵן. וְאָמְרוֹ **שְׂדֵה אֱדוֹם** פֵּרוּשׁ: קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא מִמְּקוֹמוֹ עֵשָׂו יַגִּיעוּהוּ בַּשְּׁלִיחוּת, כִּי מָקוֹם מוֹשָׁבוֹ יִקָּרֵא שְׂדֵה אֱדוֹם:

וּבְדֶרֶךְ רָמֵז יְכֻוַּן הַכְּתוּב לִרְמֹז שְׁלֹשָׁה זְמַנִּים שֶׁיִּשְׁתַּנּוּ בָהֶם בְּנֵי עֵשָׂו: הָאֶחָד יִהְיוּ יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בְּמִדַּת הָאַחְוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **עֵשָׂו אָחִיו**, וְזֶה הָיָה עַד עֵת הַחָרְבָּן. וַהֲגַם שֶׁהָיָה זְמַן שֶׁהָיָה אֱדוֹם תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל, זֶה הָיָה זְמַן מוּעָט. וְהַשֵּׁנִי מִזְּמַן שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת עַד עֵת קֵץ, שֶׁעֵשָׂו בְּמַעֲלָה גְּדוֹלָה וְאֵין מַעֲלַת יִשְׂרָאֵל נִכֶּרֶת לְפָנָיו, וְהוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַרְצָה שֵׂעִיר** בְּפַתְ"ח תַּחַת הָאָלֶ"ף לְהוֹרָאוֹת מַדְרֵגָה עֶלְיוֹנָה. וְהַשְּׁלִישִׁי בַּיָּמִים הַמְקֻוִּים לָנוּ שֶׁתִּהְיֶה אֱדוֹם יְרֵשָׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׂדֵה אֱדוֹם** כְּשָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ.

פסוק ה

וַיְצַו אוֹתָם לֵאמֹר. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **לֵאמֹר** אַחַר שֶׁאָמַר "כֹּה תֹאמְרוּן לְעֵשָׂו". וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֶׁהוּא צִוָּה לוֹמַר אֵלָיו בַּסֵּדֶר הַזֶּה, שֶׁזּוּלַת זֶה יַחְשׁוֹב כִּי הַשְּׁלוּחִים הֵם הָאוֹמְרִים בְּנֹסַח זֶה לְחָשְׁבָם כִּי הוּא הַבְּכוֹר בִּבְכוֹרָתוֹ וּמִן הַמּוּסָר לְדַבֵּר כֵּן, וְלֹא יָצְאוּ הַדְּבָרִים מִפִּי יַעֲקֹב, לָזֶה צִוָּה אֲלֵיהֶם שֶׁיֹּאמְרוּ כִּי הוּא אָמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וּקְרָאוֹ אֲדוֹן עָלָיו שֶׁבָּזֶה יָסִיר קִנְאָה וְשִׂנְאָה. וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי לָמָּה יַזְכִּיר יַעֲקֹב עֵשָׂו בְּשֵׁם

אָדוֹן שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, יַגְדִּיל עָלָיו חֵלֶק הָרַע חָס וְשָׁלוֹם, וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי הֵם דְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים לְעִנְיַן הֶחֱנִיף לָרָשָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמִלְחָמָה.

עִם לָבָן גַּרְתִּי וְגוּ'. צָרִיךְ לָדַעַת מַה מּוֹדִיעַ בָּזֶה, גַּם מַה מּוֹדִיעַ בְּכָל מַאֲמַר הַשְׁלִיחוּת. וְאוּלַי כִּי מִדֶּרֶךְ שְׁנֵי אַחִים אֲשֶׁר נֶאֱמָנִים הֵם בְּאַהֲבָתָם, לְהוֹדִיעַ הָאָח לְאָחִיו אֶת כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר עָלָיו מֵהַטּוֹבוֹת גַּם מֵהָרָעוֹת, כִּי זֶה יַגִּיד קֶרֶבַת הַלְּבָבוֹת. וְלָזֶה סִפֵּר יַעֲקֹב כָּל מוֹצְאוֹתָיו טוֹבוֹת וְרָעוֹת, לְמִצְא חֵן בְּעֵינָיו כְּשֶׁיֵּדַע כִּי מַאֲמִין בּוֹ וְנֶאֱמָן אַחֲוָתוֹ.

עוֹד נִתְחַכֵּם בִּשְׁלִיחוּת זֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי אֵין רָאוּי לְהַרְחִיקוֹ, וְצֵא וּלְמַד **עִם לָבָן גַּרְתִּי** – וְיָדוּעַ הָיָה לָבָן בְּהַפְלָגַת הָרֶשַׁע וְהָרַמָּאוּת, וְאֵין אָדָם דָּר עִם נָחָשׁ, וְאַף עַל פִּי כֵן גָּר עִמּוֹ יַעֲקֹב, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַפְלָגַת מַעֲשָׂיו הַנְּכוֹנִים, וְרָאוּי וְנָכוֹן לְקָרְבוֹ וּלְאָהֲבוֹ וּלְחַבְּבוֹ. וְלֹא תֹאמַר שֶׁזֶּה הָיָה בִּזְמַן מוּעָט אֶלָּא **וָאֵחַר עַד עָתָּה**, וְלֹא תֹאמַר שֶׁהָיָה פָּחוּת, עֶבֶד לוֹ שֶׁלֹּא הָיָה שָׁוֶה נְהוֹם כְּרֵסֵיהּ, לָזֶה אָמַר **וַיְהִי לִי שׁוֹר** וְגוֹ', וְאַף עַל פִּי כֵן הִנְנִי מַזְמִין עַצְמִי לְעֶבֶד לְךָ וְקִנְיָנַי קִנְיָנֶיךָ, וּדְבָרִים אֵלּוּ יַתִּיכוּ לֵב אֶבֶן.

פסוק ז

וַיָּשׁוּבוּ הַמַּלְאָכִים. פֵּירוּשׁ: הִשִּׁיבוּהוּ תְּשׁוּבָה וְאָמְרוּ לוֹ **בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ**, פֵּרוּשׁ, הוּא מַרְאֶה פָּנִים הֱיוֹת אָחִיךָ, וּכְפִי הָאֱמֶת הוּא עָשָׂו הָרָשׁוּם בְּשִׂנְאָה, **וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתֶךָ** וְגוֹ', פֵּירוּשׁ, הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ בְּדַרְכְּךָ אַחְוָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ לְמַחְשָׁבָה רָעָה.

עוֹד יִרְצֶה **בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ** בְּהוֹרָאַת פָּנִים צְהוּבוֹת, וְהֶרְאֵינוּ לוֹ גַּם כֵּן פָּנִים שֶׁל זַעַם לְצַד הֱיוֹתוֹ כְּפִי הָאֱמֶת עֹשֶׂה בְּלֹא אַחְוָה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרק ע"ה) שֶׁהֶרְאֹהוּ מַחֲנוֹת רוֹכְבֵי אֵשׁ וְכוּ' לְהַפְחִידוֹ אִם לֹא יִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָאַחְוָה. וְטַעַם שֶׁלֹּא הֶחְלִיטוּ הַשְׁלִיחוּת בְּאֹפֶן אֶחָד, לְצַד שֶׁהָיָה מַרְאֶה בְּפָנָיו אַחְוָה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יְדַמֶּה, לָזֶה עָשׂוּ שְׁנֵי אֲפָנֵי שְׁלִיחוּת אִם לְטוֹב אִם וְכוּ':

פסוק ח

וַיִּירָא יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר וְגוּ'. פֵּירוּשׁ: נִכְנַס בְּגֶדֶר לַהֲרוֹג אוֹ לְיהֹרֵג, לָזֶה כְּנֶגֶד לְיהֹרֵג **יָרֵא מְאֹד**, וּכְנֶגֶד לַהֲרוֹג **וַיֵּצֶר לוֹ**, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב מְאֹד אַחַר "וַיֵּצֶר".

עוֹד יִרְצֶה כִּי לְצַד שֶׁהוֹדִיעוּהוּ כִּי עָשָׂו מַעֲרִים לְהַרְאוֹת אַחְוָה וְהוּא שׂוֹנֵא, יָרֵא יַעֲקֹב שֶׁלֹּא לְהָכִין עַצְמוֹ לַמִּלְחָמָה, שֶׁמָּא עָשָׂו יַהַרְגֵהוּ וְאֵין בְּיָדוֹ שֶׁל יַעֲקֹב כְּלֵי קֶרֶב, וּלְהָכִין עַצְמוֹ בִּכְלֵי קֶרֶב **וַיֵּצֶר לוֹ** כִּי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עֵשָׂו רָעָה וּכְשֶׁיִּרְאֶהוּ מוּכָן בִּכְלֵי קֶרֶב יֹאמַר עֵשָׂו, הֲלֹא יַעֲקֹב הוּא דּוֹרֵשׁ רָעָה וּבָזֶה יְחַדֵּשׁ שִׂנְאָתוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם **וַיִּחַץ** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ חָצָה הָעָם: חֲצִי הָרִאשׁוֹן מַרְאִים פְּנֵי אַהֲבָה וְחִבָּה כְּאָח לְאָחִיו, וַחֲצִי מַחֲנֵהוּ מוּכָן וּמְזֻיָּן:

פסוק ט

וַיֹּאמֶר אִם יָבֹא וגו'. פֵּרוּשׁ: אִם יָבֹא עֵשָׂו בְּמַלְחָמָה וְהִכָּה מַחֲנֶה הָרִאשׁוֹן, יִהְיֶה מַחֲנֶה שֵׁנִי שֶׁהֵכִין לְמַלְחָמָה לִפְלֵיטָה. כְּשֶׁיִּתְחִיל הוּא וְיִרְאֶה כִּי הוּא שׁוֹנֵא, יִהְיֶה וַדַּאי מַחֲנֶה הַפְּלֵיט שֶׁהֵכִין בְּכֹלִי זַיִן וְיִפָּלֵט עַצְמוֹ, וְאוּלַי שֶׁגַּם מַחֲנֶה הָרִאשׁוֹן יִמָּלֵט לְבַל יְכַלֶּהוּ. וְהַכֹּל עָשָׂה יַעֲקֹב בְּהִתְבּוֹנְנוּת לְבַל יִצְטָרֵךְ לְנֵס וַה' יִגְמֹר בַּעֲדוֹ.

פסוק יא

קָטֹנְתִּי וגו'. אָמְרוֹ **מִכֹּל הַחֲסָדִים** וְאַחַר כָּךְ **מִכָּל הָאֱמֶת**, וּמִן הָרִאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הָאֱמֶת וְאַחַר כָּךְ הַחֶסֶד שֶׁהוּא לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁחֶסֶד אֵל אֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְשַׁלֵּם לְאֵל עֶלְיוֹן, וְאֵלָיו יִקָּרֵא אֱמֶת כִּי אֵין לוֹ תַּשְׁלוּם מֵאָדָם, כְּאָמְרוֹ (איוב לה:ז) "אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ", וּכְפִי זֶה יִקָּרֵא חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צו:ה) חֶסֶד הֶעָשׂוּי עִם הַמֵּתִים קְרוּי שֶׁל אֱמֶת.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר שְׁנֵי פְּרָטֵי הַטֹּבָה: הָאֶחָד הַחֶסֶד שֶׁנִּתְחַסֵּד עִמּוֹ ה' בְּרוֹב טוֹב, וְהַשֵּׁנִי שֶׁהֶעֱמִידוֹ בְּיָדוֹ וְלֹא נְתָנוֹ לְלֶבֶן לְגָזְלוֹ וּלְחָמְסוֹ וְשָׁמַר לוֹ הָאֱמֶת, פֵּרוּשׁ שֶׁהֶעֱמִיד בְּיָדוֹ אֶת הַחֶסֶד. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי לִפְעָמִים יִתְחַסֵּד ה' עִם אָדָם וְיִהְיֶה נִגְזָל מֵהַזּוֹלֵת לִהְיוֹת בְּחִירִי, וְה' יָשׁוּב יְרַחֲמֵהוּ תְּמוּרַת הַנֶּחְסָר, וְהִנֵּה מְצִיאוּת זֶה הוּא חֲצִי נֶחָמָה לַנִּגְזָל וְלֹא נֶחָמָה שְׁלֵמָה, כִּי תָּמִיד חוֹשֵׁב בְּחֶסְרוֹנוֹ אֲשֶׁר גָּזְלוֹ הַגַּזְלָן לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת שֶׁיַּחְשׁוֹב כִּי אִם לֹא הָיָה גּוֹזְלוֹ הָיָה לוֹ לְתוֹסֶפֶת הַגָּזוּל וְהַנּוֹסָף, וְהַשֵּׁנִי עַל כָּל פָּנִים יִכְאַב לִבּוֹ עַל הַגַּזְלָן אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִצְלִיחַ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם יַעֲשֶׂה ה' הַשְׁלֵמַת הַגְּזֵלָה מֵהַגַּזְלָן עַצְמוֹ שֶׁיּוֹצִיא בְּלִעוֹ מִפִּיו, נֶחָמָה זוֹ נֶחָמָה. וְהוּא מַה שֶּׁעָשָׂה לְיַעֲקֹב שֶׁהָיָה מְשֻׁלָּם לוֹ מִנִּכְסֵי גַּזְלָן עַצְמוֹ הוּא לָבָן, דִּכְתִיב (בראשית לא:ט) "וַיַּצֵּל ה' אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֵּן לִי", שֶׁהָיָה מוֹצִיא בָּלְעוֹ שֶׁל לָבָן מִפִּיו וּמַחְזִיר מָמוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִכָּל הָאֱמֶת**, וְנָכוֹן.

פסוק יב

הַצִּילֵנִי נָא. אָמְרוֹ "נָא" לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה גַּם לְשׁוֹן עַתָּה, פֵּרוּשׁ, לְבַל יִפְרֹץ בּוֹ עֵשָׂו, וְיֹאמַר ה' כִּי הוּא יָשִׁיב כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְמִשְׁנָה, לָזֶה הִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה' שֶׁיְּצִילֵהוּ וְיַעֲמִיד בְּיָדוֹ אֶת אֲשֶׁר הִגִּיעוֹ עַתָּה, וְלֹא תַעֲשֶׂנָה יָדָיו שֶׁל עֵשָׂו תּוּשִׁיָּה, הֲגַם שֶׁיָּשִׁיב ה' שְׁבוּתוֹ אַחֲרֵי כֵן.

מִיַּד אָחִי וגו'. רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ "אָחִי" שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג עִמִּי כְּאָח אֶלָּא כְּעֵשָׂו הָרָשָׁע, וְלִדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "מִיַּד אָחִי עֵשָׂו" וּמוּבָן הַדָּבָר מִיִּתּוּר אָמְרוֹ "עֵשָׂו" כִּי אֵין לוֹ אָח זוּלָתוֹ.

אֲכָן נִתְכַּוֵּן לְהִתְפַּלֵּל, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ לְעֵשָׂו שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הַתְּקֶף: הָאַחַת לְצַד זְכוּת יִצְחָק, וְהַשְּׁנִיָּה לְצַד גּוֹדֶל תְּקֶפּוֹ וּמַעֲלָתוֹ, וְצָרִיךְ חוֹזֶק גָּדוֹל לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ. לָזֶה הִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא תַעֲמוֹד

לוֹ זְכוּת אָבוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי**, הֲגַם שֶׁאָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב וְאַף עַל פִּי כֵן אֲנִי מִתְפַּלֵּל, וּכְנֶגֶד בְּחִינַת גּוֹדֶל תָּקְפּוֹ אָמַר **מִיַּד עֵשָׂו**, וְיָדוּעַ הוּא בְּנִשָּׂא וְרָם.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי** – אִם יִתְחַכֵּם עָלָיו לְהָרַע בְּרַמָּאוּת אַחְוָה, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ שֶׁאֵין יַעֲקֹב יָכוֹל לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, **מִיַּד עֵשָׂו** – אִם יְפַרְסֵם רִשְׁעוֹ לְהָרַע, גַּם לָזֶה הֶצְרֵךְ לִתְפִלָּה לְהַצִּילוֹ מִיָּדוֹ.

עוֹד יְכַוֵּן לְהַזְכִּיר רִשְׁעוּתוֹ שֶׁל עֵשָׂו: הָא' – **מִיַּד אָחִי** – וְהוּא מְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת אָחִיו, הַאִם יֵשׁ רָשָׁע כָּזֶה, וְיֵשׁ בַּדִּין לְהַשְׁפִּילוֹ לִפְנֵי יַעֲקֹב. וְעוֹד – **מִיַּד עֵשָׂו** – שֶׁמְּפָרְסָם בְּרֶשַׁע לְבַד מֵעָוֹן זֶה, וְלֹא יְמוֹט צַדִּיק לִפְנֵי רָשָׁע.

פסוק טו

עִזִּים מָאתַיִם וְגוֹ'. שְׁמַעְתִּי מִמּוֹרִי זְקֵנִי זֵכֶר צַדִּיק וְקָדוֹשׁ לִבְרָכָה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב בְּחֶשְׁבּוֹן שֶׁשָּׁלַח מִבַּעֲלֵי חַיִּים כְּחֶשְׁבּוֹן שֵׂעִיר שֶׁעוֹלֶה בּוֹ תק"ף, וְלָזֶה שָׁלַח בְּחֶשְׁבּוֹן עִזִּים וּרְחֵלִים ת"מ וּגְמַלִּים שְׁלֹשִׁים עִם בְּנֵיהֶם הֵם שִׁשִּׁים, הֲרֵי ת"ק, פָּרוֹת וּפָרִים חֲמִשִּׁים, אֲתוֹנוֹת וַעֲיָרִים שְׁלֹשִׁים הֲרֵי תק"ף, לִשְׁבֹּר תָּקְפּוֹ.

פסוק יח

וַיְצַו אֶת וְגוֹ' לֵאמֹר. אָמְרוֹ **לֵאמֹר** לְלֹא צֹרֶךְ, פֵּירוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא יִשְׁאַל בְּנוֹסַח זֶה, אֶלָּא שֶׁיֹּאמַר הַשְׁאֵלָה בְּלָשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה מוּבָן מִמֶּנּוּ שֶׁשּׁוֹאֵל כֵּן.

אוֹ יֹאמַר שֶׁיִּתְחַיְּבוּ לְהָשִׁיב הֲגַם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַשְׁאֵלָה מִפֶּה אֶל פֶּה אֲלֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁיִּשְׁאַל הוּא לְזוּלָתָם וְהַזּוּלָת יִשְׁאַל אוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ "וּשְׁאֵלְךָ" הוּא, אוֹ שֶׁיֹּאמַר לִשְׁאוֹל אוֹתְךָ. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, "וּשְׁאֵלְךָ" וְתִהְיֶה הַשְׁאֵלָה לְזוּלָתָם לֵאמֹר לְךָ.

פסוק יט

וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ: כְּנֶגֶד אָמְרוֹ "לְמִי אַתָּה" – תְּשׁוּבָה שֶׁל "לְעַבְדְּךָ יַעֲקֹב", כְּנֶגֶד "וְאָנָה תֵּלֵךְ" – לְהוֹלִיךְ מִנְחָה, וְהוּא אָמְרוֹ "מִנְחָה שְׁלוּחָה", וּכְנֶגֶד "וּלְמִי" – "לַאדֹנִי לְעֵשָׂו".

פסוק כא

וַאֲמַרְתֶּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: טַעַם שֶׁהִנֵּה הוּא אַחֲרֵינוּ וְלֹא קוֹדֶם וְלֹא עִמָּנוּ, "כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה" וְגוֹ' קוֹדֶם, וְאַחַר כָּךְ אֶרְאֶה פָּנָיו.

פסוק כז

לֹא אֲשַׁלֵּחַךְ וְגוֹ'. זֶה הוּא שֶׁאָמַר "כִּי שָׂרִיתָ וְגוֹ' וַתּוּכָל", כִּי מָשָׁל בּוֹ וְלֹא הָיָה הַמַּלְאָךְ יָכוֹל לְהָלוֹךְ זוּלָת רְצוֹנוֹ. וְאָמְרוֹ **כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי** פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יוּזַק מִתְּקִיעַת יְרֵכוֹ. אוֹ לְצַד שֶׁהִכִּיר בּוֹ הֱיוֹתוֹ מַלְאָךְ הִשְׁתַּדֵּל שֶׁיְּבָרְכֵהוּ.

פסוק ל

הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ. לֶהֱיוֹת שֶׁיַּעֲקֹב יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאֵין שֵׁם קָבוּעַ לַמַּלְאָךְ, וְשָׁאַל לַמַּלְאָךְ שְׁמוֹ, וּפֵרֵשׁ כִּי שׁוֹאֲלוֹ עַל שְׁמוֹ אָז בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ** פֵּירוּשׁ: עַתָּה מַה שְׁמֶךָ.

לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁשָּׁאַל הַמַּלְאָךְ שְׁמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הוּא לְטַעַם מַה שֶּׁאָמַר לוֹ "לֹא יַעֲקֹב וְגוֹ' כִּי אִם יִשְׂרָאֵל", מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאֵלָה זוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לָמָּה, אִם לוֹמַר לוֹ דָּבָר יֹאמַר אֵלָיו וּבְלֹא סִבַּת שְׁאֵלַת עִנְיָן זֶה. אוֹ יִרְצֶה **לָמָּה** פֵּרוּשׁ, לְאֵיזֶה עִנְיָן אַתָּה שׁוֹאֵל דָּבָר זֶה שֶׁאוֹדִיעֲךָ שְׁמִי שֶׁאֲנִי נִקְרָא בּוֹ עַתָּה, כֵּיוָן שֶׁאֵין זֶה שֵׁם קָבוּעַ וּבְעֵת אַחֵר יִצְטָרֵךְ לִשְׁאוֹל לִשְׁמִי.

פסוק לא

פְּנִים אֶל פָּנִים וְגוֹ'. טַעַם הַתְּמִיהָה – לֹא שָׁרְאָה מַלְאָךְ, וַהֲלֹא נִגְלָה אֵלָיו קֹדֶם הָאֱלֹהִים, אֶלָּא שֶׁלְּחַם עִם הַמַּלְאָךְ, וְהוּא אָמְרוֹ "פָּנִים אֶל פָּנִים" לְשׁוֹן מִלְחָמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלכים ב יד:ח) "נִתְרָאֶה פָּנִים".

פסוק לב

כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל. אוּלַי כִּי לֹא יִקָּרֵא שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל אֶלָּא יַעֲקֹב לְבַד, אֲבָל כֹּל חוּץ מִמֶּנּוּ וַאֲפִלּוּ דְּבַר תּוֹרָה תִּקָּרֵאהוּ פְּנוּאֵל, וְכֵן נִקְרָא בְּשׁוֹפְטִים (ח:ח).

פסוק לג

עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: לְצַד שֶׁנִּזְדָּעְזַע הַגִּיד מִמְּקוֹר הַקְּדֻשָּׁה וְשָׁלַט בּוֹ הַקְּלִפָּה, בְּחִינָה זוֹ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהִיא נִטְמְאָה, וַאֲסָרָהּ הַבּוֹרֵא כִּי הוּא הַיּוֹדֵעַ. וְתִמְצָא סוֹד בָּזֶה כִּי גִּיד זֶה אֵין בּוֹ טַעַם, וְהוּא סִימָן לִבְחִינַת הַקְּלִפָּה, כִּי אֵין בָּהּ טַעַם כֵּיוָן שֶׁנֶּעֱקְרָה קְדֻשָּׁה מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ בָּזֶה פְּשָׁטִים לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁהָעִקָּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

פרק לג

פסוק ט

וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ לִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אָחִי** אַחַר שֶׁשָּׁמַע הָיָה מְדַבֵּר, וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהַקְדִּימָהּ בִּתְחִלַּת הַדִּבּוּר לֹא בְּאֶמְצַע הַדְּבָרִים.

אָכֵן כַּוָּנַת עֵשָׂו הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אִם לְצַד הֲנָאָתִי אַתָּה מְכַוֵּן – **יֶשׁ לִי רָב** וְאֵינִי צָרִיךְ לָזֶה, וְאִם לַהֲנָאַת עַצְמְךָ אַתָּה מְכַוֵּן כְּדֵי שֶׁיִּתְקָרֵב לִבִּי אֵלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה בְּאָמְרוֹ "לִמְצוֹא חֵן" – **אָחִי יְהִי לְךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא יוּכַר אַהֲבָתִי אוֹתְךָ שֶׁהִיא לְצַד הַאֲחָוָה אֶלָּא אִם תַּחְזִיר מְנֻחָתְךָ,

שֶׁזּוֹלֶת זֶה יֵרָאֶה כִּי מַה שֶּׁאֲנִי מִתְנַהֵג עִמְּךָ בְּאַחְוָה אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד הַמִּנְחָה, וְזֶה הוּא שִׁיעוּר הַכָּתוּב, **אָחִי**, פֵּרוּשׁ, תִּהְיֶה נִכָּר שֶׁאֲנִי מַחְזִיק אוֹתְךָ בְּאָחִי אִם יִהְיֶה לְךָ וְגוֹ׳:

אַל נָא אִם נָא מָצָאתִי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ לוֹמַר **נָא** שְׁתֵּי פְּעָמִים?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָּא לְהָשִׁיב שֶׁדְּבָרָיו אֱמֶת הֵם, שֶׁיִּוָּתֵר יֶכֶר מִדַּת אַחְוָה אִם לֹא יִקַּח מִמֶּנּוּ דָּבָר. אֲבָל אֵימָתַי הָיָה הַדָּבָר כֵּן? קוֹדֶם שֶׁהֵבִיא, אַךְ לֹא עַתָּה אַחַר שֶׁהֵבִיא לוֹ הַמִּנְחָה אֵין רָאוּי לְהַחְזִירָהּ לוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אַל נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה אַחַר שֶׁהֵבֵאתִי לְךָ הַמִּנְחָה, אִם נָא מָצָאתִי חֵן וַאֲהַבְתַּנִי כְּאָח לְאָחִיו, תּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת עִמִּי חֶסֶד שֶׁתִּקַּח מִנְחָתִי מִיָּדִי. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְלָקַחְתָּ** בְּתוֹסֶפֶת וא״ו. וְאָמְרוֹ **כִּי עַל כֵּן**, פֵּרוּשׁ: שֶׁתִּהְיֶה אֹפֶן הַמִּנְחָה לֹא לְהִתְנַהֵג עִמִּי בְּאַחְוָה אֶלָּא כְּמִשְׁפַּט הַמְקַבְּלִים פְּנֵי הַגְּדוֹלִים שֶׁלֹּא יֵרָאוּ פְּנֵיהֶם רֵיקָם, וְלָזֶה צָרִיךְ לְהִתְרַצּוֹת לְקַחַת מִנְחָתִי, שֶׁזּוֹלֶת זֶה יַגִּיד הַפְכִּיּוּת הָרָצוֹן וְהַחִבָּה:

וְאִם לַחֲשֹׁשֶׁת שֶׁלֹּא יַמְעִיט מֵהוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, לָזֶה אָמַר כִּי ״חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל״. פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **כֹּל**, אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי הַמִּנְחָה שֶׁהֵבִיא לוֹ אֵינָהּ פּוֹרֶצֶת פִּרְצָה בִּנְכָסָיו, וְאַחַר שֶׁנָּתַן לוֹ מַה שֶּׁנָּתַן לוֹ בַּמִּנְחָה, נִשְׁאָרִים נְכָסָיו כַּאֲשֶׁר הָיוּ מִקּוֹדֶם כֻּלָּם בִּשְׁלֵמוּת בְּלֹא מַחְסוֹר, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **כֹּל** שֶׁהִיא בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁנִּקְרֵאת כֹּל, וּבְחִינָה זוֹ כְּשֶׁתִּהְיֶה מֻשֶּׁגֶת בָּאָדָם אֵין הַחִסָּרוֹן עוֹשֶׂה רֹשֶׁם וְהֶחְסֵר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ, וּכְבִרְכַּת יִשְׂרָאֵל כַּחוֹל שֶׁהֶחְסֵר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ וְהִיא בִּרְכַּת כֹּל. וְהוּא סוֹד (מלכים א י״ז:ט״ז) ״כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה״. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית ל״ג:י״ח) ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם״. וּבְרָכָה זוֹ זָכוּ בָּהּ כָּל הָאָבוֹת: אַבְרָהָם בַּכֹּל, יִצְחָק מִכֹּל, יַעֲקֹב כֹּל (בבא בתרא מ״ז.). וְזֶה סוֹדָהּ. וּמֵעַתָּה נוֹתֵן טַעַם טוֹב בְּאָמְרוֹ ״קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי וְגוֹ׳ כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹּל״ וְהַנֶּחְסָר נִשְׁלָם מֵעַצְמוֹ.

פסוק טו

לָמָּה זֶּה אֶמְצָא וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, לָמָּה הוּא מַפְלִיג אַהֲבָתוֹ עִמּוֹ בְּפָרָט זֶה, יוֹתֵר הוּא בּוֹחֵר שֶׁיַּתְמִיד עִמּוֹ מְצִיאוּת חֵן לֶעָתִיד מֵעֲשׂוֹת לוֹ זֶה, וְהוּא אָמְרוֹ ״אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנִי״ לְשׁוֹן עָתִיד.

פסוק יז

נָסַע סֻכֹּתָה. פֵּרוּשׁ, וְטַעַם קְרִיאַת שְׁמָהּ **סֻכֹּתָה**, בִּשְׁבִיל שֶׁלְּמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכּוֹת, עַל כֵּן וְגוֹ׳, וְלֹא אָמַר ״לְסֻכּוֹת״ שֶׁאָז תָּבִין שֶׁקּוֹדֶם בָּא יַעֲקֹב הָיְתָה נִקְרֵאת סֻכּוֹת וְלֹא כֵן הוּא. וְאִם תֹּאמַר: וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁעָשָׂה שָׁם יַעֲקֹב סֻכָּה יִקָּרֵא לַמָּקוֹם כֵּן? אוּלַי כִּי עָשָׂה דָּבָר חָדָשׁ בְּחֶמְלָתוֹ עַל הַמִּקְנֶה מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן אָדָם קוֹדֶם, שֶׁיְּכִין סֻכָּה לַבְּהֵמוֹת, וּלְשִׁנּוּי חָדָשׁ קֹרָא הַמָּקוֹם עָלָיו.

פסוק יח

וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם. צָרִיךְ לְדַעַת מַה כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **שָׁלֵם**, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לג:) אָמְרוּ דְּרָשׁוֹת. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם**, אֵין יְדוּעַ הַמְכֻוָּן בָּזֶה. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ "כְּאָדָם הָאוֹמֵר" וְכוּ' יְעַיֵּן דְּבָרָיו, וְדָבָר זֶה יְדוּעַ הוּא מִסְּפוּרִים הַקּוֹדְמִים.

אָכֵן נִרְאֶה כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מַה שֶּׁחִסֵּר מִנְּכָסָיו יַעֲקֹב אָבִינוּ בַּמִּנְחָה אֲשֶׁר נָתַן לְעֵשָׂו, הִשְׁלִים ה' חֶסְרוֹנוֹ מִנְּכָסָיו שֶׁהֵבִיא מִפַּדַּן אֲרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם** וְגוֹ' **בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שָׁלֵם בַּנְּכָסִים כְּשִׁיעוּר בּוֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם, וַהֲגַם שֶׁנְּכָה מֵהֶם בְּמִנְחָה גְּדוֹלָה, אַף עַל פִּי כֵן ה' שִׁלֵּם לוֹ, וְהִיא בִּרְכַּת "כֹּל" שֶׁנָּתַן לוֹ ה' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית לג:יא).

פרק לד

פסוק א

וַתֵּצֵא דִינָה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **בַּת לֵאָה** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ הַסִּבּוֹת אֲשֶׁר סִבְּבוּ הַיְצִיאָה. וְהֵם בְּמִסְפָּר שָׁלֹשׁ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: "וַתֵּצֵא דִינָה", וְטַעַם הַיְצִיאָה לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת לֵאָה, שֶׁאִלּוּ הָיְתָה בַּת רָחֵל לֹא הָיְתָה יוֹצֵאת, אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת יְצֵאנִית (בראשית רבה פ:א) יוֹלֶדֶתְהּ יָלְדָה בְּמִזְנָהּ וְטִבְעָהּ. סִבָּה שְׁנִיָּה: לְהֱיוֹתָהּ בַּת יְחִידָה לְיַעֲקֹב, בַּת אַחַת בֵּין הַבָּנִים. עוֹד, לְהֱיוֹתָהּ בַּת יַעֲקֹב יָצָא לָהּ שֵׁם הֲוָיָתָהּ בָּעוֹלָם, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה עָשָׂה שְׁכֶם מַה שֶּׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר. הַשְּׁלִישִׁית: **לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פרקי דרבי אליעזר ל"ח) כִּי שְׁכֶם הֵבִיא בְּנוֹת הָאָרֶץ סָבִיב לְאֹהֶל יַעֲקֹב, וְהָיוּ מְשַׂחֲקִים בִּכְלֵי נֵבֶל וְכוּ' לָצֵאת דִּינָה לְקוֹלָם, וְזוֹ סִבָּה שְׁלִישִׁית לִיצִיאָתָהּ. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאִלּוּלֵי לֹא יָדַע שְׁכֶם בְּדִינָה לְצַד הֱיוֹתָהּ בַּת יַעֲקֹב הֶרְשׁוּם בָּעוֹלָם וְהָיָה לוֹ שֵׁם בְּלֶדֶת בָּנָיו, לֹא הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂהוּ.

פסוק ב

נְשִׂיא הָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ, וּבָזֶה צָעֲקָה הַנַּעֲרָה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ.

וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות י:) בְּמַעֲשֶׂה יָעֵל, שֶׁהֲנָאָתָם שֶׁל רְשָׁעִים צַעַר הוּא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ" – הֲגַם שֶׁשָּׁכַב אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ אִישׁ וְאִשָּׁה וּמִן הַטֶּבַע שֶׁתִּהְיֶה הָאִשָּׁה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא מִלִּבּוֹ שֶׁלֹּא נֶהֱנֵית אֶלָּא אַדְרַבָּא עִנּוּי הָיָה לָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְעַנֶּהָ**, וְהָיוּ הַדְּבָרִים נִכָּרִים בָּהּ שֶׁאֵין חֻפְצָהּ בּוֹ, וְהֻצְרַךְ לְדַבֵּר עַל לִבָּהּ, דִּכְתִיב "וַיְדַבֵּר עַל לֵב" וְגוֹ'.

פסוק ה

עַד בֹּאָם. פֵּירוּשׁ שֶׁשִּׁלַּח לָהֶם וְהָיָה מַמְתִּין בּוֹאָם.

פסוק ז

וַיִּתְעַצְּבוּ וְגוֹ' כִּי נְבָלָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי יֵשׁ בְּמַעֲשֶׂה זֶה שְׁנֵי דְּבָרִי כִּעוּר: הָאֶחָד הוּא אֲפִלּוּ אִם הָיָה לוֹקֵחַ אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה כְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, אַף עַל פִּי כֵן הוּא חֶרְפָּה לָהֶם לָתֵת בִּתָּם לְאִישׁ טָמֵא, וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת בַּת יַעֲקֹב**, וּכְנֶגֶד פִּרְט זֶה אָמַר **וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים**. וְהַשֵּׁנִי הוּא לְצַד עֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ זֶה, שֶׁאֲפִלּוּ בֵּין הָעַמִּים הַדּוֹמִים בְּגֶדֶר הַפְּחִיתוּת הוּא דָּבָר מְגֻנֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה**, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בֵּין הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ׳:ו׳) שֶׁגָּדְרוּ עַצְמָן הָאֻמּוֹת מִן הָעֲרָיוֹת. וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיִּחַר לָהֶם**, אֵיךְ עָשָׂה דָּבָר שֶׁאֲפִלּוּ בֵּינֵיהֶם בִּלְתִּי הָגוּן הוּא:

פסוק ח

וַיְדַבֵּר חֲמוֹר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהוּא מוּכָן לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט כָּתוּב דִּין מְאַנֵּס הַבְּתוּלָה לָתֵת קִנְס צַעַר בֹּשֶׁת וּפְגָם, גַּם הוּא מוּכָן לְקַחְתָּהּ לְאִשָּׁה אִם יִרְצוּ אָבִיהָ וְאִמָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **תְּנוּ** וְגוֹ':

אוֹ יֹאמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְפִטּוּר עַצְמוֹ מֵהַקִּנְס, כְּדִתְנַן (כתובות מא.) הָאוֹמֵר ״אֲנַסְתִּי, פִּתִּיתִי בְּתוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי״ – אֵינוֹ מְשַׁלֵּם הַקִּנְס עַל פִּי עַצְמוֹ, עַד כָּאן, לָזֶה אָמַר **לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי שְׁכֶם מוֹדֶה מֵעַצְמוֹ וְאוֹמֵר שֶׁשָּׁכַב עִם דִּינָה, וּבָזֶה פָּטוּר מֵחִיּוּב הַקִּצּוּב שֶׁהוּא קִנְס בֵּין בְּמִפָּתֶה בֵּין בְּאוֹנֵס. וְאֵין לְפָרֵשׁ כִּי חֲמוֹר הוּא מֵעִיד עַל שְׁכֶם, כִּי בְּדִין בְּנֵי נֹחַ יִתְחַיֵּב הַבֵּן בְּעֵדוּת אָבִיו (רמב״ם הלכות מלכים ט׳:י״ד).

פסוק יג

וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא הַחָכְמָה שֶׁעָשׂוּ, שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״בְּחָכְמְתָא״, וְאֵין זֶה אֶלָּא גְּנֵבַת דַּעַת. עוֹד, מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר** וְגוֹ':

אֲכָל יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **בְּמִרְמָה** כִּי נִתְחַכְּמוּ לְבַל יִרְגִּישׁוּ בְּעָרְמָתָם, כִּי זֶה הוּא הָעִקָּר, כִּי מַה יּוֹעִילוּ בְּעָרְמָתָם אִם יָחוּשׁוּ לָהּ חֲמוֹר וּשְׁכֶם וְיַעֲשׂוּ שְׁמִירָה הַצְּרִיכָה, אוֹ לֹא יַעֲשׂוּ דָּבָר לַחֲשֹׁשׁ הַמַּחוּשׁ. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכְּמוּ בִּתְשׁוּבָתָם, וְקוֹדֶם כָּל דָּבָר גִּלּוּ כִּי הִקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר, שֶׁזּוֹלֶת זֶה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת הָעָרְמָה, כֵּיוָן שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הָיָה יָדוּעַ כִּי לֹא יֵעָשֶׂה כֵּן. אִם הַעֶלֶם יַעְלִימוּ מֵהֶרְאוֹת הַקְּפָדָה קְצָת, מִרְמָה יַגִּיד. לָזֶה פָּתַח דִּבְרֵיהֶם דִּבְּרוּ קָשׁוֹת ״אֲשֶׁר טִמֵּא״ וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבְּרוּ** דִּבּוּר קָשֶׁה שֶׁהוֹכִיחוּם עַל הַדָּבָר, וּבָזֶה הֵסִירוּ הַחֶשֶׁד שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים אֶחָד בְּפֶה וְאֶחָד בַּלֵּב, שֶׁהֲרֵי הֶרְאוּ הַקְּפָדָתָם.

וְאַחֲרֵי כֵן אָמְרוּ לָהֶם אֲמִירָה רַכָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל**, פֵּרוּשׁ, הֵם חֲפֵצִים וּרְצוֹנָם לְתִתָּהּ לוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵינָם יְכוֹלִין לְתִתָּהּ לְצַד אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה. וְלֹא אָמְרוּ "אֲשֶׁר הוּא עָרֵל", כִּי לְטַעֲנָה זוֹ יַסְפִּיק בְּהַמּוֹלוֹ הוּא אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ. לָזֶה אָמְרוּ **אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר לוֹ הֶתֵּר עָרְלָה, כִּי מַה בְּכָךְ אִם יִמּוֹל הוּא, וּבָנִים אֲשֶׁר יִוָּלְדוּ לוֹ מִדִּינָה יִהְיוּ עֲרֵלִים, כֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם דִּין מִילָה.

וְעוֹד נָתְנוּ טַעַם בְּדִבְרֵיהֶם, שֶׁהָעִקָּר הוּא כְּדֵי שֶׁיִּתְחַתְּנוּ עִמָּהֶם וְיִהְיוּ נוֹשְׂאִים נָשִׁים אֵלּוּ מֵאֵלּוּ וְיִהְיוּ לְעַם אֶחָד, וְזֶה לֹא יִהְיֶה אֶלָּא אִם יִמּוֹלוּ כֻּלָּם. לָזֶה אָמְרוּ **אַךְ בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם** וְגוֹ' **לְהִמּוֹל כָּל זָכָר**. דִּקְדְּקוּ לוֹמַר "אַךְ" לְמַעֵט טַעֲנַת שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו מִילָה חֲמוֹר הוּא וְזַרְעוֹ, כִּי לֹא יַסְפִּיק זֶה מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ, אֶלָּא דַּוְקָא לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר. וְטַעְמָם בְּעִקַּר הַדָּבָר הֲלֹא הוּא כְּמוֹס עִמָּם לַהֲרֹג כֻּלָּם וְאֵין מְיַדָּם מַצִּיל. עוֹד נִתְחַכְּמוּ לְבַטֵּל מֵהֶם חֶשֶׁד דְּבַר עֶרְמָה בְּכָל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁאָמְרוּ לָהֶם, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

פסוק טז

וְנָתַנּוּ אֶת וְגוֹ'. כָּאן נִתְחַכְּמוּ חָכְמָה גְּדוֹלָה, וְהוּא כִּי מִדֶּרֶךְ הָרַמַּאי שֶׁלֹּא לְדַקְדֵּק בִּפְרָטֵי הַתְּנָאִים, וְאַדְרַבָּא יְבַקֵּשׁ לְהָקֵל הַדָּבָר עַל שֶׁכְּנֶגְדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר, שֶׁבָּזֶה יַעֲשֶׂה אֶת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת. וּבְנֵי יַעֲקֹב הָפְכוּ הַדָּבָר, לַעֲקֹר מִלֵּב שֶׁכְּנֶגְדָּם סִפֵּק עֶרְמָה, וְאָמְרוּ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר, **וְנָתַנּוּ אֶת בְּנוֹתֵינוּ** וְגוֹ' **וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם נִקָּח** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדֵינוּ לָתֵת וְלָקַחַת, וְדָבָר זֶה יַגִּיד סִימָן מֻבְהָק כִּי מְדַבְּרִים בְּיֹשֶׁר לֵבָב לֹא לְצַד עֶרְמָה בָּעוֹלָם.

פסוק יז

וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ וְגוֹ'. נִתְחַכְּמוּ גַּם בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן הִנֵּה הֵם עוֹרְכִים אִתָּם מִלְחָמָה וּלְנוֹקְמֵי נָקָם יִהְיוּ לָהֶם, לָזֶה אָמְרוּ **כִּי אִם לֹא יִשְׁמְעוּ** וְגוֹ' יִקָּחוּ בִּתָּם וְיֵלֵכוּ לָהֶם, וְאֵין כָּאן נוֹקְמֵי נָקָם. גַּם נִתְחַכְּמוּ בָּזֶה לְהַרְאוֹת קְצָת הַקְפָּדָה בַּדָּבָר שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ שָׁם עִמָּהֶם, וְזוֹלַת זֶה אִם לֹא יַזְכִּירוּ שׁוּם הֶרְגֵּשׁ בַּדָּבָר יַחְשׁוֹב הַחוֹשֵׁב כִּי עֶרְמָה בַּדָּבָר כִּי הָעִנְיָן הָיָה מֻגָּנָּה כְּפִי הָאֱמֶת, כְּאָמְרוֹ "וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה" אֲפִלּוּ בֵּין הָאֻמּוֹת, לָזֶה גִּלּוּ קְצָת הַקְפָּדָה, וּמוּבָנִים לָהֶם הַדְּבָרִים בְּעִנְיָן נָכוֹן כִּי אַחַר שֶׁיִּמּוֹלוּ פְּשִׁיטָא שֶׁיִּהְיֶה קֶשֶׁר אַמִּיץ בֵּינֵיהֶם שָׁלוֹם וְרֵעוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר שִׁכֶם וַחֲמוֹר לִבְנֵי עִירָם "הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם" וְגוֹ' (בראשית לד:כא), פֵּרוּשׁ שֶׁהִרְגִּישׁ מֵהֶם שֶׁאֵין עֶרְמָה בַּדָּבָר.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ**, נִתְכַּוְּנוּ לְהַחֵם לִבָּבוֹ שֶׁל חֲמוֹר וּשְׁכֶם לְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דָּבָר, כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁהֵם מוֹלִיכִין הַבַּת מִמֶּנּוּ יְמַהֵר לַעֲשׂוֹת דָּבָר, וְיִנָּקְמוּ נְקִמַת הַצַּדֶּקֶת מִזֶּרַע מְרֵעִים.

פסוק כא

שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ. פֵּרוּשׁ, וְאֵין בְּלִבָּם שִׂנְאָה עַל הַמַּעֲשֶׂה לָחוּשׁ לְעָרְמָה: וְאָמְרוֹ **אֶת בְּנוֹתָם נִקַּח לָנוּ** וְגוֹ', נִתְחַכְּמוּ לוֹמַר כֵּן כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי עִירָם כִּי אֵין בְּלִבָּם טִינָא, כִּי הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוֹלִים וְטוֹבִים מֵהֶם, כִּי בְּנוֹתֵיהֶן הֵם מִתְרַצִּים שֶׁיִּקְחוּ לָהֶם וְגוֹ', וּבְנוֹת מִשְׁפַּחַת שְׁכֶם יִצְטָרְכוּ לְתֵת הֵם לָהֶם, וְדָבָר זֶה יַגִּיד כִּי הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוֹלִים וְטוֹבִים מֵהֶם, וְזוֹ סִבָּה לְמָה שֶׁלֹּא הִקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר.

פסוק כה

וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר וְאֶת חֲמוֹר וְגוֹ'. קָשֶׁה, לָמָּה יַהַרְגוּ מִי שֶׁלֹּא חָטָא? וְעוֹד, לָמָּה לֹא הִקְדִּימוּ בְּבַעַל עֲבֵרָה תְּחִלָּה?

אָכֵן הִנֵּה בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לַהֲרֹג אֶלָּא בַּעַל עֲבֵירָה, אֶלָּא שֶׁכָּל בְּנֵי הָעִיר רָצוּ לַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ כְּנֶגְדָּם לְבַל יַהַרְגוּ מַלְכָּם, אֲשֶׁר עַל כֵּן הֲרָגוּם מִדִּין רוֹדֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר**, וּבָזֶה הִשִּׂיגוּ לַהֲרֹג אֶת חֲמוֹר וְאֶת שְׁכֶם, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לִנְקֹם נָקָם מֵהַמְחֻיָּב לָהֶם מִיתָה.

עוֹד טַעַם שֶׁהָרְגוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר, לְצַד שֶׁהֵם הָיוּ בְּעֶזְר שְׁכֶם לִגְזוֹל דִּינָה, וּבְנֵי נֹחַ מְחֻיָּבִים מִיתָה עַל הַגָּזֵל, אֲבָל עַל הָעֲרָיוֹת אֵין חִיּוּב כִּי דִינָה לֹא הָיְתָה אֵשֶׁת אִישׁ.

וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם" (בראשית לד:כו), הֲרֵי כְּנָה הַמַּעֲשֶׂה לְכֻלָּם. הָא לְמַדְתָּ שֶׁיַּד כֻּלָּם שָׁוָה בַּגְּזֵלָה. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר "אֲשֶׁר גָּזְלוּ אֲחוֹתָם" שֶׁהוּא עִקַּר הֶעָוֹן שֶׁעָלָיו נִתְחַיְּבוּ מִיתָה, לוֹמַר שֶׁהִיא גְּזֵלָה שֶׁאֵינָהּ בַּהֲשָׁבָה. וְנִפְקָא מִנָּהּ אִם לֹא טַעַם "אֲשֶׁר טִמְּאוּ" לֹא הָיוּ עוֹשִׂים מִשְׁפָּט גָּמוּר לַהֲרֹג כָּל זָכָר, וַהֲגַם שֶׁבֶּן נֹחַ שֶׁגָּזַל אֵינוֹ נִפְטָר מִמִּיתָה בְּהַשָּׁבוֹן, עִם כָּל זֶה לֹא הָיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב הוֹרְגִים. וּמִידֵי דַּהֲוָה כַּמָּה מֵהָאֻמּוֹת עוֹבְרֵי דַּת הַמִּצְווֹת וְאֵין אַחֲרָיוּתָם עַל בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי אֵין כֹּחַ בָּהֶם, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב (בראשית לד:ל) "עֲכַרְתֶּם אוֹתִי וְגוֹ' וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר", אֶלָּא לְצַד הַנִּבְלָה שֶׁעָשׂוּ שֶׁטִּמְּאוּ, לָזֶה לְבָשׁוּ קִנְאָה.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **אֲשֶׁר טִמְּאוּ** – נָתְנוּ טַעַם זֶה לְלִקְיחַת מָמוֹנָם, וְאָמַר טַעַם אֲשֶׁר בְּזוּז אֶת הָעִיר וְנָטְלוּ נִכְסֵיהֶם אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֶת דִּינָה אֲחוֹתָם. פֵּרוּשׁ, דְּמֵי בֹּשֶׁת, כִּי לְפִי שִׁעוּר הַמְבַיֵּשׁ וְהַמִּתְבַּיֵּשׁ, כִּי הֵם הַדְּרָגוֹת מֻפְלָגוֹת, וּלְוַאי שֶׁיִּסְפִּיק כָּל חֵילָם לִדְמֵי בֹּשֶׁת בַּת יַעֲקֹב הַמְיֻחָד בָּעוֹלָם בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת מֻחָמוֹר הַנִּבְזֶה עַד מְאֹד. וְגַם לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁהוֹדָה בַּמַּעֲשֶׂה, זֶה לֹא יוֹעִיל אֶלָּא לִפְטוֹר מֵהַקְּנָס, אֲבָל בֹּשֶׁת וּשְׁאָר דְּבָרִים חַיָּב (כתובות מא:), וּפָשׁוּט.

וְרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים (הלכות מלכים ט:יד) נָתַן טַעַם לַהֲרִינַת אַנְשֵׁי שְׁכֶם, לְצַד שֶׁלֹּא הוֹשִׁיבוּ דַּיָּנִים עַל גֶּזֶל שְׁכֶם וְכוּ' עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, מִי אָמַר לְהָרֵב שֶׁחַיָּבִין לָדוּן

הָאֵלֶּם עֲלֵיהֶם, מֶלֶךְ וְכֵיוֹצֵא בּוֹ, וַהֲלֹא גַּם בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל פְּטוּרִים מִכֵּיוֹצֵא בָּזֶה – לֹא דָּנִים וְלֹא מְעִידִין אוֹתוֹ (סנהדרין טז.). וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁהֵם הָיוּ בְּעוֹזְרָיו וּבַעֲצָתָם עָשָׂה מַה שֶּׁעָשָׂה. וְרַמְבַּ"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה דָּחָה דִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֵרוּשׁ מִצְוֹת דַּיָּנִים שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, כִּי אֵין הַכַּוָּנָה לְהוֹשִׁיב דַּיָּנִים אֶלָּא לָדוּן מִשְׁפָּטִים בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו. וְנָתַן טַעַם הֲרִיגַת שְׁכֶם לְצַד שֶׁהָיוּ חַיָּבִין מִיתָה עַל שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְכוּ'. וּדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה צְרִיכִין עֵרֶב. וּשְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת לֹא נָתְנוּ טַעַם לִלְקִיחַת מָמוֹנָם וְהוֹנָם.

פסוק כז

בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ כֻּלָּן יַחַד, נִתְכַּוְּנוּ הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם בִּזַּת כָּל נִכְסֵי הָעִיר וְגוֹ', כִּי נוֹגֵעַ הַבּוּשֶׁת לְכֻלָּן וְצָרִיךְ שֶׁיִּטְלוּ כְּנֶגֶד בּשֶׁת כָּל אֶחָד. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (הלכות נערה בתולה ב:ה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רוֹאִין בֵּית דִּין מַעֲלָתוֹ וּמַעֲלָתָהּ, וְשָׁמִין כַּמָּה מָמוֹן רָאוּי לְאָבִיהָ וּלְמִשְׁפַּחְתָּהּ לִתֵּן וְלֹא יֵאָרַע לָהֶם דָּבָר זֶה מֵאָדָם זֶה וְכוּ', וְכָמוֹהוּ חַיָּב לְשַׁלֵּם, עַד כָּאן. וְהָאַחִים בִּכְלַל הַמִּשְׁפָּחָה. לָזֶה נִתְקַבְּצוּ יַחַד לְהַעֲרִיךְ שִׁעוּר הָרְאוּי לְבַשְׁתָּם, וַיָּבוֹז אֶת כָּל הָעִיר וְאֵין כְּדֵי בָּהּ לְעֶרֶךְ בָּשְׁתָּם, וְלָקְחוּ הַכֹּל לִזְכוּת יַעֲקֹב אֲבִיהֶן כִּי לוֹ נוֹגֵעַ. וַהֲגַם שֶׁדָּנוּ בָּהֶם מִשְׁפַּט מָוֶת, לֹא אָמְרִינַן בִּבְנֵי נֹחַ קִים לֵיהּ בְּדְרַבָּה מִנֵּהּ (תוספות עירובין סב. ד"ה בן נח).

פסוק ל

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וְגוֹ'. נִכָּרִים הַדְּבָרִים כִּי יַעֲקֹב לֹא יָדַע כִּי בְּמִרְמָה זוּ דִּבְּרוּ, אֶלָּא חָשַׁב שֶׁהַמִּרְמָה הָיְתָה כְּדֵי שֶׁיִּקָּחוּ דִּינָה מִבֵּיתוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ, אוֹ לְהָרֹג שְׁכֶם לְבַד בַּעַל דָּבָר, לֹא לְהָרֹג כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר יַחַד:

פסוק לא

וַיֹּאמְרוּ הֲכְזוֹנָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה תְּשׁוּבָה זוֹ עוֹשָׂה לְמֵחוּשׁ יַעֲקֹב עַל הַשְׁמָדָתוֹ הוּא וּבֵיתוֹ, וַהֲלֹא אֶפְשָׁר לְכַתְּחִלָּה אִם שְׁאֵלוּ הַגּוֹיִם אַחַת מֵהַכַּת וְיִחֲדוּהָ, נוֹתְנִים אוֹתָהּ לָהֶם (ירושלמי תרומות ח:ד:יא) וְלֹא יֵהָרְגוּ כֻּלָּן עָלֶיהָ אֲפִלּוּ בַּעֲרָיוֹת, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁכְּבָר הָיָה מַה שֶּׁהָיָה.

וְאוּלַי שֶׁיָּכְנוּ לוֹמַר כִּי לֹא יָחוּשׁ עַל הַדָּבָר, כִּי לֹא יַרְעִישׁוּ אֶלָּא אִם הָיוּ הוֹרְגִים בְּלֹא סִבָּה, אֲבָל הֲרֵיגָה זוֹ לְסִבָּה רְאוּיָה הָיְתָה, שֶׁלָּקַח אֲחוֹתֵנוּ בְּעַל כָּרְחָהּ וַעֲשָׂאָהּ זוֹנָה, וְהוּא אָמְרָם "הֲכִזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ". וְאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁחַיָּב עַל הַזְּנוּת, שֶׁהֲרֵי פְּנוּיָה הָיְתָה, וּבֶן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻוֶּה אֶלָּא עַל אֵשֶׁת חֲבֵרוֹ וְזָכָר וּבְהֵמָה חַיָּה וְעוֹף וַאֲחוֹתוֹ מֵאִמּוֹ.

אוֹ יִרְצֶה לְהַשִּׁיב כִּי אַדְרַבָּה יִסְתַּכְּנוּ בֵּין הָאֻמּוֹת כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁבָּזוּי אֶחָד שָׁלַט בְּבַת יַעֲקֹב וּפָעַל וְעָשָׂה כְּחֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, לֹא תִהְיֶה לְשׂוֹנְאֵיהֶם תְּקוּמָה בֵּין הָעַמִּים, וְאַדְרַבָּה בָּזֶה תִּהְיֶה חִתָּתָם עַל הָעַמִּים וְיִרְעָדוּ מִפְּנֵיהֶם.

פרק לה

פסוק א

קוּם עֲלֵה וְגוֹ' וְשָׁב שָׁם וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "וְשָׁב שָׁם" פֵּרוּשׁ: הֲגַם שֶׁהוּא מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ, שֵׁב שָׁם וְלֹא תִפְחַד מֵהֶם.

אוֹ יֹאמַר **וְשָׁב שָׁם** וְלֹא תֵּשֵׁב כָּאן, כִּי שְׁכִיחַ הֶזֵּק שָׁם בְּמָקוֹם הַפְּרָצָה.

אוֹ יִרְמוֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְשָׁב שָׁם** – פֵּרוּשׁ, שָׁם הָיָה לְךָ לָשֶׁבֶת וְלֹא בְּמָקוֹם זֶה, כִּי אֵין רָאוּי לָתֵת מַרְגּוֹעַ לְרַגְלֶיךָ עַד שָׁמָּה, וַעֲשֵׂה מִזְבֵּחַ וְגוֹ'.

פסוק ב

הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁרְצָה יַעֲקֹב לִסַּע מֵהַמָּקוֹם הַהוּא, חָשׁ שֶׁמָּא יִקָּחוּ בְּיָדָם מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים וְיִהְיוּ בִּרְשׁוּתָם, וְלֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ עִמָּהֶם מֵהָאוּמּוֹת שֶׁיִּבָּטְלוּ אוֹתָם קֹדֶם שֶׁיָּבוֹאוּ לְבֵיתָם, אֵין לָהֶם בְּטוּל עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל.

וְאִם תֹּאמַר לָמָּה לֹא בִּטְּלוּ אוֹתָם נְשֵׁי אַנְשֵׁי שְׁכֶם קֹדֶם שֶׁבָּאוּ לְיָדָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה מג.) גּוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ וַאֲפִלּוּ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל חֲבֵרוֹ? וְיֵשׁ לוֹמַר כִּי הַנָּשִׁים דִּינָם כְּקַטַנִּים וְאֵין הַקְּטַנִּים מְבַטְּלִים עֲבוֹדָה זָרָה, וּכְמוֹ דְּאָמְרִינַן בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ"ג וְאָמְרוּ שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: וּשְׁמַע מִנָּהּ הַיּוֹדֵעַ בְּטִיב וְכוּ' וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּטִיב עֲבוֹדָה זָרָה וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ אֵינוֹ מְבַטֵּל, עַד כָּאן, וְהַנָּשִׁים דִּינָם כְּקָטָן. **אוֹ** אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ מְדַקְדְּקִים שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ לְיָדָם עַד שֶׁיְּבַטְּלוּ אוֹתָם. אוֹ שֶׁהָיוּ עֲבוֹדָה זָרָה נִסְתָּרִים בַּכֵּלִים וְכַדּוֹמֶה, וְלֹא הָיוּ נִכָּרִים אֶצְלָם לְתַקֵּן בְּטוּלָם קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעוּ לְיָדָם, וְעַל זֶה צִוָּה יַעֲקֹב לְבַדֵּק לְהָסִיר הַכֹּעוּר. אוֹ אוּלַי שֶׁנִּתְעָרְבָה עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ תַּשְׁמִישׁ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא נִתְבַּטְּלוּ וְנֶאֱסְרוּ הַכֹּל.

וְאָמַר לָהֶם שֶׁיִּטַּהֲרוּ מִמַּגַּע עָבָר, כִּי עֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּאָה אָדָם וְכֵלִים. וְאָמְרוֹ **וְהַחֲלִיפוּ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת אָבוֹת הַטֻּמְאָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל אַב הַטֻּמְאָה שֶׁמְּטַמֵּא בְּמַגָּע וּבְמַשָּׂא, בֵּין אָב וְכוּ', אָדָם הַנּוֹגֵעַ בּוֹ אוֹ הַנּוֹשֵׂא מְטַמֵּא בְּשִׁעַת מַגָּעוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. לְזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁאֲפִלּוּ לֹא נָגְעוּ הַשְּׁמָלוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה, הֲרֵי הֵם טְמֵאִים וּצְרִיכִין לְהַחְלִיפָם. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **שִׂמְלֹתֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, אוֹתָם שֶׁהָיוּ עֲלֵיהֶם בְּעֵת שֶׁבָּזְזוּ הַבַּזָּה שֶׁהָיוּ בָּהֶם עֲבוֹדָה זָרָה.

וְאִם תֹּאמַר: לָמָּה יָחוּשׁ לְהַחְלָפַת בְּגָדִים, וְהֲלֹא אֵין אָדָם וְכֵלִים מְקַבְּלִין טֻמְאָה אֶלָּא מֵאַב הַטֻּמְאָה, וּבְגָדִים אֵלּוּ לוֹ יְהֵא שֶׁנִּגְעוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ, אֵינָם נַעֲשִׂים אַב הַטֻּמְאָה וְאֵינָם מְטַמְּאִים אָדָם? יֵרָאֶה, כֵּיוָן שֶׁמְּצִינוּ קְרִיאַת שֵׁם לַעֲבוֹדָה זָרָה מֵתִים, דִּכְתִיב (תהילים ק״ו:כ״ח) ״וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים״, וּמְצִינוּ שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה (חולין ג.) חֶרֶב הֲרֵי הוּא כְּחָלָל, וְכָתַב הָרַמְבַּ״ם בְּפֶרֶק ה׳ מֵהִלְכוֹת טֻמְאַת מֵת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר כֵּלִים וְכוּ׳ וּבְגָדִים, עַד כָּאן, אִם כֵּן נַעֲשׂוּ הַבְּגָדִים כְּטֻמְאַת עֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ, וְלָזֶה יְצַו הַצַּדִּיק לְהַחְלִיף הַבְּגָדִים.

פסוק ה

וַיִּסָּעוּ וַיְהִי וְגוֹ׳. אוּלַי שֶׁחָדוּשׁ יִשְׁמִיעֵנוּ, כִּי הֲגַם שֶׁנִּסְעוּ מִשָּׁם, וְזֶה יַגִּיד עַל עֲנַף הַבְּרִיחָה, אַף עַל פִּי כֵן ״וַיְהִי חִתַּת״ וְגוֹ׳. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הֲגַם שֶׁרָאוּ שֶׁמִּלְטוּ מִיָּדָם וְהָלְכוּ לָהֶם, אַף עַל פִּי כֵן נָפְלָה עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וְלֹא רָדְפוּ, וְהִסְכִּימוּ עַל מְלִיטָתָם.

פסוק ז

וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל וְגוֹ׳. הֲגַם שֶׁכְּבָר קָרָאוֹ כֵּן בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי עֵשָׂו, חָזַר וְהוֹסִיף לוֹמַר ״אֵל בֵּית אֵל״. פֵּרוּשׁ: יִחֵד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַמָּקוֹם שֶׁשָּׁמוּ בֵּית אֵל, וְנָתַן טַעַם לָזֶה ״כִּי שָׁם נִגְלוּ״ וְגוֹ׳, וּלְצַד שֶׁמָּקוֹם זֶה שָׁם קָנָה הַהַבְטָחוֹת שֶׁנִּתְקַיְּמוּ בּוֹ, יִחֵד הוֹסִיף לְהַעֲלוֹת לַמָּקוֹם הַהוּא.

פסוק י

לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ וְגוֹ׳ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל. צָרִיךְ לָדַעַת מַה נִּשְׁתַּנָּה יַעֲקֹב מֵאַבְרָהָם, כִּי הַקּוֹרֵא לְאַבְרָהָם אַבְרָם עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה (ברכות יג.), אֲבָל הַקּוֹרֵא לְיִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב אֵינוֹ עוֹבֵר. וַהֲגַם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ כִּי יַעֲקֹב אַהְדְּרֵיהּ קְרָא, וְלָמָּה לֹא נִלְמַד מִמַּה דְּאַהְדְּרֵיהּ לְיַעֲקֹב הֲגַם שֶׁאָמַר בּוֹ ״לֹא יִקָּרֵא״ וְאַהְדְּרֵיהּ כְּמוֹ כֵן בְּאַבְרָהָם?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁשִּׁנָּה ה׳ דְּבָרוֹ הַטּוֹב הָאָמוּר בְּיַעֲקֹב מֵהָאָמוּר בְּאַבְרָהָם, בְּמַה שֶׁאָמַר ״שִׁמְךָ יַעֲקֹב״, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן, כִּי מַה חִדֵּשׁ בָּזֶה בְּאָמְרוֹ ״שִׁמְךָ יַעֲקֹב״? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֵׁם קִבּוּעַ הוּא לְךָ. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לָדַעַת טַעְמוֹ שֶׁל הקב״ה לָמָּה בְּאַבְרָהָם הִקְפִּיד עַל אַבְרָם, וְעַל יַעֲקֹב לֹא הִקְפִּיד. וְיֵרָאֶה כִּי יֵשׁ טַעַם נָכוֹן, וְהוּא לְמַה שֶׁקָּדַם לָנוּ כִּי שְׁמוֹת בְּנֵי הָאָדָם הֵם שְׁמוֹת נַפְשׁוֹתָם, וַה׳ שָׂם שֵׁמוֹת בָּאָרֶץ וְדָרְשׁוּ זַ״ל (ברכות ז.) וְכוּ׳. וְהִנֵּה יַעֲקֹב יִהְיֶה שֵׁם נֶפֶשׁ שֶׁהָיְתָה לוֹ, וְלָזֶה הֲגַם שֶׁנִּתּוֹסֵף בּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים הַנִּקְרָא יִשְׂרָאֵל, לֹא מִפְּנֵי זֶה אָבַד הָרִאשׁוֹן, וַהֲרֵי יֶשְׁנָם לְרִאשׁוֹן גַּם שֵׁנִי וְיָכוֹל הוּא לִקָּרֵא יַעֲקֹב וְאֵין רָאוּי שֶׁיֵּעָקֵר שְׁמוֹ הָרִאשׁוֹן לַחֲלוּטִין. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם, כִּי גַּם אַחַר שִׁנּוּי שְׁמוֹ לְעִלּוּי לֹא נֶעֱקַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן, כִּי יֵשׁ בִּכְלַל אַבְרָהָם אַבְרָם, וְלָזֶה יָצָא הָאֵל לִקְרוֹת לוֹ בְּתַמִּידוּת אַבְרָהָם, וְאֵין עֲקִירָה לָרִאשׁוֹן כִּי בִּכְלַל אַבְרָהָם אַבְרָם. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי

הַיָּמִים (דברי הימים א' א:כו) "אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם". וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לְבַד אֶלָּא גַּם יִשְׂרָאֵל. גַּם דַּיֵּק בְּאָמְרוֹ "לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד" וְלֹא אָמַר "לֹא יִקָּרֵא עוֹד שִׁמְךָ" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית יז:ה), וְהָבֵן:

פסוק יב

לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק. עַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת בְּפָסוּק (בראשית כ"ו:ג') "כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ" וְגוֹ', כִּי יִצְחָק נִתּוֹסַף לוֹ זְכוּת בְּחֵלֶק אֶחָד יָתֵר עַל אַבְרָהָם, וְאוֹתוֹ נָתַן ה' גַּם כֵּן לְיַעֲקֹב.

אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לַחְזוֹר לוֹמַר "אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לוֹ, לְיַעֲקֹב, נָתַן הָאָרֶץ שֶׁיֵּאָחֵז בָּהּ, וְאִלּוּ אָמַר "לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ" תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתְּנֶנָּה לוֹ לְהַנְחִילָהּ לְזַרְעוֹ. לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר שְׁתֵּי נְתִינוֹת, אֶחָד לוֹ וְאֶחָד לְזַרְעוֹ, מַה שֶּׁלֹּא דִּקְדֵּק לוֹמַר כֵּן בְּהַבְטָחַת שְׁנֵי אָבוֹת.

פסוק טו

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וְגוֹ' אֲשֶׁר וְגוֹ' בֵּית אֵל. קָשֶׁה, וַהֲלֹא כְּבָר קָרָאוֹ כֵן, וְגַם בְּתוֹסֶפֶת "אֵל בֵּית אֵל", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (בראשית לה:ז), וּמָה חִדֵּשׁ בְּקִרְיאָה זוֹ? וְאוּלַי שֶׁהוֹסִיף לִקְרוֹת לַמָּקוֹם סְמוּךְ לְבֵית אֵל שֶׁגַּם הוּא יִקָּרֵא "בֵּית אֵל" כְּשֶׁדִּבֶּר ה' אֵלָיו בּוֹ, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד הַדִּבּוּר שֶׁהָיָה שָׁם קָרָא לוֹ גַּם כֵּן וְכוּ', שֶׁאִלּוּ לַמָּקוֹם שֶׁנִּגְלָה שָׁם אֵלָיו בְּבָרְחוֹ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֲשֶׁר דִּבֶּר":

פסוק יז

אַל תִּירְאִי כִּי גַם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא הַמּוֹרָא שֶׁמַּבְטִיחָתָהּ עָלָיו שֶׁלֹּא תִּירָא, וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי אֵימוֹת מָוֶת הָיוּ לָהּ, בַּמֶּה מְסִירָה מִמֶּנָּה הַמּוֹרָא בְּאָמְרָהּ **כִּי גַם זֶה** וְגוֹ'? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מַה כַּוָּנָתָהּ בְּאָמְרָהּ "גַּם"?

אֲכָן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב:ח) כִּי בְּנָיְמִין נוֹלְדוּ עִמּוֹ שְׁתֵּי תְּאוֹמוֹת, מַה שֶּׁלֹּא נוֹלְדוּ כֵּן עִם יוֹסֵף כִּי אִם תְּאוֹמָה אַחַת, עַד כָּאן. וְלָזֶה "וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ" אָמְרָה לָהּ הַמְיַלֶּדֶת "אַל תִּירְאִי" מִמַּה שֶּׁאַתְּ מִתְקַשֶּׁית בַּלֵּדָה שֶׁמָּא תִּסְתַּכְּנִי, כִּי יֵשׁ לָךְ הֵרָיוֹן מְשֻׁנֶּה מֵהָרִאשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי גַם** בְּתוֹסֶפֶת רִבּוּי זֶה לָךְ כֵּן, כְּאִלּוּ אָמַר "כִּי גַם בֵּן זֶה לָךְ".

עוֹד תִּרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁיִּדּוּעַ (נדה לא.) כִּי הַמְקַשָּׁה לֵילֵד בֵּבֶן זָכָר אֵינָהּ מִסְתַּכֶּנֶת, וְהַמְקַשָּׁה לֵילֵד בַּבַּת הִיא מִסְתַּכֶּנֶת, לָזֶה אָמְרָה כִּי וַדַּאי גַּם זֶה לָךְ בֵּן וְלֹא תִּסְתַּכְּנִי.

פסוק כג

בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ הֱיוֹתוֹ בְּכוֹר יַעֲקֹב, לוֹמַר שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב בּוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן דִּכְתִיב בְּסָמוּךְ "וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה", כִּי לֹא שָׁכַב מַמָּשׁ. וְהָרְאָיָה, שֶׁחָזַר וּמָנָאוֹ עִם שְׁאָר אֶחָיו, דִּכְתִיב "וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר", וְלָזֶה רָשַׁם וְאָמַר **בְּכוֹר יַעֲקֹב**, כִּי הוּא בְּכוֹר יַעֲקֹב, וְלֶהֱיוֹתוֹ טִפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל יַעֲקֹב, בְּחִינָה זוֹ תַּשְׁרֵשׁ בּוֹ הַרְחָקַת הַתִּעוּב וְלֹא תַחְשְׁדֶנּוּ.

פסוק כח

וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר "חַיִּים" בְּיִצְחָק כְּמִנְהַג הַכָּתוּב בְּאַבְרָהָם וְיַעֲקֹב, וְגַם בְּיוֹסֵף הִזְכִּיר חַיִּים דִּכְתִיב (בראשית נ:כב) "וַיְחִי יוֹסֵף", וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁמִּיּוֹם שֶׁנּוֹלַד עַד הָעֲקֵדָה לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת זוּג, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה ט') הַשְׁרוּי בְּלֹא אִשָּׁה שְׁרוּי בְּלֹא חַיִּים, וּמֵעֵת הָעֲקֵדָה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ' סה) שֶׁהִתְחִילוּ לְכֵהוֹת עֵינָיו, לָזֶה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ חַיִּים.
אוֹ אֶפְשָׁר, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הֵבִיא עִמּוֹ חַיִּים עַד הָעֲקֵדָה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ חַיִּים.

פרק לו

פסוק א

הוּא אֱדוֹם. אָמַר כֵּן שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּפָרָשָׁה זוֹ, לֶהֱיוֹת שֶׁנִּשְׁבַּע ה' לְאַבֵּד אֱדוֹם, לָזֶה הִזְכִּיר עֲשָׂו כִּי הוּא אֱדוֹם, וְהִזְכִּיר הָעִיר דִּכְתִיב (בראשית לו:ח) "בְּהַר שֵׂעִיר הוּא אֱדוֹם", אִם אֵינוֹ עִנְיָן לְעֲשָׂו תְּנֵהוּ עִנְיָן לָעִיר עַצְמָהּ. וְהִזְכִּיר בְּנֵי עֵשָׂו כִּי הֵם אֱדוֹם דִּכְתִיב (בראשית לו:יט) "וְאֵלֶּה אֲלוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם", לוֹמַר כִּי כֻּלָּם יְדֻלְקוּ בְּאֵשׁ שֶׁל בֵּית יַעֲקֹב לְצַד שֶׁכֻּלָּם נִקְרָאִים אֱדוֹם אֲשֶׁר נָתַן ה' לְיִשְׂרָאֵל, וְגַם עֲשָׂו עַצְמוֹ, וְהוּא רָמוּז בְּדִבְרֵי רַז"ל (תנחומא, צו; ירושלמי נדרים ג,ה) שֶׁאָמְרוּ עָתִיד עֵשָׂו לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית וְיָבֹא וְיֵשֵׁב בֵּין הַצַּדִּיקִים וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשִׁכוֹ מִשָּׁם וְכוּ' דִּכְתִיב (עובדיה א:ד) "וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים וְגוֹ' מִשָּׁם" וְגוֹ' ע"כ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית לו:לא) "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים":

פסוק כ

אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר וְגוֹ'. טַעַם הוֹדָעַת עִנְיָן זֶה, לְהוֹדִיעַ שִׁעוּר מַה שֶּׁנָּתַן ה' בִּזְכוּת הָאָבוֹת לְעֵשָׂו הֲגַם הֱיוֹתוֹ רָשָׁע. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה גַּם כֵּן דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת פֶּרֶק רַבִּי עֲקִיבָא (שבת פה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, חוֹרִי – שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּנֵי חוֹרִין מִנִּכְסֵיהֶם, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁיִּסְפֵּר הַכָּתוּב בִּנְתִינָתָם לְעֵשָׂו. וְאָמְרוּ עוֹד (סנהדרין צט) כִּי לְהוֹדִיעַ תִּמְנַע הֱיוֹתָהּ בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת אֲחוֹת לוֹטָן וְנַעֲשֵׂית פִּילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים:

פסוק כז

אֵלֶּה בְּנֵי אֵצֶר וְגוֹ'. יִרְמֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני משלי ב'): אִמְרָה תּוֹרָה מִפְּנֵי מָה בָּנַי עֲנִיִּים? אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "לְהַנְחִיל אוֹהֲבַי יֵשׁ וְאוֹצְרוֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא" (משלי ח:כא), פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת יִסּוּרֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה יִרְבֶּה אוֹצָרָם בָּעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה בְּנֵי אֵצֶר**, פֵּרוּשׁ אוֹתָם שֶׁחֻפְּצִים לֶאֱצֹר אוֹצָר בַּטּוֹב בַּנִּצְחִי צְרִיכִין בָּעוֹלָם הַזֶּה לִסְבּוֹל יִסּוּרִין. **בִּלְהָן** וְגוֹ', וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַיִּסּוּרִין הֵם עוֹשִׂים אוֹצָרוֹת מְלֵאִים כָּל טוּב לְמַעְלָה בְּאֶמְצָעוּתָם. וּכְיִסּוּרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי (בבא מציעא פד:) שֶׁהָיָה קוֹרֵא אוֹתָם "בּוֹאוּ אַחַי" וְגוֹ', וּמֵעַתָּה מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים הָעֶלְיוֹנִים וְלֶאֱצֹר אוֹצָרוֹת הַטּוֹב יִמְאַס בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבְתַעֲנוּגָיו וְיִקָּבֵל עָלָיו בִּלְהָן וְזַעֲוָן וָעָקָן, תַּרְגּוּם צָרָה "עָקָא", לְטוֹב לוֹ כָּל הַיָּמִים וּלְמַלְאוֹת אוֹצְרוֹתָיו.

פסוק לא

וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים וְגוֹ'. יְכַוֵּן בָּזֶה לִמְנוֹת כָּל אֲשֶׁר נִתְחַתֵּן לֶאֱדוֹם אוֹ הֶעֱמִיד לָהּ מֶלֶךְ וְכַדּוֹמֶה, כִּי הַכֹּל עוֹמֵד לְאַבְדּוֹן בִּנְפוֹל אֱדוֹם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פג), בָּצְרָה לְפִי שֶׁהֶעֱמִידָה מֶלֶךְ לֶאֱדוֹם עֲתִידָה לִלְקוֹת עִמָּהֶם, דִּכְתִיב (ישעיהו לד:ו) "זֶבַח לַה' בְּבָצְרָה", עַד כָּאן. גַּם שְׁאָר הֶעָרִים הֲגַם שֶׁבֵּינֵי בֵּינֵי קוֹדֶם שֶׁיָּבֹא גּוֹאֵל צֶבִי יִשְׂרָאֵל יִכָּנְסוּ בִּרְשׁוּת מֶלֶךְ אַחֵר, יָבוֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטַעֲנָה קְדוּמָה וְיוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף, וְאֵין צֵל הַזּוֹלֵת מַצִּילָתָהּ. **גַּם** לְקַחַת סִימָן לַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה כִּי יַאֲרִיכוּ הַיָּמִים, וְהָרְאָיָה, כִּי ה' מָנָה מַלְכֵי אֱדוֹם שֶׁקָּדְמוּ לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹתָם קָדְמוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְמַלְכוּתָם אַחַר שֶׁפָּסְקָה אַחַר מְלָכִים הָרְשׁוּמִים בַּתּוֹרָה, וּמֵעַתָּה כְּמוֹ כֵן יִמְלְכוּ יִשְׂרָאֵל כַּמִּנְיָן אֲשֶׁר מָלְכוּ בֶּאֱדוֹם (בגלות, הגהה), וַהֲגַם כִּי שֵׁשֶׁת אֲלָפִים עוֹלָם עוֹמֵד (סנהדרין צט.), יַאֲרִיךְ ה' יְמֵי טוֹבָה, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

חסלת פרשת וישלח

פרק לז

פסוק א

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פָּסוּק זֶה, שֶׁהֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ל"ה:כ"ז) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב וְגוֹ' הִיא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק", וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא יוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁיָּצָא, יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי שָׁם קָנָה יְשִׁיבָתוֹ. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן**, וְאִם לְיַחֵד הַמָּקוֹם הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּחֶבְרוֹן, וְאִם לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו הֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת "אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק"?

אֲכָן לֻֽיֵּוֹת שֶׁקָּדַם לוֹמַר בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת וְהוֹדִיעַ כִּי עֵשָׂו אָחִיו יָרַשׁ אֶת הַר שֵׂעִיר מִכֹּחַ זְכוּת אָבִיו, חָל עַל הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ יְרֻשַּׁת יַעֲקֹב. וְאָמַר **וַיֵּשֶׁב** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ מִדַּת טוּבוֹ שֶׁלֹּא הִתְנַהֵג בָּאָרֶץ אֶלָּא בְּגֵרוּת, הֲגַם שֶׁרָאָה שֶׁעֵשָׂו יָרַשׁ יְרֻשָּׁתוֹ וְהָאָדוֹן דִּקְדֵּק לוֹמַר אֵלָיו שֶׁנָּתַן לוֹ בְּיִחוּד אֶת הָאָרֶץ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת (בראשית ל"ה:י"ב) בְּפָסוּק "לְךָ אֶתְּנֶנָּה", אַף עַל פִּי כֵן לֹא עָשָׂה בּוֹ רֹשֶׁם וְהָיָה מִתְגּוֹרֵר בְּגֵרוּת כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָבִיו **בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** פְּרוּשׁ: שֶׁהָיָה מִתְנַהֵג בָּהּ כְּאֶרֶץ לֹא לוֹ אֶלָּא אֶרֶץ כְּנַעַן.

אוֹ יֹאמַר, הֲגַם שֶׁהִיא אֶרֶץ כְּנַעַן הַנִּתֶּנֶת לוֹ מוֹרָשָׁה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה גֵּר בָּהּ עַד שֶׁנִּתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַל יְדֵי תּוֹלְדוֹת יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף** וְגוֹ', וְנִמְכַּר לְמִצְרַיִם וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם, וְהֶעֱלָה אוֹתָם הַמַּבְטִיחַ לְקַיֵּם הַבְטָחָתוֹ אֶל הָאָרֶץ וְיִרְּשׁוּ נַחֲלָתָם.

פסוק ב

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה פרק י"ב) כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֵלֶּה וְגוֹ', וְכָאן פָּסַל תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו, וְאִם לָזֶה כֵּוָן לֹא הָיָה צָרִיךְ, כִּי כְּבָר נִפְסַל עֵשָׂו וְהֵיוֹצֵא מֵהַפָּסוּל פָּסוּל.

עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף**, וְהֵיכָן הֵם עֲשָׂרָה שְׁבָטִים? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:ו) מֵהֶם אָמְרוּ כִּי יְכֵוֵן לוֹמַר שֶׁהוּא הָעִקָּר, וּמֵהֶם אָמְרוּ כִּי כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לָזֶה אֵרַע לָזֶה, זֶה נוֹלַד מָהוּל וְזֶה נוֹלַד מָהוּל, וְזֶה מֵהַדְּרֹשׁ.

וַיֵּרָאֶה כְּוָנַת הַכָּתוּב הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית לז:ב), בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, קָפַץ עָלָיו רוּגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב", פְּרוּשׁ: מַה שֶּׁעָבַר עָלָיו מֵהָרוֹגֶז, שֶׁהַכָּתוּב בָּא לְהוֹדִיעַ מְכִירַת יוֹסֵף וְצַעֲרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. הוּא יַעֲקֹב הַגּוֹרֵם בְּמַה שֶּׁבִּקֵּשׁ לֵישֵׁב, דִּכְתִיב "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב", וּבָזֶה תּוֹלְדוֹתָיו הֵם אֵלֶּה "יוֹסֵף בֶּן" וְגוֹ' וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים, כִּי הָאָדָם גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבֹאֲנָה עָלָיו. כִּי אֵין דָּבָר רַע בָּא מֵהָאָדוֹן הַטּוֹב לַכֹּל, וּבְפָרַט לִידִידָיו, יַעֲקֹב וְכֵיוֹצֵא בּוֹ.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעַ שֶׁהֲגַם שֶׁעָבְרוּ כַּמָּה מְאוֹרְעוֹת רָעוֹת עַל יַעֲקֹב מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ, נִרְדָּף מֵעֵשָׂו מִלָּבָן עֲמוּס הַתְּלָאוֹת, יֵחָשְׁבוּ כֻּלָּם כְּאַיִן בְּעֶרֶךְ מְאוֹרָע זֶה שֶׁל יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה** פָּסַל מְאוֹרְעוֹת שֶׁעָבְרוּ עָלָיו כִּי כֻּלָּם כְּאַיִן יֶחְשְׁבוּ עַל יַעֲקֹב הַרְגּוּשׁוֹתֵיהֶם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד י"ב שְׁבָטִים כְּיַעֲקֹב, אֶלָּא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה פּוֹטִיפַר "וַיִּפְּזוּ זְרוֹעֵי יָדָיו" – עֲשָׂרָה הֵמָּה הַצַּדִּיקִים יָצְאוּ מֵעֲשָׂרָה אֲצְבְּעוֹתָיו, וְלֹא נִשְׁאֲרוּ לוֹ אֶלָּא שְׁנַיִם – אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְהוּא שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת** וְגוֹ', פָּסַל פְּרָט אֶחָד מֵהַי"ב שֶׁלֹּא הָיוּ בָּעוֹלָם מֵהַטַּעַם הַנִּזְכָּר.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ בְּסֵפֶר תְּהִלִּים (עז:טז) "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) שֶׁמַּעַם שֶׁיִּחֵס בְּנֵי יַעֲקֹב לְיַעֲקֹב וּלְיוֹסֵף, לֶהֱיוֹת שֶׁיוֹסֵף זָנַם בִּשְׁנֵי רָעָב וּפִרְנָסָם נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, עַד כָּאן. וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז כָּאן בְּאָמְרוֹ **תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּת יוֹסֵף הָיָה קִיּוּם לְכָל תּוֹלְדוֹתָיו. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב וְגַם יוֹסֵף. וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת מְדַבְּרִים כֵּן, דִּכְתִיב (שמות א:ב) "רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן", וּכְאִלּוּ אָמַר "וְשִׁמְעוֹן". גַּם כָּאן כְּאִלּוּ אָמַר "וְיוֹסֵף", וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לִקְרִיאַת שֵׁם כֻּלָּם עָלָיו בְּמַה שֶׁגָּמַר אוֹמֶר **בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה** וְגוֹ', וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְיָרַד מִצָּרָתָם וְעָלָה לְגָדְלָה וְהֻצְרְכוּ אֶחָיו אֵלָיו וּפִרְנָסָם וְאֶת טַפָּם, וּלְטַעַם זֶה יִקָּרְאוּ עַל שְׁמוֹ כִּי הוּא הַזָּן וּמְפַרְנֵס לְכֻלָּן:

בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה. טַעַם שֶׁהֶצְרִךְ לְסַפֵּר שְׁנֵי יוֹסֵף, נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (נה:) לְעוֹלָם יְצַפֶּה אָדָם לַחֲלוֹם טוֹב עַד עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וְכוּ', וְאִם כֵּן אִם לֹא הָיָה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִים זֶה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (קידושין כט:), הַאי דַּעֲדִיפְנָא מֵחַבְרַאי דְּנָסֵיבְנָא בְּשִׁיתְסַר וְכוּ', הֲרֵי כִּי בְּשִׁיתְסַר לֹא יִתְגַּבֵּר הַחוֹמֶר וְיֵצֶר הָרַע עַל הָאָדָם כְּמוֹ בְּשִׁיבְסַר, וְהוּא מַה שֶׁהֶצְרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי יוֹסֵף הָיָה בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַגְּעַת הַזְּמַן הָיָה בּוֹ צַד תִּגְבּוֹרֶת אֱנוֹשִׁית לְהִתְגָּרוֹת בְּאֶחָיו וּלְהָבִיא דִּבָּתָם רָעָה וְגוֹ', וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

הָיָה רוֹעֶה וְגוֹ'. קָשֶׁה, הָיָה לוֹ לוֹמַר "הָיָה רוֹעֶה הַצֹּאן אֶת אֶחָיו", כִּי לֹא לְאֶחָיו הָיָה רוֹעֶה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ **וְהוּא נַעַר** וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פָּרָשָׁה פ"ד) אָמְרוּ הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה נַעֲרוּת, וּלְדִבְרֵיהֶם לְמָּה אֶת בְּנֵי בִלְהָה, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י וְהָיָה רָגִיל אֶת בְּנֵי בִלְהָה, וְהוּא פֵּרוּשׁ רָחוֹק. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **נְשֵׁי אָבִיו**, מִי לֹא יָדַע כִּי הֵם נְשֵׁי אָבִיו? עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם** וְגוֹ', מַה הִיא דִּבָּתָם רָעָה, וְעַל מִי סָמַךְ עָלָיו הַכָּתוּב לְהָבִין אֶת הַדְּבָרִים, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב לִסְתּוֹם אֶלָּא לְפָרֵשׁ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הָיָה רוֹעֶה אֶת אֶחָיו בְּעִנְיַן הַצֹּאן, פֵּרוּשׁ בְּדֶרֶךְ אֲכִילַת צֹאן. וְאָמְרוֹ **וְהוּא נַעַר** פֵּרוּשׁ מִזְּמַן הֱיוֹתוֹ נַעַר וְהוּא מִתְגּוֹרֵר וּמִתְחַבֵּר עִם בְּנֵי בִלְהָה. וְאָמְרוֹ **נְשֵׁי אָבִיו** פֵּרוּשׁ לְחָשְׁבָם בְּגֶדֶר נְשֵׁי אָבִיו בְּאֵין הֶפְרֵשׁ מִמֶּנּוּ אֲלֵיהֶם, וּבָזֶה לֹא קָשֶׁה שֶׁקּוֹרֵא אוֹתוֹ נַעַר וְהוּא בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה כִּי חוֹזֵר אֶל זְמַן הַקּוֹדֵם. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד מֵאָמְרוֹ רוֹעֶה אֶת אֶחָיו בְּדִין הַצֹּאן – הָא לָמַדְתָּ שֶׁנֶּחְשְׁדוּ אֲצָלוֹ בִּפְרָט זֶה, וּמֵאָמְרוֹ "אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְגוֹ' נְשֵׁי אָבִיו" – הָא לָמַדְתָּ כִּי הוּא הָיָה חוֹשֵׁב כֵּן וְלֹא זוּלָתוֹ. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" הוּא עַל פְּרָטִים הַנִּרְמָזִים בְּסָמוּךְ, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּרוּחַ קָדְשָׁם שֶׁאָמַר עֲלֵיהֶם שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֵבֶר מִן הַחַי, וְהוּא הַנִּרְמָז בַּצֹּאן, וְגַם אָמְרָם שֶׁהָיוּ מְזַלְזְלִים בִּבְנֵי הַשִּׁפְחוֹת, הוּא הַנִּרְמָז בְּאָמְרוֹ "נְשֵׁי אָבִיו",

כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתָיו מַחְשְׁבוֹתָם, וּמִזֶּה יָצָא לָהֶם לְזָלְזֵל בָּהֶם. וְאוּלַי כִּי גַּם מִטַּעַם זֶה יָצָא חָשַׁד עֲרָיוֹת כְּשֶׁיִּהְיוּ נֶחְשָׁבִים בְּעֵינֵיהֶם כִּשְׁפָחוֹת וְלֹא בְּמַדְרֵגַת נָשִׁים, וְחָשַׁב יוֹסֵף כִּי כַּוָּנָתָם שֶׁל הָאַחִים כְּדַעַת הָרַמְבַּ"ם (הלכות עבדים פרק ט) בְּדִין הַבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ סְתָם, שֶׁהַוָּלָד עֶבֶד עַד שֶׁיִּפָּרֵשׁ בְּפֵרוּשׁ שֶׁבָּא עָלֶיהָ לְשֵׁם אישׁוּת. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאֶחָיו מְזַלְזְלִים בִּבְנֵי הַשִּׁפָחוֹת גִּלּוּ דַּעְתָּם כִּי מִן הַסְּתָם הַוָּלָד עֶבֶד, וְהַשִּׁפָחוֹת אֵין לָהֶם מִשְׁפַּט אֵשֶׁת אִישׁ אֲבָל אֶלָּא כִּמְפֻקַּדֶת אֲבִיו וַאֲנוּסָתוֹ שֶׁהָיוּ מֻתָּרוֹת לָהֶם לְהַזְקִק לָהֶם, וַחֲשָׁדָם שֶׁיִּשְׁכְּבוּ הָאֲנָשִׁים עִמָּהֶם וְאֵין רַע לְסִבָּרָתָם. וְלִסְבָרַת יוֹסֵף אִיפְּסָקָא הֲלָכָה כְּדַעַת הָרִי"ף (פרק ב דיבמות) שֶׁהַבּוֹעֵל סְתָם עֲשָׂאוּהּ בַּת חוֹרִין וְהַוָּלָד כָּשֵׁר, וְדִין נְשֵׁי אֲבִיו לָהֶם. וְעַל פְּרָט זֶה גַּם כֵּן נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **דִּבָּתָם רָעָה**, וְנֶעֱנַשׁ יוֹסֵף עַל הַדִּבָּר אֵיךְ יַחְשֹׁב בַּצַּדִּיקִים שֶׁיִּטְעוּ בַּדָּבָר, שֶׁהֲלֹא גַּם לְדַעַת הָרַמְבַּ"ם יוֹדֶה בְּאָדָם צַדִּיק כְּיַעֲקֹב כִּי מִן הַסְּתָם לְשֵׁם אישׁוּת בָּעַל. וְעוֹד שֶׁבְּפֵרוּשׁ אִתְמַר (תרגום יונתן בן עוזיאל ויצא ל:ד) כְּשֶׁנָּתְנוּם רָחֵל וְלֵאָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בְּחֶזְקַת מְשֻׁחְרָרִים נָתָנוּם, וּמִן הַסְּתָם יָדְעוּ הַשְּׁבָטִים בַּדָּבָר.

וְטַעַם שֶׁמְּצִינוּ הַשְּׁבָטִים שֶׁהָיוּ יַחַד בְּעֵצָה אַחַת בִּמְכִירַת יוֹסֵף, וּבְכֻלָּם הָיוּ גַּם בְּנֵי הַשִּׁפָחוֹת. אוּלַי שֶׁגַּם בָּהֶם דִּבֵּר פְּרָט אִסּוּר אֵבֶר מִן הַחַי. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּשְׁאוּ פָּנִים לְשִׁשָּׁה בְּנֵי הַגְּבִירָה וְהִסְכִּימוּ לַעֲצָתָם בִּמְכִירָתוֹ, הֲגַם שֶׁהָיָה לִבָּם שָׁלֵם עִמּוֹ.

פסוק ג

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב וְגוֹ'. הִקְדִּים לָתֵת טַעַם לְמַשְׂטֵמָתָם שֶׁל אַחִים לְאָח קָטָן וְאָמַר **וְיִשְׂרָאֵל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הֲגַם שֶׁיּוֹסֵף הוֹצִיא דִּבַּת אֶחָיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה דָּבָר רַע יוֹצֵא, כִּי הָיוּ הָאַחִים מִתְוַכְּחִים עִמּוֹ וּמוֹכִיחִים אוֹתוֹ וְסָרָה קִנְאָתָם. אֶלָּא לְצַד כִּי נוֹסַף דָּבָר זֶה שֶׁאָהַב יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' מִכָּל אֶחָיו, פֵּרוּשׁ יוֹתֵר מִכֻּלָּן יַחַד, גַּם פִּרְסֵם הָאַהֲבָה וְהוֹדִיעָהּ לָהֶם בְּמַה שֶׁעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים, וְהֵרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁיָּדְעוּ וְיָדַע אֲבִיהֶן שֶׁיָּדְעוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי** וְגוֹ'. וּמֵעַתָּה בְּבוֹא הַשִּׂנְאָה לֹא הָיָה לָהּ תִּקָּוָה לְתַקֵּן וְלָשׁוּם שָׁלוֹם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׂנְאוּ אוֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ מִמַּה שֶׁקָּדַם מַעֲשָׂיו שֶׁהֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה וְלֹא יָכְלוּ וְגוֹ', לְצַד רוֹאֶם כִּי הוּא אָהוּב מִכֻּלָּן לְאָבִיו אֵין מְצִיאוּת לְהִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ כִּי דְּבָרָיו יִצְדְּקוּ וְלֹא דִּבְרֵיהֶם, וְכֵיוָן שֶׁאֵינָם יְכוֹלִין לְהַעְמִידוֹ בְּתוֹכַחַת מְגֻלֶּה שֶׁיְּכֻלֵּם עַל אֲשֶׁר עָשָׂהוּ וְלֹא יָשׁוּב עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה אֵין מְצִיאוּת לַחְזֹר בּוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ** בְּקֹשִׁי **לְשָׁלוֹם**, פֵּרוּשׁ לַעֲשׂוֹת בְּאֶמְצָעוּת זֶה שָׁלוֹם.

פסוק ה

וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הָיָה יוֹסֵף מַגִּיד הַשִּׂנְאָה בְּמַה שֶׁהָיָה מְסַפֵּר חֲלוֹמוֹת גְּדֻלָּתוֹ מַגִּידוֹת, וּמַה גַּם אַחַר יָדְעוֹ כִּי הוּא שָׁנוּי בְּעֵינֵיהֶם, כְּאָמְרָם זְכָרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:יא) בְּפָסוּק "וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי", שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְמִיתָה. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ אוֹתָם

כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הֶעֱלוּהוּ לְמַעְלָה, וּמַעֲשֵׂה יַעֲקֹב הִיא בְּהַסְכָּמַת עֶלְיוֹנִים, וּמִזֶּה יֶחְדְּלוּ מִשְּׂנֹא אוֹתוֹ.

אוֹ יְכַוֵּן לְהוֹדִיעָם כִּי עֲדַיִן יִצְטָרְכוּ אֵלָיו וְיָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, וְאוּלַי כִּי בְּיָדָעָם כֵּן יַרְחִיקוּ הַשִּׂנְאָה, לְבַל יִנְקֹם מֵהֶם לְעֵת יִפְלוּ לְפָנָיו, כִּי הַשְּׁבָטִים יָכוֹפוּ רֹאשָׁם לִגְזֵרַת אֵל עֶלְיוֹן וּלְמִצְבֶּיהָ.

אוֹ יְכַוֵּן לְקָרֵב הַלְּבָבוֹת יַחַד, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נה:) כִּי כָּל הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה. וְאָמְרוּ עוֹד שֶׁיֵּלֵךְ אֵצֶל מְרַחֲמֵי לֵיהּ (ראש שם) וְיִפְתְּרֵנוּ לוֹ, וְיוֹסֵף חָשַׁב שֶׁבְּסַפְּרוֹ חֲלוֹמוֹתָיו לָהֶם יָדוּנוּ בְּעַצְמָן כִּי לִבּוֹ שָׁלֵם עִמָּהֶם כְּמִשְׁפַּט הָאַחִים הָאֲהוּבִים. וּלְצַד שֶׁקִּדְמָה שִׂנְאָה וְקִנְאָה – נִנְעֲלוּ שַׁעֲרֵי הָאַהֲבָה בְּלִבָּם, וְהָיוּ דָּנִים הַכֹּל לְהִשְׁתָּרְרוּת עֲלֵיהֶם וְכוּ':

וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף וְגוֹ'. הַכָּתוּב יָעִיד עָלָיו כִּי חָלַם, לְשָׁלֵל חֶשֶׁד שֶׁהָיָה בּוֹדֶה מִלִּבּוֹ שֶׁחָלַם לְהִשְׁתָּרֵר עֲלֵיהֶם. גַּם בַּחֲלוֹם שֵׁנִי הוֹדִיעַ הַכָּתוּב (בראשית לז:ט) "וַיַּחֲלֹם" לְהַצְדִּיק דִּבְרֵי יוֹסֵף.

וַיֹּסֶף לְאָחָיו. פֵּרוּשׁ, שֶׁחָלַם חֲלוֹם טוֹב שֶׁבָּזֶה הָיוּ בְּעֵינֵיהֶם קָשִׁים כַּגִּידִים, וְלֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַחֲלוֹם כִּי הוּא שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "שִׁמְעוּ נָא", וְאֵין לוֹמַר שֶׁהָיָה חֲלוֹם אַחֵר, שֶׁאִם כֵּן לָמָּה לֹא הוֹדִיעוֹ הַכָּתוּב, וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא נִתְקַיֵּים, לָמָּה יִסַּפֵּר הַכָּתוּב חֲלוֹם שָׁוְא יְדַבֵּר. וְאִם לְהוֹדִיעַ סִבַּת הַשִּׂנְאָה הִנֵּה יַסְפִּיק הַקּוֹדֵם וּשְׁנֵי הַחֲלוֹמוֹת. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהוּא הַחֲלוֹם שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, וּמִתְּחִלָּה אָמַר לָהֶם סְתָם חֲלוֹם מַעֲלָה חָלַמְתִּי, וּלְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לִשְׁמוֹעַ לוֹ חֲלוֹמוֹ לְצַד שִׂנְאָתָם הִפְסִיק בַּסִּפּוּר וְהָיָה מְחַלֶּה פְּנֵיהֶם לִשְׁמוֹעַ לוֹ וְאָמַר "שִׁמְעוּ נָא" וְגוֹ':

פסוק 1

שִׁמְעוּ נָא הַחַלּוֹם. טַעַם אָמְרוֹ "נָא". לָמָּה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לִשְׁמוֹעַ, אָמַר לָהֶם "נָא" לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נו.) כִּי עִקַּר פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם הוּא דַּוְקָא בְּיוֹמוֹ וְלֹא בְּיוֹם אַחֵר, וְלָזֶה מִתְעַנְּיִן תַּעֲנִית חֲלוֹם אֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת וְאֵינוֹ נִדְחֶה לְיוֹם אַחֵר. לָזֶה אָמַר **נָא** פֵּרוּשׁ, עַתָּה, וְלֹא תְאַחֲרוּ לִזְמַן אַחֵר כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ. גַּם יְכַוֵּן לוֹמַר לָהֶם לְבַל יַחְשְׁבוּ אוֹתוֹ כִּי כְּבָר הָלַךְ לְרַחֲמָיו וִידִידָיו וְסִפֵּר לָהֶם הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ לְטוֹבָה הִגִּידוּ, וּכְפִי זֶה בָּטְלָה מַחְשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה שֶׁחָשַׁב לְקָרֵב לִבְבוֹת אֶחָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפְּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, כִּי אֵין הוֹכָחָה שֶׁבְּחֻזְקַת אוֹהֲבִים הֵם כִּי כְּבָר קָדַם עִקַּר הַפִּתְרוֹן וּפִתְרוּהוּ לְטוֹבָה, אוֹת לָזֶה לֹא חָשׁ לָבוֹא אֶצְלָם שֶׁהֲגַם שֶׁיִּפְתְּרוּהוּ לָרָעָה כְּבָר נִתְקַיְּמִים כַּפִּתְרוֹן הָרִאשׁוֹן, לָזֶה אָמַר "נָא". וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא אָמְרוּ בְּהָרוֹאֶה (ברכות נה.) אָמַר רַבִּי בְּנָאָה, פַּעַם אַחַת חָלַמְתִּי

חֲלוֹם אֶחָד וְהָלַכְתִּי אֵצֶל עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹם שֶׁהָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וּמַה שֶּׁפָּתַר לִי זֶה לֹא פָּתַר לִי זֶה, וְכֻלָּם נִתְקַיְּמוּ בִּי, עַד כָּאן. אוּלַי דָּוְקָא שֶׁאֵין הַפִּתְרוֹנִים סוֹתְרִים, אֲבָל אִם הֵם סוֹתְרִים אֵין פּוֹתֵר שֵׁנִי מוֹצִיא מִפִּתְרוֹן רִאשׁוֹן. וְחָשׁ יוֹסֵף שֶׁיְּדוּנוּ אוֹתוֹ בָּזֶה, וְאָמַר **שִׁמְעוּ נָא** פֵּרוּשׁ, עַתָּה הוּא מְסַפֵּר הַדָּבָר וְלֹא קֹדֶם סִפְּרוֹ לְזוּלַת.

הַחֲלוֹם הַזֶּה. אָמְרוּ ה"א הַיְדִיעָה, לֶהֱיוֹת שֶׁכְּבָר הִגִּיד לָהֶם שֶׁחֲלוֹם חָלַם וְלֹא פֵּרֵשׁ הַחֲלוֹם, וְחָזַר לוֹמַר: שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה שֶׁהִגַּדְתִּי לָכֶם שֶׁחָלַמְתִּי.

פסוק ז

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ וְגוֹ'. אָמַר שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים **וְהִנֵּה**. דַּע כִּי הַחֲלוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה מַרְאֶה הַנְּבוּאָה וְהוֹדָעָה מֵהַמּוֹדִיעִים שֶׁלְּפָנֵי ה', הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת הוּא אִם יִהְיֶה הַחֲלוֹם לַחוֹלֵם בָּהִיר וְצָהִיר כַּיּוֹם יָאִיר, שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ הוּא בָּהָקִיץ מַמָּשׁ, בָּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת לְהוֹדִיעַ כִּי מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה. כִּי הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר צְעִירִים יְשַׁחֲקוּ בוֹ יִהְיֶה בִּלְבּוּל הָרַעְיוֹן וְהִגְזֶמֶת הַנַּפְשׁ. עַל כֵּן סִפֵּר יוֹסֵף וְאָמַר "וְהִנֵּה" בְּכָל פָּרָט, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁהֶרְאוּהוּ הָיָה בָּרוּר בְּעֵינֵי שִׂכְלוֹ כְּאִלּוּ הָיָה רוֹאֶהוּ עַתָּה שֶׁהוּא בְּהָקִיץ בְּהַשְׁלֶמֶת דַּעְתּוֹ, וְאֵין זֶה אֶלָּא חֲלוֹם צוֹדֵק.

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ וְגוֹ'. הֶרְאוּהוּ בַּחֲלוֹם הָאֲלוּמוֹת, הֵם חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְווֹת שֶׁעוֹשִׂים כֻּלָּם יַחַד, וְהֶרְאוּהוּ שֶׁחֲבִילָתוֹ יוֹתֵר מִתְקוֹמֶמֶת מִכֻּלָּן בְּמַעֲשֶׂה שֶׁעָבַר עָלָיו עִם אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, וְגַם נִצָּבָה שֶׁהָיְתָה שַׁלִּיט וְנִצָּב עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְעוֹד שֶׁכָּל הָאֲלוּמוֹת שֶׁל הָאַחִים מַכְנִיעִים וּמַשְׁפִּילִים לִפְנֵי זְכוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְכֻלָּן, וְזָן וּפַרְנֵס אוֹתָם, וְנִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעָם זֶה אוּלַי יָסִירוּ שִׂנְאָתָם בְּיִדְעָם הַדְּבָרִים.

פסוק ח

וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו וְגוֹ'. טַעַם כֶּפֶל **הֲמָלֹךְ אִם מָשׁוֹל**: לִהְיוֹת כִּי יֵשׁ בְּפֵרוּשׁ הַחֲלוֹם שְׁתֵּי דְּרָכִים, הָאַחַת מַלְכוּת מַמָּשׁ, וְהַשְּׁנִיָּה מֶמְשָׁלָה. וְהִנֵּה הַמַּלְכוּת הִיא בְּגֶדֶר סָפֵק בַּפִּתְרוֹן, אֲבָל הַמֶּמְשָׁלָה בְּגֶדֶר מֻחְלָט. לָזֶה הֻשִּׁיבוּהוּ עַל סָפֵק מַלְכוּת וְעַל הֻחְלֵט מֶמְשָׁלָה. כְּנֶגֶד מַלְכוּת אָמְרוּ "הֲמָלֹךְ" – הַמִּסְתַּפֵּק אַתָּה לִמְלֹךְ אֲפִלּוּ בְּגֶדֶר סָפֵק? וּכְנֶגֶד הֻחְלֵט מֶמְשָׁלָה אָמְרוּ "אִם מָשׁוֹל". וְלָזֶה תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס בְּמַלְכוּת "אַתְּ מְדַמֵּי" וּבְמֶמְשָׁלָה "אַתְּ סְבִיר". וְטַעַם כֶּפֶל "הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "הֲתִמְלֹךְ עָלֵינוּ הֲתִמְשֹׁל בָּנוּ" – נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שְׁתֵּי תְּמִיהוֹת: הָאַחַת עַל הַמַּלְכוּת מִצַּד עַצְמָהּ, אֲפִלּוּ לֹא יִהְיֶה מֶלֶךְ אֶלָּא עַל פִּנַּת הָעַמִּים דָּבָר גָּדוֹל הוּא, וְלֹא דַי זֶה אֶלָּא "תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ". שֶׁכְּבָר בָּאָה לָהֶם הַקַּבָּלָה כִּי יְהוּדָה מֶלֶךְ עַל כֻּלָּם, וְאֵיךְ יָבֹא הַחִזָּיוֹן לְהֵפֶךְ קַבָּלָה אֲמִתִּית? וְגַם אָמְרוּ "הֲתִמְשֹׁל" יִתְכַּוְּנוּ אֶל הַדֶּרֶךְ עַצְמוֹ.

עוֹד יְכוּנוּ לוֹמַר בְּכָפֶל הַדְּבָרִים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב לְמִלּוֹךְ, לָזֶה בָּא הַחֲלוֹם שֶׁתִּמְלוֹךְ וְגוֹ', וּכְמוֹ כֵן הַמָּשׁוֹל וְגוֹ', וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה "רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכָּבֶךָ סְלִיקוּ" (דניאל ב:כט).

וַיּוֹסִיפוּ עוֹד וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁלֹּא הָיָה אֶלָּא חֲלוֹם אֶחָד, טַעַם אָמְרוֹ **עַל חֲלוֹמֹתָיו** לְשׁוֹן רַבִּים. לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ בַּחֲלוֹמוֹ הַרְבֵּה פְּרָטִים: קָמָה אֲלֻמָּתִי א', וְגַם נִצָּבָה ב', וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה וְגוֹ', לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים.

וְעַל דְּבָרָיו. פֵּרוּשׁ, שֶׁדִּבֵּר אֲלֵיהֶם הַחֲלוֹם, לוּ יִהְיֶה שֶׁחָלַם כֵּן לֹא הָיָה מוֹצִיא מִפִּיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נו.) אָמַר לֵיהּ קֵיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ', הִרְהֵר כּוּלֵּיהּ יוֹמָא, לְאוֹרְתָא וְכוּ', רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכָּבְךָ וְכוּ', וְלָזֶה חָשְׁדוּ לְיוֹסֵף כִּי לֶהֱיוֹתוֹ חוֹשֵׁב מַחְשָׁבוֹת הִשְׁתָּרְרוּת עֲלֵיהֶם רַעְיוֹנָיו וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **עַל דְּבָרָיו** פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ג:יח) "עַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם" וְגוֹ', כִּי עַל יְדֵי מַעֲשָׂיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר הִתְעַסֵּק בְּהִשְׁתָּרְרוּת עַל הָאַחִים הוּא הַסּוֹבֵב לַחֲלוֹם כָּל מִן דֵּין.

אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נה:) כָּל חֶלְמָא דְּלָא וְכוּ' כְּאִגַּרְתָּא דְּלָא מִקָּרְיָא, וְהוּא אָמְרוֹ **עַל חֲלוֹמוֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו** שֶׁאֵינוֹ מַעֲלִימוֹ וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְקַיְּמוֹ בְּמַה שֶּׁמְּסַפְּרוֹ וּמְבַקֵּשׁ פִּתְרוֹנוֹ, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי חָפֵץ הוּא לִמְשׁוֹל בְּאֶחָיו, וְדָבָר זֶה יַכְפִּיל הַשִּׂנְאָה בְּהַפְלָגָה.

אוֹ יֹאמַר **עַל דְּבָרָיו**, שֶׁמְּדַבֵּר עִמָּהֶם כְּרֵעַ כְּאַח וּלְבָבוֹ חוֹרֵשׁ אָוֶן לָהֶם, וְלָזֶה תִּגְדַּל הַשִּׂנְאָה בְּסִבָּה זוֹ. עוֹד **עַל דְּבָרָיו** שֶׁאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ לְדַבֵּר לְאֶחָיו הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ פָּנִים בְּפָנִים שֶׁיִּמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם, וְזֶה יַגִּיד גּוֹבַהּ לִבּוֹ בִּפְשִׁיטוּת מְדַבֵּר גְּדוֹלוֹת וְחוֹשֵׁב כִּי הַדָּבָר פָּשׁוּט עַד גָּדֵר שֶׁלֹּא יַקְפִּידוּ עַל הַדָּבָר, וְלָזֶה גָּדְלָה שִׂנְאָתָם וְהָיָה מַה שֶּׁהָיָה.

פסוק י

וַיִּגְעַר בּוֹ וְגוֹ'. לְהָסִיר קִנְאַת הָאַחִים, וְסָתַר הַחֲלוֹם בְּקֶשְׁיַת "אֲנִי וְאִמְּךָ", כִּי מֵהַמְּנִיעָה הַמֻּחְלֶטֶת הִיא. וְהַטַּעַם כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת כִּי בְּנֵי יַעֲקֹב תַּשִּׂיגֵם הַגְּדֻלָּה מֵהָאֵמוֹת אֶלָּא דָּוְקָא מֵאֲבִיהֶם, וּמַעֲתָּה אֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ אָבִיו, וּמִמֵּילָא סָתַר הַחֲלוֹם בִּפְנֵי הָאַחִים, וּלְבָבוֹ לֹא כֵּן יַחְשׁוֹב.

פסוק יא

וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו. בַּחֲלוֹם זֶה הֵסִירוּ הַסָּפֵק שֶׁהָיָה לָהֶם בַּחֲלוֹם רִאשׁוֹן, שֶׁבָּא הַחֲלוֹם לְסִבַּת מַחְשְׁבוֹתָיו, כִּי וַדַּאי שֶׁלֹּא חָשַׁב וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתּוֹ לְהִשְׁתָּרֵר עַל אָבִיו, וְאֵין זֶה אֶלָּא הוֹדָעַת דָּבָר מֵהַשָּׁמַיִם, וְלָזֶה נִכְנְסָה בָּהֶם קִנְאָה.

פסוק יג

לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ "לְכָה" אֵצֶל אָחִיךָ, וְאִם אַתָּה חוֹשֵׁשׁ לִשְׁנָאָתָם הֲרֵינִי מְלַוֶּךָּ וְשׁוֹלְחֲךָ בִּדְבַר מִצְוָה שֶׁתֵּלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי, וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִים (פסחים ח:).

פסוק יד

לֶךְ נָא רְאֵה וְגוֹ'. עַתָּה הוּא מְפָרֵשׁ שְׁלִיחוּת הַמִּצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה, וְאָמַר **וַהֲשִׁיבֵנִי דָּבָר** – עֲשֵׂאוֹ שָׁלִיחַ לְהַחְזִיר לוֹ תְּשׁוּבָה, שֶׁבָּזֶה אֶפְלוּ לְמַאן דְּאָמַר (פסחים ח:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִים דַּוְקָא בַּהֲלִיכָתָן אֲבָל לֹא בַּחֲזָרָתָן, בִּמְצִיאוּת זֶה עֲשָׂאוֹ שָׁלִיחַ גַּם בַּחֲזָרָתוֹ, וּמֵעַתָּה הֲרֵי הוּא בָּטוּחַ שֶׁיְּשׁוּב בְּשָׁלוֹם אֵצֶל אָבִיו.

וַהֲגַם שֶׁהָיוּ אֶחָיו שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ וּשְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא, סוֹבֵר יַעֲקֹב כְּדַעַת רַבָּנָן שֶׁחוֹלְקִים עִם פְּלִימוֹ בְּפִסְחִים (דף ח') וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא, חוֹר שֶׁבֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַרְמַאי בּוֹדֵק עַד מָקוֹם שֶׁיָּדוֹ מַגַּעַת, פְּלִימוֹ אוֹמֵר, כָּל עַצְמוֹ אֵינוֹ בּוֹדֵק מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, וּפְרִיךְ, וְהָאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִיזּוֹקִים, וּמְשַׁנֵּי הֵיכִי דְּשָׂכִיחַ הֶזֵּיקָא שַׁאנִי וְכוּ' עַד כָּאן. וַחֲכָמִים שֶׁחוֹלְקִים עִם פְּלִימוֹ סוֹבְרִים שֶׁיֵּשׁ לְחַלֵּק בֵּין מְצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ לִמְצִיאוּת שְׁמוּאֵל, כִּי שָׁם שְׂכִיחַ וַדַּאי הֶזֵּיקָא כִּי יִשְׁמַע שָׁאוּל שֶׁמּוֹשֵׁחַ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ בְּמָקוֹמוֹ, וְאֵין לְךָ שְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא כָּזוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חֲשָׁשׁ שֶׁמָּא הַגּוֹי יַעֲלִיל עָלָיו אֵינוֹ קָרוֹי שְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא. וּמִמֶּנָּה נִשְׁמַע לְמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ שֶׁאֶחָיו לֹא הָיוּ וַדַּאי שְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא, כִּי לֹא יַעֲלֶה עַל דַּעַת יַעֲקֹב שֶׁכָּל כָּךְ יִשְׂנְאוּהוּ בְּגֶדֶר שֶׁלֹּא יַצִּיל מִיָּדָם שְׁלִיחוּת מִצְוָה. וְגַם הַהוּא דְּסוּלָּם רָעוּעַ שֶׁאָמְרוּ בְּקִדּוּשִׁין (דף לט:) שְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא הוּא יוֹתֵר מִבְּדִיקַת חוֹר שֶׁבֵּין יְהוּדִי לְגוֹי וּמִמְּצִיאוּת הָאַחִים שֶׁאֵינָם חֲשׁוּדִים כָּל כָּךְ לְהָרַע לַאֲחֵיהֶם. וְאוּלַי גַּם לִסְבָרַת פְּלִימוֹ יֵשׁ לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּב שְׂכִיחַ הֶזֵּיקָא בִּמְצִיאוּת זֶה שֶׁל בְּנֵי יַעֲקֹב, וּשְׁלִיחוּת מִצְוָה מַצֶּלֶת מִן הַנֶּזֶק.

וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן לָמָּה הָיָה מַה שֶּׁהָיָה לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף? יֵשׁ לוֹמַר שֶׁנֶּזֶק שֶׁתַּכְלִיתוֹ הֲטָבָה וּמַעֲלָה גְּדוֹלָה אֵינוֹ חָשׁוּב נֶזֶק.

וְעוֹד טַעַם יֵשׁ בַּדָּבָר, וְהוּא כִּי יַעֲקֹב עָלָיו הַשָּׁלוֹם דִּקְדֵּק בְּדִבָּרָיו בַּשְּׁלִיחוּת **הֲלֹא אַחֶיךָ רוֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם**. הֲרֵי גִּלָּה דַּעְתּוֹ בְּפֵרוּשׁ כִּי שְׁלִיחוּתוֹ הוּא לִשְׁכֶם, וּכְשֶׁהָלַךְ יוֹסֵף וְלֹא מְצָאָם בִּשְׁכֶם וְהָלַךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר, הֲרֵי הוּא שְׁלִיחַ עַצְמוֹ, כִּי אָבִיו לֹא שְׁלָחוֹ לְלֶכֶת לְמָקוֹם אַחֵר וְאֵין כָּאן שְׁלִיחוּת מִצְוָה, אֲשֶׁר עַל כֵּן הָיָה מַה שֶּׁהָיָה. וְיַעֲקֹב נִתְכַּוֵּן בְּמַה שֶּׁיִּחֵד לוֹ הַמָּקוֹם שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי לְמָקוֹם אַחֵר יִקְרָאֻנוּ אָסוֹן כַּאֲשֶׁר קָרָהוּ, וּבְדֶרֶךְ שְׁכֶם לֹא תִּמְצָאֲהוּ רָעָה. וְיוֹסֵף עָלָיו הַשָּׁלוֹם חָשַׁב כִּי מַה שֶּׁאָמַר לוֹ אָבִיו שְׁכֶם, הָיָה מוֹרֶה מָקוֹם לוֹ וְאֵין הַדְּבָרִים בְּדִיּוּק, וְהַשֵּׁם גִּלְגֵּל גִּלְגּוּלִים לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר זְמַם לַעֲשׂוֹת.

וַיָּבֹא שְׁכֶמָה. מָקוֹם אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ אָבִיו שָׁמָּה, וְלֹא מְצָאָם, וְהָיָה מְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם. וְלֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר הַדָּבָר, כִּי הַדָּבָר מוּבָן מֵאָמְרוֹ "וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹּעֶה" אַחַר שֶׁבָּא שְׁכֶמָה.

פסוק טז

הַגִּידָה נָּא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת בַּמֶּה יָדַע כִּי שׁוֹאֲלוֹ יוֹדֵעַ אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדָם, לוֹמַר אֵלָיו בְּפִשְׁיטוּת "הַגִּידָה נָּא". וְאוּלַי דִּיֵּק דִּבְרֵי הַשּׁוֹאֵל בְּאָמְרוֹ "לֵאמֹר מַה תְּבַקֵּשׁ", כִּי תֵּבֶת "לֵאמֹר" מְיֻתֶּרֶת. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כְּשֶׁשָּׁאַל אוֹתוֹ כִּי הוּא יֹאמַר אֵלָיו מְבַקֵּשׁוֹ, כִּי זוּלַת זֶה אֵין מָקוֹם לִשְׁאֵלַת אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיו הוּא לְבַקֵּשׁ לָדַעַת מַה הוּא מְבַקֵּשׁ, אֶלָּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי שׁוֹאֲלוֹ לְהַגִּיד לוֹ דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה הֻשִׁיבוֹ "אֶת אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ" וְיָבֹאוּ דְּבָרֶיךָ עַתָּה לְהַגִּיד לִי אֵיפֹה הֵם רוֹעִים.

פסוק יז

נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לוֹמַר **נָסְעוּ מִזֶּה** וְלֹא הִסְפִּיק אָמְרוֹ "שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים נֵלְכָה" וְגוֹ'? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) דָּרְשׁוּ כִּי הִגִּיד לוֹ שֶׁנָּסְעוּ מֵהָאָחְוָה וְהָלְכוּ לְבַקֵּשׁ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִיתוּהוּ בָּהֶם. וּלְדִבְרֵיהֶם קָשֶׁה לָמָּה לֹא נִרְתַּע יוֹסֵף לַחֲזוֹר לַאֲחוֹרָיו, שֶׁאֵין לְךָ שִׂכְיַח הֶזִּיקָא כָּזֶה, וְחַס וְשָׁלוֹם הָיָה כְּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ לְהִסְתַּכֵּן בְּעַצְמוֹ.

וְאוּלַי כִּי יוֹסֵף לֹא הֵבִין דִּבְרֵי הָאִישׁ כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ כֵּן אַחַר שֶׁנִּתְגַּלָּה מַה שֶּׁעָשׂוּ הָאַחִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יוֹסֵף הֵבִין הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "נָסְעוּ מִזֶּה" – פֵּרוּשׁ מִכָּל הַמָּחוֹז הַהוּא, וְאֵין לוֹ לְבַקֵּשׁ עוֹד בְּאוֹתוֹ מָחוֹז, וְהַטַּעַם **כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹמְרִים נֵלְכָה**. וּמִזֶּה יָדַע כִּי עָקְרוּ דִּירָתָם מִכָּל הַמָּקוֹם הַהוּא, וְלֹא הָיָה יָכוֹל לוֹמַר "הָלְכוּ דוֹתָיְנָה" שֶׁלֹּא יָדַע בְּבֵרוּר שֶׁהָלְכוּ לְדוֹתָן אֶלָּא מִדִּבְרֵיהֶם, וְסִפֵּר סִדְרָן שֶׁל דְּבָרִים. וּלְצַד שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי זֶה הָאִישׁ הוּא מֵעוֹבְרֵי דֶּרֶךְ וְלֹא מַלְאַךְ ה', הֵבִין הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטָן. וּכְפִי זֶה יָבֹא עַל נָכוֹן מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו לְדוֹתָן וַיִּמְצָאֵם". וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי יָבֹא עַל נָכוֹן, שֶׁלֹּא הֶחְלִיט לוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁהָלְכוּ לְדוֹתָן אֶלָּא שֶׁנָּסְעוּ מֵהַמָּקוֹם הַהוּא, לָזֶה הָיָה מְבַקֵּשׁ לְדַרְכּוֹ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים וַיִּמְצָאֵם בְּדוֹתָן, וְהָבֵן. וּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, כִּי הַתּוֹרָה הוֹדִיעָה שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו הַמַּלְאָךְ וְרָמַז סוֹד דָּבָר.

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ **אַחַר אֶחָיו**, פֵּרוּשׁ כִּי יוֹסֵף דָּרַשׁ דִּבְרֵי הַמַּגִּיד כִּדְרָשַׁת רַז"ל, וְהֵבִין גַּם כֵּן הַדְּבָרִים כִּפְשָׁטָן, וְהִכְרִיעַ הַפֵּרוּשׁ שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר אֵלָיו שֶׁנָּסְעוּ מִן הָאַחְוָה, אֶלָּא כִּי עוֹדָם אֶחָיו וְרֵעָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **אַחַר אֶחָיו**, פֵּרוּשׁ, אַחַר הֶעָמְדָתָם בְּמַצַּב אֶחָיו, וּפֵרַשׁ דִּבְרֵי הַמַּגִּיד כִּפְשָׁטָן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה.

וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מַה הוֹעִיל הַמַּלְאָךְ בְּהוֹדָעָה זוֹ, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִשְׁמַר יוֹסֵף? וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהַרְבּוֹת שִׂכָרוֹ כְּשֶׁיֵּלֵךְ אַחַר הָאַחְוָה כַּאֲשֶׁר כֵּן עָשָׂה. וּבָזֶה גַּם כֵּן לֹא יִקָּשֶׁה אֵיךְ הַמַּלְאָךְ יִגְרֹם לְבַטֵּל אֶת אֲשֶׁר ה' חָשַׁב לַעֲשׂוֹת לְהוֹרִיד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם לְסִבּוֹת יְדוּעוֹת גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת. אֶלָּא שֶׁיָּדַע שֶׁאֵין דְּבָרָיו מְבַטְּלִין הָעִנְיָן, אֶלָּא יֵשׁ בָּהֶם הַרְוָחַת זְכוּת שֶׁל יוֹסֵף. וְאוּלַי כִּי בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה הִשְׁלִים ה' גְּדִישַׁת סְאָה גְּדוֹלָה וְכָבוֹד אֲשֶׁר הִשִּׂיג אַחַר כָּךְ בְּמִצְרַיִם.

פסוק יח

וַיִּרְאוּ אֹתוֹ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אִמְרוֹ **וּבְטֶרֶם** וְגוֹ', אִם הוּא גְּזֵרָה לְמַה שֶׁלְּפָנָיו עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַיִּרְאוּ אוֹתוֹ מֵרָחוֹק בְּטֶרֶם יִקְרַב עֲלֵיהֶם", אוֹ הוּא הַתְחָלַת הוֹדָעָה לְמַה שֶׁלְּאַחֲרָיו עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "בְּטֶרֶם יִקְרַב וְגוֹ' הִתְנַכְּלוּ אֵלָיו" וְגוֹ'? וּלְכָל צַד קָשֶׁה: אִם נִמְשָׁךְ לְמַה שֶׁלְּפָנָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר "בְּטֶרֶם יִקְרַב", וְאִם הוּא נִמְשָׁךְ לְמַה שֶׁלְּאַחֲרָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר "וּבְטֶרֶם וְגוֹ' הִתְנַכְּלוּ". וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו לְהוֹסִיף הִרְחָקָה, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁהִרְחוּק הוּא שֶׁעֲדַיִן לֹא קָרַב אֲלֵיהֶם, אֶלָּא "וּבְטֶרֶם יִקְרַב" רְאוּהוּ מֻפְלָג בְּרִחוּק.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחוֹק** – פֵּרוּשׁ: מֵרִחוּק הִלְבָּבוֹת, שֶׁלֹּא רָאוּהוּ כִּרְאִית אַחִים לַאֲחֵיהֶם אֶלָּא כְּאִישׁ מֻרְחָק מֵהֶם. **וּבְטֶרֶם יִקְרַב** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ: וּרְאִיָּה זוֹ הָיְתָה גַּם כֵּן טֶרֶם וְגוֹ', וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "וּבְטֶרֶם" בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו הָיָה נִשְׁמָע כִּי הוּא זֶה פֵּרוּשׁ "מֵרָחוֹק" שֶׁאָמַר, לָזֶה אָמַר בְּתוֹסֶפֶת וְא"ו לוֹמַר כִּי הוּא דָּבָר אַחֵר. וְיֵשׁ עוֹד לְיַשֵּׁב הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה כִּי זֶה צוֹדֵק יוֹתֵר.

פסוק כ

וְעַתָּה לְכוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ לְכוּ, שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ הוּא אֲצָלָם הֵם יֵלְכוּ לִקְרָאתוֹ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה** בְּאוֹתוֹ עֵת עַצְמוֹ לְכוּ. וְטַעְמָם לְצַד הַזְּרִיזוּת וְהַמְּהִירוּת אֲשֶׁר לֹא יִכְלוּ לִסְבּוֹל עַד שֶׁיַּגִּיעַ אֲלֵיהֶם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא עִכְּבוּ בְּהַגִּיעוֹ אֲצָלָם אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד כַּאֲשֶׁר בָּא עָשׂוּ מַה שֶׁעָשׂוּ, וְאָמְרָם **וְנַהַרְגֵהוּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא כו:) עֶשְׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁהָרְגוּ אָדָם אֶחָד אִם כֻּלָּם יַחַד פְּטוּרִים. לָזֶה נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ וְנַהַרְגֵהוּ יַחַד, שֶׁבָּזֶה יִהְיוּ פְּטוּרִים מִדִּינֵי אָדָם:

וְאָמְרוֹ **וְנַשְׁלִיכֵהוּ** וְגוֹ' **וְאָמַרְנוּ** – פֵּרוּשׁ, שֶׁכְּשֶׁנַּשְׁלִיכֵהוּ בַּבּוֹרוֹת, מִן הַסְּתָם חוּלְדָּה וּבַרְדְּלָס הַמְּצוּיִים בַּבּוֹרוֹת יֹאכְלוּהוּ, וּבָזֶה נוֹכַל לוֹמַר "חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ", לֹא שֶׁיֹּאמְרוּ "חַיָּה רָעָה הֲרָגָתְהוּ", וּבָזֶה אֵין מוֹצִיאִין מִפִּיהֶם דְּבַר שֶׁקֶר.

וְאִם תֹּאמַר: עַל מִי סָמְכוּ שִׁבְטֵי יָהּ לַהֲרֹג אֶת הַנֶּפֶשׁ, וּמַה גַּם נֶפֶשׁ צַדִּיק אֲחִיהֶם? וַהֲגַם שֶׁיֵּעָצוּ לַהֲרֹג אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינָם חַיָּבִין כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, אַף עַל פִּי כֵן אֵינָן פְּטוּרִים מִדִּינֵי שָׁמַיִם, וַהי' יָבוֹא בְּמִשְׁפָּט.

אוּלַי שֶׁהָאַחִים דָּנוּ בּוֹ דִּין עֵד זוֹמֵם, כִּי מָצִינוּ שֶׁהוּא הֵבִיא דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם וְאָמַר דְּבָרִים שֶׁיִּתְחַיְּבוּ מִיתָה עַל עֲדוּתוֹ. הַהוּא אָמַר שֶׁאָכְלוּ אֵבֶר מִן הַחַי, הַהוּא אָמַר שֶׁהֵם בַּעֲלֵי עֲרָיוֹת, וְעַל כָּל אַחַת מֵהֶם בְּנֵי נֹחַ מִתְחַיְּבִים מִיתָה, וּבֶן נֹחַ נֶהֱרָג עַל פִּי עֵד אֶחָד בְּלֹא עֲדִים וּבְלֹא הַתְרָאָה וְעַל עֲדוּת הַקְּרוֹבִים גַּם כֵּן (רמב"ם הלכות מלכים פרק ט). אֲשֶׁר עַל כֵּן דָּנוּ בּוֹ מִשְׁפַּט עֵד זוֹמֵם וּפְטוּרִים הֵם מִדִּינֵי שָׁמַיִם. אֶלָּא דִּלְצַד דִּינֵי אָדָם אֵינָם פְּטוּרִים כִּי אֵין לָהֶם הֲזָמָה, לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לַהֲמִיתוֹ כֻּלָּן יַחַד שֶׁבָּזֶה אֵין חִיּוּב לְכֻלָּן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, אֲבָל לְדִין הַשָּׁמַיִם הֵם פְּטוּרִים מִטַּעַם שֶׁיָּדְעוּ נֶאֱמָנָה כִּי הוּא בִּקֵּשׁ לְהָרְגָם. וְכָל זֶה הוּא סִבַּת הַסִּבּוֹת לַעֲשׂוֹת ה' אֲשֶׁר זָמַם. וְאוּלַי שֶׁרָמְזוּ בְּדִבְרֵיהֶם שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה לְבַסּוֹף וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעַתָּה**, וְאָמְרוּ זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרק כא) וְאֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרַשׁ.

וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ וְגוֹ'. נִתְכַּוְּנוּ לְהוֹכִיחַ כִּי דִּבֵּר שֶׁקֶר בַּחֲלוֹמוֹתָיו, אוֹ לְצַד כִּי רַעְיוֹנָיו עַל מִשְׁכָּבוֹ סְלִיקוּ, וְהָרְאָיָה כְּשֶׁיַּהַרְגוּהוּ זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי הָיָה בּוֹדֶה מִלִּבּוֹ אוֹ רַעְיוֹנָיו וְכוּ':

פסוק כא

וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהָאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, וְיָכוֹל לַהֲרוֹג מִי שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב מִיתָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חַיּוֹת רָעוֹת לֹא יִפְגְּעוּ בָּאָדָם אִם לֹא יִתְחַיֵּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם**, פֵּרוּשׁ, מִיַּד הַבְּחִירִי, וּבָזֶה סָתַר אָמְרוֹ "וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלוֹמוֹתָיו" וְגוֹ', כִּי הַבְּחִירָה תְּבַטֵּל הַדָּבָר, וְאֵין רְאָיָה אִם יַהַרְגוּהוּ כִּי שֶׁקֶר דִּבֵּר.

לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ. פֵּרוּשׁ, לְהֶדְיָא, אֶלָּא נִהְיֶה גּוֹרְמִים לוֹ מִיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר כָּךְ **אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְׁלִיכוּ** וְגוֹ', זוֹ הָיְתָה טַעֲנָתוֹ לָהֶם, וְהוּא טַעְמוֹ כְּמוֹס עִמּוֹ, שֶׁהוּא לְהַצִּילוֹ לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו, כִּי יָדַע נֶאֱמָנָה כִּי חַיַּת הַשֵּׂדֶה הָשְׁלְמָה לוֹ, וְלֹא יֵרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ הַנִּחָשִׁים וְהָעַקְרַבִּים בְּזֶרַע יַעֲקֹב, גַּם לֹא יְעַכְּבֻנּוּ שָׁם לָמוּת בָּרָעָב, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן תִּמְצָא שֶׁתֵּכֶף וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר שֶׁחָזַר אֵלָיו לְהוֹצִיאוֹ מֵהַבּוֹר.

פסוק כג

וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף וְגוֹ'. לְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, אָמְרוֹ **כֻּתָּנְתּוֹ** הוּא הֶחָלוּק, **כְּתֹנֶת הַפַּסִּים** הוּא לְבוּשׁ הָעֶלְיוֹן שֶׁעָשָׂה לוֹ אָבִיו. וּלְפִי זֶה הָיָה לְהַקְדִּים הַפְשָׁטַת לְבוּשׁ הָעֶלְיוֹן שֶׁהוּא כְּתֹנֶת הַפַּסִּים. וּלְהָבִין כַּוָּנַת הַכָּתוּב יֵשׁ לְדַקְדֵּק עוֹד לָמָּה לֹא אָמַר "וְאֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים".

אֲכָן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁהָאַחִים לְעוֹלָם לֹא רָצוּ לְהַפְשִׁיטוֹ לַחֲלוּטִין וּלְהַנִּיחוֹ עָרוֹם, אֶלָּא לְהָסִיר מֵעָלָיו כְּתֹנֶת הַפַּסִּים שֶׁבָּהּ הָיְתָה הַקִּנְאָה בּוֹ, וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כְּשֶׁהֵסִירוּ כְּתֹנֶת הַפַּסִּים בְּרֹב הַכַּעַס וְהַשִּׂנְאָה לֹא דִקְדְּקוּ לְהָסִיר אוֹתָהּ בְּמִתּוּן וּבְנַחַת רוּחַ, אֶלָּא בְּשִׂנְאָה גְּדוֹלָה וּבְכָל כָּךְ אַכְזָרִיּוּת עַד שֶׁהֵסִירוּ עִמָּהּ גַּם הַכְּתֹנֶת שֶׁהוּא הֶחָלוּק. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ, לֹא נִשְׁאַר כִּי אִם גּוּפוֹ שֶׁל יוֹסֵף עָרוֹם, כִּי הֵסִירוּ אֶת כֻּתָּנְתּוֹ שֶׁהוּא הֶחָלוּק עִם כְּתֹנֶת הַפַּסִּים כְּשֶׁהֵסִירוּ מֵעָלָיו בְּלֹא כַוָּנָה.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָלָיו**. נִתְכַּוֵּן לְהַגִּיד הַדָּבָר, כִּי כְּתֹנֶת הַפַּסִּים הִיא הָיְתָה מַלְבּוּשׁ הָעֶלְיוֹן, וְהֵסִירוּ כָּל הַבְּגָדִים וְגַם הֶחָלוּק, כֻּלָּם יַחַד עִמָּהּ, מֵרוֹב הַכַּעַס וְהַשִּׂנְאָה.

פסוק כח

וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הִזְכִּיר עֲבָרַת אֲנָשִׁים מִדְיָנִים, אַחַר שֶׁלֹּא הָיָה הַמֶּכֶר אֶלָּא לַיִּשְׁמְעֵאלִים, כְּאָמְרוֹ "וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים". וְכֵן מוּכָח מֵהַכְּתוּבִים (בראשית לז:כה) "וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים וְגוֹ' לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים", אִם כֵּן סִפּוּר "וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים" לֹא נוֹדַע כַּוָּנָתוֹ.

עוֹד רוֹאֲנִי שֶׁאָמַר עוֹד הַכָּתוּב אַחֲרֵי זֶה (בראשית לז:לו) "וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ" וְגוֹ', אִם כֵּן מוּכָח כִּי לַמְּדָנִים מָכְרוּהוּ, וְכָתוּב רִאשׁוֹן מַכְחִישׁוֹ. עוֹד אָמַר הַכָּתוּב אַחַר כָּךְ (בראשית לט:א) "וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר מֹיֵד הַיִּשְׁמְעֵאלִים", הֲרֵי הֶעֱמִיד הַמֶּכֶר שֶׁהָיָה לַיִּשְׁמְעֵאלִים כְּאָמוּר בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן וְלֹא לַמְּדָנִים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד:כב) אָמְרוּ מְלַמֵּד שֶׁנִּמְכַּר מְכִירוֹת הַרְבֵּה, וְאֵין מִתְיַשְּׁבִים פְּשָׁטֵי הַכְּתוּבִים בָּזֶה, וְהָבֵן: **וְהַנָּכוֹן** הוּא כִּי פֵּרוּשׁ שֶׁל דְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִתְּחִלָּה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב "וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים" וְגוֹ' (בראשית לז:כה), וְדִבְרֵי יְהוּדָה שֶׁאָמַר "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים". וְלֶהֱיוֹת שֶׁאֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים זוֹ אֵינָם סוֹחֲרִים לְהִתָּגֵר בְּכָל מִין קִנְיָן זוֹלַת בְּמַה שֶׁהָיוּ נוֹשְׂאִים, וְאֵין מְצִיאוּת שֶׁיִּקְנוּ אֶת יוֹסֵף, אֲשֶׁר עַל כֵּן הִזְמִין ה' אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סוֹחֲרִים, פֵּרוּשׁ שֶׁמַּכִּירִים כָּל מִין סְחוֹרָה אֲשֶׁר תִּזְדַּמֵּן לְקִנּוֹתָהּ לְהַרְוָחָה. וְתֵדַע כִּי הַסּוֹחֵר אֵינוֹ בַּעַל הַכִּיס אֶלָּא בַּעַל הַיְדִיעָה וְהַהֶכֵּר, וּבַעַל הַכִּיס יִקְנֶה עַל פִּיו, כְּמוֹ שֶׁיִּדּוּעַ זֶה בִּפְנִנּוֹת גְּדוֹלוֹת בָּעוֹלָם, וּבְאֶמְצָעוּת אֵלּוּ הַסּוֹחֲרִים נִגְמַר הַדָּבָר שֶׁל הַמֶּכֶר לַיִּשְׁמְעֵאלִים.

וְהוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סוֹחֲרִים**, וּבְאֶמְצָעוּתָם מָכְרוּ יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים, כִּי זוּלָתָם לֹא הָיוּ הַיִּשְׁמְעֵאלִים קוֹנִים. וְהִנֵּה בֵּיוָן שֶׁבֵּין שְׁנֵיהֶם, הַמְּדָנִים וְהַיִּשְׁמְעֵאלִים, הָיָה הַמֶּכֶר, הֲרֵי יֵשׁ לְמְדָנִים חֵלֶק בָּרָוח לְצַד כִּי הֵם הַקּוֹנִים, וְלַיִּשְׁמְעֵאלִים חֵלֶק בָּרָוח לְצַד כִּי הֵם בַּעֲלֵי כִּיסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ עֶשְׂרִים כֶּסֶף. וְלָזֶה אָמַר **וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אוֹתוֹ אֶל מִצְרָיִם** (בראשית לז:לו) וְגוֹ', כִּי לְצַד שֶׁהָיָה לָהֶם חֵלֶק בּוֹ וְגַם הֵם הַיּוֹדְעִים הָעֵרֶךְ,

הֵם הָיוּ הַמּוֹכְרִים, לֹא הַיִּשְׁמְעֵאלִים כִּי אֵינָם בְּקִיאִים בְּשִׁעוּר שָׁוְיוֹ. אֲבָל גּוּפוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיָה בְּיַד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, כִּי הֵם הָעֶקְרִים שֶׁנָּתְנוּ בּוֹ כַּסְפָּם, וְלָזֶה אָמַר **וַיִּקָּנֵהוּ פּוֹטִיפַר מְיַד הַיִּשְׁמְעֵאלִים** (בראשית לט:א). דִּקְדֵּק לוֹמַר **מִיַּד** כִּי בְּיָדָם הָיָה שֶׁהוֹרִידוּהוּ שָׁמָּה, וְאֵין מְצִיאוּת לִקְנוֹתוֹ פּוֹטִיפַר זוּלַת מִמִּי שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ. וְגַם לֹא הָיוּ יִשְׁמְעֵאלִים יְכוֹלִין לְמָכְרוֹ הֵם לְבַדָּם מִבְּלִי הַמִּדְיָנִים, מִלְּבַד טַעַם שֶׁהֵן הַבְּקִיאִין בְּשָׁוְיוֹ וְיֵדְעוּ כַּמָּה שִׁעוּרוֹ, גַּם לְצַד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם חֵלֶק בָּרֶוַח צָרִיךְ שֶׁיַּסְכִּימוּ הֵם עַל הַמֶּכֶר. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שֶׁהַמִּדְיָנִים מָכְרוּ וְלָקְחוּ מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַכְּתוּבִים כַּפְּתוֹר וָפָרַח. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים רַבּוֹת, זֶה דָּרְךְּ דְּרָשׁ. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ חֲלָקִים הָרַבֵּה בְּלִקּיחָתוֹ יֵחָשֵׁב מְכִירוֹת רַבּוֹת. וּפְשַׁט הַכָּתוּב הוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וְהַדְּרָשָׁה תִּדְרֹשׁ.

וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף. אוּלַי שֶׁאַחַר שֶׁהִפִּילוּהוּ כָּל כָּךְ וּבְזוּהוּ בְּעֵרוֹם וּבְהַשְׁלָכָתוֹ לַבּוֹר, נָח קְצָת רוּגְזָם וְנִתְרַצּוּ בַּעֲצַת יְהוּדָה. וּכְנֶגֶד מַה שֶׁאָמְרוּ (בראשית ל"ז:כ') "וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלוֹמוֹתָיו" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהָיוּ מְבַקְּשִׁים אוֹפֶן לִשְׁלוֹל בְּהֶחְלֵט הֱיוֹת הַדָּבָר, אוּלַי שֶׁחָשְׁבוּ כִּי בְּאֶמְצָעוּת פְּחִיתוּת זֶה שֶׁמְּכָרוּהוּ הֲרֵי הוּא מֻחְלָט לְעֶבֶד יוֹסֵף, כִּי הַקּוֹנֵהוּ רִאשׁוֹן הֲרֵי הוּא לְעֶבֶד לוֹ וּמִן הַנִּמְנָע לָצֵאת מִתַּחַת יָדוֹ זוּלַת בְּמֶכֶר אַחֵר לְזוּלַת, וּמֵעַתָּה קָנָה שָׁם עֲבָדוּת עוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ (תהילים ק"ה:י"ז) "לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף", וַהֲרֵי הוּא מֻחְלָט הֶחְלֵט גָּמוּר מֵהִשָּׁנוֹת לְבָן חוֹרִין וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מֵעֲלוֹת לְגַדְלָה.

פסוק כט

וַיָּשָׁב רְאוּבֵן וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה טַּעֲנַת רְאוּבֵן עַל אֶחָיו בְּאָמְרוֹ **וַאֲנִי אָנָה** וגו', הֲלֹא גַּם לַעֲצָתוֹ הָיָה יוֹסֵף אָבוּד בַּבּוֹר. וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית לז:כב) "לְמַעַן הַצִּיל" וגו' לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו, זֶה הָיָה בְּלִבּוֹ לֹא בְּפִיו אֶל אֶחָיו, וְהָרְאָיָה שֶׁאָמַר יְהוּדָה (בראשית לז:כו) "מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ" וגו' אַחַר שֶׁהָיָה בַּבּוֹר. הָא לְמַדְתָּ כִּי הַשְׁלָכָתוֹ בַּבּוֹר הָיְתָה לַהֲרִיגָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה. וּמֵעַתָּה מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ "הַיֶּלֶד וגו' וַאֲנִי" וגו'?

אָכֵן כַּוָּנַת רְאוּבֵן הִיא כִּי לְצַד הֱיוֹתוֹ הוּא הַבְּכוֹר, אוֹתוֹ יַטְרִיחַ אֲבִיו לְלֶכֶת לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. וְאִם הָיָה בַּבּוֹר הָיָה מְבִיאוֹ מֵת מֵהַחַיּוֹת שֶׁבַּבּוֹר, וְהָיָה מֵשִׁיב לְאָבִיו "הִנֵּה הוּא מֵת, חַיָּה רָעָה אֲכָלְתְּהוּ", מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה אָנָה יֵלֵךְ מֵרוּחוֹת הָעוֹלָם לְבַקְּשׁוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי אָנָה אֲנִי בָא**, וְלָזֶה נִתְחַכְּמוּ וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וגו', וּבָזֶה סָלְקָה לָהּ תַּרְעוֹמֶת רְאוּבֵן.

פסוק לג

טָרֹף טֹרַף. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי שְׁתֵּי טְרֵפוֹת נִטְרַף: הָאַחַת שֶׁטָּרְפָתּוּ חַיָּה וַהֲרַגְתּוּ, וְהַשֵּׁנִיָּה שֶׁטָּרְפָה גּוּפוֹ לְמְעוֹנָתָהּ, שֶׁבָּזֶה נִתְיָאֵשׁ לְבַקֵּשׁ אַחַר עַצְמוֹתָיו לְקָבְרָם. וְזוּלַת זֶה הָיָה קָשֶׁה

לָמָּה לֹא הִשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב לְחַפֵּשׂ אַחַר עַצְמוֹת יוֹסֵף לְקַיְּם בָּהֶם מִצְוַת קְבוּרָה, וְהֵם הָאַחִים נִתְחַכְּמוּ וְאָמְרוּ "זֹאת מָצָאנוּ", פֵּרוּשׁ, לְבַדָּהּ בְּלֹא עֲצָמוֹת עִמָּהּ, וּמִזֶּה הִרְגִּישׁ כִּי הַחַיָּה גּוֹרַרְתּוֹ לִמְעוֹנָתָהּ, וְלָזֶה לֹא הִטְרִיחָם לְחַפֵּשׂ עוֹד אַחַר עַצְמוֹתָיו:

פסוק לה

וַיָּקוּמוּ כָל בָּנָיו וְגוֹ'. לֹא הוּזְכַּר כָּאן דִּבְרֵי נֶחָמָה.

וְנִרְאֶה שֶׁכְּוָנַת הַכָּתוּב הִיא, כִּי כְּשֶׁרָאוּ בָּנָיו כָּל כָּךְ אֲבֵלוּת וְשֹׁק בְּמָתְנָיו יָמִים רַבִּים, אָמְרוּ: "זֶה יַעֲשֶׂה אָדָם שֶׁמֵּת לוֹ בְּנוֹ יְחִידוֹ, אוֹ אֲפִלּוּ אֵינוֹ יְחִידוֹ אִם הָיוּ לוֹ בָּנִים מוּעָטִים יַקְפִּיד עַל חֶסְרוֹן מַהֲמוּעָט". לָזֶה נִתְחַכְּמוּ לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִתְנַחֵם מֵעַצְמוֹ, וְהוּא שֶׁנִּתְקַבְּצוּ יַחַד כָּל בָּנָיו, אַחַד עָשָׂר בָּנִים וְאַחַד עָשָׂר בָּנוֹת וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם רַבִּים הֵם, וְהָלְכוּ וְעָמְדוּ אֶצְלוֹ וּתְהִי זֹאת נֶחָמָתוֹ. כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ כָּל כָּךְ בָּנִים וּבָנוֹת אֵין רָאוּי לוֹ לְהִצְטַעֵר כָּל כָּךְ עַל בֵּן קָטָן אִם נֶעְדַּר מִן הַבָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּקוּמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנוֹתָיו** יַחַד, וְקִימָה זוֹ שֶׁל כֻּלָּן יַחַד הִיא לְנַחֲמוֹ כְּשֶׁיִּרְאֶה כִּי רַבּוּ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל לוֹ דָּבָר זֶה וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם, וַיֹּאמֶר הַטַּעַם "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי", פֵּרוּשׁ בְּגֶדֶר שֶׁאֵין לִי אֶלָּא הוּא מְיֻחָד, כִּי אֵין כְּדַי בְּכָל בָּנָיו וּבְנוֹתָיו לְהִתְנַחֵם עָלָיו כִּי אֲהֻבוֹ מִכָּל אֶחָיו לַטַּעַם הַיָּדוּעַ בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק א' קפ:).

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **וַיְמָאֵן** וְגוֹ' **כִּי אֵרֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: הֲגַם שֶׁרְאָה שֶׁמֵּאֵן הִנָּחֵם, לֹא לְמַד מִזֶּה שֶׁיּוֹסֵף חַי וְאֵין מְקַבְּלִין תַּנְחוּמִין עַל הַחַי, כִּי אָמַר טַעַם מְנִיעוּת הַנֶּחָמָה לְצַד טַעַם "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סִימָן הָיָה מָסוּר בְּיָדוֹ וְכוּ' עַד כָּאן:

וַיִּבְךְּ אוֹתוֹ. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁאָמַר דְּבָרָיו חָזַר לִבְכּוֹת עָלָיו. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אָבִיו** לְשַׁלּוֹל כָּל בָּנָיו וְכָל וְגוֹ' שֶׁלֹּא בָּכוּ בְּהִזָּכְרָתוֹ כִּי אִם אָבִיו. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה פד:כא) שֶׁהוּא יִצְחָק אָבִיו שֶׁל יַעֲקֹב וְהוּא דָּרַשׁ.

פרק לח

פסוק א

וַיֵּרֶד יְהוּדָה וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה י"ג) שֶׁהוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ, וְהַגָּאוֹן רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא אָמַר כִּי טַעְמוֹ כִּי הַבָּא מִפְּאַת צָפוֹן שֶׁל עוֹלָם לְדָרוֹמוֹ הוּא יוֹרֵד, עַד כָּאן. דְּבָרָיו צוֹדְקִים אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב תֵּבֵת "מֵאֵת אֶחָיו", שֶׁמּוֹרֶה בְּאֶצְבַּע כִּי הַיְרִידָה הָיְתָה מֵאֶחָיו, עוֹד אָמְרוֹ **וַיֵּט עַד אִישׁ** וְגוֹ', וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יָבֹא הַכָּתוּב עַל נָכוֹן כִּי "וַיֵּרֶד" לְשׁוֹן יְרִידָה יְכֻוִּן, וְתֵבַת "וַיֵּט" אִצְטְרִיךְ לְגוּפוֹ.

פסוק ב

בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי. פֵּרוּשׁ, סוֹחֵר. וְהַגָּאוֹן רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב: "וְיִתָּכֵן שֶׁהוּא כְּמַשְׁמָעוֹ". וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּדְבְּקוּ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּדָבָר שֶׁהִקְפִּידוּ עָלָיו אֲבוֹתֵיהֶם שְׁלִשְׁתָּן יַחַד, וּכְאָמְרָם בְּפִסְחִים (פסחים נ.), וְהַכָּתוּב שָׁמַר אֶת הַדָּבָר בְּמַה שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר "בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי" – פֵּירוּשׁ אָבִיהָ כְּנַעֲנִי וְלֹא הִיא כְּנַעֲנִית, וּבְאֵיזֶה אוֹפֶן יִהְיֶה הַדָּבָר אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר סוֹחֵר. וְאִלּוּ הָיָה כְּנַעֲנִי מַמָּשׁ וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עָשָׂה יְהוּדָה דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר: "וַיַּרְא שָׁם בַּת כְּנַעֲנִית" אוֹ "אִשָּׁה כְּנַעֲנִית וְשֵׁם אָבִיהָ שׁוּעַ". וְאֵין בָּזֶה תּוֹסְפוֹת תֵּיבָה עַל הַמִּכְתָּב אֲשֶׁר כָּתַב, וּלְעִנְיַן גִּלּוּי מִלְּתָא כָּזֶה נֹאמַר לִשְׁתּוֹק, וְלִכְתּוֹב וַדַּאי.

וַיִּקָּחֶהָ. פֵּרוּשׁ, כִּדְיִן לִקּוּחֵי אִשָּׁה.

פסוק יד

כִּי רָאָתָה וְגוֹ' וְהִיא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְהִיא** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וְלֹא נִתְּנָה" וְגוֹ', וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁעָלֶיהָ הוּא אוֹמֵר. וְאוּלַי כִּי שְׁנֵי דְּבָרִים אָמַר הַכָּתוּב: הָאֶחָד – כִּי רָאָתָה כִּי גָדַל שֵׁלָה, וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמוּ מַאֲמַר חָמִיהָ שֶׁאָמַר "עַד יִגְדַּל" וְגוֹ' כִּי עוֹדֶנָּה בְּבֵית אָבִיהָ, וְהַשֵּׁנִי – **וְהִיא לֹא נִתְּנָה** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁרָאָתָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵינוֹ רָאוּי שֶׁתִּנָּתֵן הִיא לוֹ לְאִשָּׁה, וְלָזֶה עָמְדָה וְעָשְׂתָה וְהִצְלִיחָה. וְצֵא וּלְמַד מַה יָּצָא מִמֶּנָּה לָעוֹלָם – מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ.

פסוק כד

הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף. הַטַּעַם מִשּׁוּם דְּבֵית דִּין שֶׁל שֵׁם גָּזְרוּ עַל זְנוּת עִם הָאֻמּוֹת, כְּאָמְרָם (עבודה זרה לו:), וּמַשְׁמַע אֲפִלּוּ אֵין שָׁם אִסּוּר עֶרְוָה לֹא הָאֻסְּרָה לִבְנֵי נֹחַ וְלֹא הָאֻסְּרָה לְיִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן גָּזְרוּ עָלֶיהָ. וְאוּלַי כִּי מָסֹרֶת הָיְתָה בְּיָדָם לִגְזֹר גְּזֵרוֹת וְלַהֲרֹג הָעוֹבֵר עַל הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה כְּשֶׁיָּדַע כִּי עִמּוֹ הָיוּ הַדְּבָרִים נִפְטָרָה, כִּי הַגְּזֵרָה הָיְתָה עַל זְנוּת גּוֹי דַּוְקָא. וְאֵין בָּזֶה גַּם כֵּן אִסּוּר עֶרְוָה כִּי כַּלָּתוֹ מֻתֶּרֶת לְבֶן נֹחַ. וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (סוטה י:) "וְלֹא יָסַף לְדַעְתָּהּ" שֶׁלֹּא פָּסַק מִמֶּנָּה עוֹד, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי הָאָב הָיָה מְיַבֵּם לְכַלָּתוֹ.

פסוק כו

צָדְקָה מִמֶּנִּי. לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי מַה שֶּׁפָּסְקוּ דִּינָהּ לִשְׂרֵפָה הָיָה לְצַד שֶׁבֵּית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם גָּזְרוּ עַל זְנוּת הַגּוֹי. אַחַר שֶׁנִּתְגַּלָּה שֶׁעִם יְהוּדָה זִנְתָה, הִיא יוֹתֵר צַדֶּקֶת מִיהוּדָה, כִּי יְהוּדָה לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא וּבְחֶזְקַת גּוֹיָה הָיְתָה וּבָא עָלֶיהָ וְעָבַר עַל גְּזֵרַת בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם, וְהוּא אָמְרוֹ "צָדְקָה מִמֶּנִּי". וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: צָדְקָה בִּדְבָרֶיהָ, וּמִמֵּילָא צָדְקָה בְּדִינָהּ, וְעוֹד לָהּ שֶׁהִיא יוֹתֵר מִמֶּנִּי בְּצִדְקוּת מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְתִּי. וְלֹא נִתְחַיֵּב יְהוּדָה עַל הוֹדָאָתוֹ

שֶׁבָּא עָלֶיהָ בְּחֻזְקַת גּוֹיָה, כֵּיוָן שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת לֹא גּוֹיָה הָיְתָה, וְדָבָר זֶה דּוֹמֶה לְמִתְכַּוֵּן לֶאֱכוֹל חֲתִיכַת חֵלֶב וְעָלָה בְּיָדוֹ חֲתִיכַת שׁוּמָן.

וְאִם תֹּאמַר: סוֹף כָּל סוֹף בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁבְּחֻזְקַת גּוֹיָה בָּא עָלֶיהָ, לָמָּה עָבַר עַל גְּזֵרַת בֵּית דִּין? לָזֶה כְּבָר תֵּרְצוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פרשה פ"ה) כִּי מֵה' מִצְעֲדֵי גֶּבֶר וְתִקֵּן עֲלִילוֹת לְהוֹצִיא לָאוֹר תַּעֲלוּמוֹת. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק (בראשית מ"ט:ט') "גּוּר אַרְיֵה" וְגוֹ':

כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁאָמַר "צָדְקָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי", נִמְצָא אוֹמֵר כִּי גַּם לֹא עָשְׂתָה פְּרִיצוּת, כִּי טַעְמָהּ עַל אֲשֶׁר לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי. וְאָתָה כִּי אָבְדָה תִּקְוָתָהּ, לָזֶה עָשְׂתָה הַדָּבָר הַזֶּה.

אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר כִּי הוּא הַגּוֹרֵם לָהּ לַעֲשׂוֹת כֵּן לְצַד שֶׁלֹּא נְתָנָהּ לְשֵׁלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **צָדְקָה** הִיא בְּמַעֲשֶׂיהָ, **וּמִמֶּנִּי** פֵּרוּשׁ, מִצִּדִּי אֲנִי הָיִיתִי סִבָּה לָהּ כִּי לֹא נְתַתִּיהָ וְגוֹ':

פסוק כח

עַל יָדוֹ שֵׁנִי לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, נִצְנְצָה בַּמְיַלֶּדֶת רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְעָשְׂתָה וְלֹא יָדְעָה מַה עָשְׂתָה. הִיא קְשָׁרָה עַל יָדוֹ שָׁנִי, וְזֶה רוֹמֵז כִּי הוּא שֵׁנִי לֹא רִאשׁוֹן, אֲבָל הִיא אָמְרָה כִּי זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה. וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** "זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה", פֵּרוּשׁ, הִיא אָמְרָה כֵּן, אָבָל כְּפִי הָאֱמֶת לְהֵיפֶךְ יַגִּיד שֵׁם הַסִּימָן, כִּי יֵשׁ אֵם לַמָּסוֹרֶת.

פסוק כט

מַה פָּרַצְתָּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי לְהֱיוֹת שֶׁיַּד הָרִאשׁוֹן תַּגִּיד כִּי הוּא הַקָּרוֹב לָצֵאת קוֹדֶם אָחִיו, וְאַף עַל פִּי כֵן דְּחָפוֹ זֶה לְרִאשׁוֹן וְסָתַר הַעֲמָדָתוֹ קוֹדֶם לוֹ, זֶה יַגִּיד הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה. וְהוּא אָמְרוֹ **מַה פָּרַצְתָּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קד:כד) "מַה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **עָלֶיךָ פָּרֶץ** מְפָרֶשֶׁת דְּבָרֶיהָ מַה הִיא הַפִּרְצָה שֶׁעָשָׂה, וְאָמְרָה "עָלֶיךָ פָּרֶץ", פֵּרוּשׁ, כִּי הַנּוֹתֵן יָד יַגִּיד כִּי הוּא בָּא עָלָיו בַּהַזְרָעָה, כִּי הַנִּכְנָס אַחֲרוֹן בַּזֶּרַע יוֹצֵא רִאשׁוֹן, וְאִם כֵּן הוּא בָּא עָלָיו וּפָרַץ גְּדֵרוֹ וְיָצָא רִאשׁוֹן. וְהוּא אָמְרוֹ "עָלֶיךָ פָּרֶץ" וְהֶבֵן. וּכְפִי זֶה פָּרֶץ רִאשׁוֹן בַּהַזְרָעָה וְרִאשׁוֹן בַּלֵּדָה כִּי לוֹ הַמְלוּכָה נְסוּכָה תִּכּוֹן עוֹלָם.

פרק לט

פסוק ב

וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו וְגוֹ'. הִנֵּה יְסַדֵּר הַכָּתוּב הַדְּרָגוֹת הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר הֶעֱלָה ה' אוֹתוֹ, כִּי מִקּוֹדֶם כְּשֶׁקָּנָאוֹ נָתְנוֹ לַעֲבוֹד עֲבוֹדַת עֲבָדִים הָעוֹבְדִים עֲבוֹדַת חוּץ, כִּי הַגְּדוֹלִים לֹא יַעֲמִידוּ לְשָׁרֵת בְּבָתֵּיהֶם אֶלָּא אֲשֶׁר יִהְיֶה אִישׁ רָאוּי וּמַצְלִיחַ, וְלָזֶה צִוָּה ה' אִתּוֹ אֶת הַהַצְלָחָה וּבָזֶה הָיָה

בְּבֵית אֲדוֹנָיו הַמִּצְרִי מִשּׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי בְּבֵית אֲדוֹנָיו** וְלֹא בְּשִׁאָר עֲבוֹדוֹת, וְעוֹד לוֹ מַדְרֵגָה אַחֶרֶת כְּשֶׁרָאָה אֲדוֹנָיו וְגוֹ' **וַיְשָׂרֶת אוֹתוֹ** פְּרוּשׁ יְחָדוֹ לְשָׁרֵת אוֹתוֹ בְּיִחוּד, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה חָשׁוּב וְלֹא יִחְיֶה חַיֵּי צַעַר כְּחַיֵּי הָעֲבָדִים הַשְּׁפָלִים. וְעוֹד לוֹ **וַיַּפְקִידֵהוּ עַל בֵּיתוֹ** הֲרֵי זֶה קָנָה מַעֲלָה עַל כָּל קִנְיַן אֲדוֹנוֹ. וְעוֹד לוֹ **וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ** וְגוֹ', וְעוֹד לוֹ שֶׁלֹּא יָדַע אִתּוֹ וְגוֹ' שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ הַנִּכְנָסִים וְהַיּוֹצְאִים וְנַעֲשָׂה הוּא שַׁלִּיט, פְּרוּשׁ מיירדומ"ו בְּלַעַ"ז, בְּכָל קִנְיַן הַמִּצְרִי:

פסוק ט

בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ. פְּרוּשׁ, לֹא שֶׁחָשַׁשׁ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי בְּצַו לָצָו, אֶלָּא לְצַד שֶׁאַתְּ אִשְׁתּוֹ הוּא הַדָּבָר הַמַּחְשִׁיךְ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי. אוֹ לִשְׁלוֹל צַד הַמַּעֲלָה.

וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה וְגוֹ'. פְּרוּשׁ, כִּי בָּזֶה אֲנִי מַפְסִיד כָּל הַטּוֹב הַמּוּשָׁג אֶצְלִי.

וְעוֹד אֲנִי מַחְסִיר עַצְמִי מִמְּקוֹר הַנְּשָׁמוֹת, כִּי דָּבָר זֶה הוּא אָסוּר גַּם לִבְנֵי נֹחַ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים".

וְעוֹד יְרֻצֶּה, כִּי אֵין לָהּ לִטְעֹן כִּי תַּסְתִּיר הַדָּבָר וְלֹא יֵדַע אֲדוֹנוֹ, וְנִמְצָא עוֹמֵד בְּמַצָּבוֹ בְּאֵין מַחְסוֹר. לָזֶה אָמַר "וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים", וְהוּא שֶׁעָשָׂאנִי בְּמַצָּב זֶה, וּמִמֶּנּוּ לֹא יִסָּתֵר דָּבָר, וְנִמְצָא מַפְסִיד מַצָּבוֹ הַטּוֹב.

פסוק יב

וַתִּתְפְּשֵׂהוּ וְגוֹ' לֵאמֹר וְגוֹ'. פְּרוּשׁ: הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת כַּוָּנָתָהּ בְּתִפְיסַת הַבֶּגֶד שֶׁכַּוָּנָתָהּ "לֵאמֹר" וְגוֹ', אֲבָל הִיא לֹא אָמְרָה כְּלוּם, אֶלָּא שָׁלְחָה יָדָהּ לְתָפְסוֹ לְהַכְרִיחוֹ "קוּם עֲשֵׂה".

פסוק יד

וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי וְגוֹ'. לְצַד שֶׁיָּדְעָה צֶדֶק יוֹסֵף בְּעֵינֵי אֲדוֹנוֹ וְלֹא יַאֲמִין לִדְבָרֶיהָ, לָזֶה נִתְכַּוְּנָה וַתִּקְרָא לָהֶם שֶׁהֵם יֹאמְרוּ בְּבוֹא אֲדוֹנֵי יוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וּבָעֲרָה בָּם אֵשׁ הַקִּנְאָה לְהַעִיד, וְהוּא אָמְרוֹ **רְאוּ הֵבִיא לָנוּ** וְגוֹ' **לְצַחֵק בָּנוּ**, שִׁתַּפְתָּם בְּצָרָתָהּ כִּי גַּם עֲלֵיהֶם גְּדֹלוֹ וְהוּא אִישׁ נָכְרִי.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רְאוּ** כִּי יְעִידוּ עַל הַדְּבָרִים כִּי כֵּן רָאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאמֹר רְאוּ", גַּם נִתְחַכְּמָה לְהִתְרַעֵם נֶגֶד הַבַּעַל, שֶׁבָּזֶה אִם יָלִיץ טוֹבָה עָלָיו תֹּאמַר: "אַף זוֹ מִן הַתּוֹכָחוֹת עָלֶיךָ תְּלוּנָתִי".

פסוק יז

וַתְּדַבֵּר אֵלָיו וְגוֹ' לֵאמֹר. פְּרוּשׁ אָמְרוֹ **לֵאמֹר** כִּי כֵן יֹאמְרוּ אַנְשֵׁי הַבַּיִת עֲדֵים בַּדָּבָר, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא חָרָה אַפּוֹ עַל יוֹסֵף אֶלָּא עַל מַה שֶּׁנִּתְנָה חוֹזֶק לִדְבָרֶיהָ מֵהוֹדָעוֹת הַזּוֹלֶת, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו** וְגוֹ' **לֵאמֹר כַּדְּבָרִים** וְגוֹ', כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לוֹמַר אֶלָּא "כִּשְׁמֹעַ

אֲדֹנָיו דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא חָרָה אַפּוֹ אֶלָּא כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁיֵּשׁ מַגִּידִים עַל הַדְּבָרִים, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאמֹר כַּדְּבָרִים" וְגוֹ'. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

לֵאמֹר כַּדְּבָרִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהֶאֱמִין בָּהּ כִּי כִּדְבָרֶיהָ כֵּן הָיָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁאָמְרָה אִשְׁתּוֹ כֵּן עָשָׂה תְּנוּעָה קְטַנָּה, וְלָזֶה לֹא יִסְרוֹ וְלֹא עָשָׂה לוֹ דָּבָר כַּמִּשְׁפָּט הַנַּעֲשֶׂה לְעֶבֶד הַנּוֹתֵן עֵינָיו בְּאֵשֶׁת אֲדוֹנוֹ.

פסוק כא

וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיֵּט וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי בְּהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה עַל הָאָדָם יוּשְׁפַּע הַנִּסְתָּר מֵהַמַּשְׂרֶה שְׁכִינָתוֹ מִמַּה שֶּׁבּוֹ, וְיָדוּעַ הוּא חֵן הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא כִּי הוּא מְקוֹר הַחֵן, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף" וּבָזֶה "וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד" פֵּרוּשׁ, מִמֵּילָא, וְאָמְרוֹ **וַיִּתֵּן חִנּוֹ** לָהֶיוֹת כִּי לֹא תַרְגִּישׁ בְּחִינַת הָרַע בְּמֶתֶק הַחֵן, לָזֶה הוּצְרַךְ ה' לְהַרְכִּיב בְּעֵין שַׂר בֵּית הַסֹּהַר אֶמְצָעִי לְעָרֵב אֵלָיו חֵן צַדִּיק, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי" וְגוֹ', וְהָבֵן:

פסוק כב

הוּא הָיָה עוֹשֶׂה. תַּרְגּוּם פֵּרֵשׁ "עַל מֵימְרֵיהּ". וְלִדְבָרָיו לָמָּה לֹא יְדַבֵּר הַכָּתוּב צַחוֹת וְיֹאמַר בְּפֵרוּשׁ "עַל פִּיו הָיוּ עוֹשִׂים"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לְהוֹדִיעַ גַּם כֵּן שֶׁהַגַּם שֶׁהָיָה הוּא הַמַּנְהִיג, לֹא הָיָה מִתְנַהֵג בִּשְׁרָרָה וּמוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִתַּשְׁמִישׁ דָּבָר אֲשֶׁר הָיוּ עוֹשִׂים שָׁם הָאֲסוּרִים, אֶלָּא יָדוֹ כְּיַד כֻּלָּן שָׁוָה, וְזֶה יַגִּיד מֶזֶג טִבְעוֹ כִּי טוֹב הוּא וּמָצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי ה' וְאָדָם.

פרק מ

פסוק ו

וְהִנָּם זֹעֲפִים. טַעַם זְעִיפַת פְּנֵי שְׁנֵיהֶם, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:), שֶׁכָּל אֶחָד חָלַם גַּם פִּתְרוֹן חֲלוֹם חֲבֵרוֹ. לָזֶה שַׂר הַמַּשְׁקִים הָיָה זוֹעֵף בְּמַה שֶׁרָאָה בְּפִתְרוֹן חֲבֵרוֹ כִּי רַע הוּא, יָרֵא גַּם לְנַפְשׁוֹ וְנִבְהָל, וְשַׂר הָאוֹפִים הֲגַם שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן חֲבֵרוֹ לְטוֹבָה, עִם כָּל זֶה לֶהֱיוֹתוֹ מוּכָן לַפֶּרְעָנוּת מַזָּלוֹ מַגִּידוֹ וְלִבּוֹ לֹא נָכוֹן עִמּוֹ.

פסוק ז

וַיִּשְׁאַל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר**, גַּם לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **בְּבֵית אֲדוֹנָיו**?

וְנִרְאֶה כִּי יִתֵּן הַכָּתוּב טַעַם לִשְׁאֵלַת יוֹסֵף לִשְׁנֵי שָׂרִים "מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם", כִּי אֵין זֶה מֵהַלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְבַקֵּשׁ לְדַעַת מַחְשָׁבוֹת הַגְּדוֹלִים. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׁאַל** יוֹסֵף **אֶת סְרִיסֵי פַּרְעֹה**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא יוֹסֵף כַּיָּדוּעַ עֶבֶד וְהֵם סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ, אַף עַל פִּי כֵן שְׁאָלָם. וְהַטַּעַם הוּא

"אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר" – יֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי לֶהֱיוֹתָם עִמּוֹ בַּמִּשְׁמָר חָשׁ כִּי זַעְפָּם עִמּוֹ הוּא, וְהַשֵּׁנִי, כִּי לְצַד שֶׁהֵם אִתּוֹ בַּמִּשְׁמָר כָּל הַפָּנִים שָׁוִים וְכֻלָּן יִקָּרְאוּ אֲסוּרִים, וּלְצַד זֶה לֹא חָשׁ לְגָדְלָתָם. וְעוֹד שֶׁהָיוּ בְּבֵית אֲדוֹנָיו, וְאֶפְשָׁר כִּי נוֹגֵעַ זַעַף זֶה לַאֲדוֹנוֹ, וְשָׁאַל מִשְׁפַּט עֶבֶד נֶאֱמָן לַאֲדוֹנוֹ לְפַקֵּחַ בְּעִנְיָנָיו, וְלָזֶה שְׁאָלָם לֵאמֹר אֵלָיו "מַדּוּעַ" וְגוֹ'.

דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם**, כִּי אֵין לוֹמַר שֶׁפָּנֵיהֶם רָעִים לְצַד אָסְרָם בְּבֵית מִשְׁמָר, כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ חָדָשׁ, וְהָיָה לָהֶם לְהֶיוֹת כֵּן גַּם אֶתְמוֹל גַּם מִשִּׁלְשׁוֹם.

פסוק ח

וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ' וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ. פֵּרוּשׁ, אֵין פּוֹתֵר בַּמְצִיאוּת לְפוֹתְרוֹ בְּשׁוּם אוֹפֶן, וְזֶה הֵיפֶךְ מֵהָאָמוּר בְּפַרְעֹה (בראשית מא:ח) "וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם", פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיוּ פּוֹתְרִים אֶלָּא לֹא פָּתְרוּ אֶת הַחֲלוֹם פִּתְרוֹן הַמִּתְקַבֵּל.

הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים. רוֹצֶה לוֹמַר כִּי הוּא יִפְתּוֹר. וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּהוּ כִּי מִתְגַּדֵּל בַּדָּבָר, וְאָמַר כִּי ה' יֵשׁ לוֹ פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הַרְבֵּה וְהוּא אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "סַפְּרוּ נָא לִי". **עוֹד** נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **פִּתְרֹנִים** לְשׁוֹן רַבִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּהָרוֹאֶה (ברכות נה:), כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וּפִתְרוּ חֲלוֹם שֶׁל רַבִּי בְּנָאָה, וּמַה שֶּׁפִּתַּר זֶה לֹא פִּתַּר זֶה, וְכֻלָּם נִתְקַיְּמוּ, עַד כָּאן. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּמְצֵא לַחֲלוֹם הַרְבֵּה פִּתְרוֹנִים וְכֻלָּם צוֹדְקִים.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **נָא** לִשְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד כִּי פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם לֹא יַצְדִּיק אֶלָּא אִם יִפְתְּרֻנּוּ בְּיוֹמוֹ וְלֹא לְאַחַר זְמַן, כִּי כָּל דִּבְרֵי הַחֲלוֹם יְכַוְּנוּ יַחְדָּיו בְּיוֹמוֹ. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאֵין מִתְעַנְּין תַּעֲנִית חֲלוֹם אֶלָּא בְּיוֹמוֹ וַאֲפִילוּ בְּשַׁבָּת (שבת יא.), לָזֶה אָמַר **סַפְּרוּ נָא לִי**, פֵּרוּשׁ, עַתָּה, לְשְׁלוֹל שֶׁלֹּא יְאַחֲרוּ עַד יוֹם אוֹ יוֹמַיִם אַחַר שֶׁיּוּסַר עִצְבוֹן נַפְשָׁם.

וְטַעַם שֵׁנִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:) כִּי הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה, וְלָזֶה חָשׁ יוֹסֵף שֶׁיְּקַדֵּימוּ לְסַפֵּר חֲלוֹמוֹתָם לְזוּלַת מִבַּלְעָדָיו וְיִתְקַיֵּם פִּתְרוֹן הַזּוּלַת. לָזֶה אָמַר **סַפְּרוּ נָא**, פֵּרוּשׁ: עַתָּה סַפְּרוּ לִי כְּדֵי לְהַקְדִּים פִּתְרוֹנוֹ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פּוֹתְרֵי חֲלוֹמוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, וְכֻלָּן פָּתְרוּ חֲלוֹמוֹ שֶׁל רַבִּי בְּנָאָה וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, אוֹמַר אֲנִי כִּי דַּוְקָא אִם לֹא יִהְיוּ הַפִּתְרוֹנִים סוֹתְרִין זֶה אֶת זֶה, אֲבָל אִם הָיוּ סוֹתְרִים, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר: רִאשׁוֹן יֹאמַר כִּי יוֹצִיאוּהוּ מֵהַמִּשְׁמָר לְגָדְלָה וְשֵׁנִי יֹאמַר שָׁם יֵשֵׁב עַד מוֹת – אֵין מִתְקַיְּמִים אֶלָּא רִאשׁוֹן, וְלָזֶה אָמַר יוֹסֵף סַפְּרוּ עַתָּה, שֶׁבָּזֶה יִבְטַח כִּי יִתְקַיְּמוּ פִּתְרוֹנוֹ.

פסוק ט

בַּחֲלוֹמִי – פֵּרוּשׁ, לְהֱיוֹת שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן חֲלוֹם חֲבֵרוֹ, כְּאֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה:), לָזֶה אָמַר **בַּחֲלוֹמִי**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר חָלַמְתִּי לְעַצְמִי:

פסוק יד

כִּי אִם זְכַרְתַּנִי וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁהִתְנָה עָלָיו שֶׁלֹּא יִתְקַיֵּם הַפִּתְרוֹן הַטּוֹב אֶלָּא בִּתְנַאי "אִם זְכַרְתַּנִי", וְטַעַם יוֹסֵף שֶׁשָּׂם בִּטְחוֹנוֹ בּוֹ לְצַד כִּי רָאָה חֲלוֹמוֹ יַגִּיד בְּשׂוֹרָה טוֹבָה, כִּי יִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְגֶפֶן כְּאָמְרָם בְּפָסוּק (חולין צב.) **וְהִנֵּה גֶּפֶן לְפָנָי** וְגוֹ', וְאִם לֹא בָּא הַחֲלוֹם אֶלָּא לְדָבָר הַנּוֹגֵעַ לְשַׂר הַמַּשְׁקִים הָיָה דַּי לַה' לְהַרְאוֹתוֹ שְׁנוֹתֵן הַכּוֹס עַל כַּף פַּרְעֹה, אֶלָּא וַדַּאי הֶרְאוּהוּ עַל יוֹסֵף שֶׁהוּא הַגֶּפֶן שֶׁהָיָה לְפָנָיו שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר. וְאָמְרוֹ **וְהִיא כְּפֹרַחַת** פֵּרוּשׁ שֶׁתַּפְרִיחַ וְתַעֲלֶה הַגֶּפֶן. **נִצָּהּ** פֵּרוּשׁ יִתְעַלֶּה מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה. וְהוּא שֶׁהוֹדִיעוֹ מִכְּלַל הַפִּתְרוֹן וְאָמַר לוֹ "כִּי אִם זְכַרְתַּנִי" וְגוֹ'.

וְאַחַר הֱאֶמֶת כֵּן הָיָה, שֶׁעַל יָדוֹ נִתְעַלָּה יוֹסֵף, וְסָבַר יוֹסֵף שֶׁיְּפָרֵשׁ לוֹ הַדָּבָר הַנֶּאֱמַר לוֹ בַּחֲלוֹם וְגִלָּה לוֹ סוֹדוֹ. וְטַעַם שֶׁנֶּעֱנַשׁ יוֹסֵף, כִּי טָעָה בְּחִשְׁבּוֹ כִּי מֵרְצוֹנוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים תִּהְיֶה מַעֲלַת יוֹסֵף, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁאֱמֶת כִּי ה' יַעֲשֶׂה הַדָּבָר עַל יָדוֹ אֲבָל לֹא לִרְצוֹנוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שָׁעַל כָּרְחוֹ דִּבֵּר אֶל פַּרְעֹה "וְשָׁם אִתָּנוּ" (בראשית מא:יב). וּבְמַרְאֵה הַחֲלוֹם שֶׁהוֹדִיעוֹ הַדָּבָר לְשַׂר הַמַּשְׁקִים כְּדֵי שֶׁיִּתְבַּשֵּׂר יוֹסֵף בַּדָּבָר, לֹא שֶׁיָּשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בּוֹ.

פסוק טו

כִּי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי. טַעַם כָּפֶל **גֻּנֹּב** וְגוֹ', לֵאמֹר כִּי שְׁנֵי גְּנֵבוֹת נַעֲשׂוּ בּוֹ: גְּנֵבַת הַגּוּף וּגְנֵבַת דַּעַת הַקּוֹנִים שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁהוּא עֶבֶד שֶׁבָּזֶה קָנוּ אוֹתוֹ מֵהֶם, לָזֶה אָמַר גְּנֵבָה שְׁתֵּי פְּעָמִים. וּמַעֲתָּה הִנֵּה הוּא לְעַצְמוֹ וְאֵין גּוּפוֹ קָנוּי לַלּוֹקֵחַ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן יוֹסֵף לִסְתּוֹר נִימוּס מִצְרִיִּם שֶׁאֵין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לוֹבֵשׁ וְכוּ' (בראשית רבה פט,ז), וּלְצַד שֶׁרָאָה בַּחֲלוֹם כִּי יַעֲלֶה לְגָדֻלָּה אָמַר לְהָסִיר טָעוּת הַנִּשְׁמָע כִּי הוּא עֶבֶד. וְאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הִקְפִּיד ה' עַל דָּבָר זֶה כִּי צָרִיךְ אָדָם לְהָרִים מִכְשׁוֹלוֹ, וְלֹא הִקְפִּיד ה' אֶלָּא עַל אָמְרוֹ זְכַרְתַּנִי וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **וְגַם פֹּה** פֵּרוּשׁ, בָּעִיר הַזֹּאת, **לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה**, וְכַהוֹכָחָה שֶׁהוֹכִיחוּ מֵהַשִּׂמְלָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן בראשית ל"ט:י"ד) כִּי בָּדְקוּ שִׂמְלַת הַמִּרְשַׁעַת וּמָצְאוּ שֶׁקֶר בִּימִינָהּ. וְאֶת זֶה שִׁלֵּם יוֹסֵף לְכֹהֲנֵי פַּרְעֹה שֶׁבָּדְקוּ הַשִּׂמְלָה וְהוֹצִיאוּ מֵעָלָיו לָשׁוֹן הָרַע, לָזֶה נָתַן לָהֶם חֹקֶם בַּמִּשְׁלָם אֲשֶׁר קָצַב לָהֶם פַּרְעֹה (בראשית מ"ז:כ"ב), כִּי זוּלַת זֶה הָיָה חוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם מַחֲשָׁבוֹת, כִּי "וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי" (בראשית מ"א:מ') אָמַר אֵלָיו פַּרְעֹה.

פסוק טז

וַיַּרְא שַׂר הָאוֹפִים כִּי טוֹב. פֵּרוּשׁ, הוּא שֶׁחָלַם פִּתְרוֹן שֵׂר הַמַּשְׁקִים רָאָה כִּי טוֹב פָּתָר, פֵּרוּשׁ: עַל נָכוֹן, וְהוּא עַד שֶׁרָאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַצְדִּיק וַדַּאי כִּי הוּא זֶה הַפִּתְרוֹן.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי טוֹב** דִּבֵּר לוֹ בְּפִתְרוֹנוֹ, וּכְאִלּוּ אָמַר כִּי פָּתַר טוֹב וְלֹא רַע, וְחָשַׁב שֶׁאוּלַי גַּם אוֹתוֹ יְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה. וְתִקְוָתוֹ מַפַּח נָפֶשׁ, כִּי הֶרְאוּהוּ הַגָּלוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֹאכְלוּ הָעַמִּים הַנִּמְשָׁלִים לְעוֹפוֹת, כְּאָמְרוֹ (בראשית ט"ו:י"א וְתַרְגּוּם יוֹנָתָן שָׁם) "וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים", אֶת יִשְׂרָאֵל הָרְמוּזִים לַלֶּחֶם, דִּכְתִיב (תהילים י"ד:ד') "אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם". גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **עַל רֹאשִׁי** כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם עֶלְיוֹנִים עַל כָּל הָעַמִּים. וְתִמְצָא שֶׁבַּחֲלוֹם שַׂר הַמַּשְׁקִים לֹא הִזְכִּיר שֶׁשָּׁתָה פַּרְעֹה אֶת הַכּוֹס אֶלָּא נְתִינָתוֹ בְּיָדוֹ לְכָבוֹד וּלְמַעֲלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן חֲלוֹם שַׂר הָאוֹפִים שֶׁהִגִּיד אֲכִילַת הָעוֹפוֹת מִן הַסַּל.

פסוק יח

זֶה פִּתְרוֹנוֹ. טַעַם אָמְרוֹ כֵּן בְּפִתְרוֹנֵי הַחֲלוֹמוֹת, נִתְכַּוֵּן לְהַשְׁלִיט הַדִּבּוּר שֶׁל הַפִּתְרוֹן עַל הַמַּחְשָׁבָה, שֶׁבָּזֶה הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה, כִּי הַמַּחְשָׁבָה מִתְהַפֶּכֶת כְּפִי הַדִּבּוּר הַשּׁוֹלֵט עָלֶיהָ. וְדַוְקָא אִם יֹאמַר "זֶה פִּתְרוֹנוֹ" שֶׁבָּזֶה מַשְׁלִיט הַדִּבּוּר. וּכְמוֹ כֵּן תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר בְּדֶרֶךְ זֶה בְּפִתְרוֹן חֲלוֹם פַּרְעֹה, כַּאֲשֶׁר אֲבֹאֵר שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

פסוק כג

וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא שָׁכְחוֹ בַּתְּחִלָּה, לֹא זָכַר שְׁמוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלָיו יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית מ:יד) "זְכַרְתַּנִי".

וְעוֹד מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁשְּׁכָחוֹ גַּם מִלִּבּוֹ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁהֶחְלִיט שֶׁלֹּא לְזָכְרוֹ, נִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ, כִּי אִם הָיָה בְּלִבּוֹ וּבְדַעְתּוֹ צַד אֶחָד לְזָכְרוֹ, בְּאֶמְצָעוּת זֶה הָיָה קָצָת נִזְכָּר, אֶלָּא לְצַד הֶחְלֵט הַדָּבָר נִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ (מלבו). וְאוּלַי יִרְמֹז עוֹד **וַיִּשְׁכָּחֵהוּ** שֶׁהָיָה מַשְׁכִּיחוֹ מִלִּבּוֹ וּמִדַּעְתּוֹ עֵת עָלוֹת עַל זְכרוֹנוֹ עַד עֵת קֵץ שֶׁפָּקַד ה' אֶת יוֹסֵף וַיַּזְכֵּרֵהוּ. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּשְׁכָּחֵהוּ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וַיִּשְׁכַּח הוּא, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא שְׁכָחוֹ וַיַּזְכֵּרֵהוּ לְטוֹבָה, וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ', וְאָז שַׂר הַמַּשְׁקִים זָכַר אוֹתוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ.

חסלת פרשת וישב

פרק מא

פסוק א

וַיְהִי מִקֵּץ. טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן צַעַר, כִּי עַתָּה יַתְחִיל לְסוֹבֵב סִבַּת גְּלוּת מִצְרַיִם. וְהֶגֶם שֶׁהַגָּלוּת כְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָתוֹ מִשָּׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת, הֲלֹא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי לֹא נִגְזַר שֶׁיִּהְיֶה בְּמִצְרַיִם שֶׁהוּא כּוּר הַבַּרְזֶל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י:) וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַאֲבַ"ד (הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה פֶּרֶק ו) כִּי הַמִּצְרִים הוֹסִיפוּ לְצַעֵר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיַּעֲבִדוּם וְעִנּוּ" וְגוֹ' (בראשית טו:יג).

עוֹד אָמַר לְשׁוֹן צַעַר לְצַד בְּשׂוֹרַת רָעָב, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּבָיְכוֹל לוֹ צַר בְּצָרַת עוֹלָמוֹ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י:) בְּפָסוּק (שמות יד:כ) "וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה" וְגוֹ':

עוֹד יִרְמוֹז לְצַעֲרוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק שֶׁנִּתְעַכֵּב עַד שֶׁשָּׁלְמוּ שְׁתֵּי שָׁנִים אַחַר חֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים, כִּי אָז הָיָה לוֹ לְצֵאת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט:ב) וְזֶה לְשׁוֹנָם: בְּשִׁבִּיל שֶׁאָמַר "כִּי אִם זְכַרְתַּנִי וְהִזְכַּרְתַּנִי" נִתּוֹסְפוּ שְׁתֵּי שָׁנִים", הֲרֵי שֶׁהוֹסִיפוּ לוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים בְּצַעַר. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט:ב): "וַיְהִי מִקֵּץ" – "קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ". וּלְפִי זֶה יְכַוֵּן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַיְהִי" מִסִּבַּת "קֵץ" שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע שֶׁנִּקְרָא "קֵץ כָּל בָּשָׂר", וְהוּא סִבָּה לְצַעֲרוֹ שֶׁל צַדִּיק שְׁנָתַיִם יָמִים. וּבָזֶה הִרְוַחְנוּ גַּם כֵּן תְּחִלַּת זֶה הַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל שְׁנָתַיִם שֶׁהוּא לַחֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁהָיָה זְמַן זְכִירַת יוֹסֵף לְטוֹבָה. וְטַעַם שְׁתֵּי שָׁנִים בְּשִׁבִּיל שֶׁאָמַר "זְכַרְתַּנִי וְהִזְכַּרְתַּנִי", כְּנֶגֶד כָּל זְכִירָה מָנַע ה' זִכְרוֹנוֹ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא זְמַן הַזִּכָּרוֹן.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **מִקֵּץ שְׁנָתַיִם** לוֹמַר שֶׁהָיָה בַּזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁחָלְמוּ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁהַחֲלוֹם יַגִּיד דָּבָר צוֹדֵק וְלֹא יְדַבֵּר שָׁוְא.

וּפַרְעֹה חוֹלֵם. הִנֵּה לְצַד שֶׁהִיא תְּחִלַּת הַהוֹדָעָה הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "חָלַם פַּרְעֹה" אוֹ "וַיַּחֲלוֹם פַּרְעֹה". אָכֵן הַכָּתוּב מוּסָב אֶל עִנְיַן רֹאשׁוֹן שֶׁסִּפֵּר בַּפָּרָשָׁה שֶׁקִּדְמָה חֲלוֹמוֹ שֶׁל שַׂר הַמַּשְׁקִים לְעִנְיָנוֹ, הוֹסִיף לוֹמַר וּפַרְעֹה גַּם כֵּן חוֹלֵם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי אִם שַׂר הַמַּשְׁקִים לֹא רָצָה לְזָכְרוֹ עַל יְדֵי חֲלוֹמוֹ, עָשָׂה ה' שֶׁגַּם פַּרְעֹה יַחֲלוֹם וּבָזֶה נִתְחַיֵּב בְּעַל כָּרְחוֹ לְזָכְרוֹ. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ' וּפַרְעֹה גַּם הוּא חוֹלֵם וְגוֹ' וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים בְּעַל כָּרְחוֹ לֵאמֹר וְגוֹ' וְשָׁם אִתָּנוּ וְגוֹ' וַיִּפְתָּר לָנוּ" וְגוֹ'.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חוֹלֵם בְּתִמְידוּת חֲלוֹם זֶה, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁחָלַם, וּלְסוֹף שְׁנָתַיִם חָלַם וְלֹא שָׂכַח.

יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּפַרְעֹה חוֹלֵם** לוֹמַר שֶׁגַּם פַּרְעֹה עַצְמוֹ הִרְגִּישׁ בַּחֲלוֹמוֹ כִּי הָיָה חוֹלֵם חֲלוֹם. לְצַד רְאוֹתוֹ דְּבָרִים מֻפְלָאִים כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר, הִרְגִּישׁ כִּי אֵין זֶה מֵהַדְּבָרִים הַהוֹוִים בָּעוֹלָם וְאֵין זֶה אֶלָּא חֲלוֹם. וְכַוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדָעָה זוֹ הִיא לְהַגִּיד סִימָנֵי הַחֲלוֹם אֲשֶׁר יִצְטַדֵּק, וְהוּא כַּאֲשֶׁר יַרְגִּישׁ הָאָדָם בַּחֲלוֹם כִּי הוּא שָׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לְהַבְחִין דָּבָר עַד שֶׁיִּשְׁכִּיל לָדַעַת דְּבָרִים שֶׁלֹּא יִתָּכֵן הֱיוֹת בְּהָקִיץ, וְיַרְגִּישׁ כִּי הוּא חוֹלֵם. זֶה יַגִּיד כִּי אֵין חֲלוֹמוֹ בִּלְבוּל הַדַּעַת וְעִרְבּוּב הַשֵּׂכֶל וְרוּחוֹת יִתְעַלְּלוּ בּוֹ, אֶלָּא מוֹדִיעִים אוֹתוֹ עֶלְיוֹנִים לְמַעְלָה עֲתִידוֹת.

פסוק ב

מִן הַיְאֹר עוֹלוֹת וְגוֹ'. הָיָה לוֹ לוֹמַר **עוֹלוֹת שֶׁבַע פָּרוֹת מִן הַיְאֹר**, כִּי מִן הָרְאוּי יִזְכֹּר הָעוֹלֶה וְאַחַר כָּךְ מָקוֹם שֶׁעוֹלֶה מִשָּׁם. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי כָּל הֱוָיָתָן הָיְתָה מִן הַיְאוֹר, וְלָזֶה הִקְדִּים הַמְהַוֶּה וְאַחַר כָּךְ הַמִּתְהַוֶּה מִמֶּנּוּ. וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת עוֹלוֹת מִן הַיְאוֹר" יִהְיֶה הַנִּשְׁמָע כִּי הַפָּרוֹת עָבְרוּ דֶּרֶךְ הַיְאוֹר וְעָלוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא מֵהַיְאוֹר נִמְצְאוּ. לָזֶה אָמַר "מִן הַיְאוֹר עוֹלוֹת שֶׁבַע פָּרוֹת" לוֹמַר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִמְצְאוּ. וּמִזֶּה הִרְגִּישׁ גַּם כֵּן כִּי הוּא חוֹלֵם חֲלוֹם וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וּפַרְעֹה חֹלֵם" (בראשית מא:א). וְטַעַם שֶׁהֶרְאוּהוּ מַרְאֶה זֶה לְהַגִּיד כִּי מֵהַיְאוֹר עַצְמוֹ יִתְהַוּוּ שְׁנֵי הַדִּמְיוֹנוֹת, וְהוּא שֶׁפָּתַר יוֹסֵף שֶׁהֵם שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע וְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב, וּשְׁנֵיהֶם הֵם מִתְהַוִּים מֵהַיְאוֹר עַצְמוֹ אִם יַעֲלֶה אוֹ לֹא יַעֲלֶה, וְלָזֶה רָאָה בַּחֲלוֹם כִּי הַפָּרוֹת הֱוָיָתָן הָיְתָה מֵהַיְאוֹר.

פסוק ג

עוֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיְאֹר. פֵּרוּשׁ עַל אוֹפֶן שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁכָּל מְצִיאוּתָם מִן הַיְאוֹר הָיָה. וְהֵגַם שֶׁלֹּא אָמַר "מִן הַיְאוֹר עוֹלוֹת" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּרִאשׁוֹנוֹת, סָמַךְ עַל אָמְרוֹ תֵּבַת "אַחֲרֵיהֶן" שֶׁהוּא כַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן שֶׁמֵּהַיְאוֹר הוּא הַתְחָלַת הֱוָיָתָן.

פסוק ז

וַיִּיקַץ וְגוֹ' וְהִנֵּה חֲלוֹם. אוּלַי כִּי בַּחֲלוֹם הַשִּׁבְּלִים לֹא הִכִּיר בּוֹ בַּחֲלוֹמוֹ כִּי הָיָה חוֹלֵם, וְהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁהָיָה בְּהָקִיץ לְרוֹב בְּהִירוּת הַדָּבָר, וְהִכִּירוֹ בְּלֹא בִּלְבּוּל כְּדֶרֶךְ הַחוֹלֵם, אֶלָּא אַחַר שֶׁעָמַד מִשְּׁנָתוֹ אָז הִכִּיר לְמַפְרֵעַ כִּי הָיָה חוֹלֵם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּיקַץ פַּרְעֹה** וְהִנֵּה מָצָא עַצְמוֹ כִּי חֲלוֹם הָיוּ הַדְּבָרִים וְלֹא בְּהָקִיץ:

פסוק ח

וַאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם וְגוֹ'. אָמַר **אוֹתָם** לְצַד שֶׁהָיוּ שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת, וְהֵגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב לְשׁוֹן יְחִיד "אֶת חֲלוֹמוֹ", כְּשֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא מָצָא פּוֹתֵר, דִּקְדֵּק לוֹמַר "אוֹתָם" שֶׁכָּל שְׁנֵי הַחֲלוֹמוֹת אֵין פּוֹתֵר לָהֶם.

וְאָמְרוּ **לְפַרְעֹה** לְלֹא צֹרֶךְ, נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "לְפַרְעֹה" כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי שֵׁם פַּרְעֹה אֵינוֹ שֵׁם הָעֶצֶם אֶלָּא שֵׁם הַמַּלְכוּת, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו שֹׁר הַמַּשְׁקִים "פַּרְעֹה קָצַף" וְגוֹ', וְאֵין מֵהַמּוּסָר שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם הַמֶּלֶךְ בְּפָנָיו כְּסֵדֶר זֶה, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהוּא שֵׁם הַמְּלוּכָה. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י תהלים לד:א), וּמֵעַתָּה בָּא לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִתְקַבֵּל פִּתְרוֹנָם אֶצְלוֹ, כִּי לְצַד שֶׁהַחֲלוֹם הָיָה לַמֶּלֶךְ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט) כִּי חֲלוֹמוֹת הַמְּלָכִים יַגִּידוּ דְּבָרִים הַנּוֹגְעִים לִכְלָלוּת הַמַּלְכוּת, וְהַדַּעַת כֵּן נוֹתֶנֶת, וְהֵם לֹא הָיוּ פּוֹתְרִים פִּתְרוֹן שֶׁנּוֹגֵעַ לַמַּלְכוּת אֶלָּא פִּתְרוֹנִים שֶׁל הֶדְיוֹטוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט) אָמְרוּ "לְפַרְעֹה" – שֶׁלֹּא הָיָה מִתְקַבֵּל פִּתְרוֹנָם לוֹ, וְדִבְרֵיהֶם הָיוּ נִשְׁמָעִים אִם הָיָה אוֹמֵר "וְאֵין פּוֹתֵר וְגוֹ' לוֹ".

פסוק ט

וַיְדַבֵּר שַׂר וְגוֹ' לֵאמֹר וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוּ **לֵאמֹר**, גַּם אָמְרוּ **אֶת** וְלֹא אָמַר אֶל. וְאוּלַי שֶׁלֹּא דִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכֵחַ אֶלָּא לְחַכְמֵי מִצְרַיִם לֵאמֹר לְפַרְעֹה, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁכָּל דְּבָרָיו הֵם דֶּרֶךְ נִסְתָּר לֹא לְנוֹכֵחַ, "פַּרְעֹה קָצַף וַיִּתֵּן" לְשׁוֹן נִסְתָּר.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר אֶת חֲטָאַי** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁב שֶׁאֲנִי זוֹכֵר אֶת אֲשֶׁר עָבַר עָלַי מִיסּוּרֵי הַמֶּלֶךְ, אֶלָּא אַדְרַבָּה אֲנִי אוֹמֵר פִּחְיתוּתִי וְגַרְעוֹנִי כִּי אֲנִי הוּא הַחוֹטֵא, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר אֶת חֲטָאַי** וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** כִּי הוּא עֵת הַצוֹרֶךְ, כִּי זוֹלַת זֶה הָיָה מַעֲלִים זִכְרוֹן מַעֲשָׂיו הַפְּחוּתִים. גַּם בָּזֶה נָתַן טַעַם לָמָּה שֶׁלֹּא הוֹדִיעַ הַדָּבָר מִקּוֹדֶם, כַּחִיּוּב הַמּוּטָל עַל קְרוֹבֵי הַמֶּלֶךְ לְהוֹדִיעַ דָּבָר חָדָשׁ כָּזֶה, כִּי לֹא הָיָה לְהַזְכִּיר עוֹד שִׁגְיוֹנוֹ. וְאָמַר **חֲטָאַי** לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר כִּי חָשׁוּב בְּעֵינָיו אֵת אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּהוּ לַחֲטָאִים רַבִּים. אוֹ אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרָמֹז גַּם לְחֵטְא זֶה שֶׁמָּנַע הַהוֹדָעָה עַד עַתָּה, לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים "חֲטָאַי".

פסוק טו

וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ. פִּרוּשׁ, שֶׁהָיוּ לוֹ פּוֹתְרִים, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה צוֹדֵק הַחֲלוֹם עַל פִּי הַפּוֹתְרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וּפוֹתֵר אֵין אוֹתוֹ**, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁיִּפְתּוֹר פִּתְרוֹן שֶׁיִּצְטַדֵּק עִם הַחֲלוֹם.

וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְגוֹ' – צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר**. עוֹד אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע**, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִפְתּוֹר קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁמַע, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ פּוֹתֵר חֲלוֹם".

אֲבָל הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁנִּתְחַכֵּם פַּרְעֹה לְחַיֵּב יוֹסֵף לִפְתּוֹר הַחֲלוֹם מִבְּלִי תֵּת אֱמַתְלָאוֹת, וּבָא בְּטַעֲנָה לוֹמַר כִּי הוּא יוֹסֵף פִּיו הֶעִידוֹ כִּי הוּא פּוֹתֵר חֲלוֹמוֹת, וּמֵעַתָּה לֹא יִמָּנַע מֵחֲלֶקֶת, אוֹ יִפְתּוֹר חֲלוֹמוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, אוֹ יִתְחַיֵּב עַל אֲשֶׁר רִמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּא פּוֹתֵר וְאֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתּוֹר אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה אַחַר הָאֱמֶת שֶׁאָמַר לְשֹׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים (בראשית מ:ז) "סַפְּרוּ נָא לִי"

וְגוֹ', וּמִן הַסְּתָם שֹׂר הַמַּשְׁקִים הוֹדִיעַ הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵם לְפַרְעֹה, אוֹ פַּרְעֹה בָּחַן כִּי לֹא יַגִּידוּ שָׁרָיו חֲלוֹמוֹת לְנַעַר עִבְרִי עֶבֶד אִם לֹא שֶׁשָּׁאַל הוּא לְהַגִּידוֹ. וּמֵעַתָּה יִתְחַיֵּב לְפִתּוֹר חֲלוֹמוֹ שֶׁל פַּרְעֹה לְצַדֵּק דְּבָרָיו.

פסוק טז

וַיַּעַן יוֹסֵף לֵאמֹר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֵשִׁיבוֹ לְמַה שֶּׁטָּעַן בְּתֵיבַת **לֵאמֹר** כִּי הוּא אוֹמֵר לִשְׁמֹעַ חֲלוֹם לִפְתּוֹר, **בִּלְעָדָי** לֹא הָיוּ כֵן הַדְּבָרִים, וּמַה שֶּׁאָמַר הוּא כִּי אֱלֹהִים יַמְצִיא פִּתְרוֹנִים לַחֲלוֹמוֹת עַל יַד בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכֵּן אָמַר יוֹסֵף לְשַׂר הַמַּשְׁקִים וְשַׂר הָאוֹפִים (בראשית מ:ח) "הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים", פֵּרוּשׁ, לֹא יֶחְסְרוּ הַפִּתְרוֹנִים, וְאָמַר "סַפְּרוּ לִי" אוּלַי יִמָּצֵא פִּתְרוֹן, וּלְעוֹלָם אֵינוֹ מְיֻחָד עַצְמוֹ לוֹמַר כִּי הוּא מְפַשֵּׁר חֲלוֹמוֹת, וּכְמוֹ כֵן הוּא אוֹמֵר לוֹ **אֱלֹהִים יַעֲנֶה** וְגוֹ'. וְהֶצְרֵךְ לוֹמַר "יַעֲנֶה שְׁלוֹם", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁלֹּא יַקְפִּיד אִם יִהְיֶה פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם מַגִּיד רָעָתוֹ, כִּי מֵה' מַעֲנֶה דָּבָר, וְלֹא יַקְפִּיד לוֹמַר כִּי הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפֶּה. וְנָתַן טַעַם בְּאָמְרוֹ "שְׁלוֹם פַּרְעֹה" כִּי הַמֶּלֶךְ יִשְׂתַּנֶּה בְּדָבָר זֶה, וְלִזֶּה אִם יַגִּיד רַע לֹא מִמֶּנּוּ יֵצְאוּ הַדְּבָרִים, וּכְמוֹ כֵן הוּא אָמְרוֹ עַתָּה **אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה**.
עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֱלֹהִים יַעֲנֶה**, כִּי אֵין סֵדֶר אוֹפֶן פִּתְרוֹנוֹ כְּסֵדֶר פִּתְרוֹן בַּר הֶדְיָא (ברכות נו.) וְכֵיוֹצֵא בּוֹ, שֶׁיִּטֶּה הַחֲלוֹם לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, אֶלָּא אֲמִתּוּת מַשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים, וְלָזֶה אָמַר "אֱלֹהִים" וְגוֹ':

פסוק כה

אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.) שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְרִיז עֲלֵיהֶן, וְהֵם שׂוֹבַע וְרָעָב וּפַרְנָס, וְהוּא אָמְרוֹ "אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עוֹשֶׂה" בִּכְבוֹדוֹ שֶׁלֹּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, הִגִּיד וְגוֹ', שׂוֹבַע – אֵלּוּ שְׁנֵי שׂוֹבַע, רָעָב – אֵלּוּ שְׁנֵי רָעָב, פַּרְנָס – "יֵרָא פַּרְעֹה אִישׁ" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ מִי זֶה הָאִישׁ, אַף עַל פִּי כֵן אַחַר הָאֱמֶת תְּמַהּ גּוֹרְלוֹ בְּמַה שֶּׁמָּנַע הַפִּתְרוֹן מִכָּל חֲכָמָיו וְגִלָּה לוֹ אֶת יוֹסֵף עַל יְדֵי שַׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁסִּפֵּר לוֹ הָעוֹבֵר עָלָיו, וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְנִתְגַּלָּה לוֹ יוֹסֵף, וַיְשִׁיתֵהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וְאָמְרוֹ **הִגִּיד לְפַרְעֹה** פֵּרוּשׁ שֶׁיֵּשׁ סִפּוּק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תִּקּוּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף (בראשית מא:לג) "יֵרֶא פַּרְעֹה וְגוֹ' וְחֻמַּשׁ" וְגוֹ':

פסוק כז

יְהִיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן עַל שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע, לְצַד שֶׁגַּם בַּיָּמִים הָהֵם הָיוּ שְׁנֵי שָׂבָע וְאֵין דָּבָר חָדָשׁ כָּל כָּךְ, אֶלָּא שֶׁיִּתְרַבֶּה הַשָּׂבָע כְּאָמְרוֹ (בראשית מא:כט) "שֶׂבַע גָּדוֹל" שֶׁהַחִדּוּשׁ הוּא הֱיוֹת הַשָּׂבָע גָּדוֹל, לָזֶה לֹא אָמַר אֶלָּא דָּבָר חָדָשׁ מֻפְלָא שֶׁהוּא שְׁנֵי רָעָב.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁהַשָּׂבָע אֵינוֹ אֶלָּא לְצוֹרֶךְ תִּקּוּן שְׁנֵי רָעָב, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף שֶׁצִּוָּה לְלַקֵּט תְּבוּאוֹת שְׁנֵי שָׂבָע לִשְׁנֵי רָעָב, לָזֶה לֹא הִזְכִּיר אֶלָּא שְׁנֵי הָרָעָב כִּי הוּא עִקַּר הוֹדָעַת הַחֲלוֹם אֵלָיו.

פסוק כט

הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים וְגוֹ'. דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם** שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא אָמַר בָּאָרֶץ סְתָם כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, לוֹמַר כִּי הַשָּׂבָע אֵינוֹ אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲבָל הָרָעָב הוּא בְּכָל הָעוֹלָם, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר "וְכִלָּה הָרָעָב" לֹא אָמַר אֶרֶץ מִצְרַיִם בִּלְבַד אֶלָּא "אֶת הָאָרֶץ", בֵּין אֶרֶץ מִצְרַיִם בֵּין שְׁאָר הָאֲרָצוֹת, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה, דִּכְתִיב (בראשית מא:נו) "וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ", וּבַשָּׂבָע אָמַר הַכָּתוּב (בראשית מא:נג) "וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם", הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא הָיָה שָׂבָע אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם". וְהוֹדַעַת דָּבָר זֶה לְיוֹסֵף הָיְתָה מִמַּה שֶׁרָאָה כִּי הַפָּרוֹת הָיוּ כָּל כָּךְ דַּקּוֹת וְרָעוֹת, מִזֶּה דָּן שֶׁאִם הָיָה הַשּׂוֹבַע בָּעוֹלָם לֹא הָיוּ בְּמִצְרַיִם כָּל כָּךְ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, כִּי יָבִיאוּ לֶחֶם מִשְּׁאָר הָאֲרָצוֹת, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהָרָעָב הוּא בְּכָל הָעוֹלָם וּבָזֶה אֵין מִפְלָט לָהֶם, וְהַשָּׂבָע אֵין לוֹ מַמָּה לְהוֹכִיחַ כִּי יִהְיֶה בְּכָל הָאֲרָצוֹת.

פסוק לב

וְעַל הִשָּׁנוֹת וְגוֹ'. רָמַז לִשְׁנֵי דְּבָרִים: עַל הַכֶּפֶל וְעַל הַשִּׁנּוּי, שֶׁלֹּא בָּא הַחֲלוֹם שְׁנֵי כַּחֲלוֹם רִאשׁוֹן "שֶׁבַע פָּרוֹת" וְגוֹ', שֶׁאָז יַחְשֹׁב כִּי דִּמְיוֹן הָרִאשׁוֹן עָשָׂה רוֹשֶׁם בְּדַעְתּוֹ וְעָלָה עַל מִשְׁכָּבוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים, וְלָכֵן בָּא הַחֲלוֹם בְּסֵדֶר חָדָשׁ "שֶׁבַע שִׁבֳּלִים" וְגוֹ'. הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד כִּי נָכוֹן הַדָּבָר וּמֵעִם הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו הַחֲלוֹם וְלֹא דִּמְיוֹן כּוֹזֵב.
וְאָמְרוֹ **וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁבָּא הַחֲלוֹם כָּפוּל בְּלַיְלָה אֶחָת וְלֹא בָּא בִּשְׁנֵי זְמַנִּים מְרֻחָקִים, לוֹמַר אֵלָיו שֶׁהַזְּמַן קָרוֹב הוּא וְלֹא לִזְמַנִּים רְחוֹקִים יַגִּיד.

פסוק לג

וְעַתָּה יֵרֶא וְגוֹ'. טַעַם יוֹסֵף שֶׁנַּעֲשָׂה יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְהוּא לֹא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם, כִּי בָא לָתֵת לוֹ טַעַם אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ ה' אֶת אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה, כִּי הוּא כְּדֵי שֶׁיַּפְקֵד פְּקִידִים וְגוֹ'. עוֹד לֶהֱיוֹת שֶׁהֶרְאוּהוּ בַּחֲלוֹם שֶׁבָּלְעוּ הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת לַפָּרוֹת הַבְּרִיאוֹת, זֶה יַגִּיד כִּי יִתְפָּרְנְסוּ שְׁנֵי רָעָב מִשְּׁנֵי שָׂבָע, וְלָזֶה אָמַר **יֵרֶא פַּרְעֹה** וְגוֹ':
אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם. לְדַעַת אוֹפֶן אוֹצְרוֹת הַתְּבוּאָה לְבַל תֵּרָקֵב, וְזֶה מֵהַתְּבוּנָה. וְאָמְרוֹ **וְחָכָם** שֶׁיּוֹדֵעַ כְּלָלִיּוּת הַחָכְמוֹת, לְדַעַת חָכְמַת הַתִּשְׁבּוֹרֶת וְהַהַנְדָּסָה וְהַמִּסְפָּר. וְהִקְדִּים "נָבוֹן" כִּי הוּא דָּבָר הַמְעַכֵּב יוֹתֵר כְּדֵי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַתְּבוּאָה.

פסוק לד

יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה. כַּוָּנַת הַדְּבָרִים הֵם כִּי הִשְׂכִּיל יוֹסֵף שֶׁטַּעַם הַחֲלוֹם הוּא לְצַד כִּי ה' מֵבִיא שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע בְּשֶׂפַע יוֹתֵר עַל שְׁאָר הַשָּׁנִים, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַתְּבוּאָה לְשֶׂבַע שְׁנֵי רָעָב. וְזוֹלַת הוֹדָעַת הַחֲלוֹם, כְּשֶׁתָּבוֹא תְּבוּאַת שָׁנָה רִאשׁוֹנָה מְרֻוַּחַת, אָז כְּשֶׁתָּבוֹא שָׁנָה שְׁנִיָּה יִתְרַשְּׁלוּ זוֹרְעֵי תְּבוּאָה, כִּי יֹאמְרוּ: "הֲרֵי עָשְׂתָה תְּבוּאָה שָׁנָה רִאשׁוֹנָה לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים". וְגַם לְצַד הָרִבּוּי תְּזוֹל הַתְּבוּאָה וְיִתְעַצְּלוּ מִטְּרוֹחַ בַּחֲרִישָׁה וּזְרִיעָה וּמַכְשִׁירֶיהָ, וְגַם הַזּוֹרְעִים בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה כְּשֶׁיִּתְבָּרֵךְ יוֹסִיפוּ עוֹד לְהִתְעַצֵּל מִלְּזָרוֹעַ עוֹד, וּמַה גַּם בַּעֲבוֹר שֶׁלֹּשׁ אוֹ אַרְבַּע שָׁנִים הֵן לֹא יַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה לִזְרוֹעַ וְלַחֲרֹשׁ. אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹדִיעַ אֱלֹהִים כִּי מַה שֶּׁהוּא נוֹתֵן בְּיוֹתֵר בְּשָׁנִים אֵלּוּ הוּא לְמִזּוֹן שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, וְלָזֶה אָמַר לְפַרְעֹה **יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה וְיַפְקֵד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל הוּא בְּמַעֲשֶׂה זֶה וְגַם יְעַשֶּׂה לַאֲחֵרִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל אָדָם בְּדָבָר זֶה בַּהֶכְנַת שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִזְרוֹעַ בְּכָל הַיְכֹלֶת.

וְחֻמַּשׁ – פֵּרוּשׁ, יְזָרֵם לְבִלְתִּי הִתְרַשֵּׁל מִטַּעַם רְאוֹת הַדָּבָר מְרוּבֶּה בְּיוֹתֵר. אוֹ יֹאמַר **וְחֻמַּשׁ** שֶׁיְּקַח הוּא מִכּוּלָּן חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה, הֲגַם שֶׁהַמִּשְׁפָּט הוּא מַעֲשֵׂר (שמואל א ח:יז) יִקַּח בְּשָׁנִים אֵלּוּ חֲמִישִׁית בְּשִׂכַר הוֹדְעַת הַדָּבָר מִמֶּנּוּ, וְגַם שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם חֶסֶד שֶׁכָּל הַתְּבוּאָה שֶׁתִּהְיֶה לְפַרְעֹה לֹא נִשְׁלַח בָּהּ יָד אֶלָּא תִּהְיֶה עוֹמֶדֶת לְפַרְנָסָתָם לְמָכְרָהּ לָהֶם בִּשְׁנֵי הָרָעָב, כְּאָמְרוֹ "וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן". בָּזֶה רָמַז לְמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ כִּי לֹא יִשְׁלַח יָד בָּהּ, גַּם שֶׁלֹּא יִמְכּוֹר מֵהַתְּבוּאָה לְזוֹלַת בִּשְׁנֵי רָעָב עַד שֶׁיִּקְדְּמוּ הֵם לִקְנוֹת צָרְכָּם, וּכְמוֹ שֶׁאֲפָרֵשׁ בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

פסוק לו

לְשֶׂבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם כָּל דָּבָר יִהְיֶה סִפּוּק אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְנֵס רַעֲבוֹנָם, וְאַחַר כָּךְ לִשְׁאָר אֲרָצוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר סִיפּוּר רָעָב מִצְרַיִם **וְלֹא תִכָּרֵת הָאָרֶץ** וְגוֹ', כָּאן כָּלַל כָּל הָאָרֶץ.

פסוק לח

הֲנִמְצָא כָזֶה וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר הֲנִמְצָא **אִישׁ אֲשֶׁר** וְגוֹ' **כָּזֶה**, כִּי אָז הָיָה נִשְׁמָע כִּי נִמְצָא אִישׁ אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ אֱלֹהִים אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ בְּדוֹמֶה, וְלֹא כֵן נִתְכַּוֵּן לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁלֹּא נִמְצָא מִין זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוּחַ וְגוֹ', לֹא מִמֶּנּוּ וְלֹא מִקְצָתוֹ.

פסוק לט

אֵין נָבוֹן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֵין נָבוֹן וְחָכָם שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה כְּמוֹתְךָ, שֶׁאַתָּה יֵשׁ בְּךָ רוּחַ אֱלֹהִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה, שֶׁהוּא יוֹתֵר מִנָּבוֹן וְחָכָם:

פסוק מג
אַבְרֵךְ וְנָתוֹן וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ הָיוּ קוֹרְאִין לְפָנָיו, לְהוֹדִיעַ וּלְהַשְׁמִיעַ כִּי הוּא הַשַּׁלִּיט בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כְּמֶלֶךְ.

פסוק מד
אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הַמַּלְכוּת הִיא שֶׁלִּי, כִּי 'פַּרְעֹה' שֵׁם מַלְכוּת יַגִּיד. **וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אַחֲרָיו תִּהְיֶה מַעֲלָתוֹ שֶׁבִּלְעָדָיו לֹא וְגוֹ', וְלָזֶה אָמַר בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם הַזְכָּרַת מַעֲלָתוֹ בְּאָמְרוֹ "אֲנִי פַרְעֹה" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

פסוק מו
וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. פֵּרוּשׁ, לְדַעַת שְׁדוֹתֶיהָ, לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר יָכִין עֲשׂוֹת, וְגַם אוֹצְרוֹתֶיהָ לְהָכִין מְקוֹמוֹת הַצְּרִיכִין לֶאֱצֹר וְהַהֲכָנוֹת כְּפִי תְּבוּנוֹתָיו.

פסוק מח
וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפֵרוּשׁ (בראשית מא:לד) "וְחֹמֶשׁ אֶת" וְגוֹ' שֶׁיִּטּוֹל הַחוֹמֶשׁ, יִהְיֶה פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל אוֹכֶל** פֵּרוּשׁ הַנּוֹגֵעַ לְחֵלֶק הַמֶּלֶךְ כָּרָאוּי בִּדְבָרֵי יוֹסֵף, וְלִכְשֶׁנִּפְרַשׁ אָמְרוֹ "וְחֹמֶשׁ" – וְיִזְרֵז, אֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ **וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל** כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁהָיָה קוֹנֶה כָּל הַתְּבוּאָה שֶׁעָשְׂתָה הַשָּׁנָה בְּיוֹתֵר עַל הַשָּׁנִים, כִּי לְצַד שֶׁהוּא דָּבָר יָתֵר לְזוֹרְעֵי אֲדָמָה יִמְכְּרוּ הַנּוֹתָר.

פסוק מט
עַד כִּי חָדַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: חָדְלוּ לִסְפֹּר אוֹצְרֵי הַתְּבוּאָה אֲשֶׁר לְיוֹסֵף, לְצַד כִּי אֵין מִסְפָּר מֵהַמְּבִיאִים, שֶׁלֹּא הָיוּ סוֹפְרִים לְצַד טֹרַח שֶׁבַּת מַדְּהֵבָה וְלֹא מָדְדוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיאוּ. וַהֲגַם שֶׁהָיוּ מְבִיאִין חֹמֶשׁ, לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וְחֹמֶשׁ", אַף עַל פִּי כֵן הָיוּ מְחַלְּקִים הַתְּבוּאָה לַחֲמִשָּׁה חֲלָקִים וְנוֹתְנִים חֵלֶק אֶחָד, וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים כַּמָּה עוֹלֶה לַחֶשְׁבּוֹן הַמּוּבָא. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: "עַד כִּי חָדַל סוֹפְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף לִסְפֹּר כִּי אֵין מִסְפָּר" לַתְּבוּאָה מֵהַמְּבִיאִים, וְיִצְטָרֵךְ לִסְפֹּר הַפְּרָט וּלְצָרֵף הַחֶשְׁבּוֹן, לָזֶה חָדַל לִסְפֹּר.

פסוק נ
וּלְיוֹסֵף יֻלַּד וְגוֹ'. קָשֶׁה הַכָּתוּב עִם שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, לוֹמַר הַשָּׂגַת הַטּוֹב שֶׁל יוֹסֵף בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע, כִּי מִלְּבַד כִּי צָבַר בָּר הַרְבֵּה וְהִצִּילִיחַ, גַּם כִּי נִזְכַּר לְטוֹבָה בַּבָּנִים, וּקְרִיאַת שֵׁם בָּנָיו כֵּן יַגִּיד כִּי הוּא שִׂבַּע רָצוֹן כִּי נִשָּׁהוּ ה' כָּל עָמְלוֹ וְהִפְרָהוּ ה', וּפְרִיָּה זוֹ כּוֹלֶלֶת בָּנִים וְעֹשֶׁר וְכָבוֹד:
בְּטֶרֶם תָּבֹא שְׁנַת וְגוֹ'. בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (תענית יא.) דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בְּשְׁנֵי רָעָב. וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁדְּרִשָׁתָם הִיא בְּאִם אֵינוֹ עִנְיָן לְיוֹסֵף, שֶׁהֲרֵי הוּא

עֲדַיִן לֹא קַיֵּם פְּרִיָה וְרִבְיָה, וְאָמְרוּ שָׁם בַּשַּׁ"ס בְּפֵרוּשׁ שֶׁחֲשׁוּכֵי בָנִים מְשַׁמְּשִׁין מִטּוֹתֵיהֶן בִּשְׁנֵי רָעָב, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁהָיוּ לְיוֹסֵף בָּנִים קֹדֶם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וּכְפִי הַדִּין אֲפִלּוּ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב הָיָה לוֹ לְשַׁמֵּשׁ, אֶלָּא שֶׁהַכָּתוּב נִדְרָשׁ בְּאֹם אֵינוֹ עִנְיָן.

וּמֵעַתָּה לֹא קָשֶׁה מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם מִיּוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, שֶׁשִּׁמֵּשׁ לֵוִי בִּשְׁנֵי רָעָב, כִּי כְּשֶׁיָּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה הָיְתָה שָׁנָה שְׁנִיָּה לִשְׁנֵי רָעָב, וְנִדְחֲקוּ לוֹמַר שֶׁמִּדַּת חֲסִידוּת שָׁנוּ וְלֵוִי לֹא הָיָה חָסִיד בְּדָבָר זֶה. וְאֵין נִרְאִין דִּבְרֵיהֶם, לֹא בְּמַה שֶּׁאָמְרוּ מִדַּת חֲסִידוּת, כִּי מִכָּתוּב דָּרְשׁוּ לָהּ, וְלֹא בְּמַה שֶּׁיָּצָא מִדִּבְרֵיהֶם כִּי לֵוִי לֹא הָיָה חָסִיד. הַעִידָה עָלָיו הַתּוֹרָה (דברים לג:ח) "לְאִישׁ חֲסִידֶךָ" כִּי הוּא הָיָה חָסִיד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, וַהֲגַם שֶׁעַל זַרְעוֹ הוּא אוֹמֵר, הָעֲנָפִים יַגִּידוּ עַל הַשֹּׁרֶשׁ. וְקָשֵׁית הַתּוֹסָפוֹת אֵינוֹ קָשְׁיָא, כִּי דְּרָשַׁת חֲכָמִים הִיא בְּאֹם אֵינוֹ עִנְיָן, וְלֵוִי לְצַד שֶׁהָיָה חָסֵר נְקֵבָה לֹא נִמְנַע מִלְּשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ כַּהֲלָכָה (יבמות סא:, אבן העזר סימן א).

וְעוֹד לֹא אָמְרוּ אִסּוּר דָּבָר זֶה אֶלָּא לְצַד צַעַר יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְצַד צַעַר הָאֻמּוֹת כִּי יִרְעָבוּ, כִּי לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין. וְאָז לֵוִי אֵין חִיּוּב לִמְנֹעַ עַצְמוֹ לְצַד צָרַת הָאֻמּוֹת, כִּי יַעֲקֹב הָיְתָה לוֹ תְּבוּאָה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית י.) וְלֹא הָיָה שׁוֹלֵחַ בָּנָיו לִשְׁבֹּר בָּר אֶלָּא לְצַד מַרְאִית הָעַיִן, דִּכְתִיב (בראשית מב:א) "לָמָּה תִתְרָאוּ". וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה צא) שֶׁשִּׁלְמוּ שְׂעָרֵי מִכְדָּא, זֶה הָיָה אַחַר שָׁנָה רִאשׁוֹנָה. אֲבָל שָׁנָה רִאשׁוֹנָה וַדַּאי שֶׁהָיָה לָהֶם תְּבוּאָה, וְלָזֶה הָיָה מָתֹר לוֹ לְשַׁמֵּשׁ. וּבִשְׁבִיל יוֹסֵף אֵין לָהֶם לִמְנֹעַ עַצְמָן בִּשְׁבִיל חֲשַׁשׁ רָעָב יָחִיד. וְיוֹסֵף אִם לֹא הָיָה טַעַם שֶׁהָיָה חָשׁוּף בָּנִים, אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה נִמְנָע לְצַד חֲשַׁשׁ אָבִיו וְאֶחָיו כִּי יִרְעָבוּ וְהֵם רַבִּים.

פסוק נד

וַתְּחִלֶּינָה וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף. הֵצֵרַךְ לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף**, שֶׁבָּזֶה נִתְאַמְּתוּ דְּבָרָיו בְּפִתְרוֹן הַחֲלוֹם יוֹתֵר, כִּי מִקּוֹדֶם יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי מִקְרֶה הָיָה שֶׁבָּאוּ שְׁנֵי הַשָּׁבָע, אֲבָל כַּאֲשֶׁר שָׁלְמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע וְהִתְחִילוּ שְׁנֵי רָעָב אָז צָדְקוּ דִּבְרֵי יוֹסֵף.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע** וְגוֹ', וְתֹאמַר אֵיךְ יָרְגִּישׁוּ בְּהֵכֵר הָרָעָב בִּתְחִלַּת שְׁנַת רָעָבוֹן אַחַר כָּל הַשָּׂבָע וְכָל אֶחָד אוֹצְרוֹתָיו מְלֵאוֹת בָּר, לֹא יֵכֵר הָרָעָב תֵּכֶף? לָזֶה פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב: **כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף**, פֵּרוּשׁ שֶׁאָמַר לָהֶם (בראשית מא:לא) "וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ", פֵּרוּשׁ יֹאכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ, וְדָבָר זֶה הֵכֵר בִּתְחִלַּת הַשָּׁנָה.

פסוק נו

וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל. טַעַם שֶׁפָּתַח כָּל הָאוֹצָרוֹת וְלֹא הִסְפִּיק בַּצָּרִיךְ, נִתְכַּוֵּן לִבְדּוֹק בְּכֻלָּן לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יַקְדִּים לִמְכּוֹר וְאֶת אֲשֶׁר יוּכַל לְהִתְעַכֵּב יוֹתֵר וְלֹא יִפְסֹד.

עוד לֶהֱיוֹת שֶׁאֹכֶל שְׂדֵה הָעִיר [אֲשֶׁר] (נָתָן) סְבִיבוֹתֶיהָ [נָתַן בְּתוֹכָהּ], לָזֶה נִתְחַכֵּם וּפָתַח כָּל הָאוֹצָרוֹת שֶׁבְּכָל מָקוֹם וּמָקוֹם, כְּדֵי שֶׁכָּל עִיר וָעִיר תִּהְיֶה סְמוּכָה עַל מַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ, וְאֵינוֹ דוֹמֶה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ. גַּם לֹא יִצְטָרְכוּ לִטְרֹחַ לְהָבִיא כֶּלֶן מִמָּקוֹם אֶחָד.

גַּם אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִפְתֹּחַ כֶּלֶן, כְּדֵי כְּשֶׁיִּרְאוּ אַנְשֵׁי הָעִיר כָּל הָרִבּוּי לֹא יִרְעָבוּ, כִּי הָרָעָבוֹן יִכָּנֵס בְּלֵב אָדָם כְּשֶׁיִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ מַחְסוֹר, וּכְשֶׁיִּרְאוּ כָּל אוֹצָרוֹת הַנִּפְתָּחוֹת יִתְקָרֵר חוֹם הָרָעָב שֶׁבְּלִבָּם בּוֹעֵר, וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב "וַיֶּחֱזַק הָרָעָב" וְלֹא הוֹעִיל בָּהֶם לְצַד חוֹזֶק הָרָעָב.

פרק מב

פסוק ב

וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. טַעַם הַכֶּפֶל, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן יִתְחַיְּבוּ בְּנַפְשָׁם בַּדִּין הָעֶלְיוֹן, וְנִמְצָאִים מֵתִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִדּוֹנִים לָעוֹלָם הַבָּא, וּבְהִשְׁתַּדְּלוּתָם בַּדָּבָר יִחְיוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יָמוּתוּ לָעוֹלָם הַבָּא:

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְנִחְיֶה** אוֹ לְפָחוֹת **וְלֹא נָמוּת**, וְהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאִם יַשִּׂיגוּ לִשְׁבֹּר בְּרִבּוּי וְשׂוֹפַע יִחְיוּ כְּדֶרֶךְ הַחַיִּים, וְאִם לֹא יַשִּׂיגוּ הַמַּסְפִּיק יַשִּׂיגוּ לְפָחוֹת הַצָּלַת נַפְשָׁם מִמָּוֶת בָּרָעָב.

פסוק ג

אַחֵי יוֹסֵף. פֵּרוּשׁ, נָתְנוּ דַּעְתָּם עַל הָאַחְוָה לְפִדּוֹתוֹ.

עֲשָׂרָה. אוּלַי הִלְכוּ כֻּלָּן לַחֲשֹׁשׁ הָרְגִיל בִּשְׁנֵי רָעָב, כִּי תֵּרַע עֵין אָדָם בְּרֵעֵהוּ וְעַל פַּת לֶחֶם יִפְשְׁעוּ לִגְזוֹל וְלַהֲרוֹג אִישׁ אָחִיהוּ, לָזֶה הָלְכוּ כֻּלָּם כְּדֵי שֶׁאִישׁ אֶת אָחִיהוּ יַעֲזוֹרוּ, וְגַם בִּנְיָמִין הָיוּ רוֹצִים לְהוֹלִיכוֹ עִמָּם אֶלָּא שֶׁיַּעֲקֹב לֹא רָצָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶת בִּנְיָמִין לֹא שָׁלַח** וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ שֶׁזּוֹלֶת טַעַם זֶה גַּם אוֹתוֹ הָיָה שׁוֹלֵחַ עִמָּהֶם:

עוֹד נִרְאֶה שֶׁלֹּא הָיָה מוֹכֵר יוֹסֵף אֶלָּא דָּבָר קָצוּב לְכָל אֶחָד, וְנִתְחַכֵּם בָּזֶה לִשְׁנֵי דְּבָרִים, אֶחָד נְגָלָה וְאֶחָד נִסְתָּר. הַנִּגְלֶה – כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתַּגֵּר אָדָם בַּחֲבוּאָה, וְיֵשׁ בָּזֶה שֶׁבַח לוֹ וְשֶׁבַח לַקּוֹנִים: שֶׁבַח לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּכֵּר הוּא בְּכָל עֲלִיַּת הַשְּׁעָרִים, וְשֶׁבַח לַקּוֹנִים כִּי הוּא לֹא יַעֲלֶה הַשַּׁעַר בְּיוֹתֵר, וְאֶחָד נִסְתָּר – כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ כָּל הָאַחִים אֶצְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה כִּי בָּאוּ כֻּלָּן לִקְנוֹת כָּל אֶחָד הַקָּצוּב.

פסוק ה

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' כִּי הָיָה הָרָעָב וְגוֹ'. הֶצְרֵךְ לַחְזֹר לוֹמַר **כִּי הָיָה הָרָעָב** וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לָתֵת טַעַם לְהַבָּאִים, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֵיכָן הֶזְכִּירוּ הַבָּאִים לוֹמַר בְּתוֹכָם, לָזֶה אָמַר כִּי הָיָה וְגוֹ' וְיֶשְׁנָם לַבָּאִים.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁנִּתְחַכְּמוּ לְהַחְבִּיא עַצְמָם, וּבָאוּ בְּתוֹךְ אוֹתָם שֶׁבָּאִים לִשְׁבּוֹר, מִטַּעַם שֶׁהָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁבָּזֶה לֹא יִכָּנְסוּ בַּחֲשַׁד מְרַגְּלוּת שֶׁחֲשָׁדָם יוֹסֵף. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: **וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, וְדֶרֶךְ בִּיאָתָם הָיְתָה בְּתוֹךְ הַבָּאִים, שֶׁבִּיאָתָם הִיא **כִּי הָיָה הָרָעָב** וְגוֹ':

פסוק ו

הוּא הַשַּׁלִּיט הוּא וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא הַשַּׁלִּיט וְאֵין דֶּרֶךְ שִׁלְטוֹן לְהִתְטַפֵּל בִּמְכִירַת הַתְּבוּאָה, וּמַה גַּם בְּכָל כָּךְ טֹרַח הַמַּפְלִא, אַף עַל פִּי כֵן הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ, וְטַעְמוֹ כָּמוּס עִמּוֹ לְהַכִּיר בְּרֶדֶת אֶחָיו.

פסוק ז

וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו. פֵּרוּשׁ, רָאָה אוֹתָם בִּרְאִית אַחִים וְהִכִּיר אַחְוָה לָהֶם, אֶלָּא שֶׁאֵלֵיהֶם הָיָה מִתְנַכֵּר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם** – פֵּרוּשׁ, לְמָה שֶׁהֵם אֵינָם מַכִּירִים אוֹתוֹ לֹא יַקְפִּידוּ עַל דִּבְּרוֹ אֲלֵיהֶם קָשׁוֹת, כִּי הוּא לָהֶם אִישׁ נָכְרִי. וְעָשָׂה כֵן לְהָבִיא בְּנְיָמִין כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף, גַּם לִבְחוֹן בָּהֶם בְּאֶמְצָעוּת הַמִּתְגַּלְגֵּל לְיַדַּע מַחְשְׁבוֹתָם אֵלָיו בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְנִתְגַּלָּה לוֹ כִּי מִתְחָרְטִים הֵם עַל אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּהוּ וּלְחֵטְא יַחְשְׁבוּהוּ.

פסוק ח

וַיַּכֵּר יוֹסֵף וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא הִכִּירָם לְצַד שֶׁהִנִּיחָם בַּחֲתִימַת זָקָן, וּמִטֶּבַע אֱנוֹשִׁי כְּשֶׁתִּוָּלֵד הַיְדִיעָה בְּלֵב אֶחָד מֵהַשְּׁנַיִם גַּם בְּלֵב הַשֵּׁנִי יִתְעוֹרֵר בְּחִינַת הַזִּכָּרוֹן, כִּי הַלְּבָבוֹת יַגִּידוּ סוֹדוֹת נֶעֱלָמִים, כְּאָמְרָם (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", וִידַקְדְּקוּ בָּעֵינַיִם, בַּמַּצָח, בַּדִּבּוּר, וְהַיְדִיעָה הוֹלֶכֶת וְגָדֶלֶת עַד שֶׁיִּשְׁלִים הַבְּחוּן, אַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ. וְהַטַּעַם, לְצַד רְאוֹתוֹ בְּרוּם הַמַּעֲלוֹת הֶחְלִיטוּ הַבְּחִינָה וְהִרְחִיקוּ מִלִּבָּם מֵחֲשׁוֹב דָּבָר זֶה:

פסוק ט

וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף וְגוֹ' וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מְרַגְּלִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁזָּכַר הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם כְּפִי הָאֱמֶת, וְהֵם חֻשְׁדוּהוּ כִּי שֶׁקֶר בְּפִיו וְאוֹמַר מַה שֶּׁהוּא מְקֻוֶּה לְהִתְגַּדֵּל עֲלֵיהֶם, גַּם הוּא נִתְכַּוֵּן לְכַפֵּר עָוֹנָם וַיֹּאמֶר לָהֶם **מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת** וְגוֹ' וְאֵין בְּפִיכֶם נְכוֹנָה.

פסוק י

וַיֹּאמְרוּ לֹא אֲדֹנִי וגו'. פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה אֵין מָקוֹם לְחָשְׁדָנוּ בּוֹ, הֲגַם שֶׁהֲיִינוּ בָּאִים בְּלֹא סִבָּה. וְעוֹד, **עֲבָדֶיךָ בָּאוּ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, סִבַּת בִּיאָתֵנוּ הֲלֹא הִיא יְדוּעָה וּגְלוּיָה.

פסוק יא

כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לַחֲשַׁד רִגּוּל, כִּי הַמְרַגְּלִים יִבָּחֲרוּ לִהְיוֹת מֵעֲנָפִים רַבִּים, וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא בַּמְרַגְּלִים שֶׁשִּׁלַּח מֹשֶׁה (במדבר יג:ב), וְגַם שְׁנַיִם שֶׁשִּׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ (יהושע ב:א) לֹא הָיוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַבּוֹחֵן בְּעִנְיָן זֶה. וְאָמְרוֹ **כֵּנִים אֲנַחְנוּ**, פֵּרוּשׁ: אַחַר שֶׁמּוֹדִיעִים עַצְמָם יְצַדֵּק כִּי הֵם כֵּנִים, כִּי הוּא הֵפֶךְ מִשְׁפַּט הַמְרַגְּלִים שֶׁלֹּא יוֹדִיעוּ עַצְמָם מֵעַצְמָם.

לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ וְגוֹ'. אָמְרוּ לְשׁוֹן עָבָר, פֵּרוּשׁ בְּבִיאָתָם לָאָרֶץ. כִּי עַתָּה אַחַר שֶׁהִרְגִּישׁ בָּהֶם אֵינָם צְרִיכִין לוֹמַר שֶׁאֵינָם מְרַגְּלִים, כִּי וַדַּאי שֶׁלֹּא יְרַגְּלוּ עוֹד. אוֹ יְכַוְּנוּ לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁאָמְרוּ טַעֲנוֹתֵיהֶם לִשְׁלֹל הָרִגּוּל בָּהֶם, אֵין מְצִיאוּת לִסְתֹּר טַעֲנוֹתָם וּלְחָשְׁדָם בִּמְרַגְּלִים, אֶלָּא אִם כְּבָר הָיוּ מְרַגְּלִים קֹדֶם, וְלָזֶה אָמְרוּ **לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים** קֹדֶם, וְלָזֶה לֹא יִכָּנְסוּ עַתָּה בַּחֲשַׁד.

פסוק יב

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֹא כִּי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֹא יַאֲמִנוּ דִּבְרֵיכֶם, כִּי מַעֲשֵׂיכֶם מוֹכִיחִים שֶׁבָּאתֶם לִרְאוֹת עֶרְוַת הָאָרֶץ. וְהַטַּעַם, שֶׁנִּכְנְסוּ כָּל אֶחָד בְּשַׁעַר אֶחָד כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:ו) שֶׁכָּל אֶחָד מֵהַשְּׁבָטִים נִכְנַס בְּשַׁעַר אֶחָד, וְזֶה יַגִּיד כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם וְגוֹ':

פסוק יג

וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁנִּכְנְסוּ בְּסֵדֶר זֶה כִּי אֲנַחְנוּ שְׁנֵים עָשָׂר וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ, לָזֶה נִתְפָּרְדְנוּ וְכָל אֶחָד נִכְנַס בְּשַׁעַר אֵחֵר אוּלַי יִמְצָא אֶחָד מִמֶּנּוּ אֶת הָאֶחָד שֶׁאֵינֶנּוּ. וְאָמְרוֹ **הִנֵּה הַקָּטֹן אֶת אָבִינוּ**, זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי צֶדֶק יֶהְגֶּה חִכָּם, כִּי אָמְרוּ דָּבָר שֶׁיָּכוֹל לִיבָּחֵן.

פסוק יד

הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי. פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין אֲנִי חוֹזֵר מִדִּבּוּרִי הָרִאשׁוֹן, וַעֲדַיִן הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן בְּמְקוֹמוֹ עוֹמֵד. וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ, עוֹדֶנִּי אוֹמֵר כֵּן.

אוֹ יֵאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: טַעַם עַצְמוֹ שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים כִּי בָּאתֶם לְחַפֵּשׂ אַחַר אַח הָאָבוּד, הוּא הַדָּבָר שֶׁנִּתְכַּוַּנְתִּי בִּדְבָרַי שֶׁאָמַרְתִּי לָכֶם "מְרַגְּלִים". כַּוָּנָתִי הִיא כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַרְתֶּם בְּפִיכֶם שֶׁבָּאתֶם לְבַקֵּשׁ דָּבָר בָּעִיר, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:ז) שֶׁאָמַר לָהֶם "וְאִם לֹא יִתְּנוּהוּ לָכֶם מַה תַּעֲשׂוּ" וְגוֹ', יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְגָדֵר זֶה הוּא נִכְלָל בְּגָדֵר הָרִגּוּל, כָּל שֶׁהֵם יוֹעֲצִים נֶגֶד יוֹשְׁבֵי הָעִיר, וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדַיֵּק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ תֵּבַת **לֵאמֹר** וְהָבֵן:

פסוק טו

בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ. פֵּרוּשׁ, מִתְרַצֶּה בְּהַבְחָנָה זוֹ, הֲגַם שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לְמַה שֶּׁהוֹכִיחַ מִדִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ שֶׁבָּאוּ לְהוֹצִיא יוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי:

אוֹ יִרְצֶה שֶׁיְּצַדְּקוּ שֶׁבְּדָרְךְ רָצוֹן בָּאוּ לְהוֹצִיא יוֹסֵף מִיַּד הַקּוֹנֶה, אִם יָבֹא אֲחִיהֶם הַקָּטֹן וּלְבָבוֹ יָבִין אֶת אֲשֶׁר יִכְוֵן.

פסוק טז

שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְגוֹ'. וְהֵם לֹא עָשׂוּ כֵן, כִּי חָשְׁשׁוּ לְצָרַת אֲבִיהֶם עַל כֻּלָּן.

וְעוֹד שֶׁיְּדִעוּ נֶאֱמָנָה שֶׁלֹּא יִשְׁלַח בִּנְיָמִין, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה הִשְׁתַּדְּלוּת עָשׂוּ כֻּלָּם יַחַד עַד שֶׁשָּׁלְחוּ בְּטַעֲנַת כִּי יְהוּדָה עָרַב וְהוּא יְבִיאֶנּוּ, וְאִם יְהוּדָה וְכָל אֶחָיו בְּבֵית כֻּלָּא מַה יִהְיֶה בְּטָחוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁיִּשְׁלַח בִּנְיָמִין וְעָרַב צָרִיךְ לְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית מִשְׁמָר?

אוֹ לְעוֹלָם לֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לְהַפְרֵד בְּשׁוּם אֹפֶן, כִּי הָיוּ יְרֵאִים עַל הַפְּרוּד לְבַל יִהְיֶה אָשֵׁם לֶהֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ, וְלֹא נִתְרַצּוּ לְבַסּוֹף לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם אֶלָּא לְצַד שֶׁתָּלָה לָהֶם הַנִּסָּיוֹן בָּזֶה כַּאֲשֶׁר אָבַאר בְּפָסוּק (בראשית מב:יט) "אִם כֵּנִים וְגוֹ' וְלֹא תְמוּתוּ", אָז הֻכְרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם.

פסוק יט

אִם כֵּנִים אַתֶּם וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּיְרוּשַׁלְמִי פֶּרֶק ח' דִּתְרוּמוֹת (ד:יא) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: תַּנְיָא סִיעַת בְּנֵי אָדָם הַמְהַלְּכִים בַּדֶּרֶךְ וּפָגְעוּ בָּהֶם גּוֹיִם וְאָמְרוּ לָהֶם תְּנוּ לָנוּ אֶחָד מִכֶּם וְנַהֲרֹג אוֹתוֹ וְאִם לָאו נַהֲרֹג כֻּלְּכֶם, אֲפִלּוּ כֻּלָּם נֶהֱרָגִין לֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. יָחֵדוּ לָהֶם וְכוּ' יִמְסְרוּ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם כֵּנִים אַתֶּם**, פֵּרוּשׁ אַתֶּם יוֹדְעִים בְּעַצְמְכֶם אִם הָאֱמֶת אִתְּכֶם, **אֲחִיכֶם אֶחָד**, פֵּרוּשׁ אֶחָד מִכֶּם וְלֹא יַחֲדָהוּ לָהֶם, **יֵאָסֵר** כִּי אֵין יִרְאַת מָוֶת לוֹמַר יֵהָרְגוּ כֻּלָּם וְלֹא יִמְסְרוּהוּ. וּלְדַיֵּק הַדָּבָר נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם אֵינָם כֵּנִים אֵין לָהֶם רְשׁוּת בַּמִּשְׁפָּט לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם, כִּי כְּשֶׁלֹּא יוּבְחָנוּ דִּבְרֵיהֶם, מִשְׁפַּט מְרַגֵּל יֵשׁ לוֹ וּבֶן מָוֶת הוּא, וַהֲרֵי הֵם כְּאִלּוּ מְיֻחָדִים אוֹתוֹ מֵעַכְשָׁיו לָמוּת וְאֵין הַדִּין כֵּן, אֶלָּא יֵהָרְגוּ כֻּלָּם וְלֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם. וְלֹא תַקְשֶׁה, הֲלֹא מָצִינוּ כִּי הוּא לָקַח שִׁמְעוֹן, וְאִם כֵּן הָוֵי כְּיִחֲדוּהוּ, זֶה אֵינוֹ כִּי אוּלַי שֶׁהֵם יְחֻדוּ זֶה מֵהֶם.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁאַחַר שֶׁהִסְכִּימוּ יַחַד לָקַחַת אֶחָד מֵהֶם, קָדַם הוּא וּבָחַר שִׁמְעוֹן, לְטַעַם כִּי הוּא זוּגוֹ שֶׁל לֵוִי וּפֶרַד חֲבִילָתָם.

פסוק כ

וְיֵאָמְנוּ דִּבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ זֶה יַגִּיד כִּי אַתֶּם מְרַגְּלִים, וְלָזֶה אֵינָם יְכוֹלִין לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם כִּי וַדַּאי שֶׁיָּמוּת, וְאֵין רְשׁוּת לָהֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא יֵהָרְגוּ כֻּלָּם וְכוּ', וּמֵעַתָּה יִתְחַיְּבוּ מִיתָה עַל הֱיוֹתָם מְרַגְּלִים. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא יָמוּתוּ בָּרָעָב כִּי יֵיטִיב

עִמָּהֶם לְהַמְצִיא לָהֶם פַּרְנָסָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ לַאֲבִיהֶם (בראשית מב:לד) "וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ".

פסוק כא

וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ' אֲבָל. תֵּיבַת **אֲבָל** אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת כָּאן, וְהַמְתַרְגֵּם אָמַר "בְּקוּשְׁטָא". וְגַם עָלֶיהָ דָּן אֲנֹכִי לָמָּה הֻצְרְכוּ לוֹמַר "בְּקוּשְׁטָא". **עוֹד** לָמָּה הֶאֱרִיכוּ לְשׁוֹן לוֹמַר **אֲשֶׁר רָאִינוּ** וְגוֹ', וְלֹא אָמְרוּ סְתָם, וְעוֹד הָיָה לָהֶם לוֹמַר אֲשֶׁר מְכָרְנוּהוּ שֶׁהוּא תַּכְלִית הֶעָוֹן.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לוֹמַר, לֶהֱיוֹת שֶׁצִּדְּדוּ בְּטַעַם צָרָה זוֹ אִם הוּא בִּשְׁבִיל מֶכֶר יוֹסֵף, וְדָחוּ טַעַם זֶה כְּפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי (בראשית ל"ז:כ') שֶׁכְּפִי הַדִּין דָּנוּהוּ לַהֲרִיגָה, וְאִם כֵּן הַמֶּכֶר שֶׁעָשׂוּ לוֹ הוּא אַדְרַבָּה מִדַּת הַחֶסֶד. וְאִם עַל שֶׁגָּרְמוּ צָרַת אֲבִיהֶם, אַדְרַבָּה דָּבָר זֶה יוֹסִיף לוֹ מַכְאוֹב, וְלֹא יֵעָשֶׂה ה' יִסּוּרֵי עָוֹן צַעַר אֲבִיהֶם בְּדָבָר שֶׁיְּגַדֵּל עוֹד צַעַר עַל צַעֲרוֹ. וְאֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא מָצְאוּ עָוֹן וְאָמְרוּ **אֲבָל אֲשֶׁמִים** וְגוֹ' **אֲשֶׁר רָאִינוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁעַל כָּל פָּנִים הָיָה לָהֶם לְרַחֵם עָלָיו בְּרֹאוֹת אֶחֵיהֶם מִתְחַנֵּן עַל סַכָּנַת נַפְשׁוֹ וְנִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְדָבָר זֶה מְגֻנֶּה לַצַּדִּיקִים לַעֲשׂוֹתוֹ, עַל כֵּן בָּאָה וְגוֹ'.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שָׁרְאוּ כֻּלָּם יַחַד בָּאוּ לְמִשְׁמָר, חָשְׁבוּ בְּדַעְתָּם בְּשֶׁל מִי הָרָעָה. וְלֶהֱיוֹת שֶׁמֶּכֶר יוֹסֵף הָיָה לְאוֹת בֵּין עֵינֵיהֶם, כְּשֶׁבָּאוּ לְתְלוֹת בּוֹ מָצְאוּ סְתִירָה לַדָּבָר מִצַּד רְאוּבֵן שֶׁנִּתְפַּס עִמָּהֶם וְהוּא לֹא הָיָה בְּתוֹךְ הַמּוֹכְרִים. לָזֶה הִכְרִיחוּ וְאָמְרוּ **אֲבָל אֲשֵׁמִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֵן אֱמֶת אִם נֹאמַר שֶׁהַצָּרָה בָּאָה בְּעַד הַמֶּכֶר יִקָּשֶׁה לָנוּ רְאוּבֵן לֹא מָכַר, **אֲבָל אֲשֵׁמִים וְגוֹ' אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ** וְגוֹ' כְּשֶׁרָצוּ לִשְׁלֹחַ יָד בּוֹ. וּבְדָבָר זֶה הָיָה רְאוּבֵן שָׁוֶה עִמָּהֶם, הַהוּא אָמַר (בראשית לז:כב) "הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר". וּפְשִׁיטָא כִּי יִתְחַנֵּן יוֹסֵף אֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר בְּהַשְׁלִיכוֹ אֶל הַבּוֹר, לְפַחַד הַנְּפִילָה וְהֶבֶל הַבּוֹר וְהַנְּחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, גַּם לְמוּת שָׁמָּה בָּרָעָב וּבַצָּמָא, וְאֵין לְךָ מִיתָה מְשֻׁנָּה כָּזוֹ. וְיִתַּנֵּן קוֹלוֹ לָהֶם וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹל תְּחִנָּתוֹ, וּבָזֶה יַד רְאוּבֵן עִמָּהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ**, פֵּרוּשׁ, יַחַד, הַצָּרָה. וְכָל זֶה כְּשֶׁנֹּאמַר כִּי דִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ הָיוּ כְּשֶׁהִכְנִיסוּם בַּמִּשְׁמָר, וְטַעַם שֶׁסִּדֵּר הַכָּתוּב דִּבְרֵיהֶם בָּאַחֲרוֹנָה הוּא לְצַד שֶׁלֹּא רָצָה לְהַפְסִיק תּוֹךְ כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף.

אֲבָל, אִם נֹאמַר שֶׁדִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ הָיוּ אַחַר שֶׁהִסְכִּימוּ לֶאֱסֹר אֶחָד מֵהֶם וְהֵם יַעֲלוּ לְשָׁלוֹם כְּסֵדֶר הַכָּתוּב, צָרִיךְ לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִתְעוֹרְרוּ לְחוּשׁ לְאַשְׁמַת אֲחֵיהֶם עַד עַתָּה.

וְאוּלַי כִּי קוֹדֶם לֹא הִרְגִּישׁוּ, וְחָשְׁבוּ כִּי אָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן לְהָרַע, וְלֹא עָוֹן יוֹסֵף גּוֹרֵם, כִּי לְדַעְתָּם מְחֻיָּב הָיָה לָהֶם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (בראשית לז:כ). מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר" וְגוֹ', "וַיַּעֲשׂוּ כֵן" – פֵּרוּשׁ: יָחֲדוּ הֵם אֶחָד מֵהֶם. בָּזֶה נִתְעוֹרְרוּ מֵהַנִּדְמֶה כִּי הוּא עָוֹן יוֹסֵף, כְּמוֹ שֶׁהֵם נִתְאַכְזְרוּ עַל אֲחִיהֶם, לָזֶה בָּא לָהֶם הַצַּעַר בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁאָסְרוּ

אֶחָד מֵהֶם בְּיַד אִישׁ נָכְרִי. וּכְבָר רָשַׁמְתִּי בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי הָעִוֹן יוֹלִיד בִּדְמוּתוֹ בְּצַלְמוֹ, בְּסוֹד אָמְרוֹ (תהלים סב:יג) "תְּשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ", וּכְמוֹ כֵן הַדְּבָרִים כָּאן, שֶׁהִכְאִיב לָהֶם לִבָּם בְּצָרַת אֲחֵיהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **אֲבָל** – פֵּרוּשׁ, אִם הָיָה הַמִּקְרֶה זֶה בְּדֶרֶךְ אַחֵר לֹא הָיִינוּ מַצְדִּיקִים שֶׁעַל סִבַּת יוֹסֵף בָּאָה אֵלֵינוּ, אֲבָל עַתָּה וַדַּאי אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ.

וְעוֹד הָיָה לָהֶם לְאוֹת, כֵּיוָן שֶׁנִּתְיַחֵד שִׁמְעוֹן, דִּכְתִיב (בראשית מב:כד) "וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן", מִזֶּה יָדְעוּ כִּי דִּבֶּר יוֹסֵף הוּא הַסּוֹבֵב, כִּי זֶה הוּא הַיּוֹעֵץ עֵצָה רָעָה עַל יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית לז:יט) "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא ויחי) שֶׁהֵם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי.

פסוק כב

וַיַּעַן רְאוּבֵן אוֹתָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אֵיךְ יֵצְדַּק לוֹמַר מַעֲנֶה עַל זֶה, גַּם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** שְׁתֵּי פְּעָמִים, גַּם אָמְרוֹ **וְגַם דָּמוֹ** וְגוֹ':

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבָּא לְהָשִׁיב לְמַה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַצָּרָה בָּאָה עַל אֲשֶׁר לֹא רִחֲמוּ עַל אֲחִיהֶם בְּהִתְחַנְּנוֹ וְגוֹ', וּלְטַעַם זֶה יִכָּנֵס גַּם רְאוּבֵן, לָזֶה עָנָה וְאָמַר, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּעַן רְאוּבֵן אוֹתָם לֵאמֹר** כִּי הוּא לֹא יַחְשְׁבוּ לוֹ עָוֹן עַל זֶה, כִּי "הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד" וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם כֵּן בְּפֵרוּשׁ אֶלָּא "וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ" (בראשית לז:כב) וְגוֹ', עִם כָּל זֶה כַּוָּנָתִי הָיְתָה לֵאמֹר לָכֶם אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאמֹר אַל תֶּחֱטְאוּ", וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו":

וְאִם תֹּאמַר: וְעַל מִי סָמַךְ רְאוּבֵן שֶׁיַּכִּירוּ אֶחָיו כַּוָּנָתוֹ שֶׁכֵּן הָיְתָה, וְאַדְרַבָּה לְדַעְתָּם עָשׂוּ יוֹתֵר רַחְמָנוּת בְּמִכְירָתוֹ מֵהַנִּיחוֹ בַּבּוֹר, כְּמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב (בראשית לז:כז) שֶׁאָמַר לָהֶם יְהוּדָה "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ וְגוֹ' וְיָדֵינוּ אַל תְּהִי בּוֹ", וּמַה תַּרְעוֹמֶת מִתְרַעֵם רְאוּבֵן בְּאָמְרוֹ "הֲלֹא אָמַרְתִּי" וְגוֹ' כֵּיוָן שֶׁכִּדְבָרָיו עָשׂוּ וְהוֹסִיפוּ לְרַחֵם כַּנִּזְכָּר?

דַּע כִּי עִקַּר טַעֲנַת רְאוּבֵן הָיְתָה בְּאָמְרוֹ "וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַצִּילוֹ מִיַּדֵי אָדָם שֶׁהוּא בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, זֶה הוּא עִקַּר הַכַּוָּנָה. וְטַעֲנָה זוֹ צוֹדֶקֶת גַּם כֵּן לְבַל יִמְכְּרוּהוּ לְנָכְרִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֶׂה בְּחִירִי, וְהַמֶּכֶר גַּם כֵּן מַכְנִיסוֹ בְּגֶדֶר סַכָּנַת מָוֶת מֵהַנָּכְרִים, וְגַם שֶׁיִּשְׁנוֹ בְּסִפֵּק דָּבָר רַע. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פו:ג) שֶׁקָּנָה אוֹתוֹ פּוֹטִיפַר לְמִשְׁכַּב זָכוּר וְעַל זֶה נִסְתָּרַס, וְהוּא אָמְרוֹ **אַל תֶּחֱטְאוּ** אֶתֶם **בַּיֶּלֶד** לַעֲשׂוֹת בּוֹ דָּבָר אֶלָּא הַשְׁלִיכוּהוּ אֶל הַבּוֹר, וּמִמָּה נַפְשָׁךְ, אִם הוּא חַיָּב מִיתָה חַיּוֹת הַנִּמְצָאוֹת שָׁם יַהַרְגוּהוּ, וְאִם לָאו יִהְיֶה לְאוֹת הַחַיִּים, מַה שֶּׁאֵין דָּבָר זֶה בִּשְׁלִיחוּת יְדֵי אָדָם. **וְלֹא שְׁמַעְתֶּם** פֵּרוּשׁ, לֹא הֲבִינוֹתֶם דְּבָרַי.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁהַצָּרָה בָּאָה עַל הָאַכְזָרִיּוּת וְשֶׁלֹּא קִבְּלוּ הִתְחַנְּנוּתוֹ, וּלְעוֹלָם בְּגוּף הַמַּעֲשֶׂה לֹא עָשׂוּ עַוָּלָה – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא **גַּם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ** כִּי חַיָּבִים הֵם בִּשְׁלִיחוּת יָדָם בּוֹ וּנְתוּנִים הָיוּ בְּסַכָּנַת מְרַגְּלִים שֶׁהוּא מִשְׁפַּט מָוֶת. וּלְצַד זֶה גַּם כֵּן לֹא יִכָּנֵס רְאוּבֵן בָּאָשָׁם עִמָּהֶם, כִּי הוּא לֹא הָיָה בַּמֶּכֶר, וּמֵעַתָּה רְאוּבֵן נִלְכַּד לִהְיוֹת עִמָּהֶם לְבַד, וּבְגִמַר הַדְּרִישָׁה יִתְחַיֵּב הַמְחֻיָּב וְיִפָּטֵר הַזַּכַּאי בְּדִינוֹ. וְגַם לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ "אֲבָל אֲשֵׁמִים" שֶׁהִתְעוֹרְרוּתָם הָיְתָה לְצַד תְּפִיסַת שִׁמְעוֹן לְבַד, יִהְיֶה פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב גַּם כֵּן כְּדֶרֶךְ זֶה.

פסוק כג

וְהֵם לֹא יָדְעוּ וְגוֹ' כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁרָאוּ הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם בִּשְׁאָר דְּבָרִים, חָשְׁבוּ כִּי אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לְשׁוֹנָם.

אוֹ יֹאמַר **כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם**, וְאָז לֹא הָיָה לְהַגִּיד לוֹ.

פסוק כד

וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן. פֵּרוּשׁ, הֵם יְחֻדּוּ אוֹתוֹ וְלָקָחוּ, אוֹ הוּא בֵּרַר לְעַצְמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית מב:יט) "אִם כֵּנִים".

פסוק כה

וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם. טַעַם שֶׁלֹּא דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּשִּׁעוּר שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר "וַיְמַלְאוּ" וְגוֹ', הָיָה לוֹ גַּם כֵּן לוֹמַר "וַיָּשִׁיבוּ", אוֹ הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְמַלְאוֹת אֶת" וְגוֹ' "וּלְהָשִׁיב". וְאוּלַי כִּי הַמְמַלֵּא לֹא יָדַע הַשֵּׂבַת הַכֶּסֶף וְהַנֶּאֱמָן בֵּיתוֹ הוּא הֵשִׁיב, אוֹ צִוָּה שֶׁיִּהְיֶה הַמִּלּוּי בְּפַרְהֶסְיָא וְהַשָּׂבַת הַכֶּסֶף בְּהַצְנֵעַ. עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים לוֹמַר לְמַלְאוֹת כְּלֵיהֶם בָּר, וְאַחַר שֶׁמִּלְאוּ וְגוֹ' הוֹסִיף לוֹמַר "לְהָשִׁיב" וְגוֹ' "וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה" וְגוֹ', וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא רָצָה לוֹמַר הַכֹּל יַחַד כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עֵין הַמְמַלֵּא צָרָה בַּמִּלּוּי.

פסוק כו

וַיִּשְׂאוּ אֶת וְגוֹ' וַיֵּלְכוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נִתְעַכְּבוּ אֶלָּא שִׁיעוּר שֶׁנָּשְׂאוּ שִׁבְרָם וְתֵכֶף הָלְכוּ, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁנָּשְׂאוּ שִׁבְרָם וְגוֹ':

פסוק לז

לֵאמֹר אֶת שְׁנֵי בָנַי וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** בְּמָקוֹם זֶה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לֹא הוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר זֶה בְּפֵרוּשׁ מִשּׁוּם קְלָלַת חָכָם (מכות יא.), אֶלָּא אָמַר דִּבּוּר שֶׁהַמּוּבָן מִמֶּנּוּ הוּא זֶה, וְלֹא הוֹצִיא מִפִּיו בְּפֵרוּשׁ מִיתַת בָּנָיו.

וְאָמְרוֹ **אֶת שְׁנֵי** פֵּרוּשׁ, שְׁנַיִם מֵהַנִּמְצָאִים, כִּי אַרְבָּעָה הָיוּ לוֹ.

וְאָמְרוֹ **תָּמִית**. תַּעֲנִישׁ, וּמְצִינוּ עֹנֶשׁ כְּזֶה כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ז:א) בְּפָסוּק "וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף" וְגוֹ' (דברים ט:כ). וְטַעַם שֶׁלֹּא רָצָה רְאוּבֵן לְחַיֵּב עַצְמוֹ אֶלָּא בִּשְׁנַיִם,

לְצַד כִּי הוּא עֹנֶשׁ עֶלְיוֹן שֶׁיִּהְיֶה חָסֵר מִצְוַת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, לָזֶה לֹא שִׁעְבֵּד אֶלָּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מַזִּיקוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם יְהוּדָה כְּשֶׁרָאָה שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה אָבִיו לְדִבְרֵי רְאוּבֵן וְאָמַר (בראשית מג:ט) "וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים", סְכֵן עַצְמוֹ גַּם בְּעוֹלָם עֶלְיוֹן.

תְּנָה אוֹתוֹ עַל יָדִי. אוּלַי כִּי בָּטוּחַ הָיָה לֶהֱיוֹתוֹ נָקִי וּבַר מֵעָוֹן יוֹסֵף כִּי לֹא יֵאָרַע לוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **תְּנָה אוֹתוֹ עַל יָדִי** וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר אַחִים כִּי הֵם אֲשֵׁמִים בִּמְכִירַת יוֹסֵף.

פסוק לח

כִּי אָחִיו וְגוֹ' וְהוּא לְבַדּוֹ. פֵּרוּשׁ, בָּא לְתֵת טַעַם אֵיךְ הוּא חָשׁ עַל סְפֵקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין מִוַּדַּאוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן הָאָסוּר בְּמִשְׁמַר מִצְרַיִם בְּעֵרְבוֹן, וּכְשֶׁלֹּא יָבִיאוּ בִּנְיָמִין הִנֵּה הוּא מְחֻיָּב מָוֶת. לָזֶה אָמַר כִּי לָזֶה יֵשׁ לְהַקְפִּיד כִּי אָחִיו מֵת, מַה שֶּׁלֹּא אֵרַע כֵּן לְאֶחָד מִשְּׁאָר אַחִים, וְעוֹד אֵין חֶסְרוֹנוֹ כְּחֶסְרוֹן שִׁמְעוֹן כִּי הוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאַר יָחִיד לְאִמּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שִׁמְעוֹן כִּי חֲמִשָּׁה אַחִים יֵשׁ לוֹ. וְעוֹד סָפֵק זֶה סָפֵק מֻכְרָע הוּא, וְהוּא אָמְרוֹ **וּקְרָאהוּ אָסוֹן**, וְלֹא אָמַר "אִם יִקְרָאֵהוּ אָסוֹן" וְגוֹ', וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ**, רָמַז כִּי יוֹסֵף אָחִיו הָלַךְ בַּדֶּרֶךְ שֶׁהֵם רְגִילִים לָלֶכֶת בָּהּ בְּתָמִידוּת מֻחֱבָרוֹן לִשְׁכֶם, וְאַף עַל פִּי כֵן טָרַף טָרֹף, וּכְמוֹ כֵן זֶה יֵשׁ לָחוּשׁ לוֹ לְאָסוֹן אֲפִלּוּ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתֶּם הוֹלְכִים בּוֹ בְּתָמִידוּת בְּלֹא שׁוּם חֲשָׁשׁ.

פרק מג

פסוק ב

כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ. אוּלַי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא נִשְׁאַר אֶלָּא שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לְזְמַן הֲלִיכָתָם וּבִיאָתָם, וְיֹאמַר גַּם עַל זֶה "כִּלּוּ" כִּי צְרִיכִין לְהָבִיא עוֹד. אוֹ לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית י.) כִּי יַעֲקֹב הֵכִין תְּבוּאָה לִשְׁנֵי רָעָב, הָיוּ אוֹכְלִים בְּמֶשֶׁךְ הֲלִיכָתָם וַחֲזָרָתָם מֵהַמְּזוֹמָן אֲצָלוֹ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר "כִּלּוּ הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרַיִם" לוֹמַר אוֹתוֹ הַשֶּׁבֶר כִּלּוּ וְלֹא כָּל הַשֶּׁבֶר שֶׁהָיָה לָהֶם.

פסוק ג

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוּדָה לֵאמֹר. אָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאָמַר אֲלֵיהֶם יְהוּדָה הַצַּעַת דְּבָרִים לֵאמֹר אֲלֵיהֶם הַתְּשׁוּבָה, וְהַהַצָּעָה הִיא "הָעֵד הֵעִיד" וְגוֹ', וְהָאֲמִירָה הִיא "אִם יֶשְׁךָ" וְגוֹ'. וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בָּזֶה לִשְׁלוֹל תְּשׁוּבָה מֵאוֹפֶן אַחֵר הַנִּשְׁמַעַת מֵהַהַצָּעָה הַנִּזְכָּר, וְהוּא כִּי לְצַד שֶׁהֵעִיד וְגוֹ' בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּקְחוּ בִּנְיָמִין וְיֵלְכוּ בֵּין לְרָצוֹן בֵּין שֶׁלֹּא לְרָצוֹן, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר" פֵּירוּשׁ הוֹדָעָה זוֹ גְּזֵרָתָהּ הִיא מַה שֶּׁאֹמַר אַחַר כָּךְ.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֵאמֹר הָעֵד וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אָמַר לָנוּ זֶה וְהֵעִיד עָלֵינוּ עֵדִים בְּהַתְרָאָתוֹ. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר: הֲשִׁיבֵנִי עַל טַעֲנָה זוֹ אִם יֵשׁ לְךָ תְּשׁוּבָה לְהָשִׁיב לַאֲדוֹנִי הָאָרֶץ. עוֹד יִרְצֶה שֶׁיֵּשׁ עוֹד לוֹמַר טַעַם אַחֵר מִלְּבַד זֶה, וְהוּא סַכָּנַת שִׁמְעוֹן הַנָּתוּן בְּבֵית כֶּלֶא לְעֶרֶב הוֹכָחַת דָּבָר כִּי לֹא מְרַגְּלִים.

לֹא תִרְאוּ פָּנַי וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לִשְׁלוֹל טַעֲנָה כִּי יֹאמַר יַעֲקֹב שֶׁיַּעֲשֶׂה הוֹכָחוֹת וּרְאָיוֹת הַמַּסְפִּיקִים לְפָנֵי מְלָכִים וְיוֹעֲצֵי אֶרֶץ לְהַכִּיר כִּי אֵינָם בְּגֶדֶר סָפֵק מְרַגְּלִים, וּבָזֶה תַּמָּה טַעֲנַת הָאִישׁ הַחוֹשֵׁד בָּהֶם. לָזֶה אָמַר **הֵעֵד בָּנוּ לֵאמֹר לֹא תִרְאוּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינוֹ מִתְרַצֶּה לִרְאוֹת פָּנֵינוּ זוּלַת בְּבִיאַת בִּנְיָמִין, וּמֵעַתָּה אֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמוֹד לְפָנָיו בְּשׁוּם אוֹפֶן, וְאֵיךְ יֵלְכוּ לְקִנּוֹת הַתְּבוּאָה מִמֶּנּוּ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה כָּפַל יְהוּדָה דָּבָר זֶה שְׁתֵּי פְּעָמִים, כִּי תְּנַאי זֶה שֶׁל בִּנְיָמִין מְעַכֵּב הֲגַם שֶׁיּוֹסֵר חֶשֶׁד הַמְרַגְּלוּת.

פסוק ח

וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. פֵּירוּשׁ נִחְיֶה חַיִּים בְּלֹא צַעַר, וְאָמְרוּ **וְלֹא נָמוּת** פֵּרוּשׁ, וּלְפָחוֹת לֹא נָמוּת הֲגַם שֶׁיִּחְיוּ חַיֵּי צַעַר.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְלֹא נָמוּת** לְדַיֵּק בָּא, אֲבָל אִם לֹא יֵלְכוּ לֹא תֹּאמַר שֶׁיֶּחְסַר לָהֶם חַיּוּת הַמַּסְפִּיק לְבַד, אֶלָּא אֲפִלּוּ חַיֵּי צַעַר לֹא יִחְיוּ, אֶלָּא הֵם מְעוּתָּדִים לָמוּת.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁאִם לֹא יֵלְכוּ, עֲתִידִים לָמוּת בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, כִּי יֹאמַר ה' לָהֶם: לָמָּה לֹא טָרְחוּ לְחַיֵּי נַפְשָׁם?

גַּם אֲנַחְנוּ. אָמְרוּ **גַּם** פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד בִּנְיָמִין שֶׁאַתָּה יָרֵא עָלָיו בַּהֲלִיכָה זוֹ יִחְיֶה וְגַם הֵמָּה, וְזוּלַת זֶה הִנֵּה הוּא וְהֵם מֵתִים וַדַּאי, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי שֶׁיְּמוּתוּ כּוּלָּם וְגַם בִּנְיָמִין מְשׁוּם סְפֵק בִּנְיָמִין. לוּ יְהִי שֶׁסְּפֵק סַכָּנַת בִּנְיָמִין מוּכְרָע כָּאָמוּר בְּטַעֲנַת יַעֲקֹב כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מב:לח) "כִּי אָחִיו מֵת".

וְאָמְרוֹ **גַּם אַתָּה** אֹחֲרוּ הַזְכָּרַת חַיּוּת אֲבִיהֶם לְחַיּוּתָם, אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְדַבֵּר כְּפִי הַדִּין (יורה דעה רנ"א) שֶׁחַיֵּי אָדָם קוֹדְמִין אֲפִלּוּ לְחַיֵּי אָבִיו. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ, וְהוּא הָעֶלְיוֹן. אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֹא הֵם לְבַד בַּהֲלִיכָתָם יִחְיוּ, אֶלָּא גַּם אַתָּה צָרִיךְ לַדָּבָר, כִּי אֵין לֶחֶם בְּכָל הָאָרֶץ זוּלַת בְּמִצְרַיִם וְהוּא מְסֻכָּן אִם לֹא יֵלְכוּ.

וְאָמְרוֹ **גַּם טַפֵּינוּ** בַּאֲחֵרוֹנָה, כִּי בָּנָיו שֶׁל אָדָם חֲבִיבִין עָלָיו מִגּוּפוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִדָּוִד שֶׁאָמַר עַל אַבְשָׁלוֹם, הֲגַם שֶׁהָיָה רוֹדֵף אָבִיו (שמואל ב י"ט:א'): "מִי יִתֵּן מוּתִי" וְגוֹ'.

פסוק ט

אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ וְגוֹ' **וְחָטָאתִי** וְגוֹ' **כָּל הַיָּמִים**. טַעַם אָמְרוֹ "כָּל הַיָּמִים", רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא:י') אָמְרוּ: עוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ יָמִים.

וּבְפֶרֶק הַגּוֹלִין (מכות יא:) אָמַר רַב יְהוּדָה: נִדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה. מְנָלָן? מִיהוּדָה, דִּכְתִיב "אִם לֹא הֲבִיאוֹתִיו" וְגוֹ'. וְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מַאי דִּכְתִיב "יְחִי רְאוּבֵן" וְגוֹ'? כָּל אוֹתָם אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מִתְגַּלְגְּלִין עַד שֶׁעָמַד מֹשֶׁה וְכוּ', עַד כָּאן. וְאִם תֹּאמַר דִּלְמָא עָנְשׁוֹ שֶׁל יְהוּדָה הָיָה שֶׁלֹּא כְּפַל הַתְּנַאי כִּתְנַאי בְּנֵי גָד וְכוּ' (קידושין סא:), שֶׁהַמַּעֲשֶׂה קַיָּם עַל כָּל פָּנִים.

לָזֶה רָאִיתִי לְהַגָּאוֹן רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי שֶׁתֵּרֵץ כִּי בְּדָבָר זֶה לֹא הָיָה טוֹעֶה יְהוּדָה וְגַם אָבִיו, אֲבָל נִדּוּי שֶׁעַל תְּנַאי שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּטְעֶה יְהוּדָה וְגַם אָבִיו, לְפִי שֶׁלֹּא נוֹדַע דִּין זֶה אֶלָּא מִמְּקֹרָה שֶׁקָּרָה לִיהוּדָה וְכוּ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן כָּפֶל הַתְּנַאי שֶׁמְּבֹאָר בַּתּוֹרָה. דְּבָרָיו נִפְלָאוּ מִמֶּנִּי, מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם לֹא הָיְתָה הַתּוֹרָה כְּתֻבָּה יְדוּעָה לָאָבוֹת, אִם כֵּן מִנַּיִן הָיוּ יוֹדְעִים כִּי בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שָׁאֲלוּ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְהִתְנָה מֹשֶׁה עִמָּהֶם תְּנַאי כָּפוּל? וְאִם הָיוּ יוֹדְעִים כָּל הַהֲלָכוֹת הַנִּשְׁמָעִים מִתּוֹרַת מֹשֶׁה, לָמָּה תִּגָּרַע הֲלָכָה זוֹ שֶׁלֹּא יָדְעוּ אוֹתָהּ? וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין שֶׁכָּל הַהֲלָכוֹת נֶאֶמְרוּ בְּסִינַי, אֶלָּא שֶׁנִּשְׁנֵית כָּל אַחַת בִּמְקוֹמָהּ, כְּמוֹ גִּיד הַנָּשֶׁה שֶׁהֻגַּם שֶׁנֶּאֱמְרָה בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח בְּעִנְיַן יַעֲקֹב, בְּסִינַי נִצְטַוּוּ עָלָיו אֶלָּא שֶׁנִּכְתַּב בִּמְקוֹמוֹ, וּכְמוֹ כֵן כָּל הַהֲלָכוֹת. וְאִם כֵּן דִּין זֶה הַנִּלְמָד מִיהוּדָה כְּמוֹ כֵן נֶאֱמַר בְּסִינַי, וּמֵעַתָּה אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הַהֲלָכוֹת לֶהֱיוֹתָם נִלְמָדִים בְּסֵדֶר זֶה אוֹ בְּסֵדֶר זֶה, וְלִכְשֶׁנֹּאמַר שֶׁיַּעֲקֹב יָדַע הַכֹּל, כְּמוֹ שֶׁיָּדַע זֶה יָדַע זֶה.

וְעוֹד גְּדוֹלָה מִזּוֹ אֲנִי רוֹאֶה, כִּי דִּין זֶה דִּתְנַאי כָּפוּל בְּמַחְלוֹקֶת שָׁנוּ לֵיהּ, כִּי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר שֶׁאֵין צָרִיךְ לִכְפוֹל הַתְּנַאי, וְטַעַם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַטְּעָמִים הָאֲמוּרִים שָׁם בַּגְּמָרָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דִּין נִדּוּי עַל תְּנַאי הֲלָכָה מְסֻכֶּמֶת הִיא וְאֵין חוֹלֵק עָלֶיהָ. וְאִם כֵּן אַדְרַבָּה, יוֹתֵר יֵשׁ לִתְלוֹת עָנְשׁוֹ שֶׁל יְהוּדָה לְצַד שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי, לֶהֱיוֹתוֹ סוֹבֵר כְּדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, וּכְמוֹ כֵן סָבַר יַעֲקֹב. וּלְצַד שֶׁאֵין הֲלָכָה כֵּן, הָיוּ עַצְמוֹתָיו מִתְגַּלְגְּלִים בָּאָרוֹן, מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי נִדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה – הֲלָכָה פְּשׁוּטָה, וְטָעוּ בָּהּ יַעֲקֹב וּבָנָיו. **וְהַנָּכוֹן** הוּא כִּי כַּוָּנַת דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה שֶׁאָמַר: נִדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה – הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אִם נִדָּה עַל תְּנַאי וְלֹא כָּפַל לוֹמַר "וְאִם לֹא – לֹא אֶהְיֶה בְּנִדּוּי", זֶה הוּא שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה, אֲבָל אִם כָּפַל וְשָׁלַל – אֵינוֹ צָרִיךְ הַתָּרָה. וְכֵיוֹצֵא בָּהּ גַּם כֵּן אָמַר שָׁם בַּשֵּׁ"ס (מכות יא:) אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: קִלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי הִיא בָּאָה, מְנָלַן? מֵעֲלִי וְכוּ'.

וְאִם תֹּאמַר: מַה צָּרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ רַב יְהוּדָה בָּזֶה? מִשְׁנָה (קידושין פ"ג מ"ד) עָרוּכָה הִיא: כָּל תְּנַאי שֶׁאֵינוֹ כִּתְנָאֵי וְכוּ' הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם". זֶה אֵינוֹ, כִּי בִּנְדָרִים וּשְׁבוּעוֹת הָעִקָּר הוּא הַלֵּב, כְּמַאֲמַר רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁדָּרַשׁ (שבועות כ"ו) "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה" – שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ לִבּוֹ וּפִיו שָׁוִים, וְזוֹלַת זֶה אֵינוֹ שְׁבוּעָה, וְהוּא הַדִּין נְדָרִים וְנִדּוּיִים. וּמֵעַתָּה יֹאמַר אָדָם כִּי בְּנִדּוּי, הֻגַּם

שֶׁלֹּא הִתְנָה תְּנַאי כָּפוּל, כֵּיוָן שֶׁלִּבּוֹ לֹא גָמַר לְנַדּוֹת אֶלָּא אִם יִהְיֶה כֵּן, לָמָּה יִתְחַיֵּב בְּדָבָר שֶׁלֹּא הָיָה כֵן בְּלִבּוֹ? וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה". לָזֶה הוֹדִיעַ רַב יְהוּדָה שֶׁאִם לֹא כָּפַל, הֲגַם שֶׁעָשָׂאוֹ נִדּוּי עַל תְּנַאי, צָרִיךְ הַתָּרָה. וְאֵין הוֹכָחָה לְדִין זֶה אֶלָּא מִיְּהוּדָה. וְטַעַם דִּין זֶה כְּטַעַם דִּין זֶה קַלְלַת חָכָם הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ, וְאֵין לָנוּ אֶלָּא מַה שֶּׁגִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב בְּמַעֲשֶׂה יְהוּדָה וּבְמַעֲשֶׂה עֵלִי, גַּם מַעֲשֶׂה יַעֲקֹב שֶׁקִּלֵּל (בראשית לא:לב) "עִם אֲשֶׁר וְגוֹ' לֹא יִחְיֶה", וְכֵן לֹא הָיָה סְתִירַת הַדָּבָר בְּכֻפָּל הַתְּנַאי.

וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְּרָחִי כִּי נֶאֱמַר הַכֻּפָּל וְלֹא נִכְתַּב, כְּבָר דִּחִינוּ הַדְּבָרִים וְאֵין צֹרֶךְ לְהוֹסִיף לְדָחוֹתָם.

שׁוּב רָאִיתִי לְהַתּוֹסְפוֹת שֶׁכָּתְבוּ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה, שֶׁטַּעַם נִדּוּי יְהוּדָה שֶׁחָל, הֲגַם שֶׁהוּא עַל תְּנַאי, הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, וּלְכָךְ חָל גַּם עַל הַתְּנַאי וְכוּ', אֲבָל שְׁאָר תְּנָאִים שֶׁבְּיָדוֹ לְקַיְּמָן, כְּגוֹן שֶׁמְּנַדִּין אֶת הָאָדָם שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר, וַדַּאי לֹא חָל הַנִּדּוּי כְּלָל, עַד כָּאן.

וְהִנֵּה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, הֲגַם שֶׁכָּפַל הַמְנַדֶּה הַתְּנַאי, אַף עַל פִּי כֵן חָל עָלָיו לְצַד שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, וְזֶה הֵפֶךְ מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ. וְלֹא יָדַעְתִּי מַה יִּפָּרְשׁוּ בְּמֵימְרַת רַבִּי אַבָּהוּ הַסְּמוּכָה לָהּ שֶׁאָמַר: קַלְלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי, וּמוֹכִיחַ מֵעֵלִי שֶׁאָמַר לִשְׁמוּאֵל "כֹּה יַעֲשֶׂה לְךָ וְגוֹ' אִם תְּכַחֵד", וְהַדָּבָר הָיָה בְּיָדוֹ לוֹמַר לוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד וּבְיָדוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל לוֹמַר לוֹ. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב. וְאַל תַּקְשֶׁה, וַהֲלֹא דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה סְתָם נֶאֶמְרוּ: נִדּוּי עַל תְּנַאי, וְלֹא חִלֵּק בְּדָבָר שֶׁיְּכוֹל לַעֲשׂוֹתוֹ לְדָבָר וְכוּ', כִּי סָמַךְ עַל הַהוֹכָחָה דִּוּן מִמֶּנָּה כְּמוֹהָ וְכִמְצִיאוּתָהּ. גַּם לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁכַּוָּנַת רַב יְהוּדָה הוּא עַל הַכֻּפָּל, לֹא חָשׁ עָלָיו רַב יְהוּדָה לְטָעוּת כִּי סָמַךְ עַל הַמְלַמֵּד דַּעַת מִמֶּנּוּ וּבוֹ לֹא הָיָה כֻּפָּל.

גַּם הִצַּצְתִּי בְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת וְרָאִיתִי כִּי סוֹבְרִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, שֶׁמְּנַדֶּה עַל דָּבָר שֶׁהוּא בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הִתְנָה תְּנַאי כָּפוּל – אֵין צָרִיךְ הַתָּרָה. וְאִם כֵּן, אִם לֹא הָיָה מִטַּעַם שֶׁחָל הַנִּדּוּי עַל יְהוּדָה שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְקַיְּמוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי – אֵין הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם וְאֵין צָרִיךְ תְּנַאי כָּפוּל, וּדְלָא כְּדִבְרֵי הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזָּרְחִי. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים שְׁנֵי טְעָמִים בְּדִין הַמְנַדֶּה עַל תְּנַאי: הָאֶחָד לְצַד שֶׁלֹּא כָּפַל הוּא שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה וּמִדִּין תְּנַאי כָּפוּל, וְהַשֵּׁנִי לְצַד שֶׁנִּדָּה עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ, וְהוּא דַּעַת הַתּוֹסָפוֹת. וְנִשְׁאַר לָנוּ לָדַעַת לָמָּה לֹא הִתִּיר יְהוּדָה נִדּוּיוֹ.

וְרָאִיתִי לְהָרַאֲבַ"ד זַ"ל בְּהַשָּׂגוֹתָיו עַל רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הִשִּׂיג עַל מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם שָׁם: תַּלְמִיד חָכָם שֶׁנִּדָּה לְעַצְמוֹ, וַאֲפִילוּ נִדָּה עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ, וַאֲפִילוּ

עַל דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו נִדּוּי – הֲרֵי זֶה מַתִּיר לְעַצְמוֹ, עַד כָּאן. הִשִּׂיגוּ כִּי לָמָּה לֹא הִתִּירוּ יְהוּדָה לְעַצְמוֹ, וְעַל כָּל זֶה קָשֶׁה לִי: יַעֲקֹב לָמָּה לֹא הִתִּירוּ, עַד כָּאן.

וְרָאִיתִי לְהָרַשְׁבָּ"א שֶׁכָּתַב כִּי מַה שֶּׁיָּכוֹל חָכָם לְהַתִּיר נִדּוּיוֹ, דַּוְקָא בִּדְלָא מְחָיֵב נִדּוּי, וּכְהַהִיא דְּמַר זוּטְרָא וְכוּ'. וּלְדָרְכּוֹ שֶׁל רַשְׁבָּ"א לֹא קָשֶׁה אֶלָּא קַשְׁיַת יַעֲקֹב לָמָּה לֹא הִתִּירוּ, אֲבָל יְהוּדָה אֵינוֹ יָכוֹל. אֲבָל עַל כָּל פָּנִים קָשֶׁה הָיָה לוֹ לִיהוּדָה לְקַבֵּץ שִׁלְשָׁה הֶדְיוֹטוֹת וּלְהַתִּיר לוֹ, וְאֵין בָּזֶה דִּין "עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ" שֶׁצָּרִיךְ מִדַּעְתּוֹ, שֶׁהֲרֵי נִסְתַּלֵּק חִיּוּבוֹ שֶׁשִּׁעְבֵּד עַצְמוֹ לַהֲבִיאוֹ לְפָנָיו. וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהוֹדִיעוֹ, וּפְשִׁיטָא כִּי לֹא יַחְפֹּץ לְצַעֵר אֶת יְהוּדָה בְּנוֹ לְלֹא דָבָר. וְהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים אָצְלִי כִּי עַל כָּל פָּנִים אֵין קָשְׁיָא עַל יַעֲקֹב, כִּי לְכָשֶׁנֹּאמַר שֶׁיָּדַע הַדִּין שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרָה, סָמַךְ כִּי יְהוּדָה יַתִּיר עַל יְדֵי אֲחֵרִים, אֶחָיו וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, וְאֵין קָשְׁיָא עַל יַעֲקֹב, זוֹלַת עַל יְהוּדָה יֵשׁ לָנוּ לְפַקֵּחַ לְדַעַת טַעְמוֹ.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלֵיתִי בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה שֶׁטַּעַם הַהַתָּרָה הִיא שֶׁלֹּא כָּפַל הַתְּנַאי, כְּפִי זֶה טַעְמוֹ שֶׁל יְהוּדָה הוּא שֶׁהָיָה סוֹבֵר כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ כָּפֶל הַתְּנַאי, וּבָזֶה טָעָה. אֶלָּא תִּקְשֶׁה, וְלָמָּה לֹא הוֹכִיחוּ לְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל מִיהוּדָה שֶׁנֶּעֱנַשׁ, כִּי דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה לְמַד שֶׁהֶעֱמִדָנוּ בְּדִין כָּפֶל הַתְּנַאי הֵם דִּלֹּא כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל. וְלִסְבָרַת הַתּוֹסָפוֹת שֶׁפֵּרְשׁוּ דִּבְרֵי רַב יְהוּדָה כִּי טַעַם שֶׁצָּרִיךְ הַתָּרַת הַנִּדּוּי הוּא לְצַד שֶׁעָשָׂאוֹ עַל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ, בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁנֶּעְלַם מֵעֵינֵי יְהוּדָה דִּין זֶה, וְיַעֲקֹב הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁיָּדְעוֹ תָּלָה כִּי יְהוּדָה יַתִּיר מֵעַצְמוֹ.

פסוק כג

שָׁלוֹם לָכֶם וְגוֹ'. אָמַר כֵּן הָאִישׁ מֵעַצְמוֹ מִבְּלִי דַּעַת כַּוָּנָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף מַה הִיא, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ כִּי הוּא מְנַשֶּׁה, יָפֶה כֹּחַ הַבֵּן מִכֹּחַ הָאָב וְיָדַע כִּי יַסְכִּים עַל דְּבָרָיו. וְאָמְרוֹ **אַל תִּירָאוּ**, לְפִי שֶׁהוּכַר בִּפְנֵיהֶם הַיִּרְאָה דְּהָיוּ יְרֵאִים דְּכְתִיב (בראשית מג:יח) "וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים".

נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן. פֵּרוּשׁ, אֵיזֶה אָדָם טָמַן שָׁם הַכֶּסֶף, וַה' נָתַנוֹ לָכֶם בְּיֵאוּשׁ הַבְּעָלִים, וּבְנֵי נֹחַ אֵינָם מְצַוִּים עַל הַכְּרָזַת אֲבֵדָה. וּלְחַזֵּק לִבָּם הוֹצִיא אֲלֵיהֶם אֶת שִׁמְעוֹן לְהַרְאוֹת כִּי שָׁלוֹם לָהֶם.

פסוק כד

וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים וְגוֹ'. אָמַר כֵּן פַּעַם שְׁנִיָּה לֶהֱיוֹת כִּי בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה נִפְסְקָה הַכְּנִיסָה, כִּי נִתְעַכְּבוּ וְעָמְדוּ פֶּתַח הַבַּיִת, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לַבַּיִת. וַהֲגַם שֶׁאָמַר "וַיָּבֵא הָאִישׁ וְגוֹ' בֵּיתָה יוֹסֵף" הוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כח:י) "וַיֵּלֶךְ חָרָנָה" שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לָלֶכֶת לְחָרָן, וּלְעוֹלָם עֲדַיִן לֹא נִכְנְסוּ. וְטַעַם שֶׁרָצוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ קוֹדֶם עַל הַכֶּסֶף, לְדַעַת בִּיאָתָם

לְמָה, אִם לְטוֹב אִם לְרָע, לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל. וְאַחַר תְּשׁוּבָתוֹ אֲלֵיהֶם הֻצְרַךְ פַּעַם שְׁנִיָּה לוֹמַר "וַיָּבֵא הָאִישׁ בֵּיתָה יוֹסֵף", פֵּרוּשׁ בַּיִת הַמְשֻׁבָּח שֶׁלּוֹ.

פסוק כו

וַיָּבִיאוּ לוֹ וְגוֹ' הַבַּיְתָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְחֶדֶר הַמְיוּחָד לוֹ, וְהֵם הָיוּ בְּחֶדֶר אַחֵר בַּבַּיִת עַצְמוֹ, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנִּכְנְסוּ אֶצְלוֹ לַמָּקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ לְהַכְנִיס הַמִּנְחָה.

פסוק כז

וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה שָׁאַל בִּשְׁלוֹמָם, כִּי הוּא מֵהַמּוּסָר לְהַקְדִּים לִשְׁאוֹל שָׁלוֹם אֶת אֲשֶׁר לְפָנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לָהֶם לְשָׁלוֹם**, וְאַחַר כָּךְ שָׁאַל עַל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שָׁם "הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם" וְגוֹ':

הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יְצַדֵּק לִשְׁאוֹל הֲשָׁלוֹם קוֹדֶם שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי? וְאִם הַכַּוָּנָה בִּשְׁאֵלַת הַשָּׁלוֹם הִיא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ בְּאָמְרוֹ "הַעוֹדֶנּוּ חָי", לָמָּה כָּפַל? גַּם בִּתְשׁוּבַת הָאַחִים קָשֶׁה, שֶׁאָמְרוּ "שָׁלוֹם וְגוֹ' עוֹדֶנּוּ חָי" – אַחַר שֶׁאָמְרוּ "שָׁלוֹם", מַה חִדּוּשׁ בְּאָמְרָם "עוֹדֶנּוּ חָי"?

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אִם כְּכֹחוֹ אָז כֹּחוֹ עַתָּה אוֹ הֶחְלִשׁ לְצַד הַזִּקְנָה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **עוֹדֶנּוּ** פֵּרוּשׁ כְּמוֹת שֶׁהָיָה בַּזְּמַן הַקּוֹדֵם, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם גַּם כֵּן לְסַדֵּר שְׁאֵלַת שָׁלוֹם קוֹדֶם שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי, לְהָבִין כַּוָּנָתוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וּכְפִי זֶה שְׁאֵלַת הַעוֹדֶנּוּ חָי אֵינָהּ נִכְלֶלֶת בִּשְׁאֵלַת הֲשָׁלוֹם לוֹ, כִּי גַּם עַל אָדָם שֶׁהֶחֱזִקִין וְאָפְסוּ קָצָת כֹּחוֹתָיו כְּפִי הַטֶּבַע יֵאָמֵר עָלָיו שָׁלוֹם לוֹ:

פרק מד

פסוק א

מַלֵּא וְגוֹ' וְאֶת גְּבִיעִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם יוֹסֵף בְּעִנְיָנִים אֵלּוּ. וְאִם לְצַעֲרָם, הֲלֹא מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים כִּי גָּמַר בְּלִבּוֹ הַשָּׁלוֹם וְאָכַל וְשָׁתָה עִמָּהֶם וְהֶרְאָה לָהֶם שָׁלוֹם. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד כְּדֵי שֶׁיְּכַפֵּר לָהֶם עָוֹן הַגְּנֵבָה שֶׁגְּנָבוּהוּ, הָיָה עוֹשֶׂה לָהֶם דִּבְרֵי חֶשֶׁד כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַבּוּשֶׁת עַל מִין הֶעָוֹן עַצְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף וִיכַפֵּר עָוֹנָם. וְהַשֵּׁנִי לִרְאוֹת אִם יִתְּנוּ נַפְשָׁם עַל בִּנְיָמִין, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה יַכִּיר כִּי מוֹדְדִין מִדַּת אַחְוָה עִם אָחִיו וִיכַפֵּר לָהֶם עָוֹנָם. הַשְּׁלִישִׁי לְרָמוֹז לָהֶם עִנְיַן הַגְּנֵבָה אוּלַי יַתְחִילוּ לְהַרְגִּישׁ כִּי יֵשׁ מִי שֶׁמַּכִּיר מַעֲשֵׂיהֶם בַּבַּיִת הַלָּז. וְכֵן מָצִינוּ לוֹ שֶׁהָיָה רוֹמֵז לָהֶם הַדָּבָר בְּפָרָטִים אֲחֵרִים, דִּכְתִיב (בראשית מג:לג) "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכוֹר כִּבְכֹרָתוֹ" וְגוֹ' וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת.

פסוק ה

הֲלֹא זֶה וְגוֹ'. לֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּירוֹ לֶהֱיוֹת הָאִישׁ הַלָּז הוּא הַנּוֹתֵן הַגְּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין, לָזֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּירוֹ וּמוּבָן אֲצִלּוֹ הַדָּבָר שֶׁעַל הַגָּבִיעַ הוּא מְדַבֵּר, וְכַוָּנַת דְּבָרָיו הוּא לְהוֹדִיעַת טַעַם הַרְגָּשָׁתָם בַּגְּנֵבָה תֵּכֶף וּמִיָּד, כִּי זֶה יַגִּיד שֶׁהַדְּבָרִים מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ, לָזֶה אָמְרוּ "הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ", פֵּרוּשׁ, בְּתִמְידוּת, וּמִצַּד זֶה הוּא דָּבָר הָרָגִיל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, וּמִזֶּה יָדְעוּ תֵּכֶף לִגְנֵבָתוֹ. וְאָמְרוּ **וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ** בָּא לָתֵת טַעַם לִדְבָרָיו בְּדֶרֶךְ זֶה בִּפְשִׁיטוּת שֶׁהֵם גְּנָבוּהוּ וְלֹא חָשַׁד בְּזוּלָת, לָזֶה אָמַר "נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ" פֵּרוּשׁ נַחֵשׁ – מַה שֶּׁלְּפָנָיו, יְנַחֵשׁ – מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת, וּבוֹ נִחֵשׁ וְיָדַע כִּי הֵם יְגַנְּבוּהוּ. וְאוּלַי כִּי לְטַעַם זֶה נָתְנוּ לֵב עָלָיו אַחַר הֱלִיכָתָם.

הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר "לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה", מַה מָּקוֹם לוֹמַר **הֲרֵעֹתֶם** וְגוֹ'? הֲלֹא אֵין לְךָ רָעָה בָּעוֹלָם כְּמִשְׁלֵם רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְסָתוֹר הוֹכָחַת הַהַפְכִּיוּת מִמַּה שֶּׁהֶחְזִירוּ הַכֶּסֶף הַשָּׁכוּחַ בְּאַמְתַּחְתָּם, כִּי זֶה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵלָיו גָּלוּ שֶׁהִשִּׁיבוּ עִמָּהֶם כֶּסֶף הַנִּמְצָא אִתָּם, וְאִם כֵּן יַעֲשֶׂה קַל וָחוֹמֶר "הֵן כֶּסֶף וְגוֹ' וְאֵיךְ נִגְנוֹב" כְּמוֹ שֶׁהֵשִׁיבוּהוּ אַחַר כָּךְ, לָזֶה אָמַר **הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם** כִּי בָּזֶה סְתַרְתֶּם לְאוֹתָהּ חֻזְקָה שֶׁהֶחֱזַקְתִּי אֶתְכֶם בְּכִשְׁרוּת בַּמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, וְהוּרְעָה חֻזְקָתְכֶם כִּי לֹא אַנְשֵׁי אֱמֶת הֵם, וְתוֹלֶה אֲנִי הַמַּעֲשֶׂה בְּדֶרֶךְ מִקְרֶה, וְהוּא מֵהַמִּקְרִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ גַּם הַגַּנָּבִים וְלֹא מִמּוּסַר הַשֵּׂכֶל.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם**, פֵּרוּשׁ בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, כִּי בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה גִּלּוּ אַדַּעְתָּם כִּי מַה שֶּׁהֶחְזִירוּ הַכֶּסֶף זֶה אַדְרַבָּא מֵהָרְשַׁע עָשׂוּ כֵן, לְהַחְזִיק אוֹתָם בַּאֲנָשִׁים בַּעֲלֵי אֱמוּנָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה יַאֲמִינוּ בָּהֶם וְיִמְצְאוּ מָקוֹם לִגְנוֹב דְּבָרִים יְקָרִים וְחָשׁוּב מִכֶּסֶף הַמּוּשָׁב, כִּי מַחְזִיק הַגָּבִיעַ לִיקַר הָעֵרֶךְ מֵהַכֶּסֶף שֶׁהֵשִׁיבוּ עִמָּהֶם.

פסוק ז

לָמָּה יְדַבֵּר וְגוֹ' כַּדְּבָרִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַה מָּקוֹם יֵשׁ לוֹ לְדַבְּרִים? לֹא מִבָּעְיָא הַדְּבָרִים עַצְמָם, אֶלָּא אֲפִלּוּ הַדּוֹמֶה לָהֶם אֵין רָאוּי לוֹ לְדַבֵּר, כָּל דְּדוֹמֶה לְכִעוּר זֶה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֲפִלּוּ דּוֹמֶה לָזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה**. וְאָמְרוֹ **הֵן כֶּסֶף** וְגוֹ', וְהוּא כְּבָר סָתַר קַל וָחֹמֶר זֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, נִתְכַּוְּנוּ לְסָתֹר טַעֲנָתוֹ בֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר כִּי סָתְרוּ לְחֻזְקַת הַשָּׁבָה כִּי אֵינָהּ לְצַד אֱמוּנָתָם אֶלָּא דָּבָר מִקְרֶה, אָמְרוּ כִּי הֵן אֱמֶת כִּי יִהְיֶה דָּבָר זֶה דֶּרֶךְ מִקְרֶה בְּאִישׁ גַּזְלָן לַעֲשׂוֹת כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲבָל לֹא בְּסֵדֶר זֶה שֶׁאַחַר שֶׁזָּכָה בּוֹ וְהוֹלִיכוֹ לְמָקוֹם רָחוֹק יָמִים רַבִּים, אֲפִלּוּ לְאִישׁ נֶאֱמָן קָשֶׁה הוּא אֶצְלוֹ לְהָשִׁיב גְּזֵל הַנֶּאֱכָל, וַאֲנוּ הֶשִׁיבוֹנוּהוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן אַחַר שֶׁזָּכִינוּ בּוֹ לְמֵרָחוֹק, מְצִיאוּת זֶה לֹא יִמָּצֵא אֶלָּא בִּבְחִינַת

הַנֶּאֱמָן גָּמוּר. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְחַכַּמְתָּ לוֹמַר כִּי לְמִרְמָה נִתְכַּוְּנוּ בַּהֲשָׁבַת הַכֶּסֶף, הֵן אֱמֶת כִּי דְּבָרָיו יֻצְדְּקוּ אִם הָיָה הַגְּבִיעַ נֶחְשָׁב אֶצְלָם לִפְעָלָתוֹ לְנַחֵשׁ, יִהְיוּ הַדְּבָרִים כְּטַעֲנָתוֹ, אֲבָל כְּפִי הָאֱמֶת הוּא אֶצְלָם כִּשְׁאָר כֶּסֶף בְּעָלְמָא כִּי לֹא יְנַחֲשׁוּ וְגַם לֹא יָדְעוּ לְנַחֵשׁ בּוֹ, וְאֵינוֹ אֶצְלָם אֶלָּא כִּשְׁאָר כֶּסֶף, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵיךְ נִגְנֹב** וְגוֹ' **כֶּסֶף** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵינוֹ אֶצְלֵנוּ הַגְּבִיעַ אֶלָּא בְּגֶדֶר כֶּסֶף. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ **אוֹ זָהָב** נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים הַגְּבִיעַ שֶׁהוּא טוֹעֵן עָלָיו אִם הוּא כֶּסֶף אוֹ זָהָב, וְזֶה יַגִּיד שֶׁאֵין לָהֶם יְדִיעָה בּוֹ כָּל עִקָּר.

פסוק ט

אֲשֶׁר יִמָּצֵא וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כְּמִשְׁפַּט בֶּן נֹחַ שֶׁנֶּהֱרַג עַל הַגְּנֵבָה (סנהדרין נז.), וְגַם אֲנַחְנוּ מְחַיְּבִין עַצְמֵינוּ לִהְיוֹת עֲבָדִים.

פסוק י

וַיֹּאמֶר גַּם עַתָּה וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **גַּם** מַה נִתְחַדֵּשׁ עַתָּה לְעִנְיַן הַדִּין. וְעוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא**, וְרוֹאֲנִי שֶׁהוּא הֵפֶךְ דִּבְרֵיהֶם, כִּי הֵם אָמְרוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת", וְהוּא אָמַר "יִהְיֶה עֶבֶד".

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַשִּׁיב עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ "הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ" וְגוֹ', וְאָמַר: "גַּם עַתָּה אַחַר שֶׁנֶּחְשְׁדוּ בַּדָּבָר, אֲנִי מַצְדִּיק דִּבְרֵיכֶם שֶׁלֹּא גְנַבְתֶּם וְעוֹמְדִים אַתֶּם בְּחֶזְקַת אֱמוּנָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל אֵינְכֶם יְכוֹלִין לְהַצְדִּיק כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּם, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אֶחָד לֹא לֶאֱמוּנָה עָשָׂה וְאוֹתוֹ נָטַל הַגְּבִיעַ, וְאֵין טַעֲנָתִי אֶלָּא עַל אֶחָד מִכֶּם, וּמִשֶּׁפָּטוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עָבֶד".

וַהֲגַם שֶׁחַיָּב מִיתָה, הַדָּבָר תָּלוּי בְּיָדִי לְשַׁעְבְּדוֹ עַד עֵת אֲשֶׁר אֶחְפֹּץ לַהֲמִיתוֹ.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁטַּעַן שֶׁאֵין בְּפִיהֶם נְכוֹנָה שֶׁאָמְרוּ "וָמֵת", כִּי אֵין חִיּוּב מִיתָה אֶלָּא אִם יֵשׁ עֵדוּת עַל הַגְּנֵבָה שֶׁרָאוּהוּ שֶׁנָּטָלוֹ, אֲבָל מְצִיאוּת זֶה אֵינוֹ אֶלָּא אֲמִתָּנָא, לֹא יִתְחַיֵּב אֶלָּא מִדִּינָא דְּמַלְכוּתָא.

וְאָמְרוֹ **וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּים**, כִּי בְּחֶזְקַת כַּשְׁרוּת עוֹמְדִים, וְלֹא יִתְפְּשׂוּ מִדִּין עֲשָׂרָה שֶׁנִּמְצֵאת בְּיַד אֶחָד מֵהֶם הַגְּנֵבָה, כֵּיוָן שֶׁאֵין עֵדוּת עֲלֵיהֶם שֶׁנּוֹעֲדוּ יַחַד וְגָנְבוּ.

פסוק טו

הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי נַחֵשׁ וְגוֹ'. בָּזֶה נִתְכַּוֵּן לְסְתּוֹר גַּם כֵּן טַעֲנָתָם שֶׁאָמְרוּ: מִי גִּלָּה לָכֶם סוֹד זֶה כִּי אָנוּ הַגַּנָּבִים, זוֹלַת אִם נֹאמַר כִּי מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם הֵמָּה וְהוּא עָשָׂה הַדָּבָר, לָזֶה אָמַר: "הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי נַחֵשׁ" וְגוֹ', וּמִזֶּה יֵדַע.

וְאָמְרוֹ **אִישׁ אֲשֶׁר כָּמוֹנִי**. פֵּרוּשׁ, מִן הַסְּתָם כָּל אָדָם גָּדוֹל כָּמוֹנִי יְנַחֵשׁ לָדַעַת נִסְתָּרוֹת אֲשֶׁר יוּכַל לְהַשִּׂיג, וְאִם כֵּן יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר אֵלַי, וְהָיָה לָכֶם לָחוּשׁ עַל הַדָּבָר שֶׁלֹּא יִפָּלֵא מִמֶּנִּי.

פסוק טז

מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי. פֵּירוּשׁ: אֲמִירָה בְּדֶרֶךְ רִצּוּי. **מַה נְּדַבֵּר**. פֵּרוּשׁ, דִּבּוּר קוֹשִׁי בְּדֶרֶךְ מִלְחָמָה, **מַה נִּצְטַדָּק**. פֵּרוּשׁ, בְּמִשְׁפָּט אִם נָבוֹא לִפְנֵי דַּיָּנִים, כִּי אֵין מִפְלָט לָהֶם בְּכוּלָּן, וְאֵין זֶה אֶלָּא מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה לְהַפְרַע מֵהֶם עָוֹנָם כְּשֶׁמָּצָא לִגְבוֹת חוֹבוֹ, וּלְצַד כִּי הֶעָוֹן שֶׁבְּיָדָם הוּא לְכוּלָּם יַחַד, "הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי" וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מַה נִּצְטַדָּק**, כִּי מֵעַתָּה כְּשֶׁנִּמְצֵאת הַגְּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין אֵין עוֹד מָקוֹם לַקֶּל וָחוֹמֶר הָאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם "הֵן כֶּסֶף" וְגוֹ', כִּי בִּנְיָמִין לֹא הָיָה מֵהַמַּחְזִירִים כֶּסֶף הַשָּׁב.

גַּם אֲנַחְנוּ. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּיָדֵינוּ הַגְּנֵבָה. וְאָמְרוֹ **גַּם אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֶעָוֹן שֶׁהוּפַר אֵצְלָם אֵין בִּנְיָמִין בִּכְלַל הֶעָוֹן, לָזֶה אָמְרוּ "גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (סנהדרין צג.) שְׁנֵי עֵצִים יְבֵשִׁים וְחַד רָטוֹב וְכוּ', וְכֵיוָן שֶׁכּוּלָּם נִלְכְּדוּ בַּעֲוֹנָם וְהוּא הָיָה עִמָּהֶם, נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוּתָם.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁעוֹדָם בְּדַעַת רִאשׁוֹן שֶׁאָמְרוּ "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ וָמֵת וְגַם אֲנַחְנוּ", לָזֶה גָּמְרוּ אוֹמֶר כִּי אֵין הַסְכָּמַת מָוֶת בֵּינֵיהֶם, אֶלָּא גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא מִשְׁפָּט עַבְדוּת יֵשׁ לוֹ וְלֹא מִשְׁפָּט מָוֶת, וּמִטַּעַם שֶׁאֵין עֵדִים עַל הַגְּנֵבָה וְיוּכַל לוֹמַר "לֹא יָדַעְתִּי מִי שָׂם" וְגוֹ'.

פסוק יז

חָלִילָה לִּי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ: אִם ה' מָצָא לָכֶם עָוֹן, אֲנִי לֹא אָדוּן עַל הַדָּבָר אֶלָּא עַל מַה שֶּׁנִּתְגַּלָּה לִי מֵהַמִּשְׁפָּט הַצֶּדֶק, וְעַל חֵטְא זֶה אֲנִי שׁוֹפֵט "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא וְגוֹ' יִהְיֶה לִי עָבֶד וְגוֹ' וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם". וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בְּמַה שֶּׁרוֹאֲנִי שֶׁדִּבֵּר יְהוּדָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי כָּלוּ לוֹ דִּבְרֵי פִּיּוּס וְקִבֵּל הַמִּשְׁפָּט, וְאֵיךְ תּוֹךְ כְּדֵי דִּבּוּר "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו" וְדִבֵּר דְּבָרִים עַתִּיקִים. וּלְדִבְרֵינוּ צָדְקוּ הַדְּבָרִים, כִּי מִקֹּדֶם חָשַׁב כִּי מֵה' יָצָא הַדָּבָר כִּי מָצָא הָאֱלֹהִים עֲוֹנָם, וּכְשֶׁרָאוּ שֶׁלֹּא קִבֵּל יוֹסֵף אֶלָּא בִּנְיָמִין לְבַד, אָמַר, הֲרֵי זֶה לְךָ לְאוֹת כִּי לֹא עַל עָוֹן נִתְפָּסוּ, וּמֵעַתָּה עָמַד הַדָּבָר לְצַד בְּחִירַת הַבְּחִירִי, לָזֶה "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה".

חסלת פרשת מקץ

פסוק יח

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיִּגַּשׁ** אַחַר שֶׁקָּרוֹב אֵלָיו הָיָה וּמְדַבֵּר עִמּוֹ עַד עַתָּה, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ, יֶעֱיַן שָׁם דִּבְרֵיהֶם (בראשית רבה צג,ו), וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק פְּשַׁט הַכָּתוּב. עוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּבֶת **אֵלָיו** וּמוּבָן הַדָּבָר. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי** לֹא נוֹדַע הִרְצוּי לָמָּה, וְאִם לְבַל יִחַר אַפּוֹ הָיָה לוֹ לְאָמְרוֹ סָמוּךְ לְ"וְאַל יִחַר" וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי**, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ שֶׁיִּכָּנְסוּ

דְּבָרָיו בְּאָזְנָיו, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי כָמוֹךָ** כִּי לֹא נוֹדַע נְתִינַת טַעַם זֶה לְהֵיכָן חוֹזֶרֶת, וְאַדְרַבָּא לְצַד שֶׁהוּא גָּדוֹל כְּפַרְעֹה יַקְפִּיד עַל מְעוּט הַנֶּהֱנֶת כָּבוֹד וּגְדֻלָּה. **אָכֵן** פָּשַׁט הַכָּתוּב הוּא, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי מִנְהַג הַמְּלָכִים יֵשְׁבוּ לִפְנֵיהֶם גְּדוֹלֵי הַמַּלְכוּת וְשָׂרֵיהֶם וְיוֹעֲצֵיהֶם, וְהָיָה אִם בָּא אִישׁ עַל דְּבַר מִשְׁפָּט אוֹ דָּבָר מֵאֵת הַמֶּלֶךְ, לֹא יַעֲמֹד בְּהֶפְסֵק בֵּין הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַיּוֹשְׁבִים רִאשׁוֹנָה בַּמַּלְכוּת, וְחוּץ לָעִגּוּל יַעֲמֹד וְשָׁם יְדַבֵּר. וּכְמוֹ כֵן הָיָה מְדַבֵּר יְהוּדָה עַד עַתָּה, וְאַחַר כָּךְ "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו", פֵּרוּשׁ שֶׁנִּכְנַס לִפְנִים מִמְּחִיצָתוֹ וְעָמַד בֵּין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הַשָּׂרִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ דְּבָרָיו לְזוּלַת הַמֶּלֶךְ.

וְעַיֵּין מַה שֶּׁכָּתַב מהר"ם אֲלַשְׁקַר (בתשובותיו סימן צ"ג) בְּשִׁנּוּי תֵּיבַת "לוֹ" לְתֵיבַת "אֵלָיו". וְחִלֵּה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁיִּתְרַצֶּה לוֹ לְדַבֵּר בְּיִחוּד אֵלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי** בְּאֵין שׁוֹמֵעַ זוּלָתְךָ, וְזֶה לֹא יִתָּכֵן אִם לֹא בְּאָזְנָיו. וְחִלֵּה פָּנָיו שֶׁלֹּא יְמַהֵר לְהִתְכַּעֵס עַל אֲשֶׁר שׁוֹאֵל כָּזֶה וְאֵינוֹ מֵהַמּוּסָר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ**. פֵּרוּשׁ, כִּי דֶּרֶךְ זֶה יַעֲשׂוּהוּ גְּדוֹלִים הַשָּׁוִים בְּגֶדֶר גְּדֻלָּה זֶה לָזֶה, לֹא עֶבֶד לַאֲדוֹנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּעַבְדֶּךָ**. וְטַעַם הַדָּבָר "כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה", פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּגְּמָרָא (עבודה זרה י:) שֶׁל קְטִיעָא בַּר שָׁלוֹם שֶׁאָמְרוּ לוֹ "נָצַחְתָּ לְמַלְכָּא וְכָל דְּנָצַח לְמַלְכָּא" וְכוּ' עַד כָּאן. לָזֶה אִם הָיָה נוֹצֵחַ יְהוּדָה לְיוֹסֵף בִּפְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, יִכָּנֵס בְּסַכָּנַת מָוֶת מִדִּין נוֹצֵחַ לַמֶּלֶךְ. וּלְבַל יִטְעוֹן כִּי הַמֶּלֶךְ הוּא פַּרְעֹה, לָזֶה אָמַר **כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה** וְדִינָם שָׁוֶה, אֲשֶׁר עַל כֵּן מְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ לְדַבֵּר בְּאָזְנוֹ. וּבָזֶה, הֲגַם שֶׁיִּנָּצֵחוּ בַּטְּעָנוֹת, אֵין בְּזוּי לַמֶּלֶךְ וְלֹא יִכָּנֵס בְּדִין נוֹצֵחַ לַמֶּלֶךְ שֶׁחַיָּב, כֵּיוָן שֶׁהוּא בֵּינוֹ לְבֵין הַמֶּלֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה **כִּי כָמוֹךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כ"א:א') "לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה'", וְאִם יְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ שֶׁתִּשְׁמַע מִלְּתוֹ לְכָל הַנִּמְצָאִים שָׁם, יֵעָשׂוּ לַמֶּלֶךְ הֵפֶךְ דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְנִמְצָא הַמֶּלֶךְ עוֹשֶׂה דָּבָר שֶׁלֹּא כַּאֲשֶׁר שָׂם ה' בְּלִבּוֹ, וִיעַוְּתוּ יוֹעֲצָיו אֶת לִבּוֹ. לָזֶה אַל יִחַר אַפּוֹ עַל כְּנִיסָתוֹ לִפְנִים מִמְּחִיצָתוֹ לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ. גַּם בָּזֶה הִגִּיד לוֹ כִּי הוּא אִישׁ חָסֶד, וְדַוְקָא רוֹאֵי פָּנָיו נִכְנְסוּ בַּחֲשַׁשׁ דְּבַר תַּקָּלָה בְּמֶרֶד.

וּבָרָךְ דְּרָשׁ יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", וְלָזֶה נִתְחַכֵּם יְהוּדָה לְהַטּוֹת לֵב יוֹסֵף עָלָיו לְרַחֲמִים, וְהִקְרִיב דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ אֵלָיו לְאָהֳבוֹ וּלְחַבְּבוֹ כְּדֵי שֶׁתִּתְקָרֵב דַּעְתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֵלָיו לְקַבֵּל דְּבָרָיו וּפִיּוּסוֹ, וְהַכְרַח לַעֲשׂוֹת כֵּן, לְצַד שֶׁמִּן הַטֶּבַע לֹא יְחַבְּבוּ בְּנֵי יַעֲקֹב עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה כִּי (תהלים קכה:ג) "לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרָל הַצַּדִּיקִים", וּמִמֶּזֶג נַפְשָׁם לִשְׂנֹא אֲשֶׁר בְּשֵׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם, לָזֶה הֶצְרַךְ לְפִי שָׁעָה לְהַפֵּךְ הַמּוּטְבָּע וּלְהַגִּישׁוֹ בִּלְבָבוֹ וּלְהָשִׁיבוֹ בְּתַנְאֵנִי דִּלְבֵּיהּ.

עוד יְרֻצָּה כִּי לֹא נִגַּשׁ יְהוּדָה לְדַבֵּר אֶלָּא לְמַה שֶּׁאֵלָיו, פֵּרוּשׁ, לְמַה שֶּׁהֵבִינוּ כִּי הַגְּזֵרָה לֹא מֵאֵת ה' בָּאָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת בְּפָסוּק (בראשית מד:יז) "חָלִילָה", וְכֵיוָן שֶׁאֵין הָעִנְיָן בָּא אֶלָּא מִיּוֹסֵף וְאֵלָיו הֵם הַדְּבָרִים מְסוּרִים לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ עֲשׂוֹת, לָזֶה "וַיִּגַּשׁ". **עוד** יְרֻצָּה לוֹמַר כִּי לְטוֹבָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הוּא נִגַּשׁ, כִּי בְּכָל פְּרָטֵי הֲנָאוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעֶבֶד יְהוּדָה יַעֲשֶׂה יוֹתֵר מִבְּנְיָמִין, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו**, פֵּרוּשׁ, לְטָעוֹן טַעֲנָה שֶׁהִיא לְטוֹבַת הַמֶּלֶךְ, וְהוּא (בראשית מד:לג) "יֵשֶׁב נָא" וְגוֹ'.

עוד יְרֻצָּה בְּאָמְרוֹ **אֵלָיו**, לְבַל יֹאמַר הָאוֹמֵר אֵיךְ סוֹתֵר יְהוּדָה דִּבְרֵי עַצְמוֹ "הִנֵּנוּ עֲבָדִים גַּם אֲנַחְנוּ" (בראשית מד:טז), לָזֶה אָמַר כִּי מַה שֶּׁנִּגַּשׁ לְדַבֵּר דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בְּעִנְיָן "יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ וְגוֹ' וְהַנַּעַר יַעַל עִם אֶחָיו" הוּא אֵלָיו, פֵּרוּשׁ לְדִבְרֵי יוֹסֵף, הוּא שֶׁמָּצָא לְכָנֵס לְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁאָמַר "חָלִילָה" וְגוֹ', אֲבָל לְמַה שֶּׁאָמַר יְהוּדָה אֵין מַעֲנֶה בִּלְשׁוֹנוֹ לְדַבֵּר מַה שֶּׁאָמַר בָּעִנְיָן.

וְאָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי**. נִתְכַּוֵּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד לְבַל יֹאמַר אֵלָיו יוֹסֵף לָמָּה יְדַבֵּר הוּא לְבַד מִכֻּלָּם, וּמַה גַּם בְּמַה שֶּׁקָּדַם שֶׁהִכִּיר יוֹסֵף כִּי רְאוּבֵן הַבְּכוֹר, דִּכְתִיב (בראשית מג:לג) "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכוֹר" וְגוֹ', וְאִם כֵּן יֹאמַר לָמָּה יְדַבֵּר כָּל כָּךְ הוּא וְלֹא אֶחָיו. לָזֶה אָמַר, "בִּי" נוֹגֵעַ הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר לוֹ לְבַסּוֹף. וְלֶהֱיוֹת שֶׁחָשׁ לוֹ לְהִתְכַּעֵס קוֹדֶם הַגִּעַת הַדָּבָר אֵלָיו, לָזֶה קָדַם תֵּכֶף וְהוֹדִיעוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "בִּי נוֹגֵעַ הַדָּבָר אֲדוֹנִי". וְהַשֵּׁנִי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְטָעוֹן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לְהַצִּיל בִּנְיָמִין, וְהוּא **בִּי אֲדֹנִי** – פֵּרוּשׁ, אֲנִי נָגַעְתִּי הַגְּבִיעַ וְהִנַּחְתִּיו בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין, וּמֵעַתָּה שׁוֹרֶת הַדִּין תִּתֵּן כִּי הוּא יִלָּכֵד, כִּי בִּנְיָמִין מַכְחִישׁ וְיהוּדָה מוֹדֶה – הוּא יִהְיֶה עֶבֶד. הַשְּׁלִישִׁי רָמַז הַכָּתוּב כִּי הַשְׁרָרָה אֵלָיו הִיא נְתוּנָה, וְזֶה שִׁיעוּר הַדְּבָרִים: "בִּי" תָּלוּי כְּנוּי תֵּיבַת "אֲדֹנִי" כִּי הוּא הַמֶּלֶךְ. וְאָמְרוֹ **יְדַבֶּר נָא** – פֵּרוּשׁ, יְדַבֵּר עַתָּה בְּכִינוּי עַבְדוּת לְפִי שָׁעָה, אֲבָל אֵין הַדָּבָר עוֹמֵד כֵּן, כִּי יְהוּדָה הוּא הַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ יִכּוֹן עוֹלָם.

עוד יִרְמֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **בִּי אֲדֹנִי**, פֵּרוּשׁ: בְּאֶמְצָעוּתִי הִשַּׁגְתָּ זֶה, כִּי הוּא הַסּוֹבֵב לְיוֹסֵף אַדְנוּת, שֶׁאָמַר (בראשית ל"ז:כ"ז) "לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים", שֶׁמִּזֶּה נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְהִשִּׂיג יוֹסֵף הָאַדְנוּת.

פסוק יט

אֲדֹנִי שָׁאַל וְגוֹ' לֵאמֹר. טַעַם הַצָּעַת הַדְּבָרִים, לוֹמַר כִּי לְצַד הַהֶכְרֵחַ לְקָחוּ בִּנְיָמִין מֵאֵת אֲבִיו, וְאִם לֹא יִרְאֵהוּ עִמָּהֶם יָמוּת אֲבִיו מִדַּאֲגָתוֹ. וְהִתְחִיל לוֹמַר **אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו**, פֵּרוּשׁ: לֹא הָיְתָה שְׁאֵלַת אָדָם לְכַיּוֹצֵא בּוֹ שֶׁיּוּכַל לִמְנֹעַ הַתְּשׁוּבָה מִמֶּנּוּ, אֶלָּא כִּי הָיְתָה מֵאֵת אֲדֹנִי לַעֲבָדָיו, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן בְּהֶכְרֵחַ **לֵאמֹר** לְךָ אֲמִתָּתָן שֶׁל דְּבָרִים. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי מִלְּבַד הַשְּׁאֵלָה עָשִׂיתָ לָנוּ דָּבָר הַמְחַיֵּב אוֹתָנוּ לֵאמֹר לְךָ בְּלֹא הַעֲלָמָה, כִּי עָשָׂה אוֹתָם

כְּמַרְגְּלִים, וְהֶצֱרִכוּ לְאֲמֵת דִּבֻּרֵיהֶם כְּמִשְׁפַּט בְּדִיקַת הָאֲנָשִׁים הַנֶּחְשָׁדִים בְּרִגּוּל, שֶׁנִּבְדָּקִים בְּכָל הַפְּרָטִים הֲגַם שֶׁאֵינָן נוֹגְעִים בְּעִנְיַן הָרִגּוּל, וְאִם הַעְלֵם יַעֲלִימוּ דָּבָר יִנָּתְנוּ בְּקוֹלָר, לָזֶה הִכְרִיחָם לֵאמֹר.

פסוק כא

וַתֹּאמֶר אֶל עֲבָדֶיהָ הוֹרִידוּהוּ. פֵּרוּשׁ, לֹא הִסְפִּיק לְךָ לְאֲמֵת הַדָּבָר בִּדְבָרֵינוּ אוֹ עַל יְדֵי בֵּרוּר אַחֵר זוּלַת לְהוֹרִידוֹ אֵלַיִךְ, וַתּוֹסֶף לְחַזֵּק עָלֵינוּ לְבַל נִרְאֶה פָּנֶיךָ זוּלָתוֹ. וְהוֹדַעְנוּ הַדָּבָר לְאָבִינוּ וְלֹא הוֹעִיל לִשְׁלֹחַ אוֹתוֹ עַד אֲשֶׁר כָּלְתָה הַתְּבוּאָה וְגוֹ', וְהֶצְרַכְנוּ לְהוֹרִידוֹ.

פסוק כח

אַךְ טָרוֹף וְגוֹ'. רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַךְ** כִּי מְעַט טָרוֹף טוֹרַף, כִּי אֵינוֹ לֹא בְּצָרַת עַבְדוּת וְלֹא בְּצָרַת מִשְׁמָר, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וְלֹא רְאִיתִיו עַד הֵנָּה**, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי יֶשְׁנוֹ בַּנִּמְצָא אֶלָּא שֶׁעֲדַיִן לֹא רְאָהוּ עַד עַתָּה.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **אַךְ טָרֹף** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ "אַךְ" – מְעוּט, דַּוְקָא בִּטְרֵפוּת. אֲבָל בְּמַה שֶׁאָמַר (בראשית לז:לג) "חַיָּה רָעָה אֲכָלְתְהוּ", שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר, בָּזֶה אֵין מְעוּט, כִּי כְּבָר בַּעֲוונוֹת הָיָה מַה שֶּׁהָיָה, שֶׁגְּרָמָה לוֹ לְאַבֵּד עֲשָׂרָה בָּנִים שֶׁעָתִיד הָיָה לְהַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:), וּבְאֶמְצָעוּת הָרִשְׁעָה נִשְׂרוּ מִמֶּנּוּ עֶשֶׂר טִפּוֹת, וְלֹא יָצְאוּ מִמֶּנּוּ אֶלָּא שְׁנַיִם.

פסוק לג

יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ. וַהֲגַם שֶׁאָמַר (בראשית מג:ט) "וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ", שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ (ברכות לד:).

פסוק לד

כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בְּלֹא טַעַם הָאָמוּר שֶׁאָמַר "וְחָטָאתִי" וְגוֹ', "אֵיךְ אֶעֱלֶה" וְגוֹ'. וְעוֹד אוּלַי שֶׁנּוֹתֵן טַעַם לָמָּה שֶׁאָמַר בִּתְחִלָּה (בראשית מד:טז) "הִנֵּנוּ עֲבָדִים גַּם אֲנַחְנוּ" וְגוֹ', "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה וְגוֹ' פֶּן אֶרְאֶה בָרָע", וּכְשֶׁלֹּא יַעֲלוּ כֻּלָּן לֹא יִרְאֶה וְגוֹ':

עוֹד יְכַוֵּן לְהָשִׁיב לְטַעֲנַת אִשָּׁה חֲכָמָה שֶׁשִּׁלַּח יוֹאָב לְדָוִד (שמואל ב י"ד:ז'), כִּי קָמָה הַמִּשְׁפָּחָה לַהֲרֹג אֶת מַכֵּה אָחִיו וּתְמִיתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו וְגוֹ', וְהִנֵּה הוּא הַנִּדּוֹן שֶׁלְּפָנֵינוּ, כִּי כְּשֶׁיַּגִּיד יְהוּדָה לְאָבִיו כִּי אָנוּס הוּא וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַצִּיל בִּנְיָמִין מִיַּד הַמֶּלֶךְ, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִתְאַכְזַר יַעֲקֹב וְיִשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיהֶם יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְיַתִּיר לְנִדּוּיוֹ שֶׁל יְהוּדָה, לָזֶה אָמַר טַעֲנָה שֵׁנִית "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה" וְגוֹ', כִּי חוֹשֵׁשׁ לְסַכָּנַת מוֹת אָבִיו.

פרק מה

פסוק א

וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא עָצַר כֹּחַ לְהַמְתִּין עַד שֶׁיֵּצְאוּ כָּל הַנִּצָּבִים מֵעִצְמָן, וְקָרָא בְּקוֹל גָּדוֹל "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ". פֵּרוּשׁ, בְּמְהֵרָה, לֹא שֶׁיֹּאמְרוּ לָהֶם לָצֵאת, כִּי כְּשֶׁיֵּצְאוּ מֵעַצְמָן יֵצְאוּ בְּמִתּוּן, וְלֹא סָבַל אֹרֶךְ זְמַן הַהוֹצָאָה. וְאָמַר **וְלֹא עָמַד**, פֵּרוּשׁ, לֹא נִתְעַכֵּב אִישׁ אֶלָּא בְּמְהֵרָה תֵּכֶף יָצְאוּ יַחַד.

בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בִּשְׁבִיל הִתְוַדְּעוּתוֹ אֶל אֶחָיו, פֵּרוּשׁ הַכָּרַת דָּבָר כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ וְיַצְדִּיקוּ כִּי הוּא יוֹסֵף, וְדָבָר זֶה צָרִיךְ לְהַזְכִּירָם בִּמְכִירָתוֹ, וְלֹא רָצָה לְזַלְזֵל בְּאֶחָיו שֶׁיִּחְזִיקוּ אוֹתָם בְּדָבָר נִבְלָה כָּזוֹ לִמְכּוֹר אֲחִיהֶם. וְאָמַר בְּסָמוּךְ: **וַיִּתֵּן אֶת קוֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרָיִם** וְכוּ', הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי מַה שֶּׁמָּנַע הַזּוֹעַל בְּהִתְוַדְּעוֹ לְאֶחָיו לֹא לְצִדּוֹ, כִּי הוּא קָרָא בְּקוֹל וְשָׁמְעוּ כָּל הָעִיר אֶת הַדָּבָר, אֶלָּא לְצַד בּוֹשֶׁת אֶחָיו הוּא שֶׁעָשָׂה מִטַּעַם הַנִּזְכָּר.

פסוק ד

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף וְגוֹ' גְּשׁוּ נָא וְגוֹ'. טַעַם הַהַגָּשָׁה, לְצַד שֶׁרָצָה לוֹמַר לָהֶם עִנְיַן הַמְּכִירָה, לָזֶה לֹא רָצָה לוֹמַר לָהֶם אֶלָּא בִּלְחִישָׁה, לָזֶה אָמַר "גְּשׁוּ", וְאַחַר שֶׁנִּגְּשׁוּ אָמַר לָהֶם וְגוֹ' "אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתִי" וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁאָמַר "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ" וְגוֹ' וְלֹא עָמַד שָׁם אָדָם, אַף עַל פִּי כֵן חָשׁ לָאָזְנַיִם לַקִּיר וְדִבֵּר בְּאָזְנֵיהֶם.

אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה **אֲנִי יוֹסֵף**, לְצַד שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא עָנוּהוּ חָשַׁשׁ לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁפָּחֲדוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יָכְלוּ לְהָשִׁיב כְּבוֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא, וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּהוּ שֶׁהוּא יוֹסֵף. לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד צַד הַיִּרְאָה שֶׁאַתֶּם יְרֵאִים וְנִבְהָלִים, לֹא תֶּחוֹשׁוּ לְדָבָר, כִּי אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, פֵּרוּשׁ מִתְנַהֵג עִמָּכֶם בְּמִדַּת הָאַחְוָה וּכְאִלּוּ לֹא הָיָה הַדָּבָר הַהוּא. גַּם סָמַךְ לוֹמַר **אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם** לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ בִּזְמַן הַמֶּכֶר לֹא כָהֲתָה עֵין הָאַחְוָה מִמֶּנִּי. וּכְנֶגֶד צַד הַצְּדָקַת הַדָּבָר שֶׁהוּא יוֹסֵף, אָמַר לָהֶם דָּבָר שֶׁבּוֹ יַצְדִּיקוּ בְּסִימָן מֻבְהָק כִּי הוּא זֶה, בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתִי מִצְרָיְמָה** וְדָבָר זֶה לֹא יְדָעוֹ אָדָם וַאֲפִלּוּ נָבִיא (ילקוט שמעוני קמ"ב) אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר וַדַּאי גָּמוּר כִּי הוּא זֶה יוֹסֵף.

פסוק ה

וְעַתָּה אַל תֵּעָצְבוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "וְעַתָּה" מַה בָּא לִשְׁלוֹל? שֵׁנִית, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אַל תֵּעָצְבוּ וְאַל יִחַר**, וְעוֹד הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים – הָעֲצָבוֹן יוֹרֶה עַל שִׁבְרוֹן הַלֵּב, וַחֲרוֹן אַף יַגִּיד עַל הַגַּאֲוָה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **הֵנָּה**?

אָכֵן פֵּרוּשׁ שֶׁל דְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי אַתֶּם נֶעֱצָבִים עַל הַמֶּכֶר, וּכְמוֹ שֶׁגִּלּוּ דַּעְתָּם בְּאָמְרָם (בראשית מב:כא) "אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ", גַּם לְפִי הַמִּדְרָשׁ (בראשית רבה

צא:ג) שֶׁאָמְרוּ שֶׁיֵּרְדוּ לִפְדּוּתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים, לָזֶה אָמַר לָהֶם **וְעַתָּה** פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁמְּבַקֶּשֶׁם מָצוּי לָהֶם בְּהוֹדָעָה זוֹ תְּסִירוּ הָעִצָּבוֹן, וְנִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן בָּזֶה לִרְמֹז לָהֶם וּלְהוֹדִיעָם כִּי יוֹדֵעַ בָּהֶם שֶׁדַּעְתָּם קְרוֹבָה אֶצְלוֹ וְהֵם נֶעֱצָבִים עָלָיו עַד עַתָּה, וּבָזֶה יַצְדִּיקוּ כִּי לִבּוֹ נָכוֹן עִמָּם.

וְאָמְרוֹ **אַל יֵחַר בְּעֵינֵיכֶם** פֵּרוּשׁ, לְטַעַם שֶׁמְּכַרְתֶּם אוֹתִי הֵנָּה, שֶׁגְּרַמְתֶּם לְעַצְמְכֶם כָּל הִתְגַּלְגְּלוּת הָעִנְיָנִים, הַהִשְׁתַּחֲוָיוֹת אֲשֶׁר בִּשְׁבִילָם נִתְחַכַּמְתֶּם לִמְכֹּר, דִּכְתִיב (בראשית לז:כ) "וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ" וְגוֹ', וְדָבָר זֶה יְסוֹבֵב הַכַּעַס, כְּאָדָם שֶׁבָּא לְתַקֵּן דָּבָר וְנִמְצָא מְקַלְקֵל וְיִחַר אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר גָּרַם לְעַצְמוֹ. וְנָתַן טַעַם לָזֶה, כִּי אַדְרַבָּא מַעֲשֵׂיהֶם גָּרְמוּ לָהֶם טוֹבָה גְּדוֹלָה, "כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם, כִּי זֶה וְגוֹ' לְשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית" וְגוֹ', וּמַעַתָּה לֹא יִחַר בְּעֵינֵיכֶם עַל הַדָּבָר.

פסוק ח

וְעַתָּה לֹא אַתֶּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לָתֵת טַעַם לְהָסִיר מִלִּבָּם חֲשַׁשׁ הַשִּׂנְאָה, לְבַל יַחְשְׁבוּ כִּי יוֹסֵף יִשְׂטֹם אוֹתָם וְיִשְׂנָאֵם עַל אֲשֶׁר נִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְיִהְיֶה בְּעֵינֵיהֶם דָּבָר רָחוֹק שֶׁיִּהְיֶה לֵב יוֹסֵף נָכוֹן עִמָּם, לָזֶה אָמַר לָהֶם: הֵן אֱמֶת כִּי בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם הָיוּ הַדְּבָרִים זָרִים בְּעֵינָיו, אֵיךְ יִהְיֶה כָּל הָאַכְזְרִיּוּת בְּלֵב אַחִים עַל אֲחֵיהֶם, וּרְאוּיִים הֵם לִהְיוֹת שְׂנוּאִים אֶצְלוֹ. **אָכֵן** עַתָּה, אַחַר רְאוֹתוֹ כָּל הַנִּמְשָׁךְ מִירִידָתוֹ מִצְרַיִם, יָדַע כִּי הַמַּעֲשֶׂה הָיָה מֵאֵת ה', וְהֵם שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ עָשׂוּ וְלֹא שְׁלִיחוּת עַצְמָם, וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לִשְׂמֹר לָהֶם אֵיבָה וְלֹא לְהַרְחִיק מִדַּת הָאַחְוָה מֵהֶם.

וְאוּלַי כִּי בָּזֶה הָיָה לָהֶם פָּנִים לַעֲמֹד לִפְנֵי אֲבִיהֶם כְּשֶׁנִּגְלָה הַדָּבָר, כִּי הֵם הַגּוֹרְמִים לוֹ אֵבֶל וּבְכִי עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וְעָשׂוּ הַמַּעֲשֶׂה הַמּוּפְלָא בְּמֶכֶר אֲחֵיהֶם, וְרוֹאֲנִי שֶׁגַּם בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁוּ מֵאֲבִיהֶם. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי יַעֲקֹב לֹא יָדַע גּוּף הַמַּעֲשֶׂה, וְזֶה דֶּרֶךְ רָחוֹק, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִמָּנַע מֵחָקוֹר זֹאת הֵיאַךְ נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַד שֶׁיָּרַד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם, וְגַם מַעֲשֶׂה כְּתֹנֶת הַפַּסִּים הַמּוּבָא אֵלָיו מֻטְבָּל בְּדָם. אֶלָּא וַדַּאי כִּי בְּטַעֲנַת "לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם" וְגוֹ' שֶׁאָמַר יוֹסֵף, הֻכַּר הַדָּבָר כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת וְאֵין לְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פז:א) רָאוּי הָיָה יַעֲקֹב לֶהֱרֵת בְּשִׁלְשָׁלְאוֹת וְכוּ':

פסוק טו

וַיִּבְךְּ עֲלֵיהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁרָאוּ שֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם, אָז סָמַךְ לִבָּם וְדִבְּרוּ אִתּוֹ, כִּי כָל הַדְּבָרִים שֶׁהָיָה אוֹמֵר אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה אוֹמֵר לָהֶם כֵּן לְהָסִיר מֵהֶם הַבּוּשָׁה, וּלְעוֹלָם לְבָבוֹ יָמַר עֲלֵיהֶם מִצַּד הַמַּעֲשֶׂה. אָכֵן כְּשֶׁרָאוּ שֶׁחִבֵּק אוֹתָם וּבָכָה עַל פְּרִידָתָם, הִכִּירוּ בְּמִדַּת טוּבוֹ כִּי אָח נֶאֱמָן הוּא וְדִבְּרוּ אִתּוֹ. וַהֲגַם שֶׁבָּכָה מִקּוֹדֶם, אֵין הוֹכָחָה מִזֶּה, כִּי אֶפְשָׁר זָכַר צָרָתוֹ וּבָכָה עָלֶיהָ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכִי זֶה שֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם. גַּם בְּכִי הָרִאשׁוֹן יֵשׁ

מָקוֹם לְתָלוֹת שֶׁבָּכָה עַל פְּרִידַת בִּנְיָמִין, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁבָּכָה עֲלֵיהֶם בִּפְרָטוּת, זֶה יַגִּיד אַחְוָה בַּלֵּב.

פסוק טז

וְהַקּוֹל נִשְׁמַע וגו' לֵאמֹר וגו'. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁכְּבָר הוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְמַעְלָה כִּי שָׁמְעוּ מִצְרַיִם וּבֵית פַּרְעֹה בְּכִי יוֹסֵף, דִּכְתִיב (בראשית מה:ב) "וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם" וְגוֹ', עַתָּה מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַקּוֹל שֶׁשָּׁמְעוּ בֵּית פַּרְעֹה הָאָמוּר לְמַעְלָה וְלֹא יָדְעוּ מַה הוּא וְעַל מָה הָיָה, וְעַתָּה אָמְרוּ לָהֶם כִּי זֶה הָיָה לְצַד בִּיאַת אֶחָיו שֶׁל יוֹסֵף.

וַייטַב בְּעֵינֵי וגו'. פֵּרוּשׁ, כִּי קוֹדֶם הָיְתָה לָהֶם חֶרְפָּה כִּי עֶבֶד מוֹלֵךְ, וּבְבִיאַת אֶחָיו וַייטַב בְּעֵינָיו כִּי הוּפַר שֶׁאֵינוֹ עֶבֶד.

פסוק יז

זֹאת עֲשׂוּ. פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה אֵינְכֶם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ בִּרְשׁוּת, אֲבָל הָעֲגָלוֹת אֵינְכֶם יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת כִּי אִם בִּרְשׁוּת, וַאֲפִלּוּ רְשׁוּת מִיוֹסֵף לֹא תוֹעִיל אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בִּרְשׁוּת פַּרְעֹה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה צֻוִּיתָה** וְגוֹ', וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיִּתֵּן לָהֶם** וְגוֹ' **עֲגָלוֹת עַל פִּי פַּרְעֹה**, וְזֶה הָיָה מִנִּימוּסֵי מִצְרַיִם.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **זֹאת עֲשׂוּ**, פֵּרוּשׁ כִּי הוּא בְּצַו לָהֶם, לֹא שֶׁמִּתְרַצֶּה לְבַד לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם חֶסֶד, אֶלָּא שֶׁהוּא חָפֵץ בַּדָּבָר וְאוֹמֵר **זֹאת עֲשׂוּ**. וּמֵה' יָצָא הַדָּבָר כְּדֵי שֶׁיֵּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם.

פסוק כג

וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **כְּזֹאת** וְלֹא הִסְפִּיק הַמְפֹרָשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר "נוֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרַיִם" וְלֹא נוֹדַע מַה הוּא טוּב מִצְרַיִם, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "כְּזֹאת", לוֹמַר כַּמִּין הַמָּזְכָּר בְּסָמוּךְ, שְׁמָלוֹת וּכְלֵי כֶסֶף מֵהַמֻּבְחָר הַנִּמְצָא מִמִּין זֶה בְּמִצְרַיִם. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה טז:) שֶׁאָמְרוּ "טוּב מִצְרַיִם" – יֵין יָשָׁן, וּלְמַאן דְּאָמַר (בראשית רבה צד:ב) גְּרִיסִין שֶׁל פּוֹל, יִהְיֶה הַכָּתוּב חָסֵר וְא"ו, וּכְאִלּוּ אָמַר "כָּזֹאת וַעֲשָׂרָה" וְגוֹ', וְהַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ "כְּזֹאת" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְעוֹד עֲשָׂרָה וְגוֹ':

וַעֲשָׂר וְגוֹ' לְאָבִיו וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **לְאָבִיו**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לֹא שִׁלְּחָם אֵלָיו בְּגֶדֶר שְׁלִיחוּת הַסְמוּכָה לָהּ, אֶלָּא נָתָנָם לְאֶחָיו וְאָמַר לָהֶם שֶׁהֵם לְאָבִיו לָדֶרֶךְ.

פסוק כד

וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו. פֵּרוּשׁ, כּוּלָּן וּבִנְיָמִין עִמָּהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף (בראשית מה:ט) "מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי וְגוֹ' וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם וְגוֹ' וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין", הֲרֵי כִּי מַצְדִּיק הַדְּבָרִים בְּלֵב יַעֲקֹב מֵעֵדוּת בִּנְיָמִין הָרוֹאֶה, וּמֵעַתָּה לֹא נִתְלָה לוֹמַר טַעַם שֶׁהָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה

מִתְגַּלְגְּלִין הוּא לְצַד שֶׁלֹּא קִיֵּים דְּבָרוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁנִּדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הַתָּרָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא:).

פסוק כו

וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר. טַעַם אָמְרוֹ **וַיַּגִּידוּ** שֶׁהַלָּשׁוֹן יַגִּיד עַל הַקּוֹשִׁי, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמְרוּ דְּבָרִים שֶׁהֵם קָשִׁים אֶצְלָם לְאָמְרָם, כִּי סוֹף סוֹף תִּגְלֶה רָעָתָם אֲצָלוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ וַאֲשֶׁר גָּרְמוּ לַאֲבִיהֶם כָּל הַצַּעַר וְהַבְּכִי, וּכְפִי זֶה אָמַר וַיַּגִּידוּ לְמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לָהֶם. אוֹ לְצַד שֶׁבְּשׂוֹרָה זוֹ גּוֹרֶמֶת יְרִידַת מִצְרַיִם וְהַשִּׁעְבּוּד הַקָּשֶׁה אֲשֶׁר מֵרְרוּ אֶת חַיֵּי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהָיָה יָרֵא מִירִידַת מִצְרַיִם עַד שֶׁאָמַר לוֹ ה' (בראשית מו:ג) אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** נִתְחַכְּמוּ לְבַשְּׂרוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּן יַעֲקֹב, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בְּשׂוֹרָה טוֹבָה כְּשֶׁתִּהְיֶה עַל יָגוֹן, וּמַה גַּם כְּשֶׁתִּהְיֶה מֻפְלֵאת לְרֹב הַשִּׂמְחָה, יִסָּכֵן הָאָדָם וְיֶחֱלַשׁ וְיִגְוַע פֶּתַע פִּתְאוֹם. אֲשֶׁר עַל כֵּן חָשְׁשׁוּ עַל הַדָּבָר וְנִתְחַכְּמוּ לְדַבֵּר אֵלָיו בְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא תֵּאָרַע תַּקָּלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ אָמְרוּ לוֹ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בְּשׂוֹרָה לֵאמֹר לוֹ, וּבָזֶה תִּתְרַחֵב נַפְשׁוֹ וְיִשְׂמַח לִבּוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ לוֹ **עוֹד יוֹסֵף חַי**, וְלֹא נִסְתַּכֵּן, כִּי הוּכַן בְּלִבּוֹ הֲכָנַת קַבָּלַת בְּשׂוֹרָה טוֹבָה.

אוֹ יִתְבָּאֵר שִׁעוּר הַכְּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁבָּאוּ שְׁלֻמִּים שִׁמְעוֹן וּבִנְיָמִין עִמָּהֶם, עוֹד יֵשׁ לָהֶם לֵאמֹר לוֹ. וְאַחַר שֶׁהֵכִין דַּעְתּוֹ לְדָבָר טוֹב, הוֹדִיעוּהוּ "יוֹסֵף חַי", וְהוֹסִיפוּ עוֹד לוֹמַר **וְכִי הוּא מוֹשֵׁל**, בְּשׂוֹרָה אַחַר בְּשׂוֹרָה, לְטַעַם הַנִּזְכָּר.

רָאיתִי לֶחָת לֵב בְּעִנְיַן יוֹסֵף, אֵיךְ לֹא חָשׁ עַל צַעַר אָבִיו כַּמָּה שָׁנִים. וְהֵן אֱמֶת בִּימֵי עַבְדוּתוֹ נוּכַל לוֹמַר כִּי עָשָׂה וְלֹא הִצְלִיחַ, אֶלָּא אַחַר שֶׁעָלָה לִגְדֻלָּה, לָמָּה לֹא כָּתַב אִגֶּרֶת לְאָבִיו לְהָפִיג צַעֲרוֹ, כִּי יוֹדֵעַ הָיָה יוֹסֵף גּוֹדֶל הַפְּלָגַת חִבַּת יַעֲקֹב בּוֹ וַיִּתְאַבֵּל עָלָיו יָמִים רַבִּים. וְלָמָּה לֹא שָׁלַח לְבַשְּׂרוֹ? וְתִגְדַּל עוֹד הַקֻּשְׁיָא עַל יְמֵי הָרָעָב שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים וְשָׁבִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא חָשׁ עַל צַעֲרוֹ. וְעוֹד, מִי הִתִּיר לוֹ אַחַר שֶׁבָּאוּ אֶחָיו לְהַאֲרִיךְ לוֹ יְמֵי צַרָה שֶׁלֹּא לְהוֹדִיעוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד?

וְהֵן אֱמֶת כִּי לָמָּה שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל בָּעִנְיָנִים שֶׁגָּזַר הַגּוֹזֵר, רַבִּים הֵם שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת כֵּן: הָאֶחָד – לְשַׁלֵּם לְיַעֲקֹב עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנִים שֶׁלֹּא שִׁמֵּשׁ אָבִיו, וּכְמוֹ כֵן הָיָה הוּא בְּצַעַר עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנִים, וְגַם לְמִסְפַּר רד"ו שֶׁגָּזַר ה' שֶׁיִּהְיוּ בְּמִצְרַיִם, וְגַם לָרֶדֶת יַעֲקֹב בְּכָבוֹד גָּדוֹל מַה שֶׁלֹּא הָיָה כֵּן אִם הָיָה יוֹרֵד קוֹדֶם, וְכַמָּה פְּרָטִים שֶׁנִּמְשְׁכוּ, אֶלָּא לְצַד יוֹסֵף צְרִיכִין לָתֵת טַעַם לַדָּבָר.

וְנִרְאֶה כִּי טַעְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף טַעַם לִשְׂבָח, וְהוּא כִּי מֵעֵת יְרִידָתוֹ לְמִצְרַיִם עַד עֵת בּוֹא דְּבָרוֹ יִתְבָּרַךְ וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים לְמָלוֹךְ, אֵין סִפֵּק בְּיָדוֹ לְהוֹדִיעַ לְאָבִיו.

וַאֲפִלּוּ שֶׁיּוּנַח שֶׁהָיָה סִפֵּק בְּיָדוֹ, חָשׁ עַל נַפְשׁוֹ שֶׁיֵּדְעוּ אֶחָיו בַּדָּבָר, וּלְצַד בָּשְׁתָּם וּכְלִמָּתָם מֵאֲבִיהֶם יִמְסְרוּ עַצְמָם עָלָיו לְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם, לְבַל תַּגִּיעַ לָהֶם בּוּשָׁת מֵאֲבִיהֶם.
וְגַם אֶפְשָׁר כִּי יְקַלְקֵל וְיָמִית כֻּלָּם, וּמִצַּד זֶה יְבַקְּשׁוּ לְקַעְקְעוֹ מֵהָעוֹלָם. לָזֶה חָשׁ עַל נַפְשׁוֹ שֶׁיֵּדְעוּ אֶחָיו בַּדָּבָר, וְיִמָּנַע מִבֹּא בְּדָמֵי נַפְשׁוֹ.
וְאַחַר צֵאתוֹ מִמַּאֲסָר וְנַעֲשָׂה שַׂר גָּדוֹל וְהָלְכָה לָהּ חֶשְׁשָׁה רְאשׁוֹנָה, אַף עַל פִּי כֵן נִמְנַע מֵהוֹדִיעַ לְאָבִיו. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נ"ט.), מוּטָב שֶׁיַּפִּיל אָדָם עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ, וְחָשׁ עַל כְּבוֹד הָאַחִים מִלְּבַיְּשָׁם לִפְנֵי יַעֲקֹב וְיִצְחָק וְכָל זֶרַע יַעֲקֹב, וְסָבַל שֶׁיִּשְׁאֵר אָבִיו בְּצַעֲרוֹ מִלְּבַיְּשָׁם.
וְעוֹד, אַף כִּי אַחַר שֶׁעָלָה לְגֻדֻּלָּה חָשַׁב יוֹסֵף בְּלִבָּם מֵחוּשׁ הַהִשְׁטָמָה מִמֶּנּוּ וְיִתְיַעֲצוּ עָלָיו לְעָקְרוֹ מֵהָעוֹלָם, וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁרָצוּ לְעָקְרוֹ אֲפִלּוּ בִּימֵי גְּדֻלָּתוֹ וּבָא גַּבְרִיאֵל וּפִזְּרָן, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צא) שֶׁיָּרְדוּ אַחֶרְיו לִמְצָרַיִם לִפְדּוֹתוֹ בְּדָמִים יְקָרִים, יִשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר אִם יִפְדּוּהוּ הֵם שֶׁאָז יַכִּיר בְּאַחְוָתָם, וְזוּלַת זֶה עֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נָצַח וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ וְיַקְדִּימוּ הֵם לְהָרְגוֹ. הִנֵּךְ רוֹאֶה כִּי אִם הָיָה מוֹדִיעַ מִקּוֹדֶם לְיַעֲקֹב כִּי הוּא חַי הָיוּ מִתְאַזְּרִים וּבָאִים וּמְאַבְּדִים אוֹתוֹ מֵהָעוֹלָם.
וְגַם אַחַר שֶׁבָּאוּ לְפָנָיו בִּשְׁנַת רָעָב לֹא רָצָה לְגַלּוֹת עַצְמוֹ תֵּכֶף לָהֶם וְלֹא לְאָבִיו, כִּי עוֹדֶנּוּ בְּסַכָּנַת מֵחוּשׁ כַּנִּזְכָּר, עַד שֶׁנִּתְחַכֵּם וְהֶאֱכִילָם וְהִשְׁקָם וְנָתַן לָהֶם דְּמִים וְהֶרְאָה לָהֶם כִּי הוּא עַמָּהֶם בְּלֵב שָׁלֵם. גַּם נִגְלָה הַדָּבָר כִּי מֵה' יָצָא וְיָדְעוּ וַדַּאי כִּי לֹא שׁוֹמֵר הוּא לָהֶם אֵיבָה, וְגַם בְּאֶמְצָעוּת כֵּן הוֹסְרָה בּוּשָׁה מֵאֲבִיהֶם, כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו כִּי כֵן גָּזַר הַגּוֹזֵר, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מה:ח) "לֹא אַתֶּם" וְגוֹ' וְאָז גִּלָּה לָהֶם. וְאַף עַל פִּי כֵן הֲצִרְכּוֹ ה' לִשְׁלֹחַ מַלְאָךְ לְהַצִּילוֹ מִיָּדָם, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא ויגש). וְאוּלַי כִּי הוּא יוֹסֵף לֹא יָדַע בַּדָּבָר. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיָּדַע שֶׁהִצִּילוֹ מַלְאָךְ, וְאֵין לְהַקְשׁוֹת עָלָיו שֶׁהָיָה לוֹ לְהוֹדִיעַ לְאָבִיו קֹדֶם וְלֹא יָחוּשׁ אֶל הָאַחִים כִּי הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אוֹתוֹ עַתָּה יִגְאָלֵנוּ גַּם כֵּן קֹדֶם, כִּי אֵין סוֹמְכִין עַל הַנֵּס, וּבָזֶה אֵין לְהַאֲשִׁימוֹ לְיוֹסֵף עַל הַדָּבָר, וְנָכוֹן.

פרק מו

פסוק ג

אַל תִּירָא וְגוֹ' כִּי לְגוֹי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מַה הוּא הַמּוֹרָא שֶׁהָיָה לְיַעֲקֹב בִּירִידַת מִצְרַיִם, וְאִם מוֹרָא הַגְּלוּת אִם כֵּן מַה הוּא כַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ "אַל תִּירָא" בְּמַה מֵסִיר מִמֶּנּוּ הַמּוֹרָא, וְאִם כַּוָּנָתוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה גָּלוּת שָׁם, מְצִינוּ שֶׁלֹּא כֵן הָיָה, כִּי שָׁם נִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּנָיו בְּעִנּוּי וַעֲבוֹדָה קָשָׁה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל** מַה נִתְינַת טַעַם זֶה לַהֶסְרַת הַמּוֹרָא, עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת

אָמְרוּ **לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָּׁם** וְלָמָּה לֹא יְשִׂימֵהוּ גּוֹי גָּדוֹל בְּמָקוֹם אַחֵר. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **לְגוֹי** וְלֹא אָמַר "כִּי גּוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ" וְגוֹ':

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְצַד מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַהוֹדָעָה לְהָאֲבוֹת כִּי נִגְזְרָה גְּזֵרַת הַגָּלוּת עֲלֵיהֶם, דִּכְתִיב (בראשית טו:יג) "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" וְגוֹ', וּמִן הַסְּתָם יַגִּיד אַבְרָהָם לְבָנָיו, וְכֵן הוּא מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב). אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁרָאָה יַעֲקֹב שֶׁבָּר בְּמִצְרַיִם כִּי שָׁם יִסְבְּלוּ בָּנָיו הַגָּלוּת, לָזֶה כְּשֶׁיָּרַד יָרֵא לְנַפְשׁוֹ כִּי יַתְחִיל הַגָּלוּת מִמֶּנּוּ, גַּם יָרֵא הָיָה שֶׁמָּא יִקָּבֵר שָׁם בְּאֶרֶץ טְמֵאָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן נִגְלָה אֵלָיו ה' וְאָמַר לוֹ "אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ", נִתְכַּוֵּן בַּאֲמִירָה זוֹ כִּי כְּשֵׁם שֶׁאָבִיךָ לֹא טָעַם טַעַם שִׁעְבּוּד וְעִנּוּי, כְּמוֹ כֵן אַתָּה אַל תִּירָא הֲגַם שֶׁאַתָּה יוֹרֵד מִצְרַיְמָה. וּלְצַד שֶׁיִּחָשֵׁב יַעֲקֹב לַחָזוֹר וְלַעֲלוֹת מִמִּצְרַיִם כְּשֶׁיִּמְצָא שְׁעַת הַכֹּשֶׁר וְהוּא אַחַר עֲבוֹר שְׁנַת רָעָב, וְהַבְטָחָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁאוֹמֵר לוֹ "אַל תִּירָא" הִיא עַל זְמַן מוּעָט שֶׁיִּהְיֶה שָׁם, לָזֶה נֶאֱמַר אוֹמֶר **כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָּׁם**. פֵּרוּשׁ, רוֹצֶה אֲנִי לְשׂוּם אוֹתְךָ שָׁם לְצֹרֶךְ גּוֹי גָּדוֹל.

וּלְהַשְׁכִּיל עַל דָּבָר אַקְדִּים אִמְרֵי קָדוֹשׁ הוּא הָרַשְׁבַּ"י וְאַנְשֵׁי סוֹדוֹ (לקוטי תורה מקץ) שֶׁאָמְרוּ כִּי טַעַם הַגָּלֻיּוֹת הוּא לְבָרֵר חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה הַמְפֻזָּרִים בְּעַנְפֵי הַקְּלִפָּה, וְכִי בְּמִצְרַיִם לֶהֱיוֹתָהּ מְלֵאָה גְּלוּלִים וְשָׁם תִּקֶּף הַטֻּמְאָה, שָׁם הוּא שְׁבִירַת חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה הָרַבִּים וְהָעֲצוּמִים, כִּי לְעֻמַּת גֹּדֶל הַטֻּמְאָה יִהְיֶה בְּקִרְבָּהּ חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה. וְזֶה הָיָה מִיּוֹם שֶׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁשָּׁלְטָה שִׂפְחָה רָעָה בְּנִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה, וְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל עַל זֶה בְּכָל הַגָּלֻיּוֹת וּבִפְרָט בְּגָלוּת מִצְרַיִם. וְהוֹסִיפוּ לוֹמַר זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (לקוטי תורה וישב) כִּי עַם הַיּוֹצֵא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הָעוֹמֵד עַל הַר סִינַי הוּא הָעָם שֶׁהָיָה שָׁבוּי בְּתוֹךְ קְלִפַּת מִצְרַיִם, וְאֵלָיו אָמַר מֹשֶׁה נְבִיא ה' (דברים ד:ח) "וּמִי גּוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ'. וְלָזֶה עַצְמוֹ יְכַוֵּן ה' בְּדַבְּרוֹ עִם יַעֲקֹב, טַעַם שֶׁמַּסְכִּים עַל יְשִׁיבַת יַעֲקֹב בְּמִצְרַיִם הוּא לְסִבַּת גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר הוּא אָבוּד שָׁם בְּקִלְפַּת מִצְרַיִם וְצָרִיךְ הוּא לְהוֹצִיאוֹ מִשָּׁם, וְזוּלַת יְרִידַת יַעֲקֹב אֵין תִּקְוָה לָזֶה, כִּי בְּעֹצֶם קְדֻשָּׁתוֹ יִשְׁאַב כָּל עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר שָׁם, מַה שֶּׁאֵין זוּלָתוֹ יָכוֹל עֲשׂוֹהוּ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ע"ט) שֶׁלֹּא מֵת יַעֲקֹב אָבִינוּ עַד שֶׁרָאָה שִׁשִּׁים רִבּוֹא יוֹצְאֵי חֲלָצָיו, וְאוֹתָם שִׁשִּׁים רִבּוֹא נִתְעַנּוּ שָׁם אַחַר כְּךָ וְנִצְרְפוּ בְּכוּר הַבְּרָזֶל בְּעֹנִי מִצְרַיִם וְיָצְאוּ מְזֻקָּקִים. וּמִמּוֹצָא דָּבָר הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב כִּי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ לְשָׁבֶת שָׁם יַעֲקֹב, וּבְהַבְטָחַת כִּי לֹא יִירָא מֵעָבוֹר עָלָיו שִׁעְבּוּד וְעִנּוּי, וְעוֹדָנּוּ בְּצַעַר קְבוּרַת הָאָרֶץ, לָזֶה אָמַר "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ וְגוֹ' וְאָנֹכִי אַעַלְךָ" וְגוֹ'.

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר לוֹ טַעַם אֲשֶׁר חָפֵץ הוּא שֶׁיִּתְקַיְּמוּ הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי בְּמִצְרַיִם, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה הַדָּבָר כָּבֵד עַל בָּנָיו, כִּי "לְגוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ' שֶׁהוּא שָׁם, וּמֻכְרָח הַדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן.

פסוק ד

אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְגוֹ'. מֵהַכָּתוּב מַשְׁמַע כִּי יְרִדָה עִמּוֹ שְׁכִינָה, וְקָשֶׁה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טו:ה) שֶׁאָמְרוּ כִּי מִצְרִים לֶהֱיוֹתָהּ מְלֵאָה גִּלּוּלִים לֹא הָיְתָה שְׁכִינָה שָׁם, וְלָזֶה הָיָה מֹשֶׁה צָרִיךְ לָצֵאת חוּץ לָעִיר לְהִתְפַּלֵּל, דִּכְתִיב (שמות ט:כט) "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר".

וְאוּלַי שֶׁכַּוָּנַת דִּבְרֵי ה' הִיא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צ"א:ט"ו) "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה", שֶׁרָמַז לוֹ כִּי כְּבָיְכוֹל יִסְבּוֹל עִמּוֹ הַצָּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מֵצַר, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁנִּגְלָה לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה לְהַרְאוֹתוֹ כִּי שׁוֹכֵן בַּסְּנֶה מְקוֹם קוֹצִים לְצַד צַעַר יִשְׂרָאֵל, וּלְעוֹלָם לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה לְמִצְרַיִם מָקוֹם הַמֻּטְמָנָךְ. אֶלָּא שֶׁרָאִיתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי שְׁכִינָה עִמָּהֶם בְּמִצְרַיִם, כְּאָמְרָם (מגילה כט:) "גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם", וְכֵן אָמְרוּ (תנחומא ויחי) "וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה" לַשְּׁכִינָה שֶׁהָיְתָה וְגוֹ', וְאָמְרוּ עוֹד (בראשית רבה צד:ט) כִּי הַשְּׁכִינָה הִשְׁלִימָה מִנְיַן שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם כִּי בִּפְרָטָן אֵינָם אֶלָּא ס"ט, הֲרֵי כִּי שְׁכִינָה יָרְדָה לְמִצְרַיִם.

אֲבָל אַשְׁכִּילְךָ כִּי הַדְּרָגוֹת אוֹר הַשְּׁכִינָה רַבִּים הֵמָּה. הֲלֹא תִמְצָא שֶׁעֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה (אבות ג,ו) שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם, וַאֲפִלּוּ שְׁנַיִם וְאֶחָד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מְצוּיָה שְׁכִינָה. וּמָצִינוּ שֶׁלֹּא יָרְדָה שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא אַחַר שֶׁעָשׂוּ הַמִּשְׁכָּן וְאַחַר כַּמָּה הֲכָנוֹת הָאֲמוּרִים, וּבִירִידָתָהּ רָאוּ מַעֲשֵׂה ה' וּכְבוֹד ה' מָלֵא הַמִּשְׁכָּן (שמות מ:לה), מַה שֶּׁאֵין הֶרְגֵּשׁ כֵּן וְלֹא כַּיּוֹצֵא בּוֹ בְּשֶׁעָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ אֶלֶף. אֶלָּא וַדַּאי יֵשׁ הַדְּרָגוֹת אֵין מִסְפָּר לָהֶם לְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה, בְּסוֹד "כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר" (קהלת ה:ז), וְיִתְרַבֶּה הָאוֹר בְּהַשְׁרָאתוֹ כְּפִי בְּחִינַת הַסּוֹבֵב הַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה. וְצֵא וּלְמַד הַשְׁרָאַת הַשְּׁכִינָה בְּהַר סִינַי, וּלְמַטָּה מִמֶּנָּה הַשְׁרָאתוֹ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּלְמַטָּה מִמֶּנּוּ הַשְׁרָאַת שְׁכִינָה עַל הַנָּבִיא וּבֵית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַמִּדְרָשׁ וּבֵין עֲשָׂרָה שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וּלְמַטָּה בְּהַדְרָגוֹת הַמְּנִין. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה שֶׁהִיא בְּחִינַת אוֹר הַגָּבוֹהַּ בְּיוֹתֵר שֶׁהוּא הַמְּנַבֵּא, וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר", אֲבָל בְּחִינַת אוֹר הַמָּצוּי אֵצֶל לוֹמְדֵי תוֹרָה וְכֵיוֹצֵא יָרַד עִם יַעֲקֹב אָבִינוּ וְשָׁם הָיָה עַד יוֹם צֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם.

וַהֲגַם שֶׁבְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ לֹא יֵצְדַק לַעֲשׂוֹת הֶפְרֵשׁ, זֶה אֱמֶת כִּי בֶּאֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא אוֹר שָׁוֶה, אֲבָל בָּאוֹר הַמַּבְהִיק מִמֶּנּוּ הוּא שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלָיו בְּחִינוֹת הַהַדְרָגוֹת, וְזֶה גַּם כֵּן יִמָּצֵא בִּבְחִינוֹת הַנְּשָׁמוֹת שֶׁהֵם אוֹר מֵאוֹר כִּסֵּא כְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ יֵשׁ בֵּינֵיהֶם הַפְרָשׁוֹת מַפְלָאוֹת, וְהָבֵן.

וּבָזֶה מָצָאנוּ גַּם כֵּן נַחַת רוּחַ בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וְאָנֹכִי אַעַלְךָ**, שֶׁכְּפַל לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְאָנֹכִי" וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁכָּתַב בַּתְּחִלָּה "אָנֹכִי אֵרֵד" וְגוֹ', שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל הַבְּחִינָה הָעֶלְיוֹנָה "אַעַלְךָ" וְגוֹ', וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", וְהִיא בְּחִינַת שְׁכִינָה הָעֶלְיוֹנָה שְׁנַת הַיּוֹבֵל שְׁנַת הַמ"ט, וְהוּא סוֹד מ"ט פְּעָמִים שֶׁנִּזְכְּרָה יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּתּוֹרָה. **עוֹד** יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְאָנֹכִי** פַּעַם שְׁנִיָּה, רָמַז לוֹ שֶׁהַהַצָּלָה תִּהְיֶה עַל יָדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מכילתא בא) "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'" וְגוֹ' – לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא וְגוֹ', אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכְבוֹדוֹ וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ "וְאָנֹכִי" בִּכְבוֹדִי אַעַלְךָ וְגוֹ' (דברים ו:כא, שמות יג:טז).

וְטַעַם כֻּפַּל **אַעַלְךָ גַּם עָלֹה**, רָמַז לוֹ שְׁתֵּי עֲלִיּוֹת: הָאַחַת יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁיַּעֲלֵהוּ מִשָּׁם לְבַל יִקָּבֵר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהוּא הַמּוֹרָא שֶׁהָיָה יָרֵא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ (בראשית מו:ג). וְאָמַר תֵּיבַת "גַּם" לְרָמֹז תּוֹסֶפֶת הָרִבּוּי שֶׁיַּעֲלוּ בּוֹ מִמִּצְרַיִם, בֵּין בִּבְחִינַת הַמַּעֲלָה בֵּין בִּבְחִינַת הַבְּרוּרִים שֶׁיִּבָּרְרוּ שָׁמָּה נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה לְאֵין קֵץ:

אוֹ יִרְצֶה **גַּם עָלֹה** לְרָמֹז אֶל חֵלֶק הָרוּחָנִי הַיּוֹרֵד עִמּוֹ מִצְרַיִם, וְעַיֵּן בַּזֹּהַר (שמות ד') בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "יָצְאוּ כָל צִבְאוֹת ה'" (שמות יב:מא):

וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לְהַבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יָמוּת בְּחַיָּיו, גַּם לְצַד שֶׁכַּמָּה פְּעָמִים הִזְכִּיר יַעֲקֹב זִכְרוֹן הַמָּוֶת עַל יוֹסֵף וְאָמַר גַּם כֵּן (בראשית לז:לה) "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי" וְגוֹ', לָזֶה חָזַר לְהַבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יָחוּשׁ לַשְּׁגָגָה הַיּוֹצֵאת (קהלת י:ה) וְגוֹ'.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו כִּי הָעֲלִיָּה שֶׁל יַעֲקֹב לֹא תִּהְיֶה בַּחַיִּים חַיָּתוֹ אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹסֵף** וְגוֹ'. גַּם מִזֶּה יָדַע כִּי אֵין לוֹ רְשׁוּת לָצֵאת מִמִּצְרַיִם בַּחַיִּים חַיָּתוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּקַיֵּם דְּבַר ה' שֶׁיִּשִּׁית יוֹסֵף יָדוֹ עַל עֵינָיו, וְאִם יֵצֵא אֵין הַדָּבָר יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם.

פסוק ו

וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן בִּתְחִלַּת הַנְּסִיעָה כְּשֶׁאָמַר (בראשית מו:א) "וַיִּסַּע" וְגוֹ'. אוּלַי כִּי מִקּוֹדֶם לֹא נָסְעוּ אֶלָּא לְלַוּוֹת יַעֲקֹב גַּם לִרְאוֹת פְּנֵי יוֹסֵף, אַךְ אַחַר מַרְאֵה הַנְּבוּאָה נִתְגַּלָּה לָהֶם כִּי מְסֻכִּים אֵל עֶלְיוֹן שֶׁיָּגוּרוּ שָׁם בְּמִצְרַיִם עַד יוֹם שֶׁיִּרְצֶה לְהַעֲלוֹתָם מִשָּׁם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק "אָנֹכִי אֵרֵד וְאָנֹכִי" בָּזֶה הִסְכִּימוּ לְהוֹלִיךְ עִמָּם כָּל מִקְנֵיהֶם וּלְבוּשָׁם וְגוֹמֵר. גַּם הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הֶגֶם שֶׁיָּדְעוּ כִּי שָׁם צִוָּה ה' הַגָּלוּת לֹא הִקְשׁוּ עָרְפָּם וְלֹא נִמְנְעוּ חָס וְשָׁלוֹם מִלְּקַיֵּם שִׁטַּר חוֹב הַגָּלוּת, אֶלָּא נָשְׂאוּ טַפָּם וְגוֹ' וַיָּבֹאוּ מִצְרַיְמָה.

פסוק ז

בָּנָיו וּבְנֵי וְגוֹ'. אַחַר שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "יַעֲקֹב וְכָל זַרְעוֹ", לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "בָּנָיו וּבְנֵי" וְגוֹ'.

עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הִפְסִיק בֵּין בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו לְבֵין בְּנוֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל זַרְעוֹ בְּתֵיבַת "אִתּוֹ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף "הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה"?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַ כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב בִּירִידָתָם לְמִצְרַיִם, כִּי יֵשׁ מֵהֶם שֶׁבָּאוּ בִּרְצוֹנָם לְקַבֵּל גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּלֵב שָׁלֵם, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהָיוּ חוֹכְכִים לְהִתְעַכֵּב מֵרֶדֶת לְכוּר הַבַּרְזֶל, וְצִיְּנָם הַכָּתוּב מִי וָמִי הַהוֹלְכִים לִפְרוֹעַ שִׁטַר חוֹב הַגָּלוּת מֵרְצוֹנָם. וְאָמַר **בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ**, פֵּרוּשׁ אֵלּוּ לֹא הֻצְרַךְ לַהֲבִיאָם הוּא אֶלָּא הֵם מֵעַצְמָם בָּאוּ אִתּוֹ בְּדוֹמֶה לוֹ, וְאַחַר כָּךְ סִדֵּר אוֹתָם שֶׁלֹּא בָּאוּ מֵרְצוֹנָם עַד שֶׁהֻצְרַךְ יַעֲקֹב לְהוֹרִידָם בְּעַל כָּרְחָם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּנוֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל זַרְעוֹ**, פֵּרוּשׁ בְּנֵי בְנֵי בָנָיו, אֵלּוּ "הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה", פֵּרוּשׁ, הוּא הֱבִיאָם, לֹא לִרְצוֹנָם בָּאוּ.

וָאֶרְאֶה לְתֵת לֵב לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א:ה) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִיּוֹרְדֵי מִצְרַיִם קַיָּם, לֹא הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, דִּכְתִיב (שמות א':ו') "וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ' וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא", פֵּרוּשׁ שֶׁיָּרְדוּ מִצְרַיִם אָז הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד, כִּי אוּלַי שָׁוְא הָיָה לָהֶם לְתַשְׁלוּם קַבָּלַת גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּרָצוֹן, פָּקַע מֵהֶם הַשִּׁעְבּוּד, כִּי סָמְא דְּיסוּרֵי קַבּוּלֵי. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לָזֶה גַּם כֵּן, כִּי יוֹכֶבֶד וְסָרַח בַּת אָשֵׁר הָיוּ מִיּוֹרְדֵי מִצְרַיִם (בראשית רבה צד:ט), וּבִימֵיהֶם הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, וְהַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁהֲבִיאָם יַעֲקֹב וְלֹא מֵרְצוֹנָם. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (ויקהל קצח:) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל ה'" (תהלים קמו:ה).

פסוק ח

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת וְגוֹ'. יֵשׁ לְהָעִיר בְּפֵרוּשׁ מִסְפָּר זֶה: א' לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **יַעֲקֹב וּבָנָיו**, גַּם אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת בְּהַרְחָפַת הָעִנְיָן. ב' אָמְרוּ (בראשית מו:טו) **כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו** וְגוֹ' **שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ**, וּבְפָרָטָן אֵינָם כִּי אִם שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם.

וְרַז"ל הִרְגִּישׁוּ מִזֶּה וְאָמְרוּ (בראשית רבה פרשה צ"ד) שֶׁהִיא יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת. וְדִבְרֵיהֶם זַ"ל יְקֻבְּלוּ מִפִּיהֶם וְלֹא מִפִּי זוּלָתָם, כִּי אֵין רְאָיָה לָזֶה מֵהַכָּתוּב. גַּם מֵהֶם אָמְרוּ (בראשית רבה צד) כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ הִיא הַמַּשְׁלֶמֶת שִׁבְעִים, וּלְדִבְרֵיהֶם זַ"ל אֵין כָּאן יוֹכֶבֶד בַּמִּנְיָן שֶׁאִם לֹא כֵּן שְׁלֵמִים הֵם בְּמִסְפַּר הַשִּׁבְעִים. וְדִבְרֵיהֶם זַ"ל יֻצְדְּקוּ בְּיִשּׁוּב פָּסוּק (בראשית מו:כז) הַבָּא בְּאַחֲרוֹנָה "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה וְגוֹ' שִׁבְעִים" לֹא בְּפָסוּק זֶה, כִּי לָמָּה יִצְטָרֵף לִבְנֵי לֵאָה לְבַד, וְאִם כֵּן מַה יַּעֲנֶה בִּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שֶׁאֵינָם אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם. וְלַמִּדְרָשׁ שֶׁאָמַר זוֹ יוֹכֶבֶד וְכוּ' וַדַּאי שֶׁיַּחְלוֹק עַל מִדְרָשׁ הַנִּזְכָּר, וְקָשֶׁה לִי גַּם עָלָיו, כִּי לְפִי דְּבָרָיו שֶׁאָמַר שֶׁיּוֹכֶבֶד נוֹלְדָה וּבָהּ נִשְׁלְמוּ שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשָׁה בְּנֵי לֵאָה, אִם כֵּן לָמָּה כְּשֶׁחָזַר הַכָּתוּב לִכְלוֹל כָּל פְּרָטֵי הַמִּנְיָנִים בְּסָמוּךְ אָמַר (בראשית מו:כו) "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב וְגוֹ' שִׁשִּׁים וְשֵׁשׁ", וְאִם נוֹלְדָה יוֹכֶבֶד יִהְיֶה הַחֶשְׁבּוֹן שִׁשִּׁים וְשֶׁבַע, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁלֹשִׁים

וּשְׁלֹשָׁה שֶׁל לֵאָה, שִׁשָּׁה עָשָׂר שֶׁל בְּנֵי זִלְפָּה הֲרֵי אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע, אַחַד עָשָׂר שֶׁל בְּנֵי רָחֵל מִלְּבַד יוֹסֵף וּשְׁנֵי בָנָיו שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם הֲרֵי שִׁשִּׁים, וְשִׁבְעָה שֶׁל בְּנֵי בִלְהָה הֲרֵי שִׁשִּׁים וָשֶׁבַע, וְלָמָּה יַכְחִישׁ הַכָּתוּב עַצְמוֹ וְיֹאמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ וְגוֹ' שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ" וּבִפְרָטָן הוּא מוֹנֶה שִׁשִּׁים וָשֶׁבַע?

עוֹד יֵשׁ לְתְמוֹהַּ, כִּי חָזַר בָּאַחֲרוֹנָה וְצֵרַף יוֹסֵף וּבָנָיו וְגוֹ', וְאָמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ וְגוֹ' שִׁבְעִים", וְאֵינוֹ כֵן. הֵן אֱמֶת לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ שֶׁצֵּרַף ה' עִמָּהֶם שְׁכִינָתוֹ, יִתְיַשֵּׁב פְּסוּק זֶה, וְקָשֶׁה לְדָבָרָיו פְּסוּק רִאשׁוֹן.

וְהַנָּכוֹן בְּפִשְׁטֵי הַכְּתוּבִים הוּא, כִּי שְׁנֵי מִנְיָנִים מוֹנֶה הַכָּתוּב: בְּאֶחָד מוֹנֶה יַעֲקֹב וּבְאֶחָד מוֹנֶה זֶרַע יַעֲקֹב, וְלָזֶה כְּשֶׁכּוֹלֵל יַעֲקֹב וּבָנָיו הִנֵּה הֵם שִׁבְעִים, וּכְשֶׁמְּפָרֵט בָּנָיו מִבַּלְעֲדֵי יַעֲקֹב אֵינָם אֶלָּא שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ.

גַּם בָּזֶה יְדוּיָקוּ הַכְּתוּבִים בְּמַה שֶׁהֵעַרְנוּ בָּהֶם, כִּי בַּתְּחִלָּה הֶרְאָנוּ בְּאֶצְבַּע כִּי מַכְנִיס יַעֲקֹב בַּמִּנְיָן הָרִאשׁוֹן שֶׁל בְּנֵי לֵאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **יַעֲקֹב וּבָנָיו**, פֵּרוּשׁ כִּי מַכְנִיסוֹ בִּכְלַל מִנְיָן זֶה. וְלָזֶה אָמַר לְבַסּוֹף **כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שִׁלֹּשִׁים וְשֵׁשׁ**, פֵּרוּשׁ כָּל נֶפֶשׁ הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּצֵרוּף בָּנָיו וּבְנוֹתָיו וְהוּא עִמָּהֶם בְּצֵרוּף הַחֶשְׁבּוֹן, וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּירוֹ וְסָמַךְ עַל מַה שֶּׁרָשַׁם בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן "יַעֲקֹב וּבָנָיו". וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר תֵּבַת **כָּל** לִכְלוֹל הָאָב עִם הַבָּנִים בְּמִסְפָּר זֶה. וְתִמְצָא שֶׁבְּצֵרוּף בְּנֵי זִלְפָּה שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ אָמַר (בראשית מו:יח) "וַתֵּלֶד וְגוֹ' שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ" וְלֹא אָמַר "כָּל", וְהַגַּם שֶׁבְּמִסְפַּר בְּנֵי רָחֵל (בראשית מו:כב) אָמַר "כָּל", לֶהֱיוֹת שֶׁרָצָה לִכְלוֹל בְּנֵי יוֹסֵף שֶׁבְּהֶם עוֹלֶה הַחֶשְׁבּוֹן לַסְּכוּם הָרִשׁוּם, וּמַה שֶּׁאָמַר (בראשית מו:כה) "כָּל" בִּבְנֵי בִלְהָה נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין בְּכֻלָּן אֶלָּא שֶׁבַע חֶשְׁבּוֹן קָטָן.

עוֹד תִּמְצָא שֶׁבְּכָל שִׁלֹּשֶׁת הָאִמָּהוֹת אָמַר זִכְרוֹן הַלֵּדָה: בְּזִלְפָּה אָמַר "וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה" וְגוֹ', בְּרָחֵל אָמַר "אֲשֶׁר יוֹלַד לְיַעֲקֹב", בְּבִלְהָה אָמַר "וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה" וְגוֹ', מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן בִּבְנֵי לֵאָה. וּלְדַרְכֵּנוּ נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהָעִיר כִּי לֹא כָּל הַשִּׁלֹּשִׁים וְשֵׁשׁ הֵם נוֹלָדִים, וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "וַתֵּלֶד אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שִׁלֹּשִׁים וְשֵׁשׁ" הָיָה הַנִּשְׁמָע כִּי שִׁלֹּשִׁים וְשֵׁשׁ יָלְדָה, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁלֹּא יָלְדָה אֶלָּא שִׁלֹּשִׁים וּשְׁתַּיִם, וּבְצֵרוּף אֲבִיהֶם עִם בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שִׁלֹּשִׁים וְשֵׁשׁ. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁצֵּרַף בָּאַחֲרוֹנָה, הֵעִירְךָ כִּי חֶשְׁבּוֹן הַבָּנִים וּבָנוֹת בִּבְנֵי עַצְמָן לְבַד מִיַּעֲקֹב אֵינוֹ כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ בְּצֵרוּף פְּרָטֵי הַחֶשְׁבּוֹן. "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב" – הֲרֵי הוֹצִיאוֹ מִכְּלַל הַחֶשְׁבּוֹן, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ", וְלֹא תִקְשֶׁה קַשְׁיָתֵנוּ שֶׁשִּׁשִּׁים וָשֶׁבַע, כִּי שָׁם כְּלַל יַעֲקֹב וְכָאן לֹא כְּלָלוֹ, וּבְצֵרוּף מִסְפַּר הַכֹּל לְבַסּוֹף אָמַר "כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב" – פֵּרוּשׁ הוּא וּבָנָיו שֶׁבָּאוּ מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים.

גַּם שֶׁנִּתְחַכֵּם הַכָּתוּב לְהַעִירְךָ לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, בְּמַה שֶּׁדִּקְדֵּק לְשַׁנּוֹת דְּבָרָיו בִּשְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד בִּשְׁנֵי הַצְּרוּפִים: בְּאֶחָד דִּקְדֵּק לוֹמַר **כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב** – הִקְדִּים הַבִּיאָה לְהַזְכָּרַת יַעֲקֹב, וּבְפָסוּק שֵׁנִי אָמַר **כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה** – הִקְדִּים הַזְכָּרַת יַעֲקֹב לְהַזְכָּרַת הַבִּיאָה. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לוֹמַר כִּי בְּצֵרוּף חֶשְׁבּוֹן רִאשׁוֹן אֵין יַעֲקֹב בַּכְּלָל, וְלָזֶה אָמַר **הַבָּאָה לְיַעֲקֹב** – פֵּרוּשׁ הַבָּאָה לוֹ, הָא לְמַדְתָּ כִּי הוּא אֵינוֹ בַּכְּלָל. וּבְצֵרוּף חֶשְׁבּוֹן שֵׁנִי אָמַר כָּל הַנֶּפֶשׁ שֶׁיֵּשׁ לְבֵית יַעֲקֹב שֶׁבָּאוּ מִצְרַיְמָה וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ כִּי יַעֲקֹב לֹא יָצָא מֵהַכְּלָל. **וּכְדֵי** שֶׁלֹּא לִסְתֹּר חֵס וְשָׁלוֹם דִּבְרֵי רַז"ל שֶׁאָמְרוּ יוֹכֶבֶד נוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, אוּלַי שֶׁרְמָזָה הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ וְגוֹ' וּבְנוֹתָיו**, וְלֹא מָצִינוּ לוֹ אֶלָּא בַּת אַחַת, אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת, אֲבָל לֹא כְּלָלָהּ בַּחֶשְׁבּוֹן כִּי יַעֲקֹב הוּא הַמַּשְׁלִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְיֵשׁ עוֹד טַעַם בַּדָּבָר שֶׁלֹּא תִּכָּלֵל בַּחֶשְׁבּוֹן כִּי אִם נוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת וּצְרִיכָה שְׁלֹשִׁים יוֹם כְּדֵי שֶׁתֵּצֵא מִכְּלַל נֶפֶל וְלֹא הָיְתָה רְאוּיָה לְהַמָּנוֹת בִּכְנִיסָתָם. וְלֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁיִּהְיֶה פֵּרוּשֵׁנוּ הֶפֶךְ דִּבְרֵי חֲז"ל, כִּי כְּבָר הוֹדַעְתִּיךָ כִּי בְּפִשְׁטֵי הַתּוֹרָה שָׁאֵין הֲלָכָה יוֹצְאָה מֵהֶם רְשׁוּת נְתוּנָה לְתַלְמִיד וְתִיק לְחַדֵּשׁ, וְעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שיר השירים ה:טז) "זֶה דוֹדִי וְזֶה מְחֻמָּדִי". וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב מַה שֶּׁהִקְשֵׁנוּ לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְהוּא דָּחוּק, וְהַפְּשָׁט כִּרְאִי מוּצָק (איוב לז:יח) וְהַדְּרָשָׁה תִּדָּרֵשׁ.

פסוק יב

וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הִזְכִּיר אוֹתָם שֶׁכְּבָר מֻתוּ? גַּם אֵין חִדּוּשׁ בְּהוֹדָעַת מִיתָתָם. גַּם צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ בְּנֵי פֶרֶץ** וְגוֹ', שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וּבְנֵי פֶרֶץ" וְגוֹ' כְּאָמְרוֹ אַחַר זֶה "וּבְנֵי בִרְיעָה", מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר כִּי לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם אֶצְלֵנוּ בְּמִצְוַת יִבּוּם כִּי יָבִיא נֶפֶשׁ הַמֵּת, וּבַמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ לְצַד שֶׁמֵּתוּ עֵר וְאוֹנָן בְּלֹא בָנִים וְיִצְרַךְ הַמְיַבֵּם לְהָבִיאָם, וְהִנֵּה נַעֲשָׂה יְהוּדָה מְיַבֵּם בְּעַד שֵׁלָה וְהֵבִיא שְׁתֵּי הַנְּפָשׁוֹת עַצְמָן, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עֵר וְאוֹנָן בִּמְקוֹמָן עוֹמְדִים שֶׁנִּכְנְסוּ בִּמְקוֹמָן חֶצְרוֹן וְחָמוּל, וְזֶה הוּא שֶׁעִוֵּר הַכָּתוּב: וּבְנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה בָּנִים עֵר וְאוֹנָן וְגוֹ' וַיָּמָת" וְגוֹ', וּלְצַד זֶה הָיוּ עֵר וְאוֹנָן חְזְרוּ לִהְיוֹת בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל, כִּי חְזְרוּ לְעוֹלָם מְעֻבָּרִים בְּסוֹד נֶפֶשׁ מֵת וְהָיוּ חֶצְרוֹן וְחָמוּל.

וּבָדָרְךָ פְּשָׁט יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּהַזְכָּרַת עֵר וְאוֹנָן לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, כִּי טַעַם מִיתַת עֵר וְאוֹנָן הָיָה לְצַד שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא י"ח:ג) "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פרשה כ"ג): הַשְּׁוָה הַכָּתוּב מַעֲשֵׂה מִצְרַיִם וְכוּ'. וּלְצַד שֶׁהָיוּ שָׁם עֵר וְאוֹנָן לָמְדוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְזוֹלַת זֶה בָּנָיו שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק אֵין

שָׁרְשָׁם רַע וַמַר חָס וְשָׁלוֹם, וְתִמְצָא שֶׁצִּוָּה הָאֵל יִשְׂרָאֵל לְבַל יִלְמְדוּ מֵהֶם דִּכְתִיב "כְּמַעֲשֵׂה" וְגוֹ':

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְהִיו**, רָמַז כִּי לְאֵלֶּה יִקָּרֵא הֲוָיָה וְאֵין כְּמוֹתָם, לְצַד כִּי מֵהֶם יֵצֵא חוֹטֶר לְיִשַׁי מְשִׁיחֵנוּ מַלְכֵּנוּ אֲשֶׁר יִהְיֶה לְנֵס עַמִּים, אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרוֹשׁוּ.

פסוק ל

וַיֹּאמֶר וְגוֹ' אֲמוּתָה הַפָּעַם וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **הַפָּעַם** פֵּרוּשׁ: לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר (בראשית לז:לה) "כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאוֹלָה", עַתָּה אָמַר לֹא אֶרְאֶה הַשַּׁחַת.

עוֹד נִרְאֶה לִלְמֹד בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **כִּי עוֹדְךָ חָי**, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "אַחֲרֵי רְאוֹתִי פָּנֶיךָ", וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי חַי הוּא. גַּם צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר יַעֲקֹב כֵּן כְּשֶׁבִּשְׂרוּהוּ הָאַחִים כִּי יוֹסֵף חַי, וּמָצִינוּ שֶׁהֶאֱמִין כְּשֶׁרָאָה הָעֲגָלוֹת (בראשית מה:כו) "וַתָּחִי רוּחַ" וְגוֹ', וּמַה דָּבָר חָדָשׁ רָאָה? **אֲכָן** כַּוָּנַת דִּבְרֵי יַעֲקֹב הֵם כִּי הֲגַם שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר כִּי עוֹדֶנּוּ חַי, זֶה הוֹעִיל לָדַעַת שֶׁיְּשָׁנוֹ בַּמְּצִיאוּת, אֲבָל עֲדַיִן לִבּוֹ דַּוֵּי עָלָיו לְצַד הֱיוֹתוֹ בֵּין הָאֻמּוֹת, שֶׁפֶל עֶבֶד מוֹשְׁלִים, אִם עוֹדֶנּוּ בְּצִדְקוּתוֹ וְלֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵיחוֹ, אוֹ לְצַד הֱיוֹתוֹ מֻבְדָּל מִמֶּנּוּ וְנָתוּן תּוֹךְ הַקְּלִפּוֹת וּבִפְרָט טֻמְאַת מִצְרַיִם, וּמַה גַּם לְצַד מַה שֶּׁעָבְרוֹ מֵרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאָמַר (בראשית ל"ז) "טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ" (בראשית רבה פ' פ"ד). וְדָבָר יָדוּעַ הוּא כִּי הַצַּדִּיקִים יוֹתֵר יַחְפְּצוּ בְּהֶעְדֵּר הַבֵּן בִּהְיוֹתוֹ בֵּן מֵבִישׁ, וּמַה גַּם יַעֲקֹב הַצַּדִּיק. אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הָיְתָה שִׂמְחָתוֹ שְׁלֵמָה מִסָּפֵק זֶה עַד וַיֵּרֶא אֵלָיו וְהִכִּיר בּוֹ בְּפָנָיו כִּי הַכָּרַת הַפָּנִים תַּעֲנֶה בְּאִישׁ, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ לְצַדִּיקִים שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים שֶׁהִכִּירוּ בְּרֹשֶׁם הַפָּנִים מַעֲשֵׂה אָדָם וְכָל שֶׁכֵּן יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁיַּכִּיר. לָזֶה כְּשֶׁהִכִּיר בּוֹ אָמַר אֵלָיו "אֲמוּתָה הַפָּעַם", פֵּרוּשׁ הַפַּעַם הַזֹּאת בְּרְאִיָּתְךָ וְלֹא מִקֹּדֶם כְּשֶׁנִּתְבַּשַּׂרְתִּי, וְהַטַּעַם **אַחֲרֵי רְאוֹתִי פָּנֶיךָ** וְהִכַּרְתִּי בָּהֶם שֶׁעוֹדְךָ חַי, פֵּרוּשׁ צַדִּיק כְּמִקֹּדֶם כְּשֶׁנִּתְבַּשַּׂרְתִּי, וְהַטַּעַם שֶׁהָיָה אֶלָּא עוֹדְךָ חַי, כִּי הַצַּדִּיקִים קְרוּיִים חַיִּים (ברכות י"ח.), וְנָכוֹן.

פרק מז

פסוק א

אֲבִי וְאַחַי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ עֲלֵיהֶם עֲשׂוֹת. **וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן** כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ (בראשית מה:יח) "וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם", וְאֶרֶץ גֹּשֶׁן בְּעֶרְךְ מִרְעֵה הַמִּקְנָה הִיא טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲבָל הָאַחִים בְּדַבְּרָם לִפְנֵי פַּרְעֹה לֹא בָּאוּ בְּטַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ אֶלָּא כְּמִתְחַנֵּן עַל דָּבָר טוֹב, וְאָמְרוּ (בראשית מז:ד) "לָגוּר וְגוֹ' כִּי אֵין מִרְעֶה" וְגוֹ' וְעַיֵּין בְּסָמוּךְ:

פסוק ה

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה וגו' לֵאמֹר וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, גַּם קָשֶׁה אָמְרוֹ **אָבִיךָ** וְגוֹ' **בָּאוּ אֵלֶיךָ**, הֲרֵי זֶה בָּא לִלְמֹד וְנִמְצָא לָמֵד בַּדָּבָר עַצְמוֹ שֶׁלָּמַד.

אָכֵן תִּמְצָא כִּי פַּרְעֹה בְּדַבְּרוֹ אֶל יוֹסֵף עִנְיַן אֶחָיו שֶׁיַּקְחוּ אֶת אֲבִיהֶם וְיָבוֹאוּ, אָמַר (בראשית מ"ה:י"ז): "אֱמוֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ וְגוֹ' וּקְחוּ אֶת אֲבִיכֶם וְגוֹ' וּבֹאוּ אֵלָי". וְדָבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי מַשְׁמָעֻיוֹת: הָאַחַת כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁם פַּרְעֹה כִּי הוּא הַמְצַוֶּה דָּבָר, וְהַשֵּׁנִיָּה כִּי יוֹסֵף יֹאמַר לָהֶם כֵּן מִפִּי עַצְמוֹ. וּפֵרוּשׁ זֶה הוּא יוֹתֵר צוֹדֵק מִמַּה שֶּׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ (בראשית מ"ה:י"ט): "וְאַתָּה צֻוֵּיתָה" וְגוֹ'. וְאִם הַכֹּל הוּא דִּבְרֵי פַּרְעֹה, לֹא יִצְטָרֵךְ לוֹמַר שֶׁנָּטַל רְשׁוּת מִפַּרְעֹה, הֲלֹא הַכֹּל הוּא דִּבְרֵי פַּרְעֹה. וְהִנֵּה תִּמְצָא כְּשֶׁדִּבֵּר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו קֹדֶם שֶׁיְּדַבֵּר לְפַרְעֹה אָמַר לָהֶם (בראשית מ"ו:ל"א): "אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְגוֹ' אַחַי וְגוֹ' בָּאוּ אֵלָי", הֲרֵי גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא הַמְצַוֶּה אוֹתָם לָבֹא אֶצְלוֹ וְהִנֵּה בָּאוּ אֵלָיו הָאֲנָשִׁים, וְזֶה הִצְדִּיק פֵּרוּשׁ שֵׁנִי. וְכַאֲשֶׁר דִּבֵּר אֶל פַּרְעֹה לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר "בָּאוּ אֵלַי" אֶלָּא סְתָם "אַחַי וְגוֹ' בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן" וְגוֹ'. זֶה יַגִּיד כִּי בְּיֹאתָם הִיא לְפַרְעֹה, וְלָזֶה מוֹדִיעוֹ לוֹמַר קִיְּמוּ דְּבָרֶיךָ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק הַסָּמוּךְ לָזֶה. אֲשֶׁר עַל כֵּן הֵשִׁיב פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לֵאמֹר: **אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתֹּאמַר שֶׁבִּיאַת אַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ, כִּי אֵין כַּוָּנָתִי בְּאָמְרִי "אֱמוֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ" בִּשְׁלִיחוּתִי תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם כִּי אֲנִי הַמְצַוֶּה, אֶלָּא הִרְשֵׁיתִי אוֹתְךָ שֶׁתְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם מִשְׁמְךָ שֶׁיָּבוֹאוּ אֵלֶיךָ, וּכְבָר הִרְשֵׁיתִי אוֹתְךָ שֶׁתִּתֵּן לָהֶם טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאִם כֵּן "אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִיא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ" וְגוֹ'.

וְהַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין אִם יִהְיֶה הַדָּבָר בְּמִצְוַת פַּרְעֹה אוֹ עַל פִּי יוֹסֵף, יֵשׁ בָּזֶה לוֹמַר צַד גְּנַאי וְצַד שֶׁבַח. צַד גְּנַאי שֶׁשָּׁלַל הַחִיּוּב מִמֶּנּוּ אֲלֵיהֶם, וְעוֹד כִּי מִנִּימוּסֵי הַמַּלְכוּת כְּשֶׁיִּתֵּן מֶלֶךְ גְּדֻלָּה אוֹ הֲנָאָה לְאָדָם אֶחָד הִיא לוֹ מַתְּנַת עוֹלָמִית, וְלָזֶה אִם יִהְיוּ הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִפִּי פַּרְעֹה הִנֵּה הַנֹּם בָּאִים לְמַאֲמַר הַמֶּלֶךְ, וְחִיּוּב עַל הַמֶּלֶךְ לְסַבֵּל עֹלָם וּמֵיטַב הָאָרֶץ יִתֵּן לָהֶם נִצְחִי בְּמַלְכוּתוֹ. וְלָזֶה הִקְפִּיד פַּרְעֹה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר מִמֶּנּוּ אֶלָּא מִיּוֹסֵף, וְהַחִיּוּב אֵלָיו הוּא וְלֹא עַל פַּרְעֹה, וּבָזֶה אֵין מַתְּנָתוֹ עוֹלָמִית כִּי אֵינוֹ אֶלָּא שַׁלִּיט בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֵין לוֹ שֵׁם מַלְכוּת, וּמַתְּנָתוֹ תִּהְיֶה קַיֶּמֶת כָּל זְמַן שֶׁיַּחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ בָּהּ. וּבָזֶה נִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב יוֹסֵף כִּי הוּא צָרִיךְ לָהֶם, וּלְצָרְכָּךְ הַמַּלְכוּת שָׁלַח אַחֲרֵיהֶם לֶהֱיוֹתָם גִּבּוֹרֵי חַיִל לִהְיוֹת חֵיל וְחוֹמָה לְמַלְכוּתוֹ. לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הוּא אֵין לוֹ צָרְכָּךְ בָּהֶם.

וְצַד הַשֶּׁבַח הוּא, כִּי לְמָה יִצְטָרֵךְ לְהוֹדִיעוֹ הַדָּבָר כְּאִישׁ אֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד שֶׁיִּקַּח רְשׁוּת מֵאֵת הַמֶּלֶךְ, הֲלֹא כְּבָר נָתַן לוֹ רְשׁוּת בַּכֹּל וְעָשׂה יַעֲשֶׂה. וְהוּא אָמְרוֹ **בָּאוּ אֵלֶיךָ** – רְאוּי אַתָּה שֶׁיָּבוֹאוּ בִּשְׁבִילְךָ, וּבְכֹחַ מַאֲמָרְךָ "אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִיא, בְּמֵיטַב הָאָרֶץ"

וְגוֹ' מִבְּלִי צָרְךְ קַחַת רְשׁוּת מִמֶּנִּי. וּלְדָרְךְ זֶה תִּתְפָּרֵשׁ עוֹד "לֵאמֹר" שֶׁנִּתַּן לוֹ רְשׁוּת לוֹמַר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים אֵלָיו, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק א' מִמַּסֶּכֶת יוֹמָא (ד:) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר רַבִּי מְנַשְּׁיָא מִנַּיִן לָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ אֱמוֹר, דִּכְתִיב "וַיְדַבֵּר ה' וְגוֹ' לֵאמֹר", עַד כָּאן. וְלָזֶה הֶצְרְךְ פַּרְעֹה לְהַרְשׁוֹתוֹ כִּי כָל יְקָר וּגְדֻלָּה נֶאֱמַר לוֹ מִפִּי פַּרְעֹה, וַהֲגַם שֶׁיַּגִּיעַ קְצָת פְּחִיתוּת עֶרְךְ פַּרְעֹה בְּאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם.

עוֹד יִרְמֹז בְּתֵיבַת **אֵלֶיךָ** לֵאמֹר לוֹ כִּי טַעַם הַדָּבָר שֶׁצִּוָּה לָהֶם שֶׁיָּבוֹאוּ אֵינוֹ אֶלָּא לְמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לְכְבוֹדוֹ שֶׁל יוֹסֵף, כְּדֵי שֶׁתּוּכַּר מִשְׁפַּחְתּוֹ בְּמִצְרַיִם שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֶחְשָׁב לִשְׁפַל אֲנָשִׁים. וַהֲגַם שֶׁהוּכְּרוּ אֶחָיו בַּיּוֹם שֶׁהִתְוַדַּע אֲלֵיהֶם, עוֹדָנוּ בַּחֲשַׁד שֶׁרְאָה כַּת שֶׁל בַּחוּרִים וְכִנָּה עַצְמוֹ עֲלֵיהֶם, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ק,ט) בְּפָסוּק (בראשית נ:כא) "וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם". וּבְבִיאַת אָבִיו וְאֶחָיו יֵאָמֵן הַדָּבָר, וְהוּא אָמְרוֹ **בָּאוּ אֵלֶיךָ** – לְצָרְכְּךָ וְלִכְבוֹדְךָ הִיא בִּיאָתָם:

פסוק ו

בְּמֵיטַב הָאָרֶץ וְגוֹ' יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. הִנֵּה חָשׁ לוֹמַר "בְּמֵיטַב הָאָרֶץ" לְבַד, לְצַד שֶׁיּוֹסֵף רָמַז בְּדִבְרָיו כִּי חֵפֶץ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, יַחְשֹׁב כִּי אֵינוֹ חֵפֶץ שֶׁיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן מִמַּה שֶׁלֹּא הִסְכִּים עַל דְּבָרָיו. וְאִם הָיָה אוֹמֵר "יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן" יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁהוּא כְּמִסְתַּפֵּק לָהֶם בִּנְתִינַת אֶרֶץ גֹּשֶׁן לְבַד וְלֹא בְּטוֹב מִמֶּנָּה אִם יִכְשַׁר בְּעֵינֵי יוֹסֵף, וְזֶה סוֹתֵר מַה שֶּׁקִּדֵּם בְּדִבָּרָיו (בראשית מה:יח) "וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת טוּב אֶרֶץ מִצְרָיִם". לָזֶה אָמַר "בְּמֵיטַב וְגוֹ' בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן". וְזֶה שִׁעוּר דְּבָרָיו: בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב וְגוֹ' וַאֲנִי מוֹדִיעֲךָ כִּי אֶרֶץ גֹּשֶׁן הִיא הַמֵּיטָב. וּמִצִּינוּ שֶׁכֵּן הֵעִיד הַכָּתוּב דִּכְתִיב (בראשית מז:יא) "וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף וְגוֹ' בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס" וְגוֹ':

אוֹ יִהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **בְּמֵיטַב** וְגוֹ', וְאִם בָּחֲרוּ לָהֶם אֶרֶץ גֹּשֶׁן – יֵשְׁבוּ בָהּ. וּבָזֶה אֵין הֶחְלֵט לוֹמַר כִּי הוּא זֶה מְקוֹמָם, אֶלָּא עוֹדָם בְּשַׁעַר הָרָצוֹן, אִם יִיטַב בְּעֵינֵיהֶם מָקוֹם אַחֵר – הָרְשׁוּת בְּיָדָם לְשֶׁבֶת בְּמֵיטַב הָאָרֶץ.

פסוק ז

וַיַּעֲמִידֵהוּ לִפְנֵי פַּרְעֹה. טַעַם אָמְרוֹ **וַיַּעֲמִידֵהוּ** וְגוֹ', אוּלַי שֶׁהֶעֱמִידוֹ בִּמְקוֹמוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁשָּׁם לוֹ פַּרְעֹה מְקוֹמוֹ לִפְנֵי כִסְאוֹ, כְּשֶׁאָמַר לוֹ (בראשית מא:מ) "רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ", וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יוֹסֵף הֶעֱמִיד אָבִיו לִפְנֵי פַּרְעֹה בַּמָּקוֹם הַמַּעֲלֶה קָרוֹב לַמֶּלֶךְ.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁהֶעֱמִידוֹ לְמוּל פָּנָיו כְּדֶרֶךְ הַמְבָרְכִין, וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב וְגוֹ'.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ כִּי הֶצְרֵךְ לְהַעֲמִידוֹ לְפָנָיו, לְצַד הֱיוֹת פַּרְעֹה שִׂפַל אֲנָשִׁים צְעִיר קוֹמָה (מועד קטן יח.), הֶצְרֵךְ לְהַכִּירֵנוּ לוֹ וְהֶעֱמִידוֹ לְפָנָיו לוֹמַר כִּי הוּא זֶה.

פסוק יג

וְלֶחֶם אֵין וגו' כִּי כָבֵד וגו'. פֵּרוּשׁ: וּלְצַד כֹּבֶד הָרָעָב הָיוּ אוֹכְלִים דָּבָר מֻפְלָא וְכִלּוּ הַלֶּחֶם, וַהֲלֹא לִרְאוֹת עֵינֵינוּ דָּאֲבָה נַפְשֵׁנוּ בִּשְׁנֵי רָעָב שֶׁהָיוּ בַּמַּעֲרָב, שֶׁהָיָה אָדָם אֶחָד אוֹכֵל שִׁעוּר מַאֲכַל עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וְעוֹדֶנּוּ רָעֵב בְּבִטְנוֹ, רַחֲמָנָא לִצְלָן.

פסוק יד

וַיְלַקֵּט וגו'. אָמַר לְשׁוֹן לְקִיטָה, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִשְׁאַר מֵהַכֶּסֶף בְּיָדָם וְלֹא כִּלּוּם, כִּי לֹא הִנִּיחַ אַחֲרָיו לֶקֶט.

פסוק טו

וְלָמָּה נָמוּת וגו' כִּי אָפֵס כָּסֶף וגו'. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ לְקַחַת בִּשְׂכַר הַתְּבוּאָה כִּי אִם הַכֶּסֶף וְלֹא פַּרְעוֹן אַחֵר, וַאֲשֶׁר מִצַּד זֶה לִקֵּט כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא, וַעֲתָּה בָּאוּ בְּטַעֲנָה לוֹמַר "לָמָּה" וגו' לְטַעַם שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, שֶׁהֲרֵי יְכוֹלִין הֵמָּה לְפָרֵעַ הַתְּבוּאָה בִּשְׁוֶה כֶּסֶף. וְלָזֶה הֻשְׁיְבָם יוֹסֵף שֶׁנִּתְרַצָּה לָקַחַת מִקְנֵיהֶם בְּעַד הַלֶּחֶם כֵּיוָן שֶׁתַּם הַכֶּסֶף, וְדִקְדֵּק בִּדְבָרָיו לוֹמַר **אִם אָפֵס כָּסֶף**, וְזוּלַת זֶה לֹא יִתֵּן לָהֶם כָּל עוֹד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְפָרְעוֹ בְּכֶסֶף. וְטַעְמוֹ לְהַעֲנִי מִצְרַיִם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ אֶחָיו דַּלִּים בִּפְנֵי עֲשִׁירִים, וְלָזֶה נִתְחַכֵּם שֶׁיִּקְנוּ מִמֶּנּוּ בְּכֶסֶף, שֶׁכָּל עוֹד שֶׁהַמִּקְנֶה בְּיָדָם מְזוֹנוֹתָם עֲלֵיהֶם וְיִצְטָרְכוּ לִקְנוֹת לֶחֶם לָהֶם וּמְזוֹנוֹת הַמִּקְנֶה, כִּי מִן הַסְּתָם אֵין דֶּשֶׁא וְאֵין עֵשֶׂב וּצְרִיכִין לָתֵת שְׂעוֹרִים מַאֲכַל לַבֶּהֱמוֹת. לָזֶה הִנִּיחַ צָרְכֵי הַמִּקְנֶה עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁבֹּר לָהֶם בְּכֶסֶף, שֶׁבָּזֶה לֹא נִשְׁלְמָה שָׁנָה רִאשׁוֹנָה עַד שֶׁהוּרְקוּ וְנֶעֱשׂוּ כְּלִי רֵיק מִכֹּל, וּכְשֶׁבָּאוּ אֶחָיו הָיוּ עֲשִׁירִים לִפְנֵי עֲנִיִּים וְהָיוּ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן אִם הָיָה מַקְדִּים לָקַחַת מֵהֶם הַמִּקְנֶה.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכִוְּנוּ לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כֶּסֶף, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ בְּנִמְצָא לָהֶם אָז, וְזֶה הוּא דָּבָר הָרָגִיל שֶׁבְּנֵי אָדָם לֹא יִהְיֶה לָהֶם מָצוּי תָּמִיד כֶּסֶף, כִּי יִשְׁלְחוּ בְּאֶרֶץ מֶרְחַקִּים. וְהוּא אָמְרוֹ **אָפֵס** לְשׁוֹן מְנִיעָה. וְלָזֶה טָעֲנוּ לָמָּה יָמוּתוּ לְצַד שֶׁכַּסְפָּם בְּמָקוֹם אַחֵר. וֶהֱשִׁיבָם כִּי יִתְּנוּ מִקְנֵיהֶם אִם נִמְנַע מֵהֶם הַכֶּסֶף, וְכַוָּנָתוֹ הוּא, אִם אֱמֶת דִּבְרֵיהֶם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כֶּסֶף אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ מָצוּי, וְזֶה יוֹרֶה שֶׁאֵינוֹ מַצְדִּיק דִּבְרֵיהֶם, וְאָמַר לָהֶם שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ מִקְנֵה הַבְּהֵמָה מַשְׁכּוֹן בְּעַד הַכֶּסֶף עַד שֶׁיְּגִיעַ לְפֶרֶק הִתְקַבֵּל, וְאָז יַחְזִיר לָהֶם הַמִּקְנֶה.

פסוק יח

לֹא נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי וגו'. קְשֶׁה מָה כַּוָּנָתָם בְּאָמְרָם **לֹא נְכַחֵד**, וְהֵיאַךְ יְכוֹלִין לְכַחֵד בְּדָבָר שֶׁעוֹמֵד לְהִתְבָּרֵר, שֶׁאִם יֹאמְרוּ כִּי לֹא תַּם צְרִיכִין לַהֲבִיאוֹ, וּמָה הִיא אֲמָנָה זוֹ שֶׁאוֹמְרִים לוֹ שֶׁלֹּא יַכְחִידוּ אֶת הַדָּבָר? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרָם **כִּי אִם** שֶׁאֵין לָהֶם מַשְׁמָעוּת. עוֹד, הֲלֹא כְּבָר אָמְרוּ לוֹ בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה אָפֵס כָּסֶף. **עוֹד** צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרָם **וּמִקְנֵה** וגו' **אֶל אֲדֹנִי**.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לֹא נָכַחַד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵין לָנוּ כֶּסֶף וְאָנוּ מַכְחִידִים אוֹתוֹ מֵאֲדוֹנִי, כִּי אִם הָאֱמֶת בְּמַה שֶׁהוּא תַּם הַכֶּסֶף. וְכַוָּנָתָם לְבַל יַחְשְׁדוּ אוֹתָם כִּי הֶעֱנוּ עַצְמָם וּבָאוּ לְבַקֵּשׁ בְּתוֹרַת צְדָקָה. וְאָמְרָם **וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי**, פֵּרוּשׁ, כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ מִמִּקְנֵה הַבְּהֵמָה הוּא שֶׁל אֲדוֹנִי, כִּי הוּא לֹא עָשָׂה גְּבוּל לַמִּקְנֶה אֶלָּא בְּדֶרֶךְ כְּלָל קָנָה הַכֹּל, כְּאָמְרוֹ "וַיִּנָּהֵל בְּכָל מִקְנֵיהֶם". לָזֶה אָמְרוּ כִּי לֹא הֶצְרִכוּ לוֹמַר "לֹא נְכַחֵד" אֶלָּא בַּכֶּסֶף שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁיְּכוֹל לְהִטָּמֵן, אֲבָל מִקְנֵה הַבְּהֵמָה כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהֶם הוּא שֶׁל אֲדוֹנִי, בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם שֶׁלּוֹ הֵם. וְאָמְרָם **לֹא נִשְׁאַר** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁאֵין לָהֶם לֹא כֶּסֶף וְלֹא שְׁוֵה כֶּסֶף.

וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפְּסוּק "כִּי אִפֵּס כֶּסֶף" בְּדֶרֶךְ שְׁנִיָּה, כִּי טָעָנוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ מָצוּי בְּיָדֵם, יִתְיַשֵּׁב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן, כִּי בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ לֹא יְכַחֲדוּ דָּבָר מִמֶּנּוּ כְּפִי רְאִשׁוֹנָה שֶׁטָּעָנוּ שֶׁקֶר שֶׁהָיָה לָהֶם אֶלָּא שֶׁמָּנַע מֵהֶם, לֹא כֵן הוּא, כִּי אִם תַּם מִמֶּשׁ, פֵּרוּשׁ, נִשְׁלַם וְאֵין לָהֶם עוֹד כֶּסֶף. וּבָזֶה יָדַיִק לָמָּה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה אָמְרוּ "אִפֵּס" וּבְפַעַם שְׁנִיָּה אָמְרוּ "תַּם".

וְאָמְרָם **וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי** – פֵּרוּשׁ, מִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הָיָה עַד עַתָּה לְבַטָּחוֹן עַד שֶׁיִּזְדַּמֵּן הַכֶּסֶף, מֵעַתָּה יִהְיֶה מֻחְלָט לְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ "אֶל אֲדֹנִי".

פסוק כג

הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם. טַעַם אָמְרוֹ **הַיּוֹם**, גַּם הִטִּיל תֵּבַת הַיּוֹם, בֵּין קְנִיָּתָם לְקִנְיַת הָאֲדָמָה. כִּי קְנִיָּתָם הוּא עַל יְדֵי מְשִׁיכָה כְּדִין קְנִיַּת עֲבָדִים (קידושין כב:) וּבְמַעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה שֶׁהֶעֱבִיר הָעָם לֶעָרִים מִקְצֶה וְגוֹ', זוֹ הִיא קְנִיָּתָם. לָזֶה אָמַר **הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ בְּמַה שֶׁהֶעֱבַרְתִּים אָז לֶעָרִים. אֲבָל הָאֲדָמָה אֵין זֶה דֶּרֶךְ קִנְיָנָהּ, וּכְשֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה "וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת אַדְמַת מִצְרַיִם" שָׁם נִרְמָז כִּי קָנָה בְּאֶחָד מִדַּרְכֵי קִנְיַן הָאֲדָמָה.

וְיֵשׁ לְהָעִיר בְּדָבָר אַחֵר: שֶׁקָּנָה אוֹתָם מַה צָּרַךְ לְקִנְיַת אַדְמָתָם? הֲלֹא מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ (פסחים פח:)? וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה קִנְיָנָם כְּקִנְיַן עֲבָדִים, אֶלָּא לְפָרָט זֶה לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה וְגוֹ' וְלֹתֶת חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה, אֵין זֶה אֶלָּא כְּקִנְיַן שָׂכִיר שֶׁלֹּא קָנָה קִנְיָנוֹ. וְלָזֶה הֻצְרַךְ לִקְנוֹת הָאֲדָמָה, וְקָנָה אוֹתָהּ בְּקִנְיַן גָּמוּר, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ: "וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת כָּל אַדְמַת מִצְרַיִם וְגוֹ' כִּי מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ". וְאִם יִרְצֶה פַּרְעֹה לְהָבִיא פּוֹעֲלִים וְלַעֲבֹד הָאֲדָמָה לִזְכוּתוֹ וּלְאַחֲרָיוּתוֹ, עֲשֹׂה יַעֲשֶׂה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן גּוּפָם שֶׁל מִצְרִים לֹא אָמַר שֶׁקָּנָה קִנְיָן גָּמוּר. וְהַגַּם שֶׁאָמַר "הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם", פֵּרוּשׁ כְּקִנְיַן שָׂכִיר לְדָבָר הַמְּזֻכָּר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף "הֵא לָכֶם זֶרַע" וְגוֹ'. וְטַעְמוֹ שֶׁל יוֹסֵף כִּי מַה יּוֹעִיל בָּאֲדָמָה אִם אֵין עוֹבֵד, לָזֶה נִתְחַכֵּם לִקְנוֹתָם לְחַיְבָם עַל הָעֲבוֹדָה.

פסוק כד

חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְגוֹ'. נִתְחַכֵּם לוֹמַר כִּי קוֹדֶם כָּל דָּבָר יִטּוֹל פַּרְעֹה חֲמִישִׁית הַזֶּרַע, וּמַשְׁכַּחַת לָהּ שֶׁיִּשָּׁאֵר בְּאַרְבַּע הַיָּדוֹת שִׁיעוּר הַמַּסְפִּיק לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְהֵם יֵצְאוּ נְקִיִּים, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִגְרַע מֵהַחֲמִישִׁית לְפַרְעֹה. אַחַר כָּךְ "וּלְזֶרַע הַשָּׂדֶה" וְיַקְדִּימוּ זֶרַע הַשָּׂדֶה, וְאַחַר כָּךְ יִטְלוּ הֵמָּה כָּל הַנִּשְׁאָר אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וְלָאֳכֶל לְטַפְּכֶם** וְלֹא כְּלָלָם "לַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם", לְהֵיוֹת שֶׁהַטַּף מְנָתָם מְרֻבֶּה כְּנֶגֶד חֵלֶק הָעוֹדֵף, אָמַר "וְלָאֳכֶל לְטַפְּכֶם".

פסוק כה

וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה. דִּקְדְּקוּ לִשְׁלוֹל כִּי עַבְדוּתָם לְפַרְעֹה וְלֹא לְיוֹסֵף.

עוֹד יְכַוְּנוּ לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה, כִּי לֹא קָנָאם אֶלָּא לִפְרַט עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, לָזֶה אָמְרוּ "וְהָיִינוּ עֲבָדִים" בְּהֶחְלֵט הָעֲבדוּת לְפַרְעֹה וְלֹא לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה לְבַד. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ כְּשֶׁנִּדְבְּרוּ מִצְרִים עִם פַּרְעֹה עַל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ (שמות א:ט) "הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְגוֹ' מִמֶּנּוּ", פֵּרוּשׁ כִּי אֵין לוֹ שֵׁם עֲבדוּת כְּכֻלָּן שֶׁהָיוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה.

פסוק כז

וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן"? **עוֹד**, מַה קֶּשֶׁר וְשַׁיָּכוּת לְ"וַיִּפְרוּ" וְגוֹ' עִם "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (בראשית מ"ו:ג') "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ', כִּי סִבַּת יְרִידַת מִצְרַיִם הִיא לְהַעֲלוֹת נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר נִתְפַּזְּרוּ וּבָאוּ שָׁמָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם** פֵּרוּשׁ שֶׁהִיא מְקוֹם קְלִפָּה הַמְזֻהֶמֶת, **בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן** מִלְּשׁוֹן הַגָּשָׁה, כִּי שָׁמָּה הוּגְּשׁוּ כָּל נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּאֶמְצָעוּת עֲנַף הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהוּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא בִּבְחִינַת אֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת לַדּוֹמֶה לוֹ. וְאָמַר לְשׁוֹן יְחִיד רֶמֶז אֶל הֱיוֹתָם בְּלֵב מְיֻחָד כֻּלָּם וְאֵין בֵּינֵיהֶם פֵּרוּד, וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן **וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ** פֵּרוּשׁ אָחֲזוּ דָּבָר בָּהּ, וְהֵם הַנִּיצוֹצוֹת הַנִּזְכָּרִים, וּבָזֶה **וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ** כִּי כְּשֶׁיִּתְרַבּוּ הַנְּפָשׁוֹת יִתְרַבּוּ הַנּוֹלָדִים. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשׁ הַמַּגִּיד לְמַהֲרִי"ק בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (שמות א:ו) "וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ" וְתִמְצָא עֵזֶר לִדְבָרֵינוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

חסלת פרשת ויגש

פסוק כח

וַיְחִי יַעֲקֹב. טַעַם קְרִיאַת שְׁמוֹ יַעֲקֹב אַחַר אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיו ה' (בראשית ל"ה:י') "לֹא יִקָּרֵא" וְגוֹ', "לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ", כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "לֹא יִקָּרֵא" וְגוֹ', כִּי לְצַד שֵׁם נַפְשׁוֹ הַקִּבּוּעָה בּוֹ אֲשֶׁר שְׁמָהּ יַעֲקֹב, כַּיָּדוּעַ מִדִּבְרֵיהֶם (ברכות ז:) שֶׁפֵּרְשׁוּ

בַּפָּסוּק (תהילים מ"ו:ט') "אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ", וּלְצַד שֶׁעוֹדָנָּה בְּאִבּוֹ לָזֶה לֹא יֵעָקֵר שְׁמָהּ וּשְׁנֵי שֵׁמוֹת יִקָּרְאוּ לוֹ.

אֲלָא שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לַחְקוֹר זֹאת בְּמָה יִבְחַר ה' לְזַמְּנִים יִקָּרֵא לוֹ יַעֲקֹב וְלִזְמַנִּים יִשְׂרָאֵל, הֵן אֱמֶת כִּי בַּעֲדַת יִשְׂרָאֵל מָצִינוּ שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה לָהֶם הַשֵּׁם כְּפִי מַעֲשֵׂיהֶם, כְּשֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכֻנֶּה אוֹתָם וּלְהֵפֶךְ יִקָּרֵא שְׁמָם יַעֲקֹב, וְכֵן הוּא רָמוּז בְּדִבְרֵיהֶם (זהר בלק רי:), וְטַעַם זֶה לֹא יָצְדַק בְּיַעֲקֹב כִּי יָשָׁר פְּעָלוֹ בִּתְמִידוּת.

אָכֵן לֶהֱיוֹת שֶׁעֲנַף הַמּוּשְׂכָּל אֲשֶׁר נִתְעַצֵּם יַעֲקֹב לְהַשִּׂיגוֹ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִתְכַּנֶּה, הוּא בְּחִינַת קְדֻשָּׁה עֶלְיוֹנָה, וְתִמְצָא כִּי הַמִּין הַמְאֻשָּׁר הַהוּא יִמְאַס לִבְחִינַת הַדְּאָגָה וְהָעִצָּבוֹן וְהַשִּׁפְלוּת, כִּי מִמְּקוֹם הַשִּׂמְחָה וְהַמְנוּחָה וְהַגְּדֻלָּה בָּאָה. וְהָיָה לְאוֹת בֵּין עֵינֶיךָ יוֹם שַׁבָּת לְמְנוּחָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא לְטַעַם נְשָׁמָה יְתֵרָה. וּלְצַד שֶׁמִּמְּקוֹם עֶלְיוֹן בָּאָה, יְצוּ ה' לְהַרְחִיק הַיְגוֹן וְהַכַּעַס וְלִקְרֹא לַשַּׁבָּת עֹנֶג. וְהֵן הַדְּבָרִים עַצְמָם נֶאֱמָרִים בְּיַעֲקֹב בְּהַשְׁגָּתוֹ שֵׁם עֶלְיוֹן, הַשֵּׁם יַגִּיד כִּי צִוָּה ה' אִתּוֹ אֶת הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה בַּעֲלַת שֵׁם זֶה שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁכָּנָהּ בּוֹ, הוּא כָּל זְמַן שֶׁאֵין שָׁם עִצָּבוֹן וְעָנָף הַנִּגְדִּי קְצָת לַשִּׂמְחָה וְלַשַּׁלְמוּת הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה. וּבְהֵעָדֵר כֵּן – "וַיִּנָּפַשׁ", יוֹצְאָה מִמֶּנּוּ כְּיִצִיאַת נְשָׁמָה יְתֵרָה שֶׁל יוֹם שַׁבָּת, וּבְאוֹתוֹ זְמַן לֹא יִקָּרֵא לוֹ יִשְׂרָאֵל, כִּי בַּעֲלַת הַשֵּׁם הָלְכָה לָהּ וְאֵינֶנָּה אָז, וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְתָשׁוּב עוֹד הַנְּשָׁמָה הַהִיא בְּאֶמְצָעוּת הֶכְנַת וְהַצָּעַת הַמּוֹכָן, כַּהֲשָׁבַת נְשָׁמָה יְתֵרָה בְּכָל שַׁבָּת וְשַׁבָּת בְּאֶמְצָעוּת הֶכְנַת יוֹם הַמְקֻדָּשׁ. וּבָזֶה תֵּלֵךְ לָבֶטַח לְהַשְׂכִּיל טַעַם בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר בְּשֵׁם יַעֲקֹב יִתְכַּנֶּה, הוּא לְסִבָּה אֲשֶׁר יֶאֱרַע שָׁם דָּבָר מִבְּחִינַת הָעֶצֶב וְהַיְגוֹן.

וְאָרְשֹׁם לְךָ קְצָת מֵהַמְּקוֹמוֹת לְהָאִיר לְךָ, וְזֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה. תְּחִלַּת דִּבֶּר טוֹב ה' בְּפָרְשַׁת וַיִּשְׁלַח אָמַר אֵלָיו "שִׁמְךָ יַעֲקֹב", פֵּרוּשׁ אָז יִהְיֶה שְׁמוֹ יַעֲקֹב לְצַד שֶׁהָיָה אָז בַּאֲבֵלוּת אִמּוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פָּרָשָׁה פ"ב) שֶׁאָמְרוּ כִּי אָמְרוּ "וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ" יְכַוֵּן עַל בִּרְכַּת אֲבֵלִים, וּלְצַד זֶה יִקָּרֵא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁבְּכָל אוֹתָהּ פָּרָשָׁה קָרָא ה' שְׁמוֹ יַעֲקֹב, וְגַם בִּזְמַן מִיתַת רָחֵל נִקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב דִּכְתִיב (בראשית לה:כ) "וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל קְבֻרָתָהּ". וְאַחַר שֶׁשִּׁלְּמוּ יְמֵי הָעֶצֶב קָרָא ה' שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שָׁם כ"א) "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל", "בְּשָׁכֵן יִשְׂרָאֵל". וַהֲגַם שֶׁאָמַר שָׁם "וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב", יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי כְּשֶׁיִּהְיוּ הַבָּנִים בְּמַדְרֵגָה פְּחוּתָה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם, הֲגַם שֶׁהָאָב יִתְכַּנֶּה בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל הֵם יִתְכַּנּוּ בְּשֵׁם יַעֲקֹב. וּבְמֹה שֶׁלְּפָנֵינוּ לְצַד מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה שֶׁעָשָׂה רְאוּבֵן, קָרָא לָהֶם שָׁם "בְּנֵי יַעֲקֹב". וּמַה שֶּׁאָמַר עוֹד שָׁם (בראשית לה:כז) "וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו", לְצַד שֶׁהָיָה לִפְנֵי יִצְחָק אָבִיו לֹא נָהַג בּוֹ הַכָּתוּב הַשָּׂרָה וְהַגְּדֻלָּה הַנִּרְמֶזֶת בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים (ילקוט שמעוני תתע"ה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִלּוּ הָיָה אַבְרָהָם קַיָּם, הֱיֵאַךְ הָיָה

יִצְחָק מַנְהִיג שָׂרָה, וְכֵן כָּל הָאָבוֹת וְהַצַּדִּיקִים וְכוּ', עַד כָּאן. הִנֵּה רוֹאֶה כִּי תִּסְתַּלֵּק הַשָּׂרָה לִפְנֵי אָבִיו, וּלְטַעַם זֶה קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב. וְכֵן מַה שֶּׁקָּרָא לוֹ שֵׁם יַעֲקֹב בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כָּל זְמַן שֶׁהָיָה יַעֲקֹב אָז בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה בְּיָגוֹן וַאֲנָחָה וּבְמַדְרֵגַת שֵׁם יַעֲקֹב, זוֹלָתִי בִּזְמַנִּים מוּעָטִים אֲשֶׁר רָשַׁם הַכָּתוּב בָּהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל"ז:ג') "וְיִשְׂרָאֵל אָהַב" וְגוֹ', אָז הָיָה שָׂמֵחַ וְהוּכַן בְּלִי עֻצֶּב לִקְרוֹת לוֹ שֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְתִמְצָא כִּי מִשָּׁנִמְכַּר יוֹסֵף לֹא נִקְרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל זוּלַת שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: (בראשית מ"ג:ו') "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָּה הֲרֵעוֹתֶם" וְגוֹ', "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו", (בראשית מ"ג:ח') "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם" (בראשית מ"ג:י"א), וּצְרִיכִין לְהַדְרֵשׁ כִּי דִּבֵּר אֲלֵיהֶם דֶּרֶךְ שָׂרָה לְצַד הַהֶכְרֵחַ שֶׁרָאָה שֶׁלֹּא חָשׁוּ לְצַעֲרוֹ וְנִשְׁתַּרֵר עֲלֵיהֶם, וְרָמַז כִּי לֹא יִמְחֹל לָהֶם לְצַד שֶׁהוּא אֲבִיהֶם, גַּם שֶׁיִּקְבְּלוּ דְּבָרָיו. וּמֵעֵת הִתְבַּשְּׂרוֹ בְּיוֹסֵף "וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב" (בראשית מ"ה:כ"ז) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה', וְתֵכֶף אָמַר הַכָּתוּב "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל" (בראשית מ"ה:כ"ח), "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל", "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל" (בראשית מ"ו), עַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר בַּגְּלוּת וְקִבֵּל עָלָיו הַשֶּׁבֶר חָזַר לִקָּרֵא יַעֲקֹב, זוּלַת בְּעֵת אֲשֶׁר נִגְלָה אֵלָיו יוֹסֵף לְרֹב הַשִּׂמְחָה הַגְּדוֹלָה כְּנֶה ה' אוֹתוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (בראשית מ"ו:כ"ט) "וַיַּעַל לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו", "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אָמוּתָה הַפָּעַם" (בראשית מ"ו:ל'), וּמִשָּׁם וְאֵילָךְ לֹא נִקְרָא עוֹד שָׁם יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי הֱיוֹתוֹ בְּאֶרֶץ מְצְרַיִם עַד יוֹם שֶׁהִגִּיעַ עֵת לָכֻתּוֹ לְעוֹלָמוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר (בראשית מ"ז) "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" יִכָּוֵן אֶל כְּלָלוּת בָּנָיו שֶׁיִּתְיַחֵס אֲלֵיהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיִּהְיוּ בְּדֶרֶךְ יֹשֶׁר, וְגָדוֹל כֹּחַ הַבָּנִים מִכֹּחַ אֲבִיהֶם כִּי הַבָּנִים כָּל אֲשֶׁר יַיטִיבוּ דַּרְכָּם יִקָּרֵא לָהֶם שֵׁם יִשְׂרָאֵל לֶהֱיוֹתָם רַבִּים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יַעֲקֹב יְדַקְדֵּק בִּקְרִיאַת שְׁמוֹ לְרֶמֶז בִּקְרִיאָתוֹ זְמַן מַצָּבוֹ, וְלֹא נִקְרָא בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל כָּל זְמַן הֱיוֹתוֹ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד עֵת שֶׁקֻּרְבוּ יָמָיו לָמוּת אָז נִקְרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל לְצַד תּוֹסֵף רוּחָם, וְהוּא סוֹד הַגְּדֻלַּת נֶפֶשׁ אָדָם בְּעֵת מִיתָתוֹ (זהר חלק א' ר"י"ח:), לָזֶה אָמַר "וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל", "וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל". וְכֹלֶּךְ לְדֶרֶךְ זֶה לְהַשְׂכִּיל בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יִקָּרֵא לוֹ שֵׁם הוּא שְׁמוֹ לְסִבָּה אֲשֶׁר תַּשְׂכִּיל שָׁמָּה. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (זהר חלק א' ר"י"א:) וְתִמְצָא סַעַד לְדִבְרֵינוּ. וְכָל זֶה הוּא דֶּרֶךְ פְּשָׁט, וְיֵשׁ דְּבָרִים בְּגוֹ כְּפִי רוּחָנִיּוּת הַדְּבָרִים, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר מַה שֶּׁחָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְעוֹד קָשֶׁה, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיְחִי יְמֵי יַעֲקֹב וְגוֹ' קמ"ז" וְגוֹ', וַאֲנִי יוֹדֵעַ לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן כִּי שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה חָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, לְמַה שֶּׁקָּדַם בַּהוֹדָעָה בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ, דִּכְתִיב (בראשית מז:ט) "שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה". עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **שְׁנֵי חַיָּיו** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיְחִי יְמֵי יַעֲקֹב"?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁכָּל יְמֵי יַעֲקֹב לֹא נָח וְלֹא שָׁקַט, כִּי מִשֶּׁנּוֹלַד נוֹלַד שִׂטְנוֹ, וַעֲדַיִן לֹא שָׁקְעָה שִׁמְשׁוֹ עָמַד לָבָן וְאֵלֶּה מוֹסִיף לְרַע לוֹ, וְאַחֲרָיו הוּקַם עַל צַעֲרָהּ שֶׁל דִּינָה, וְעוֹד לוֹ וַיָּבֹא רֻגָּז אֲבֵדַת יוֹסֵף. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיִּחְיוּ יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה" – אֵלּוּ הָיוּ חַיָּיו וְלֹא קֹדֶם, וְסָמַךְ לָזֶה אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** לִרְמֹז שֶׁהֵן הֵנָּה הָיוּ יָמָיו שֶׁהָיָה לוֹ בָּהֶם חַיּוּת, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיִּהְיוּ יְמֵי יַעֲקֹב" פֵּרוּשׁ אוֹתָם שִׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה שְׁנֵי חַיָּיו, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה לוֹ בָּהֶם חַיִּים. וְנִמְשֶׁכֶת "יְמֵי יַעֲקֹב" עִם מַה שֶּׁלְּמַטָּה מִמֶּנָּה "יְמֵי יַעֲקֹב וְגוֹ' שֶׁבַע" וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנא דבי אליהו רבה ה) כָּל מִי שֶׁסּוֹף יָמָיו בְּטוֹבָה כְּאִלּוּ כָּל יָמָיו בְּטוֹבָה, וְהוּא טַעַם (איוב ח:ז) "וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ וְגוֹ' וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד", גַּם אָמְרוֹ (קהלת ז:ח) "טוֹב אַחֲרִית דָּבָר" וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּחְיוּ יַעֲקֹב** חַיִּים שֶׁל שַׁלְוָה **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**. בָּזֶה הָיָה בְּעֵינָיו שֶׁהָיוּ יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו, פֵּרוּשׁ, שָׁנִים שֶׁל חַיִּים כָּל יָמָיו שֶׁהֵם שֶׁבַע שָׁנִים וְגוֹ'. וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ** לְשׁוֹן צַעַר, יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהָיוּ יָמָיו בְּצַעַר, אַף עַל פִּי כֵן חָזְרוּ בְּעֵינָיו לִהְיוֹת כֻּלָּם שֶׁל חַיִּים.

וְיֹשֵׁ לָנוּ לַחְקוֹר זֹאת, לָמָּה שִׁנָּה הַכָּתוּב סֵדֶר מִסְפַּר שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מִסֵּדֶר הַלָּקוּחַ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁמַּקְדִּים מִסְפָּר גָּדוֹל לְמִסְפָּר קָטָן: בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית כה:ז) "מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה" וְגוֹ', בְּיִצְחָק כְּתִיב (בראשית לה:כח) "מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה", בְּשָׂרָה כְּתִיב (בראשית כג:א) "מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים" וְגוֹ'. וְאוּלַי כִּי הַקְּדִים מִנְיַן הַמּוּעָט שֶׁהוּא הָאַחֲרוֹן שֶׁבּוֹ הָיָה בְּשַׁלְוָה וְחַיִּים טוֹבִים.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, כִּי יָמִים שֶׁהָיָה יַעֲקֹב לִבּוֹ נָכוֹן וּמַאֲוָיו שְׁלֵמִים בְּכָל חַיָּיו הֵם יָמִים שֶׁבַע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהַטַּעַם הוּא כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אֶת רָחֵל אָהַב וְהִיא בַּת זוּגוֹ אֲשֶׁר בָּחַר יַעֲקֹב בָּהּ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל"ז:ג') "אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל" וְגוֹ', וְיֵשׁ בָּזֶה גַּם כֵּן סוֹד עַתִּיק. וְהָיָה לְךָ לְאוֹת כִּי כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הָיָה יוֹסֵף וַיָּשֶׂם שַׂק עַל מָתְנָיו, וְלִכְשֶׁתִּצְטָרֵף מִנְיַן הַיָּמִים שֶׁהָיָה בְּחֶבְרַת רָחֵל גַּם שָׁנִים שֶׁהָיָה יוֹסֵף עִמּוֹ תִּמְצָא אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנִים, כִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה עָשָׂה בְּבֵית לָבָן, צֵא מֵהֶם שֶׁבַע עַד שֶׁנִּשָּׂא רָחֵל נִשְׁאֲרוּ שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה, וּבָהֶם נִבְלְעוּ מִשְּׁנֵי יוֹסֵף שֵׁשׁ שָׁנִים, כִּי כְּשֶׁנּוֹלַד הִתְחִיל יַעֲקֹב לַעֲבֹד בְּצֹאנוֹ שֶׁל לָבָן דִּכְתִיב (בראשית ל"א:מ"א) "וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ", וּכְשֶׁמְּכָרוּהוּ הָיָה בֶּן שִׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. צֵא מֵהֶם שֵׁשׁ נִשְׁאֲרוּ אַחַת עֶשְׂרֵה וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הֲרֵי עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע, וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה בְּמִצְרַיִם הֲרֵי אַרְבָּעִים וְאַחַת, וְשֵׁשׁ שָׁנִים שֶׁהָיָה יַעֲקֹב בְּפָעוֹטוֹת שֶׁהֵם יָמִים שֶׁהַלֵּב שָׂמֵחַ וְרֵיקָם מִיָּגוֹן הֲרֵי אַרְבָּעִים וְשֶׁבַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּהְיוּ יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** שֶׁהָיוּ לוֹ חַיִּים שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים, וְלָזֶה בָּחַר לְהַקְדִּים פְּרָט הַמּוּעָט לְהוֹדִיעַ זֶה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וַיְחִי לְדָרְךְ** זֶה, יְכַוֵּן לְהוֹדִיעַ כִּי לֹא הִשְׁלִים יַעֲקֹב אָבִינוּ כָּל יְמֵי חַיָּיו הַחֲרוּצִים, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עד:ט) כִּי לְצַד שֶׁאָמַר "לֹא יִחְיֶה" וְהִכְרִית חַיֵּי רָחֵל, נֶחְסְרוּ לוֹ יָמָיו מִמְּנָיָן שְׁנֵי יִצְחָק שֶׁהָיוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים, שְׁלוֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה כְּמִנְיָן "יִחְיֶה", לָזֶה רָמְזָה הַתּוֹרָה צַעַר חֶסְרוֹן שְׁנֵי הַצַּדִּיק בְּתֵבַת "וַיְחִי":

וְנִשְׁאַר לָתֵת טַעַם הַכָּתוּב לָמָּה יִמְנֶה חֶשְׁבּוֹן שְׁנֵי יַעֲקֹב קוֹדֶם שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ לִפְטֵר, כִּי הִנֵּה רוֹאֶה כִּי אַחַר שֶׁמָּנָה הַכָּתוּב "וַיְחִי יְמֵי יַעֲקֹב" אָמַר אַחֲרָיו מַעֲשֶׂה הַשִּׁבְעַת יוֹסֵף, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיְחִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף" וְגוֹ', וּמִן הָרָאוּי לֹא הָיָה לְהַזְכִּיר סְפוּם יָמָיו עַד יוֹם מוֹתוֹ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ דָּבָר שֶׁמִּמֶּנּוּ הִרְגִּישׁ יַעֲקֹב שֶׁקָּרְבוּ יָמָיו לָמוּת, שֶׁמִּצַּד זֶה קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וְגוֹ'. וְאָמַר **וַיְחִי יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד מַה שֶׁקָּדַם אֲלֵיהֶם מִידִיעַת חַיֵּי יִצְחָק שֶׁהָיוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה, גַּם שֶׁהִרְגִּישׁ הַצַּדִּיק בְּשִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג בַּקְּלָלָה "לֹא יִחְיֶה", וְיָדַע בְּעָנְשׁוֹ כִּי הָאָבוֹת נְבִיאִים הָיוּ וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ לוֹבַשְׁתָּם, וְלָזֶה כְּשֶׁעָשָׂה חֶשְׁבּוֹן שְׁנֵי אָבִיו וְהוֹצִיא מֵהֶם שְׁלוֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ, חָשׁ לְבִיאַת יוֹמוֹ שֶׁקָּרֵב וַיִּקְרָא לִבְנוֹ וְגוֹ':

וּבְדָרְךְ רָמַז יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב לְמַה שֶׁהוֹדִיעַ אֱלֹהִים בִּבְחִינַת יוֹסֵף כִּי הוּא הַמַּשְׁבִּיר, וְהוּא שֶׁזִּוְּג וְהֶחֱיָה עַם רַב, כְּמַאֲמָרוֹ (בראשית נ:כ) "לְהַחֲיוֹת עַם רָב", וּבְחִינָה זוֹ תִּשְׁלֹל הֱיוֹתָהּ בַּעֲלַת חוֹב לְזוּלָתָהּ בִּבְחִינַת הַהַשְׁפָּעָה לָהּ. וְלָמַדְנוּ שֶׁיַּעֲקֹב זָן וּפִרְנֵס אֶת יוֹסֵף שִׁבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, דִּכְתִיב (בראשית לז:ב) "בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה" וְגוֹ', לָזֶה שִׁלֵּם הַבְּחִינָה הַלָּזוֹ וְהִשְׁפִּיעַ הוּא לְיַעֲקֹב בְּמִדַּת תַּשְׁלוּמֵי כֶּפֶל כַּמָּה מִדּוֹת מְרֻבּוֹת שִׁבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְהוּא שֶׁרָמַז **וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה**. וְזוֹלַת זֶה אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ שְׁלֵמִים יָמָיו קֹדֶם לָכֵן, אֶלָּא לְשַׁלֵּם יוֹסֵף טוֹבַת חֶסֶד שֶׁקִּבֵּל מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה טוֹבִי"ם הַשְּׁנַיִם מֵהָאֶחָד, כִּי כָּל אֶחָד הֵטִיב מִסְפַּר טוֹ"ב שָׁנִים וְנָכוֹן לְשַׁלֵּם זֶה לָזֶה. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר וישב קפב:) כִּי יוֹסֵף הוּא בִּבְחִינַת וָא"ו מִלּוּי וָא"ו כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי נִסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ.

פסוק כט

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי וְגוֹ'. כְּבָר כָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ מִנַּיִן יָדַע, וְרַמְבַּ"ן כָּתַב שֶׁיָּדַע מֵהַרְגָּשַׁת אֲפִיסַת כֹּחוֹתָיו. וְאֵין דְּבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה נִרְאִים, כִּי כַּמָּה יָמִים יִחְיֶה אָדָם אַחַר שֶׁיַּתְחִיל לְהֵחָלֵשׁ. **עוֹד** יֵשׁ לוֹמַר כִּי הִרְגִּישׁ מֵהַדְּבָרִים אֲשֶׁר יֶאֱרְעוּ לְאָדָם קֹדֶם מוֹתוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א רי"ז:) כִּי שְׁלֹשִׁים יוֹם קֹדֶם מוֹתוֹ מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ הַצֶּלֶם, וּמַעֲשֶׂה הוּבָא שָׁם שֶׁרָאָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי רַבִּי יִצְחָק שֶׁעָבַר צַלְמוֹ מִמֶּנּוּ. וַהֲגַם כִּי יְדִיעָה זוֹ מְשֻׁלֶּלֶת מִבְּנֵי אָדָם, הַצַּדִּיקִים מַרְגִּישִׁים וְיוֹדְעִים כָּל דָּבָר רוּחָנִי. עוֹד יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי**, וְכִי בַּיָּמִים שַׁיָּךְ לוֹמַר לְשׁוֹן קְרִיבָה?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ, הֲלֹא הוּא הָרַב רַבִּי יִצְחָק לוּרְיָא זֵכֶר צַדִּיק וְקָדוֹשׁ לִבְרָכָה, וּמָצָאתָ כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּסֵפֶר קְהִלַּת יַעֲקֹב, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְאָמְנָם יָדַעְתָּ מֵהִתְחַלְּקוּת הַנְּשָׁמוֹת לְכַמָּה נִיצוֹצוֹת, וּבְכָל גִּלְגּוּל וְגִלְגּוּל בָּאִים קְצָת מֵהֶם, וּכְפִי מִסְפַּר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁל הַצֶּלֶם כָּךְ מִסְפַּר יְמֵי חַיָּיו, וְהַיָּמִים שֶׁעוֹשֶׂה בָּהֶם הַמִּצְווֹת נִתְקָן נִיצוֹץ אֶחָד שֶׁל הַצֶּלֶם הַהוּא כְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְהַיּוֹם שֶׁאֵין עוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה נִשְׁאָר פָּגוּם נִיצוֹץ הַהוּא שֶׁל הַצֶּלֶם הַהוּא כְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ וְכוּ', עַד כָּאן.

וּמַה מְּאֹד הָאֵירָה הַקְּדָמָה זוֹ עֵינַי מַשְׂכִּיל בְּכַמָּה פְּרָטֵי הַחֲקִירוֹת. הָאֶחָד הָאִירָה עֵינֵינוּ בְּסוֹד הַשָּׁנָה כִּי הִיא לַעֲלוֹת נִיצוֹץ שֶׁכְּנֶגֶד הַיּוֹם הַהוּא, וְהוּא סוֹד אָמְרָם כִּי הַשָּׁנָה אֶחָד מִשִּׁשִּׁים מֵהַמִּיתָה (ברכות נז:), וְאֵין יְצִיאַת הַנִּיצוֹץ בְּהֶחְלֵט מֵכְרַחַת מֵהַנְּשָׁמָה, אֶלָּא שֶׁנִּפְרָד מֵהַכֹּל וְעוֹדֶנּוּ נִסְרָךְ וְנִסְבָּךְ בַּנֶּפֶשׁ, וְזֶה מֵחֶסֶד אֵל שֶׁכָּל נִיצוֹץ שֶׁזָּכָה בְּיוֹמוֹ הִנֵּה הוּא רָחוֹק מֵהַהֶפְסֵד הֲגַם שֶׁיִּרְשִׁיעַ אָדָם אַחֲרָיו, וְנִיצוֹץ אֲשֶׁר יַעֲלֶה פָּגוּם הִנֵּה הוּא יָכוֹל לְהִתְתַּקֵּן עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה, יָשׁוּב הַנִּיצוֹץ וְיִתְתַּקֵּן, גַּם זֶה מֵחַסְדֵי הַמִּתְחַסֵּד הוּא אֱלֹהֵינוּ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ.

גַּם הֵאִיר לְמוּל עֵינֵינוּ תְּשׁוּבַת תַּרְעוֹמֶת גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ: מַה זֹּאת עָשָׂה לָנוּ אֱלֹהִים? מַה נִּשְׁתַּנּוּ דּוֹרוֹתֵינוּ מִדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר שָׁבְעוּ חַיִּים תִּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים לְאָדָם, וְכֵן בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו שְׁמוֹנָה מֵאוֹת וּשְׁבַע מֵאוֹת, וַאֲנַחְנוּ הַמַּפְלִיא בַּחַיִּים לֹא יַגִּיעַ לְמֵאָה שָׁנָה? וְעַל פִּי הַהַקְדָּמָה הַלָּז נָחָה דַּעַת כָּל אָדָם. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה לְמֶלֶךְ שֶׁחָלַק אֲבָנִים טוֹבוֹת הַבָּאִים מֵהַמַּחְצָב לְאוּמָּנִים לְתַקְּנָם בְּתַכְלִית הַיּוֹפִי וְהַהֲכָנָה, וְלַעֲשׂוֹת לָהֶם מִשְׁבְּצוֹת זָהָב כְּדֶרֶךְ סְגֻלּוֹת הַמְּלָכִים. וְגָזַר אוֹמֶר כִּי הָאִישׁ הַזָּרִיז וְהַמִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת הִתְקוּן בְּכָל הַהִשְׁתַּדְּלוּת וּבְכָל הִתְקוּן וְהַיּוֹפִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ, וְהָיוּ לוֹ הָאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת לוֹ לְחֶלְקוֹ וְנַחֲלָתוֹ לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ וּלְהִתְנָאוֹת בָּהֶם. וְנָתַן הָאֲבָנִים בְּמִסְפָּר הַרִבֹּה מְאֹד לְכָל אִישׁ וָאִישׁ, לְאֶחָד נָתַן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וּלְאֶחָד שֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף, הֵן חָסֵר הֵן יָתֵר. וְקָבַע לָהֶם הַזְּמַן אֲשֶׁר יַסְפִּיק לַמְּלָאכָה, יוֹם אֶחָד לְכָל אֶבֶן וָאֶבֶן, וּבִמְלֹאת הַיָּמִים יִשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לְקַחַת הָאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת. וַיְהִי כִּי שָׁלְמוּ יְמֵי הַמְּלָאכָה, פָּקַד הַמֶּלֶךְ פִּקְדוֹנוֹ. וְלֹא דַי שֶׁלֹּא עָשׂוּ בָהֶם מְלֶאכֶת הִתְקוּן וְהַיּוֹפִי, אֶלָּא עוֹד לָהֶם קִלְקְלוּ אוֹתָם וְלִכְלְכוּ אוֹתָם וְהֶחֱזִירוּם כְּשֶׁהֵם מְקֻלְקָלִים. וְכָעַס הַמֶּלֶךְ עַל הַדָּבָר וְהִצִּית אֵשׁ בְּכָל הָעֲבָדִים הָהֵמָּה, וְאֶת בְּנֵיהֶם הַקִּים תַּחְתָּם וַיִּרְאֵם אֶת אֲשֶׁר פָּרַץ בַּאֲבוֹתָם פֶּרֶץ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וַיְצַוֵּם וַיְאַזְּרֵם לָבַל עֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂה אֲבוֹת. וַיִּמְלֹךְ לְבִלְתִּי הַרְבּוֹת לָהֶם הַמְּלָאכָה וְהַקֵּל מֵעֲלֵיהֶם הַדָּבָר, וַיִּתֵּן לָהֶם שְׁלֹשִׁים אֶלֶף עַד אַרְבָּעִים אֶלֶף, וְזֶה הָיָה לִבְחִירַת הַהֲטָבָה לַעֲבָדָיו, אוּלַי יוּכְלוּ הָכִין, גַּם לְצַד אֱמְצָעוּת הֱיוֹת פִּקֻּדַת הַמֶּלֶךְ קְרוֹבָה יִתְּנוּ לֵב.

הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי עוֹלָם בָּרוּךְ הוּא, אֲשֶׁר חָלַק אֲבָנִים טוֹבוֹת, הֵם הַנְּשָׁמוֹת הַנִּקְרָאִים אֲבָנִים יְקָרוֹת, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית מ״ט:כ״ד) ״מִשָּׁם רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל״, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַכֵּלִים וְהַהֶכְנָה אֲשֶׁר הֵכִין בְּיָדֵינוּ, הִיא הַתּוֹרָה וּמִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, לְהָאִיר אוֹתָם וְלַעֲשׂוֹתָם בַּתִּקּוּן אֲשֶׁר יֵאוֹת עֲשׂוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א׳ פ״ב) כִּי בְּאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּת הָאָדָם בַּעֲשׂוֹת טוֹב וְרִחוּק הָרַע עַל פִּי הַתּוֹרָה יַעֲשֶׂה לְנִשְׁמָתוֹ מַעֲלָה עֶלְיוֹנָה וְיָאִיר אוֹרָהּ מֵאוֹר תּוֹרָה וְיָכִין לָהּ כִּסֵּא, וְהוּא בְּחִינַת הַמִּשְׁבְּצוֹת אֲשֶׁר כָּתַבְנוּ בַּמָּשָׁל, גַּם יְקָרָה לָהּ כֶּתֶר מַלְכוּת.

וְלָרִאשׁוֹנִים הִתְחִיל ה׳ לְהַרְבּוֹת לָהֶם הַמַּלְאָכָה, וְנָתַן לָהֶם נְשָׁמוֹת גְּדוֹלוֹת שֶׁבְּכָל אַחַת יֵשׁ בָּהּ חֲלָקִים רַבִּים, וְהִגְבִּיל לְכָל חֵלֶק מְלַאכְתּוֹ יוֹם אֶחָד. וְהוּא סוֹד (שמות טז:ד) ״דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ״, כִּי הֶעָנָף יִקָּרֵא יוֹם, וְנָתַן לָהֶם יָמִים רַבִּים כְּנֶגֶד חֲלָקִים אֲשֶׁר בְּנַפְשׁוֹתָם. לְאָדָם נָתַן יוֹתֵר מִשְּׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף חֲלָקִים שֶׁהֵם מִסְפַּר יָמָיו תתק״ל, וְכַשִּׁעוּר זֶה הֵן חָסֵר הֵן יָתֵר לַדּוֹרוֹת הָהֵמָּה. וּכְשֶׁקִּלְקְלוּ וּפָרַע ה׳ בָּהֶם פֶּרֶץ וְאֶת בְּנֵיהֶם הִקִּים תַּחְתָּם נֹחַ וּבָנָיו, מִשָּׁם וָהָלְאָה הֵקֵל ה׳ מִתַּת רֹב הַטּוֹרַח הַהוּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַפְקִידָה קְרוֹבָה וְיִתְחַלְחֲלוּ הָאֲנָשִׁים מֵעֵת הַפְּקִידָה. וּכְשֶׁרָאָה כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲמֹד הָיָה מְחַסֵּר וְהוֹלֵךְ לְהָקֵל, וְהֵן הַיּוֹם בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה שֶׁהֵם בְּקֵרוּב חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף יוֹם, וְרַבִּים מִבְּנֵי עַמֵּנוּ לֹא עָמְדוּ בַּעֲבוֹדָה קַלָּה כָּזוֹ.

גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ מַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים, כִּי כְּשֶׁיַּזְקִין הָאָדָם תִּתְמַעֵט הֲבָנָתוֹ, וַאֲפִילוּ אִישׁ חָכָם לֹא יוּכַל לָצֵאת וְלָבֹא בְּמִלְחֲמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה וְיִתְמַעֲטוּ הַרְגָּשׁוֹתָיו. הֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קינים פ״ג מ״ו) זְקֵנִי תוֹרָה דַּעְתָּם מִתְיַשֶּׁבֶת עֲלֵיהֶם, דִּקְדְּקוּ לוֹמַר ״מִתְיַשֶּׁבֶת״ לְשִׁלּוֹל דַּעְתָּם שֶׁל זְקֵנֵי עַם הָאָרֶץ שֶׁמִּתְטָרֶפֶת, וּלְעוֹלָם כֹּחַ הַשִּׂכְלִי וְהַהִתְבּוֹנִי יֵאָפֵס. וּלְפִי הַהֵקְדֵּמָה הָאִיר ה׳ עַיִן בְּדָבָר זֶה, כִּי לְצַד שֶׁנִּסְתַּלְּקוּ כָּל חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ אֵין כֹּחַ בַּמּוּעָט הַנִּשְׁאָר לַעֲשׂוֹת כְּשִׁעוּר הַכֹּל, גַּם לֹא תַּעֲמִיד הַגּוּף וְיִכְבַּד קְצָתוֹ עַל קְצָתוֹ לְצַד מְעוּט הַמֵּנִיק וְהַזָּן שֶׁהִיא הַנֶּפֶשׁ, וְיָשׁוּב כְּדַעַת קָטָן.

גַּם בְּהַהֵקְדֵּמָה זוֹ הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סב:ב) שֶׁאָמְרוּ: ״מַה בֵּין מִיתַת זְקֵנִים לְמִיתַת נְעָרִים? מִיתַת זְקֵנִים וכו׳ יָפֶה לַנַּר וְיָפֶה לַפִּתִּילָה״ וכו׳ עַד כָּאן. הִמְשִׁילוּ מִיתַת הַזָּקֵן לַנֵּר, וּכְשֵׁם שֶׁהַנֵּר הוֹלֵךְ וּמִתְמַעֵט, גַּם הַזָּקֵן כְּבָר הָלְכוּ לָהֶם חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ, וְחֵלֶק הָאַחֲרוֹן שֶׁנִּשְׁאַר בּוֹ בִּיצִיאָתוֹ יִהְיֶה נִדְמֶה לוֹ כְּאָדָם הַיָּשֵׁן שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בִּיצִיאַת הַחֵלֶק מִמֶּנּוּ, וְהָבֵן.

גַּם בָּזֶה הִרְוַחְנוּ פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהילים קד:כט) ״תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן״, שֶׁאֵין כַּוָּנַת הַכָּתוּב יְדוּעָה, גַּם לֹא אָמַר ״תֹּסֵף בְּרוּחָם״. וּכְפִי הַהֵקְדֵּמָה יָאִיר אוֹר הַכָּתוּב כְּאוֹר

הַשֵּׁמֶשׁ, שֶׁיִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי כְּשֶׁיַּגִּיעַ קֵץ הָאָדָם פְּקֻדַּת נַפְשׁוֹ, יִתּוֹסְפוּ בוֹ כָּל חֶלְקֵי הַנֶּפֶשׁ שֶׁנָּדוּ וְהָלְכוּ מִדֵּי לַיְלָה וְלַיְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ "תֹּסֶף רוּחָם" – פֵּרוּשׁ הָרוּחַ עַצְמָהּ שֶׁלָּהֶם. וּכְבָר אָמְרְנוּ שֶׁהֲגַם שֶׁהוֹלֶכֶת אֵינָהּ נֶעֱקֶרֶת בְּהֶחְלֵט, אֶלָּא הֲרֵי הִיא כִּיצִיאַת הַנְּשָׁמָה בַּלַּיְלָה בְּעֵת שֵׁינָה, שֶׁמֵּאִיר אוֹרָהּ בַּגּוּף לְמַטָּה וְהִיא לְמַעְלָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: בְּהַעִיר אָדָם אֶת הַיָּשֵׁן, יַרְגִּישׁ חֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר וְיַרְגִּישׁ גַּם חֵלֶק אֲשֶׁר עָלָה, וְהָבֵן.

גַּם הִרְוָחְנוּ דַּעַת כִּי אוֹתָם חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה נִקְרָאִים יָמִים. וּבָזֶה הֵאִיר מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁבָּאנוּ עָלָיו שֶׁאָמַר **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת**, פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה שֶׁעָלוּ מִמֶּנּוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ הֵן עַתָּה קָרְבוּ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (תהלים קד:כט) "תֹּסֶף רוּחָם", וְהוּא אָמְרוֹ "לָמוּת".

וְהִרְגִּישׁ יַעֲקֹב אֲבִינוּ בַּתּוֹסֶפֶת הַמֻּרְבָּה כִּי בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלּוּם, "וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף" וְגוֹ': **וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וְגוֹ'**. טַעַם שֶׁלֹּא קָרָא אֶלָּא לְיוֹסֵף, יֵשׁ טַעַם פָּשׁוּט בַּדָּבָר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ יְכֹלֶת. אֶלָּא צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **לִבְנוֹ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לְיוֹסֵף וְאֵין לָנוּ יוֹסֵף אַחֵר לִטְעוֹת. גַּם הוֹסִיף תֵּבַת לָמָּ"ד לְיוֹסֵף וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לִבְנוֹ יוֹסֵף.

נִרְאֶה כִּי בָּא הַכָּתוּב לָתֵת טַעַם לַקְּרִיאָה, אֵיךְ יִקָּרֵא הֲדִיּוֹט לְמֶלֶךְ? וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁכְּבוֹד מַלְכוּת עָדִיף מִכְּבוֹד רַבּוֹ, שֶׁנִּסְתַּפְּקוּ בְּמַסֶּכֶת קִדּוּשִׁין (לג:) בְּבָעְיָא בְּנוֹ וְהוּא רַבּוֹ, וְאָמַר שָׁם הַשַּׁ"ס כְּשֶׁרָצָה לִפְשֹׁט מֵימְרַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שֶׁאָמַר: אֲנִי אֵינִי כְּדַאי לַעֲמֹד בִּפְנֵי בְּנֵי אֶלָּא מִשּׁוּם כְּבוֹד בֵּי נְשִׁיאָה. וּכְבָר הֶאֱרַכְתִּי בְּסוּגְיָא זוֹ כְּיַד ה' הַטּוֹבָה עָלַי בְּחִבּוּר שֵׁנִי (רֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן) שֶׁחִבַּרְתִּי עַל יוֹרֶה דֵּעָה בְּסִימָן ר"מ סְעִיף ז' יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרַי. וְעַל כָּל פָּנִים מִדִּבְרֵי הַתַּלְמוּד מוּכָח בְּפֵרוּשׁ כִּי גָּדוֹל חִיּוּב כְּבוֹד בֵּי נְשִׁיאָה עַל אָבִיו, וַאֲפִלּוּ לֹא הָיָה בְּנוֹ עֹצְמוֹ נָשִׂיא אֶלָּא חֲתָנֵיהּ דְּבֵי נְשִׂיאָה. וְאִם כֵּן אֵיךְ יַעֲשֶׂה יַעֲקֹב הַדָּבָר לִשְׁלֹחַ לִקְרֹא לַמֶּלֶךְ לָבֹא אֶצְלוֹ? וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שְׁנֵי טְעָמִים בַּדָּבָר: הָאֶחָד הֱיוֹתוֹ בְּנוֹ, וְהַשֵּׁנִי הֱיוֹתוֹ יוֹסֵף. וּבְאֶחָד מֵהֶנָּה לֹא יַסְפִּיק לִקְרוֹתוֹ – אִם לֹא הָיָה בְּנוֹ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק וְחָבִיב וְחוֹבֵב אוֹתוֹ, אֵין כֹּחַ בְּיַעֲקֹב לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה מִשּׁוּם כְּבוֹד מֶלֶךְ, וְאִם הָיָה בְּנוֹ וְלֹא הָיָה צַדִּיק גַּם כֵּן לֹא הָיָה קוֹרֵא אוֹתוֹ. אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתוֹ בְּנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לִבְנוֹ**, גַּם לְהֱיוֹתוֹ יוֹסֵף הַיָּדוּעַ בְּצַדְקוּת, הַיָּדוּעַ בְּהַפְלָגַת אַהֲבַת הָאָב לוֹ וְהוּא לְאָבִיו, לְטַעַם זֶה הוּא שֶׁשָּׁלַח לִקְרֹא לוֹ שֶׁיֵּדַע שֶׁיִּמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קִדּוּשִׁין לב:) מֶלֶךְ שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מָחוּל, דַּוְקָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשַׁח וּמָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מֶלֶךְ כָּזֶה בְּמִצִיאוּת זֶה יָכוֹל לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו, גַּם בְּמִצִיאוּת שֶׁאֵין אָבִיו יָכוֹל הָלוֹךְ אֵלָיו.

אִם נָא מָצָאתִי חֵן. אָמְרוֹ **נָא** תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה וּלְשׁוֹן עַתָּה, לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה לִשְׁלוֹל הַמְּצִיאוּת חֵן שֶׁאֵינָהּ לְצַד מַה שֶׁקָּדַם אֵלָיו מֵהַחִיּוּב מִמֶּנּוּ. וּלְשׁוֹן עַתָּה נִתְכַּוֵּן לְרַמּוֹז לוֹ כִּי כְּבָר יָדַע יַעֲקֹב כִּי מְצָא חֵן בְּעֵינֵי יוֹסֵף, וְזֶה לְךָ הָאוֹת (בראשית מ"ז:י"ב) "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף

אֶת אֲבִיו" וְגוֹ', וּמֵעַתָּה אִם הָיָה אוֹמֵר אֵלָיו יַעֲקֹב "אִם מָצָאתִי חֵן" וְזֶה יַגִּיד כִּי לֹא הֻכַּר אֶצְלוֹ דָּבָר זֶה שֶׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו, לָזֶה אָמַר עַתָּה פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁמְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְצִיאוּת חֵן הוּא עַל מַה שֶּׁעַתָּה.

אוֹ יִרְצֶה, לְצַד שֶׁהִגִּיעַ הֶעֱרֵב שִׁמְשׁוֹ, הֲרֵי זֶה כָּלָה צָרְךָ הַחֶסֶד הָרָגִיל עַד עַתָּה מִיּוֹסֵף אֵלָיו. לָזֶה אָמַר אֵלָיו: אִם עַתָּה עֲדַיִן רוֹצֶה לְהַתְמִיד בְּהַנְהָגַת מְצִיאוּת חֵן, שִׂים וְגוֹ'.

עוֹד בְּדֶרֶךְ רֶמֶז נִתְכַּוֵּן לְרַמֵּז לוֹ, לִהְיוֹת שֶׁכָּל הַחֶסֶד שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ עַד עַתָּה הָיָה דָּן בּוֹ שְׁנֵי צְדָדִין: הָאֶחָד, שֶׁעוֹשֶׂה לְצַד שֶׁמָּצָא יַעֲקֹב חֵן בְּעֵינָיו לֹא לְתַכְלִית סִבָּה, וְזֶה יִהְיֶה מִצַּד הָאַהֲבָה הַנְּכוֹנָה וּמִתְיַחֶסֶת לִמְצִיאוּת חֵן. וְהַשֵּׁנִי, כִּי עָשָׂה לְצַד הַחִיּוּב שֶׁהוּא מְחֻיָּב לְזוּן אָבִיו כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ, וְחֶרְפָּה הִיא לוֹ לְהַטִּיל אָבִיו וְאֶחָיו עַל הַזּוּלַת וְלִרְאוֹתָם חַסְרֵי לֶחֶם וּמָזוֹן. לָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי הַדָּבָר שֶׁהוּא בְּסָפֵק מַה הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ, יִתְבָּרֵר הַסָּפֵק בְּמַה שֶּׁשּׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ עַתָּה. אִם עַתָּה יַעֲשֶׂה לוֹ חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, נוֹדַע הַדָּבָר לְמַפְרֵעַ כִּי מַה שֶּׁעָשָׂה עִמּוֹ מֵהַטּוֹבוֹת הוּא לְצַד שֶׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו בְּאַהֲבָה וּרְצוֹן הַלֵּב, כִּי דָּבָר שֶׁשּׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ הַפַּעַם הַזֹּאת אֵינוֹ דָּבָר שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ זוּלַת אִם אַהֲבָתוֹ נְכוֹנָה וּשְׁלֵמָה וְיַחְפֹּץ לְהֵטִיבוֹ, וְזֶה הוּא גִּלּוּי עַל הֶעָבָר כִּי "מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ". וְאִם לָאו, יִתְבָּרֵר הַדָּבָר כִּי טַעַם הַחֶסֶד הָעוֹבֵר הוּא לְצַד הַשֵּׁנִי שֶׁכָּתַבְנוּ, וּבָזֶה יְדַיֵּק אָמְרוֹ **מָצָאתִי** לְשׁוֹן עָבָר.

שִׂים נָא. תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן זְמַן וּלְשׁוֹן בַּקָּשָׁה. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, מִלְּבַד מַה שֶּׁאָמַר לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה בְּסָמוּךְ עַל הַמַּעֲשֶׂה, חָזַר לוֹמַר בַּקָּשָׁה פַּעַם שְׁנִיָּה, כִּי מִלְּבַד שֶׁיַּסְכִּים עַל הַחֶסֶד וְיֹאמַר לוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, עוֹד מְפַיְּסוֹ לְהִשְׁבַּע לוֹ עַל הַחֶסֶד לְקַיְּמוֹ. וְתִתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן עַתָּה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְשַׁלֵּל מִמֶּנּוּ תְּשׁוּבַת "עוֹד הַיּוֹם" שֶׁבּוֹ יַעֲשֶׂה דָּבָר זֶה, כִּי לֹא הָיָה זְמַן הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁאָמַר אַחַר זֶה "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" וְגוֹ'. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיָה אָז בְּפֶרֶק הַנְּסִיעָה. לָזֶה אָמַר אֵלָיו "שִׂים עַתָּה" מִבְּלִי טַעֲנַת עַד עֵת בּוֹא דְּבַר מָלֶךְ שִׁלְטוֹן. גַּם חָשׁ יַעֲקֹב לִמְסִירַת מוֹדָעָה עַל הַדָּבָר, וְיַקְדִּים שְׁבוּעָה לְבַטֵּל שְׁבוּעָה זוֹ וְיִשָּׁבַע לוֹ שְׁבוּעָה שֶׁאֵין בָּהּ סְמִיכוּת דַּעַת. וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (תנחומא) שֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב אִם לֹא יִשָּׁבַע לוֹ הֲרֵי הוּא מֵת מִדְּאָגָה, וּרְמוּזָה בְּאָמְרוֹ "וְשָׁכַבְתִּי עִם" וְגוֹ'. אִם כֵּן יוֹסֵף לְצַד הֶכְרֵחַ הַדְּבָרִים יִשָּׁבַע אַחַר שֶׁיַּקְדִּים שְׁבוּעָה לִשְׁבוּעָתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **שִׂים נָא** פֵּרוּשׁ עַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, וּמְנַע מִמֶּנּוּ הַזְּמַן שֶׁבּוֹ יִמְסֹר מוֹדָעָה לְבַטֵּל שְׁבוּעָה זוֹ.

וְעָשִׂית עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת. אָמַר **וְעָשִׂיתָ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לְצַד שֶׁקִּדֵּם בַּקָּשַׁת מַעֲשֶׂה הַשְּׁבוּעָה אָמַר "וְעָשִׂיתָ" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו.

וְאָמְרוֹ **חֶסֶד וֶאֱמֶת**, רַז"ל אָמְרוּ (בראשית רבה צו:ה) כִּי חֶסֶד הֶעָשׂוּי עִם הַמֵּתִים קְרוּי חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת. וְקָשֶׁה לִי, הֲלֹא מְצִינוּ לוֹ לְיַעֲקֹב שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ חֶסֶד זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית

מ"ח:כ"ב) "וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד" וְגוֹ' וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: אַתָּה טוֹרֵחַ בִּשְׁבִיל קִבּוּרָתִי וַאֲנִי נָתַתִּי וְגוֹ'. גַּם מֵאָמְרוֹ "נָתַתִּי" לְשׁוֹן עָבָר יַגִּיד כִּי הוֹדִיעוֹ הַדָּבָר בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁקִּבֵּל עָלָיו הַטּוֹרַח, וַהֲגַם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר כֵּן, יַעֲקֹב מִיהָא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהֵטִיבוֹ שְׂכַר טָרְחוֹ וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וֶאֱמֹת".

וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן כִּי יוֹסֵף יַעֲשֶׂה הַדָּבָר כְּדֶרֶךְ זֶה. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי בְּעֶרֶךְ הַמַּעֲשֶׂה לֹא יֵכַר הַפֵּרָעוֹן שֶׁתִּנָּתֵן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד. אוֹ לְצַד שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְבָרִים: הָאַחַת שֶׁלֹּא יִקְבְּרֻנוּ בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁתַּדֵּל בְּהוֹצָאתוֹ מֵעִיר גְּלוּלִים, וְהֵבִי שֶׁיַּעֲלֶה הוּא וְיִקְבְּרֵהוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְאָמַר חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת עַל בְּחִינַת הָעֲלִיָּה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא שֶׁאָמַר סָמוּךְ לְאָמְרוֹ **חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם**. וְהִנֵּה מֵהָרְאוּי לוֹ לְהַקְדִּים הַשְׁכִּיבָה וְאַחַר כָּךְ הַקְּבוּרָה, וְכָאן הִקְדִּים לְהַזְכִּיר הַקְּבוּרָה קֹדֶם אָמְרוֹ "וְשָׁכַבְתִּי", אֶלָּא הֲרֵי זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי עַל פֹּרֶט זֶה הִיא הַהַשְׁבָּעָה, וְדָבָר זֶה אֵין לוֹ פֵּרָעוֹן לֹא עַתָּה וְלֹא אַחַר זְמַן. וּמַה שֶּׁנָּתַן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד הוּא עַל הַטּוֹרַח שֶׁיַּעֲלֶה עִמּוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְיִקְבְּרֵהוּ שָׁם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְעָשִׂיתָ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁכְּבָר עָשִׂיתָ עִמָּדִי יִהְיֶה שֶׁל אֱמֶת, פֵּרוּשׁ חֶסֶד הַגָּמוּל, כִּי מַה שָּׁנוֹתֵן לוֹ שְׁכֶם הוּא לְמַה שֶּׁעָתִיד לַעֲשׂוֹת לִטְרֹחַ בִּקְבוּרָתוֹ, לֹא לְתַגְמוּל הָעוֹבֵר. וּבָזֶה יְדַיֵּק גַּם כֵּן תֵּבַת "וְעָשִׂיתָ" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, גַּם לְשׁוֹן עָבָר, תּוֹסֶפֶת וָא"ו שֶׁיּוֹסִיף לְהֵיטִיב עִמּוֹ בְּמַה שֶּׁיַּחְשֹׁב הַחֶסֶד שֶׁכְּבָר עָשָׂה שֶׁהוּא שֶׁל אֱמֶת וְלֹא יְקַבֵּל הֶטְבָה מִמֶּנּוּ בַּעֲדוֹ, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַהֶטְבָה הַבָּאָה מֻשְׁלֶמֶת מֵהַמַּשְׁבִּיעַ, וְהוּא נִשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ שֶׁאֵין לוֹ הַתָּרָה (ר"ן נדרים סה). וְנִתְחַכֵּם יַעֲקֹב לְבַל יַתִּיר יוֹסֵף הַשְׁבוּעָה אַחַר מוֹתוֹ. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהִזְכִּיר יַעֲקֹב הַהֶטְבָה שֶׁל שְׁכֶם אֶחָד אָז, הַכָּתוּב גִּלָּה בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁהִזְכִּירָהּ לוֹ כְּבָר דִּכְתִיב "נָתַתִּי לְךָ", וּמִן הַסְּתָם מְקוֹם זִכְרוֹנָהּ הוּא כְּשֶׁאָמַר לוֹ "הִשָּׁבְעָה לִי" לְחַזֵּק הַשְׁבוּעָה לְבַל יַתִּיר נָתַן לוֹ שְׁכֶם אֶחָד. וְזוֹלַת זֶה בַּמֶּה יִסְמֹךְ דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בִּשְׁבוּעָה זוֹ כֵּיוָן שֶׁיָּכוֹל לְהַתִּיר אַחַר כָּךְ, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בִּפְרָט זֶה בְּפָרָשַׁת תּוֹלְדוֹת (בראשית כו:כו) בִּשְׁבוּעַת יִצְחָק לַאֲבִימֶלֶךְ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁאָמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה "אִם אֲנִי מַתִּיר שְׁבוּעַת אָבִי אַתִּיר גַּם כֵּן שְׁבוּעָתְךָ" – אֵין סְתִירָה מִזֶּה, אוֹ לְצַד שֶׁלִּדְבָרָיו שֶׁל פַּרְעֹה הֻשְׁיְבוּ, אוֹ גַּם שְׁבוּעָתוֹ לְפַרְעֹה הָיְתָה בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ שָׁאֵין טוֹבָה כְּמוֹתָהּ גְּדֹלָה וְכָבוֹד וְעֹשֶׁר.

אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ "אַל נָא" לְשׁוֹן זְמַן, שֶׁאֲפִילוּ לְפִי שָׁעָה לֹא יִקְבְּרוּהוּ עַל סְמַךְ שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל אַחַר כָּךְ לְהַעֲלוֹתוֹ, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד יַעֲלֶהוּ, וְהוּא אָמְרוֹ בְּסָמוּךְ **וְשָׁכַבְתִּי** וְגוֹ' **וּנְשָׂאתַנִי** וְגוֹ'. וְטַעַם הַקְּדָמַת "אַל נָא תִּקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם" לְאָמְרוֹ "וְשָׁכַבְתִּי" פֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי" וְגוֹ' לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁיִּשַּׁבְתִּי הַכָּתוּב. וְלִשְׁאָר הַדְּרָכִים יִתְבָּאֵר לְפִי מַה

שֶׁקָּדַם לָנוּ (זהר וישב קפ"ב) כִּי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף הָיוּ בְּחִינַת נֶפֶשׁ אַחַת, וְהוּא סוֹד וָא"ו מִלֵּאָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ שְׁנֵי וָוִי"ן וְלֹא יִתְפָּרְדוּ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן חָשׁ יַעֲקֹב שֶׁאַחַר שֶׁיֵּאָסֵף לֹא יִתְרַצֶּה יוֹסֵף לְהִפָּרֵד מִמֶּנּוּ גַּם בְּמוֹתוֹ, וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תַּעֲנִית ה:) שֶׁאָמְרוּ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת וְהוּא בַּחַיִּים, לָזֶה שָׁלַל דָּבָר זֶה מִדַּעְתּוֹ וְהוֹדִיעוֹ כִּי כְּשֶׁיִּשְׁכַּב, פֵּירוּשׁ כְּשֶׁיִּפָּטֵר, הִנֵּה הוּא נִפְרָד בְּהֶכְרֵחַ מִמֶּנּוּ וְיִסְמֹךְ עִם אֲבוֹתָיו, וְלָזֶה "וּנְשָׁאתַנִי" וְגוֹ' "וּקְבַרְתַּנִי" וְגוֹ':

פסוק ל

וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ כֵּן, וְהָיָה לוֹ לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲשֶׂה בְּפֹעַל וְזֹאת הִיא תְּשׁוּבָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ גַּם כֵּן לֶאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם כְּשֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם (בראשית כד:ב) "שִׂים נָא יָדְךָ" וְגוֹ' הַתְּשׁוּבָה הָיְתָה "וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ" וְגוֹ':
אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאָמַר לוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לְשַׁבֵּעַ לוֹ, וְהִנֵּה הוּא מוּכָן לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו. **אוֹ** יִרְצֶה שֶׁכְּפִי הַדִּין הוּא מְחֻיָּב לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו, אוֹ לְצַד שֶׁהוּא בְּנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲנֹכִי אֶעֱשֶׂה**, אוֹ לְצַד שֶׁהוּא מְצֻוֶּה מֵחֲמַת מִיתָה (חושן משפט רנב:ב), וְהוּא אָמְרוֹ **כִּדְבָרֶיךָ** וְאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁבוּעָה, וּבָזֶה הוֹדִיעַ יוֹסֵף עָלָיו הַשָּׁלוֹם צִדְקָתוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר מִצְוָה מֵרְצוֹנוֹ הַפָּשׁוּט:

פסוק לא

וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי. הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה "הִשָּׁבְעָה", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁעָנָהוּ לַעֲשׂוֹת כִּדְבָרָיו, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה" וְגוֹ'. יָבֹא עַל נָכוֹן כִּי מְשִׁיבוֹ לְמַה שֶׁאָמַר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁבוּעָה כִּי מַצְדִּיק הוּא דְּבָרָיו, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ הוּא מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְשַׁבֵּעַ, וְהוּא אָמְרוֹ **הִשָּׁבְעָה לִי** פֵּרוּשׁ, לְהַפִּיס דַּעְתִּי, אוֹ לְטַעַם הַכְּמוֹס עִמִּי. וְהַכַּוָּנָה חוֹשֵׁשׁ לְזוּלַת שֶׁיִּהְיֶה מוֹנֵעַ אוֹתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה שֶׁיַּתִּיר שְׁבוּעָתוֹ כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לד:), וְלָזֶה תֵּכֶף נִשְׁבַּע לוֹ.
אוֹ יֹאמַר **הִשָּׁבְעָה לִי** – לְדַעְתִּי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְבַטֵּל הַשְּׁבוּעָה בְּלִבּוֹ וְעִקַּר הַשְּׁבוּעָה בַּלֵּב, וְעָשָׂה יַעֲקֹב כֵּן לְבַטָּחוֹן לְכָל צְדָדֵי הַסָּפֵק שֶׁיִּהְיוּ בַּדָּבָר.

פרק מח

פסוק א

שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "שְׁנֵי בָנָיו" וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי הֵם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, אוֹ לוֹמַר "מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם" וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי הֵם בָּנָיו הָרְשׁוּמִים בְּפָרָשַׁת מִקֵּץ, גַּם הִפְסִיק בֵּין הַזְּכָרַת הַבָּנִים וְהוֹדָעַת שְׁמָם בְּתֵיבַת "עִמּוֹ", גַּם אָמְרוֹ "אֶת" שְׁתֵּי פְּעָמִים.

אוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב טַעַם יוֹסֵף בִּלְקִיחָתָם, שֶׁהָיְתָה לְקַחַת כָּל אֶחָד בִּרְכָתוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ מִלְּבַד מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אוֹתָם בְּבִרְכַּת אֲבִיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ** – זֶה מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַחֵלֶק שֶׁיִּהְיֶה נוֹגֵעַ לָהֶם בִּבְרָכָתוֹ, גַּם אֶת מְנַשֶּׁה שֶׁיְּבוֹרַךְ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאֶת אֶפְרַיִם וְגוֹ':

אוֹ יִרְצֶה כִּי רְאוּיִים הֵם לִבְרָכָה מִשְּׁנֵי צְדָדִין: לְצַד שֶׁהֵם בָּנָיו, וּלְצַד שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם רָאוּי לִבְרָכָה מִצַּד עַצְמוֹ. וְלָזֶה אָמַר **בָּנָיו עִמּוֹ**, גַּם לְצַד הֱיוֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם צַדִּיקִים. וְאָמַר "עִמּוֹ" לְהַפְסִיק שֶׁלֹּא תָּבִין שֶׁמְּפָרֵשׁ מִי הֵם הַבָּנִים, וְאָמַר "אֶת" וְ"אֶת" לוֹמַר שֶׁכָּל אֶחָד חָשׁוּב בִּפְנֵי עַצְמוֹ:

פסוק ד

הִנְנִי מַפְרְךָ וְגוֹ'. כְּפַל לוֹמַר "מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִיךָ" כְּנֶגֶד שְׁנֵי בָנִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ עוֹד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הַדְּבָרִים יַעֲקֹב בְּאָמְרוֹ "וְעָתָּה" (בראשית לה:יא). וְאָמְרוֹ **וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ שְׁנֵי הַבָּנִים כָּל אֶחָד לְקָהָל וְעָם:

פסוק ה

וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, עַתָּה שֶׁרָאִיתִי שֶׁלֹּא הָיוּ לִי בָּנִים עוֹד מִצַּד אוֹתָהּ בְּרָכָה, אֲנִי יוֹדֵעַ לְמַפְרֵעַ כִּי שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ וְגוֹ' לִי הֵם, שֶׁאָמַר לִי ה' "מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִיךָ", וְהוּא שֶׁאָמַר לוֹ ה' בְּבֵית אֵל (בראשית ל"ה:י"א) "פְּרֵה וּרְבֵה" – כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ:

פסוק ו

וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִמָּנֶה יוֹסֵף בְּמִקּוֹם שִׁלְשָׁה שְׁבָטִים אֶלָּא בְּמִקּוֹם שְׁנַיִם. וּכְפִי זֶה לֹא יִקָּרֵא עוֹד שֵׁבֶט יוֹסֵף בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים זוּלַת שֵׁבֶט אֶפְרַיִם וְשֵׁבֶט מְנַשֶּׁה, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁכֵּן הוּא.

וְיֵשׁ לָנוּ לְחַקּוֹר זֹאת, לָמָּה הוֹצִיא יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף מִמִּנְיַן הַשְּׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁלֹּא נִמְנָה בְּכֹלֵל הַשְּׁבָטִים כִּי אִם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְלָמָּה לֹא יִמָּנֶה הוּא גַּם כֵּן וְיִהְיוּ אַרְבָּעָה עָשָׂר שְׁבָטִים עִם לֵוִי, כִּי ה' אָמַר אֵלָיו (בראשית לה:יא) שֶׁיִּהְיוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי שְׁבָטִים נוֹסָפִים, לֹא שֶׁיֵּעָקֵר שֵׁם יוֹסֵף. גַּם צָרִיךְ לְדַעַת מִי אָמַר לְיַעֲקֹב כִּי שְׁנֵי הַגּוֹיִם שֶׁאָמַר לוֹ ה' שֶׁיִּהְיוּ מִמֶּנּוּ הֵם בְּנֵי יוֹסֵף וְלֹא בְּנֵי שְׁאָר בָּנָיו, וְיוֹתֵר הָיָה לוֹ לְתָלוֹת וְלוֹמַר שֶׁהֵם פֶּרֶץ וְזֶרַח שֶׁהֵם בְּיוֹתֵר מְעֻלִּים כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁהֵם שַׁלְשֶׁלֶת הַמְּלוּכָה.

וְאוּלַי כִּי בְּנֵי יְהוּדָה נִרְמְזוּ בְּמַה שֶּׁאָמַר לוֹ עוֹד שָׁם "וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (בראשית לה:יא). אֶלָּא מִי יֹאמַר שֶׁכְּוָנַת ה' בְּאָמְרוֹ "וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ" וְגוֹ' הִיא זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת, דְּלְמָא הֵם הֵם "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם" הֵם הֵם הַמְּלָכִים. וְעוֹד מִי יֹאמַר שֶׁאֵין הַדְּבָרִים נֶאֱמָרִים עַל בְּנֵי שְׁאָר הָאַחִים?

אָכֵן בְּמַה שֶׁנִּשְׁכִּיל עַל דְּבַר הַבּוֹרֵא שֶׁאָמַר אֵלָיו בִּנְבוּאָה "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ" (בראשית לה:יא), פְּשַׁט הַדְּבָרִים יַגִּיד שֶׁעַל יַעֲקֹב הוּא אוֹמֵר שֶׁמִּמֶּנּוּ יֵצְאוּ, לֹא מִבָּנָיו.

אֲלָא יֵשׁ לְדַעַת מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק א' ק"פ) כִּי יוֹסֵף הוּא בְּחִינַת נֶפֶשׁ יַעֲקֹב, וְהוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (בראשית ל"ז:ב') "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף", וְהוּא אָמְרוֹ (תהילים ע"ז:ט"ז) "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף", וְרָמְזוּ חַכְמֵי אֱמֶת כִּי הוּא בְּחִינַת מִלּוּי הַוָּא"ו, שֶׁהַמִּלּוּי כָּאוֹת עַצְמוֹ. וְעַל פִּי הַקַּדְמָה זוֹ יִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים, כִּי יוֹסֵף הוּא בְּחִינַת יַעֲקֹב וּבְמַדְרֵגַת אָב לַשְּׁבָטִים יִקָּרֵא, כָּרָאוּי גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף", וּכְפִי זֶה כְּשֶׁאָמַר ה' לְיַעֲקֹב שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ עוֹד בָּנִים – זֶה יַעֲקֹב זֶה יוֹסֵף, וְלָזֶה לֹא הִלְבִּישׁ הַנְּבוּאָה בִּשְׁאָר בָּנָיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "שְׁנֵי בָנֶיךָ וְגוֹ' לִי הֵם", פֵּרוּשׁ, בְּמַדְרֵגַת בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא בְּמַדְרֵגַת בְּנֵי בָנָיו, וְלָזֶה הוֹסִיף לְבָאֵר וְאָמַר "כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן", וּמַעֲתָּה הֲרֵי יוֹסֵף בְּמַדְרֵגַת אָב כְּיַעֲקֹב וְאֵין הָאָב נִמְנֶה עִם הַבָּנִים בְּגֶדֶר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁאֵין יַעֲקֹב נִמְנֶה עִם הַשְּׁבָטִים.

פסוק ז

וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפַּדָּן וְגוֹ'. כָּתוּב זֶה אֵין **לוֹ** קֶשֶׁר עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ. גַּם אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ. וּמַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י לקח טוב) כִּי כַּוָּנָתוֹ הִיא "אַף עַל פִּי שֶׁהִטְרַחְתִּיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לִקְבֹּר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹא כָּךְ עָשִׂיתִי" וְכוּ' עַד כָּאן. לְפִי דִּבְרֵיהֶם לֹא כָּאן הוּא מָקוֹם הַדְּבָרִים אֶלָּא לְמַעְלָה (בראשית מ"ז:ל') כְּשֶׁאָמַר לוֹ "וּנְשָׁאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי" וְגוֹ', סָמוּךְ לָזֶה הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַאֲנִי בְּבוֹאִי" וְגוֹ'. עוֹד, מַה כַּוָּנָתוֹ בֶּאֱמְרוֹ תֵּבַת **עָלַי**?

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי מוֹדִיעוֹ שֶׁהַבָּנִים הַמֻּבְטָח בָּהֶם שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ הֵם אֵלּוּ, נִתְכַּוֵּן בֶּאֱמְרוֹ **וַאֲנִי בְּבֹאִי** וְגוֹ', כִּי הוּא סִבָּה שֶׁלֹּא יָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַמָּשׁ לְצַד שֶׁהוּא גָּרַם שֶׁתָּמוּת רָחֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵתָה עָלַי**, פֵּרוּשׁ, עַל סִבָּתִי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה פרק ל"ז) שֶׁשָּׁהָה נִדְרוֹ, אוֹ לְצַד הַקְּלָלָה שֶׁקִּלֵּל כְּאָמְרוֹ "עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה", וְאִלּוּ הָיְתָה קַיֶּמֶת רָחֵל הָיוּ יוֹצְאִים מִמֶּנּוּ, וְעַכְשָׁיו יָצְאוּ מִיּוֹסֵף שֶׁהוּא בְּחִינַת יַעֲקֹב גַּם בְּחִינַת רָחֵל.

אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב לְרַצּוֹת אֶת יוֹסֵף עַל אֲשֶׁר סִבֵּב מִיתַת אִמּוֹ קוֹדֶם זְמַנָּהּ, וְאָמַר כִּי טַעַם אֲשֶׁר הֶחְשִׁיב שְׁנֵי בָּנָיו כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן, לְצַד כִּי מֵתָה עָלָיו רָחֵל וְקָרֵב מִיתָתָהּ. וְטַעַם מַה שֶּׁהֶאֱרִיךְ לוֹמַר עוֹד **בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר מַה שֶּׁדְּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא כֵן עָשָׂה לְאִמּוֹ וְכוּ':

פסוק ח

וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. קָשֶׁה, וַהֲלֹא שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיוּ יוֹשְׁבִים לְפָנָיו לִלְמוֹד תּוֹרָה, וְאֵיךְ שׁוֹאֵל עֲלֵיהֶם? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) כִּי רָאָה בָּהֶם רְאִיָּה שִׁכְלִיִּית שֶׁעָתִיד לְצֵאת מֵהֶם רְשָׁעִים, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. וְצָרִיךְ לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב כְּפִי פְּשׁוּטוֹ, וְהוּא כִּי גִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב שֶׁיַּעֲקֹב כָּבְדוּ עֵינָיו מִזִּוּקֵן שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לִרְאוֹת וּלְהַכִּיר, וּלְצַד זֶה הָגַם שֶׁרָאָה שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם עוֹמְדִים לְפָנָיו לְבַד יוֹסֵף שֶׁשְּׁמוֹ הָיָה מְדַבֵּר וְהִכִּירוֹ לְצַד שֶׁהוֹדִיעוּהוּ שֶׁאָמְרוּ לוֹ (בראשית מח:ב) "הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף" כָּאָמוּר לְמַעְלָה, וְהַבָּנִים לֹא הִכִּירָם, לָזֶה שָׁאוֹל שָׁאַל עֲלֵיהֶם "מִי אֵלֶּה"?

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן יַעֲקֹב לְעוֹרֵר אַהֲבַת הָאָב עַל הַבֵּן קוֹדֶם שֶׁיְּבָרְכֵם, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַבְּרָכָה בְּתִגְבּוֹרֶת הָאַהֲבָה וְהַחִבָּה. וְלָזֶה שָׁאַל **מִי אֵלֶּה**, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע מִפִּי בָּנוֹ הֶחָבִיב אֶצְלוֹ לוֹמַר "בָּנַי הֵם" וְיֶהֱמוּ מֵעָיו לָהֶם, וְהוּא סוֹד (ירמיהו לא:כ) "מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ וְגוֹ' רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ" וְגוֹ':

פסוק ט

אֲשֶׁר נָתַן לִי וְגוֹ'. דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים כְּשֶׁזּוֹכְרִים הַטּוֹב אֲשֶׁר הִגִּיעָם חוֹלְקִים כָּבוֹד לַה', כִּי הוּא הַנּוֹתֵן, כְּאָמְרוֹ (בראשית ל"ג:ה') "הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים" וְגוֹ':

וְאָמְרוֹ **בָּזֶה** – כְּפִי הַפְּשָׁט, כִּי אֶפְלוּ בִּימֵי גָּלוּתוֹ בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה חֲנָנוֹ ה'. גַּם רָמַז לְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) כִּי עָתִיד הָיָה יוֹסֵף לְהוֹלִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְעַל יְדֵי מַעֲשֵׂה אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר נִרְזְבוּ מִבֵּין צִפְרְנֵי יָדָיו עֶשֶׂר טִפּוֹת וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא שְׁתַּיִם, וְהוּא שָׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בָּזֶה** – "זֶה" בְּגִימַטְרִיָּא שְׁנַיִם עָשָׂר, בְּמָקוֹם שְׁנֵים עָשָׂר נָתַן לוֹ אֱלֹהִים שְׁנַיִם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֱלֹהִים** שֶׁיּוֹרֶה עַל הַמִּשְׁפָּט.

פסוק י

וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כְּתִיב הוֹדָעָה זוֹ בְּמָקוֹם זֶה, וּמַה קֶּשֶׁר וְשַׁיְכוּת לְדָבָר זֶה עִם הַסָּמוּךְ לוֹ "וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **לָהֶם**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּשַּׁק אוֹתָם". וְאוּלַי שֶׁשְּׁנֵי דִּקְדּוּקִים אֵלּוּ כָּל אַחַת מְתֻרֶצֶת חֲבֶרְתָּהּ, כִּי לְצַד שֶׁכָּבְדוּ עֵינָיו מִזִּוּקֵן הָיָה מְחַבֵּק שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם הַחִבּוּק וּמְנַשֵּׁק שֶׁלֹּא בְּמָקוֹם הַנְּשׁוּק, וְלָזֶה אָמַר "לָהֶם" וְלֹא אָמַר "אוֹתָם", וְהָבֵן:

פסוק יד

שִׂכֵּל אֶת יָדָיו כִּי וְגוֹ'. אָמַר תֵּיבַת "כִּי" וְהוּא טַעַם לְהֵפֶךְ, יֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר" וְאַף עַל פִּי כֵן וְגוֹ'.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי עֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזִּקְנָן, לֹא יוּכַל הַכֵּר מִי הוּא הַבְּכוֹר וּמִי הוּא הַצָּעִיר. לָזֶה כְּשֶׁרָצָה לְבָרֵךְ דָּן בְּדַעְתּוֹ כִּי הַמְסַדֵּר יְסַדְּרֵם בְּדֶרֶךְ מוּסָרִי לַעֲשׂוֹת הַבְּכוֹר לִימִינוֹ שֶׁל הַמְבָרֵךְ, וּבָזֶה יָדַע מְקוֹם כָּל אֶחָד מֵהֶם וְעָשָׂה מַה שֶּׁעָלָה עַל מַחְשַׁבְתּוֹ עֲשׂוֹת, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו". וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן יָדַע וְהִכִּיר מְקוֹמוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד? לָזֶה אָמַר "כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר", וּמִזֶּה יָדַע כִּי אוֹתוֹ יִהְיֶה לִימִין, וְלָזֶה שִׂכֵּל יָדָיו.

פסוק טו

וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף. לֹא רָאִינוּ בְּרָכָה לְיוֹסֵף כָּאן. וְרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ כִּי בִּרְכַּת הַבָּנִים הִיא בִּרְכַּת יוֹסֵף וְכוּ'. וְאֵין הַדַּעַת נוֹחָה בָּזֶה, כִּי לָמָּה לֹא יִתְבָּרֵךְ יוֹסֵף עַצְמוֹ בִּדְבָרִים הַנּוֹגְעִים אֵלָיו בִּפְרָטוּת. וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי בְּתֹרַת "וַיְבָרֶךְ" רָשַׁם הַכָּתוּב כִּי בֵּרֵךְ לְיוֹסֵף שֶׁיִּהְיֶה תָּמִיד מְבֹרָךְ. **עוֹד** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (בראשית רבה לט:יא) שֶׁמַּפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת הָיָה בְּיַד אַבְרָהָם וּמְסָרוֹ לְיִצְחָק, וְיִצְחָק מְסָרוֹ לְיַעֲקֹב (בראשית רבה סא), וְיַעֲקֹב מְסָרוֹ לְיוֹסֵף, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מָסַר בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ הַבְּרָכוֹת.

וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים וְגוֹ'. הִתְחִיל לְעוֹרֵר הָאַהֲבָה שֶׁל הַקְּדֻמוֹנִים כְּסֵדֶר תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שֶׁמִּתְפַּלְּלִין, שֶׁמַּתְחִילִין בְּזִכְרוֹן אָבוֹת, וְאָמַר "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר וְגוֹ' אַבְרָהָם וְיִצְחָק", וְהִזְכִּיר גַּם כֵּן זְכוּתוֹ בְּהַצְנֵעַ וְאָמַר "הָאֱלֹהִים הָרוֹעֶה אוֹתִי", וְכָאן רָמַז זְכוּתוֹ עַל זֶה הַבָּרָךְ, כִּי הוּא יַעֲקֹב הָיָה מִתְהַלֵּךְ לְרָצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁה לִפְנֵי רוֹעֶה הָרוֹעֶה אוֹתָהּ, וְאַחַר שֶׁסִּדֵּר זְכוּת אָבוֹת הִתְחִיל לְהִתְפַּלֵּל "הַמַּלְאָךְ" וְגוֹ'.

פסוק טז

הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַאֲמַר ה' אֲשֶׁר יָצָו ה' אֶת יְדִידָיו אֵלָיו יִקָּרֵא שֵׁם מַלְאָךְ, כִּי קוֹל ה' חוֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ (תהלים כט:ז). וְהוּא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ "הַמַּלְאָךְ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה מֵיטִיב דַּרְכּוֹ ה' בְּסַעֲדָם וְיבָרֵךְ אוֹתָם.

וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיוּ בְּהַדְרַגַת שִׁלְשָׁה אָבוֹת, וּכְשֵׁם שֶׁאֵין אָדָם בָּעוֹלָם יָכוֹל לְנַתֵּק אוֹ לְקַלְקֵל בְּאֶחָד מִשִּׁלְשָׁה אָבוֹת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּכוּלָּן יַחַד, כְּמוֹ כֵן הֵם.

עוֹד יִרְצֶה לְשׁוֹן יִקַּר וּגְדֻלָּה, פֵּרוּשׁ שֶׁיַּגִּיעַ בְּאֶמְצָעוּתָם יִקַּר לְשֵׁם אָבוֹת, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כ"ג:כ"ד) "גִּיל יָגִיל אֲבִי צַדִּיק", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי י"ז:ו') "עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים", וְזֶה יִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הֶכְנָתָם הַהֲגוּנָה וְדַרְכָּם הַיָּשָׁר עַד שֶׁיַּגִּיעַ יִקַּר לַאֲבוֹת אֲבוֹתָם: **עוֹד** יִרְמוֹז כִּי יִהְיֶה לָהֶם חִבּוּב הַזְכָּרַת שְׁמָם לִפְנֵי ה' כְּחִבּוּב הַזְכָּרַת שֵׁם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ירמיהו ל"א:כ') "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם וְגוֹ' כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ" וְגוֹ', הֲרֵי כִּי שְׁמוֹ שֶׁל אֶפְרַיִם נִתְיַקֵּר בְּעֵינֵי ה' וּמִזְכִּירוֹ בְּחֵשֶׁק וְחִבָּה יְתֵרָה:

וְיִדְגּוּ לָרֹב וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּפָסוּק (בראשית א:כב) "וַיְבָרֶךְ אוֹתָם" וְגוֹ' הָאֱמוּר בַּדָּגִים, כִּי הֶצְרֵךְ ה' לְבָרְכָם לְצַד שֶׁמְּקוֹם דִּירָתָם הוּא נֶגְדִּיִּי בַּקָּצֶה הָאַחֲרוֹן לִבְחִינַת הַלֵּידָה, לָזֶה הִגְדִּיל בָּהֶם כֹּחַ הַמּוֹלִיד לְהוֹלִיד אֲפִלּוּ בַּמַּיִם, וְכָאן אָמַר יַעֲקֹב שֶׁיִּדְגּוּ כַּדָּגִים בְּרִבּוּי הַלֵּדָה וְיִהְיֶה לָהֶם גֶּדֶר זֶה בָּאָרֶץ, וּכְפִי זֶה תִּהְיֶה בִּרְכָתָם גְּדוֹלָה מִבִּרְכַת הַדָּגִים לֶהֱיוֹתָם בַּמַּיִם, וְהָבֵן.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בְּקֶרֶב**, רָמַז שֶׁיִּהְיוּ נֶחְבָּאִים בִּפְנִים, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ (סוטה לו:) בְּזֶמַן שֶׁנִּתְקַיְּמָה בִּרְכַת יַעֲקֹב בָּהֶם: "לְכוּ הַחְבִּיאוּ עַצְמְכֶם בַּיְּעָרִים", כִּי יְהוֹשֻׁעַ פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב כְּפֵרוּשֵׁנוּ. וְיֵשׁ דְּרָשָׁה בָּזֶה (ברכות נה:) שֶׁהִמְשִׁילָם לְדָגִים שֶׁאֵין עַיִן הָרַע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם, וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **בְּקֶרֶב הָאָרֶץ** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, וּבָזֶה הֵם בְּגֶדֶר עֶלְיוֹן מֵהַדָּגִים.

פסוק יח

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף וְגוֹ' לֹא כֵן אָבִי. טַעַם שֶׁהֶאֱרִיךְ כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים "לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכוֹר", וְחָזַר עוֹד לוֹמַר "שִׂים יְמִינְךָ" וְגוֹ':

הִנֵּה נִסְתַּפֵּק יוֹסֵף בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא שֶׁחָשַׁב יַעֲקֹב כִּי הַבָּנִים הָיוּ לְקוּחִים בְּיַד יוֹסֵף בִּשְׁעַת בְּרָכָה, וְיִדּוּעַ הַדָּבָר כִּי יִקַּח בִּימִינוֹ הַבְּכוֹר וּבִשְׂמֹאלוֹ הַצָּעִיר, וּכְפִי זֶה יִהְיוּ לִפְנֵי יַעֲקֹב הַבְּכוֹר לִשְׂמֹאלוֹ וְהַצָּעִיר לִימִינוֹ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן שִׂכֵּל אֶת יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר וְאוֹתוֹ יָשִׂים אָבִיו בְּיַד יְמִינוֹ. וְדֶרֶךְ שֵׁנִי שֶׁבְּכַוָּנַת הַמָּכָוֵן שִׂכֵּל אֶת יָדָיו לְשׂוּם יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ הַצָּעִיר, לָזֶה אָמַר לוֹ בַּתְּחִלָּה אִם כַּוָּנָתוֹ הִיא לְחָשְׁבוֹ כִּי לְקָחָם אֲבִיהֶם בְּיָדוֹ הַבְּכוֹר לִימִינוֹ שֶׁל יוֹסֵף אָמַר **לֹא כֵן אָבִי** כְּמוֹ שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב כִּי זֶה הַבְּכוֹר, וְאִם אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי סִדּוּרִים הַבְּכוֹר לִימִינְךָ וְגוֹ' אֶלָּא שֶׁאַתָּה מוֹנֵעַ יְמִינְךָ מֵהַבְּכוֹר לָזֶה אָמַר **שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ**, פֵּרוּשׁ לָמָּה תִּמְנַע הַטּוֹבָה מִבְּעָלֶיהָ, וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה שֶּׁגָּרַם דָּבָר זֶה.

פסוק יט

וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי וְגוֹ'. אָמְרוֹ **וַיְמָאֵן**, לְצַד שֶׁהָיָה רוֹצֶה לִסְמֹךְ יַד אָבִיו לְהַסִּיר אוֹתָהּ. וְכָפַל לוֹמַר **יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי**, נִתְכַּוֵּן לַהֲשִׁיבוֹ לִשְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁאָמַר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַרְתָּ "לֹא כֵן אָבִי כִּי זֶה הַבְּכוֹר" וְלֹא כְּמוֹ שֶׁאֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁסִּדּוּרִים בְּהֵפֶךְ, "יָדַעְתִּי בְנִי", וְרָמַז בְּאָמְרוֹ "בְּנִי", פֵּרוּשׁ, וּמִן הַסְּתָם לֹא תַחְשִׁיב יְמִינְךָ לִפְנֵי יְמִינִי וְלֹא תְּסַדְּרֵם אֶלָּא הַבְּכוֹר לִימִינִי וְלֹא לִימִינְךָ. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהוֹרָתָנִי לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה בְּאָמְרְךָ "שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ", יָדַעְתִּי גַּם זֶה, וּבִכְלַל יְדִיעָה זוֹ נִכְנְסָה גַּם יְדִיעַת הַמְּסֻבָּב מִדָּבָר זֶה בַּעֲשׂוֹת כֵּן לְיוֹסֵף. וְאָמַר **גַּם הוּא יִגְדָּל** פֵּרוּשׁ: לֹא תַחְשׁוֹב שֶׁהוּא בְּמַדְרֵגָה שְׁפָלָה אֶלָּא יִגְדַּל וְיִהְיֶה לְעָם, **וְאוּלָם** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד בִּרְכָתִי אֶלָּא לְצַד מַה שֶּׁיֵּצֵא מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה

מְלֹא הַגּוֹיִם. לָזֶה הֲגַם שֶׁבִּזְמַן זֶה הַבְּכוֹר, לֶעָתִיד יִהְיֶה הַקָּטָן יוֹתֵר גָּדוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁזֶּה יֵצֵא מִמֶּנּוּ גִּדְעוֹן וְזֶה יֵצֵא מִמֶּנּוּ יְהוֹשָׁעַ, וּמִן הַסְּתָם שַׁלְשֶׁלֶת זוֹ הָיְתָה בְּשׂרָשׁ נִשְׁמַת הַשַּׁבָּט מִבְּלִי בְּרִכַּת יַעֲקֹב, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אֲנִי מַקְדִּימוֹ לַבְּכוֹר.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יָדַעְתִּי כָּל טַעֲנוֹתֶיךָ, וּמַה שֶּׁרַמַּזְתָּ כִּי זֶה גּוֹרֵם – לֹא זֶה גּוֹרֵם, אֶלָּא בְּנִי, פֵּרוּשׁ, בְּנִי הוּא שֶׁגָּרַם לְכָל הָעוֹבֵר בַּחֲלוֹמוֹתֶיךָ וּדְבָרֶיךָ. וְאָמְרוֹ **יָדַעְתִּי** פַּעַם שְׁנִיָּה נִמְשֶׁכֶת עִם לְמַטָּה מִמֶּנָּה "גַּם הוּא וְגוֹ' וְאוּלָם" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: שֶׁיֵּדַע בִּנְבוּאָה שֶׁהַקָּטָן יִגְדַּל מֵהַגָּדוֹל וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ מֵהַחִזָּיוֹן אֲשֶׁר דִּמָּה בְּיָדוֹ הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא.

פסוק כ

וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בֵּרֵךְ אוֹתָם כָּל כָּךְ בְּרָכוֹת עַד גָּדֵר שֶׁאֵין בְּרָכָה לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, עַד שֶׁהַכֹּל אוֹמְרִים בְּךָ רָאוּי לְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּת דִּבּוּר זֶה קָבַע מָקוֹם לְמַעְלָה לַצָּעִיר קוֹדֶם לְמְנַשֶּׁה, כִּי מִי הוּא זֶה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יְשַׁנֶּה מִטֶּבַע יַעֲקֹב אָבִינוּ וְיֹאמַר לִבְנוֹ "יִשִּׂימְךָ אֱלֹהִים כִּמְנַשֶּׁה וּכְאֶפְרַיִם", וְהָיָה מַאֲמָר זֶה לְאוֹת כִּי אֶפְרַיִם קוֹדֶם מְנַשֶּׁה לְכָל דָּבָר.

פסוק כא

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וְהָיָה אֱלֹהִים וְגוֹ'. כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָנֹכִי מֵת** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ כִּי בְּמוֹת יַעֲקֹב תִּסְתַּלֵּק הַשְׁכִינָה מִבֵּינֵיהֶם, אֶלָּא אֲפִלּוּ יָמוּת – יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּהֶם. וְאָמְרוֹ **וְהֵשִׁיב** וְגוֹ' הוֹדִיעוֹ שֶׁיִּהְיוּ נִפְקָדִים לְשׁוּב שְׁבוּתָם בְּאֵין סָפֵק בַּדָּבָר. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם** כִּי הָאָרֶץ לָאָבוֹת נִתְּנָה וְהֵם זָכוּ בָהּ לֹא לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, וּמֵעַתָּה יֵשׁ בְּיָדֵי לָתֵת לְךָ שְׁכֶם אַחַד וְגוֹ' כִּי בָּזֶה תֵּצְדַּק הַנְּתִינָה מִמֶּנּוּ אֵלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ** וְגוֹ'. וְגַם לְדִבְרֵי רַז"ל (בראשית רבה צ"ז:ו) כִּי שְׁכֶם זוֹ כְּמַשְׁמָעָהּ שֶׁבָּאוּ בְּנֵי יַעֲקֹב עַל חֶלְקָהּ, אַף עַל פִּי כֵן זוּלַת זְכוּת אָבוֹת בָּאָרֶץ לֹא יִזְכֶּה בָּהּ יַעֲקֹב וְלֹא בָּנָיו.

פרק מט

פסוק ג

רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה וְגוֹ'. יֵשׁ לְהָעִיר מַה חִדּוּשׁ מוֹדִיעַ יַעֲקֹב לִרְאוּבֵן כִּי הוּא הַבְּכוֹר. עוֹד אָמְרוֹ **כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי** מַה הוּא דַּעְתּוֹ בָּזֶה, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בראשית רבה צח:ד) כִּי הוֹדִיעוֹ בָּזֶה כִּי הוּא טִפָּה רִאשׁוֹנָה, וְעַדַיִן צָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא כַּוָּנַת הוֹדָעָה זוֹ לִרְאוּבֵן. עוֹד לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "כֹּחִי" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "רֵאשִׁית אוֹנִי". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז**. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) אָמְרוּ "שְׂאֵת" זֶה כְּהוּנָּה "עָז" זֶה מַלְכוּת וְכוּ', וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר חֵלֶק פִּי שְׁנַיִם אַחַר שֶׁיָּרַד לִפְרָט פְּרָטֵי

הַמּוּשָׁג לְבֵן בְּכוֹר. וְאוּנְקְלוֹס הוֹסִיף לְהַזְכִּירָהּ בְּתַרְגּוּמוֹ וְאָמַר תְּלָת חוּלָקִין וְכוּ'. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר**. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרוּשׁ עַל אֲשֶׁר פָּחַזְתָּ כַּמַּיִם, לָזֶה "אַל תּוֹתַר", לֹא יִהְיֶה לְךָ הַיִּתְרוֹת וּמַה הוּא הַפַּחַז, "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי" וְגוֹ'. וַעֲדַיִן צְרִיכִין אָנוּ לְמוֹדָעֵי לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר אַל תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ, אַחַר שֶׁהַפַּחֲזוּת הוּא כְּנוּי לֶעָוֹן הָיָה לוֹ לְהַזְכִּיר הֶעָוֹן לְבַד, וּמַה לִּי עָשָׂאוֹ בְּחִפָּזוֹן אוֹ שֶׁלֹּא בְּחִפָּזוֹן. עוֹד לָמָּה הִפְסִיק בְּעֹנֶשׁ בְּאָמְצַע הוֹדָעַת הֶעָוֹן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אַל תּוֹתַר פַּחַז כַּמַּיִם כִּי עָלִיתָ, אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: פַּחַז כַּמַּיִם כִּי עָלִיתָ וְגוֹ' אַל תּוֹתַר. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ** לְשׁוֹן רַבִּים. עוֹד מַה כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אָז חִלַּלְתָּ** כִּי מַשְׁמַע שֶׁעָשָׂה שְׁנֵי דְּבָרִים בִּזְמַנִּים מְחֻלָּקִים, וְלָזֶה אָמַר אָז וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד שֶׁהַחִלּוּל הָיָה בְּזֶמֶן נִפְרָד מִזְּמַן שֶׁעָלָה יְצוּעֵי אָבִיו לָזֶה אָמַר אָז חִלַּלְתָּ. וְצָרִיךְ לָדַעַת מַה הִיא הַחִלּוּל שֶׁעָשָׂה זוֹלַת עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי וְגוֹ', וְאִם הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עֲלִיָּתוֹ חִלֵּל וְגוֹ' הָיָה לוֹ לוֹמַר עָלִיתָ וְגוֹ', חִלַּלְתָּ וְגוֹ'. וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁאָז בַּעֲלוֹתוֹ חִלֵּל יְצוּעִי וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אָז.

וְקוֹדֶם לָבֹא לְבֵאוּר הַכְּתוּבִים יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר חֲקִירָה אַחַת, וְהִיא אֵיךְ עָשָׂה יַעֲקֹב הֵפֶךְ מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים כא:טז) "לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֲהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׂנוּאָה הַבְּכוֹר", וְהוּא בְּכֵר יוֹסֵף בֶּן רָחֵל הָאֲהוּבָה אֶצְלוֹ עַל פְּנֵי רְאוּבֵן בֶּן לֵאָה הַשְּׂנוּאָה. וְקוֹדֶם צָרִיךְ לָתֵת לֵב אִם הָאֲבוֹת הָיָה עֲלֵיהֶם חִיּוּב קִיּוּם כָּל הַתּוֹרָה, כִּי הֲלֹא מְצִינוּ שֶׁיַּעֲקֹב נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וְאַבְרָהָם לֹא מָל עַד שֶׁהָיָה זָקֵן וְכֵן כַּמָּה פְּרָטִים. וּמֵעַתָּה מַה מָּקוֹם לְקַשְׁיָא זוֹ שֶׁבְּכֵר בֶּן הָאֲהוּבָה, תִּהְיֶה זוֹ כְּעֵרְלָה שֶׁל אַבְרָהָם קוֹדֶם שֶׁנִּצְטַוָּה וְכִנְשֹׁיאַת שְׁתֵּי אֲחָיוֹת לְיַעֲקֹב. וְרָאִיתִי לָרַמְבַּ"ן (בראשית כו:ה) שֶׁנָּתַן טַעַם לְיַעֲקֹב שֶׁנָּשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת כִּי לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, עַד כָּאן, וְאֵין דְּבָרָיו חֲזָקִים בְּסָמוֹכוֹת, כִּי מִי גִּלָּה לוֹ סוֹד זֶה שֶׁלֹּא הָיָה שׁוֹמֵר תּוֹרָה אֶלָּא בָּאָרֶץ, אַחַר שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הָאָרֶץ לְחוּץ לָאָרֶץ בְּאוֹתָן פְּרָטֵי הַמִּצְוֹוֹת שֶׁלֹּא שְׁמָרוּם הָאָבוֹת.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי הוּא כִּי הָאָבוֹת קִבְּלוּ הַתּוֹרָה מִמֹּשֶׁה שֶׁקִּבֵּל מִנֹּחַ שֶׁקִּבֵּל מֵחֲנוֹךְ שֶׁקִּבֵּל מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר לְמָדָהּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, דִּכְתִיב: "אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרֶהָ וַיֵּאָמֶר לָאָדָם" (איוב כח:כז), (זהר חלק א קצט:), וְשֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ צִוָּהוּ לַעֲבֹד גַּן עֵדֶן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית ב:טו) "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ". אַךְ לֹא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל שֶׁבַע מִצְוֹוֹת שֶׁאִם יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם יֵהָרֵג, אֲבָל שְׁאָר הַתּוֹרָה קָרוֹב לְשָׂכָר אִם יַעֲשֶׂה וְרָחוֹק מִן הַהֶפְסֵד אִם לֹא יְקַיֵּם, וּכְדֶרֶךְ שֶׁיֵּשׁ לָנוּ גַּם אַחַר נְתִינַת הַתּוֹרָה, שֶׁיֵּשׁ מִצְוֹוֹת שֶׁאִם יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם יִטּוֹל שָׂכָר וְאִם לָאו אֵין לוֹ עֹנֶשׁ עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ כֵן הָיָה מִיּוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בְּכָל הַתּוֹרָה חוּץ מִשֶּׁבַע מִצְוֹוֹת.

וְהָאֲבוֹת לְצַד חֲבִיבוּתָם בַּה' וְחֶשְׁקָם בְּאֹשֶׁר עֶלְיוֹן קִיְּמוּ הַכֹּל, כְּאָמְרוֹ (בראשית כו:ה) "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כח:) קַיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַבְשִׁילִין, וְאֶת בָּנָיו הֵקִים תַּחְתָּיו לְהַרְוִיחַ תּוֹעֶלֶת הַמִּצְוֹות וְעֶסֶק הַתּוֹרָה. אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁהָיוּ רוֹאִים תּוֹעֶלֶת דְּבַר הַהַצָּלָחָה לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר יַעֲקֹב כְּשֶׁהִרְגִּישׁ בְּהַצָּלָחָתוֹ בְּנִשּׂוּאֵי שְׁתֵּי הָאֲחָיוֹת, הֶעֱלִים עַיִן מֵרֵוַח הַנִּמְשָׁךְ מִקִּיּוּם הַמִּצְוָה הַהִיא, כֵּיוָן שֶׁאֵין לוֹ עֹנֶשׁ אִם לֹא יְקַיְּמֶנָּה כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה. וּמַה גַּם אִם נֹאמַר שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים עַל פִּי הַדִּבּוּר, כִּי הָאֲבוֹת נְבִיאִים הָיוּ וַה' אָמַר לָהֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְדָבָר זֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה (פרק ט) כִּי נָבִיא שֶׁאָמַר לַעֲבֹר עַל אִסּוּר מֵאִסּוּרֵי הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה שׁוֹמְעִין לוֹ כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל וְגוֹ'. גַּם יֵאָמֵן יַעֲקֹב שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה עַל פִּי נְבוּאָתוֹ שֶׁיָּכוֹל לִשָּׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת לְפִי שָׁעָה, לֹא שֶׁיַּעֲקֹר אִסּוּר שְׁתֵּי אֲחָיוֹת. וּמַה גַּם בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם עֹנֶשׁ עַל הַדָּבָר אֶלָּא הַקְּרֻבַת הַתּוֹעֶלֶת אִם יְקַיְּמוּ כַּנִּזְכָּר. גַּם יְהוּדָה עַל יְדֵי מַלְאָךְ הוּרְשָׁה לָקַחַת תָּמָר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) לְמַה שֶּׁנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה מֵהָאֲצִלַּת נְשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת.

וּלְפִי זֶה נֹאמַר, כִּי יַעֲקֹב נִרְאָה בְּעֵינָיו לְהַעֲנִישׁ רְאוּבֵן עַל אֲשֶׁר חִלֵּל יְצוּעוֹ וְנָטַל מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה, אוֹ שֶׁכֵּן נֶאֱמַר לוֹ בִּנְבוּאָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:א): "רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף". וַעֲדַיִן אֵין הַדָּבָר מַסְפִּיק, כִּי לָמָּה לֹא נִתְּנָה אֶלָּא לְיוֹסֵף וְלֹא לִיהוּדָה אוֹ לְשֹׁאָר אַחִים הַגְּדוֹלִים. וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר פָּרָשַׁת וַיִּשְׁלַח דַּף קע"ו כָּתַב טַעַם הַדָּבָר וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: בְּשַׁעֲתָא דְּעָאל לְגַבָּהּ דְּלֵאָה, כָּל הַהוּא לֵילְיָא רְעוּתֵיהּ וְלִבֵּיהּ הֲוָה בְּרָחֵל דְּחָשִׁיב דְּרָחֵל אִיהִי וְכוּ', אַהְדַּר עוֹבָדָא לְאַתְרֵיהּ וְכוּ', בְּכוֹרָתֵיהּ אַהְדְּרַת לְיוֹסֵף" וְכוּ' עַד כָּאן. הִנֵּה טַעַם זֶה מַסְפִּיק לְנָטְלַת בְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן וְתַעֲמֹד בְּיוֹסֵף, כִּי הוּא כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁעָלָה בְּמַחְשָׁבָה רִאשׁוֹנָה בְּבִיאָה רִאשׁוֹנָה כְּשֶׁהֵטִיל זַרְעוֹ יַעֲקֹב חָשַׁב בְּאִמּוֹ.

אֶלָּא קָשֶׁה, לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר "וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו" וְגוֹ', הֲלֹא אֲפִלּוּ אִם לֹא הָיָה רְאוּבֵן מְחַלֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף נוֹגַעַת כַּנִּזְכָּר. וּלְיַשֵּׁב הָעִנְיָן, דָּבָר יָדוּעַ הִיא כִּי כָּל רוּחָנִיּוּת שֶׁבָּעוֹלָם מִתְחַלֵּק לְשָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: אֶחָד קְדֻשָּׁה, וְאֶחָד חוֹל, וְאֶחָד חֵלֶק רַע, וְכָל אַחַת מֵהַשָּׁלֹשָׁה תּוֹצִיא עֲנָפֶיהָ וְהַתְאָוָה לְבְחִינָתָהּ. חֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה יַפְרִיחַ עַנְפֵי הַטּוֹב וְהָאֹשֶׁר הַנִּצְחִי וְתִתְאַוֶּה לַמַּשְׂכִּילוֹת, חֵלֶק הַחוֹל יִתְאַוֶּה לָאֲכֹל הֶעָרֵב לַפֶּה וְהַנֶּחְמָד לָעַיִן וְיִבְנֶה בָּתֵּי אֲבָנִים וְעָפָר וְיִכּוֹנֵן מַלְבּוּשִׁים וְהֲכָנוֹת נִדְמִים, חֵלֶק הָרַע יִתְאַוֶּה לְכָל תִּעוּב וְיַעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר שָׂנֵא ה', וְיִבְחַר לְגָזֹל וּלְרַמּוֹת וּלְשַׁקֵּר וְלֶאֱכֹל חֵלֶק הַטָּמֵא נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת שְׁקָצִים וְכוּ', וְיֶעֱרַב לְנַפְשׁוֹ לְחַבֵּק בָּשָׂר טָמֵא נִדָּה גּוֹיָה אֵשֶׁת אִישׁ וְזָכָר הַמְּרֻחָקִים מִבְּחִינַת

הַקְּדֻשָּׁה, וּמִשְּׁלֹשָׁה אֱלֹה יֶשְׁנוֹ כָּל הַוֶּה וְכָל נִמְצָא בֵּין מֵחֶלְקֵי הַטּוֹב וְהַטָּהֳרָה, בֵּין בְּחֶלְקֵי הַמְּמֻצָּע, וְהוּא שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים חוֹל, בֵּין בְּחֶלְקֵי הָרַע וְהַטֻּמְאָה.

וְצִוָּה ה' לְעַם יִשְׂרָאֵל כִּי לְצַד שֶׁהֵם בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, לְבַל יִטְעֲמוּ מֵחֵלֶק הָרַע לֹא בְּמַאֲכָל וְלֹא בְּמִשְׁתֶּה וְלֹא בְּדִבּוּר וְלֹא בְּמַחְשָׁבָה וְלֹא בִּרְאִיָּה וְלֹא בִּשְׁמִיעָה וְלֹא בְּרֵיחַ. מַאֲכָל – לְבַל יֹאכַל בַּעֲלֵי חַיִּים טְמֵאִים וּטְרֵפוֹת וּנְבֵלוֹת וּשְׁקָצִים וְכוּ', וְלֹא יִשְׁתֶּה יֵין נָסֶךְ וְיֵין עָרְלָה וְכַדּוֹמֶה. דִּבּוּר – שֶׁלֹּא יְדַבֵּר שֶׁקֶר וּרְכִילוּת וְנִבְלוּת הַפֶּה וְלָשׁוֹן הָרַע וְכַדּוֹמֶה. מַחְשָׁבָה – לְבַל יַחְשׁוֹב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא בִּזְנוּת וְלֹא יִתְגָּאֶה בְּדַעְתּוֹ וְלֹא יַחֲרוֹשׁ אָוֶן. רְאִיָּה – לְבַל יַבִּיט בְּיוֹפִי אִשָּׁה הָאֲסוּרָה, כְּאָמְרוֹ "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִים" וְגוֹ' (זהר קדושים פג:) וְלֹא יַבִּיט בִּדְבָרִים הָאֲסוּרִים לִרְאוֹת. שְׁמִיעָה – שֶׁלֹּא יִשְׁמַע דְּבָרִים הַמְשַׁקְּצִים וְלֹא קוֹל אִשָּׁה הָאֲסוּרָה וְכַדּוֹמֶה. רֵיחַ – שֶׁלֹּא יָרִיחַ רֵיחַ דְּבָרִים הָאֲסוּרִים. וּכְנֶגֶד כָּל בְּחִינָה וּבְחִינָה יֵשׁ חֵלֶק הַחוֹל וְחֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה, וְנָזַר ה' שֶׁיִּהְיֶה חֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה מְצוָה לַעֲשׂוֹת כֵּן וְחֵלֶק הַחוֹל רְשׁוּת, וּבְעֵת אֲשֶׁר יִדְבַּק הָאָדָם בִּבְחִינָה אַחַת מֵהֶם, כְּמוֹ כֵן תִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בַּשּׁוֹרֶשׁ הַהוּא, אִם לְטוֹב אִם לְהֶפְכּוֹ.

וּמֵעַתָּה, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה נֶפֶשׁ אָדָם טְהוֹרָה זַכָּה וּבָרָה, בְּאֶמְצָעוּת אֲשֶׁר יַכְנִיס לִפְנִימִיּוּתוֹ מֵחֵלֶק הָרַע תִּהְיֶה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מְעֹרֶבֶת מִשְּׁתֵּי בְּחִינוֹת טוֹב וָרַע, וְזֶה יְסוֹבֵב לַנֶּפֶשׁ הַהִיא טְעִימַת הַמַּר לְהִתְיַסֵּר אוֹ גּוּף וְנֶפֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה אוֹ נֶפֶשׁ לְבַד לְאַחַר מוֹתוֹ, וְהוּא סוֹד הַכְּבִיסָה שֶׁאָמְרוּ בְּשַׁלְהֵי שַׁבָּת (קנב:) יִנָּתְנוּ לְכוֹבֵס. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כְּפִי בְּחִינַת הָרָעָה שֶׁנִּדְבְּקָה בַּנֶּפֶשׁ מֵהָרַע כְּמוֹ כֵן תִּתְאַוֶּה נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אִם נַפְשׁוֹ נֶחְלְאָה מִטֻּמְאַת הַנְּאוּף תִּתְאַוֶּה נַפְשׁוֹ לִבְחִינָה זוֹ כְּפִי מַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ כִּי כָּל בְּחִינָה תִּתְאַוֶּה לְכַיּוֹצֵא בָּהּ, וְכִי יַרְבֶּה הָאָדָם לְהַלְעִיט נַפְשׁוֹ מֵחֶלְקֵי הָרַע תִּגְדַּל בָּהּ חֶשְׁק הָרַע וְיִבָּדֵל וְיִתְרַחֵק מִבְּחִינַת הַטּוֹב. תַּקַּח כְּלָל זֶה בְּיָדְךָ כִּי אֵין לְךָ דָּבָר מַעֲשֶׂה בָּעוֹלָם וְלֹא נִדְנוּד דָּבָר שֶׁאֵין לוֹ יְסוֹד בָּרוּחָנִיּוּת, וְכָל דָּבָר אִסּוּר שֶׁהוֹדִיעַ ה' כִּי הוּא זֶה אָסוּר כָּל הַנִּדְבָּק בּוֹ הֲרֵי הוּא מוֹשֵׁךְ לְנַפְשׁוֹ חֵלֶק רַע, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַב בְּסֵפֶר הַיָּשָׁר (שער ט') שֶׁחִבֵּר רַבֵּנוּ תָּם בְּהַבְחָנַת הַנֶּפֶשׁ לַדַּעַת אָדָם נַפְשׁוֹ מַה טִּיבָהּ. וְתִמְצָא שֶׁיֵּשׁ אָדָם שֶׁאֵין נַפְשׁוֹ מְשִׂיחָתוֹ עֲשׂוֹת נְאוּף וְיֵשׁ נֶפֶשׁ אָדָם שֶׁמְּשִׂיחָתוֹ עַל הַדָּבָר, וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם אִם הוּא דָּבֵק בְּנַפְשׁוֹ מִבְּחִינַת הָרַע, אוֹתָהּ בְּחִינָה אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהַפֵּךְ טִבְעָהּ הָרַע לִשְׂנֹא כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהוּא גַּם כֵּן סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב:) אֲבָר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם, מַשְׁבִּיעוֹ רַעַב מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ.

גַּם יֵשׁ לְגַלּוֹת הַבְחָנָה אַחַת בָּזֶה, כִּי יֵשׁ אָדָם כִּי יִוָּלֵד יִהְיֶה טִבְעוֹ לָהוּט אַחַר עֲשׂוֹת רַע וְיַגְדִּיל עֲשׂוֹת רָשָׁע, וְיֵשׁ אָדָם טִבְעוֹ בְּלֹא שׁוּם טֹרַח יֶחְדַּל מִבְּחִינַת הָרַע וּבְנָקֵל יַחְזֹר לְאָחוֹר אִם יַחְפֹּץ. דָּבָר זֶה יִמָּשֵׁךְ מֵהַהִרְכָּבָה בִּשְׁעַת זְרִיעָה, אִם נֶפֶשׁ אָדָם הַזּוֹרַעַת חוֹשֶׁבֶת בְּחֵשֶׁק

הַמַּעֲשֶׂה לְצַד הַמַּעֲשֶׂה כִּי יֶעֱרַב לוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם יִתֵּן עֵינוֹ בְּכוֹס אַחֵר אוֹ יַחְשֹׁב בְּמַחְשָׁבוֹת שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ הַטָּהוֹר. וְצֵא וּלְמַד מִבְּנֵי חִזְקִיָּה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (עין יעקב ברכות י:) שֶׁיָּצְאוּ שְׁנֵיהֶם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה לְצַד מַחְשֶׁבֶת הַמּוֹלִיד בָּעֲמָמִים, כִּי הַמַּחְשָׁבָה בְּאוֹתוֹ מַצָּב בּוֹנָה הַבִּנְיָן בַּנּוֹלָד. וְזֶה לְךָ עִקָּר גָּדוֹל כִּי הַמַּזְרִיעִים הֵם הַבּוֹנִים לְנֶפֶשׁ הַנּוֹלָד, וְאִם תִּזְרַע בְּנִקָּיוֹן וְטָהֳר – קְדֵישׁ מִשְׁמַיָּא נָחִית, וְאִם תִּוָּלֵד בּוֹ כָּל שֶׁהוּא מֵחֵלֶק הָרַע, דֶּרֶךְ שָׁם תִּכָּנֵס בְּחִינַת הָרַע וְתַעַל צַחֲנָתוֹ וּבָאְשׁוֹ. זֶה הַכְּלָל: לֹא יִתְאַוֶּה לְבְחִינַת הָרַע אֶלָּא מִינוֹ, וְכָל שֶׁאֵין בּוֹ מִין רַע כָּל עִקָּר לֹא תִתְאַוֶּה לַדָּבָר. וְאִם לְקֻחֲךָ אָדָם לוֹמַר וַהֲרֵי אָדָם מְשֻׁלָּל מֵחֵלֶק הָרַע הַיָּה, וְאֵיךְ חָטָא וְעָבַר עַל דִּבְרֵי ה', אָמוֹר לוֹ שׁוֹגֵג הָיָה, גַּם לֹא בְּחִינַת הָרַע גָּמוּר הָיָה עֵץ הַדַּעַת, וְהָרְאָיָה כִּי נָטוּעַ בְּגַן אֱלֹהִים מָקוֹם שֶׁאֵין רַע. גַּם אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא) שֶׁאִם הָיָה מַמְתִּין עַד עֶרֶב שַׁבָּת קֹדֶשׁ הָיָה מְקֻדָּשׁ עַל גֶּפֶן לְמַאן דְּאָמַר (סנהדרין ע.) גֶּפֶן הָיָה, הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיָה בְּחִינַת הָרַע אֶלָּא כִּדְבַר חוֹל בְּעֵרֶךְ קֹדֶשׁ, וְהוּא סוֹד.

וְאִם תֹּאמַר אֵיךְ אַבְרָהָם יָלַד יִשְׁמָעֵאל וְיִצְחָק עֲשָׂו. יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הֵם חֶלְקֵי הָרַע שֶׁזָּרַע בָּהֶם הָאָב תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וּכְשֶׁיָּצְתָה נֶפֶשׁ אַבְרָהָם יָצְאָה דְבוּקָה מִבְּחִינַת הָרַע, אֶלָּא שֶׁגָּבַר עָלָיו חֶסֶד אַבְרָהָם וְכָפָה בְּחִינַת הָרַע עַד שֶׁהִפְרִידָהּ וּמְסָרָהּ בְּיִשְׁמָעֵאל, וַעֲדַיִן הָיוּ נִיצוֹצֵי הָרַע דְּבֵקִים עַד שֶׁבָּא יִצְחָק וְהִפְרִידָם בִּרְתִיחַת הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סג:ח) כִּי יַעֲקֹב יָצָא נָקִי וּבַר וְכוּ'.

וּמַעֲתָּה נַשְׁקִיף בְּמַעֲשֶׂה יַעֲקֹב, כִּי בְּעֵת הַזְּרִעַת רְאוּבֵן הָיְתָה מַחְשַׁבְתּוֹ לֹא שְׁלֵמָה בִּבְחִינַת הַטּוֹב, בִּפְרָט זֶה שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה בְּמָקוֹם הַמַּחְשָׁבָה, וּבְחִינָה זוֹ אֵינָהּ בְּמַדְרֵגַת הַטּוֹב. וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁחָשְׁבוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים כ:) בְּדוֹמֶה לָזֶה בְּנֵי תְמוּרָה. וַהֲגַם כִּי יִשְׁתַּנֶּה מַעֲשֶׂה יַעֲקֹב לְצַד כִּי מַחְשַׁבְתּוֹ וִידִיעָתוֹ שְׁלֵמָה, פֵּרוּשׁ, כִּי הָיָה חוֹשֵׁב בְּרָחֵל, גַּם הָיָה בְּדַעְתּוֹ וּבִידִיעָתוֹ כִּי הִיא זֹאת רָחֵל, לֹא שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהִיא לֵאָה וְחָשַׁב בְּרָחֵל שֶׁלָּזֶה יִקָּרֵא בְּנֵי תְמוּרָה, אַף עַל פִּי כֵן הַדָּבָר הוּא כָּל שֶׁהוּא מִבְּחִינַת לֹא טָהוֹר. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁיָּצָא מִזֶּה, כִּי יָצָא רְאוּבֵן וּבִלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, הֲרֵי שֶׁעָשָׂה פְּעֻלָּתוֹ מַעֲשֶׂה הַבִּלְתִּי טָהוֹר מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן אֶחָד מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וַאֲפִלּוּ עַל יְדֵי נִסָּיוֹן שֶׁל יוֹסֵף. וְהֲגַם שֶׁאָמְרוּ רַבָּנָן (שבת נה:) כָּל הָאוֹמֵר רְאוּבֵן חָטָא אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה, עִם כָּל זֶה הַכָּתוּב הֶעֱלָה עָלָיו הַחֵטְא, אוֹ לְצַד שֶׁעָשָׂאוֹ אוֹ לְצַד שֶׁרָאוּי לִקָּרֵא עָלָיו.

וּמַה שֶׁתִּמְצָא שֶׁיְּהוּדָה שָׁכַב עִם תָּמָר, שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת בַּדָּבָר: הָאַחַת כִּי לֹא יָדְעָה, וְגַם מַלְאָךְ אֲנָסוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) בְּפָסוּק "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח:כו) שֶׁיָּצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה "מִמֶּנִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים", מַה שֶּׁאֵין כֵּן רְאוּבֵן דְּאַדְרַבָּה הַתּוֹרָה הֵעִידָה כִּי עָשָׂה מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי לְהָרַב הַמַּפְלָא הר"י רוֹזָאנִיס זצוק"ל (פרשת דרכים ד"א) שֶׁהֵלִיץ בַּעֲדוֹ כִּי בִּלְהָה הָיְתָה מְפַתַּת אָבִיו, וְדַיֵּק תֵּיבַת "פִּלֶגֶשׁ" שֶׁאֵינָהּ בְּקִדּוּשִׁין וְכוּ' יע"ש, אֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי וַדַּאי שֶׁבְּקִדּוּשִׁין הָיוּ וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם בִּמְקוֹמוֹ (בראשית ל:ג) וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּקוּנְטְרֵס הָרְאָיוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית לה:כב) "פִּלֶגֶשׁ", אוּלַי שֶׁהִיא סְבָרַת רְאוּבֵן שֶׁבָּהּ שָׁגַג. אוֹ רָמַז הַכָּתוּב טַעַם בִּלְבוּלֵי יְצוּעֵי אָבִיו שֶׁאָמַר: לֹא דַי זְלְזוּל אִמּוֹ בְּפָנַי רָחֵל הַגְּבִירָה, אֶלָּא עוֹד תִּתְזַלְזֵל בְּפָנַי הַפִּלֶגֶשׁ, וּלְעוֹלָם אֵשֶׁת יַעֲקֹב הָיְתָה וְהַכָּתוּב הֶעֱלָה עָלָיו שֶׁשָּׁכַב עִמָּהּ.

וּמֵעַתָּה תַּשְׁכִּיל לָדַעַת כִּי דִּבְרֵי הַזֹּהַר שֶׁאָמַר שֶׁטַּעַם הַבְּכוֹרָה הוּא כִּי הַמַּחְשָׁבָה בְּמָקוֹמָהּ עֻמְדָה בְּיוֹסֵף, וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:א) "וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו" וְגוֹ', הוּא עִנְיָן אֶחָד, כִּי הַחִלּוּל יָצָא מֵאֶמְצָעוּת הַמַּחְשָׁבָה שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּלֵאָה אֶלָּא בְּרָחֵל, וְאִם הָיְתָה מַחְשַׁבְתּוֹ בְּלֵאָה לֹא הָיָה רְאוּבֵן מְחַלֵּל יְצוּעֵי אָבִיו.

וּבָזֶה נָבוֹא לְבֵיאוּר הַכְּתוּבִים כַּפְתּוֹר וָפָרַח, כִּי יַעֲקֹב תְּחִלַּת דְּבָרוֹ הַטּוֹב כְּשֶׁרָצָה לְהָסִיר הַבְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן עָמַד לְנֶגֶד לְפָנָיו מַה שֶּׁהִקְדִּימוּ כִּי תּוֹלְדוֹת הָרַע בַּבָּנִים הַתְחָלָתָהּ תִּהְיֶה מֵהַמּוֹלִיד, לָזֶה חָשׁ יַעֲקֹב שֶׁיֹּאמַר רְאוּבֵן בְּלִבּוֹ כִּי יַעֲקֹב הוּא הַסּוֹבֵב לְמַעֲשֶׂה הַהוּא כְּפִי מַה שֶּׁהִקְדִּימוּ, כִּי הַמּוֹלִיד יוֹלִיד שָׂרְשִׁים בְּנֶפֶשׁ הַבֵּן אִם לְטוֹב אִם לְרַע, וּלְצַד שֶׁחֵטְא רְאוּבֵן הָיָה בִּבְחִינַת הַשְׁכִּיבָה בָּא לְהָסִיר חֶשְׁד מִמֶּנּוּ וְאָמַר **רְאוּבֵן בְּכוֹרִי אַתָּה** וְגוֹ', הִנֵּה יֵשׁ בְּעוֹבְרֵי עֲבֵרָה בִּבְחִינַת הַנִּאוּף שְׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת: א) שְׁנוֹאֲפִים וְיוֹלְדִים בָּנִים שֶׁלֹּא כַּהוֹגֶן. ב) מַזְרִיעִים בְּאִסּוּר וְאֵינוֹ מוֹלִיד בֵּן מֵאוֹתָהּ הַהַזְרָעָה, וְיֵשׁ בְּגֶדֶר זֶה כַּמָּה הַדְּרָגוֹת אוֹ שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ וְלֹא יָלַד מִמֶּנָּה מַמְזֵר, אוֹ שֶׁשֹּׁחֵת בְּזָכָר, אוֹ שֶׁשֹּׁחֵת אַרְצָה, אוֹ בְּחֵזְיוֹנוֹת לַיְלָה בִּמְקֹרֶה. ג) שֶׁמִּתְחַמֵּם הָאָדָם וְקַשְׁתּוֹ נִנְעָר בְּאֶמְצָעוּת מַחְשָׁבוֹת רָעוֹת וְכַדּוֹמֶה. וְכָל שָׁלֹשׁ אֵלֶּה הֵם מַדְרֵגַת הַתּוֹעֵב הַשָּׂנוּי בְּעֵינֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד שִׁלְשָׁתָם בְּכוֹרִי וְכֹחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי. **בְּכוֹרִי אַתָּה** שֶׁלֹּא יָלַדְתִּי בֵּן קוֹדֶם לְךָ שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ כְּתוּבָה וְקִדּוּשִׁין כִּי זֶה גַּם כֵּן מֵהַבִּלְתִּי נָכוֹן, **כֹּחִי** שֶׁלֹּא יָצָא מִמֶּנִּי זֶרַע קוֹדֶם לְךָ, **רֵאשִׁית אוֹנִי** שֶׁלֹּא נִנְעָרָה קַשְׁתִּי, הָא לָמַדְתָּ כִּי יַעֲקֹב מְשֻׁלָּל מִבְּחִינָה זוֹ שֶׁל נְאוּף בְּהֶחְלֵט.

גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי** שֶׁנּוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁיָּצָא מִיַּעֲקֹב, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא בָעַל עַל הַבְּתוּלִים, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיְתָה מִתְעַבֶּרֶת מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה, אֶלָּא הוֹצִיא בְּתוּלִים בְּאֶצְבַּע כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּפָּסֵד הַטִּפָּה. הָא לְמַדְתָּ כִּי גַּם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לֹא הִגְבִּיר תַּאֲוָה הַגּוּפִית וּמַעֲשֵׂהוּ הָיָה לְתַכְלִית דְּבַר קְדֻשָּׁה, וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לַחְשׁוֹד בְּיַעֲקֹב מִמַּעֲשֵׂה רְאוּבֵן כִּי הוּא הַסּוֹבֵב, וְזוֹ הִיא תַּכְלִית כַּוָּנָתוֹ וְלֹא לְשַׁבֵּחַ עַצְמוֹ נִתְכַּוֵּן.

וְאָמְרוֹ **יֶתֶר שְׂאֵת** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי נְטִילַת פִּי שְׁנַיִם רָמַז הוּא בְּאָמְרוֹ **בְּכוֹרִי אַתָּה**, וּסְתָם בְּכוֹר נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם. אֶלָּא הַגְּדֻלָּה וְהַכְּהֻנָּה הִיא מֵהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְלִפְעָמִים תִּתְהַפֵּךְ הַמַּעֲלָה לְמִי שֶׁרָאוּי לָהּ, וְגַם שֶׁיִּהְיֶה קָטָן לִפְנֵי בְּכוֹר. לָזֶה אָמַר וְיֵשׁ לְךָ יִתְרוֹן עוֹד לִטּוֹל הַכְּהֻנָּה וְהַמַּלְכוּת:

אוֹ יִרְצֶה כִּי לוֹ נָאֶה לִטּוֹל בְּיִתְרוֹן בְּחִינַת הַכְּהוּנָּה וּבְיִתְרוֹן בְּחִינַת הַמַּלְכוּת יוֹתֵר מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת, כִּי כָּל הַבְּכוֹרוֹת לֹא יִשְׁווּ לִבְחִינַת בְּכוֹרָתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן מֵהַטְּעָמִים שֶׁאָמַר יַעֲקֹב. **וְעַד** עַתָּה הֵרֵי הֶחְזִיק עַצְמוֹ בְּמוּשְׁלָל מִבְּחִינַת הָרַע וְהֶחְזִיק הַבְּכוֹרָה כִּי לוֹ לִרְאוּבֵן נָאֶה וְלוֹ יָאֶה, וְאַחַר כָּךְ בָּא לָתֵת טַעַם לִשְׁנֵי דְּבָרִים, בֵּין לְמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לַגְּדֻלָּה שֶׁהוּסְרָה מִמֶּנּוּ בֵּין לְמָה שֶׁנּוֹגֵעַ לִבְחִינַת מַעֲשֶׂה בִּלְהִי הָגוּן מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקֶּרַח, וְאָמַר כְּנֶגֶד מַה שֶׁנּוֹגֵעַ לַבְּכוֹרָה וּגְדֻלּוֹתֶיהָ אָמַר:

פסוק ד

פַּחַז כַּמַּיִם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַתָּה פָּחַזְתָּ לְבַלְבֵּל יְצוּעִי וְלֹא כָּבַשְׁתָּ יִצְרְךָ, אֶלָּא שֶׁמִּהַרְתָּ כְּאִישׁ הַפּוֹחֵז וְלֹא עִכַּבְתָּ עַצְמְךָ לְנַצֵּחַ נִיצוֹץ הָרַע שֶׁנִּשְׂרַשׁ בְּךָ, לָזֶה לֹא יִהְיֶה לְךָ יִתְרוֹן מִכָּל הַשְּׁלשָׁה יִתְרוֹנוֹת וְנַעֲשָׂה פְּשׁוּט.

עוֹד רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַל תּוֹתַר** שֶׁהַפְּחִיזוּת שֶׁנָּהַג לַעֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְהִי הָגוּן לֹא נָהַג לַעֲשׂוֹתוֹ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִתְרוֹן, כִּי לְעִנְיַן תְּשׁוּבָה לֹא קָדַם הוּא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב.) מִי גָּרַם לְרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה – יְהוּדָה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא הָיָה אָדָם שֶׁפָּתַח בִּתְשׁוּבָה עַד שֶׁבָּא רְאוּבֵן וְכוּ', עַד כָּאן, עִם כָּל זֶה וְדַוּי לֹא אָמַר עַד שֶׁבָּא יְהוּדָה וְאָמַר "צָדְקָה מִמֶּנִּי", בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָפַץ רְאוּבֵן וְאָמַר "אֲנִי בִּלְבַלְתִּי מִטַּת אָבִי", כָּךְ הוּבָא בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא) שֶׁכָּךְ קִבָּלָה בְּיָדָם. וּלְדִבְרֵיהֶם אֵלּוּ יֵשׁ לָנוּ לוֹמַר כִּי לְטַעַם זֶה נִתְּנָה מַלְכוּתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן לִיהוּדָה בְּעֵד גְּמַר הַהוֹדָאָה אֲשֶׁר גָּרְמוּ לִרְאוּבֵן לְהוֹדוֹת. וְהַכְּהֻנָּה שֶׁנִּתְּנָה לְלֵוִי נִרְאֶה כִּי לֹא זָכָה בָּהּ אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו אַחַר כָּךְ, כְּאָמְרוֹ (דברים לג:ח) "לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה" וְגוֹ', וְאָז הוּא שֶׁנִּתְּנָה לְלֵוִי הַכְּהֻנָּה. וְעַל כָּל פָּנִים מִימֵי יַעֲקֹב נִטְלוּ כָּל הַמַּעֲלוֹת מֵרְאוּבֵן כְּאָמְרוֹ **אַל תּוֹתַר**, וְנָתַן יַעֲקֹב שְׁתֵּי מַעֲלוֹת: אַחַת לְיוֹסֵף וְאַחַת לִיהוּדָה, וְהַשְּׁלִישִׁית תְּלוּיָה וְעוֹמֶדֶת עַד שֶׁנִּתְּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָרְאוּי לָהּ אֲשֶׁר נִסָּהוּ וְגוֹ':

וּכְנֶגֶד מַה שֶׁנּוֹגֵעַ לְמַעֲשֶׂה בִּנְיַן שִׁרְשׁוֹ אָמַר **כִּי עָלִיתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם עֲשׂוֹתְךָ כֵּן הוּא כִּי בְּעֵת שֶׁזָּרְעוּ וְעָלָה בְּבֶטֶן אִמּוֹ הָיָה בִּלְבּוּל בַּעֲלִיָּתוֹ, כִּי עָלָה בִּשְׁנֵי מִשְׁכָּבוֹת, לְאָה וְרָחֵל, אֶחָד בְּמַעֲשֶׂה וְאֶחָד בְּמַחְשָׁבָה, כִּי בְּמַעֲשֶׂה הָיְתָה לְאָה וּבְמַחְשָׁבָה חָשַׁב יַעֲקֹב כִּי הִיא רָחֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ**, וְזֶה הָיָה סִבָּה שֶׁאָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה, כִּי בְּחִינַת הָרַע

תּוֹלִיד בְּדִמּוּתָהּ, כְּשֵׁם שֶׁעָלָה בְּבִלְבּוּל כְּמוֹ כֵן בִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אָז** לְרַמֵּז כִּי לֹא עַל זְמַן שֶׁעָלָה מִשְׁכְּבֵי אָבִיו הוּא אוֹמֵר שֶׁחִלֵּל יְצוּעִי, כִּי הֵם שְׁנֵי זְמַנִּים, שֶׁזְּמַן שֶׁעָלָה מִשְׁכָּב הוּא זְמַן שֶׁעָלָה בְּבֶטֶן אִמּוֹ וּזְמַן שֶׁחִלֵּל הוּא אַחֲרֵי כֵן.

פסוק ה

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וְגוֹ'. אָמְרוֹ **אַחִים** כִּי יֶשְׁנָם בְּאַחְוָה בְּטִבְעָם וְדַעַת אַחַת שָׁוָה כְּדַעַת אַחִים, וְדָבָר זֶה לֹא יִשְׁוֶה בְּכָל אַחִים. אוֹ יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לְמַעֲשֵׂיהֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּמַעֲשֶׂה שְׁכֶם וּבְמַעֲשֶׂה יוֹסֵף, וְאָמַר שֶׁטִּבְעָם בְּתִגְבּוֹרֶת יְסוֹד הָאֵשׁ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) שָׁאוּל בְּאַחַת וְעָלְתָה לוֹ הַמְלוּכָה מִמֶּנּוּ, וְדָוִד בְּכַמָּה וְלֹא עָלְתָה לוֹ. וְהַטַּעַם הוּא לְצַד כִּי שָׁאוּל טִבְעוֹ מָזוּג וְדָוִד טִבְעוֹ חַם, כְּאָמְרוֹ (שמואל א טז:יב) "וְהוּא אַדְמוֹנִי". וַה' דָּן אֶת הָאָדָם כְּפִי הַרְכָּבָתוֹ, כִּי מִי שֶׁגּוֹבֵר בּוֹ יְסוֹד הָאֵשׁ, עִם הֱיוֹת שֶׁיִּתְעַצֵּם בְּכָל עֹצֶם הַזְּרִיזוּת בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, לֹא יִמָּלֵט מֵהַשְׁגָּיוֹן. וּבְחֶלֶק מוּעָט מֵהִתְעַצְּמוּתוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה אָדָם מָזוּג יָרְוִיחַ עַצְמוֹ מִשְּׁגִיאוֹת. וְאָמַר כִּי שִׁמְעוֹן וְלֵוִי **אַחִים** לְשׁוֹן חוֹם, וְלָזֶה קִלֵּל לְאַפָּם וְעֶבְרָתָם כִּי קָשְׁתָה, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הָאַף וְהָעֶבְרָה תִּגְדֵּל מִיסוֹד הָאֵשׁ כְּשֶׁיִּתְרַבֶּה.

וְאָמַר כִּי לְצַד שֶׁהֵם בְּתִגְבֹּרֶת הַחוֹם, לָזֶה **כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם**. וְדִמָּה מַעֲשֵׂיהֶם לִכְלֵי חָמָס, לוֹמַר כִּי לֹא יָרְשׁוּ כְּלֵיהֶם מִשֹּׁרֶשׁ נֶפֶשׁ הַמּוֹלִיד, אֶלָּא כְּלֵי חָמָס הֵם דְּבָרִים הַמּוּכָרִים לָהֶם. וּפֵרוּשׁ **מְכֵרֹתֵיהֶם** לְשׁוֹן הַכָּרָה, שֶׁלֹּא פָּעַל בָּהּ לָהֶם מֵאֲבִיהֶם אֶלָּא הַגְּבֶרֶת הָאֵשׁ, אֲבָל הֵם מֵאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה עָשׂוּ מַעֲשִׂים בִּלְתִּי נְכוֹנִים כְּמַעֲשֵׂה יוֹסֵף.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כְּלֵי חָמָס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ הַמֻּכָּר שֶׁמָּכְרוּ אֶת יוֹסֵף חָמָס מְכָרוּהוּ עַל מַה שֶּׁלֹּא נִתְחַיֵּב לָהֶם בַּדִּין. וְהֲגַם שֶׁכָּל הָאַחִים מְכָרוּהוּ, כְּשֶׁתַּשְׂכִּיל תִּרְאֶה שֶׁהֵם הָיוּ הָעִקָּר, מִתְּחִלָּה בְּבוֹאוֹ אָמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו וְגוֹ', וְאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צט,ו) שֶׁהֵם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וְהֵם שֶׁיָּעֲצוּ עָלָיו הֲרִיגָה, וְהַכֹּל הָיָה מֵהֶם, וְכֵן הוּא בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה.

פסוק ו

בְּסוֹדָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב. וְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין קט:) "בְּסוֹדָם" זֶה מַעֲשֶׂה זִמְרִי, "בִּקְהָלָם" זֶה מַעֲשֶׂה קֹרַח, "כִּי בְאַפָּם" וְגוֹ' זֶה חֲמוֹר וְאַנְשֵׁי שְׁכֶם, "וּבִרְצוֹנָם" וְגוֹ' זֶה יוֹסֵף וְכוּ' (תרגום ירושלמי), עַד כָּאן. וְדִבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ, וּכְפִי הַפְּשָׁט קָשֶׁה לָמָּה יַקְדִּים הַמְאוּחָר וְיאַחֵר מַעֲשֵׂה שְׁכֶם וְיוֹסֵף שֶׁהָיוּ רִאשׁוֹנִים. עוֹד אֵיךְ יֻצְדַּק לוֹמַר תֵּיבַת **כִּי** עַל עִנְיַן בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁאֵין לוֹ שַׁיָּכוּת עִם לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. עוֹד לָמָּה מִיַּחֵס עָוֹן זִמְרִי גַּם לְלֵוִי, וְהוּא אַדְרַבָּא הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וּבִרְצוֹנָם** לָמָּה הִזְכִּיר הָרָצוֹן בָּזֶה?

אָכֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא כִּי כָּל הַכָּתוּב יְדַבֵּר בְּמַעֲשֵׂה יוֹסֵף, וְאָמַר **בְּסוֹדָם** פֵּרוּשׁ, מֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ לִשְׂנֹאותוֹ וְהָיָה הַדָּבָר בֵּינֵיהֶם בְּסוֹד כְּשֶׁיַּעֲרִימוּ סוֹד אַל תָּבֹא נַפְשִׁי, פֵּרוּשׁ, לֹא הִסְכִּימָה נַפְשׁ שֶׁזֵּרַעְתִּי בָּהֶם לִהְיוֹת עִמָּהֶם בְּהִוָּסְדָם יַחַד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא מִכֹּחוֹ בָּא הָרַע הַהוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה.

עוֹד יִרְצֶה כִּי לֹא יֵעָנֵשׁ עַל הַדָּבָר לְצַד שֶׁעָשׂוּ בָּנָיו כָּכָה, אוֹ לְצַד שֶׁהוּא גָּרַם קִנְאָתָם בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת בְּנוֹ בֵּין הַבָּנִים. **בִּקְהָלָם** כְּשֶׁנִּקְהֲלוּ עָלָיו לְהָרְגוֹ דִּכְתִיב (בראשית לז:כ) "לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ" וְגוֹ', אַל תֵּחַד כְּבוֹדִי – לֹא יִקָּרְאוּ עַל שְׁמִי בְּנֵי יַעֲקֹב כָּל עִקָּר בְּאוֹתָהּ שָׁעָה.

עוֹד יִרְצֶה **אַל תֵּחַד** לְשׁוֹן חֶדְוָה. כָּאן רָמַז לַיְּגוֹנוֹת שֶׁעָבְרוּהוּ וְסִלּוּק הַשְּׁכִינָה מֵעָלָיו, שֶׁהוּא בְּחִינַת הַכָּבוֹד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא וישב) שֶׁמֵּעֵת שֶׁנֶּאֱבַד מִמֶּנּוּ יוֹסֵף לֹא שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה מִצַּד הָעֶצֶב וְהַיְּגוֹן. וְאָמְרוֹ **כִּי בְאַפָּם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם הַדָּבָר שֶׁאֲנִי אוֹמֵר "אַל תָּבֹא וְאַל תֵּחַד" וְגוֹ', כִּי בְּהִוָּסְדָם יַחַד לָקַחַת נֶפֶשׁ זָמְמוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **הָרְגוּ אִישׁ**, וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁלֹּא הָרָגוּהוּ, הֲרֵי הִסְכִּימוּ עַל הֲרִיגָתוֹ וְהִטִּילוּהוּ אֶל בּוֹר מָלֵא נְחָשִׁים וְגוֹ' לָמוּת שָׁם בְּכַמָּה מִינֵי מִיתוֹת.

וּבִרְצוֹנָם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ בְּעֵת שֶׁנָּח אַפָּם, אַחַר שֶׁהִשְׁלִיכוּהוּ בַּבּוֹר וְיָשְׁבוּ לֶאֱכוֹל לֶחֶם וְדִבֵּר לָהֶם יְהוּדָה דִּבְרֵי רִצּוּי וְנַחַת רוּחַ, אַף עַל פִּי כֵן עָשׂוּ רָעָה שֶׁעָקְרוּהוּ לַשּׁוֹר שֶׁהוּא יוֹסֵף, שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְרִידַת מִצְרַיִם וּמִקְרֶה רַע שֶׁל אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר נֶעֱקְרוּ מִיּוֹסֵף עֲשָׂרָה שְׁבָטִים, שֶׁהָיָה רָאוּי לֵילֵד שְׁנֵים עָשָׂר וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא שְׁנַיִם:

פסוק ז

אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לַחֵלֶק הַמְּרֻבֶּה בָּהֶם יוֹתֵר מִשְּׁעוּר הָרֶגִיל הוּא מְקֻלָּל, וְיִשָּׁאֵר בָּהֶם חֵלֶק הָרֶגִיל בְּכָל אָדָם כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר לָעוֹלָם הַבָּא עַל כְּפִיָּתוֹ לַעֲבוֹדַת ה', שֶׁאִם לֹא כֵן יֶשְׁלַל מֵהֶם בִּבְחִינָתוֹ אֹשֶׁר הַמֻּשָּׂג לָנֶצַח. וְרָאָה כִּי תִּקּוּן לְקֻלְקָלוֹ עַז הָרְתִיחָה הוּא לְחַלְּקֵם וְגוֹ', וְאָמַר "אֲחַלְּקֵם" וְגוֹ'.

פסוק ח

יְהוּדָה אַתָּה וְגוֹ' – צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אַתָּה**, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע הָיָה מְדַבֵּר, וּמַה בָּא לְמַעֵט? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר "וְיָדְךָ" וְגוֹ' וְ"יִשְׁתַּחֲווּ" וְגוֹ', כֵּיוָן שֶׁהֵם דְּבָרִים נוֹסָפִים?

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אַתָּה יוֹדוּךָ** פֵּרוּשׁ, אֵין הַשְׁרָרָה מַתְחֶלֶת לֶעָתִיד כְּדֶרֶךְ שְׁאָר בְּרָכוֹת הָאֲמוּרִים לִשְׁאָר הָאַחִים שֶׁהֵם לִזְמַנִּים רְחוֹקִים לִכְשֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ, אֶלָּא אַתָּה בְּעַצְמְךָ יוֹדוּךָ אַחֶיךָ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א ה:ב) "יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו", וּכְשֶׁיִּבָּא זְמַן שֶׁיְּדֶךָ בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ וְתִתְגַּבֵּר עַל הָאוֹיְבִים, אָז יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ

וְגוֹ' וַיְמָלִיכוּהוּ עֲלֵיהֶם, וְזֶה הָיָה בִּימֵי שָׁאוּל כְּשֶׁעָשָׂה דָּוִד הַנִּצָּחוֹן הַגָּדוֹל בְּעֶרֶךְ אוֹיְבָיו הִמְלִיכוּהוּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם:

פסוק ט

גּוּר אַרְיֵה וְגוֹ'. רַז"ל (זהר חלק א' רלז:) אָמְרוּ מַתְחִלָּה גּוּר וְאַחַר כָּךְ אַרְיֵה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר זְמַן הֱיוֹתוֹ גּוּר. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אֲמִרוֹ **מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ**. וְרַז"ל אָמְרוּ שֶׁעַל אֲמִרוֹ טָרַף טֹרַף הוּא אוֹמֵר לוֹ "בְּנִי עָלִיתָ", פֶּרוּשׁ סִלַּקְתָּ עַצְמְךָ, וּלְדִבְרֵיהֶם ז"ל תִּתְפָּרֵשׁ תֵּבַת "בְּנִי" לְמַעְלָה וּלְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: מִטֶּרֶף בְּנִי, פֶּרוּשׁ, יוֹסֵף, עָלִיתָ, גַּם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: מִטֶּרֶף שֶׁל יוֹסֵף בְּנִי, פֶּרוּשׁ, אַתָּה בְּנִי עָלִיתָ, וְאָמַר תֵּבַת "בְּנִי" לְשׁוֹן חִבָּה וְקֵרוּב הַלֵּב. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ עֲרֶב שֶׁיַּעֲקֹב חָשַׁדּוֹ לִיהוּדָה לוֹמַר עַתָּה עָלָיו שֶׁעָלָה מֵהַחֲשָׁד, וְהַדַּעַת נוֹתֶנֶת כִּי מֵעוֹלָם לֹא עָלָה עַל דַּעַת יַעֲקֹב שֶׁאַחִים יִשְׁלְחוּ יָד בְּיוֹסֵף לַחְשֹׁד אֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁדִּבְרֵי רַז"ל הֵם דִּבְרֵי קַבָּלָה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אֲמִרוֹ **כָּרַע רָבַץ** וְגוֹ' **מִי יְקִימֶנּוּ**, כִּי מִלְּבַד שֶׁאֵין מַשְׂמָעוּת לְפַשְׁטִיּוּת הַדְּבָרִים, לָמָּה דִּבֵּר לְשׁוֹן נִסְתָּר וְשִׁנָּה מִסֵּדֶר שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בּוֹ בְּדֶרֶךְ נוֹכַח, כְּאָמְרוֹ "אַתָּה יוֹדוּךָ וְגוֹ' בְּנֵי עָלִיתָ":

אָכֵן יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי הַקְּדִמָּה אַחַת זָכָה וּבָרָה אֲשֶׁר הָאִירָה עֵינֵינוּ בִּדְבָרִים נֶחְמָדִים מֵאוֹר תּוֹרָתֵנוּ, וְהוּא כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן הוּא אִילָן שֶׁבּוֹ הָיוּ תְּלוּיִים כָּל הַנְּשָׁמוֹת שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה שֶׁיָּצְאוּ לָעוֹלָם מִיּוֹם הֱיוֹת עוֹלָם וַאֲשֶׁר עֲתִידִין לָצֵאת, וּכְשֶׁחָטָא אָדָם שָׁלַט חֵלֶק הָרַע וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבְי לְאֵין מִסְפָּר, וְדָרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר אֲנַשֵּׁי אֱמֶת מֶה עָצְמוּ הַשְּׁבוּיִים מֵהַקְּדֻשָּׁה בַּקְלָפָּה, וְהֵן עַם ה' מִשְׁתַּדְּלִים מִיּוֹם הֱיוֹתָם לְבָרֵר וּלְהוֹצִיא בָּלָעוֹ מִפִּיו, וְהוֹלְכִים וּמְבָרְרִים וּמוֹצִיאִים מְיֻדּוֹ בְּאֶמְצָעוּת מְקוֹר הַקְּדֻשָּׁה אֲשֶׁר נָטַע ה' בְּתוֹכֵנוּ הִיא הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות. גַּם לִפְעָמִים בְּאֶמְצָעוּת דְּבֵקוּת הַנֶּפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה בְּנֶפֶשׁ הַטֻּמְאָה לְאוֹנְסָהּ תּוֹצִיא נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, וְהוּא סוֹד (בראשית לג:ג) "וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב", שֶׁשָּׁאֲבָה נֶפֶשׁ דִּינָה הַקְּדֻשָּׁה לְנֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה מִנַּהּ שֶׁהָיְתָה נְתוּנָה תּוֹךְ שְׁכֶם, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת יעקב) כִּי הוּא נֶפֶשׁ רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן. וְהוּא רֶמֶז רַחֲב"ת יָדִים.

וְלִפְעָמִים תֵּצֵא הַנֶּפֶשׁ מֵעַצְמָהּ לְעוֹלָם לְצַד הַשִּׁרְצַת נַפְשׁוֹת הַקְּלִפָּה בְּעוֹלָם תֵּצֵא גַּם הִיא, וּבְצֵאתָהּ תִּהְיֶה מֻבְדֶּלֶת מֵאוֹצַר הַקְּלִפָּה טֻבְעָהּ, וּתְאַוֶּה לְלֶכֶת בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב, וְהוּא סוֹד נִשְׁמַת הַגֵּרִים הַמִּתְגַּיְּרִים מֵעַצְמָם וְחוֹשְׁקִים לְהִסְתּוֹפֵף בְּצֵל הַקְּדֻשָּׁה. וּבִכְלַל דָּבָר זֶה גַּם כֵּן בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר מְגֻנֶּה בְּיוֹתֵר יִבְחַר הַשַּׂבַּאי שֶׁהוּא אָדָם בְּלִיַּעַל לְהוֹצִיא נֶפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה שֶׁשָּׁבוּיָה בְּיָדוֹ בִּמְקוֹם קְלִפָּה שֶׁהִיא בְּחִינַת הָעֲוֹן שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר מְגֻנֶּה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה יָצְתָה מִזְּנוּת אָב וּבִתּוֹ, וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית. וְתַבְחִין לְדַעַת כִּי רוּת שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנָּה שַׁלְשֶׁלֶת מַלְכוּת בֵּית דָּוִד הָיְתָה מִמּוֹאָב, שֶׁהִיא בַּעֲלַת עֲבֵרָה בַּחֲצִיפוּת יוֹתֵר וּמַעֲשֶׂיהָ

מוֹכִיחוֹת עָלֶיהָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא לח:), וְנַעֲמָה יָצְתָה מֵעַמּוֹן, שֶׁלֹּא הָיְתָה הֶעָוֹן מְזֹהָם כַּאֲחוֹתָהּ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי אִם הָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה לוֹט אָדָם אַחֵר לֹא הָיוּ יוֹצְאִים בְּאֶמְצָעוּתוֹ שְׁתֵּי פְּרִידוֹת הַטּוֹבוֹת, אֶלָּא לְצַד לוֹט שֶׁהָיָה גָּדוֹל בִּבְחִינָתוֹ כִּי גַּם בְּחִינַת הָרַע יֵשׁ בָּהּ הַדְרָגוֹת גְּדוֹלוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ כְּפִי בְּחִינָתָהּ. וְצֵא וּלְמַד מֵהָאֵמוֹת שֶׁהֵם עַנְפֵי הַקְּלִפָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מְלָכִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים קְטַנֵּי הָעֵרֶךְ וְשָׂרִים וְגוֹ'. וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מט:) בְּעִקְּבוֹת מְשִׁיחָא, כַּוָּנָתָם בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁאָנוּ מְבָרְרִים כָּל תְּפִיסַת הַקְּלִפָּה מֵהַקְּדֻשָּׁה, כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַבֵּרוּר לְסוֹף דָּבָר שֶׁהוּא הֶעָקֵב, וְכֵנוּ הַתַּכְלִית לָעֲקֵבִים כִּי הוּא סוֹף אֲבָרֵי הָאָדָם, וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי בַּזְּמַנִּים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְבָּרְרִים מֵהַקְּלִפָּה נְפָשׁוֹת גְּדוֹלוֹת, וְצֵא וּלְמַד הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים אֲבִינוּ וַעֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ הוּא אַבְרָהָם גֵּר צֶדֶק רִאשׁוֹן שֶׁבַּגֵּרִים וְשָׂרָה אִמֵּנוּ וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה, וּבְדוֹרוֹת אַחֲרוֹנִים שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן אוּנְקְלוֹס הַגֵּר. וְהֵן הַיּוֹם הֲגַם שֶׁמִּתְגַּיְּרִים, לִהְיוֹת שֶׁפָּפוּ תַּמּוּ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה מִתּוֹךְ הַקְּלִפָּה וְלֹא נִשְׁאֲרוּ כִּי אִם בָּעֲקֵבוֹת, גַּם כֹּחַ הַמְבָרֵר בַּבְּחִינָה עַצְמָהּ קְטַנָּה, וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּזֹּהַר (חלק א' רנח.) דְּנָנְעוּ רַגְלַיִן בְּרַגְלַיִן, כִּי כָּל בְּחִינָה תְּבָרֵר בְּחִינָתָהּ.

וְעַל פִּי הַקְּדָמָה זוֹ תִּשְׂכִּיל עֻצַּת ה' אֲשֶׁר יָעַץ עַל יְהוּדָה, וְשִׁלַּח מַלְאָךְ וְהִכְרִיחוֹ לָבֹא אֶל הַקְּדֻשָּׁה (בראשית רבה פרק פ"ד), כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹת הַדָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן עַל פִּי הַתּוֹרָה לִשְׁכַּב אֶת כַּלָּתוֹ, וּבְאֶמְצָעוּת הֱיוֹת יְהוּדָה אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר, נֶעֱלַם דְּבַר אִסּוּר מִמֶּנּוּ וְלֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִיא. וּבָזֶה הוֹצִיא מִמְּקוֹר הַטֻּמְאָה עָנָף מָפְלָא שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה – פֶּרֶץ וָזָרַח, שֶׁהָיוּ שְׁבוּיִים בִּבְחִינַת הָרַע וְהָיָה אָדָם בְּלִי־עַל רוֹבֵץ עֲלֵיהֶם לְצַד גּוֹדֶל מַעֲלָתָם. וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה צַדִּיקִים יָצְאוּ מֵהֶם וְשַׁלְשֶׁלֶת הַמְּלוּכָה שֶׁל בֵּית דָּוִד. וְזוֹלַת יְהוּדָה שֶׁהוּא בְּחִינַת הַמְּלוּכָה לֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל לְהוֹצִיאָם מִיָּדוֹ. גַּם זוֹלַת דְּמְיוֹן מַעֲשֶׂה הָרַע כִּי יָבֹא אֶל כַּלָּתוֹ אֵין מְצִיאוּת לְהוֹצִיאָם, וּבְאֶמְצָעוּת דְּמְיוֹן הָרַע הֲרֵי זֶה נִכְנָס לְמִדּוֹר הָרַע וְהוֹצִיא שָׁלָל רָב.

וְהֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה**, פֶּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה קוֹדֶם מַעֲשֶׂה תָּמָר הוּא גּוּר, וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ "אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", מִלְּבַד מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹ. כְּפִי זֶה יִתְבָּאֵר עוֹד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אַתָּה יוֹדוּךָ**, פֶּרוּשׁ, לֹא הָיָה לְךָ אֶלָּא גְּדֻלַּת עַצְמְךָ שֶׁיִּהְיוּ אַחֶיךָ כְּפוּפִים לָךְ, אֲבָל לֹא הָיְתָה מִדָּה זוֹ נוֹהֶגֶת לְדוֹרוֹת. וְצֵא וּלְמַד מַה גְּדֻלָּה הָיְתָה לְבָנָיו לְבַד פֶּרֶץ וְזָרַח שֶׁבָּאוּ מִמַּעֲשֶׂה הָרִשְׁת אֲשֶׁר פָּרְשׂ אֱלֹהִים, וּלְבַסּוֹף אַרְיֵה שֶׁנִּתְגַּבֵּר וְנִתְעַלָּה. וּפֵרֵשׁ מִנַּיִן זָכָה לְעָלוֹת מַעֲלָה זוֹ, וְאָמַר **מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ**, פֶּרוּשׁ, מֵאוֹתוֹ טֶרֶף אָדָם שֶׁטָּרַף בִּחִינַת הָרַע מֵאָדָם הָרִאשׁוֹן נְשָׁמוֹת הַמַּפָּלָאוֹת, וּבְאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה תָּמָר הִרְוַחְתָּ אוֹתָם, מִזֶּה הָיְתָה עֲלִיָּתְךָ וְקִנְיָתְךָ בָּנִים שֶׁמַּלְכוּתָם מַלְכוּת עוֹלָמִים, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה בְּעַנְפֵי נִשְׁמָתְךָ גְּדֻלָּה לְדוֹרוֹת אֶלָּא לְךָ לְבַדְּךָ.

וְאָמְרוּ **כָּרַע רָבַץ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי אוֹתוֹ הַטָּרָף שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיְתָה עֲלִיָּתוֹ, כָּרַע רָבַץ עָלָיו אוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית ד:ז) "לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ", וְלֹא הָיָה לוֹ מְצִיאוּת לְהָקִימוֹ מֵעָלָיו וּלְהוֹצִיאוֹ מִמֶּנּוּ הָאֶבֶן יְקָרָה.

וְרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַרְיֵה וְלָבִיא**, כִּי בְּחִינָה שֶׁתְּקָפָה בַּנֶּפֶשׁ, הֲלֹא הִיא בְּחִינַת אֲרִי, וְלָזֶה צָרִיךְ בְּחִינַת אֲרִי שֶׁבַּקְּדוּשָּׁה שֶׁהוּא יְהוּדָה לְהָקִימוֹ וּלְהוֹצִיאֵהוּ מִתַּחַת יָדוֹ. וּמֵעַתָּה לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה לְעוֹלָם, מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים, כִּי קִנְיָה יְסוֹד הַמְּלוּכָה עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה שֶׁאֵלָיו אָנוּ מְקַוִּים יוֹם יוֹם, צַפִּינוּ לִישׁוּעָה.

פסוק יא

אֹסְרִי לַגֶּפֶן וְגוֹ'. הֵן רַבּוּ מְפָרְשֵׁי כָּתוּב זֶה, וְכֻלָּן דֶּרֶךְ דְּרָשׁ דָּרְשׁוּ. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן עוֹד לוֹמַר עַל בִּיאַת מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ הָאָמוּר בְּסָמוּךְ "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה" וְגוֹ'. וְאָמַר "וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים" שֶׁאֵלָיו עַמִּים יִדְרְשׁוּ. אָמַר שֶׁיֵּאָסֵר בְּמַאֲסָר וּבְתִפְיסָה לִפְנֵי הַגֶּפֶן, שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְגֶפֶן, דִּכְתִיב (תהילים פ:ט) "גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ", "אֲסֹר לִפְנֵיהֶם עִירָה, פֵּרוּשׁ כָּל הָאֻמּוֹת הַנִּמְשָׁלִים לַחֲמוֹר, דִּכְתִיב (יחזקאל כג:כ) "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם", וְכֵן דָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין סח.) בְּפָסוּק "עִם הַחֲמוֹר" – עִם הַמְּשׁוּלִים לַחֲמוֹר. "וְלַשּׂוֹרֵקָה", פֵּרוּשׁ, לִפְנֵי עָנָף אֶחָד מֵהַגֶּפֶן הַנִּקְרָא שׂוֹרֵק, "אֲסֹר גַּם כֵּן בְּנֵי אֲתוֹנוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר עִיר וְאָתוֹן לְצַד שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינַת הַקְּלִפָּה שֶׁהִיא שׁוֹרֶשׁ נַפְשׁוֹת הָאֻמּוֹת בְּחִינַת זָכָר וּנְקֵבָה, וְלִבְחִינַת זָכָר יִקָּרֵא עַיִר וְלִבְחִינַת נְקֵבָה יִקָּרֵא אָתוֹן. וְאָמַר כְּנֶגֶד הַגֶּפֶן שֶׁהוּא כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל "אֹסְרִי עִירָה" שֶׁהוּא בְּחִינַת הַזָּכָר שֶׁהוּא תֹּקֶף הָאֻמּוֹת, וּכְנֶגֶד עָנָף אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אָמַר "אֲתוֹנוֹ", לוֹמַר לְצַד בְּחִינַת הַנְּקֵבָה לֹא יִצְטָרֵךְ לְכָל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת עָנָף אֶחָד דַּי.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בִּשְׁתֵּי הַגְּאֻלּוֹת הַמְּפֻרְסָמוֹת: הָאַחַת הִיא שֶׁל מִצְרַיִם, וְהַשְּׁנִיָּה הִיא גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. כְּנֶגֶד גְּאֻלָּה הָרִאשׁוֹנָה אָמַר **אֹסְרִי לַגֶּפֶן**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ" (תהלים פ:ט), שֶׁאָז כָּפָה ה' לִפְנֵיהֶם בְּחִינָה אַחַת הַנִּקְרֵאת עַיִר וְהוּכְנַע לִפְנֵי הַגֶּפֶן. וּכְנֶגֶד גְּאֻלָּה הַשְּׁנִיָּה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם שֶׁתִּהְיֶה בְּיָמֵינוּ אָמַר **וְלַשּׂוֹרֵקָה**, פֵּרוּשׁ בְּעֵת אֲשֶׁר יִשְׂרֹק ה' דִּכְתִיב (זכריה י:ח) "אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם", אָז "בְּנֵי אֲתוֹנוֹ", אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר כָּל בְּחִינַת הָאֻמּוֹת, כִּי בִּיצִיאַת מִצְרַיִם לֹא הִכְנִיעַ ה' לִפְנֵיהֶם אֶלָּא רֹאשׁ אֻמּוֹת שֶׁהֵם מִצְרַיִם וּכְנַעַן שֶׁהֵם שִׁבְעָה עַמְמִין, שֶׁהֵם הָיוּ רֹאשׁ וְתִגְבֹּרֶת לְכָל הָאֻמּוֹת, אֲבָל שִׁבְעִים אֻמּוֹת לֹא הוּכְנְעוּ וְלֹא נִתְּנוּ לָהֶם, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם לֹא יַנִּיחַ מֵהָאֻמּוֹת אֲפָה גְּדוֹלָה אוֹ קְטַנָּה שֶׁלֹּא תִּנָּתֵן לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּנֵי אֲתֹנוֹ**, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד עִירָה אֶלָּא גַּם בְּנֵי אֲתֹנוֹ.

וְאוּלַי נוֹכַל לוֹמַר עוֹד עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (פנחס רלא:) כִּי בְּסִטְרָא אָחֳרָא הַנְּקֵבָה הִיא יוֹתֵר חֲזָקָה מֵהַזָּכָר, כִּי הַזָּכָר נוֹטֵל יוֹתֶרֶת שֶׁלָּהּ וְנִקְרָא יוֹתֶרֶת הַכָּבֵד (ויקרא ט:י, ויקרא ג:טו), וְכַדָּבָר הַזֶּה. וּבְחִזָּיוֹן הֶרְאוּנִי בַּחֲלוֹם שֶׁהֶאֱבַקְתִּי בְּמַלְחָמָה עִם הַזָּכָר וַיְהִי נֶקֶל בְּעֵינַי לְהַכְנִיעוֹ וְהִפַּלְתִּי אוֹתוֹ בְּכֹחִי, וְלַנְּקֵבָה נִתְאַמַּצְתִּי בְּכָל כֹּחִי כַּמָּה פְּעָמִים וְאַחַר כַּמָּה טְרָחוֹת יָכֹלְתִּי לְהַשְׁלִיכָהּ כַּמָּה מַעֲלוֹת לְמַטָּה לָאָרֶץ, אַךְ לֹא כְּבַעְלָהּ הַזָּכָר. וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה "וְלַשּׁוֹרֵקָה" – עֵת אֲשֶׁר יִשְׂרֹק ה' וִיקַבְּצֵם, "בְּנֵי אֲתֹנוֹ" – אוֹתָם שֶׁבָּאִים מִכֹּחַ הַנְּקֵבָה, גַּם אוֹתָם יֶאֱסֹר ה' לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ שֶׁאָנוּ מְחַלְּקִים דִּבְרֵי הַכָּתוּב, חֵלֶק בִּימֵי מֹשֶׁה וְחֵלֶק בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ, כִּי הֲלֹא יָדַעְתָּ דִּבְרֵי הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (חלק ב' קכ.) כִּי מֹשֶׁה הוּא הַגּוֹאֵל אֲשֶׁר גָּאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ, הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ וְיָשִׁיב בָּנִים לִגְבוּלָם, דִּכְתִיב (קהלת א:ט) "מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה" רָאשֵׁי תֵּבוֹת מֹשֶׁה. וְלֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ דָּבָר זֶה בְּאָמְרְךָ הֲלֹא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה מִזַּרְעוֹ שֶׁל דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְיֵשׁ אוֹמְרִים (סנהדרין צח:) דָּוִד עַצְמוֹ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, דִּכְתִיב (יחזקאל לז:כד) "וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם" כְּמַשְׁמָעוֹ, וְאִם כֵּן הֵיאַךְ אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁהוּא מֹשֶׁה הַבָּא מִשֵּׁבֶט לֵוִי?

יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי בְּחִינַת נִשְׁמַת מֹשֶׁה, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הִיא כְּלוּלָה מִשְּׁנַיִם עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי כָל הַשִּׁשִּׁים רִבּוֹא הָיוּ עֲנָפֶיהָ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וַעֲנַף שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּוִד בְּמֹשֶׁה הוּא. וְלָזֶה תִּמְצָאֵנוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר שֶׁהָיָה מֶלֶךְ וְכֹהֵן וְלֵוִי וְנָבִיא וְחָכָם וְגִבּוֹר, שֶׁהָיָה כּוֹלֵל כָּל הָעֲנָפִים שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה. וּלְעָתִיד לָבֹא תִּתְגַּלֶּה בָּעוֹלָם שֹׂרֶשׁ הַמַּלְכוּת שֶׁבְּמֹשֶׁה, שֶׁהוּא עַצְמוֹ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, וְהוּא דָּוִד, וְהוּא יִנּוֹן וְשִׁילֹה.

כִּבֵּס בַּיַּיִן וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חדש פרשת בראשית) כִּי גָּלוּת רְבִיעִית שֶׁבּוֹ יִגָּלֶה הַגּוֹאֵל הֶעָצוּם צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה בְּיַד יִשְׂרָאֵל מְצוּת עֵסֶק הַתּוֹרָה, וְזוּלַת זֶה יִתְעַכֵּב מְבוֹא. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ **כִּבֵּס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי כֹּחוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַמְצֻפֶּה שִׁילֹה שְׁמוֹ הוּא בְּחִינַת עֵסֶק הַתּוֹרָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ יִשְׂרָאֵל בְּיֵינָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּפָסוּק (שיר השירים רבה פ"ב) "הֱבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן", וְאָמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּתָהּ יִהְיֶה לְבוּשׁוֹ, שֶׁהוּא כִּנּוּי לַמַּלְכוּת, נִכּוֹן אֵלָיו לְלָבְשׁוֹ.

וְאָמְרוֹ **וּבְדַם עֲנָבִים** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אִם יַגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה וְלֹא יִמָּצֵא יַיִן, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין בָּנוּ תוֹרָה, תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה בְּאֶמְצָעוּת עֹל וְתִקּוּף הַגָּלוּת אֲשֶׁר יָצְרוּ הָאֻמּוֹת לְיִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צז:) כִּי כְּשֶׁיִּגִּיעַ קֵץ הַנֶּחְתָּם וְלֹא יִהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל זְכוּת לְגָאֳלָם, יַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ קָשֶׁה כְּהָמָן וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְדַם עֲנָבִים**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיִּסּוּרִין יִזְדַּכּוּ

הַנִּפְשׁוֹת וְיִתְבָּרְרוּ נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה כְּדֶרֶךְ שֶׁיִּתְבָּרְרוּ בְּאֶמְצָעוּת בְּחִינַת הַתּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁזּוֹ מְלַאכְתּוֹ נָאָה וְזוֹ מְלַאכְתּוֹ בִּלְתִּי נָאָה.

וְאָמְרוֹ **עֲנָבִים**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיְסוּרִין תִּגְמֹר הֲכָנָתָהּ כְּנִגְמַר בְּשׁוּל פְּרִי הַגֶּפֶן שֶׁהֵם הָעֲנָבִים. וְגַם רָמַז כִּי לֹא יִשְׁלְטוּ הָאֻמּוֹת לִשְׁפֹּךְ דָּם לְזֹמֶר אִילָן אוֹ עָנָף אוֹ אֶשְׁכּוֹל, אֶלָּא עֲנָבִים, פֵּרוּשׁ גַּרְגְּרִין.

וְאָמַר **סוּתֹה** לְרָמֹז מַדְרֵגָה קְטַנָּה לְמַטָּה מֵהַכְּסוּת, כִּי הַסּוּת יְרִצֶה לְשׁוֹן כְּסוּי הַהֶכְרֵחִי לְשׁוֹן מַסָּוֶה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי הַפֵּרוּשׁ גָּדוֹל יִהְיֶה בֵּין אִם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות, אָז יִגָּלֶה בְּגִלּוּי מַלְכוּת עֶלְיוֹן, לְתִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הַנְּקֻמָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל, יִהְיֶה בִּבְחִינַת עָנִי וְרוֹכֵב וְגוֹ'.

פסוק יב

חַכְלִילִי עֵינַיִם וְגוֹ'. יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ס"ח:ז') "מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פ"ג) בְּכִי וְשִׁירוֹת – בְּכִי לְמִצְרַיִם וְשִׁירוֹת לְיִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **חַכְלִילִי עֵינַיִם** לְשׁוֹן אַדְמִימוּת שֶׁהוּא עִנְיַן הַדִּינִים, שֶׁכָּל הָאַדְמִימוּת יוֹרֶה עַל עוֹצֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי דָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ. וְאָמַר **מִיַּיִן** פֵּרוּשׁ מִמְּקוֹר הַדִּין שֶׁהוּא הַיַּיִן. אוֹ יְרֻמּוּז סִבַּת הַנְּקֻמָה הִיא מִיַּיִן, פֵּרוּשׁ מִצַּד מַה שֶּׁחָבְלוּ וּפָשְׁעוּ בְּנֵי תּוֹרָה מִלְּלְמוֹד, לִבִּי לִבִּי עַל דָּבָר זֶה, מֵעֵי מֵעַי עַל אֲשֶׁר מָנְעוּ בְּנֵי עֻוְלָה אוֹתָנוּ מֵעֲסוֹק בְּתוֹרַת אֵל חַי, וְעַל זֶה יִנְקוֹם נָקוֹם בְּהִתְעוֹרְרוּת תִּגְבּוֹרֶת הַדִּינִים. וּבַזְּמַן עַצְמוֹ **וּלְבָן שִׁנַּיִם מֵחָלָב** יַרְאֶה לָנוּ לוֹבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב, וְאוּלַי שֶׁיְּרְמוֹז בְּאָמְרוֹ "וּלְבָן" עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁקְּרָאוֹ ה' בֵּן, דִּכְתִיב (ירמיהו ל"א:כ') "הֲבֵן יַקִּיר לִי". וְאָמְרוֹ **מֵחָלָב** הוּא בְּחִינַת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים אֲשֶׁר יְעוֹרֵר עָלֵינוּ אָבִינוּ הַזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁהוּא נוֹקֵם נָקָם, וְהוּא אָמְרוֹ (מיכה ז':ט"ו) "כִּימֵי צֵאתְךָ" וְגוֹ', כְּשֵׁם שֶׁאָז הָיָה בְּכִי וְשִׁירוֹת כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

פסוק יד

יִשָּׂשכָר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **חֲמוֹר גָּרֶם** פֵּרוּשׁ, יְצִיאַת אִמּוֹ עַל יְדֵי שֶׁנֶּעֱר הַחֲמוֹר (נדה לא.), זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁיִּשָּׂשכָר רוֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפָּתַיִם וְאֵינוֹ מְיֻשָּׁב תָּמִיד בִּמְקוֹמוֹ, וְהוּא טַעַם שֶׁבָּנֵי תוֹרָה שֶׁהֵם עַנְפֵי יִשָּׂשכָר יְסוֹבְבוּ מֵעִיר לְעִיר, כִּי הַמַּעֲשֶׂה הַבִּלְתִּי נָכוֹן יוֹלִיד עֲנָפָיו, וְהִיא לֵאָה עָשְׂתָה דָּבָר שֶׁהוּא לְמַרְאִית הָעַיִן חוּץ מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר, גַּם הַיּוֹצֵא מִמֶּנָּה יִמְצָאֵהוּ כְּדֶרֶךְ זֶה, וְאַף עַל פִּי כֵן חֻפְּצִים בַּעֲמָלָהּ שֶׁל תּוֹרָה בְּנוֹעַם.

וַיַּרְא מְנוּחָה כִּי טוֹב. פֵּרוּשׁ מְנוּחָה הָעֶלְיוֹנָה, "כִּי טוֹב", פֵּרוּשׁ, בְּהַבִּיט וּבְהִתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּכָל הַנָּאוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה הַנִּרְגָּשׁוֹת, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר תַּאֲוַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה, אֵין הָעֲרֵבוּת שֶׁל אוֹתוֹ דָּבָר צוֹדֵק מִצַּד עַצְמוֹ אֶלָּא מִצַּד הַגּוּף אֲשֶׁר הוּא כְּלִי רֵיקָם שֶׁעוֹמֵד לְמַלְאוֹת,

שֶׁכֵּן הִטְבִּיעַ בּוֹ הַיּוֹצֵר שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְעַכֵּב רֵיקָם כְּלָל. וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאָדָם שָׂבֵעַ, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִקַּח עֲרֵבוּת לַמַּאֲכָל הַהוּא אֲשֶׁר נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשׁוֹ אֵלָיו בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עַצְמָהּ קוֹדֶם שֶׁמֹּלֵא כְּרֵסוֹ, אֶלָּא שֶׁמּוֹאֵס בּוֹ כְּמוֹאֵס בָּרַע. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי כג:ח): "פִּתְּךָ אָכַלְתָּ תְּקִיאֶנָּה" – פֵּרוּשׁ, הַפַּת שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה אִם אָכַלְתָּ אוֹתוֹ, אַחַר כָּךְ תְּקִיאֶנּוּ, כִּי תִּמְאַס מֵהַכְנִיסוֹ לְתוֹךְ פִּיךָ. גַּם בְּדָבָר אֲשֶׁר יַחְשֹׁק בּוֹ הָאָדָם לְמַרְאִית הָעַיִן וְיִתְאָו לִבְרִיָּה נְעִימָה, כַּאֲשֶׁר יַחְקֹר בְּטִיב הַחֲקִירָה יִרְאֶה שֶׁאוֹתוֹ יוֹפִי וּנְעִימוּת אֵינוֹ אֶלָּא מַרְאֵה הִיּוּלִי, כִּי בְּהִתְבּוֹנֵן הָאָדָם בַּבָּשָׂר וּבְעוֹר אֲשֶׁר מֵהֶם בָּנוּי כָּל יוֹפִי וְתֹאַר בָּאָדָם, יִרְאֶה וְיַשְׂכִּיל בְּהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם כִּי אֵין בָּהֶם נְעִימוּת, וְיִתְמָאֵס בִּבְשַׂר אָדָם מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, וְאֵין הַכֹּל אֶלָּא דְּמְיוֹן. אֲבָל הַטּוֹב הָאֲמִתִּי וְהַנְּעִימוּת הַצּוֹדֵק הוּא שֶׁל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן. וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא מְנוּחָה כִּי טוֹב** – פֵּרוּשׁ, הָעוֹלָם שֶׁנִּקְרָא מְנוּחָה שֶׁהִיא טוֹבָה, לִשְׁלֹל הַטּוֹב הַנִּדְמֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה כַּנִּזְכָּר, **וְאֶת הָאָרֶץ כִּי נָעֲמָה** כְּפִי הָאֱמֶת.

וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל צַעַר הָעוֹלָם הַזֶּה, **וַיְהִי לְמַס** פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה הוּא עַצְמוֹ מַס עוֹבֵד, פֵּרוּשׁ שֶׁפִּנָּה עַצְמוֹ לַעֲבוֹד ה', וְעָשָׂה עַצְמוֹ כְּמַס הַנִּתָּן, כֵּן נָתַן עַצְמוֹ לִהְיוֹת עוֹבֵד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ הָעֲרֵבָה וְהַנְּעִימָה.

עוֹד יִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיְהִי לְמַס עוֹבֵד**, שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים יַעֲלוּ לוֹ מַס לְפַרְנָסָתוֹ וְיַעַבְדוּהוּ לְבֶן תּוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לְיִשָּׂשכָר עַצְמוֹ שֶׁהָיָה זְבוּלֵן עוֹבֵד אוֹתוֹ, וְכֵן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר (בראשית מט:יג).

פסוק טז

דָּן יָדִין וְגוֹ'. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁאָמַר שִׁמְשׁוֹן (שופטים טז:ל) "תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים", לָזֶה אָמַר יַעֲקֹב כִּי יֶשְׁנוֹ בְּגֶדֶר עִם שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל הַמְיֻחָדִים לְמַעְלָה בְּאֵין הֶפְרֵשׁ, וְלֹא יִגָּרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, כְּאֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁבְּכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי כָל הַשְּׁבָטִים הָיוּ בָהֶם שׁוֹפְטִים לְיִשְׂרָאֵל:

פסוק יט

גָּד גְּדוּד וְגוֹ'. מַבְלִיעַ בִּרְכָתוֹ בְּשִׁמּוֹ, וּפֵרוּשׁ "גָּד" לְשׁוֹן גְּדוּד, פֵּרוּשׁ מַחֲנֶה, וּלְשׁוֹן גְּדֵיָה, וּלְשׁוֹן מְשִׁיכָה, וּלְשׁוֹן הֶיקֵף, שֶׁכֻּלָּם בְּמַשְׁמָעוּת "גָּד", וְעַיֵּן בְּעָרוּךְ בְּפֵרוּשׁ תֵּבַת "גָּד". וְאָמַר **גָּד גְּדוּד** אוֹבְיו יְסוֹבְבוּהוּ עַל גְּדוֹתָיו, **וְהוּא יָגֻד** פֵּרוּשׁ יִכְרֹת אוֹתָם, "עָקֵב" פֵּרוּשׁ עַד כַּלֵּה. עוֹד יִרְצֶה **גָּדוּד** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מַחֲנֶה שֶׁיִּתְרַבּוּ גְּדוּדָיו וְיִהְיֶה מַחֲנֵהוּ מָשׁוּךְ וְהוֹלֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ "יְגוּדֶנּוּ", וְאָמְרוֹ **וְהוּא יָגֻד** פֵּרוּשׁ יַקִּיף לְכָל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְיִלָּחֵם בַּעֲדָם. "עָקֵב" פֵּרוּשׁ עַד שֶׁיִּנָּחֲלוּ כָּל נַחֲלָתָם (במדבר לב:לב).

פסוק כ

מֵאָשֵׁר שְׁמַנָּה וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי הַשֶּׁנָה זוֹ מֵאֶמְצָעוּתוֹ הִשִּׂיג אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ "מֵאָשֵׁר" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מִצַּדּוֹ אוֹ מִצַּד זְכוּתוֹ אוֹ מִצַּד הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ.

פסוק כב

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף. טַעַם הַכֶּפֶל הוּא לוֹמַר כִּי לִשְׁנֵי צְדָדִין רָאוּי הוּא לִפְרוֹת: הָאֶחָד לְצַד מַה שֶּׁהוּא יוֹסֵף, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו:) רָאוּי הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְהַשֵּׁנִי "בֵּן פֹּרָת עָלַי עָיִן" עַל אֲשֶׁר לֹא זָנָה אַחֲרֵי עֵינָיו.

וְאָמְרוֹ **בָּנוֹת צָעֲדָה** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאֵשֶׁת פּוֹטִיפַר קָרְאָה כָּל נְשֵׁי הַשָּׂרִים וְהַגְּדוֹלִים וְהִכְנִיסָה יוֹסֵף לִשְׁרֵת לִפְנֵיהֶם, וְקִבּוּצָם וְהֶקְפָּם הָיָה כְּאֶצְעָדָה זוֹ, **עָלַי שׁוּר** כְּדַי לְהַבִּיט בּוֹ. אַף עַל פִּי כֵן רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעִידָה עָלָיו שֶׁלֹּא הִבִּיט אָוֶן, וּכְשֵׁם שֶׁהוּא לֹא הִסְתַּכֵּל בָּהֶם כְּמוֹ כֵן לֹא תִשְׁלוֹט עַיִן הָרַע בּוֹ.

פסוק כג

וַיְמָרְרוּהוּ וָרֹבּוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מִתְּחִלָּה חָשְׁבוּ לְהָרְגוֹ, דִּכְתִיב (בראשית ל"ז:כ') "וְלִכּוּ וְנַהַרְגֵהוּ", אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספר הישר פרשת וישב) כִּי קוֹדֶם שֶׁהִשְׁלִיכוּהוּ לַבּוֹר כְּשֶׁהִפְשִׁיטוּהוּ חָבְלוּ בּוֹ כַּמָּה חֲבָלוֹת וְהֵצֵרוּ לוֹ, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיְמָרְרוּהוּ**, וְאַחַר כָּךְ נִתְיָעֲצוּ עָלָיו לְהַשְׁלִיכוֹ לַבּוֹר וּלְמָכְרוֹ לְנָכְרִים, וּכְנֶגֶד חֻלּוּקוֹת אֵלּוּ אָמַר **וָרֹבּוּ**, פֵּרוּשׁ, הִרְבּוּ לְהָצֵר.

וַיִּשְׁטְמוּהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים. הִיא אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר וְחַבְרוֹתֶיהָ הַמְסוּבּוֹת בְּמִסְבָּתָהּ, שֶׁבִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ חִצָּיו, שֶׁהוּא זֶרַע הַיְוֹרֶה כַּחֵץ.

אוֹ אוּלַי יְכַוֵּן כָּל הַכָּתוּב עַל פְּרָט זֶה – **וַיְמָרְרוּהוּ** הֵם בְּחִינַת הָרַע הַמְפַתֶּה לַעֲשׂוֹת רַע, וְזֶה הָיָה לוֹ סִבָּה שֶׁיָּפוּזוּ זְרוֹעֵי יָדָיו, לְצַד שֶׁנִּכְנַס בְּגוּפוֹ הַיֵּצֶר הָרַע, וּכְמַעֲשֶׂה רַב עִמָּרָם חֲסִידָא (קידושין פא.), וְהִנֵּה בְּחִינַת הַקְּלִפָּה יִתְיַחֵס לָהּ שֵׁם מָרָה, לָזֶה אָמַר "וַיְמָרְרוּהוּ" כֹּחוֹת הָרַע.

וָרֹבּוּ – עַל יְדֵי שֶׁרָבוּ כֹּחוֹת הָרַע עָלָיו וַאֲנָסוּהוּ עַל הָעֲבֵרָה, וְרָבוּ עַל הַמּוֹנֵעַ, "וַיִּשְׁטְמוּהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים" – הֵם הַקְּלִפּוֹת אֲשֶׁר מַחְטִיאִים אֶת הָאָדָם לְהוֹצִיא זֶרַע לְבַטָּלָה הַיּוֹרֶה כַּחֵץ.

וְאָמַר לְשׁוֹן מַשְׁטֵמָה כִּי כֹּחוֹת הָרַע יַחְשְׁבוּ לְרָעָה, כְּמַשְׁטִימִים לַקְּדֻשָּׁה לְהַשְׁחִית חֻמְדָּה.

וְאַף עַל פִּי כֵן נִתְגַּבֵּר כַּאֲרִי וְלֹא יָרָה חִצּוֹ, אֶלָּא "וַיָּפֹזוּ זְרֹעֵי יָדָיו".

וְאָמְרוֹ **מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב**, פֵּרוּשׁ כִּי ה' עָזָרוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים ל"ז:ל"ג) "ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ", וְנָתַן לוֹ אֲבִירוּת כְּנֶגְדָּם, כִּי ה' הוּא הָעוֹזֵר נֶגֶד הַמַּסִּית וְהַמַּדִּיחַ.

וְאָמְרוּ **מִשָּׁם רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל** – כָּאן רָמַז (תהילים קי״ח:כ״ב) ״אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים״, וְיוֹסֵף בְּאֶמְצָעוּת צִדְקוֹ אֲשֶׁר שָׂמַר בְּרִית קוֹדֶשׁ זָכָה בְּאֶבֶן הָרִאשָׁה. וְהוּא סוֹד (משלי י׳:כ״ה) ״צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם״ שֶׁנִּקְרָא רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל, וְהָבֵן, וּמִשָּׁלוֹ נָתְנוּ לוֹ.

פסוק כה

מֵאֵל אָבִיךָ וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ כִּי מֵאֱלֹהֵי אָבִיו הוּא שֶׁהִשִּׂיג הַמַּשָּׂג אֵלָיו, וְרָמַז כִּי בִּזְכוּת אָבִיו הָיָה הַדָּבָר. וְהִתְפַּלֵּל שֶׁכְּמוֹ כֵן תָּמִיד יִהְיֶה בְּעֶזְרוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיַעְזְרֶךָּ**. וְאָמְרוֹ **וְאֵת שַׁדַּי** פֵּרוּשׁ גַּם שֵׁם שַׁדַּי שֶׁהוּא הַשֵּׁם שֶׁבְּסַעַד בְּחִינַת נֶפֶשׁ יוֹסֵף כַּיָּדוּעַ לִמְבִינֵי סוֹדֵי הַתּוֹרָה, גַּם זֶה הָיָה בְּעֶזְרוֹ לְהַצִּילוֹ מִבֵּית אֵל נֵכָר וּבֵרְכוֹ בוֹ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְיַעְזְרֶךָּ וִיבָרְכֶךָּ** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהֲגַם שֶׁאֵל עָזְרוֹ וְשַׁדַּי שִׂגְּבוֹ לְהִנָּצֵל מִן הַחֵטְא, אַף עַל פִּי כֵן מַחְזִיקִים לוֹ טוֹבָה עַל הַדָּבָר, וְהֵם בְּעֶזְרוֹ וּמְבָרְכִין אוֹתוֹ כְּאִלּוּ מְמֻנּוּ הָיָה הַדָּבָר. וְלֶךְ נָא רְאֵה מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (תהילים לז:לג) בְּפָסוּק ״ה׳ לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְּיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ״.

וּבְרָכוֹת רֶמֶז יִרְמֹז הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות י׳.) הַתּוֹלֶה בִּזְכוּת אֲחֵרִים תּוֹלִין לוֹ בִּזְכוּת עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵל אָבִיךָ** תְּלִיתָ הַהֶטְבָה הַמְּשֻׁגֶּת לְךָ שֶׁהִיא מִזְּכוּת אָבִיךָ, בָּזֶה ״וְיַעְזְרֶךָּ״, פֵּרוּשׁ יִתְכַּנֶּה הָעֵזֶר לְךָ בִּזְכוּתְךָ.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא נח:) אֵין עוֹשִׁין נֵס אֶלָּא לְמִי שֶׁעָתִיד לַעֲמֹד בְּצִדְקוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵל אָבִיךָ** הָיָה לְךָ דָּבָר זֶה, וּמֵעַתָּה **וְיַעְזְרֶךָּ** לְבַל תִּכָּשֵׁל בְּדָבָר כְּעוּר לְהַעֲמִיד נִסּוֹ בְּמָקוֹם נֶאֱמָן.

פסוק כז

בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף. נִתְכַּוֵּן אֶל שָׁאוּל שֶׁעָשָׂה מַעֲשֵׂה זְאֵב שֶׁטּוֹרֵף בַּמְּהִירוּת, כִּי מִנְהַג הַזְּאֵב הוּא שֶׁאֵינוֹ מִתְעַכֵּב בִּטְרֵפָתוֹ, אֶלָּא כָּל כָּךְ הוּא מְמַהֵר וְטוֹרֵף. כְּמוֹ כֵן עָשָׂה הוּא וְלֹא הִמְתִּין לִזְמַן שֶׁקִּבֵּל לוֹ שְׁמוּאֵל, אֶלָּא מִהֵר (שמואל א יג:ח) לִטְרֹף, וּמִזֶּה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא אָכַל אֶלָּא בַּבֹּקֶר וְנִפְסְקָה מַלְכוּתוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְלָעֶרֶב** פֵּרוּשׁ, לְעֵת עֶרֶב מַלְכוּתוֹ יֻחְלַק, שֶׁיֹּאמְרוּ (שמואל א יח:ז) ״הִכָּה שָׁאוּל וְגוֹ׳ וְדָוִד בְּרִבְבוֹתָיו״. אוֹ יִרְמֹז שֶׁבְּאֶמְצָעוּת סִבָּתוֹ תִּתְחַלֵּק מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) כְּשֶׁאָמַר דָּוִד ״אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ הַשָּׂדֶה״ יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: ״רַחֲבָעָם וְיָרָבְעָם יַחְלְקוּ הַמַּלְכוּת״, וּמֵאָז הֶעֱרִיב שִׁמְשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּעֲוֹנוֹת:

פסוק כח

כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי וְגוֹ׳. צָרִיךְ לְדַעַת מִנְיָן זֶה שֶׁל שְׁנֵים עָשָׂר, אִם לֵוִי בִּכְלָל, אִם כֵּן אֵין הַכָּתוּב מוֹנֶה לְיוֹסֵף אֶלָּא בְּאֶחָד, וְיַעֲקֹב אָמַר אֵלָיו (בראשית מח:ה) ״אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן

וְשִׁמְעוֹן". וְאִם אֵין לְוִי בִּכְלָל, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהַכָּתוּב לֹא מָנָאוֹ בְּחוּמַּשׁ הַפְּקוּדִים בְּחֶשְׁבּוֹן שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים שֶׁבַּדְּגָלִים שְׁלֹשָׁה בְּכָל דֶּגֶל, קָשָׁה לָמָּה יִגָּרַע לְוִי מִבִּרְכַּת אֲבִיו? וְאִם לְצַד שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ אֶלָּא קִנְטוּר וְלֹא אָמַר אֶלָּא הַמְבוֹרָכִים, אִם כֵּן לֹא יָבֹא בַּמִּנְיָן גַּם רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן.

וְאוּלַי כִּי לֹא הִתְחִיל הַכָּתוּב לִמְנוֹת אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה בְּמִנְיָן שְׁנַיִם עַד אַחַר יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְכָאן מָנָה הַכָּתוּב יוֹסֵף, וְזֶה דּוֹחֵק. וְהַנִּרְאֶה לוֹמַר בָּזֶה הוּא כִּי לְצַד שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ" וְגוֹ', וּמָצִינוּ שֶׁיַּעֲקֹב כָּלַל שִׁמְעוֹן וְלֵוִי בִּכְלָל אֶחָד, לָזֶה מָנָה שְׁנֵיהֶם בְּאֶחָד:

אֲשֶׁר דִּבֶּר וְגוֹ' וַיְבָרֶךְ וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁרָאִינוּ שֶׁלֹּא בֵּרַךְ רְאוּבֵן וְלֹא שִׁמְעוֹן וְלֹא לֵוִי, יֵגִיד הַכָּתוּב כִּי דִּבּוּרוֹ הַקָּשֶׁה לָהֶם הִיא בִּרְכָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ' **וַיְבָרֶךְ** וְגוֹ'. וּמַה שֶּׁאָמַר לְרְאוּבֵן דִּבְרֵי קִנְטוּר שָׁם צַוָּה אֶת הַבְּרָכָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ספרי בהעלותך) עֲתִידָה עֲבוֹדָה שֶׁתַּחְזֹר לַבְּכוֹרוֹת, וּכְפִי זֶה כֵּיוָן שֶׁקִּבֵּל לוֹ שֵׁם הַבְּכוֹרָה עֲתִיד הוּא לַעֲמֹד לְשָׁרֵת לֶעָתִיד לָבֹא, וְתִמְצָא שֶׁהַצַּדִּיקִים צוֹפִים וּמַבִּיטִים עַל הֶעָתִיד. וּלְטַעַם זֶה הִשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב לִקְנוֹת הַבְּכוֹרָה מֵעֵשָׂו לְבַל יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק בָּעֲבוֹדָה לֶעָתִיד לָבֹא. וַהֲגַם שֶׁנִּתְּנָה הָעֲבוֹדָה לַלְוִיִּם שְׁקוּלִים הֵם וְיִבּוֹאוּ שְׁנֵיהֶם לַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ כִּי מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא מוֹרִידִין. וְגַם שִׁמְעוֹן וְלֵוִי בֵּרְכָם בְּמַה שֶּׁאָמַר "אָרוּר אַפָּם" – זוֹ הִיא בִּרְכָתָם שֶׁקִּלֵּל לְתִגְבּוֹרֶת הַמְקַלְקֵל וּמַרִיעַ, גַּם מַה שֶּׁחִלְּקָם וֶהֱפִיצָם הוּא לְהַשְׁגַּת תַּכְלִית הָאֹשֶׁר גַּם כֵּן.

אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ. פֵּרוּשׁ הָרְאוּי לוֹ כְּפִי בְּחִינַת נִשְׁמָתוֹ וּכְפִי מַעֲשָׂיו, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַנְּפָשׁוֹת כָּל אַחַת יֵשׁ לָהּ בְּחִינַת הַמַּעֲלָה: יֵשׁ שֶׁמַּעֲלָתָהּ כְּהוּנָּה, וְיֵשׁ מַלְכוּת, וְיֵשׁ כֶּתֶר תּוֹרָה, וְיֵשׁ גְּבוּרָה, וְיֵשׁ עוֹשֶׁר, וְיֵשׁ הַצְלָחָה. וְנִתְכַּוֵּן יַעֲקֹב בִּנְבוּאָה לְבָרֵךְ כָּל אֶחָד כְּפִי בִּרְכָתוֹ הָרְאוּי לָהּ: הַמֶּלֶךְ בְּמַלְכוּת וְהַכֹּהֵן בִּכְהוּנָּה, וְכֵן עַל זֶה הַדָּרֶךְ, וְלֹא הִפְךְ הַמְּסִלּוֹת.

בֵּרַךְ אוֹתָם וְגוֹ'. אָמַר **אוֹתָם** לְשׁוֹן רַבִּים, לֶהֱיוֹת כִּי בִּרְכַּת כָּל אֶחָד וְאֶחָד תּוֹעִיל לְעַצְמוֹ וּלְכָל אֶחָיו, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כְּשֶׁיְּבָרֵךְ לַמֶּלֶךְ שֶׁיָּדוּ בְּעוֹרֶף אוֹיְבָיו, הִנֵּה מַגִּיעַ הַטּוֹב לְכָל אֶחָיו. וְכֵן כְּשֶׁיְּבָרֵךְ מַעֲלַת אֶחָד וְשִׁפְעוֹ וְהַדְרָגָתוֹ, לְכָל אֶחָיו יַגִּיעַ גַּם כֵּן מִקְצָת דָּבָר, לָזֶה אָמַר **אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אוֹתָם**.

פסוק כט

וַיְצַו אוֹתָם וגו'. לֶהֱיוֹת שֶׁמְּקוֹדָם קָרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וְהִשְׁבִּיעוֹ לְהִתְטַפֵּל בִּקְבוּרָתוֹ, שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ שֶׁלֹּא חִיֵּב אֶלָּא יוֹסֵף בִּלְבַד וְלֹא לָהֶם, לָזֶה צִוָּה לְכֻלָּם יַחַד כִּי כֻּלָּן יִתְעַסְּקוּ בּוֹ. וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַשְׁבִּיעָם כִּי הֵם יַעֲשׂוּ כִּדְבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּדִבְרֵי יוֹסֵף שֶׁאָמַר לְיַעֲקֹב (בראשית מז:ל) "אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶיךָ".

פסוק לא

שָׁמָּה קָבְרוּ וְגוֹ'. לֶהֱיוֹת שֶׁהַמְּעָרָה בַּעֲלָהּ הָרִאשׁוֹן הָיָה עֶפְרוֹן, לָזֶה אָמַר "שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה", הֲרֵי נִתְמַעֲטוּ בְּעָלֶיהָ הָרִאשׁוֹנִים וְעָמְדוּ יוֹרְשֵׁי אַבְרָהָם שֶׁהֵם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל. **שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק** וְגוֹ' נִתְכַּוֵּן לְמַעֵט חֵלֶק יִשְׁמָעֵאל, וְעָמְדָה לְיוֹרְשֵׁי יִצְחָק שֶׁהֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, **שָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה** בָּא לְמַעֵט עֵשָׂו, וְהֵעֵד "בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי" (בראשית נ:ה) וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) וְכוּ':

פסוק לב

מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְגוֹ'. אַחַר שֶׁרָמַז לָהֶם הַקִּנְאַת זְכוּת הַמְּעָרָה לוֹ לְבַדּוֹ, חָזַר עַל פֶּרֶט אֶחָד שֶׁיִּשְׁנוֹ בְּעֶרְעוּר עַל הַמְּעָרָה, וְהֵם בְּנֵי חֵת שֶׁיְּכוֹלִין לְעָרְעֵר מִדִּינָא דְּבַר מִצְרָא וְיוֹצִיאֻנָּה מִיָּדָם.

וַהֲגַם שֶׁכְּפִי הַדִּין אֵין דִּין הַמֶּצֶר בְּלוֹקֵחַ מִן הַגּוֹי, זֶה דָּוְקָא אִם הַמְעָרְעֵר יִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס (בבא מציעא קח:) דְּאָמַר לֵיהּ: אַרְיָא אַבְרַחְיֵי לָךְ מִמֶּצָּרָךְ, אֲבָל בַּמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ אֵין טַעַם זֶה צוֹדֵק, וְהַגּוֹיִם יִטְעָנוּ דִּין הַמֶּצֶר לְהוֹצִיא מִיַּד בְּנֵי יַעֲקֹב.

וּלְעֶרֶךְ טַעֲנַת מֶצֶר לֹא יַסְפִּיק מַה שֶּׁקִּבֵּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה וְיִצְחָק וְרִבְקָה וְכוּ', וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק י"ג מֵהִלְכוֹת שְׁכֵנִים שֶׁבִּין בָּנָה בֵּין חָפַר וְקִלְקֵל הֲרֵי הוּא כְּשֶׁלִּיחַ, וּמְנַכֶּה לוֹ אִם קִלְקֵל.

לָזֶה אָמַר **מִקְנֵה הַשָּׂדֶה** מֵאֵת בְּנֵי חֵת, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין לָהֶם דִּין בַּר מִצְרָא, וְעַיֵּין מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה (בראשית כג:ט).

וְטַעַם שֶׁלֹּא סִדֵּר הַכָּתוּב פֶּרֶט זֶה סָמוּךְ לַקִּנְיָה מֵעֶפְרוֹן, כִּי אֵין קִנְיָתוֹ מִבְּנֵי חֵת בְּגֶדֶר וְשִׁעוּר קִנְיָתוֹ מֵעֶפְרוֹן, כִּי עֶפְרוֹן הוּא בְּעָלִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁקָּנָה מִיָּדוֹ אַבְרָהָם, וּבְנֵי חֵת אֵינָן אֶלָּא כַּת שֵׁנִי בָּהֶם מֵחוּשׁ עֶרְעוּר מִדִּין בַּר מֶצְרָא, לָזֶה בָּא דִּבְרֵיהֶם בָּאַחֲרוֹנָה.

פסוק לג

וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוּוֹת וְגוֹ'. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא עַל יַעֲקֹב נֶאֱמַר (קהלת ח:ח) "וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת", שֶׁהָיָה הַדָּבָר בִּרְצוֹנוֹ וּבִרְשׁוּתוֹ עַד שֶׁכְּלָה לְצַוּוֹת לְבָנָיו כִּרְצוֹנוֹ, וְאָז **וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו** וְגוֹ'. וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ה:) יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת, שֶׁאִלּוּ שָׁלַט בּוֹ הַמָּוֶת לֹא הָיְתָה לוֹ שְׁלִיטָה עַד עֵת יַחְפֹּץ לֶאֱסֹף רַגְלָיו, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (קהלת ח:ח) "וְאֵין שִׁלְטוֹן" שֶׁאֵין מִי שֶׁיִּתְלֶה אוּנְקְלוֹמָא וְכוּ':

פרק נ

פסוק א

וַיִּשַּׁק לוֹ. פֵּרוּשׁ, לוֹ נָשַׁק, אֲבָל אֵין נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן לְמֵת אַחֵר, כִּי הַמֵּת גָּדוֹשׁ בְּטֻמְאָה וְטֻמְאָתוֹ בּוֹקַעַת וְעוֹלָה עַד לָרָקִיעַ, וְתִפָּגֵם הַנְּפָשׁ הַנּוֹשֶׁקֶת. אֶלָּא לוֹ, לְיַעֲקֹב, כִּי חַי הוּא, אֶלָּא דּוֹרְמִיטָא קְרָאתוֹ כְּיִשַּׁי וְנִרְדָּם.

פסוק ב

וַיַּחַנְטוּ הָרוֹפְאִים. עָשָׂה כֵּן יוֹסֵף מִשּׁוּם כְּבוֹד אָבִיו, כִּי כֵּן מִשְׁפַּט הַנִּכְבָּדִים וּמִכָּל שֶׁכֵּן גְּדוֹלֵי הַמַּלְכוּת. אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בּוֹ כְּשֶׁלֹּא יַחַנְטוּהוּ שֶׁלֹּא מֵת אוֹ שֶׁמֵּת וְלֹא הִסְרִיחַ וְיַעֲשׂוּהוּ אֱלוֹהַּ, כִּי הוּא פֶּלֶא בָּעַמִּים הַמְּזוֹהָמִים, וְסוֹבֵב לְבַלְתִּי יַעֲלֵהוּ לְאֶרֶץ קְבוּרָתוֹ. וְאִם לֹא הָיוּ טְעָמִים הַנִּזְכָּרִים, הַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי בְּלֹא חֲנִיטָה לֹא הָיָה מַסְרִיחַ, וְצָא וּלְמַד מִמַּעֲשֵׂה רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי כְּאָמוּר בַּשַּׁ"ס (בבא מציעא פד:).
אוֹ אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן (שבת קמו.), וְלָזֶה צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָז וְהָלְאָה לֹא הָיוּ מַסְרִיחִין אַחַר מוֹתָם, וַאֲפִלּוּ עִפּוּשׁ הַנִּשְׁאָר בַּבֶּטֶן יָבֵשׁ וְיִהְיֶה לְעָפָר, כִּי זוֹהֲמַת הַגּוּף הִיא הַמַּסְרַחַת אֹכֶל שֶׁבַּמֵּעַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קֹדֶם לָכֵן. וַהֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁגּוּפוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לֹא יַסְרִיחַ כִּי לֹא מֵת, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים עִפּוּשׁ הַמַּאֲכָל אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר בְּגוּף הָאָדָם כָּנוּס כִּי יִרְבּוּ לוֹ הַיָּמִים יִתְעַפֵּשׁ וְיַסְרִיחַ, וְלָזֶה חָשׁ יוֹסֵף וְצִוָּה לַחֲנֹט.
אוֹ אֶפְשָׁר כִּי יוֹסֵף לֹא יָדַע מִסּוֹד זֶה וְצִוָּה לַחֲנוֹט.

פסוק ד

אֶל בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, שִׁגֵּם סֵדֶר דִּבְּרוֹ אֲלֵיהֶם יֹאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה, כִּי הוּא חִלָּה פְּנֵיהֶם בְּסֵדֶר זֶה וַיֵּט בָּזֶה חִנּוֹ בְּעֵינֵי פַּרְעֹה. אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד.) מִנַּיִן לְאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ דָּבָר שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ אֱמוֹר, דִּכְתִיב "וַיְדַבֵּר ה'" וְגוֹ' "לֵאמֹר" (ויקרא א:א), כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ הָרִאשׁוֹן שֶׁיֹּאמְרוּ סֵדֶר הַדִּבּוּר אֲשֶׁר דִּבֵּר לָהֶם בְּדֶרֶךְ זֶה לְבֵית פַּרְעֹה.
אִם נָא מָצָאתִי. פֵּרוּשׁ, "נָא" לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה וּזְמַן, כִּי אֵין מְצִיאוּת לְהַרְאוֹת לְיוֹסֵף חִבָּה וַחֲנִינוּת כִּי אִם בָּעֵת וּבָעוֹנָה הַזֹּאת, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לָהֶם לְשׁוּם דָּבָר.
דַּבְּרוּ נָא. פֵּרוּשׁ, עַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, כִּי הָיָה יָרֵא לְאַחַר קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה.
בְּאָזְנֵי פַּרְעֹה לֵאמֹר. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, נִתְכַּוֵּן שֶׁהֵם יֹאמְרוּ גַּם כֵּן מֵעַצְמָם לְרָצוֹת פַּרְעֹה עַל הַדָּבָר לַעֲשׂוֹתוֹ.

פסוק ה

הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (סוטה לו:) וְאִם תֹּאמַר נַתִּיר שְׁבוּעָה – גַּם שְׁבוּעָתְךָ הִיא בְּהַתָּרָה. וּכְפִי הַפְּשָׁט, אָמְרוֹ **לֵאמֹר** כִּי לֹא הָיְתָה הַשְּׁבוּעָה בְּלָשׁוֹן עַצְמוֹ הָאָמוּר בְּדִבְרֵי יוֹסֵף לָהֶם, אֶלָּא כַּוָּנַת הַשְּׁבוּעָה, לָזֶה אָמַר תֵּיבַת "לֵאמֹר" לוֹמַר שֶׁכַּוָּנַת מַה שֶׁאָמַר בִּשְׁבוּעָה הִיא וְגוֹ':

וּבָרֶךְ דָּרַשׁ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִשְׁלֹל טַעֲנַת פַּרְעֹה כִּי יֹאמַר אֵלָיו לָמָּה לֹא נִמְלַךְ עִמּוֹ קֹדֶם הַשְּׁבוּעָה וְעָשָׂה דָּבָר חוּץ מֵהַמְלָכַת הַמֶּלֶךְ, לָזֶה אָמַר לוֹ כִּי לֹא הָיָה לוֹ זְמַן לְהִמָּלֵךְ כִּי אֲמִירַת הַשְּׁבוּעָה הָיְתָה סָמוּךְ לְמִיתַת אָבִיו, וְהוּא אָמְרוֹ **הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת**, פֵּרוּשׁ בְּשָׁעָה שֶׁהִשְׁבִּיעַנִי לֹא נָתַן לִי זְמַן אֶלָּא אָמַר לִי "הִנֵּה אָנֹכִי" וְגוֹ', וְכֵן הָיָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית מז:כט) "שִׂים נָא יָדְךָ" וְגוֹ' שֶׁלֹּא נָתַן לוֹ זְמַן אָרוֹךְ, וֶאֱמֶת יֶהְגֶּה חִכּוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

פסוק יד

וְכָל הָעוֹלִים וְגוֹ' אַחֲרֵי קָבְרוֹ וְגוֹ'. אָמְרוֹ "כָּל הָעוֹלִים" לוֹמַר שֶׁלֹּא נֶעְדַּר מֵהֶם אִישׁ מִכָּל הַמַּחֲנֶה הַכָּבֵד, גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים, וְנָתַן הַטַּעַם כִּי כֻּלָּם הָלְכוּ לִדְבַר מִצְוָה לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו, וְלֹא חָזַר אֶחָד מֵהֶם עַד שֶׁקָּבַר יוֹסֵף אֶת אָבִיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּשָׁב** וְגוֹ' **וְכָל הָעוֹלִים** וְגוֹ' כֻּלָּם שָׁבוּ, וְהַטַּעַם "אַחֲרֵי קָבְרוֹ" שֶׁכֻּלָּם הָיְתָה הֲלִיכָתָם לִדְבַר מִצְוָה וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵין נִזּוֹקִים לֹא בַּהֲלִיכָתָם וְלֹא בַּחֲזָרָתָם (פסחים ח:).

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיָּשָׁב יוֹסֵף וְגוֹ' וְכָל הָעוֹלִים**, וְתֵדַע בְּאֵיזֶה עוֹלִים אֲנִי מְרַבֶּה הַכֹּל שֶׁלֹּא נֶעְדַּר מֵהֶם אִישׁ – אוֹתָם שֶׁהָיְתָה כַּוָּנַת עֲלִיָּתָם לִקְבּוֹר אֶת אָבִיו. וּבַמֶּה יִהְיוּ נִכָּרִים אֵלּוּ מֵאֵלּוּ? לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר: **אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו** – אֵלּוּ שֶׁנִּתְעַכְּבוּ עַד אַחֲרֵי קְבוֹרוֹ וְגוֹ', מֵחֲשַׁבְתָּם נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂיהֶם כִּי לְשֵׁם מִצְוָה בָּאוּ, וְאוֹתָם לֹא מֵת עַד אֶחָד. אֲבָל הָעוֹלִים לְסִבָּה אַחֶרֶת אֵינָם בִּכְלַל הַדָּבָר.

פסוק טו

לוּ יִשְׂטְמֵנוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, דִּלְמָא, אֶלָּא שֶׁאֵין חֹבֵר לָהּ בְּכָל הַתּוֹרָה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יְדַבֵּר הַכָּתוּב לְשׁוֹן זֶה שֶׁמִּשְׁמָעוּתוֹ הָרָגִיל הוּא הֶפֶךְ הַכַּוָּנָה, וַהֲגַם שֶׁאֵין מָקוֹם לִטְעוֹת לְהָבִין בּוֹ זוּלַת "דִּלְמָא", אַף עַל פִּי כֵן הָיָה לוֹ לוֹמַר לָשׁוֹן צוֹדֵק "פֶּן" אוֹ "אוּלַי".

וְנִרְאֶה כִּי הַכָּתוּב דִּבְרֵי עַצְמוֹ קָאָמַר "לוּ", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהֵם יָרְאוּ עַל דָּבָר שֶׁהַלְוַאי שֶׁיִּהְיֶה כֵּן שֶׁיִּהְיֶה מֵשִׁיב לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל הָרָעָה**, וְהָיוּ מִצְטַעֲרִים הַשְּׁבָטִים כְּשֶׁעוֹר שֶׁנִּצְטַעֵר יוֹסֵף מִצַּדָּם. וּבָזֶה לֹא הָיוּ מִתְחַיְּבִים לְבַסּוֹף מֵהַגָּלִיּוֹת וּמֵהַצָּרוֹת בְּעַד חֵטְא

וֶה, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת י:) גָּלוּת מְצָרַיִם וְגַם בַּגָּלוּת הָאַחֲרוֹן, וְצֵא וּלְמַד מַה הָיָה לַעֲשָׂרָה עַמּוּדֵי עוֹלָם:

פסוק טז

וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְאִם הַכַּוָּנָה לֵאמֹר לְיוֹסֵף, הָיָה לוֹ לוֹמַר "לֵאמֹר אֶל יוֹסֵף". וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוְּונוּ שֶׁלֹּא יֹאמַר לוֹ הָאוֹמֵר כִּי הָאַחִים שִׁלְּחוּהוּ עַל הַדָּבָר, אֶלָּא יֹאמַר שֶׁהוּא שָׁמַע מֵאָבִיו מְצַוֶּה לְהָאַחִים לוֹמַר אֵלָיו הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה **לֵאמֹר**, וְהָבֵן:

פסוק יט

כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אִם אַתֶּם חַיָּבִים עֹנֶשׁ עַל הַדָּבָר, אֱלֹהִים שׁוֹפֵט וְלֹא אֲקֹם וְלֹא אֶטֹּר. וְטַעַם שֶׁלֹּא מָחַל לָהֶם, אֶפְשָׁר לְצַד שֶׁבְּנֵי נֹחַ אֵין הַדָּבָר תְּלוּי בְּמְחִילָתָם כִּי יֶחֱטָא אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר גְּזָלוֹ וּמָחַל הַנִּגְזָל אֵינוֹ פָּטוּר הַגַּזְלָן מִמִּיתָה, אוֹ אֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל אִם גָּנַב יִשְׂרָאֵל וּמְכָרוֹ אֵין בְּיַד הַנִּגְנָב לְפָטְרוֹ לַגַּנָּב מִמָּוֶת. וְאָמַר עוֹד לָהֶם כִּי יֵשׁ לְדוּן לָהֶם מִשְׁפַּט זְכוּת.

פסוק כ

וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם וְגוֹ' אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה. וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְמִתְכַּוֵּן לְהַשְׁקוֹת חֲבֵירוֹ כּוֹס מָוֶת וְהִשְׁקָהוּ כּוֹס יַיִן, שֶׁאֵינוֹ מִתְחַיֵּב כְּלוּם, וַהֲרֵי הֵם פְּטוּרִים וְזַכָּאִים גַּם בְּדִינֵי שָׁמַיִם.

חסלת פרשת ויחי:

סליק ספר בראשית